De Navorscher. Een middel tot gedachtenwi... en letterkundig verkeer ...

Nederlands Archief voor Genealogie en Heraldiek, ...

Digitized by Google

LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY
OF
CALIFORNIA

LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY
OF

LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY
OF
CALIFORNIA

Digitized by Google

DE NAVORSCHER

DE NAVORSCHER.

344
4 K.

EEN MIDDEL TOT

GEDACHTENWIS EN LETTERKUNDIG VERKEER

TUSSCHEN ALLEN

DIE IETS WETEN,

IETS TE VRAGEN HEBBEN OF IETS KUNNEN OPLOSSEN

ONDER REDACTIE VAN

G. FULDAUER.

Een en Zestigste jaargang.

AMSTERDAM
ENGELHARD, VAN EMBDEN & Co.
1912.

Digitized by Google

PT5001
N36
v.61

De Geschiedenis van Anna Doornbosch, de Oranjegezinde Vroedvrouw,

voorzoover die gekend wordt uit het oud-archief der gemeente Schipluiden,

medegedeeld door

Dr. F. W. GROSHEIDE en A. EIKELENBOOM.

Waar men Schout en Zetters van Schipluiden van mag beschuldigen, zeker niet van niet te hebben gezorgd voor de intrede in de wereld hunner onderdanen. Van de oude notulen van Schout en Zetters te Schipluiden is zeer weinig bewaard. Hetgeen nog is overgebleven, handelt ongeveer uitsluitend over de jaarlijksche gewone en buitengewone verpondingen.

Bijna het eenige, dat behalve de belastingzaken werd genotuleerd, is de aanstelling van nieuwe vroedvrouwen. Zoo berichten ons de notulen van 7 Juni 1701, dat Jaapje Pieters van Dijk door de stadsdoctoren van Delft is onderzocht en bekwaam gevonden. Zij werd aangesteld op een salaris van f 42 's jaars en moest schriftelijk beloven, dat zij buiten het ambacht zijnde, op eerste aanmaning van een ingezetene te Schipluiden te hulp zou komen. De armen moest ze gratis helpen. Ze had een eed af te leggen, waarvan aan de gemeentenaren afkondiging werd gedaan. In de notulen vindt men de verklaring opgeteekend en daaronder Jaapje's handteekening (Japje Pieters).

3 April 1721 wordt weer een vroedvrouwzaak besproken. Thans betreft het Anetie Ariens Brunswijk. Zij wordt aangesteld op f 50 car. De levensstandaard ging blijkbaar omhoog. Haar salaris zou vervallen bij plichtsverzuim. Zij moest beloven om, als ze mocht vertrekken, de f 118 leergeld, die ze bij Geertie Gerrits te Maasland en de f 12, die ze bij de stadsdoctoren (van Delft) voor rekening van Schipluiden had verleerd, terug te zullen geven.

Hoe het nu eigenlijk met de aanstelling enz. eener vroedvrouw te Schipluiden in zijn werk ging, toont het bovenstaande reeds eenigermate. Op welke wijze men op het einde der 18e eeuw handelde, leert zeer duidelijk de geschiedenis van Anna Doornbosch. Van haar handelen de notulen meer dan eens en verscheidene stukken op haar betrekking hebbende berusten nog

M5773860

Digitized by Google

in het archief. Over de aanstelling spreekt een schrijven van Schout en municipaliteit van Schipluiden aan Baljuw en Welgeboren mannen van Delfland, gedateerd 22 Febr. 1797. Er bestond een keur van Delfland. Volgens deze werd een aspirant-vroedvrouw allereerst geëxamineerd en beëedigd voor het College van Baljuw en Welgeboren mannen van Delfland. Op grond van dat examen en dien eed had zij vrijheid om binnen Delfland overal haar beroep uit te oefenen. Acte van admissie werd verleend en een instructie gegeven. Het dorpstractement mocht het gemeentebestuur haar om de een of andere reden onthouden, men kon haar niet beletten om werkzaam te zijn (Rekest van beklag van A. D. en T. G., 9 Juni 1798). Een octrooi der Staten van Holland uit 1663 machtigde Schout en Schepenen (zetters) om gemeente-vroedvrouwen aan te stellen of te ontslaan. Het traktement was in den hier besproken tijd niet zoo gering. Als men weet, dat het Hoofd der school in den revolutietijd f 50 salaris uit de publieke kas ontving, dan doet het eigenaardig aan te lezen in de rekeningen, dat aan de vroedvrouw, die toch ook nog door de burgers werd bezoldigd, werd uitbetaald f 80 met f 30 voor huishuur (1793); f 77, 10 st. (1796); f 85 + f 30 huishuur, f 10 contributie van Hodenpijl, f 5 van 't ambacht (1801–1807).

Anna, ook wel genoemd Johanna Doornbosch of Doornbos, woonde in het jaar 1787 nog te Zegwaard. Reeds daar schijnt zij niet bepaald tot de stillen in den lande te hebben behoord, evenmin als haar man. Wat er nu precies te Zegwaard is geschied, is moeilijk uit te maken. Eens wordt van schenderij gesproken. (Rek. v. bekl. A. D. en T. G. 9 Juni 1798). Niet onwaarschijnlijk heeft Anna ook daar reeds uiting gegeven aan haar liefde voor het huis van Oranje, doch niet op de kalmste wijze.

In 1789 werd Anna aangesteld als vroedvrouw van Schipluiden, Hodenpijl, 't Ambacht van 't Dorp en Sint Maartensrecht op het bovengenoemde traktement.

Verder blijkt van haar, dat zij was gehuwd met Teunis Giel of Giele. Haar man was metselaarsknecht en had het niet slecht, daar hij ook 's winters geregeld werk vond (Schout en mun. v. S. aan B. enz. van Delfl. 27 Juni 1797). Anna was lid van de Gereformeerde kerk. Duidelijk blijkt dit uit het Gereformeerde Doopboek, waarin staat opgeteekend, dat geboren werd 3 Mei

Digitized by Google

en gedoopt 9 Mei 1790 Johanna, dochter van Teunis Giel en Anna Doornbos. Ook had Anna een kind der Geref. armen bij zich aan huis (Schout en mun. aan B. v. D. 27 Juni 1797).

Anna schijnt het als vroedvrouw tamelijk druk te hebben gehad. In 8 jaren had zij in 200 gevallen hulp geboden. Ook was zij niet ongelukkig in haar praktijk. Van 1789—1797 is het slechts eenmaal voorgevallen, dat een door haar behandelde kraamvrouw stierf. Het was de vrouw van Willem Essevelt te Maasland, begin 1797. En zelfs dit geval schijnt niet geheel op rekening van Anna te mogen worden gesteld. Doch daarover later meer.

De burgerij van Schipluiden en omstreken was dan ook over Anna blijkbaar goed tevreden. Want ook, toen andere vroedvrouwen reeds benoemd waren en zich hadden gevestigd, bleef men zich tot Anna wenden. En het is juist hierdoor, dat de kwestie van Anna Doornbosch niet slechts voor een dorp metterdaad een kwestie van beteekenis is geworden, maar zelfs gebracht is voor den Agent van Nationale Opvoeding.

Want kwestie kwam er. En wel met de komst der Bataafsche Republiek. De Fransche tijd onthield ook aan Schipluiden zijn zegeningen niet. Ook daar kwam een comité, dat onderzoek moest doen naar de politieke gezindheid der ambtenaren, opdat ze, zoo noodig, konden worden »geremoveerd«. Natuurlijk werd ook Anna gewogen. En even natuurlijk was het op een klein dorp als Schipluiden reeds lang geen geheim, dat Anna nu niet juist »een onveranderlijken afkeer had van het stadhouderschap, »de Aristocratie, de Regeeringloosheid en het Foederalisme«. Eigenaardig is het, dat de vroedvrouw meer dan eens wordt geacht tot de politie te behooren en in die kwaliteit den eed moest afleggen (blijkens een aanteekening op de instructie voor de onderscheiden municipaliteiten van het voormalig gewest Holland, 15 Mrt. 1798, ook in de notulen 17 Mrt. 1798). Hoe het zij, aan Anna werd in 1795 verzocht den eed af te leggen en, wat misschien niet was verwacht, zij deed het.

Immers Anna deelt mede, dat zij in Aug. 1795 haar verklaring heeft afgelegd. En de waarheid dezer bewering wordt door het Keur en Electie boek van Delfland bevestigd (29 Juni 1797). Volgens Anna heeft bij die gelegenheid de schout Mirell tevens gevraagd aan de aanwezige leden van het comité, of iemand iets ten haren nadeele kon zeggen. En toen niemand eenige bezwaren

Digitized by Google

had, is haar gezegd, dat zij met de uitoefening van haar bedrijf kon voortgaan (Rekest van beklag van T. Giele en A. Doornbos, 9 Juni 1798). Mirell daarentegen schrijft in zijn stuk aan den Agent der Nationale Opvoeding 19 Juni 1798, dat hij, zooals al de leden kunnen getuigen, niets heeft rondgevraagd en haar evenmin heeft toegestaan om haar arbeid voort te zetten. Wie heeft nu gelijk? Het is moeilijk uit te maken. Notulen uit dien tijd ontbreken. Men krijgt voortdurend den indruk, dat de municipaliteit te Schipluiden Anna, het koste, wat het koste, weg wilde hebben en haar aan de andere zijde toch niet goed aandurfde, omdat zij blijkbaar bij een niet onbelangrijk deel der burgers als vroedvrouw zeer gezien was. Het waarschijnlijkst lijkt ons, dat de beraadslagingen over Anna in haar tegenwoordigheid hebben plaats gegrepen. Dat Anna hetgeen niet officieel was, als officieel heeft opgevat en dat men haar eindelijk heeft laten gaan met een boodschap, die ieder kon opvatten, gelijk hij wilde.

Ongeveer op dezelfde wijze zal moeten worden verklaard, dat ook verder de voorstelling van zaken, gelijk Mirell die geeft en die van de zijde van Anna komt, niet onbelangrijk van elkander afwijken. Vooral ook, omdat de Schout niet onduidelijk meer dan eens laat doorstralen, dat de municipaliteit Anna om haar Oranjegezindheid niet mocht lijden.

Volgens Anna dan is er in October 1795 een nieuwe publicatie gedaan, inhoudende, dat ieder, die de bewuste verklaring had afgelegd, als burger moest worden erkend. Om toen Anna toch te removeeren heeft men eerst getracht haar werk af te keuren. En toen dat onmogelijk bleek, werd de oude geschiedenis van Zegwaard uit 1787 opgehaald. Volgens Teunis Giele zou bovendien niet zijn vrouw, maar hij zich aan de bewuste schenderij hebben schuldig gemaakt. Zoo werd dan Anna 17 Nov. 1795 afgezet en werd haar akte ingetrokken. Deze geheele historie speelde zich af, terwijl Mirell in Friesland vertoefde. (Alles in het genoemde Rekest van Beklag). Het verhaal van Mirell stemt te dezen opzichte geheel met dat van Anna overeen. Maar toch hebben we hier weer een bijzonderheid, waardoor de aap duidelijk uit de mouw komt. Als Mirell in zijn brief aan den Agent der Nationale Opvoeding heeft gezegd, dat hij nooit aan Anna heeft toegestaan weer als vroedvrouw te fungeeren, laat hij er op volgen, dat in de notulen het volgende staat opgeteekend: »De Commissie

Digitized by Google

»Declareerd dat Johanna Doornbosch, Huisvrouw van Teunis Giele »vroetvrouw alhier valt in de terme der publicatie dato 12 October »1799, (verschrijving voor 1795) Met dade geivert te hebben »tot voortzetting of bevordering van het orange Aristocratisch »Seystema en zig als zodanig verzet teegens de Jnkomst der »Fransche Broeders« enz. Maar in het nog aanwezige Extract uit de Resolutiën der gecombineerde commissie etc. van 17 Nov. 1795 wordt van die Oranjegezindheid met geen woord melding gemaakt. Die passage ontbreekt geheel, al zijn overigens de berichten volkomen eensluidend. Dit is voor 't minst zeer vreemd. Of Mirell heeft in zijn stuk aan den Agent de bewuste zinsnede met opzet ingelascht, òf ze is opzettelijk uitgelaten in het aan Anna gezonden Extract, gelijk zij ook geheel ontbreekt in de afkondiging aan de burgers van Schipluiden dato 25 Maart 1796. Men moet hier òf Mirell beschuldigen van vervalsching der notulen, òf men heeft in de afkondiging en het extract aan Anna gezonden die Oranjegezindheid niet durven vermelden. Zuiver staat de zaak in geen geval. Evenzeer geeft Mirell aan het eind van zijn extract: de uitdrukking »beneevens Permissive aan »den Steede Houder van Delvland tot Informatie«. Ook deze woorden ontbreken in het Extract, dat Anna ontving. Hier is denkelijk oneerlijkheid van de zijde van Mirell in het spel. Zooals we n.l. zullen meedeelen heeft Delfland er aanmerking opgemaakt, dat Schipluiden buiten weten van Delfland een door Delfland gegeven vroedvrouw-akte had ingetrokken. Vermoedelijk heeft Mirell dit na ontvangen berisping eenigermate goed willen maken om niet weer zijn vingers te branden. Maar natuurlijk een eerlijk Extract uit de notulen gaf hij daardoor niet meer. Daar de notulen zelf ontbreken, is verdere contrôle onmogelijk. Duidelijk blijkt, dat de overheid te Schipluiden Anna niet al te welgezind was en dat men zich zelfs niet ontzag minder waardige wapenen tegen haar te gebruiken.

Wij hebben reeds meegedeeld, dat Anna door de gecombineerde Commissie was afgezet 17 Nov. 1795 en dat de mededeeling daarvan aan de burgerij eerst geschiedde 25 Maart 1796. Een opvallend verschil! Men durfde Anna niet goed aan! Maar die betrekkelijk lange tijd is niet zonder gebeurtenissen voorbijgegaan. Mirell ging voor de tweede maal naar Friesland. In zijn afwezigheid heeft volgens Anna de municipaliteit haar weer afgezet en

Digitized by Google

haar traktement sinds Febr. ingehouden. Dat Anna het zich zoo voorstelde, is begrijpelijk. Zij heeft de afkondiging van het besluit van 17 Nov. 1795 op 25 Maart 1796 voor een nieuwe afzetting gehouden. Een zeker vergeeflijke dwaling, daar niets dan bangheid de reden kan zijn geweest, dat het besluit niet dadelijk werd uitgevoerd. Hier heeft Mirell dan ook gelijk, als hij zegt, het betrof een en dezelfde afzetting.

Volgens Anna is zij Maart 1796 naar de vergadering der municipaliteit gegaan en heeft vier ducaten aangeboden, twee voor de Gereformeerde en twee voor de Roomsche armen, als men haar wettig kon beschuldigen en kreeg zij ten antwoord, dat zij dat niet behoefde te doen. Volgens Mirell wist in 1798 niemand van de toen aanwezigen zich iets van dit voorval te herinneren.

De afzetting van Anna beteekende niet veel meer, dan dat haar dorpstraktement werd ingehouden. Zij had haar eed als vroedvrouw afgelegd voor Baljuw en Welgeboren mannen van Delfland en daarom kon de municipaliteit haar de particuliere uitoefening van de verloskunde niet beletten. En de Schipluidensche vrouwen bleven van Anna's diensten gebruik maken.

Toch wilde men Anna niet met rust laten. Allereerst werd in 1796 een nieuwe gemeentelijke vroedvrouw benoemd n.l. Apolonia de Greuter. Doch men was van Pleuntje niet gediend. Zij had niets te doen, zoo moeten Schout en mun. van Schipluiden zelf verklaren aan Baljuw en Welgeboren Mannen van Delfland 22 Febr. 1797.

Of deze Apolonia niet behoorlijk gediplomeerd is geweest, men zou het haast gaan denken, als men verder vindt, dat na het vertrek van Apolonia is aangesteld als vroedvrouw Paulina Henderina de Joode, vrouw van Cornelis Duyn en van haar wordt vermeld, dat zij ingevolge de keuren van de vierschaar van Delfland is geëxamineerd, goedgekeurd en beëedigd en daarna behoorlijk door de overheid te Schipluiden aangesteld. (Zie voor een en ander de aanklacht van Schout en municipaliteit te Schipluiden bij Baljuw en Welgeboren mannen van Delfland 22 Febr. 1797.)

Evenwel, Anna Doornbosch bleef fungeeren. Men kon het haar niet beletten. De gemeentelijke vroedvrouw leed er schade door. Het gaf allerlei kwestie en tweedracht op het dorp.

Wat moest er worden gedaan? Het geluk scheen Schout en municipaliteit te Schipluiden te dienen. Begin 1797 was Anna

Digitized by Google

minder gelukkig bij een verlossing onder Maasland en men had een reden om Delfland te verzoeken haar akte in te trekken.

Laat ons eerst nagaan, wat er te Maasland was geschied. Schout en municipaliteit schrijven in hun aanklacht, dat Anna »verscheyde »maele doorslaande blijke van onkunde heeft gegeeven wegens »haar beroep en waardoor onlans onder de jurisdictie van Maas»land de droevigste gevolge door haar onbekwaamheid zijn ge»proflueert.« Blijkbaar is dit alles, wat men van haar onkunde kan zeggen. Was er meer bekend, dan zou men heusch niet nagelaten hebben het te vermelden.

Anna zelf geeft ons een gansch andere voorstelling. In haar rekest aan den Baljuw van Stoecke deelt zij mede, dat zij acht jaar lang als vroedvrouw binnen Delfland is werkzaam geweest. In dien tijd heeft zij met Gods hulp meer dan 200 verlossingen gelukkig volbracht. In Maasland was zij bij een vrouw geroepen, die zij evenwel had overgegeven in handen van den vroedmeester Bentinck uit Vlaardingen. Deze had de bewuste vrouw verlost, doch de vrouw was gestorven. Anna is zich van geen schuld bewust en dringt er op aan, dat dit geval door onpartijdige deskundigen zal worden onderzocht. Zij twijfelt er niet aan, of dan zal haar onschuld aan het licht komen.

De Baljuw heeft metterdaad de zaak door een dokter laten onderzoeken. En het resultaat was, dat Anna weliswaar niet geheel onschuldig was, maar dat haar toch geen groot verwijt kon treffen.

In allen gevalle 22 Febr. 1797 verzochten Schout en municipaliteit van Schipluiden aan Baljuw en Welgeboren mannen van Delfland om Anna's akte in te trekken en haar te verbieden langer binnen Delfland te fungeeren. De punten van aanklacht waren de volgende: 1. Zij bleef haar ambt uitoefenen. 2. Er kwam moeite op het dorp. 3. Verscheiden blijken van onkunde.

Op dit schrijven kwam reeds 9 Maart 1797 antwoord van Baljuw en Welgeboren mannen van Delfland. Zij hadden een onderzoek ingesteld en vervolgens de akte van admissie van Anna Doornbos ingetrokken. Anna zou bij Extract in kennis worden gesteld met dit besluit. In hetzelfde schrijven berichtten echter Baljuw en Welgeboren mannen van Delfland aan Schout en municipaliteit te Schipluiden, dat deze laatsten niet het recht hadden om, zooals blijkbaar was geschied, aan een door Delfland aangestelde vroedvrouw de uitoefening van haar kunst te verbieden.

Digitized by Google

Wie de geschiedenis tot dusver heeft gevolgd, begrijpt wel, dat Anna het hierbij niet liet zitten. Zij zond een ongedateerd rekest aan den Baljuw, dat hem in allen gevalle vóór 1 Juni 1797 heeft bereikt, want op dien datum is de zaak ten rechthuize van Delfland behandeld.

Anna dan schrijft, dat zij met leedwezen en met verwondering het bewuste Extract heeft ontvangen. Zij werd beroofd van haar middelen van bestaan. Redenen werden niet opgegeven. De politieke denkwijze van een vroedvrouw kon toch geen reden zijn. Misschien wel voor een dorpsmunicipaliteit, maar toch zeker niet voor het Bestuur van Delfland. Haar burgerlijk gedrag was onberispelijk. In de uitoefening van haar beroep was zij steeds gelukkig geweest. En mocht het Maaslandsche geval (waarvan wij reeds spraken) de reden zijn, laat een onderzoek worden ingesteld, dan zal haar onschuld aan het licht komen! Laat men haar eerst hooren en dan een besluit nemen. (Dit was zeker een billijke eisch). Intusschen hoopt Anna, op opheffing der resolutie van 9 Maart 1797.

Dit rekest werd blijkens een daarop geplaatste aanteekening op 1 Juni 1797 gesteld in handen van Schout en municipaliteit van Schipluiden. Schriftelijk advies werd ingewacht tegen Donderdag 29 October. Thans werd dus minder haast gemaakt.

Schout en municipaliteit van Schipluiden zonden een antwoord in, gedateerd 27 Juni 1797. In de eerste plaats brengen zij den Baljuw onder 't oog, dat zij wel degelijk het recht hadden om een vroedvrouw te ontslaan, blijkens octrooi der voormalige staten van Holland van — schrik niet — 1663. Eigenlijk behoefden zij dus geenerlei inlichtingen te geven. (Dit klinkt vreemd, als men bedenkt, dat ze zich zelf in deze zaak tot Delfland hadden gericht). Evenwel, zij willen aan het verzoek voldoen. Het rekest van Anna bevatte tal van onwaarheden. Zij was niet in armoede gedompeld, want haar man was metselaarsknecht en had 's zomers zoowel als 's winters werk. Bovendien had zij een kind van de Geref. armen in huis. Om haar politieke denkwijze was zij niet ontslagen.

Zeer geraakt toonden zich de heeren over de wijze, waarop Anna zich in haar rekest over hen had uitgelaten. Zij hopen, dat Baljuw en Welgeboren mannen meer vertrouwen in hen zullen stellen dan in Anna en verwijzen voorts naar hun vorig schrijven.

Digitized by Google

Schout en municipaliteit kregen echter niet, wat zij begeerden. Op den »ordinaire Regtdag« van Delfland 29 Juni 1797 werd hun brief voorgelezen. De zaak werd goed overwogen. De Baljuw liet, zooals we reeds meedeelden, het Maaslandsche geval — de verlossing van de vrouw van Willem Esseveld — op nieuw onderzoeken (zeker beter dan de eerste maal) door een doctor en chirurgijn van Delfland. Deze rapporteerden, dat Anna wel niet geheel te verontschuldigen was, maar toch niet verdiende te worden afgezet. Verder werd overwogen, dat Anna den vereischten eed had afgelegd, daarom besloten Baljuw en Welgeboren mannen overeenkomstig het verzoek van Anna Doornbosch hun besluit van 9 Maart 1797 in te trekken en haar weer toe te staan om haar ambt uit te oefenen. Anna werd ernstig vermaand zich voorzichtig te gedragen. De tijd, dien zij buiten bediening was geweest, zou straf zijn voor haar gedrag te Maasland. Verder had ze zich naar de bevelen van het civiel bestuur te richten.

Hoe moet nu worden verklaard, dat Anna haar zin kreeg en het besluit werd herroepen? Het is moeielijk aan te nemen, dat, waar men haar eerst zoo spoedig had ontslagen, nu het tweede onderzoek maakte, dat ze weer werd aangesteld. Wij vermoeden, dat Baljuw en Welgeboren mannen de heeren te Schipluiden eens hebben willen laten voelen, dat aan Delfland het recht stond om een vroedvrouw aan te stellen of te ontslaan.

Anna mocht over dat alles dankbaar zijn, voldaan was zij niet. Zij wilde niet minder dan volledig rechtsherstel en uitbetaling van traktement.

Spoedig kwam er reden voor nieuwe klachten. In de notulen van Schout en municipaliteit van Schipluiden 20 Maart 1798 lezen we, dat besloten is door den gerechtsbode aan de oude vroedvrouw aan te zeggen om haar bordje binnen tweemaal 24 uur in te trekken en haar bedrijf niet verder uit te oefenen te Schipluiden, Hodenpijl en 't Ambacht van Dorp. Men stoorde zich dus niet langer aan de bevelen van Delfland. Of er voor dit besluit nog een bijzondere aanleiding is geweest, valt niet uit te maken. Misschien heeft de nieuwe staatsregeling er op eenige wijze iets mee te maken.

Hoe het ook zij, Anna zocht het »hooger op«. Teunis Giele en zij wendden zich 9 Juni 1798 met een rekest van beklag tot den Agent van Nationale Opvoeding. In dit rekest vertellen zij

Digitized by Google

de geheele historie. Zij had den eed afgelegd, dan volgt de reeds vermelde omvraag en ducatengeschiedenis. 1797 had men haar aangeklaagd »op de poort van Delfland, dat zij een vrouw mishandeld zou hebben«, haar akte was door Baljuw c.s. ingetrokken wegens die mishandeling. Zij had haar beschuldigers uitgedaagd ten overstaan van gepromoveerde vroedmeesters hun aanklacht waar te maken, doch niemand was verschenen. Zij was na gedaan onderzoek door Delfland onschuldig verklaard en haar acte was haar teruggegeven.

Vervolgens had de municipaliteit Giele ook als burger erkend. Hij had zijn verklaring afgelegd, en alle grondvergaderingen bijgewoond. Maar nu »met het verwerpen van de voorgestelde consestusie en het aannemen van de nieuwe consestentie« (in 1798 ook al moeite met de vreemde woorden!) had de nieuwe municipaliteit hem het stemrecht ontnomen, Anna moest haar bordje intrekken en mocht niet meer de vrouwen helpen.

In dezen tijd valt ook de geboorte van een onecht kind ten huize van Giele, waarover straks meer. Althans het Doopboek van de Geref. kerk vermeldt, dat 11 Juni 1798 is geboren (gedoopt 15 Juni 1798) Jacob de Vries, zoon in onecht van Johannna van Leeuwen. Een andere onechte geboorte in dien tijd wordt in het Doopboek niet genoemd.

De Agent stelde 12 Juni 1798 het bovengenoemde rekest van beklag van Teunis Giele en Anna Doornbos in originali in handen van de Administratieve municipaliteit te Schipluiden met opdracht binnen tweemaal 24 uur na ontvangst met terugzending van het origineel rapport te doen van de redenen hunner handelingen en intusschen niet voort te gaan met de benoeming van een nieuwe vroedvrouw zonder den Agent daarin te kennen.

Dat klonk niet malsch, vooral niet de laatste centraliseerende eisch.

Mirell heeft namens de municipaliteit een antwoord opgesteld, wel niet binnen twee maal 24 uur, maar toch reeds 19 Juni 1798 Dit antwoord is zeer uitvoerig. Men had de leden der toenmalige municipaliteit en van het college van remotie opgeroepen om inlichtingen te verkrijgen. Vervolgens wordt allereerst gesproken over de rondvraag, het voortgaan met het ambt, dan het besluit uit de notulen medegedeeld, gehandeld van de ducaten geschiedenis, hetgeen alles reeds door ons werd meegedeeld. Het gedrag te Zegwaard (wat daar eigenlijk is geschied, vernemen we weer niet)

Digitized by Google

was verre van correct. Te Schipluiden was Anna ook niet bijzonder stil geweest en in een rekest aan den Baljuw had zij de municipaliteit onverlichte en domme Dorpsmunicipalen genoemd (men herinnert zich, dat Giele deze uitdrukkingen naar de letter genomen niet had gebruikt). Ontkend wordt verder, dat er een provisioneel weer aanstellen of nieuwe afzetting heeft plaats gehad. Dan handelt Mirell over het Maaslandsche geval. Hij zal niet in détails treden. Waar is, dat dikwerf andere vrouwen of vroedmeesters te Schipluiden werden te hulp geroepen, de reden daarvan laat hij in het midden. Het is zeker geen bewijs van kunde, dat een bij Anna inwonend nichtje buiten haar weten onverwacht bevallen is van een onecht kind. Op de grondvergaderingen was Giele niet meer dan eenmaal verschenen. Van ontnemen van stemrecht was geen sprake geweest. Hij is niet gekomen om zich te laten inschrijven en al was hij gekomen, dan had hij toch volgens art. 15 Staatsreg. geen stem kunnen krijgen. Daarom is hij zeker weggebleven. Een andere vroedvrouw was er wel degelijk benoemd. En eindelijk, hoewel het een plaatselijke aangelegenheid was, was de municipaliteit toch bereid zich ten allen tijde te verantwoorden.

Na ontvangst van dit schrijven — wanneer precies blijkt niet — besloot de Agent, dat Anna's verzoek als zoodanig niet voor inwilliging vatbaar was. Maar niettemin moest haar vrijheid worden gelaten om in Delfland en in 't bijzonder te Schipluiden het beroep van vroedvrouw uit te oefenen,

Waarschijnlijk viel dit besluit omstreeks 28 Juli 1798, althans op dien datum berichtte de Agent aan de municipaliteit te Schipluiden, dat aan Anna op grond van haar examens niet kon worden verboden als vroedvrouw te fungeeren, dan alleen, voor zoover zij als dorpsvroedvrouw was aangesteld. Extract uit de notulen houdende het besluit van den Agent in zake Anna vergezelde dit schrijven.

De notulen der municipaliteit te Schipluiden, waarvan slechts zeer weinig is bewaard, spreken nog eenmaal van Anna Doornbosch. 28 Sept. 1798 werd een vergadering gehouden ter behandeling van belastingreclames. Ook Anna verscheen. Zij verzocht allereerst om althans de helft van het traktement als vroedvrouw te mogen genieten. Doch haar werd geantwoord, dat men daarover op dien dag niet kon spreken. En dan volgt er dood leuk: »Verder versoek om mindering van eene schreef (n.l. in den aanslag) gecondemneert te betaalen«. Arme Anna!

Digitized by Google

Anna heeft zich echter nog maar niet zonder meer bij de beslissing van den Agent neergelegd. Te Schipluiden berust nog een Extract uit het Verbaal der Handelingen van den Agent van Nationale Opvoeding van Woensdag 8 Mei 1799. Daaruit vernemen we, dat Teunis Giele weer een rekest had gezonden. Waarover dat liep, valt niet op te maken. Maar natuurlijk was het weer over het traktement, misschien ook over de aanstelling tot gemeente-vroedvrouw. De Agent besloot het rekest in handen te stellen van de municipaliteit te Schipluiden met verzoek om spoedig advies. Wat er verder geschied is, weten we weer niet, daar notulen en verdere stukken ontbreken. Er is ook geen Extract van het besluit van den Agent aanwezig.

Nog slechts één ding kunnen we meedeelen. 15 Juli 1803 schreef de advocaat J. van de Kasteele te 's-Gravenhage een brief aan den Schout te Schipluiden. Hij deelt daarin mede, dat zich bij hem heeft vervoegd Anna Doornbosch, vroedvrouw te Loosduinen, die van 1789-1801 vroedvrouw te Schipluiden was geweest. Zij was aangesteld op een traktement van f 110.— met f 30.— huishuur, doch had dit niet meer ontvangen sinds 1795. Wil de municipaliteit dit haar nog toekomende geld niet betalen, dan zal Van de Kasteele trachten het in den weg van rechten te verkrijgen.

Hieruit vernemen we dus, dat Anna tot 1801 te Schipluiden bleef. Of ze het toen heeft moeten opgeven, of dat ze te Loosduinen een betere werkkring kon krijgen, blijkt niet, in allen gevalle vertoefde ze Juli 1803 te Loosduinen en handhaafde ook toen nog haar aanspraken.

Hoe het afgeloopen is, weten we niet. Notulen ontbreken weer. Doch het is zeer onwaarschijnlijk, dat Anna het geld heeft gekregen, daar de Agent haar wel als vroedvrouw doch niet als gemeentevroedvrouw had gehandhaafd.

Zoo eindigt de geschiedenis van Anna Doornbos. De municipaliteit van Schipluiden komt nu niet bepaald in een gunstig daglicht te staan. En Anna — ze moge dan wat rumoerig en koppig zijn geweest, het is toch een vrouw, waarvoor men zekeren eerbied krijgt, een pootig wijf! De heele geschiedenis geeft een aardig kijkje op de toestanden van dien tijd.

Schipluiden.

Dr. F. W. GROSHEIDE.
A. EIKELENBOOM.

Digitized by Google

Extract uyt de Resolutien der Vergaadering, van de gecombineerde commissie, aangesteld in gevolgen extract uyt de Decreten der Vergaadering van de Provisioneele Representante van 't Volk van Holland dato 5e October en Publicatie 12 dito 1795, zoo uyt de Municipaliteyt van Schipluyden, Hoodenpijl, St.-Maartensregt en 't Ambagt van Dorp als de stemgerechtigde Burgers.

Dingsdag den 17 November 1795.

De Commissie Declareert, dat Johanna Doornbos, Huisvrouw van Teunis Giele alhier, valt in de Terme der Publicatie dato 12e October 1795 enz. en dus verklaart werd vervallen te zijn van haar Post als Vroetvrouw en niet meer kan of mag Fungeeren, onder den ambagte Van Schipluyde Hodenpijl 't Ambagt van Dorp of St. Maartensregt in qualiteyt als vroetvrouw der gemelde Jurisdiction en dus haar acte als zoodanig ingetrokken en buyten effect gesteld en zal haar hiervan bij Extract Resolutie kennisse werden gegeeven tot derzelven naricht enz. (:ter zijde stond:)

Onderstond, Accordeert met de voorseyde Resolutie.
Was geteekent
Copie. C. A. DE MIRELL.

Medeburgers

Ingevolge Resolutie der gecombineerde Commissie aangesteld alhier volgens Publicátie der Provisioneele Representanten van 't volk van Holland, dato 12 October 1795, is alhier voor vervallen verklaart van de Post als Vroetvrouw van Schipluyde, Hodenpijl, 't Ambagt van Dorp en St. Maartensrecht, en dus niet meer als zoodanig mag of kan Fungeeren, Johanna Doornbos, Huisvrouw van Teunis Giele geevende hiervan per Missive aan UE. kennisse als specialijk daar toe gelast zijnde door 't Committe van onderzoek alhier ten Eynde gij U als daar van legaliter kennis hebbende zoude kunnen gedraagen tot meynteyn der keuren ten dien Eynde Exteerende en zijn naar toewens van Heyl en aanbod van Broederschap, U

Medeburgers

De leeden van 't Committe tot onderzoek der amptenaaren.
Als Secretaris
C. A. DE MIRELL.

Schipluyde, den 25 Maart 1796.

2 J. D. B. V. Extract uyt de Resolutiën der

Digitized by Google

Gecombineerde Commissie aangesteld ingevolge Publicatie.
Dato 12 October 1795.
Conneerende de vroetvrouw te Schipluyde dato 17 November 1795.

V. G. B.

Schout en De Munic. van Schipluyde aan Bailliuw en Welgeboore mannen van Delfland.

Medeburgers

Alzoo Johanna Doornbos Huysvrouw van Teunis Gielle in voorige jaaren alhier is aangestelt geworden als vroetvrouw van Schipluyde Hodenpijl en 't Ambagt van Dorp, dog door desselfs schuldig gedrag alhier als elders gehouden nu gedemitteerd en desselfs plaats door eene Commissie daar toegestelt alhier is aangestelt eerst Apolonia de Greuter dog dewelke uythoofde dat dezelve niets te doen had en daardoor een behoorlijk bestaan miste (alszoo de gedemitteerde vroetvrouw Johanna Dorenbos niettegenstaande tegens alle rezolutie van de Regering aan bleev fungeeren als vroetvrouw met de zwangere vrouwen te bedienen) is vertrokken van hier en door gemelde schout en de Municipalitijt voorn. in derzelver plaats is beroepen Paulina Henderina de joode Huysvrouw van Cornelis Duyn dewelke ingevolge de keuren van De Vierschaar van Delfland voor Ul. Collegie is geëxamineert goedgekeurt en beëdigt en daar van, zoo wel als van ons ontvange, een behoorlijke instruktie en actens van admissie hebbende bij haar komst alhier ingevolge rezolutie van ons Schout en de Municipalitijt alhier tot betragting der goede Orde Eensgezindheyd en meyntjeyn der door ons genome rezolutiën en voorkominge van niewe koste voor onze ingezetenen door publiceren en affigeeren de hiernevens gevoegde copie publicatie Littera A dan nietjegenstaande de bovengemelde aanstelling van vrouw Duyn en gedane publicatie laat voornoemde Johanna Doornbos niet na alle rezolutiën en vermaning te verachten, disobedieren en tegen te werken met het bedienen en aannemen van die vrouwen dewelke haare dienste begeren hetgeen veele van onze ingezetenen brengt in ongelegentheyt door het doen kragt sorteren der gedane publicatie een verdeeltheyd onders anders onze vreedzaame burgers

Digitized by Google

veroorzaak, waardoor de haat en nijd meer en meer aankweekt, zij Johanna Dorenbos zig gedraagt als een oproerige van tegens de rezolutiën der wettige aangestelde regering aan te kante en die tegen te werken welk gedrag volstrekt strijdig is met de publicatiën en rezolutiën ten dien eynde geëmaneert als niet eerbiedigende en zig gedragende naar de genoome resolutiën en gestatueerde beveelen iets hetgeen in een geregelde maatschappij niet kan nog mag bestaan en zig ten hoogste schuldig maakt en waardoor het enthusiasme meer en meerder tegen elkandere werd aangevuurt en indien zulks nog moet blijven voortduuren de gevaarlijkste en nadeligste gevolgen van te dugten zijn te meer daar gemelte J. Dorenbos verscheyde maale doorslaande blijke van onkunde heeft gegeeven wegens haar beroep en waardoor onlans onder de jurisdictie van Maasland de droevigste gevolge door haar onbekwaamheid zijn geproflueert.

Reedene waarom Schout en de Municipalitijt voorn. gemeent heeft dit ter kennisse van U Bailliuw en Welgeboore manne van Delfland te moete brengen als meenende dat gedrag ten hoogste strafwaardig te zijn van gemelde Johanna Dorenbos en vooral aan Ul. te verzoeken dat de door Ul. aan haar gegeeven acte van admissie mag werden ingetrokken en buyte effect gestelt en haar verbooden nimmer in Delfland te mogen Fungeeren in de qualitijt van Vroetvrouw tot voorkominge van veele onheylen, twist en Tweedragt die anders notoor uyt moeten voorkomen mede tegelijk aan Ul. verzoekende ons van het gerezolveerde kennisse te doen geworde en zijn naar toewens van Heyl en aanbod van broederschap

Medeburgers

Schout en de Municipalitijt van Schipluyde.

Geschreeve ten Recht-huyze van Schipluyde den 22sten Februari 1797.

A. T. B. L.

Ter ordonnantie van dezelve

Als secretaris

.....

Digitized by Google

Aan Schout en Municipaliteit van Schipluiden.

Gelijkheid, Vrijheid, Broederschap.

Bailliuw en Welgebore mannen van Delfland aan Schout en de Municipaliteit van Schipluiden.

Medeburgers

Ter rescriptie op Ulieder Missive van den 22 Febr. l.l. aan ons collegie toegezonden, dient dat Bailluw en Welgeboore Mannen van den Stove en hooge Vierschaar van Delfland na bekoome informatien ten opsigte van de persoon van Johanna Doornbosch, hebben goedgevonden en verstaan om reedenen hun daartoe moveerende de acte van admissie, waarbij dezelve 't exerceeren van 't vroedvrouwenampt binnen Delfland was geconsenteerd in te trekken en het daarbij verleende consent buiten effect te stellen, zullende van deeze Resol. aan bovengen. Johanna Doornbosch bij extract worden kennis gegeeven. Terwijl verder Bailluw en Welgeboore Mannen voorn. Ulieden bij deeze aanschrijven het daarheen te dirigeeren, dat in Ulieder district geen verbod van de municipaliteit in 't vervolg plaats heeft ten opzichte van 't employeeren van vroedvrouwen, welke door Bailluw en Welgeboore Mannen in die qualiteit behoorlijk zijn geadmitteerd. Hierop ons verlaatende zijn wij na toewensching van heil en aanbod van broederschap

Medeburgers

Bailluw en Welgeboore Mannen van den Stove en hooge Vierschaar van Delfland.

Tot ordonnantie van dezelve

M. VAN STOECKE.

Geschreven ten Rechthuize van Delfland den 9 Maart 1797.

(Wordt voortgezet).

Digitized by Google

De krankzinnigheid (?) van Karel den Stouten,

DOOR

Dr. G. C. VAN WALSEM (*Meerenberg*).

De mededeelingen der geschiedschrijvers omtrent de min of meer duidelijke verschijnselen van geestesziekte, welke Karel de Stoute in zijn laatste levensjaar heeft aangeboden, zijn niet geheel met elkander in overeenstemming. Blok [1]) beschrijft, dat de Hertog twee malen een soortgelijken aanval zoude gehad hebben, en wel het eerst na den slag bij Granson (2 Maart 1476) en voor de tweede maal na den slag bij Murten (21 Juni 1476). Omtrent den eersten aanval schrijft Blok: »De Hertog, voor de eerste maal zijns levens in een veldslag overwonnen, verviel eenige weken lang, somber en in zichzelf gekeerd, in een toestand van halven waanzin, waaruit een Italiaansch geneesheer hem met moeite redde«; en over den tweeden aanval: »Ook ditmaal verviel de verslagen vorst in een toestand van sombere moedeloosheid, die aan krankzinnigheid grensde. Twee maanden lang bleef hij zoo goed als verborgen in een afgelegen kasteel bij Pontarlier in de Jura, in woeste smart over zijn ongeluk«. »Een inval van Hertog René van Lotharingen, die van de gelegenheid wilde gebruik maken om zijn verloren hertogdom te heroveren, schrikte den Hertog wakker uit zijn machtelooze apathie». De Barante [2]) deelt omtrent den eersten aanval meer bijzonderheden mede. Als voor het beoordeelen van den toestand van gewicht zijnde is daaraan het volgende ontleend. »Le Duc ne voulait se laisser voir à personne, et laissait même croître sa barbe. Lui qui ne buvait jamais de vin, et qui, pour se calmer et se rafraîchir, avait coutume de manger de la conserve de roses, maintenant, pour surmonter sa douleur et sortir du découragement où il était plongé, buvait du vin pur en abondance«. »Un médecin italien qu'il avait, et qui se nommait Angelo Catho, homme habile et d'un grand esprit, que le roi attira bientôt après à son service, prit soin du Duc, s'efforça de lui rendre courage et de le guérir. Il lui appliqua des ventouses, afin de rappeler le sang au coeur,

[1]) P. J. Blok, Geschiedenis van het Nederlandsche Volk, Groningen, 1893, Deel II, p. 287 en 288.
[2]) M. de Barante, Histoire des Dues de Bourgogne de la Maison de Valois (1364—1477). Nouvelle édition, par M. Gachard, Bruxelles, 1838, Tome Second, p. 515 en p. 528.

Digitized by Google

comme on disait alors, le détermina à se laisser raser, et enfin lui rendit, si non le calme d'esprit, au moins la santé«. Over den tweeden aanval wordt slechts dit vermeld: »Il vivait (pendant près de deux mois qu'il se tint à la Rivière) solitaire, passait des journées entières sans vouloir parler à personne«. Aan Comines [1]) is het volgende ontleend: »Na de Nederlaeg bij Granson viel hij in een zware ziekte, in diervoegen, dat deszelfs natuurlijke Hitte en Gal dermaten vermeerderde, dat, de Wijn hem gansch verboden, hij niets dan eenige verkoelende middelen, als Garstewater en Conserf van Rozen tot zijne verfrissching gebruiken mogt. Dan de vleesch en bloet verterende droefenis veranderde zijne gesteltenis zoodanig, dat hij zich wel haest genoodzaekt vond zeer sterke Wijnen, zonder eenig Water daerin, te drinken, en zich voorts te bedienen van alle middelen, die tot versterking en verwarming strekken konden. De Baerd, die hij zeer lang had laten wassen, werd hem afgeschoren op raed van den Heer van Vienne, die hem, gedurende die gansche ziekte, getrouwelijk bijstond. Deze ziekte trof hem zoodanig, dat hij, mijns oordeels, na dien tijd, zijn Verstand en Zinnen, nooit zoo volkomen als te voren, te baet gehad heeft«. Omtrent den toestand van den Hertog na den slag van Murten vind ik bij Comines geen bijzonderheden vermeld.

Zooals men ziet, worden de bijzonderheden bij Comines en bij Barante veschillend medegedeeld. Beiden verschillen op hun beurt van Blok daarin, dat zij van den tweeden aanval of weinig, of in het geheel niet spreken. Bepaal ik mij dus tot den toestand na Granson, dan moet ik zeggen, dat de voorstelling, die Comines geeft, mij aannemelijker voorkomt dan die van Barante, inzonderheid wat het gebruik van wijn betreft. Nam men aan, wat Barante mededeelt, dan zoude men eigenlijk te doen hebben met een geheelonthouder, die door verdriet aan den drank raakte, maar van dat euvel na enkele weken weer hersteld was. Dat klinkt weinig natuurlijk. Veel aannemelijker lijkt de voorstelling van Comines, die mogelijkerwijze de berichten persoonlijk aan den geneesheer, die Karel behandeld heeft, ontvangen heeft. De lijfarts heeft het blijkbaar op twee manieren beproefd. Toen de eerste behandelingsmethode niet slaagde, is hij tot de tweede overgegaan, bij welke laatste het gebruik van wijn een rol speelde.

[1]) Filip van Comines, Gedenkschriften, vertaald door Frans de Haes, Amsterdam, 1757, p. 381.

Digitized by Google

De vraag, of de toestand van den Hertog met den naam van krankzinnigheid in den thans geldenden zin van het woord moet aangeduid worden, komt mij twijfelachtig voor. De gedachte, dat dit wel zoo zoude geweest zijn, ligt daarom vooral voor de hand, omdat naar het schijnt de oorzaak zoo duidelijk is. De waarde van een dergelijke oorzaak — verdriet over tegenslag — wordt echter vaak overschat. Om dit duidelijk te maken, zij hier medegedeeld, dat in het groote fransche handboek voor psychiatrie [1]), een omvangrijk werk van 1600 pagina's, aan de oorzakenleer der krankzinnigheid een 50-tal pagina's gewijd wordt, waarbij de »émotions« zich met zes regels tevreden moeten stellen. In verdere moeilijkheden komt men, wanneer men de vraag stelt, welke bekende klinische vorm van krankzinnigheid dan wel bestaan heeft. De inactiviteit, het zwijgen, het in zich zelf gekeerd zijn, de verwaarloozing van de eischen van het toilet, wijzen het meest op melancholie, mede in verband met de aetiologie. Maar tracht men nu met een der ondervormen te etiketteeren (in het genoemde handboek worden er vier genoemd: mélancholie simple, m. avec idées délirantes, m. avec stupeur, m. anxieuse) dan komt men weer in moeilijkheden. Geen der genoemde ondervormen past op den toestand. Voor elk is te veel en te weinig. Ook de betrekkelijk korte duur van den toestand pleit tegen het aannemen van het bestaan hebben van een eigenlijken toestand van krankzinnigheid, evenals het spoedig terugkeeren, zij het dan misschien in mindere mate, na den slag van Murten. De onderstelde vorm is daarbij betrekkelijk niet zoo frequent, vooral niet bij mannen. Voor zoover ik heb kunnen nagaan, bestaat ook in het aan de ziekte voorafgaande leven van den Hertog, behalve dan het verdriet door den verloren slag, geen feit, dat het ontstaan van krankzinnigheid bij hem waarschijnlijk zoude hebben kunnen maken. Ook het »wakker geschrikt worden« door de omstandigheden pleit tegen de opvatting van den toestand als ziekelijk. Veeleer schijnt het mij toe, dat we te maken hebben met een wel hevige, maar nog physiologische reactie, zooals deze bij een heftig temperament te verwachten is, die bij Karel meermalen voorkwam. Mevrouw Bosboom—Toussaint [2]) heeft een dergelijke reactie dramatisch verwerkt, n.l. die welke bij Karel ontstond, toen

[1]) Traité de pathologie mentale, publié sous la Direction de G. Ballet, Paris, 1903.
[2]) A. L. G. Bosboom—Toussaint, Een kroon voor Karel den Stouten.

Digitized by Google

de Keizer den avond vóór de voorgenomen kroning in Trier (November 1473) heimelijk vertrokken was. Ook de toestand na het verdwijnen van de crisis, zooals die na Granson bestond, en weer aanwezig was vóór den slag bij Nancy, schijnt mij niet als ziekelijk in den engeren zin des woords beschouwd te mogen worden. Karel was een gebroken man, maar in wezenlijk opzicht niet veranderd. Hij bezat niet de gaven om zich door de moeilijkheden, welke trouwens door zijn gebreken grootendeels geschapen waren, heen te slaan. Wil men den toestand met Blok een »halven waanzin« noemen, dan is daar veel voor te zeggen. Gestipuleerd zij echter, dat ter beoordeeling daarvan de psychopathologie in engeren zin niet kan bijdragen. Ik heb dus gemeend in den titel van dit opstel een vraagteeken te moeten inlasschen.

Van de behandeling van den bedoelden toestand in de litteratuur is mij niets bekend. In Scott's Anne of Geierstein komt deze wel ter sprake maar geheel terloops.

EXTRACTEN uit de Crimineele Ordonnantiën van Holland,

medegedeeld door

J. C. GIJSBERTI HODENPIJL VAN HODENPIJL.

12e Boek. Dit Boek is door eene vergissing niet eerder opgenomen. Zie Nav. XLIV, 333; XLV, 185; XLVI, 475; XLVIII, 457; XLIX, 45, 335, 442, 543, 548.

---

26 Januari 1702 e. v. Appel van: *Dr. Hillebrand van der Sluijs*. Nog genoemd: *Pieter van Rhee*, deurwaarder.

26 Augustus 1702. *Pieter Jansz. Hogeveen* Ca *Dirck Blom*, Bailliu van Bleyswijck.

Get: *W. v. Epenhuijsen*, *Jacob van Ravesteijn*, *P. van den Velde*.

8 Maart 1703. *Hendrick Frederick van Renssen*, Drost van Baartwijck Ca *Jan Anthonij van der Plas*, beschuldigd van brandstichting.

Nog gen.: Mr. *Johan Hoofd*, Heer van Baertwijck.

29 Junij 1703. *Johan van Teijlingen* en *Nicolaas van Lugtigheid* Ca *Abraham Cambier*, off. der stad Schiedam over gepleegden moedwil op de Burgerwagt aldaar.

Digitized by Google

7 September 1703. Verbod aan den Cipier van de Voorpoorte zonder verlof den Haag te verlaten.

18 September 1703. *Willem Maerten Coenen* C^a *Thomas Chadborn*, bailliu van Giesenburg en *Dirck Jacobsz*, *Romeijn* over agressie van *Arnoldus* en *Joosten van Os* en van *Huijbert Jansz*.

Nog gen.: *Leijntje Pieters*.

23 May 1704. e. v. Request betr. *Johan van Eersel* en z. vr. *Lijsbeth van Tilborgh* over aanranding van *Cornelis van Cortstanje*, allen te Doveren.

Nog gen.: *Arent Adriaan van Dorp*. drossaard van Heusden; *Coenradus Leemans* en *Johannes Wagemans*, chirurgijns; *Joachim Pannekoek* en *Joost Sprong*, schepenen; *Willem Johan van Beveren*, chirurgijn; *Jan Dircksz*. van Delft; wed. van *Ary Lambertsz Doedeijns*, herbergier; *Dirck Hillebrandsz* vendrig in Reg^t *Schratenbagh*, Capt *Camminga; Hendrik Kivit; G. Hillebrandst; F. G. Swaluc; G. C. H. Schwan* en *Jan Cnock* (of Cuocx.)

20 December 1704. *Maximiliaan van der Gugt*, Schout van Spijk C^a, *Euwout Bol*, schout van Daalhem.

6 November 1705. Requeste *Willem van Zuijl*, wiens vrouw ondeugend was.

19 December 1705. *Pietertje Pieters Braat*, wed. v. *Cornelis Costershoek* C^a. M^r. *Aarnout van Zuijlen van Nieveld*, bailliu van Schieland.

20 February 1706. *Jurriaan Beek*, Heer van *Strevelshoek*, *Arent Plempfonteyn* en *Hendrick Wolfraet* wegens particulieren en verboden handel in Oost-Indië.

François de Vicq, Off. v. Amsterdam, Mr *Ferdinand van Coln (Collen)*.

17 April 1706. *Willem Hoofd*, Bailliu van Woerden C^a. *Maritje Onnosel*, vr. v. *Gerrit Jacobsz. van der Heijden* te Bodegraven, over verkoop gestolen vlas.

Nog gen.: *Maria Hagens; Cornelis Beukelsz. Verhoef; Mr. Gijsbert Costerus*.

22 April 1706. *Cornelis Weldijck*.

21 Mey 1706. M^r. *Wolpherd Nobeling* C^a. *Moses Bendix*, wegens inbraak en diefstal met *David Samuelsz*. en *Isaac Jacob* by Commis *Cunes*. Nog: *van Gulig; N, Guicherij* en *Geldorp*.

3 January 1707, *Omert Kerssenboom* te Breda vermoord door *Pieter Pacqui* (15 Oct. 1705).

Digitized by Google

Nog gen.: *Andries Pacqui* en diens vr. *Geertruyd Hosselman; Caspar Blesen; Pieter van der Weyde* en *Tekelenburgh.*

2 Julij 1707 e. v. Mr. *Pieter Dierquens*, bailliu van 's Hage Ca. *Johan van der Kloot*, koopman.

Nog gen.: *Maria Bom* en *J. van Banchem.*

14 November 1707. Over *Cornelis Langereyts* te Hoorn.

13 January 1708 e. v. *Adriaan van der Hoeven*, Notaris te Alkmaar Ca. *Margareta van Egmond van der Nyenburg*, erfgen. van wijlen *Adriaan v. E. v. d. N.* en voor de minderj. kindn. van *Johan v. E. v. d. N.*

22 December 1708 e. v. Over *Jan van der Laan* te Leyden.

20 July 1709 e. v. *Daniel van Hulsenbeecq* Ca. *Rogier van der Burg*, Bailliu van Valkenburg.

Nog gen.: *Jan Frederick Hulsenbeecq.*

3 September 1709. *Anna Strijpe*, vr. v. *Jacob van Brouwershaven* te Middelburg.

7 October 1711. *Arij Slof* te Nieukoop.

Nog: Mr. *Reinier Bongaart*, bailliu; *Isaac Snevens* en *P. v. Brakel.*

2 Maart 1712. Luit. *Dominicus de Virieu*, request over boete.

Nog: *W. Roosenboom, W. Coelemey.*

9 Maart 1712. *Mr. Johan v. Stapelen*, Adv. Ca *Adriaan Vogel*, Bailliu. Aftrekken van een billiet (biljet).

7 May 1712. e.v. *Jan van der Burgt, Adriaan Verdonck* en *Jacob de Kloppert* wegens moord op *Arij van den Bogaert*, schoonzoon van *Abraham Bart* te Delft.

Nog: *Cornelis de Haas; Johanna Bart;* Mr. *Abraham Vrolijck*, proc.; Doctor *van Wouw;* Apothecar *Hürnius;* Proc. *van Campen;* Deurw. *Simon Stoffelsz.*

7 November 1713. Notulen voor den Rade Prov. gehouden.

Genoemd worden *v. Campen; Jan Struijf; Stipel* voor *Nanning Kiën; Ruijl (?); Ricus Thijsz.; Teunis Klimop; Cornelis Cornelisz* alias *Brande Kees; Kees Duijn* en *Kees Metzelaar.*

21 Maart 1715. *Cornelis Perponcher de Sidleniski* over tienden.

19 December 1715 e. v. Baillui en Leenmn van Voorne Ca. Mr. *Hendrick van der Staal* te Rotterdam.

Over rechtsgebied. Nog gen.: *Willem Boogaert* en *Theunis Jansz. Wetdorp.*

13 Maart 1716. Req. *Ary Leendertsz Boer*, gedetind op de Voorpoort.

Digitized by Google

Nog gen.: *Joan de Mey*, hr. v. IJsselmonde; *Gerrit Hendricksz. van Hoven; Ary Jansz. Vermeij; Pieter de Weerdt; Cornelis Nederhof.*

26 Juli 1694. Exemple causa hic over een req. van *Juriaan van Luijnen* uit 's Hertogenbosch.

11 July 1726. *Nic. Tavenaer*, manslag te Delft.

9 April 1718. Req. *Huybert Coomans*, brouwer tot Niervaerd, gesegd de Clunderd.

Nog *Hugo v. der Mast*, Bailliu; *Feltrum de Vries; François van der Hoop; Joh. v. d. Haer.*

19 May 1718. *Jacob Frederick Muller* alias *Jaco* gedetin^{d} C^{a} M^{r}. *Ferdinand van Collen.*

Nog: Adv. *Tierens*; Proc. *v. der Horst; Cornelis Pietersz.* te Blanckenheym; *Claas in de Caste* op het Campereyland; *Direk Jansz. de Groot*, by de Haerlemmerpoort; *Jan van Veen* op 't Hasepadt; M^{r}. *Jacob Trist*; M^{r}. *Lucus de Jong* te Diemermeer; *Fruijting.*

21 October 1718, *Christina Hennij* over verkoop van boeken, getr. met *Frederick Muller.*

Nog: *Rudolph de Bruijn.*

Aangehaald worden *Ari Ariensz. Hector*, alias *Adriaan Bal* van Rosendaal; *Sion Lus* te Leyden; *Maerten Maertensz.* en *Colyn Gerritsz.; Jacobje Jacobs* en *Jaques de Villers; Jean George; Esau van der Heyden; Jerominus Felices; Hans Beverning; Daniel Gleser*; *Guilliam Hulsbosch* en *Hubert Pyl*; *Jacob Jacobsz. Hoek; Jacob Aartsz.; Guillaume de Vos.*

12 Maart 1709. *Cornelis Willemsz. Graver* te Ammers.

4 December 1716. M^{r}. *Simon Hendrick Cruger*, schout van Berkel en Rodenrijs c^{a}. *Cornelis van der Voort*, over verkoop van ziek vleesch.

12 July 1719. *Joris Krijnen Patyn*, timmerman te Wateringe over zijn verbanning, enz.

18 November 1713. *Nanning Kien*, bailliu van de Zype over gevangenneming van zes (niet genoemde) personen.

Deze 4 laatste stukken vormen het slot van het 12^{e} Boek.

Digitized by Google

De Moeder van Gustav Gustavsson, Bisschop van Osnabrugge.

Het is bekend, dat *Gustav Gustavsson*, die geboren in 1616 gedurende eenige jaren (Luthersch) Bisschop van Osnabrugge is geweest, doch spoedig weder het tooneel van den krijg betredende in 1646 werd verheven tot *Graaf van Wasaborg* en in 1653 met achterlating van vrouw en kinderen overleed, de natuurlijke zoon is geweest van *Gustaaf Adolf* Koning van Zweden verwekt bij eene Hollandsche juffer.

In buitenlandsche werken wordt zij genoemd *Margaretha Cabbeljau* dochter van een rijken Hollander in Zweden gevestigd, uit het volgende schijnt echter te blijken, dat zij tot eene andere familie heeft behoord.

Zekere Haagsche wijnkooper en handelaar in krijgsbehoeften genaamd *Engelbrecht Sloth* was in 1631 gehuwd met de weduwe van den lakenkooper *Nobel*, die uit haar eerste huwelijk twee zoontjes had, wier goederen ter weeskamer werden beheerd. Toen *Sloth* in 1634 eene handelsreis wenschte te ondernemen, doch gebrek aan contanten had, vroeg hij aan het Hof van Holland toestemming om uit de goederen dier kinderen f 1600 te mogen lichten, welk bedrag hij voor kost en inwoning op hen te pretendeeren had. Men vindt dienaangaande in het Reg. der Haagsche weeskamer Z. f°. 218 het volgende aangeteekend.

A°. 1634. Alsoo *Engelbrecht Sloth* als getrouwd hebbende *Annetge Pietersdr.* wed. *Henrick Nobel* den Hove van Hollandt bij requeste te kennen heeft gegeven, dat *Hendrick Nobel* voornoemd een boedel heeft achtergelaten met zware schulden belast, en hij compt nu gereed stond om naar Mecklenburg te vertrekken »te meer door occasie dat de welgeboren Heere *Gustavus* natuerlyck soon van loffelijk en onsterfelijk memorie *Gustavus* nu als bisschop van Osnabrug resideerende, hem suppliant als bij zijn suster geprocreerd zijnde [1]) hadde ontboden soo ter occasie van diverse geinverteerde krijgsamunitien onder hem berustende als anders, door welks bisschops recommandatie ende voorschrijven aen de respectieve Stadthouders van Pommeren en Mecklenburg

[1]) Dergelijke stelfouten komen dikwijls in oude schrifturen voor, (of liever onze tegenwoordige taalregels waren toen nog niet in gebruik), de bedoeling kan echter geene andere zijn dan dat eene zuster van *Sloth* de moeder is geweest van den Bisschop. Tegen eene andere lezing zouden zich ook chronologische bedenkingen verzetten, Koning Gustaaf Adolf is geboren einde 1594, Sloth in 1595 en de Bisschop in 1616.

Digitized by Google

voornoemd, den suppliant niet en twijfelt off soude tot sijn achterwesen geraken,« verzoekende om terugbetaling van 8 jaar onderhoud der kinderen Nobel f 1600 of op rekening dier som voor kosten van zijn aanstaande reis f 800 en de rest bij zijne terugkomst in Mei of Juni. Waarop 't Hof beschikte, dat suppliant voor zijn reis uit de goederen der kinderen f 400 zal ontvangen. Actum 16 Maart 1634.

In dit stuk wordt dus gezegd, dat de Bisschop een zoon was van *Sloths* zuster, en nu had deze inderdaad eene zuster *Margaretha*.

We zullen nu de genealogie dier familie uit vertrouwbare gegevens trachten op te maken.

Jacob Sloth uit Nimwegen vestigde zich te 's-Gravenhage en dreef daar de herberg »de Swaen«. Uit een latere sententie blijkt terloops, dat hij te voren in krijgsdienst was geweest en o.a. in 1580 met zijn troep, waarin hij eenig commando, welk blijkt echter niet, voerde, in de omstreken van Vierssen en Venlo had vertoefd. Op 14 Juli 1589 kocht hij »de Pelicaan« [1]) een der voornaamste hotels in den Haag, N. Z. Plaats, waar o.a. de Staten Genrl. soms hooge bezoekers herbergden, zoo b.v. in 1595 en 1602 de gezanten van den Paltzgraaf [2]).

Op 10 Novbr. 1614 werd »de Pelicaan« namens zijn kinderen en erfgenamen verkocht [3]) en was ook zijne weduwe *Harmken Willemsdr.* reeds overleden. Zij lieten vier kinderen na:

1. *Johanna Sloth*, zij huwde eerst *Johannes Jeronimus Concordus* en teekende later op 27 Jan. 1613 opnieuw te 's-Gravenhage aan als volgt: *Joncker Claudy Hamelton* luijtenant van capiteyn *Franchoys Henderson* garnisoen houdende in 't overpat by Sluys in Vlaenderen, met Jouffrouwe *Johanna Slots* weduwe *Johannes Jeronimus Concordus*, wonende alhier in 's-Gravenhage. In 1616 was zij opnieuw weduwe [4]).

---

[1]) 14 Juli 1589. *Mr. Joost de Menyn* Raad en Pensionaris van Dordt verkoopt *Jacob Sloth* van Nimegen waard in »de Swaen« zijn huis N/Z Plaats. Belegen O. »de Moriaen«, W. de erfgen. van Mr. *Gijsbrecht van Hogendorp* N. het Hertogsteegje. Z. de Plaats. Voor den koopprijs stelde *Nicolaas Ruysch* wijnkooper te Dordt zich borg voor f 3850.

[2]) Haagsche Jaarboekje 1900, blz. 232, 245.

[3]) Willig decreet van 10 Novbr. 1614. *Cornelis Jacobzn. van Weesw* zijdenlakenkooper geautoriseerd door Burgemeesteren van den Hage tot verkoop van een huis nagelaten door *Jacob Sloth*, en *Harmken Willemsdr.*, Impetrant ten overstaan van *Engelbrecht, Margaretha, Johanna* en *Anna Sloth* allen kinderen en erfgenamen van voornoemden *Jacob Sloth* en *Harmken Willemsdr.* verkoopt *Mr. David van Orliens* Majoor en Ingenieur der stad Sluijs, een huis en erf genaamd »de Verguilde Pelicaan«, staande op de Plaats, belegen O. *Jan van Houten* waard in »de Morianen«. W. de Wed. en erfgenamen van *Jan van Noordingen*.

[4]) 25 Mei 1616. *Pieter van Wassaert* mede namens zijne moeder *Catarina van Meerssen* wed. *Jacob van Wassaert*, contra *Jannetje Sloth* wed. *Claude Hammelton* i. z. l. luitenant

Digitized by Google

2. *Margaretha Sloth*, zij zou dan de moeder zijn geweest van den in 1616 geboren *Gustav Gustavsson*.

3. *Anna Sloth*, van wie nà 1616 niets meer bekend is en

4. *Engelbrecht Sloth* geboren 1595 [1]) wijnkooper en handelaar in krijgsbehoefte te 's-Gravenhage huwde 1°. op 19 Novbr. 1614 (aanget. 2 Nov.) *Cornelia Claesdr. van Gremmersveen* wed. *Gerrit Jansz. Schilperoort*, en 2° (aanget. 2 Maart 1631) *Anna Pietersdr. Smouth* eerder wed. met 2 kinderen van *Hendrick Jansz. Nobel* lakenkooper op de Groote Markt. Verder is niets van hem gebleken. De familie Sloth schijnt nog al internationale relatiën te hebben gehad, misschien woonde Margaretha bij eene Hollandsche familie in Zweden, die Cabbeljau kan hebben geheeten, mogelijk wel bloedverwanten van moederszijde, hetgeen aanleiding kan hebben gegeven haar ook zoo te noemen, misschien komt er nog wel eens eene akte uit een ander archief hier meer licht brengen.

G. ESCHAUZIER.

Commissaris van Policie.

Keizer Napoleon benoemde 18 April 1811 als zoodanig te Alkmaar ..... Speet. In September 1812 zond de directeur-generaal der policie te Amsterdam Devilliers Duterrage ter vervanging van „le Sr. Speet" aan den onderprefect te Alkmaar Mr. Boogaard (Johan Theodoor, geboren te Utrecht 1776, overleden te Alkmaar 1855), met een brief tot bijzondere aanbeveling van den benoemde, wiens ijver en geschiktheid hij zeer prees.

Ik wensch te vragen: welken voornaam droeg Speet? Van waar is hij te Alkmaar gekomen, werwaarts is hij van daar gegaan?

Het is mogelijk, dat zijne verplaatsing veroorzaakt is door ongunstige verstandhouding met den franschen plaatscommandant, bataillonschef Nicolas Chaudron. In Augustus 1812 schreef deze aan den maire der stad, dat hij „m. le commissaire de police, m'ayant manqué essentiellement", naar de gevangenis had doen brengen, waarom hij verzocht een ander met het beleid der policie te belasten. De gevangenhouding moet zeer kort geduurd hebben, want reeds één dag later berichtte Speet den maire, dat hij op aanraden van den onderprefect zijne functie als te voren waarnam.

C. W. B.

---

mede namens haar minderjarigen broeder en zusters, te zamen kinderen en erfgenamen van wijlen *Jacob Sloth* waard in »de Pelicaan« alhier, en van zijne weduwe en boedelhoudster, hun za. ouders. Hol. Civ. Sent. Reg. 638. No. 82.

[1]) In eene attestatie van 22 Juni 1635 gaf hij op toen 40 jaar te zijn.
(Prot. J. VAN WARMENHUIJZEN, Notrs. Den Haag).

Digitized by Google

Orders en Reglementen voor het Guarnisoen van Sluijs in Vlaenderen en de onderhorige Forten.[1])

Medegedeeld door J. K.

Zijnne Excelentie den Heer Gouverneur Last en ordonneert hier mede aende Militie, alhier in Guarnisoen Leggende, en aen alle daer van dependeerende persoonen, dat zij aen de Naarvolgende, articulen, zoo verre die ijeder in't bijsonder, off alle in het algemeen aengaen wel stipt en precisselijk zullen hebben te obidieeren en te doen obidieeren, als hebbende de zelve dus bevonden te behoren tot Maintenue van orde millitaire Discipline en tot affweeringe van alle ongerechtigheeden als volgt:

GENERALE ORDRES.

Art. 1.

Voor Eerst zal het Guarnisoen onder sig niet alleen, maer ook met de burgers en inwoonders deser Stadt, in alle vriendschap en eendracht samen leven zonder elkander in het een off ander, eenige verhindering off onrust aen te doen, op poene dat de ruststoorders na bevint van Saeken Exempelaer zullen gestraft werden.

Art. 2.

Indien Egter onverhoopt, eenige disordres, ofte questien mogten koomen voor te vallen sullen de officieren en onderofficieren, zulks aenstonds trachten te beletten, hetzij door haere authoriteijt, ofte door assistentie vande naaste wagt.

Art. 3.

Men sal de ambaghtsgasten van het Guarnisoen, op het Ernstigste, recommanderen, niet dan voor het Guarnisoen te werken, op poene van contrarie doende het werken verboden te worden, dit gaet speciael aen de Schoemakers en de Kleermakers, want indien eenig werk bij haer mogt gevonden worden van ijemant die niet actueel in dienst en van het Guarnisoen mogt zijn, het zelve door de geintresseerde gildens, die werkluijden Soude konnen afgenomen worden, sonder dat daer eenig verhaal op sal konnen vallen.

[1]) Volgens aanteekeningen van wijlen Maurin Nahuys.

Digitized by Google

Art. 4.

Het Guarnisoen werd ook verbooden eenige publique neeringe te doen soo inde cassernes als buijten de zelve woonende.

Art. 5.

Men sal man voor man aenseggen dat geene tarwe nog rogge meel van vreemden bodem op Staeten gebied mag gebragt werden mits sulks in het tarriff verboden is, en dat niemant sig sal vervorderen te smokkelen, brood, meelspek, vleesch of ijets dat de pachten Subject is op poene van agterhaelt wordende, na de placaten van den Landen gestraft te worden. de pachters zijn geauthoriseert om dat werk na te gaen, en sullen de wagten, indien de pagters sig presenteeren om hier off daer op de wallen off in de werken op te passen, off oppassers te setten sulks toelaeten en haer de sterke hand bieden.

Art. 6.

Insgelijcks werd man voor man gewaerschouwt dat niemant sig direct off indireckt sal hebben te bemoeijen met de oppassers van de Pagters aen de poorten, hetzij met de selve te hinderen in het doen van haere functie de selve uijt te lachen, off met de selve te spotten die te dregen het zij in Ernst off Jock, ter contrarie sal men haer in alles, wat haere commissie aengaet, de sterke hand bieden des gerequireerd zijnde.

Art. 7.

Werd ook gelast aen het volk dat turff gaet haelen, off de ledige mandens, na de Stadt te rugge brengt die mandens te laeten visiteeren indien sulks gevergt word, alles op poene voor die geene die deese ordres sullen overtreeden, van op het strengste met spitsroeden gestraft te zullen worden alle officieren en onderofficieren, eenige post commanderende, worden ten Ernstigste gerecommandeert, hier de hant aen te houden, en sullen sulcke commandanten, die het selve genegligeert sullen hebben, gestraft worden na Exigentie van saeken.

Art. 8.

Het Guarnisoen werd ook scherpelijck verboden, het schenden van Boomen, het wegneemen van Rijshout van de rijswerken, alsmede van Heckens off Baliën van weijden soo binnen als buijten de stad, op poene van rigoureuse straffe.

Art. 9.

Men sal man voor man aenseggen dat niemant sig sal hebben

Digitized by Google

te verstouten de wal aff ofte op te klimmen op poene van na de riguer van den articulbrieff gestraft te worden, item dat niemant sig sal hebben te baden ofte te swemmen in de Stads grachten, off in de visvijver van de Gouverneur, sulks bevonden wordende, sal sulk een sonder oogluijkinge met spitsroeden gestraft worden, yeder hebbe sig te wagten mits daer Naukeurig op gepast sal worden.

Art. 10.

De Battaillons, worden gerecommandeert, de Suijverheijdt, soo in als voor de cassernes, en speciael, het schoonhouden en door spoelen van de goten om alle stank en quade lugt te weeren en moeten alle vuijligheijd, gebragt werden inde assie backen.

Art. 11.

Men sal man voor man aenseggen dat niemant sig sal hebben te vervorderen, eenige velt vrugten van wat natuer die ook zijn mogen, op het velt te plunderen op poene van na de riguer van den articulbrieff, gestraft te worden, de wagten sullen alle soldaten. der selver vrouwen, ofte kinderen met sacken, packen ofte mandens inkoomende visiteeren, en indien bij haer Eenige veltvruchten, gevonden wierden, en zij geen briefken konnen toonen waerbij blijkt, dat zij sulke vrugten gekogt hebben en van wien sullen de wagten die afneemen, en die de selve ingebragt heeft, in arrest senden, en de vrugten sullen zijn voor de wacht, die se aengehaelt heeft, daer en boven moet een ijeder weeten dat de Landlieden ordre hebben om die geene die zij sullen vinden haere ackers te plunderen, een handvol hagel in de billen te schieten Ja sullen met de stucken konnen betaelen.

Art. 12.

Het Guarnisoen werd, gewaerschout dat de boeren over al de wagt houden en gelast zijn, alle soldaeten die zij bij nacht, buijten sullen vinden aen te houden en op te brengen en sulcke die sig tegen haer ter weer stellen, ter Neder te schieten.

Art. 13.

Het Guarnisoen werd ook gewaerschout dat niemant sig sal onder winden, eenige kooijen, paarden off andere beesten, die in de wijden van de stadt graesen, eenige overlast te doen, veel minder te slaen off te stooten op poene van rigoureuse straffe.

Art. 14.

Het Guarnisoen werd op Lijffs straffe verboden eenige mosselen van de rijswerken, off mosselbancken te raepen, de wagten

Digitized by Google

werden gelast om de soldaeten der selver vrouwen off kinderen, die de selve binnen brengen, aen de poorten aff te nemen en op de hooftwagt in arrest te zenden.

Art. 15.

Des Zondags, off andere feestdagen, endes maendags, sullen, geen soldaeten cannonniers en tamboers buijten de poort gelaeten worden als die voorsien zijn met een pas off schriftelijcke permissie, op poene van de provoost voor de schildwagt, die se heeft laeten passeeren.

Art. 16.

De officieren en onderofficieren die op Sondag en andere feestdagen, buijten willen gaen, sullen moeten betaelen het arm gelt, dat van haer gevordert sal worden agter volgens de ordre en authorisatie van den Heer Gouverneur.

Art. 17.

Alle gemeene die op de andere dagen willen buijten gaen, sullen haer zijdgeweer, bij de Commandant van de wagt neder setten, en het selve weder van daer haelen als zij binnen koomen met deese aenmerkinge dat geen soldaet zijn zijdgeweer, dat hij bij de Commandant van de wagt, hadt afgelegt, sal mogen vandaer neemen, sonder off buijten kennis van gemelde Commandant de welcke alle zijdgeweeren die bij het sluijten van de poort, niet mogten affgehaelt zijn met de sleutels nade Hooftwagt sal senden.

Art. 18.

Alle die sig sonder zijdgeweer aen de poorten sullen presenteeren om uijt te gaen sullen in arrest genomen, en nade hooftwagt gesonden worden.

Art. 19.

Men sal aen de poorten off omtrent de wagten geene billetten laeten aenplacken, sonder dat daertoe permissie gegeven sal zijn.

Art. 20.

De Commandanten der wagten, worden Ernstelijck aenbevoolen, sorg te draegen dat bij nacht, altoos een derde part aller blijven daer twee Sergeanten en twee Corporaels de wagt hebben, sal altoos een serg^{t} en een corp. sig allert houden, dewijl de twee andere soude konnen slapen, en daer maer een serg^{t}. en een corp. de wagt heeft sal altoos een van beide allert zijn.

(*Wordt voortgezet*).

Digitized by Google

Volks- en Straatliedjes verschenen in 1813—1815 betreffende Napoleon, de Vrijheidsherstelling en Oranje.

Verzameld en opnieuw uitgegeven door
W. P. J. OVERMEER.

(Voortzetting van pag. 568.)

XI.

Afscheid aan de Franschen.

Landverwoesters! Bloedafzuigers! Menschenbeulen, *Rooversrot!*
Bondgenoten van den Satan! die met deugd en Menschheid spot;
Heilbedervers! Zieltijrannen! Deugdverbastraars! Helgespuis!
Neem met uwe zaamgezwoorne, mijnen vloek met u naar huis;
't Welzijn kan geen Belg u wenschen, dit gedoogt de *Godheid* niet,
Die uw gruw'len, hier en elders (voor den mensch verborgen) ziet;
Neen, mijn wensch is dat ge als *Kain* nergens lust of rustplaats vindt,
Dat de ellende en 't bang geweten u allom aan ketens bindt,
Dat u angstkreet van uw offers, overal in de ooren klinkt;
Ja dat zelf bij iedre schaduw u den Franschen moed ontzinkt.
Ga, en zeg nu aan uw Helvorst, dat geen Hollandsch bloed ontaardt,
Maar op de eerste wenk van de Eendracht zich weer manmoedig schaardt.
Ga, en zeg ook aan dien wreeden, die zich noemt der Franschen Vorst!
Dat geen Batavieren schouder, langer 't juk eens vreemden torscht,
Ga en zeg Europa's vijand, de al te trotschen Corsicaan,
Dat ge op Hollands Eigendommen, weer de ORANJE leus zaagt staan,
Zeg dat elken Nederlander, hem en al zijn aanhang vloekt;
Dat in 's Lands historie rollen, al zijn gruw'len zijn geboekt.
Ga en zeg dien beul der volken, die zig noemt Napoleon!
Dat het heil van Bato's Telgen weer met zijnen val begon.

(Dit straatliedje werd in plano-druk verspreid).

XII.

Een Oranje Snuifje,

Napoleon aangeboden door de Nederlandsche Maagd.

WIJZE: De Wereld is in rep en roer.

o Groote Koopman in Tabak!
Vrees niet voor mij, 'k ben geen Kozak;

Digitized by Google

Mijn spiets zal u niet deren: *tweem.*
Laat door de Nederlandsche Maagd,
Eens door u uit haar' tuin verjaagd,
Een snuifje u presenteren. *tweem.*

't Is gloed-oranje van koleur,
Maar 't heeft den ouden lekkren geur
Uw neus hoeft niet te schromen; *tweem.*
Die kleur draagt elk op hoed of borst
In Neêrland thans; gij niest; o Vorst!
Het moog' u wel bekomen! *tweem.*

Een Telg uit 't echte Oranjebloed
Beschermt nu weer mijn bloed en goed;
Hij heeft zijn regt hernomen; *tweem.*
Mijn Nederland is weder vrij;
Gij niest alweer, ik wensch u blij:
Wel moog' het u bekomen! *tweem.*

De Rus, de Pruis, de Brit, de Zweed,
Zij weren van mijn' tuin al 't leed,
Waarvan gij ligt mogt droomen: *tweem.*
Gij niest, wel man! wat ik u biê,
Is beetre waar toch dan Regie,
Wel moog' het u bekomen! *tweem.*

Het Rijnverbond is naar de maan;
Jeroenbroêr is naar huis gegaan;
Hoe kwelt men thans de vromen! *tweem.*
Het Hammenrijk dat is hij kwijt;
Gij niest, 't is immers niet van spijt;
Wel moog' het u bekomen! *tweem.*

Of wilt gij liever Spaansche Snuif?
Broer Joseph, tam gelijk een duif,
Is kroon en land ontnomen, *tweem.*
Hij heeft den droes van Wellington:
Gij niest alweêr; *Napoleon!*
Het moog' u wel bekomen! *tweem.*

Digitized by Google

Uw Stiefzoon, voor uw rijk beducht,
Ziet reeds den vijand, wijl hij vlugt,
Itaalje binnenstroomen; *tweem.*
Hij schreeuwt om hulp, eer hij 't verliest:
Ei zend hem volk.... Maar hoe! gij niest;
Het moog' u wel bekomen! *tweem.*

Uw Zwager Jochem kijkt heel vroom,
Aan huis het katjen uit den boom,
Maar zit toch niet te droomen: *tweem.*
Dra volgt hij 't spoor van Karel Jan,
Dien dappren Held.... Gij niest' er van;
Wel moog' het u bekomen! *tweem.*

Nu nog een Snuifje?.... Wilt gij niet?
't Is of het niezen u verdriet;
Ik zal u niet meer deren. *tweem.*
Stel Nederland slechts uit uw kruin,
Laat me onverhinderd in mijn tuin
En Willem 't volk regeren. *tweem.*

Ei ga dan heen, maar kom nooit weêr,
Of vrees voor mijn geduchte speer;
Pak voor altijd uw biezen; *tweem.*
Of wacht, zoowel van klein als groot,
Een krachtig snuifje kruid en lood,
Waaraan ge u dood zoudt niezen. *tweem.*

Dit lied werd in 1813 uitgegeven te Haarlem bij *A. Loosjes Pz.* Het werd »ook aan een drukker der straatliedjes met vrijheid van drukken medegedeeld«, zooals we reeds zagen. Doch zoowel tekst als formaat werden gewijzigd, waarover de uitgevers hun misnoegen betuigden.

Het werd toch meermalen gewijzigd uitgegeven door verschillende personen. Wij deelen echter den oorspronkelijken tekst van *Loosjes* alleen mede. In de stedelijke boekerij van Haarlem bevinden zich eenige afwijkende exemplaren. Na den slag van Waterloo in 1815 verscheen een »Tweede Oranje-Snuifje«, dat eveneens op oranjepapier werd verspreid.

(*Wordt voortgezet.*)

Digitized by Google

Nav. LIX, 26, 78, 311; LX, 41, 182, 391.

Amsterdamsch volksgeloof.

Een pot of pan met zeewater gevuld en onder het bed of onder 't ledikant van een zieke neergezet, voorkomt 't zoogenoemde doorliggen. Ook brak- of grachtwater kan dienen.

Een ongeluk komt nooit alleen. Over twee, drie jaar volgt weer een gelukje. Dus maar — afwachten!

Als hier of daar een vogel of een vogeltje een woning komt binnenvliegen, dan brengt dat in die woning geluk. Als er de komst van den ooievaar verwacht wordt, secuur!

Men mag iemand om geldschuld niet op Zondag manen of lastig vallen. Waarom niet?

Als iemand door een hond gebeten wordt, geen beter middel om dien beet te genezen, dan een vlok haar van dien hond op die wond te leggen. De beet van een dollen hond al net zoo te behandelen!

Tegen wratten aan de handen drie recepten! 1°. Tel de wratten! Leg zooveel knoopen in een touwtje als er wratten zijn! Begraaf dit touwtje met knoopen ergens in den grond! Als 't touwtje verteerd is, zullen de wratten verdwenen zijn. 2°. Houd de met wratten bezette hand een uur lang uitgestrekt in het schijnsel van de volle maan, daarbij de woorden sprekende: »zeg, zeg, zeg! leelijke wratten gaat weg!« 3°. Het bestrijken van wratten over een lijk, over de bloote armen of het gezicht, ook al probatum! Enfin, helpt 't eene middel niet, dan maar 't andere genomen. Er is nu keuze.

Om kiespijn te genezen oftewel te voorkomen, den geëerden lezer aangeraden een stukje aluin, in een zakje genaaid, om den hals te dragen op de borstholte. Geen goud zoo goed als er maar een goed geloof bij is! Weg met de kiespijnwatjes!

EEN AMSTERDAMMER.

Digitized by Google

Klaas van Kijten.

Was Klaas van Kijten, in Vondel's *Gysbreght* de bekende »Sparewouwer Reus«, een rijk man, die een buitenplaats bezat? Of bewoonde hij een eenvoudige boerenhoeve, die nog lang bekend is gebleven? Jan van Gijssen, de pruldichter, vertelt ergens: »Maar komende verbij half weegen (Halfweg), zag ik voort De oude Plaats van Klaas van Kieten zijn geboort.«

Is die plaats nog aan te wijzen?

Kaap de Geer.

Op de Westkust van Afrika tusschen den 30sten en 31sten graad N.B. ligt volgens Stieler's en Andree's atlassen »C. Ghir.« Op de befaamde atlas van Blaeu heet zij »Kaap Guer.« Toch is de kaap door een Nederlander ontdekt en naar hem genoemd, n.l. door den bekenden Lodewijk de Geer, van 't Huis met de Hoofden (Zie de studie over Lodewijk de Geer, door diens afstammeling en naamgenoot). De Zweedsche Biografisk Lexikon alleen spreekt nog juist van »Cap de Geer«. Bij 's mans landgenooten is de plek evenwel als zoodanig onbekend en vergeten.

Opmerkelijke gravures in Zacharias Heyns' »Emblemata« (1625), waarvan er verschillende eenige toelichting behoeven:

een dood paard, waaruit de wormen kruipen, die door een vogel worden opgepikt en genoemd worden »der nachtegalen aes«;

een 3 door een 1 gestoken, als voorstelling van de Drie-eenigheid, in een landschap;

een eigenaardige voorstelling van een watermolen, machinerie met tentje, door een paard rondgedraaid;

een dolfijn, in 't begeleidend gedicht zee-koning genoemd, »tot arbeyt ende konst van spel en sang gesint«.

En in de »Emblemata Moralia«:

schelp van een reuzenschildpad, door een zwarte (arabischen visscher) als schuilplaats gebruikt tegen de zon en als schip op het water;

afbeelding van een kameleon, »'t lichtvaerdich listich dier Chamel'on«. Hierbij sprake van zekeren Willem Dirckx, »een nieu ondersoecker der Natueren«;

Digitized by Google

geïllustreerde fabel, waarbij gezegd wordt, dat de sperwer, wanneer hij verkouden is, zoo lang een musch (die »heet van nature« is) aan de borst houdt, totdat hij beter is, en hem dan weer vliegen laat;

afbeelding van een visch, genaamd »zeevos«, waarvan gezegd wordt, dat hij de jongen, in nood zijnde, in zijn lijf opneemt;

afbeelding van een »kukuye« (?), de »koningh der by nacht lichtende Dieren«, die gezegd wordt 's nachts een sterk licht van zich af te geven, waarbij men lezen en schrijven kan.

Brandaris.

Op een oud kaartje, van ± 1620 draagt de vuurtoren op het eiland »Der Schelling« den naam *S. Bradarius.*

CORN. J. G.

Nav. IX, 394. 512.

Opschriften en mededeelingen dienaangaande van het RAADHUIS te LEIDEN,

door S. K. FEITSMA.

Wanneer het tot dezen stand gekomen is valt duister te raden: bij voorbeeld: in 't jaar 1481 wierdt het gebouw geweldig geschonden, en door het buskruit de gantsche Raadkamer met die er op en bij waren in de lucht gedreven, zoodat er vier aanzienlijke mannen en twee en dertig anderen onder het huis dood bleven. Na welke vernieling het weder opgebouwd, bruikbaar gemaakt en moogelijck zoo gebleven zal zijn tot omtrent den jaare 1597, toen het bijna geheel vernieuwd en verbeterd is geworden, hetwelk wordt bevestigd door het jaartal boven de groote trap, alwaar men in de hoogte deeze afgezonderde woorden, zoo aan de eene als aan de andere zijde leest:

Bewaert Heer Hollandt:
En Salicht Leyden.

En een weinig laager behalven dit rijmpje:

Uw Hand mij heeft geraeckt,
Heer!
Mijn Mond Uw Gunst Nu Smaekt
Weer.
Deeze Letters:
Anno 1574. geraakt».

Digitized by Google

En aan de andere zijde:

Anno 1597. gemaekt.

Boven de poort, die tot een doorgang van 't Raadhuis naar de Markt dient. Zinspelende op de Smertelijke belegering, de gelukkige verlossing en de verbetering van 't Raadhuis:

't Rijk van Spangnen hem verblijden
In 't beleg hen als jij sagen
Met gedult mij dragen 't lijden
Soveel letters zoveel dagen.

Na 's **W**arte h**V**ngers noot
Ghebra**G**t hadde te doot
BI naest ses d**VI**sent **M**ens**C**hen
A**L**st Godt den Heer Verdroot
Gaf h**I** **V**ns **W**eder brood
Soo Vee**L** **WI** **CV**nsten **W**ens**C**hen.

Zoeckt en vindt 't jaer »van Lyden swaar«
Dat niet en was te herden;
De Heere maer »vrijd ons daer naer«
Den thienden maendt, den derden.

— — — — — — — — — — — — — — —

Het geheim is in de zes middelike regels, bestaande uit 129 letteren, in getal gelijk met de dagen welke de stad belegerd geweest is, van den 26 May tot den 2 October.

De Capitale Romeinsche letters brengen het jaar der belegering 1574 uit.

— — — — — — — — — — — — — — —

Boven de andere poort aan de oostzijde van de trap:

Indien Gods goedheit U brengt voort
Geluk en Spoet niet trots 't gemoet
Maer neer wilt dragen:
En sent bij [siet] weerom aan boort
Angstig verdriet »weest daarom niet«
Te seer verslagen,
U Heijl, sulcks hil» en toebehoort
Danct God, Swijch stil »zo was sijn wil«
Begeer, behaagen.

Digitized by Google

Eene verklaring onder een schilderij, voorstellende:
Lucius Junius Brutus, dien grooten voorstander van de Romeinsche vrijheid is afgemaald; daar hij, die de stad Roome van den Tiran Tarquintus verlost hadt, zijne twee zoonen, welken tegen hem tot onderdrukking van de vrijheid saamen spanden, het hoofd deed afslaan.

Cum Brutus Patrios bibi Roma sacravit amores
Hoc Patriae, verum je probat este.
. Patrem:
Magnanimum excelsis aequat quem gloria coelis
Quam bene natorum defuit esse pater!
Romanum est quodcunque vides, aemule Romae
Judicium Celebret candida Leyda fuum.

Zijnde door een liefhebber der dichtkunde in 't Nederduitsch gevolgd:

Toen Brutus zijn liefde als vader,
Roome aanboodt,
Deed hij als vader van zijn vaderlandt
Zich achten;
Hij straft de misdaadt van zijn zoonen
met den doodt.
Om dus grootmoedig en ontsterfelyke
eer te wachten.
't Is alles hier Romeinsch, O, Rome!
en Leiden toont,
Dat ook Rechtvaardigheit in deezen
Vierschaar woont.

Het volgende (*Bestaat niet meer*):
Op een klok in den toren staat:

Den derden October, als het tal aanwijst,
Is Leijden door Godes
Bermhertichheid gespijst
1576.

Digitized by Google

Boven de tonne in den toren zijn eenige rijmregeltjes aangebracht, als zelfspraak:

Tot Kasselt in der Stee
Bij Luyck, Heinrich van Nuyft,
Door Vier, Wint en hamers Cracht,
Mij, die hier sta gezien
Gesmeet heeft mette vuyst
En sij uit 't schip ontvracht,
't jaer 't Seventich en acht
Met Vijftienhondert juyst,
September, twaelve mee,
Heb ick ter Waegh gebracht,
Swaert twee en twintich duyst
Twee hondert veertich twee.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Nav. LX, 530.

van Wijhe.

Hoe Rietstap er toe gekomen is achter Wijhe van Echtelt, Frise en achter Wijhe van Hemen, Frise en Gueldres, te plaatsen is onbegrijpelijk. De famillie is van het zuiverst Overijsselsch-Geldersch bloed, zelfs is er geen alliantie met een Friesch geslacht. Herman is een naam, die in Wijhe voorkomt, doch een Herman zoon van Jan daarin onbekend.

J. D. WAGNER.

Nav. LX, 530.

Familie op den Berghe.

Slechts is bekend dat Sibilla dochter is van Assuerus.

J. D. WAGNER.

Nav. LX, 530.

Keuchenius.

De ouders van *Petrus Keuchenius*, geb. 20 Dec. 1755, predikant te Hilvarenbeek 1780 en te Geertruidenberg 1791, waren Paulus Keuchenius, geb. 22 Febr. 1701, overleden 12 Dec. 1779, predikant te Hilvarenbeek, Diessen en Riel (zoon van Wilhelmus Keuchenius

Digitized by Google

en Margaretha Peregrinus), en Emilia Eusebia Neomagus (dochter van Samuël Neomagus en Maria Stelt).

De ouders van Cornelia Angelica van Nieuwenhoven zijn mij niet bekend.

De stamvader van het geslacht Keuchenius was Arnold Keuchen, ook von Keuchen, uit Aken, geb. omstreeks 1460.

Het wapen van dat geslacht is in rood een zilveren kerkpilaar; dat van het geslacht Neomagus, gevierendeeld: 1 en 4 in blauw een vliegende duif met een olijftak in den bek; 2 en 3 een boom op een grond.

De stamvader der familie Neomagus was Johannes Eusebius Neomagus, die door Graaf Herman van Neuenahr in 1558 beroepen en besteld werd tot predikant te Neder Boedberg, en in 1561 tot predikant te Haelen en Homberg.

v. R. v. d. K.

Nav. LX, 530.

Legger.

De ouders van Maria Christina Angelina Logger (niet Legger), echtgenoote van Dr. Paulus Willem Keuchenius, zijn mij niet bekend.

Hun dochter Samuela Jacoba Keuchenius, geboren te Schoonhoven 31 Oct. 1812, overleden te Utrecht 1 Oct. 1886, was 21 Oct. 1839 te Grave gehuwd met Quirinus Caesar Collard.

Hunne wapens zijn mij onbekend. v. R. v. d. K.

Nav. LX, 522, 570.

Penninck.

Jor. Caspar Lieven *de Penninck*, kapitein i. h. Reg^{t}. v. d. b^{en} Lewe in Staatschen dienst, garnizoen houdende te Nijmegen, huwde 1° Maria Graven. dochter van Jan en Catharina Moors; zij was eene Maastrichtsche, 2° 21 Juli 1738 te Maastricht Cornelia Magdalena Dionysia Lenarts, ged. 1 Nov. 1702, aldaar (St. Jacob), begraven 13 Sept. 1775 aldaar in de kerk van St. Andries. Zij was 26 December 1749 te Wijck hertrouwd met Gerardus Servatius van Aken J. U. L., ged. 26 September 1693 te Maastricht (St. Catharina), overleden 8 October 1721 aldaar.

Uit het eerste huwelijk: Maria Emmerentiana de Penninck, gedoopt ..... 1743 te ..... overleden 1 October 1823 en begraven te Meersen. Zij huwde 28 Augustus 1763 te Maas-

Digitized by Google

tricht (St. Maarten) Matthias Karel Lenarts J. U. L. gezworen raad en secretaris van Maastricht, ged. 17 October 1738 te Maastricht (St. Catharina) overleden 21 September 1800 op zijn kasteel Vlieck. Hun kleinzoon Jhr. Jan Lambert Lenarts. d' Ingenop werd in 1816 door zijn benoeming tot lid der Limburgsche ridderschap opgenomen in den Nederlandschen adel. Wie waren de ouders en grootouders van Caspar Lieven de Penninck, waar werd hij geboren en overleed hij?

Bergen op Zoom. W. J. F. JUTEN.

Nav. LIX, 152, LX 447, 577.

Burggraaff.

Op het Rijksarchief in Den Haag (afd. arch. V. O C.) bevindt zich een verzameling afschriften van testamenten, verleden voor ambtenaren der O. I. Compagnie in O. Indië, o.a. van de volgende personen:

H. Burggraaff 1712 (n°. 5978).
H. Burggraaff 1743 (n°. 3300).
J. L. Burchgraaff 1749 (n°. 6269).
C. A. Borggraaff 1773 (n°. 3794).
W. Burggraaf 1791 (n°. 2473.) An.

Nav. LX, 478.

Van Soestdijk.

Naar aanleiding van een vraag van den heer J. P. E. omtrent de familie Van Soesdijk (Soestdijk) kan ik U mededeelen, dat in het kapittel-archief van St. Marie (Rijksarch. Utrecht) portef. 64 (Varia betreffende de prebenden in het kapittel) berusten twee requesten, d.d. resp. 13 en 23 Oct. 1684, van mr. Johan van Soesdijck, echtgen. van Beatrix, dochter van Cornelius Junius, schout van Cothen, en Agatha de Cock (wier andere kinderen waren: Geertruyt, geh. met Gerard van Beeck, en Diderick). De bedoelde requesten zijn ingediend bij het Hof van Utrecht door mr. Van Soesdijck in zijn qualiteit van vader en voogd zijner kinderen, verwekt bij Beatrix. Verder blijkt niets omtrent zijn familieverhoudingen. A. DE BUSSY.

In de Ned. Mercurius vond ik vermeld als begrav. te A'dam i/d Luthersche oude Kerk. Anna Margaretha van Soesdijk huysvrouw

Digitized by Google

van Paul Christiaan Fuchs, vrij heer van Harencarspel. Regeerend schepen, raad en vroedschap van Haarlem. Wellicht kan dit den Heer J. P. C. van nut zijn.

Apeldoorn. C. W. VAN DAM.

Nav. LX, 401, 526.

Schutter.

Wellicht kan den Heer Schutter het volgende van dienst zijn, te A'dam huwden n.l.: 19 Mei 1793, Pieter Schutter en Bregitta Mennekens en 26 April 1795 Johannes Willem Schutter en Johanna Soetemans.

Apeldoorn. C. W. VAN DAM.

Nav. LX, 220, 270, 397, 477, 576.

Wapen Tromp.

Naar aanleiding van Nav. LX, 477, laatste regel, kan ik thans mededeelen, dat de heer de Vos te Zierikzee mij medegedeeld heeft, dat het wapen *Tromp* in Nav. LX, 576, sub a. beschreven, hem bekend is als het wapen der door mij in vorige artikelen bedoelde familie *Tromp*. Het helmteeken is de zilveren trompet. Hiermede is deze kwestie dus volledig opgelost.

Nav. LX, 527.

Maria Knijff.

Alle reden scheen aanwezig om te veronderstellen, dat de in 1707 te Alkmaar overleden weeshuis-regentes M. K. te houden was voor de in 1650 met ds. Gerbrardus Schutter gehuwde dochter van ds. Joh. K. Immers naam noch data verzet'ten zich daartegen en bovendien: zij werd begraven in een 20 December 1657 door laatstgenoemden predikant gekocht graf. Toch is het anders geweest. Een nieuw onderzoek heeft aan het licht gebracht, dat zij van den Helder en in Maart 1687 gehuwd was met mr. Pieter Veldhuys, te Alkmaar vroedschap 12 Juli 1705, burgemeester in 1721, hertrouwd 1718 met Geertruid Engels en overleden 29 Maart 1742. Haar vader kan dus geweest zijn Henricus K., secretaris van den Helder en Huisduinen, die in Oct. 1654 te Delft in het huwelijk trad met Johanna van den Broeck, en deze

Digitized by Google

een vóór 1639 geboren zoon van ds. Joh. Knijff. De oudste Maria zou dan een tante geweest zijn van de tweede. Nog 3 kinderen van P. Veldhuys zijn in 1714, 20 en 21 in bovenvermeld graf ter aarde besteld. C. W. B.

Geslacht de Vries Robbé.

Door verschillende takken van dit geslacht worden verschillende wapens gevoerd, n.l.:

1e. Gevierendeeld, 1 en 4. in .... een aanziende ossenkop van ....; 2 en 3. in .... een kroon van .... Over alles heen van .... met een kelk (beker) van ....

Helmteeken: de ossenkop.

2e. Gedeeld, 1. in goud de Friesche halve adelaar; 2. in zilver een rechter schuinbalk van purper (groen?), beladen met 3 rozen van goud. Helmteeken: een zespuntige ster.

Dit wapen komt voor als dat van *Theodora Magdalena Robbé* (1768—1806), gehuwd met *ds. Martinus Stuart* (1765—1826), op den kwartierstaat van *Mr. Theod. Heemskerk*, den tegenwoordigen minister van Binnenlandsche Zaken, uitgegeven bij W. P. van Stockum & Zoon, 's-Gravenhage 1891 (collectie kwartierstaten, bewerkt door van Rhede van der Kloot en Bär). Zij was eene dochter van *P. F. Robbé*, hieronder bij 3e te vermelden.

3e. Gevierendeeld. 1. in zilver een gepantserde arm, uitgaande van den rechterkant, een zwaard hanteerende, waarvan de kling naar den rechterbovenhoek van het schild gericht is. 2. in zilver een springende eenhoorn. 3. gedwarsbalkt van ..... en ..., van vele stukken met een zoom van zilver. 4. schuinschrechts doorsneden. a. in goud een beer aan een ketting, uitgaande van den rechterkant van het schild. b. in zilver 3 zwaantjes. Helmteeken: de gepantserde arm met zwaard. Dit wapen is hetzelfde als gebeiteld voorkomt op den zerk van het graf van *Pieter Frederik Robbé* in de kerk van Terschelling. Van dezen stammen de tegenwoordige *Robbé's* en *de Vries Robbé's* af. Het grafschrift luidt: »Hier legt Begraven Den WelEdele Gestrenge Heer Pieter Frederik Robbé In Leven Drossaard En Rentmeester Van den Eilande Terschelling en Griend Is overleden Den 10den Januari 1797.«

Hij was 12 Febr. 1737 te Amsterdam geboren als zoon van *François Robbé* en *Catharina Anna Huygh* en trouwde met *Wil-*

Digitized by Google

helmina Eva de Vries te Schagerbrug (Oude-Zijpe) uit het geslacht *de Vries*, dat te Enkhuizen in de regeering zat. Een van hunne zoons nam later den naam *de Vries* bij den zijne aan. Een dochter was de onder 2° genoemde *Theodora Magdalena Robbé*.

Het wapen van het zooeven genoemde geslacht *de Vries* vond ik als volgt afgebeeld in de collectie kwartierstaten, bewerkt door v. d. Dussen en Smissaert.

Gevierendeeld; 1. in zilver een halve zwarte adelaar uitgaande van de deelingslijn. 2 en 3. in goud 6 (3, 2, 1) eikels van groen (met steeltje), 4. in rood 6 kepers van goud.

Gekroonde helm. Helmteeken: Uitkomende zwarte adelaar. Dekkleeden: rechts zwart-zilver, links groen-goud.

Gevraagd wordt nu:

1. de ontbrekende kleuren en metalen in de behandelde wapens aan te vullen, zoo mogelijk met nauwkeurige heraldieke beschrijving van het wapen onder 3° (d. i. het juiste).

2. of de wapens onder 1 en 2 beschreven wellicht van aangehuwde geslachten zijn, waarvoor hier in aanmerking komen: *Kiers* en *van Diest*.

3. den stamboom *Robbé* hooger op te voeren, waarbij nog het volgende misschien van dienst kan zijn:

a. *Pierre Honoré Robbé de Beauveset*, geb. 1714. was een tijdgenoot van Lodewijk XV, poëet en romancier in den geest van dien tijd. † St. Germain in 1794. Zijn vader was in den handelsstand en woonde te Vendôme.

b. Volgens een gebrand glas in het bezit van *Mr. Th. Stuart* huwde *Adriaan Robbé Deckers* in 1690 met *Pieterken Claasen Trip*. Op dat glas komt het volgende wapen voor: Doorsneden: 1. in zilver een dubbele adelaar van zwart met rooden bek en pooten, in elken bek een rood gesteelde spade houdend, waarvan de ijzers steunen op de schouders van den adelaar, zoodat de dubbele hals van onderen als 't ware tusschen die ijzers gevat is. 2. in zilver een roode trap (3 treden) aan de bovenuiteinden voorzien van twee blauwe steunijzers.

Helmteeken: een vlucht, rechts zwart, links zilver, wrong en dekkleeden, zwart-zilver.

N.B. Het is niet bekend, of de *Robbé's* onder *a* en *b* genoemd tot hetzelfde geslacht als het in dit artikel bedoelde, behooren.

Digitized by Google

Slotemaker.

In Rietstap (A. G.) wordt het wapen beschreven: Trois rocs d'échiquier. C. un roc entre un vol. Naar lakafdrukken te oordeelen is het veld vermoedelijk zilver. Men vraagt de kleuren.[1])

Egeling.

Men vraagt de kleuren van het wapen, waarvan de onvolledige beschrijving luidt: In (vermoedelijk) zilver een huismerk (waarvan de nauwkeurige beschrijving later zal opgegeven worden) van ... Helmteeken: een vlucht van ..... All. *de Vries Robbé.*

J. P. E.

Pieter Heynricxz. Bijleveld, Sypheer, sterft 20 Nov. 1610 te Alkmaar; aldaar begraven op 24 Nov. 1610.

Zijn zoon *Johan Pietersz. Bijleveld* huwt op 24 April 1622 met Elisabeth Barbringhs, j.d. uit Amsterdam. Is begraven te Alkmaar 30 Maart 1654 in de Groote kerk, koor no. 166. Hunne kinderen waren: Jacobus, Pieter, Joan en Judith.

Jacobus Bijleveld ged. 23 Febr. 1631. Hij huwt op 14 Dec. 1655 met Juffrouw Agatha Del Moll uit Voorburg, ondertrouw 28 Nov. 1655. Betoog naar Voorburg.

Vraag: wie waren hunne kinderen? Kan iemand mij ook iets mededeelen omtrent het geslacht Barbringhs (ook geschreven Berbringhs), dat ik elders nooit heb aangetroffen?

Leiden. DR. T. BIJLEVELD.

Familie Daniël.

Adam Daniël arriveerde in Philadelphia 11 Sept. 1738, met het schip »Robert en Alice«, kapitein Walter Goodman, komende van Rotterdam. Wie heeft de goedheid iets meer mede te deelen omtrent Adam Daniël, vooral zijn herkomst? B.

Familie Manz.

Peter Manz kwam met het schip »Sandwich« kapitein Hazlewood 23 Sept. 1750 van Rotterdam te Philadelphia. Wie heeft de goedheid iets omtrent de voorouders van Peter Manz mede te deelen? Waar werd hij geboren? B.

[1]) Nadat deze vraag reeds geplaatst was, werd mij medegedeeld, dat de kleuren zijn: zwart op zilver. J. P. E.

Digitized by Google

Geslacht Torring à Gronsfelt.

Wie van de lezers kan mededeelen het ontstaan van dezen naam? Torring is een grafelijk Beijersch geslacht. Reeds in 1650 schreven zij zich aldus. In hun wapen komt het wapen van Gronsveld (Limburg) voor, zijnde in goud drie roode besanten.

Later krijgt men den naam Gronsfeld de Diepenbroick—Impel. Heeft dit Gronsfeld iets gemeen met Gronsveld bij Maastricht?

A. A. A. V. v. O.

Geslacht Engels.

Midden 18e eeuw leefde te Amsterdam Theodoor Isaac Engels, volgens aanteekeningen zou hij geboren zijn (waar?) den 12 Oct. 1719 en stierf omstreeks 1818 (waar?). Hij was gehuwd te? den? met Frederica Christina Tuckerman, geb. te Duisburg den? 1765, sterft te Amsterdam 27 Nov. 1832, dochter van? en van? Haar ouders worden niet gemeld in de sterfacte.

Welk wapen voerde deze familie Engels?

A. B.

Geslacht van Ouwenaller.

In 1613 werd geboren (waar, Amersfoort?) Barend Reyerse (Reinier) van O., hij was in 1642 gehuwd met ... van Banchum. Zij hadden o.a. een zoon Reinier, deze was klerk (secretaris?) van Johan de Witt [1]). Diens afstammelingen zijn bekend.

Inlichtingen omtrent de herkomst en omtrent hunne ascendenten worden beleefd verzocht. Het geslacht van Ouwenaller voert den ossenkop zooals van Aller.

A. B.

1. Waar en wanneer is **Frans van der Breggen** Rem. Pred. te Oude-Wetering 1747—1758, te Brielle 1758—1772 geboren? (Vermoedelijk Rotterdam).

2. Zijn de families *v. d. Breggen* en *van der Bregge* twee verschillende geslachten, of wel is hier slechts sprake van verschillende schrijfwijze? (Beiden hebben vermoedelijk gewoond te Rotterdam ± 1720.)

[1]) A. J. van der Aa heeft de biographie van Reinier van O. willen geven, zooals blijkt uit verwijzing, dit is echter niet geschied.

Digitized by Google

3. Heeft Ds. Frans v. d. Breggen nagelaten 5 zoons en 1 dochter? Met name.

Ds. van der Breggen Paauw Rem. Pred.

Willem Dijkgraaf v. d. Wassenaarschen polder. gest. 13 Juni 1833 te Rhijnsaterswoude.

Cornelis vermoedelijk gewoond hebbende te Leiden en vader van Frans v. d. Breggen Prof. in de medicijnen te Amsterdam ± 1800.

Adriana geh. met Ds. Volkert Swart.

Jan bouwman in de omgeving van Leijmuiden.

Jacobus vermoedelijk bouwman te Noord-Waddinxveen.

4. Gaarne zullen inlichtingen of aanwijzingen ontvangen worden over de teruggaande takken der familie *van der Breggen*. Hierbij wordt opgemerkt, dat volgens overleveringen zij stamt uit den tijd en omgeving van Graaf Floris IV, of wel zij is afkomstig uit Friesland.

J. W. v. d. Breggen.

Mededeeling aan onze H.H. Medewerkers!

Bij de Redactie zijn nog enkele AFDRUKKEN te verkrijgen van BIJDRAGEN voorkomende in den 60sten Jaargang van ons tijdschrift. Zij stelt die gaarne, voor zoover de voorraad strekt, ter beschikking van de H.H. Medewerkers, indien deze daartoe den wensch kenbaar maken.

RED. NAV.

Digitized by Google

Volledige werken van Joost van den Vondel door Hendr. C. Diferee. Afl. 19—26.
C. L. van Langenhuysen — Amsterdam.

Nijhoff's Index op de Nederlandsche periodieken van algemeenen inhoud. No. 26, 27 en 28 (2e jrg. No. 10—12), October, November, December 1911.
's Gravenhage. — Martinus Nijhoff. — 1911.

Limburg's Jaarboek. Limburg, princiaal genootschap voor geschiedkundige wetenschappen, taal en kunst. XVII, Afl. 3.
Sittard. — Bern. Claessens 1911.

De Nieuwe Gids, 26ste jaargang. Afl. 11 en 12. November, December. 27ste jaarg. Afl. 1. Januari 1912.
N. V. Electr. Drukkerij Luctor et Emergo, 's Hage.

Volkskunde, Tijdschrift voor Nederlandsche folklore, 22ste jaarg. Afl. 11—12.
Gent. — Ad. Hoste. Deventer. — A. E. Kluwer. 1911.

Tijdschrift voor Geschiedenis land- en volkenkunde, 26ste jaarg. afl. 4. 27ste jaarg. afl. 1.
P. Noordhoff. — 1911. — Groningen.

Taxandria, Tijdschrift voor Noord-Brabantsche Geschiedenis en Volkskunde. 18de jaarg. Afl. 9—10.
Gebroeders Juten. — Bergen op Zoom. — 1911.

Der Deutsche Herold. XLII. No. 11—12. Nov.—Dec. 1911.
Verein Herold. — Berlin.

Archiv für Stamm- und Wappenkunde. XII Jahrg. No. 5—6. November—December.
Gebr. Vogt, Papiermühle S.A.

Driemaandelijksche Bladen, uitgegeven door de Vereeniging tot onderzoek van taal- en volksleven. XI Jaarg. No. 3—4.
H. H. Fongers — Uithuizen.

Digitized by Google

DE HAEGSCHE MERCURIUS.

DOOR

S. KALFF.

Een wijs man onder de uitgevers, en een die zijn publiek kende ('t was Hermanus Koning, drukker en uitgever van de *Noordhollandsche Courant*) gaf eens aan den kring zijner lezers de verzekering, dat hij hun het nieuws zou voorzetten »gemengt en aangezet, om alle droogheid voor te komen, met aartige reflectiën, 't zij een fixie of een fabel, anecdote of koddige toepassing; want zonder die saus is de kourantespys al te dor en valt voor zwakke magen al te hard om te verduuwen«.

Dezelfde methode volgde, in zijn jonge jaren, de vermaarde rechtsgeleerde Cornelis van Bynkershoek, toen hij van achter het schild der naamloosheid *De Nieuwe Oprechte Haagsche Mercuur* in de wereld zond. In die mate zelfs, dat de »saus« wel eens hoofdzaak werd. Hij heeft invallen als een oud dak, placht de tijdgenoot van dezen publicist te zeggen. En wat zou hem ook verbieden om met die invallen al lachende de waarheid te zeggen, en de historische personen van zijn tijd te kleeden in het lappenpak der satire? 't Had zijne beteekenis zoo hij zichzelven in het titelvignet voorstelde in de gedaante van god Mercurius gezeten op een olympischen wagen, en dien wagen door saters liet voorttrekken; zoo hij zich vertoonde tusschen Minerva, de godin der wijsheid, en Momus, den god der spotternij en der critiek. Van beiden, wilde hij zeggen, had hij een veeg weg. Maar 't liefst bezag hij de dingen van den vermakelijken kant. 't Was nu eenmaal zijne voorliefde zich bezig te houden met die dwaasheden der menschen, »waar Herakliet om lacht en Demokriet om schreit«.

Als een tijdspiegel, waarin de gebeurtenissen van den dag weerkaatsten, had deze *Mercurius* ongetwijfeld zijne verdiensten en zou nog lang als bron voor de historie, in de eerste plaats »l' histoire contemporaine«, geraadpleegd worden.

Ofschoon de auteur zich gestadig de zotskaproen opzette, ook zijn periodiek geschrift behoorde tot die dagbladen welke Schopenhauer eenmaal kwalificeerde als »de sekondewijzers der geschiedenis«.

Digitized by Google

Niet minder dan door den oorlog in oostelijk Europa werd, in Bynkershoeks tijd, (d. i. het laatst der 17de eeuw) de aandacht in Nederland gewekt door de komst van het gezantschap uit Rusland; of, gelijk men destijds veelal zei: Moskovië. Vooral toen het ruchtbaar werd, dat de Czaar zelf zich onder de leden van dat gezantschap bevond. Het was de gekroonde zonderling, die als Peter de Groote zijn ontzaglijk rijk het eerst van de banden der barbaarschheid en der achterlijkheid trachtte vrij te maken; ondanks dat in hemzelven de grove instincten van het ras zich krachtig uitspraken. Fransche staatslieden plachten het destijds onomwonden uit te spreken: »Grattez le Russe et vous trouverez le Tartare«. 't Woord Tartaar had eene bedenkelijke klankverwantschap met barbaar; en Peter, die als amateur-scherprechter op het schavot fungeerde, behoefde ter zake van die gelijkenis niet eens »geschraapt« te worden.

Maar hij bezat tevens een open oog voor de behoeften van zijn rijk, een inventieven geest voor de staatkundige ontwikkeling en hervorming van het Heilig Rusland, geestkracht ook om zijne plannen door te zetten. Reeds met zijn vader Alexis Michaelowitz hadden de Staten getracht een verbond van koophandel te sluiten en daarvoor den Amsterdamschen burgemeester Albert Koenraadszn. Burg naar Rusland gezonden. Maar deze kwam in het vreemde land te sterven: en ofschoon de zoon, die hem vergezeld had, het mandaat des vaders overnam, het mocht hem niet gelukken een tractaat gelijk de Staten bedoelden tot stand te brengen. »Men meent«, schrijft Wagenaar, »dat zyne jonkheid hem veragtelyk gemaakt hadt by deesen woesten Landaart, die eerst in onzen tyd de beschaafdheid der andere europische volken heeft begonnen aan te nemen«.

Het russische gezantschap van 1697 stond officieel onder de leiding van Lefort, den geneefschen instructeur van Peter's nieuwbakken leger, en van de bojaren Golowin en Wisnizyn. Maar de Czaar zelf, als ware hij behept met de luimen van een Haroen al Raschid, school in het kleed eens gewonen volgelings onder den grooten hoop, en toen de Staten aan de in pelzen gehulde ambassade plechtig gehoor verleenden was hij, kwanswijs onbemerkt, tegenwoordig als Peter Michailow, privaat persoon. Het kon nog minder; spoedig zou hij ook zijne nationale kleedij afleggen en in Hollandsche matrozenkleeren uit timmeren gaan op de werf te Zaandam.

Digitized by Google

Hunne Hoogmogenden lieten zich echter door dit schuilevinkje spelen geen ooren aannaaien. Zij wisten welke vogel er bij hen op til gevlogen was, zij onthaalden het gezantschap zoo luisterrijk, dat de kosten over de twee ton gouds beliepen. De Raad van State deed hiertoe een »bede«, waarin de provincie Holland, die wel het meeste voordeel hoopte te behalen aan den russischen handelsvriend, aanstonds toestemde.

Op dit onthaal heeft betrekking hetgeen de *Haegse Mercurius* kortswijlend te boek stelt:

»Op de aenkomste van de Moscovische ambassadeurs te Amsterdam zullen verscheyde fraeye vuyrwercken wesen, ten deele in de open lugt, ten deele binnens kamers; de laetste zullen een parfum van sich geven dat na tabac zal ruyken. Volgens de manier der Russen zullen de voornaemste kamers van 't logement met goudsant bestroyd werden; 't zelve doet een goed effect by de kaers. Ter tafel zal men opdissen heele wilde swynen met haer bonte rocken aan, opdat sy niet koud souden werden. Men zal ook schaften meerderjarige watervis rondom een patriarch van de gansen, die pareeren zal in een overgroote schotel als 'swaenhuysje in 't midden van de vyver.

»De troniën van benedictie, die de accompagnerende Moscovische edelen toonen, versekeren ons dat zy onderweg niet getracteert zyn op het kasteel *Schraelenburg*. Zo zy mee over zee gaen met den koning van Groot Brittanniën (Willem III, die herhaaldelijk van Hampton Court naar den Haag overstak) sou haer vigeur wel wat vermindering in Engeland kunnen lyden van die zoete en betoverende bloedsuygers, dewelke daer vrouwe-aengesigten hebben, en zo eenigsints overeenkomen met de drie harpyen, die hebben schoone oogen by dag en grypende klaeuwen by naght. Dewyl dese heeren Russen liefhebbers van de jacht zyn, zullen zy 't Amsterdam apparent in Venus polder al mee eens gaan schieten. Het gebiedt van de Liefde is onbepaeldt: *tout aime, jusques aux tigres et philosophes.*

»Misschien komt het woord Czaar van Caesar, of het moest komen van de Sarmaten, dewelke desen Prins zyn land bewoonen; mogelyk wel van Saardam.«

Zoo heette oudtijds Zaandam. Huygens staat er borg voor, waar hij in zijn klucht van *Tryntje Cornelis* de jonge schippersvrouw, die in haar eentje de stad Antwerpen gaat bekijken, door

Digitized by Google

Klaas haren man laat waarschuwen tegen de roomsche processies in de straten. In dezer voege:

Past voort wat op je stick, daer komt een dingh by tye
Met belle langs de straet, dat moetje machtigh mye,
Daer loope kaersen om by klaere Sonneschyn
En 't volckje knielter voor: dat moetje laete, Tryn;
Als 't onse Domené 't Saerdam quam te verneme,
'k Mien dat hy Claes en Tryn een poosje voor zou neme.
Enz. Enz.

Deze etymologie van den *Mercurius*, die Czaar van Saardam wilde afleiden, was een zonderlinge; van zelf eene gewild-zonderlinge. Doch hij begon althans met de juiste afleiding door als het stamwoord van het russische *zarj* (evenals van het hollandsche »keizer«) het latijnsche »Caesar« te noemen. De schrijver liet met dien inval slechts een vonkje spatten van ouderwetschen luim. Zijne belangstelling echter volgde den russischen potentaat naar de verschillende plaatsen des lands, waarheen de nieuwsgierigheid, en ook de weetgierigheid hem dreef. B.v. naar het dorp Voorburg; waarover men leest:

»Den 25sten zyn de Russen tot Voorburg aangeland en hebben veel onrust alhier gecauseert, want jong en oud is op de been om deeze vreemdelingen te zien. Vooraf waren eenige kwartiermakers vertrocken naer de herberg de Swaen, daer alles abondantelyk na toe gevoerd was. Sedert de transformatie van Atalanta heeft men nooyt zo groten wilden swyn in de bossen of op tafel gezien als hier onder andere capitale schotels is opgedist. Om hetzelve te ontginnen is er expres een anatomist van importantie na toe getrocken. Buyten 't kostelyke tractement dat aen de heeren ambassadeurs zeer respectueuselyk gedaen is, was geordonneert voor de mindere domestyken een kragtige bouillon *d' eau de vie, de haut goût*. Ten dien einde was hier opgekogt veel ansjovis, gesulte (gezouten) steur, coriander, anys, knoflook, uien, prei en tabac. Sekeren uylskop, die geen quaden schelling waerd is, had geproponeert om de hoornen der koeyen tusschen Ryswyk en den Haeg met geprepareerde azyn op te lossen, vervolgens uit te kammen als haer en die te friseeren *en ondes* om de welstant en de rariteyt; maer 't sou die beesten te veel incommodeeren met dit windrig weer, gelyk den burgemeester van Voorburg, die zyn pruyk voor de eerste maal verkeert opzette met de krullen op zyn neus.

Digitized by Google

»Omtrent vier uuren des namiddags quamen twee heeren gedeputeerden van de Staten-Generael haere excellentiën de Moscovische ambassadeurs aan de Hoornbrug verwelkomen. Daarop begon de suite vooraf te marcheeren, door een dubbele *haye* van koetsen langs de Ryswykse weg. In 't begin zag men de Tarters (Tartaren) te paert, met pyl en boog gewapent. Vervolgens quamen in koetsen verscheyde Princen, Boyaren en Kneesen [1]); na deeze zag men de tweede koets van staet, daar de twee leden der generaliteyt in zaten, immediaat hierachter verscheenen de drie ambassadeurs van den Czaar, zeer kostelyk gekleed en met magnifyke livereyen, daarna de leedige koetsen van den Grootvorst en nog eenige andere. Twee princelyke dwergen, die mee in de suite waeren, verbeeldden het *abrégé de la nature*. Gedurende het tractement 's avonts op de Nieuwe Doelen was men matelyk sober, zo als dat past aan luyden van staet en gewigt. De keukenbazen hadden haerzelven gesurpasseert. Die van 't gevolg waeren beneden zo vrolyk als een veeltje (viool) op een bruyloft. Wanneer vreemde heeren gedefroyeert werden is 't een groote gerustheyd dat men niet te vreesen heeft voor een rekening van *stridor dentium* (tandeknarsen). Men bevind dat deese noordse mannen in 't generael meer houden van een pyp tabac 's morgens als van den heelen dag niemendal, want dat is wat weinig; wyders schynen zy geen vyanden van den lieflycken ackerbouw, dewyl er eergisteren al eenige Voorburgse boerinnetjes met moskovisch zaed op de markt alhier zyn geweest«.

Over het gezantschap, waarvan men zich zoo voor de staatkundige als voor de handelsbelangen des lands veel profijts beloofde, verhaalt de *Mercurius* verder nog dat, bij gelegenheid van eene audientie in den Haag, de kleederen der gezanten zoo stijf van 't goud stonden »alsof ze in een myn van Peru gemaakt waren«. Vermoedelijk bevond de koning-stadhouder zich toen in de residentie; men vindt opgeteekend, dat de stroeve vorst veel behagen had in den ongelikten cousyn. Ten genoege van Willem III poseerde de Czaar voor zijn portret door Sir Godfrey Kneller en schonk den koning, in ruil voor een engelsch vaartuig, een robijn welke sedert tot de kroonjuweelen bleef behooren. Op zijne gewone ongegeneerde manier nam Peter dit juweel, dat

[1]) Van: *Knjaz* (russische edele).

Digitized by Google

op eene waarde van tienduizend pond sterling geschat werd, in zijn vestzakje mee naar het hof en reikte het, in een stuk grof bruin papier gewikkeld, Z. M. over.

Bij de audientie in den Haag werd door de drie ambassadeurs een geschenk in pelterijen aangeboden: Zij spraken bij die gelegenheid »zeer eloquentelijk« — maar russisch. Niemand zou hen verstaan hebben, ware er niet een tolk aanwezig geweest om hunne woorden te verdietsen. Omtrent russische gewoonten en gebruiken lichtte het tijdschrift zijne lezers op z'n eigen manier in; b. v.:

»Den Czaar draegt geen kroon, gelyk andere volken van Europa, maer een omgewonde sluyer, 't welck beter mode is als sommige Europische diadeemen, die te licht zyn afgevallen. Men plag dit koninklyke hoofdcieraet te maeken in de gedaente van een schip, om te verbeelden desselfs onstantvastigheyd, onrust en gevaer. Sekerlyk is een schip niet meer geëxponeert aen de perykels als de kroon aen de storm-buyen van ambitie, de klippen van vyanden en de tempeesten des volks. In 't gevolg der ambassadeurs is een kok, die zoo vet is of hy hennipzaed gegeten had. Ten minsten is hy wel eens zo dik als 't varken van St. Teunis (den heiligen Antonius) dat met goede woorden gemest was. Hy houd van geen sterken drank, maer uyt de menage dronk hy gisteren avont een dozyn bobbeltjes by een kleyn endje kaers. Op den dag voor de audientie was hier ergens een gastmael van *gens de bouteille*, men leefde er by den wyn als de boeren by de kaernemelk. Daer hadje een dronkemansklap en confuus geraes, dat de oude Bacchanten zou hebben doen bloosen. De een meende ryk geworden te zyn omdat hy dubbelt zag, de ander beloofde zyn eerste kint naer Bacchus te laeten noemen, een derde zong als een lyster, een vierde danste als een exter, een vyfde speelde wildeman in 't dolhuys, een zesde kon zyn eyge poort niet veegen, zo bestoven was hy. Enz.«

Hiermede duidde de *Mercurius* gansch niet dubbelzinnig de grove voorliefden en slechte manieren der vreemde bezoekers aan. Waar die zich neerzetten, daar ging het ook russisch toe. Trouwens, de vermomde Czaar gaf zelf het voorbeeld; »tel maitre, tel valet«. Met al zijn schranderheid, zijn dorst naar kennis en ontwikkeling, zijn geestkracht en wilskracht stak deze hervormer in een ruwe huid, de huid van den tartaarschen khan. Niet alleen geschiedschrijvers als mr. Jacobus Scheltema in zijn werk over

Digitized by Google

»Peter de Groote beschouwd in zijne betrekkingen tot, en op zijne reizen in de Nederlanden«, maar ook bijzondere personen maakten destijds hunne aanteekeningen over dezen zonderling onder de souvereinen, en over de ongure trekken in zijne geestelijke physionomie. Coenraet Droste b.v., de auteur van een door prof. Fruin genietbaar en verstaanbaar gemaakten bundel gedenkschriften, zag den russischen alleenheerscher tijdens diens tweede bezoek aan Nederland, toen deze van zijne gemalin vergezeld was, en dat hij hem ter dege in het oog hield bewijzen de regels:

De Czaer van Ruslandt zelfs is in den Haeg gekomen,
Daer beeft hy het vermaek van d' Opera genomen.
Ik heb hem daer gesien met syne Gemaelin,
Die heerste nae syn dood als opperste Czarin.
Terwyl sy met malkaer, dat tytverdryf genoten,
Heeft hy, niet in een doek, maer hand syn neus gesnoten
En aen haer kostlyk kleet syn vingers afgeveegt;
En, gaende somtyts uyt, een fles met wyn geleegt.
Schoon dat hy met meer geest als andren was gebooren,
Hy had den ruwen aert daerom nog niet verlooren.
Hoe seer men de natuer met reden tegen gaet,
Sy keert weer in het hart, schoon sy 't somtyts verlaet;
Men kan de nygingen niet uyt een Leeuw verdryven,
Van bloetdorst zal in hem altyt iets overblyven,
En die sig had vertrouwt op 't mak gemaekte beest,
Is in een boose luym daerdoor verscheurt geweest.

De executie der opgestane Strelitzen, na Peters terugkeer in Rusland en het feit, dat hijzelf daarbij als beul fungeerde, zouden aan die meening van den haagschen rijmelaar welhaast kracht bijzetten. De westersche beschaving, in wier brandpunten hij nog zooeven verkeerd had op zijne reis naar Holland en Engeland, was weinig gedijd aan den man, dien 't lustte de scherpte van zijn kozakkensabel te beproeven op de halzen der veroordeelde Strelitzen.

(»Plaats voor mij!« — riep bij die gelegenheid een hunner, toen zijn beurt was gekomen, en schopte tegelijk den bloedenden kop zijns voorgangers uit den weg. Slechts dien eene schonk Peter gratie.)

Dezelfde auteur van berijmde gedenkschriften wist mede te verhalen van Peters eerste bezoek (het tweede viel in 1717), hoe de verkleede Czaar des ochtends vroeg het arbeidsvolk op straat naar nering of ambacht placht te laten vragen, hoe veel loon zij verdienden, welke werktuigen zij gebruikten, enz.; welke antwoor-

Digitized by Google

den hij dan fluks liet opschrijven, opdat ze hem later in Rusland van dienst zouden kunnen zijn. Voorts hoe hij te samen met den koning-stadhouder Willem III ter jacht toog, en zich bij den maaltijd verwonderde over de vele nieuwsgierigen, die tot op den drempel van het vorstelijk salet werden toegelaten; in Rusland zouden ze ook getracteerd zijn — ja met de knoet. Hoe hij tegenwoordig was bij het vuurwerk ontstoken bij de viering van het Rijswijksche vredesfeest; nadat hij den Staten nog verwittigd had: indien hij Hunne Hoogmogenden altemet met een dertigduizend man tegen Lodewijk XIV kon bijstaan — ze zouden er wezen. Een onbeperkt gebieder over zooveel millioenen had inderdaad veilig mogen zeggen, met de woorden uit *Die Räuber:*

»Ich fühle eine Armee in meiner Faust.«

Echter lieten de Staten het russische gezantschap in zoover onverrichterzake terugkeeren, dat zij wel gaarne met den Moskoviet koopmanschap wilden doen, maar daarbij geen te hoogen inzet wagen; dat zij zich niet lieten overhalen den Czaar hunne vloot in bruikleen te geven. Peter wilde schepen hebben ten einde er zijn aartsvijand den Turk mee te lijf te gaan, en zoover ging de hollandsche toeschietelijkheid niet. Vooral niet omdat men zich den beheerscher van een land als Turkije, waarmede de Republiek belangrijke handelsbetrekkingen onderhield, niet tot vijand wilde maken. En zoo de bewoners van dat land ook als ongeloovigen en vijanden der Christenheid te boek stonden, men wilde liever turksch dan paapsch wezen.

Wel is waar, ook de betrekkingen met Rusland waren reeds lang vóór Peters komst aangeknoopt; volgens den geschiedschrijver Wagenaar omtrent het jaar 1598. Maar reeds ten vorigen jare was er bij een brand in de St. Anthonies Breestraat te Amsterdam een pakhuis verwoest, dat volgestuwd was met moskovische waren ter waarde van een halve ton gouds. De koopman Isaac Massa te Haarlem getroostte zich veel moeite en opofferingen om voor zijne landgenooten handelswegen in Rusland te openen, en onder Peters vader, den grootvorst Alexis, breidde de nederlandsche handel er zich aanzienlijk uit. Doch nimmer hadden de Staten aan den »Grooten Zaer van Moscoviën« (gelijk hij op de uithangborden stond afgebeeld) een zoo aanzienlijk geschenk gezonden, met nog ettelijke »vereeringhen« voor de voornaamste rijksgrooten, als zij kort na het jaar 1612 den Grooten Heer te Stamboel

Digitized by Google

deden. De handel op de Levant was toen van meer beteekenis, wettigde derhalve grootere offers, dan de handel op de Oostzee. Het tractaat, door Cornelis Haga in genoemd jaar met de Verhevene Porte tot stand gebracht, was voor den nederlandschen handel zoo profijtelijk geweest dat de Staten een crediet van f 20.000 toestonden tot den aankoop van »gentillessen ende frayigheden«, allen bestemd voor den Padischah, zijne vrouwen en grooten. Nu kwam de Czaar van Rusland eene hollandsche vloot vragen om den handelsvriend aan den Gouden Hoorn te beoorlogen, en Hunne Hoogmogenden antwoordden met een *non possumus*. »Elk moet zijn gezondheid kennen!« zeiden zij in den trant van den gevangene, die gedurende den overtocht naar den kerker overboord sprong; met een »splendide tractement« aan het russische gezantschap hadden zij reeds hun goeden wil betoond, maar hunne schepen zouden in het dok blijven.

»Pieterbaas« had evenwel niet te vergeefs op een Zaandamsche werf gewerkt. Kon hij geen schip mee krijgen (behalve dat eene, hem door Willem III geschonken) hij wist nu, hoe een schip gebouwd werd. In zijn land teruggekeerd zette hij zich aan de hervorming, juister aan de vorming van het russische zeewezen en zoo hij Konstantinopel al niet veroverde, hij kwam althans zóó ver met zijn streven dat, in 1714, de Russische vloot bij de Alands-eilanden eene glansrijke overwinning bevocht op de Zweedsche.

Hoewel de zaken van den oorlog zoo veelvuldig in de nummers van de *Haegsche Mercurius* ter sprake komen, het was er verre van dat dit onderwerp des schrijvers eigene voorliefde zou wezen. Integendeel, telkens verneemt men uit zijne »Oyevaertjes« zijn protest. Liever wilde hij den vrede bezingen dan den oorlog verheerlijken, liever Mars aan den ketting houden dan voor Bellona wierook branden. Dat menschendooden, zoo ontboezemt hij zich, heeft mij noyt behaegt; ik sou er liever tien maeken als één breeken: autant de victoires, autant de crimes! Daer is maer een moment van doen tot de geboorte van dispuyten en querellen tusschen groote heeren, maer daer werden eeuwen vereyscht om dezelve te doen eyndigen zo als de historiën ons overvloedigh aanwysen. Men heeft nu tot Weenen gegooten en gereet twaelf nieuwe stucken geschut, van de helsche vond van den augustiner monnik Tigari, welke drie monden hebben om tegelyk te schieten, en daerom

Digitized by Google

met de naem van Cerberi [1]) gedoopt zijn. Ik geloof dat Pluto peet heeft geweest. 't Is of de cloosterlingen in de werelt gekomen zijn om menschen te breeken, terwijl sij er ter contrary geen mogen maeken als *illicite* (ongeoorloofd): sonder twijfel is haer auteur geweest een impotente koûe oûe paei. Wat wet kan verbieden dat men zijns gelijke producere en 't leven overreike, gelyk onse voorouders hebben gedaen? Op duyvels ingeven is het boskruyd ook door een monnik uytgevonden, maar dit kruydjeroer-me-niet bedroog zijn inventeur, want als hij er de kragt van beproeven wilde, lei hij er een al te groote quantiteyt van onder een zark, ging er op zitten, stak het aen en vloog na 't firmament by St. Felten, een westphaelsen heilig. Tegens deese infernale vinding set ik de drukkonst, die door een hemelsche influentie is gekomen in de hersenen van Laurens Coster.

»Men spreekt sterk van eene aenstaende vrede (die van Ryswyk) en dat die binnen weynige dagen getroffen zal weesen; dan mag de maegdelyke Bellona, die goddinne van de wapenen is, haer piek wel schuuren. Nu zal men in Vrankryk zien de ydelheyd van de oorlogen, die niet uyt noodzakelykheyd gevoert werden. Nadat er zo veel bloed vergoten is als men rhynse wyn te Dort in de kelders vind, zal men niet een hair te gelukkiger leven dan of Mars aan de ketting was gebleven. Sommige staetkundigen meenen dat een oorlog altemets is noodzakelyk, gelyk een aderlating, om het overtollige bloed tot een behoorlyke quantiteyt terug te brengen, maer *Mercurius* zou de super-abondante inwooners van een land wel kunnen aenwysen onbebouwde plaetsen, die niet zouden manqueren hare bouwers te voeden. De mensch is voortgebragt naekt en teder, zonder eenige beschadigende of beschuttende wapenen, tot een teyken dat hy is geboren tot vrede, en niet tot het gevegt.«

Hier school achter het masker van Momus het aangezicht van Veritas. Maar de gekroonde hoofden van Europa namen, toen gelijk nu, liever Machiavelli's »Vorstenschool« tot richtsnoer hunner handelingen dan geschriften als de *Haegse Mercurius*. De eeuwig oorelogende koning van Frankrijk, Lodewyk XIV, had inderdaad bij het sluiten van dezen Rijswijkschen vrede de ijdelheid van zijn streven en het misdadige van oorlogen, anders dan ter verdediging, kunnen inzien. Niettemin rukte hij terstond het zwaard weer uit de schede bij de kwestie der erfopvolging in Spanje.

[1]) De helhond Cerberus, bewaker van den Orkus, had drie koppen.

Digitized by Google

Terecht zei het haagsche tijdschrift er van: »souverainen laeten haer niet binden aan haer woorden, of sy mosten er haer rekening by vinden.«

De vrede had dit nadeel dat, met de afdanking van een groot gedeelte der in het veld staande legers, het gilde der bandieten eene buitengewone uitbreiding bekwam. Van stonde aan, op vijfentwintig afgedankte huurlingen, minstens vijf straatroovers. De *Mercurius* maakte zich welhaast tot echo van de klachten over al deze »gratige voleurs, die 't geld van de passanten weten te krijgen al hadden zij het in 't merg van haer gebeente verborgen.« En verder:

»In Duytsland werden de wegen heel onveylig door de afgedankte soldaten en roofgierige boeren, die malkanderen beurtelinx plunderen. Daer moet honger in 't wout zyn, als de wolven malkanderen vreeten.«

Vondel had hetzelfde reeds gezegd, toen hy in *Gysbrecht van Aemstel* den versregel neerschreef:

Het wintert fel, wanneer een wolf den andren eet.

Een oorlog in Europa liet zich destijds haast niet noemen zonder dat in denzelfden adem genoemd werd de naam van den z.g. »roi soleil«, Lodewijk XIV, die met de levens zijner onderdanen omging als de duivel met de takkebossen, en over wien de geschiedschrijver Michelet in later dagen een oordeel zou vellen, waarvan de groote koning zich in zijn graf te St. Denis heeft moeten omkeeren. (Gesteld dat hij er nog in lag; gelijk bekend werden de koningsgraven te St. Denis tijdens de Fransche Revolutie door jakobijnsche handen opgebroken en het stof der gezalfden in den wind verstrooid.) Aan de *Mercurius* kon gewis niet worden voorgeworpen het verwijt een hoveling des gezags te zijn; het tijdschrift sprak met eene voor die dagen opmerkelijke onbevangenheid over het »droit divin« en de z.g. gratie Gods. Zoo 't ter snede kwam, het liet zich niet weerhouden Pope's ironisch woord in herinnering te brengen over »the right divine of kings to govern wrong«. En wat die statieuse vorstelijke begrafenissen betrof, men zou, zoo schreef de redacteur, het gebeente van princen niet wel kunnen distingueeren uyt andere, indien dezelve gemeenlyk geen aparte begraefplaetsen hadden. Zo lang als het schaackspel duurt heeft de koning en de koningin meer macht als de mindere; maer als het spel uyt is, leid men

Digitized by Google

de stucken samen in een sakje, en men achtse alle evenveel.«

In Frankrijk zouden zulke naar den mutsaard riekende theorieën eerst gangbaar worden, toen de Groote Revolutie losbrak en het nationale scheermes (de guillotine) echt koningsbloed dronk. Nog onder Lodewijk XV was het koningschap eene geheiligde instelling, en van Lodewijk XVI deden zijne vleiers in den aanvang zijner regeering, hun best een halfgod te maken. Zijn persoon was onschendbaar, zijn naam een heilig, en een machtwoord tevens; al wat van hem kwam had *eo ipso* zekere wijding. Het was toenmaals nog de tijd der zegelringen, der gouden snuifdoozen, der in een kostbaar kader gevatte miniatuur-portretten en met brillanten omzette horloges; het gold als een buitengewoon blijk der koninklijke gunst, wanneer den edelman zulk een onderscheiding »de par le roi« werd uitgereikt. Gewis was ze genietbaarder dan wanneer b.v. een oostersche potentaat zijne gunstelingen met een zijner buiten dienst gestelde bijwijven bedacht, zonder dat het den gebeneficeerde zou invallen om gelijk de middeleeuwsche ridder daarvan te zeggen:

»U sleete scoen en wil ick niet.«

Bij gelegenheid van den vrede van Rijswijk werden mede zulke geschenken uitgedeeld; en een enkele maal, waar men den man beloonen wilde, geschiedde de vereering aan de vrouw. De *Mercurius* bevat daarover:

»De Fransse gevolmagtigden hebben ontfangen 't portrait van den koning haer meester, rykelyk met diamanten gegarneert, met ordre van 't selve te vereeren aen haere excellentie mevrouwe de baronesse Lelieroot. 't Selve is driedubbelt deftig, zo ten opzigte van de glinsterende lyst als wel ten reguarde van 't principael ('s konings persoon en afbeeldsel). Dit accordeert wel by de merites van dese dame, wier schoonheyd in de Societeyt brilleert als de noordstar aen den hemel, even gelyk 't verstant en de capaciteit van haer gemael aen 't firmament van de vredehandeling«.

Deze barones Lelieroot, *recte* von Lilienroth, was de echtgenoote van een der vreemde gezanten in den Haag, en eene »professional beauty« dier dagen. Maar, zij mocht dan »brilleeren als de noordstar«, er waren aan het stadhouderlijke hof meer zulke sterren, en zelfs die meer bewonderd werden dan zij. Ofschoon de schoonheidswedstrijden destijds nog niet in zwang

Digitized by Google

waren, velen reikten den palm der schoonheid aan de vrouw van den russischen gezant Matheof. De bejaarde haagsche *Lebemann* Coenraet Droste zag beiden op de zaterdagsche concerten, die geregeld in het Mauritshuis gegeven werden, en schreef er van:

De vrouw van Leeljenrot wierd toen hier ook gevonden,
Die saemen na den prys van grootsten schoonheyt stonden.
Geen uytspraek in die tyd daerover is geschiedt,
Elk had haer gunsteling, maer die was Paris niet.

D. w. z. er bevond zich onder de heeren der haagsche groote wereld geen, die bevoegd was om, gelijk Paris tegenover de drie godinnen, den appel der schoonheid toe te kennen. Er werd hier geen gezaghebbende uitspraak gedaan en een ieder stond het vrij hetzij de duitsche, hetzij de russische voor de schoonste vrouw van de residentie te verklaren. Tenzij dan dat hij bekennen moest »entre ces deux mon coeur balance«.

De naijver tusschen beide *lionnes* schijnt overigens niet gering te zijn geweest, althans een tijdgenoot schreef: »que la première à la vue de celle-cy tomboit presque en faiblesse par jalousie de beauté«.

Mevr. v. Liliënroth echter, met het vorstelijke, in diamanten gevat portret in den zak, kon zich altijd nog beroemen op den voorkeur van den Zonnekoning, die haar eens met zijn opletendheid vereerd had. En het was bekend, dat Lodewijk in zake vrouwelijke schoonheid zich steeds *en connaisseur* gedroeg.

Behalve de waarde aan juweelen bezat zulk een portret gemeenlijk ook kunstwaarde. De miniatuurschilderkunst stond toen op een hoogen trap, terwijl in een tijd waarin de daguerrotypie nog niet was uitgevonden, of nog niet algemeen werd toegepast, het portretschilderen een kunst was, welke door de grootste meesters werd beoefend. Eigenlijk, volgens de *Haegse Mercurius*, kwam het alleen aan vorsten en huns gelijken toe om zich aldus door het penseel te laten vereeuwigen. Het geschrift uitte zich daarover:

»Men behoort geen portraiten van mediocre luyden te maeken, maer alleen van zeer excellente, en dat dan door groote meesters. Alexander de Groote wou alleen van den beeldhouwer Lysippus geboetseerd, en van den schilder Apelles geschildert zyn, omdat hy meende dat haer kunst niet alleen aan die meesters, maer ook aan hemzelven reciprocelyk tot glorie zou strecken. 't Is welbegrepen, wat men ziet altemets in de uythangborden voor

Digitized by Google

de boerekroegen zulke slechte effigiën van groote Princen, dat zy een quade impressie van haer merites aen den spectateur geven. Daarom verzocht Caritides, uyt de *Fâcheux* van Molière, den koning om aen te stellen, voor 't welwesen van zyn staet en de glorie van zyn ryk, een controlleur, intendant, correcteur, reviseur en restaurateur-generael van alle diergelyke inscriptiën en verbeeldingen«.

Het denkbeeld is actueel gebleven — of wie, die de talrijke monster-pleisterkoppen en caricatuurportretten (op schoolprenten, Oranje-zakdoeken, enz.) van de tegenwoordige koningin van Nederland mocht aanschouwen, beseft niet, dat hier noch een Lysippus noch een Apelles aan 't werk was? En dat eenige controle op deze soort van kunst niet overbodig zou wezen?

De uitspraak van *Mercurius* zou door de geschiedenis der uithangborden maar al te zeer bevestigd worden, en ook Corneille's »grand roi« zou niet ontsnappen aan dit vulgariseeren van zijne verhevene beeltenis. Te Rotterdam b.v. stond hij afgebeeld op een schoenlappersbord boven een pothuis, te zamen met den door Willem III van zijn troon verdreven koning van Engeland Jacobus II, en geen van beiden was naar het leven gekonterfeit. De schoenflikker, tevens verzenflikker, had er onder geschreven:

> Als ik met vreugt mag lappèn, en rooken myn pypje met vrede,
> Ben ik geruster als Louis de Veertiende en Jacobus de Tweede.

In beiden, vooral in den bigotten Jacobus, was het katholieke geloof belichaamd, en een poos vleide zich nog de onttroonde vorst, dat de krijgskans zou keeren en dat hij als geloovig zoon der Moederkerk het pleit nog winnen zou op zijn protestantschen schoonzoon. Willem's secretaris, Constantijn Huygens de zoon, teekende in zijn *Journaal* op:

»Steenberck verhaelde savonts aen onse tafel dat de Coningh (Jacobus II) tegen Dorp, die mede van zyne garde was, geseght hadde: Que dans nostre armée il y avoit beaucoup de catholiques. Hij antwoorde: Ouy, Sire, mais ils ont des espees protestantes«.

De verdreven vorst zocht een schuilplaats in Frankrijk, waar z'n »cher cousin« hem een kasteel en een jaargeld gaf, maar zijn staatkundig aanzien en de beteekenis zijner partij verdwenen als schuim op het water. Ook het getal aanhangers, welke hem in de ballingschap gevolgd waren, dunde meer en meer, en de *Mercurius* schreef:

Digitized by Google

»Het hofgezin van den gewezen koning Jacobus vermindert dagelyx; als de pot omgestooten is, vertrecken de gasten.«

Ook deze Mercuur zong het liedje van: »Schilder, 'k wou me zelf eens zien — op papier geteekend«. Ook hij zou zijn portret willen laten maken, en dat niet door een schilder van uithangborden, luifels en wagenkratten, maar zoo goed als Alexander de Groote door een voornaam meester in de kunst. Alleen vroeg hij gedurende het poseeren het bijzijn van een zeker aantal mooie meisjes opdat, zooals hij voorgaf, »zijn weezen in een bekoorlyke vreugde mag zijn. De tegenwoordigheyd van een fraey voorwerp maekt alle menschen schoonder, of ten minsten minder leelijk, door de vrolykheid en 't contentement dat hetselve inspireerd.«

't Was een wenk voor lieden, welke hun portret gaarne geflatteerd zouden zien. Aan de reflecteerende kracht van eene vrouwelijke facie werd reeds van ouds een bijzondere invloed toegeschreven, en gelijk het Medusahoofd, in het pantser der strijdbare godin Pallas gehecht, de macht bezat stervelingen te versteenen, zoo kon 't voor eene Venus of Psyche ook wel mogelijk zijn hen te »veradoniseeren«.

Bij zijn boekhouden van de voorvallen zijns tijds viel het *Mercurius* niet zelden in de nationale ondeugden van eigen landaard over den hekel te halen. Menigen »neep« wist hij den tijdgenoot te geven ter zake van de erkende fouten van het volkskarakter, en een der meest grove was ongetwijfeld die voorliefde tot den drank welke Hooft op het oog had, toen hij de vreugde zijner landslieden varkensvreugde noemde. Niet dat de achter Momus' masker verscholen tuchtmeester hun eene uitvoerige strafrede over het misbruik van den alcohol zou wijden, maar hij vlocht zijne losse opmerkingen daarover tusschen de bonte reeks zijner onderwerpen in, hij stak nu en dan eene *moralische Rosine* in het politieke deeg.

Misschien had hij zijn »puntje van een gauwe pen« in de verdroogde inkt laten steken en de narrenkap van zich geworpen, had hij kunnen voorzien, dat tegenover *deze* volksondeugd zijn tactiek van al lachende de waarheid te zeggen evenveel uitwerking zou hebben, als had hij beproefd water te dorschen. En dat de erfzonde der vaderen zou beklijven tot in een tijd als de onze, waarin jaarlijks tachtig millioen van het nationaal vermogen in alcohol wordt omgezet. Het *record* van voorvaderlijke zwelgkunstenaren zou daarmee geslagen worden.

Digitized by Google

Zulk een blik in de toekomst had hem wellicht mede doen zwijgen over de »onafdrinkelijke drinkebroers« van zijn eigen tijd; over een volk waarvan inzonderheid de lagere standen geloofden dat, waar de brouwer is, behoeft de bakker niet te wezen, (wie veel drinkt, behoeft weinig te eten). Echter was 't aan deze, dat hij de waarschuwing voorhield:

»Een man, die de kan in de hand heeft, manqueert nooyt dorst. Daerom, modereert uw zwelglust. De wynkopers zullen het morssen, mengen en smeeren al zo weynig kunnen laeten als de kleermakers het steelen; voornamentlyk de snyder N. die een pak voor zyn zelven zullende maeken, door gewoonte een el laken te veel liet afsnyden.«

(In gelijken zin luidde de provinciale zegswijze: Wat de gewoonte al niet doet, zei de kleermaker, toen stal hij een lap van zijn eigen laken).

Doch geen satire en geen accijns op het gedistilleerd kon bij de nathalzen in Nederland zoo preventief werken als een slechte wijnoogst in het buitenland. Daarom, toen in Frankrijk het misgewas de liefhebbers tot gedwongen onthouders maakte, schreef de *Mercurius* niet zonder eenig leedvermaak:

»Alzo de scherpe en langdurige koû zo veel quaed aen de wynstocken gedaen heeft dat men een groot aental uitgevroren acht, vervallen de meeste likkebroers tot een groote desolaetheyd. 'T is te vreezen dat de wyn van dit jaer zo zuur, schrael en scherp zal zyn, dat niemant er zig van zal kunnen bedienen als de spitsvinnige sophisten. O vogtige sponsen, die hooge en laege jurisdictie exerceert in alle kitten en kroegen, nu heb je gelegenheyd om je af te wennen van je dagelykse voyages in 't verkeerde kanael, daer zooveel verderfelyke klippen in zyn; droogt je netten en zingt het frans klaegdeuntje:

La vigne a des angelures,
Que ferons nous cet hyver?
Notre vin sera trop vert,
Et nos filles sont trop mûres.

En elders, waar de schrijver de droevige gevolgen der dronkenschap herdenkt, heet het:

»De Hollanders excelleeren in bedykingen en andre werken om 't water weg te krijgen; met de wyn weten zy ook raad. O Bacchus, Bacchus! wat drinkt men altemets een glaesje van broederschap 's avonts met je, daer men 's anderen daegs roukoop

Digitized by Google

van heeft; dan is het: »ce maudit vin de bourgogne!« Men heeft het slecht wanneer men in de gevanckenis ontwaekt en begint te reflecteeren hoe men zyn geluk in een kan wyn twee of drie verzoopen heeft. Als men te Gent de eerste nieuwe franse wyn ontfing, maekte men het aen een yder bekent door een Bacchus, meer als levensgroote, op een paert gezet, met wynrancken omhangen en van Silenus en andere bacchanten verzeld. De gecken en wyzen droncken er met veel smaek. Eenige geestelyken poogden te beweeren dat het met de menschelyke organen gaet als met de snaren van een viool, die niet wel raisonneeren (resoneeren) als ze vogtig zyn; maer men considereerde ze als luyden zonder verstand. Daer was een dronke man, die ging met de kaers zien of 't donker was. Een ander ging naer huys vol en dol, of hy op schaetsen ree. Twee à drie buycken zyn er aen stuck gedroncken. Messieurs les biberons! zo je door 't gulpen de natuur wilt dempen, zy zal het u doen. Door 't onmatig gebruyk van wyn komt het menschelyk lichaem aen een al te groote verkouwing van bloed, verslappinge van zenuwen, verstompinge van zinnen en verwarring der bewegingen«.

't Scheen wel als had hier de zedemeester zijne wijsheid geborgd bij den ouden doctor Johan van Beverwyck, die in zijn *Schat der Gesontheyt* op gelijke wijze zijne landgenooten zocht af te houden van den eeredienst der *dive bouteille*. In zijn hoofdstuk »Van den dranck, zyn mate ende tyt,« wederlegde deze het gevoelen van sommigen, dat het geenszints schadelyk was om zich een- of tweemaal 's maands een roes, of naar 't zeggen der kannekykers »zich den buik uit de kreuken te drinken«. Zelfs eene autoriteit als Galenus durfde hij in dit opzicht wraken, en wat daarover in het studentenlied voorkwam:

Galeen, dat puikje der doctoren,
Raadt ieder die gezond wil zyn.
Zich eens per maand tot over de ooren
Te vullen met den rooden wyn.

Integendeel, zoo voerde v. Beverwyck hiertegen aan:

»Men leest van den philosooph Anacharsis dat hy 't eerste glas rekende voor de gesontheyt, het tweede voor de lust, het derde tot de smaek, ende de vordere tot dulligheyt. Het is voorwaer te verwonderen, dat onder alle dieren de mensch alleen, daer hy nochtans met reden ende verstant begaeft is, sonder dorst kan drincken. Daervan is een spreekwoord in Vrankryk

Digitized by Google

dat men een esel, als hy geen dorst en heeft, tot geen drincken sal konnen krygen. Hetwelck oock inderdaet alsoo bevonden wert. Set hem voor den dranck, ende slaet hem soo gy wilt; hy en sal sonder dorst geensins drincken. De dronckers souden hierop misschien segghen, dat hieruyt blyckt, dat het rechte esels syn.«

Maar de bokken dan? Zeker was aan doctor Johan v. Beverwyck onbekend het geval door Jacobus Scheltema medegedeeld over een nieuwbenoemden vaandrig, die in den kring zijner medeofficieren weigerde om, volgens het oude gebruik, den enormen hensbeker vol wijn leeg te drinken, en op wien toen de romeinsche tafelwet *aut bibat aut abeat* (drinken of de kamer uit!) werd toegepast. Een van 't gezelschap stelde daarop voor den onaangeroerd gebleven beker wijn aan een bok te geven, die op het grasveld buiten het gebouw was vastgebonden. Nadat de wijn in een schaal gegoten was, slurpte het hoornbeest dien ongewonen drank ook werkelijk op, en spoedig begonnen de gevolgen zich te openbaren, n.l. in bokkesprongen, die zelfs voor een bok hoogst ongewoon waren. Daarmee vermaakte zich het gezelschap niet weinig; zelfs oordeelde men dat, in het burleske gebarenspel, een besiste bok de voorkeur verdiende boven een besisten vaandrig. De voorstelling slaagde zoo wel, dat bij een volgende gelegenheid de proef herhaald werd. Maar ditmaal bleef de bok volstandig weigeren — hij herinnerde zich waarschijnlijk de haarpijn van de vorige keer. Waarop een der officieren zich ontboezemde:

»Ach, waren wij ook zoo wijs!«

Scepper = Kleermaker.

De beide Mfddennederl. romans *Ferguut* en *Beatrijs* brachten me op den Middennederl. naam voor kleermaker. In den *Ferguut* wordt de vrouw, die den mantel van de Koningin gemaakt had, de dameskleermaakster, om zoo te zeggen, de *scepterigge* genoemd. En in *Beatrijs* wordt van een goedpassend of goedzittend kleedingstuk gezegd: »Wel gescepen int ghevoech«.

In een uitgave van *Der Leken Spieghel* vond ik *scepper*, en op 't gezag van Kiliaen durfde ik 't wagen het met *kleermaker* te verwisselen. Ook De Vigne in Zijn *Recherches historiques*, etc. kwam me te hulp. Daar vindt men als wapen van 't *scheppers-gild*

Digitized by Google

nu eens drie scharen, dan weder schaar, naald en vingerhoed. En elders de *causescepper* met drie kousen in zijn wapen. En op twee plaatsen vertaalt De Vigne den naam *scepper* met 't ons bekende *tailleur*.

A. AARSEN.

Nav. LX, 192 wordt gevraagd de beteekenis van **gebbe,** terwijl op pag. 348 niet *die*, maar inplaats daarvan die van **gabbe** (dus van geheel iets anders) — volgens Bilderdijk — gegeven wordt.

Gebbe is een plat vierkant slagnet der visschers, ook *gabaar*, *gabare* [1]) geheeten, welk woord mede beteekent: een soort van schuit, praam, plat roeivaartuig: lichter.

Aangaande gabbe zij opgemerkt, dat ditzelve met *gapen* etymologisch verband houdt, als beteekenende ook: een gapende wond, door een houw of snede veroorzaakt. Het frequentativum *gabberen* wijst op een nog ouder *gabben*, Friesch *gabje*, dat vooral (of nog alleen) in combinatie met *gyzje* gebezigd wordt: *gyzje en gabje*, waarvan *gysgabje*, ook *gysgapje* en (waar de beteekenis van *gyzje* niet of niet meer gevoeld wordt) *gniisgabje*, d. i. meesmuilen, grimlachen, onnoozel spotlachen. Ook *gysgóbje*, *gysgouwe* en *-gnouwe*. Op zichzelf staande beteekent *gobje*, frequent. *gobberje* (op), begeerig toekijken, hunkeren (naar). Hwet stietst dêr wer to gob(ber)jen! Op eat *gob(ber) je*, — dit ook *longerje*, langhalzen, reikhalzen.

S. K. FEITSMA.

Nav. LX, 499.

Vegetarian.

Ik geloof inderdaad, dat bij Mayor de wensch de vader der gedachte is geweest. Om een Engelschman als »Latinist« te aanvaarden, moet men zijn leeftijd kennen. Nog niet zoo heel lang geleden werd (volgens Punch) op de hooggeprezen Engelsche kostscholen niet anders geleerd dan »good cricket *and bad Latin*«; in elk geval werd het Latijn geheel werktuigelijk onderwezen, zonder een zweem van die begrippen omtrent taalwording en woordvorming, waardoor het nu voor ons vanzelf spreekt, dat *vegetarian* niet kàn afgeleid zijn van *vegetus*. Bovendien waren de *eerste* vegetariërs wel degelijk alleen planteneters, gelijk de *echte* nog zijn.

W. ZUIDEMA.

---

[1]) Niet te verwarren met *gabarre*, oploop, volksrumoer.

Digitized by Google

Nav. LX, 381, 503.

Becleppen.

Zie Verdam *Middelnederlandsch Woordenboek* in voce *beclippen*. Als in een strik of knip vangen, verstrikken, overvallen, verschalken. Bij Kiliaan: *beclippen, becleppen*, deprehendere, capere transenna aut laqueo (vangen met een klep = knip).

Hilversum. J. E. TER GOUW.

Bikleppe (Friesch): tusschen duim en vinger nemen, veel in combinatie met biklauwe.

S. K. FEITSMA.

Nav. LX, 504.

Handleiding voor Nederlanders om Deensch te leeren.

In 1908 is bij P. Noordhoff te Groningen verschenen: *Het Deensch voor Nederlanders. Uitspraak, omgangstaal, beschrijvingen, taalregels, woordenlijst door H. Forchhammer en W. R. Ott. de Vries, met een voorwoord van Dr. Otto Jespersen, Hoogleeraar aan de Universiteit te Kopenhagen.*

Uitgegeven met subsidie van de Deensche Regeering.

Prijs f 1.30. H.

Nav. LX, 504.

Morituri salutamus, Poem for the fiftieth anniversary of the class of 1825 in Bowdoin College, vond ik in de Oxford Edition van »The poetical works of Longfellow« (Henry Frowde, Oxford University Press, London, New-York, Toronto, Melbourne 1910) op blz. 703—708.

Amsterdam. J. VRIESENDORP.

Nav. LX, 504.

Titel van een boekwerk gevraagd.

Die titel luidt als volgt: »Nijmegen, de oude Hoofdstad der Batavieren, in dichtmaat beschreven, En met Aanteekeningen, de oudheden van de stad en die van het Quartier van Nijmegen betreffende, opgehelderd door H. K. Arkstée. Met Printverbeeldingen. Nieuwe Druk. Veel vermeerderd en verbeterd. Te Nijmegen.

Digitized by Google

Gedrukt bij Isaac van Campen, Boekverkooper, MDCCLXXXVIII«. 't Besproken plaatje, een mooie kopergravure, staat tegenover bl. 320 ervan. Als 'k den Medewerker D. er genoegen mee doen kan, met in een komend N°. van onzen Navorscher de uitvoerige beschrijving van dat plaatje uit Arkstée te citeeren, dan mag hij gerust zijn verlangen kenbaar maken.

A. AARSEN.

Nav. LX, 504.

Spreekwoord.

In het op bl. 131 (tweede kolom) van deel IV door mij medegedeelde, aan het vierde deel, blz. 302 van Scheltema's *Geschied- en Letterkundig Mengelwerk* ontleende, is eene voldoende verklaring van dit spreekwoord te vinden. C. W. B.

LX, 504.

Hondsbossche.

De vergaderingen van hooge en lage heemraden waren vroeger terecht of onrecht berucht als altijd gevolgd door zwelgpartijen. »... bij plegtige gelegenheden binnenskamers te eten en te drinken, wij laten het aan heemraden over!«

(Klikspaan, Studentenleven, Convocatie, blz. 531 der uitg. van 1844, verg. de vertelling in Omgang, blz. 596 v. o.)

En het Hoogheemraadschap van den Hondsbossche en de duinen tot Petten was bijzonder berucht. Hildebrand, altijd veel gematigder dan Klikspaan, zegt er van: »De beroemde Hondsbossche zeewering, tot welker instandhouding zooveel paalwerken en zooveel maaltijden onvermijdelijk zijn,«

(Teun de Jager, aanhef.)

Zelfs beweerde men wel, na zulk een maaltijd de zee vol drijvende kurken van wijnflesschen te hebben gezien (mondelinge overlevering.)

W. Z.

Rim-ram.

Waar komt het woord *rim-ram* vandaan? en wat is de beteekenis?

C. V.

Digitized by Google

De Geschiedenis van Anna Doornbosch, de Oranjegezinde Vroedvrouw,

voorzoover die gekend wordt uit het oud-archief der gemeente Schipluiden,

medegedeeld door

Dr. F. W. GROSHEIDE en A. EIKELENBOOM.

(*Voortzetting van Nav. LXI, pag. 16.*)

Aan Bailluw en Welgebooren Mannen van Delfland.

Geeft te kennen Anna Doornbosch woonende te Schipluyde dat de Suppl. met Leedweesen en niet minder verwondering, heeft ontvangen een extracht uyt Ulieder Resolutie van den 9e Maart l.l: waarbij der Supplte acte van demissie tot het exerceeren van het vroedvrouwen ampt binnen delfland is ingetrokken en het daarbij verleende consent gesteld buyten effect.

Met leedwezen, vermits de Supplte sig daardoor vind beroofd, van haar middel van bestaan en gedompeld in de uyterste armoede en met niet minder verwondering vermits de suppl. sig geene de allerminste reedenen bewust is die aanleyding aan ulieden, tot deese voor de suppl. ongelukkige Resolutie konden geven en het ontvangen Extracht van deselve reedenen, geene de minste mentie maakt.

In deese Situatie verliest sig de supplte in meenigvuldige gissingen dog twijfeld telkens, het geheym niet te hebben geraaden.

Immers kunnen gesupponeerde's politique denkwijze van een vroetvrouw, bij ulieden genee genoegsaame reedenen opleeveren om deselve tot het gebrek te dienen.

Sulks mag een Dorpsmunicipaliteyt of zoogenaamde commissie ontrusten, of derzelver partijdigheid soo verre drijven, dat teegen den Geest der decreten van de opperste gebiedende Macht, ymand na het doen van gerequireerde solemneele verklaaringe nogthans van een gedeelte of van 't geheel bestaan werd ontset, sooals de suppliante tot haar Leedweesen ondervonden heeft, dog de supplte steld te veel vertrouwen, in het meer verligt oordeel en gemaatigder denkwijs van ulieden dan dat de supplte het een oogenblik souden waagen Ulieder gedagte resolutie daaraan te attribueeren.

Het Burgerlijk gedrag van de supplte is voor sooverre de supplte zig bewust is, onbesproken. Ook hier kan de oorzaak van haar ongeluk niet geleegen zijn.

Digitized by Google

De Executie van des suppl^te^ Ampt als vroetvrouw ook dit was sedert een tijdperk van acht jaaren in Ulieder jurisdictie in meer dan tweehondert, door Gods hulp gelukkig volbragte verlossingen met de gewenschte gevolgen bekroond — of sal de suppl^te^ het Raaden heeft één geval uyt die alle onlangs in de jurisdictie van Maasland, met seekere vrouw, die na door de suppliantie in handen van den vroetmeester bentinck woonende te Vlaardingen, overgegeeven te zijn, door den selven is verlost en daar na gestorven, en welk geval so de suppl^te^ sig niet bedriegd, gantsch verkeerdelijk en beseydende waarheid, ter kennisse van ulieden is gebragt, heeft dit eene geval aanleyding kunnen geeven tot bovengenoemde voor de suppl^te^ ongelukkige resolutie? Niets is de suppl^te^ dierbaarder dan haar Eer en reputatie in haar beroep en daar de suppl^te^ zig ten volste verseekert is, het voorgevallene met bewuste vrouw en haare behandeling aan deselve als vroedvrouw voor deskundigen en onpartijdigen op het dugstigste te kunnen Rechtveerdigen Ende suppl^te^ sig als nog onweederspreekelijk verseekert houd dat bedaarde Rechtvaardigheid met mannelijke Wijsheid in ulieder Vergaadering met Gelijkheid en dus omtrend allen sonder aansien van Persoonen werd uitgeoeffend.

Zo keerd de suppliante zig tot ulieden en pleytende op het Recht haar als Mensch onweederspreekelijk toekoomende, dat niemand ongehoord in zijne defensie mag werden veroordeeld vraagd eerbiedig van ulieden Redenen waaromme de suppliante is veroordeeld tot gebrek en Armoede en bij aldien het voorgesegde geval te Maasland, daar bij eenigermaate mogte sijn betrokken verlangd de suppl^te^ op het seerst dat die saak door deskundigen en teffens onpartijdige (en dus ook vooral door sulke welke in de zaak in questie niet personeel betrokken zijn) mag werden ondersogt en wanneer het al moogelijk was, dat daarna bij ulieden des weegen Eenige swaarigheeden overbleeven dat de suppl^te^ in dien gevalle in haare defensie mag werden gehoord niets verlangende dan het strikste recht, en dat intusschen de gedagte Resolutie van ulieden van den 9^en^ Maart l.l. mag werden opgeheeven en de suppliante als vooren geadmitteerd tot het Exerceeren van het Vroedvrouwen ambt in ulieder Jurisdictie.

(: ter zeyde stond :) 't welk doende &^ca^

(: was geteekend :) ANNA DOORNBOS.

Digitized by Google

Kantteekening op dit stuk:

Bij deesen gesteld in handen van Schout en Municipaliteit van Schipluyde om de verg: daarop, voorzooverre betreft de demissie door dezelve Municipaliteit aan de persoon van Anna Doornbosch als vroetvrouw te Schipluyden gegeeven te dienen van schriftelijk berigt teegens de volgende Regt, die zijn zal op Donderdag den 29 Octobermaand.

actum ten rechthuize van Delfland den 1 Juni 1797 (: lager stond :)

Ten ordonnantie van Bailluw en Welgebooren Mannen van Delfland.

(: was geteekent :)

M. VAN R(?)OECKE.

G. V. B.

Schout en de Municipalitijt van Schipluyde aan Bailliuw en Welgeboore mannen van Delfland.

Medeburgers,

ingevolge Appoinctement gestelt op de requeste van Anna Doornbosch dato den 1sten Juny 1797 is gemelte request in onze hande gestelt en voor zoo verre betreft de demissie van de suppl^t^ te dienen van schriftelijk berigt vooreerst daar het aan en afstellen van een dorpsvroedvrouw als zijnde daartoe reeds in den Jaare 1663 door een Octrooy der voormaalige Staate van Holland en Westfr. speciaal geauthoriseerd gewerden een zaak is puur Domistik en allenig aan Schout en de Municipalitijt diend overgelaten werden, zoo zoude wij omtrend de Demissie van A. Dorenbos niets behoeven te zeggen dan daar wij egter ons niet willen ontrekken om voor zoo veel ons betreft mede te werken tot meyntjeyn der goede orde van zaake en tot het instant houden van alle genoome rezolutiën kunnen wij niet af zijn Ul. aan den aandagt te brengen, dat wat aanbelangt het Request van gemelte Johanna Doornbosch een stuk is onder verbetering, waar op geen regard behoord te werden opgeslaagen vermits hetzelve in zig bevat en zij supp^lt^ den rechter voorkoemt met onwaarheede en loogentaal als daar de suppliante zegt dat zij door haar demissie sig vind berooft van haar middelen van bestaan en gedompelt in de uyterste armoede hetgeen volstrekt loogens zijn alzoo haar man is een Metselaarsknegt en daar zelvers ruymer bestaan in

Digitized by Google

vind dan wel andere Metselaarsknegt alzoo dezelve zoo wel des winters als des zoomers werd geamplojeerd door zijn baas en zij daar en boven nog eenige voordeelen geniet van de gereformeerde armen alhier door een kind van dezelve bij haar suppl^t besteed en dus nog niet tot gebrek gedoemt zoo als de suppl^t is aligeerende.

Ook is dezelve niet gedimiteert door haar gesupponeerde politique denkwijze gelijk zij veronderstelt gedaan te zijn door een: (zoo als zij zegt Domme of minder verlichte:) Dorpsmunicipalitijt of (: zoo als zij een allezints wettig aangestelde :) zoogenaamde Commissie gelievt te noemen neen daar het een rechter past zoo wel als een daartoe behoorlijke aangestelde Commissie zijn eed en plicht getrouw te zijn en om liev of leed vrienden of maagen niet van het regt af te gaan maar altoos de te neemene resolutiën moeten gegrond zijn op recht en billijkheid en wetten zoo twijffelen wij geen oogenblik of Ul. inziende onze laast aan U toegezondene Missive van dato den 22sten Februari deses jaars zal overvloedige reedenen in houde waarom de suppliante is gedimiteert als disobediend zijnde aan de orders dien zij ontving van haar aanstellers en daar wij vertrouwen dat Ul. meerder credit hebben voor ons Schout en de Municipalitijt dan zij suppliante verklaart te hebben voor ons wettig aangestelde volksvertegenwoordigers en wij kortheidhalven ons refereeren tot gemelte missive zijnde dit en andere redene genoegsaam voldoende onzes bedunkens om te kunnen oordeelen in hoeverre zij supp^t haar plicht voortaan en nu als nog is vergeten

meenende dit alles genoegsaam te zijn ter voldoeninge aan ulider apoinctement en zijn naar toewens van Heyl en aanbod van broederschap U Medeburgers

Schout en de Municipalitijt van Schipluyde. Ter ordonnantie van dezelve Als secretaris.

.....

Geschreeve ten Rechthuyze van Schipluyde
den 27^e Juny 1797 het 3 jaar der B. V.

Extract uit het Keur en Electie boek van Bailluw en Welgeboore Mannen van Delftland, begonnen 17 Mei 1770.

Ordinaire Regtdag gehouden op Donderdag 29 Juny 1797.
Is ter verg. voorgeleezen &^ca

Waarop rijpelijk gedelibereerd en in agting genoomen zijnde,

Digitized by Google

dat het gedrag van Anna Doornbosch, onlangs bij de verlossing van de vrouw van Willem Esseveld, woonende onder Maasland, gehouden, conform mondeling rapport van Med. doctor & Chirurgijn van deese Bailluagie, in wiens handen de stukken relatief op gem. verlossing waren gesteld, ten einde dezelve te examineeren en over het bevondene aan dit Collegie hunne gedagten te suppediteeren, geensints konde gereekent worden te zijn van dien aard en natuur, dat hetzelve een volkoome demissie meriteerde, egter niet geheel te verontschuldigen was, waarbij komt, dat de supp^te^ Anna Doornbosch De bij het Provintiaalbestuur van Holland geeiste verklaaring hadde afgelegt, en diesvolgens Desweegens ingevolge de zin en meening van de Decreeten van de Opperste gebiedende magt geensints viel in de termen van te worden gedimitteerd, hebben welgeboore Mannen van deesen Stove en hooge Vierschaar (&^ca^) goedgevonden en verstaan de Resolutie van dit collegie op den 9 Maart l.l. genoome, conform het versoek van meergem. Anna Doornbosch op te heffen, en de supp^te^ op nieuw te admitteeren tot het exerceeren van het vroedvrouwenampt binnen Delfland, wordende zij niet te min op 't serieuste geëschorteerd in de voors. bedieninge de nodige voorsigtigheid te gebruiken terwijl de tijd, gedurende welke zij buiten amptsbediening geweest is, bij het collegie haar word toegereekend als eene boeting weegens haar gehoude gedrag te Maasland, 't welk hoe ook genoome, geensints ongemerkt konde worden gepasseerd, recommandeerende verders aan de supp^te^ haar met de behoorlijke onderdanigheid te gedragen ten opsigte van die geenen, aan welke het civiel bewind van de plaats haarer wooning is toevertrouwd.

En zal &^ca^

Accordeert voor zooveel het geëxtraheerde aangaat

M. VAN R(?)OECKE
Secretaris.

Extract uyt het het Keur en Registerboek van
Bailluw en Welgeboore mannen van Delfland·
d. dato 29 Juny 1797.

De notulen van de vergadering der Municipaliteit van 12 Maart 1798 vangen aldus aan:

»geresolveert de oude vroetvrouw aan te laate segge door de

Digitized by Google

»geregtsboode haar borretje in te trekken binne den tijd van »24 uure en niet te mooge fungeere onder de jurisdictie van »Schipluide Hodenpijl en 't ambagt van Dorp en bij manquement »van dien de gevolge zig selve zal te weyte hebben«.

(De notulen werden nooit geteekend G.—E.).

Copie. **L. S.**

Een Rekest van beklag.

Hoe wij van de Municipaliteyde zijn behandeld van 't jaar 1795 tot nu toe in Augustus 1795 is er een publicatie geweest dat die geene die een ampt of bediening had een verklaring moest afleggen dat toen mijn vrou is opontbooden voor de Municipalieteyt van Schipluyde en zij is toen aanstons gekompareert en heeft haar verklaring gedaan en toen heeft den Burger mierel in de vergadering rondgevraagt of er ook iemand was die op de vrouw wat wist te zeggen waar op de munisiepalieteyt alle geantwoord hebben van neen en toen hebben zij tegen mijn vrouw gezeyd dat zij met haar ampt kon voortgaan gelijk zij altijd gedaan had maar in October 1795 is er weer een publicatie geweest dat die gene die haar verklaring gedaan had dat die als burger moest geerkent worde en niet haar ampt ontnomen worden, maar toen zijn er enkelde geweest onder de burgerij van Schipluyd die getuijge wilde inleveren van wegens haar werk als vroetvrouw maar konde het niet gedaan krijge na alles ingespanne te hebben wat zij konde hebbe zij toen dat laten steken maar toen hebbe zij ingebragt dat ik mij zelve zou schuldig gemaakt hebbe aan schenderij in 't jaar 1787 op Zegwaart daar ik toen woonde daarop heeft de Municipaliteyt mijn vrouw verbooden om uit te gaan als vroetvrou en geen kinderen meer te halen maar toen is den burger mierel tuys gekomen uyt Vriesland en heeft mijn vrou provisioneel weer aangesteld, vervolgens is den burger weer na Vriesland gegaan toen heeft de Municipaliteyt mijn vrou weer afgezet en hebbe haar tractement ingehoude toen is mijn vrou voor de vergadering geweest en heeft vier dukaten gepresenteert twee voor de gereformeerde en twee voor de roomsche armen als zij mijn wettig konde beschuldige maar zij antwoorde dat zij dat niet hoefde te doen maar dat zij in dat opzigt met haar evenmens konde doen na haar welgevallen en terwijl mijn vrouw voor balyau en welgebooren

Digitized by Google

mannen van Delfland haar eed als vroetvrou gedaan had, konde de Municipaliteyt haar het kinderhaale wel niet beletten maar hebben haar het Dorpstractement onthouden van Febr. 1796 tot nu toe, in de maand maard 1797 is mijn vrou aangeklaagt op de poort van Delfland dat zij een vrouw mishandelt zou hebbe toen is haar 't acte ontnomen als vroutvrou zonder haar hier of elders mete beschuldigen maar toen heeft mijn vrouw een rekest ingelevert om wat reden baljau en welgeboren mannen het acte ingetrokken had is haar geantwoord dat zij een vrouw mishandelt had toen heeft zij haar beschuldigers voor de vergadering van de poort opgeijst voor Een of twee gepromoveerde vroedmeesters om haar werk daar voor oppen en bloot te leggen maar haar beschuldigers zijn niet gecompareert maar zeyde dat zij dat zoo niet gemeent hadde waar over een en andermaal is gedelibereert en mijn vrou als onschuldig verklaart van de Examinators en van baljau en welgebooren mannen van Delfland en heeft haar acte als vroutvrou van Delfland weeromgekreegen en toen heeft de Municipaliteyt mijn ook als burger geërkent en ik heb mijn verklaring afgeleyt en heb vervolgens alle grondvergaderinge bijgewoond maar nu met het verwerpen van de voorgaande consestusie en het aannemen van de nieuwe consestensie hebbe de Municipaliteyt die toen aangesteld zijn hebbe mijn stemregt ontnomen en met de boode mijn vrou laten aanzegge dat zij haar bortje als vroetvrou moest inhalen en geen kinderen meer te haalen onder Schipluyd hodenpijl ambagt van Dorp en Sint Maartensregt op bedreyging dat zij moest afwagten de schade die zij er van te wagten had.

Actum Schipluyde den 9 Juny 1798, was getekend
TEUNIS GIEL.
ANNA DOORNBOS.

Voor het Land
Gelijkheid, Vrijheid, Broederschap

Extract uit de Resolutiën van den Agent der Nationale Opvoeding voor de Bataafsche Republiek.

Den Haag 12e Juny 1798
Het vierde Jaar der Bataafsche Vrijheid.

Is gelezen de Requeste van Teunis Giel en Anna Doornbos, wonende te Schipluyde, daarin te kennen geevende &ca

Digitized by Google

En is hier op bij den Agent besloten, gemelde Requeste in Originale te stellen in handen van de Administrative Municipaliteit van Schipluyde, en dezelve te injungeeren, gelijk geschied bij deezen, om binnen den tijd van twee maal vier en twintig uuren na den ontvangst dezes, en met terugzending van gem. Requeste daarop te rapporteere, van haare handelwijze in de Requeste voorn. gedetailleerd, de redenen op te geven, en intusschen, vooral na de onderscheidene advertissementen wegens de uitgestrektheid van het Departement der Nationale Opvoeding, in de Nieuwspapieren geplaatst, zonder voorkennis van hem Agent, niet voortgaan met het benoemen van eene nieuwe vroedvrouw. En zal Extract dezes gezonden worden aan de Administrative Municipaliteit van Schipluyde, om te dienen tot hare informatie en om zich daarnaar te reguleeren.

Accordeert met voors. d. Resol^n
J. P. VAN HEEKEREN JR.
Secretaris.

Copie. Gelijkheid, Vrijheid, Broederschap

De Municipaliteit van Schipluyde

Aan

Den Agent der Nationale opvoeding voor de Bataafsche Republiek.

Medeburger

Ingevolge U aanschrijving van den twaalfden deezer om raport weegens de Handelwijze in de requeste van Anna Doornbosch en Teunis Giele gedetailleert gehoude en om daar aan U te voldoen hebbe wij de toen der tijd plaats hebbende Municipaliteyt, gecombineert met het meede toe der tijd plaats hebbende collegie van remotie der Amptenaare (:ingevolge de publicatie van de provisioneele representanten van Holland, door de Municipaliteit verkooze:) opgeroepe: ten Einde zoo veel inligting te krijgen als doendelijk was, en na het voornoemde requeste geexamineert, te hebben hetzelve bevonden verschillende onwaarheeden in zich te bevatten.

Als voor Eerst Regula 7^e *de Burger Mirell rontgevraagt* &^c dit heeft den Burger Mirell niet gedaan hetgeen alle Leeden getuigen.

Ten Tweede Regula 11 *dat zij met haar Ampt konde voortgaan* &^c dit is insgelijks Eene onwaarheid als zijnde toen reeds gere-

Digitized by Google

moveerd daar het collegie van remotie na gedaan onderzoek op Zegwaard weegens hun lieder beyder gedrag en declareert voorn. commissie in haare Notulen in de zaak van de Amptenaare gehouden het volgende,

»De Commissie Declareerd dat Johanna Doornbosch Huisvrouw »van Teunis Giele Vroetvrouw alhier valt in de terme der publi»catie dato 12 October 1799, Met dade geivert te hebben tot »voortzetting of bevordering van het orange Aristocratisch Seystema »en zig als zodanig verzet teegens de Jnkomst der Fransche »Broeders in deese Republiek en dus verklaart werd vervallen te »zijn van haar Post als vroetvrouw en niet kan of mag Fungeeren »in den Ambachte van Schipluyde Hoodenpijl, 't Ambacht van »Dorp of St.-Maartensrecht, in qualiteit als vroetvrouw der gemelte »Jurisdiction en dus haar acte als zoodanig ingetrokken en »buyten Effeckt gesteld, en zal haar hier van bij Extract resolutie »kennisse worden gegeven tot derzelver naricht beneevens Per»missive aan den Steede Houder van Delvland tot Informatie.

Vervolgens staat Regula 16 *Getuigen wilde in leevere &* van deese Periode weet geen der leede van eenig van beyde collegie iets; Regula 21 staat int Jaar 1787 op Zegwaart &ª de Informatie van hun gehoude gedrag op die plaats is zoowel Permissive als mondeling aan de Leeden van de Commissie van remotie van dien aart geweest dat geen de minste oogluiking (:hoe gaarne andersints geneegen:) volgens geweete konde plaats hebbe;

haar gedrag alhier heeft ook getoont, dat zij alles was behalve Een Stik burgeres met de orders der toen ter tijd zijnde municipaliteyd geheel in den wind te Slaan en dezelve te beleedigen door een request aan Bailluw en Welgebooren Mannen te Presenteeren Waar in zij deselve bestempeld met de woorde van *onverligte en Domme Dorps-Municipale*

Regula 25 staat *Provisioneel Weeraangesteld* dit is een schandelijk onwaarheid daar het van zelve spreekt dat de schout het niet in zijn vermoogen heeft om de door de Municipaliteit afgezette vroetvrouw weder op Eyge authoriteyt zonder consent van iemand weeder aan te stellen hetgeen ook niet gebeurt is,

Regula 27 leest men *mijn vrouw weer afgezet &* dit is meede abusiev vide 't argument van regula 11.

Vervolgens op Pagina twee na ondere toe scheynt er kwettie voor Bailliuw en welgebooren mannen van Delvland ontstaan te hebben over de al of niet bekwaamheid van haar Post in detail

Digitized by Google

hiervan zullen wij niet treede, dan dit is tot ons leedweese zeeker geweest dat er verscheyde kindere terwereld zijn gekoomen welke door andere vrouwen of vroedmeesters onder onse Jurisdictien zijn gehaald, of dit nu ontstaan is uit wantrouwe of overtuiging van de onkunde van Anna Doornbosch dit laaten wij daar! Eerdaags is er ten minste ten haare huizen Een geval gebeurt, hetgeen wel geen bewijs van onkunde in de vroedkunde bewijst, dog ook geene kunde in de zaak haar metje betreffende namelijk Een Nigje van kinds been af bij haar inwoonende en daaglijks met haar omgaande is geheel buiten haar weete van Een voldraage onecht kind op het onverwagts verlost, zijnde dit voor ons reeds enorm zwaar belast ambagt, weer nieuwe en onaangename lasten.

Vervolgens op Pag. 3 van voorn: request regula 4 leest men *alle Grondvergaadering bijgewoont* dit is meede Een onwaarheid, als zijnde T Giel niet meer (: van het begin van de omwenteling tot op heeden volgens Examinatie der Lijste van de Grondvergaaderinge alhier ter Secretarie berustende) dan eens verscheene:

De woorde of Perode regula 8 *Stem regt ontnoomen* dit is geheel buiten de waarheid.

T: Gielen is bij het inschrijve in stemregister niet gecompareert met verschillende andere Burgers meer, waarop de Municipaliteit Finaal Een dag bepaald heeft bij Publice afleezing en aanplakking van een Notificatie waarbij Een ieder Burger konde opkoomen die vermeende stemgerechtigte zijn en waarvoor ten rechthuyse gevacceert is en ook Burgers zijn verscheenen, dog niet T: Giele dan schoon gecompareerd zijnde was het municipaliteyt niet moogelijk geweest (:hetgeen hij ook zal vermoed hebben en de reede zal zijn geweest van zijn niet comparint:) hem voorn: T: Giele uithoofde van het 15 art: der Burger Stembevoegtheid in de Staatsregulen bepaald stemgerechtigt te verklaaren, vervolgens Scheynt Gij door de verwaarde constructie van het request op het idee geraakt te zijn of hier nog geen vroedvrouw was, en is terstond na de afzetting van Anna Doornbosch Een andere beroepe, welke bij de aanvaarding van haar Post die zij sints nu ruijm Twee jaaren ten volle genoegen der Gantsche Burgerij heeft waargenoomen het Gewoonlijk traktement hier toe staande getrokken heeft

En daar het anders Een Puure domestieke zaak is, is niet te min de Municipaliteit gereed (:als ten volle bij zig zelve overtuigt van het wel zijn in allen deelen van de Burgerij behartigt te hebben:)

Digitized by Google

om in deese behandelde zaak ten alle tijde verantwoordelijk bij den Souverijn te zijn.

Hier meede zoo veel ons doendelijk aan Uw Intentie beantwoord, zo blijve na toewensching van Heil

Schipluyde
den 19e Juni 1798,
't 4e jaar der Bataafsche Vrijheid.

Uw Medeburger
Ter ordonnantie van de
Municipaliteyt voorn:
Als secretaris
(:was geteekend:)
L: J. J. De Mirell.

Gelijkheid, Vrijheid Broederschap.

De Agent van de Nationale Opvoeding voor de Bataafsche Republiek.

Aan
De Municipaliteit van Schipluyde
In den Haag, den 28 July 1798.
Het vierde Jaar der Bataafsche Vrijheid.

Medeburgers!

Op Uwe Missive van den 26 dezer dient, dat het uitoeffenen der kunst als vroedvrouw, van *Anna Doorenbosch* huisvrouw van Teunis Geel uit hoofde haares gedaanen Examens niet anders kan belet worden, dan in zoo verre zij als dorpvroedvrouw hiertoe speciaal aangesteld was; dan dat haar juist dewijl zij Examen gedaan heeft, het recht om gemelde kunst in de Baluage van Delftland te mogen exerceeren niet kan ontnomen worden, waarmeede ik de Eer heb te zijn

De Agent der Nationale Opvoeding
van Kooten.
Ter ordonnantie van denzelven
van Heekeren
secretaris.

Notulen van de Vergadering van de municipaliteit van Schipluiden op 28 Sept. 1798.

De Huisvrouw van Teunis Gielen com binnen versoek aan 't collegie om te moogen genieten de helft van 't tractement als vroetvrouw de municipaliteit gezegt daar vandaag niet over te besonjeeren

Digitized by Google

(de verg. was belegd voor belastingklagers G.—E.) Verder versoek om mindering van eene schreef gecondemneert te betalen.

Gelijkheid, Vrijheid, Broederschap.

Extract uit het Verbaal der Handelingen van den Agent van Nationale Opvoeding der Bataafsche Republiek.

Woensdag den 8e Mey 1799.
Het 5e jaar der Bataafsche Vrijheid.

Gelezen zijnde het Request van Teunis Giel den 3en dezer (No 1 A) bij het Agentschap ingekomen; is besloten hetzelve in originali te stellen in handen van de Municipaliteit van Schipluiden, om met terugzending van hetzelve den Agent daarop ten spoedigsten te dienen van berigt en consideratiën.

En zal benevens voorn. Request Extract dezes gezonden worden aan de Municipaliteit van Schipluiden, om te strekken tot derzelver informatie en zich daarnaar te gedragen.

Accordeert met voors. Verbaal

Coll. Wenckebach.
van de Poll. Secretaris.
F. J. Wijnants.

(Het watermerk van dit officieele schrijven bestond uit den den vrijheidsboom met 't onderschrift Liberte G.—E.)

Is gelezen de Requeste van Anna Doorn Bos, Huisvrouw van Teunis Giel, woonachtig te Schipluide, houdende beklag dat zij door de Municipaliteit van haar ampt als vroedvrouw is ontzet geworden en verzoekende in gemelde betrekking aldaar u worden gecontinueert enz.

En is hier op bij den Agent beslooten, dat in het versoek zo als het zelve is leggende, niet kan werden getreeden. Latende egter aan de suppliante de vrijheid om haar kunst als vroedvrouw in de Balluagie van Delfland en wel bijzonder onder Schipluide enz. te mogen Exerceeren.

En zal Extract dezes gegeven worden aan de Suppliante, om te dienen tot haar informatie en naricht.

Digitized by Google

Aan Den Heer J. Morel
Schout & Secretaris te Schipluiden.

Mijn Heer!

Er heeft zich bij mij vervoegd zeekere Anna Doornbos Huisvrouw van Teunis Giel, thans vroedvrouw te Loosduinen, welke sederd den jaare 1789 tot het begin van den jaare 1801 ingevolge behoorlijke aanstelling te Schipluiden als vroedvrouw bij aanhoudendheid gefungeerd heeft en waarvoor haar bij die aanstelling was toegelegd een jaarlijks tractement van f 110 en f 30 voor huishuur; doch zij heeft dit tractement slegts genooten tot den jaare 1795, en ofschoon zij ook na dien tijd te Schipluiden haar officie is blijven waarneemen, en daartoe ook door Resolutien van den agent van opvoeding is geauctoriseerd, zo heeft zij nog thans van de municipaliteit geen voldoening van dat tractement, 't welk nu dus meer dan f 700 beloopt kunnen bekoomen. Zij heeft zich derhalve bij mij geadresseerd om hetzelve door middelen van Rechten te erlangen, en ik heb haar praetensie zeer gegrond bevonden. Ondertusschen heb ik het best geoordeeld U in Uwe qualiteit hiervan alvoorens te informeeren en te beproeven of deeze zaak alsnog in der minne kan geschikt worden waartoe ik zeer bereid ben en 't welk zeker ook het best voor de municipaliteit is, daar dezelve anders door een proces aan groote kosten wordt blootgesteld. Ik verzoek hierop van wegens de municipaliteit *binnen de eerstkomende veertien* dagen eenig antwoord, terwijl ik na verloop van dien tijd voor deze vrouw dien weg in zal slaan, welke het Regt tot verkrijging van hare wettige praetensie aan de hand geeft. Inmiddels blijve met de meeste achting

Hage d. 15 Julij 1803

UEd. Dw. Dienaar
J. v. d. Kasteele.

P.S. mijn adres is
Den advocaat van De Kasteele in het voorhout in de Hage.

Digitized by Google

Reisindrukken van Ch. F. Lebrun over Holland in de 18de eeuw.

Het raadplegen van achttiendeeeuwsche reisindrukken over ons land verschaffen dezen of genen dikwijls eenige ontspanning. Te dien tijde behoorde het reizen tot de zeldzaamheden wegens den grooten omslag en kosten daaraan verbonden. Typisch zijn wel de meeste indrukken, welke toeristen, die onze voornaamste steden bezochten, aan den druk toevertrouwden. In korte trekken wordt ons over de tournée door ons land van den lateren Gouverneur-generaal der Hollandsche departementen Lebrun, toen deze als jongmensch vreemde landen bezocht, een en ander medegedeeld in het weinig bekende werkje van Du Mesnil getiteld: »Mémoires sur le Prince Lebrun, Paris, 1828«. Eenige uittreksels hiervan, voor zoover deze zijn bezoek aan ons land in 1762 betreffen, achten we niet van belang ontbloot in onze taal overgezet, te laten volgen.

Vooraf zij vermeld, dat Charles François Lebrun den 19ten Maart 1739 werd geboren. Reeds als student aan het College Grassins had hij naam gemaakt door de vertaling der meest belangrijke passages van den Ilias van Homerus en van Tasso, terwijl hij na de voltooiing zijner studiën wel eens wat van de wereld wenschte te zien. Bestond aanvankelijk het plan Amerika te bezoeken, hieraan kon door een samenloop van omstandigheden geen gevolg worden gegeven weshalve hij het plan opvatte een reis door België, Holland en Engeland te ondernemen. We zullen hem niet bij zijn bezoek aan België reeds vergezellen, doch ons bij hem aansluiten, als hij de vesting Breda is binnengetreden. Hier interesseerden hem 't meest de vestingwerken, welke door diepe en breede grachten waren omringd. Bij het voortzetten zijner reis trok hij over den Moerdijk, waar het bij den minsten storm zoo kon spoken en welke breede waterplas reeds zoovele reizigers en loodsen had verzwolgen. Te Dordrecht viel hem voor het eerst de regelmatige huizenbouw en de Hollandsche zindelijkheid op. Van die plaats begaf hij zich naar Rotterdam. Niet weinig trok het aldaar zijn aandacht, dat de grootste schepen tot in het centrum der stad konden doorvaren, terwijl de mooie zware boomen aan de Boompjes elke beschrijving overtrof.

Digitized by Google

Van de verdere bezienswaardigheden dezer koopstad noemt hij het standbeeld van Erasmus. Rechtstreeks vertrok Lebrun van deze belangrijke plaats naar de luxe-stad 's-Gravenhage. Wordt deze plaats door hem een groot dorp genoemd, dit nam niet weg, dat het onder de voornaamste en rijkste steden van Europa kon worden gerangschikt. Over het natuurschoon laat hij zich met bewondering uit en wel voornamelijk over het Bosch. Dan volgt eene beschrijving van het Huis in 't Bosch, dat toen nog in zijn »fine fleur« was. Hoe kon Lebrun tijdens dat bezoek vermoeden, dat hij vele jaren later, in 1811, op nieuw den drempel van dit paleis zou betreden, maar dan niet als toerist, doch als Prins-Aartsthesaurier van het Fransche Keizerrijk, Hertog van Plaisance en Gouveneur-generaal der Hollandsche departementen.

Het werd de eerste maal, toen Lebrun naar hier kwam, nog niet voorzien, dat bij ons volk eenmaal »Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap« de leuze zou worden en de Republiek in een monarchistischen staat herschapen. Toen Lebrun hier zetelde moest hij de Hollanders regeeren ingevolge de instructies van Napoleon, maar haatdragend zou hij zich nimmer toonen wel inziende, dat met zachtheid en toegevendheid eerder wat te bereiken viel dan met den geesel van gestrengheid,

Met eenigen tegenzin verliet de jonge reiziger 's-Gravenhage, dat zulk een aangenamen indruk op hem had gemaakt, ten einde zich naar Leiden te begeven. Daar bezocht hij het overblijfsel van Boerhave's woning en de plek, waar de toren had gestaan, welken deze beroemde medicus iederen morgen placht te beklimmen om er den noordenwind in te ademen, hetgeen deze den bezem van de maag noemde. Te vergeefs zocht Lebrun in een gehucht nabij de stad naar Rembrandt's geboortehuis. [1]) Degenen, die hij er naar ondervroeg, wisten nauwelijks van het bestaan van dat genie iets af. Van de Leidsche Hoogeschool zegt hij, dat deze toen niet meer dat corps professoren van naam had.

Van de Sleutelstad ging de reis naar de Prinsestad, alleen met het doel om kennis te maken met die plaats, waar Hugo de Groot, voor wiens rechtspraak Lebrun zooveel eerbied bezat, het levenslicht zag. Ook hier was De Groot bijna een onbekende bij de goede inwoners van Delft. Deze nieuwe teleurstelling deed

[1]) Dit lag te Koudekerk.

Digitized by Google

hem de verzuchting slaken: »men kent dus niet meer zijn groote mannen in de plaats zelf, welke door hun geboorte vermaard mocht worden; ziedaar wat er van den roem overblijft.« Hier rijst de vraag tot wat voor personen Lebrun zich zoowel te Leiden als te Delft om inlichtingen heeft gewend. Rechtstreeks begaf hij zich van Delft naar Haarlem, waar de stadspoorten steeds met de noodige voorzorg gesloten werden alsof de vijand voor hare muren lag. Maar de vreemdeling schrijft dit toe aan de vrees der Haarlemmers, dat hun bloembollen zouden gestolen worden. Men wees Lebrun o. a. een zeer fraai huis, dat een liefhebber van bloemen in ruil zou hebben gegeven voor . . . een zwarte tulp [1]).

Onze jeugdige Franschman kwam vervolgens te Amsterdam, waar hij eerst op 71-jarigen leeftijd — den 14^{en} Juli 1810 — zijn plechtige intrede zou houden als Prins Stedehouder van Holland. De machtige koopstad met zijn vele grachten scheen hem een tweede Venetië toe. Na eenige beschouwingen te hebben gegeven over haar palen-constructie spreekt hij vervolgens zijn lof uit over de monumentale huizen aan de met statige boomen beplante Prinse-, Keizers- en Heerengracht, welke hij minder huizen dan paleizen noemt en waarin al de luxe van prachtig Italiaansch marmerwerk werd aangetroffen. Ook de ophaalbruggen wekten zijne bewondering en niet het minst het gezicht van op een dezer over den Amstel op al die ontelbare masten van schepen, omgeven door een boog van schilderachtige huizen. Op dat tijdstip verheugde Amsterdam zich in een grooten rijkdom. In hare haven lagen wel duizend schepen, waaronder verscheidene van 800 ton, behoorende aan de O.-I. Compagnie. Het woelige havenbedrijf had den jongen Lebrun dermate verrukt, dat hij uitriep:

»Que ne peut la volonté de l'homme! La nature n'a presque rien fait dans tout ce qui frappe ici mes regards; la force, la constance et l'audace de l'homme ont réuni toutes ces richesses, ont créé toutes ces merveilles. Puissent ce luxe et cette splendeur, que la puissance du commerce étale en ces lieux, ne point affaiblir dans le coeur des Hollandais leur amour pour la liberte! Ils sont négociants; qu'ils n'en restent pas moins toujours attachés à l'indépendance de la patrie, cimentée autrefois du sang des Ruyter et des de Witt!«

[1]) F. Allan zegt in zijn Geschiedenis en beschrijving van Haarlem 1e deel blz. 226, dat dit huis, gelegen in de Groote Houtstraat, bekend stond als het Tulpenhuis en, gelijk de overlevering wil, voor één enkele tulp werd van de hand gedaan.

Digitized by Google

Het verwekte wel een weinig zijn bevreemding, dat de hoofdstad geen enkel monument bezat. Maar te midden van al die zoogenaamde paleizen der handelswereld onderscheidde zich op een groot plein in het centrum der stad een forsch vierkant opgetrokken gebouw, waarvan een der zalen als een der grootste van Europa kan doorgaan. Welk gebouw hier wordt bedoeld kan een ieder wel spoedig gissen. Het is het voormalig verblijf der vroede vaderen, waarover nog onlangs zooveel te doen is geweest toen het Paleis-vraagstuk krachtiger dan te voren op den voorgrond was getreden.[1]) Nu we deze oude »question brûlante« aanroeren, willen wij er met een enkel woord op wijzen, dat in 1811 de toenmalige Intendant van Binnenlandsche Zaken Baron d' Alphonse in zijn »Aperçu sur la Hollande«[2]) aanteekende, dat dit gebouw niet als paleis, maar als stadhuis volkomen aan het doel beantwoordde, want het bezat geen cour, geen tuin en geen hoofdingang. Doch keeren we terug tot de indrukken van Lebrun. Hij noemt voorts de Beurs een voor Amsterdam minderwaardig gebouw.

Wat hem hier onbegrijpelijk toescheen, waren wel de menigte belastingen, die op ons volk drukten. Niets bleef onbelast, zelfs moest aan de schatkist een zeker bedrag uitgekeerd worden, als men een dienstbode hield en deze beperkte zich niet tot luxepersoneel. Een stedelijke accijns drukte zelfs op de visch, de melk en de groente. Maar ondanks al die lasten leefden die inwoners van de Republiek daarom niet minder in welstand en gingen zij door voor de rijkste natie van Europa.

Toen Lebrun een schip trof, dat gereed lag naar Londen te stevenen, nam hij daarop passage. Na een voorspoedigen overtocht kwam hij in de hoofdstad van Engeland, welk land toen de jaloersche mededinger van Frankrijk was.

Vrijenban bij Delft. C. F. GIJSBERTI HODENPIJL.

Het doodmasker van Napoleon I.

In de April-aflevering 1910 van de *Revue Napoléonienne*[3]) haalt Georges Montorgueil, de directeur van de Intermédiaire des Chercheurs et Curieux, aan, hoe in Mei 1910 de dagbladen vermeldden,

[1]) Een dat zooals de stand van zaken op het oogenblik is, weer raadhuis zal worden. RED.
[2]) Rijksarchief.
[3]) Revue Napoléonienne, fondée par le baron Albert Lombroso. Rome. Cas Post, No. 188.

Digitized by Google

dat het doodmasker van Napoleon I zich in 't bezit bevond van de familie Antommarchi, en door den generaal Niox, den gouverneur der Invalieden het plan was geopperd om bij die familie stappen te doen, teneinde dit historisch voorwerp in de Invalieden naast de tombe van den keizer ten toon te stellen.

Montorgueil vraagt dan onder meer of het masker werkelijk berust bij de familie A., aangezien er in de overlevering dienaangaande nog al tegenstrijdigheden bestaan.

Daarop geeft dezelfde *Revue* het antwoord in hare April-aflevering 1911 in een zeer belangrijk artikel van de hand van den gepensionneerden officier van administratie 1ste klasse der militaire hospitalen F. N. Stella, ook volgens de redactie van het tijdschrift dáárom van bijzonder belang, omdat de schrijver een zoon is van de zuster van den beroemden Doctor Antommarchi.

Van de familie van Joseph—Marie Antommarchi, broeder van den doctor, die Napoleon op St. Helena verpleegde en de bekende mémoires schreef, leven nog vier dochters, waarvan er eene is gehuwd te Saint-Gaudens (Haute-Garonne) met den procureur Azémar. De drie anderen en hun broeder Albert Antommarchi houden verblijf te Bogota (Columbie). Van de zijde van de zuster van dr. Antommarchi, de moeder van den Heer Stella, is deze laatste, de eenig overblijvende. Zijn broeder, overleden als oud-kapitein der infanterie, liet een zoon na, thans onder-officier bij de administratie te Besançon, en eene dochter onderwijzeres te Romans. Dit zijn de eenige afstammelingen der gebroeders Antommarchi.

* * *

De Heer Stella wonende te Morsiglia (Corsika), begint dan met te zeggen, dat Fréderic Masson, *de Franschman*, in zijn werk *Autour de Sainte-Hélène* p. 143, van oordeel is, dat het origineel van het masker van den Keizer genomen is door den engelschen doctor Burton, terwijl Lord Roseberry, *de Engelschman*, het toeschrijft aan dr. Antommarchi.

Roseberry zegt dienaangaande in zijn: *Napoléon, la dernière phase:* »Il est un service rendu par Antommarchi, un service, qui, à lui seul, efface presque les mensonges de son livre: il a pris un moulage de la figure de Napoléon après sa mort. L'original de ce moulage est aujourd' hui en Angleterre; il nous rend la beauté première, l'exquise beauté de ce visage, après que la

Digitized by Google

maladie avait fait son oeuvre, substituant la patience à la passion, et après que la suprême et sereine touche de la mort avait restitué aux traits la finesse et la regularité des jeunes années. Tous ceux, qui ont vu le cadavre ont été frappés de cette transformation. *Comme il est beau!* s' écriaient les Anglais qui le virent alors.«

Den 28 April 1821 zeide de keizer tot Antommarchi: »Je veux, j' exige que vous me promettiez qu' aucun médecin anglais ne portera la main sur moi, sauf Arnott, si vous en aviez absolument besoin«.

Hoe zou na dit voorschrift het masker door Burton kunnen zijn vervaardigd?

En, zoo gaat de Heer Stella voort, Lord Roseberry vergist zich, waar hij beweert, dat het origineel in Engeland zou berusten; het heeft het huis der erfgenamen van Dr. Antommarchi niet verlaten.

In 1869 richtte zich de broeder van den doctor (wiens in 1837 te Cuba geuitten wensch hij zich herinnerde) tot Keizer Napoleon III met het volgend aanbod:

»J'offre à Votre Majesté le Masque original en plâtre du chef très glorieux et auguste de Votre Maison, et je fais cette offrande au nom de feu mon frère«.

Te Morsiglia, zijne geboorteplaats op Corsika, vernam Joseph—Marie Antommarchi, dat door tusschenkomst van den prefect van Corsika, de keizer meermalen berichten had doen inwinnen aangaande dr. Antommarchi. Z. M. wenschte niet alleen de data van zijne geboorte en dood te kennen, alsmede het tijdstip, waarop hij het masker in brons openbaar maakte, doch ook de juiste schrijfwijze van zijn naam en eene opgaaf van de nog in leven zijnde leden zijner familie. J.-M. Antommarchi zond bij zijn terugkeer te Parijs op weg naar Venezuela, aan het Ministerie van Justitie alle gewenschte inlichtingen en biographische gegevens betrekking hebbende op zijn overleden broeder.

Bij zijne aankomst te Caracas ontving hij van den Franschen zaakgelastigde de volgende mededeeling:

PARIS, le 23 Septembre 1869.

A. M. le Consul général
Chargé d' Affaires de France à Caracas.

Lors de son séjour à Paris, M. Antommarchi, frère du médecin

Digitized by Google

qui soigna l'Empereur Napoleon Ier à Sainte Hélène, écrivit à Sa Majesté, le priant de vouloir bien accepter le présent d'un masque original en plâtre que son frère avait moulé sur le visage même de l'Empereur après sa mort.

M. Antommarchi a quitté la France pour retourner à Caracas avant d'avoir reçu la réponse à sa lettre. Je vous serai reconnaissant de lui annoncer de la part de Sa Majesté qu'elle accepte avec satisfaction l'offre qu'il a bien voulu lui faire, et je vous prie de lui témoigner, au nom de l'Empereur, l'expression de sa reconnaissance, Agréez, etc.

Le Prince de la Tour
d'Auvergne.

De heer Antommarchi antwoordde hierop in dato 21 Dec., dat hij zonder verwijl aan Z. M. de aangenomen reliek zou doen geworden, en dat hij hoopte persoonlijk dit *souvenir sacré* te komen aanbieden.

Familie-omstandigheden en de politieke toestand van Venezuela beletten Antommarchi om zich naar Parijs te begeven, zoodat hij besloot zijn zoon Joseph met de opdracht te belasten.

De jonge Antommarchi kwam ongeveer half Juni 1870 te Parijs aan en vroeg direct permissie om aan den keizer een brief te mogen overhandigen. Maar de keizer, wiens gedachten geheel in beslag werden genomen door de Duitsche aangelegenheden, antwoordde hem niet. Hij besloot toen een onderhoud aan te vragen bij Sacaley, sous-chef van 't geheim-kabinet van den keizer, wien hij de nota overhandigde, die zijn vader van den heer de Saint-Robert, Fransch zaakgelastigde te Caracas had ontvangen. Na kennisname van dit document stelde de hr. Sacaley voor, om het masker in ontvangst te nemen, en hem alle gewenschte reçus en andere overtuigings-stukken te verstrekken. Dat geschiedde op 31 Aug. Eene plaats van samenkomst voor de overdracht werd vastgesteld, maar vier dagen later stortte het keizerrijk in en het masker bleef in 't bezit der familie Antommarchi. Het is dus niet in Engeland en nog veel minder in het Museum te New-York.

Medegedeeld door M. G. WILDEMAN.

Digitized by Google

Nav. LIX, 399; LX, 553.

Beursinwijding te Amsterdam, 1845.

Het titelblad van 't 4e Dl. van Van der Vijver's *Geschiedk. Beschrijving der stad Amsterdam* prijkt met een afbeelding van 't den 10n September 1845 toen ingewijde Beursgebouw. Tegenover bl. 332 van genoemd deel is de beurs van binnen, met bezoekers, voorgesteld. Verder wordt nog in dit deel verteld, hoe, tusschen 't uitschrijven van een prijsvraag voor een nieuw beursgebouw en de stichting er van, negen jaren gemoeid waren, en dat eindelijk een ontwerp van den Heer Zocher, wat uiterlijke gedaante en »emplacement« aangaat, werd aangenomen. Vervolgens komt nog de mededeeling »dat het Model van het Nieuwe Beursgebouw dagelijks, te beginnen met den 27n Januari 1840, te zien zou zijn in het voormalige Oude Mannen- en Vrouwenhuis, mits betalende ieder persoon telken reize 25 cents voor de algemeene armen«. Vier jaar is over de beurs gebouwd onder 't toezicht van den Heer Klijn, Commissaris over de Publieke Werken, en als uitvoerders van dien bouw worden genoemd de Heeren P. J. van Straten en J. de J. Teixeira de Mattos.

A. Aarsen.

KUNSTGESCHIEDENIS.

De geneesheer Augustijn van Teylingen.

In den Catalogus van het tweede gedeelte der verzameling-Nijland (1909) komt onder nr 1677 voor: Teylingen, Aug. van, médecin à Douay, puis à Alkmaar où il fut bailli. A mi-corps à dr. ses gants à la main-aet. 73. Par C. van Kittensteyn 1622, in 4o v. Som. 5519. Van Someren beschrijft het portret, maar geeft over den afgebeelden man geen licht, slechts den aanhef van het zesregelig vers, 't welk hem als beoefenaar der geneeskunde te Douay doet kennen.

Bij E. W. Moes *Iconographia Batavia*, II, 160, leest men: Augustyn van Teylingen (1541—1625), Schout van Alkmaar. Geneesheer. Door C. Ketel. Was 1621 bij Cornelis Engelsz. Verspronck te Haarlem (*Oud-Holland* V. p. 150).

In laatstgenoemd tijdschrijft vinden wij, dat Arent van Buchel

Digitized by Google

het portret van Augustyn van Teylingen Junior door Ketel te Leiden [niet te Haarlem] zag.

Op bovengenoemde gravure staat *Ætatis suæ 73. 1622*, zoodat de afgebeelde in 1549 moet geboren zijn; maar dan kan hij niet het schoutambt te Alkmaar hebben bekleed, want de benoeming geschiedde in het laatst van 1568, en het is niet denkbaar dat men in dien bewogen tijd de gewichtige betrekking van schout aan zulk een jong mensch zou hebben toevertrouwd. Bovendien is onze alkmaarder vele jaren vóór den geneeskundige overleden: in een vonnis van het hof van Holland van 15 Januari 1584 *(Batavia illustrata* 1117) heet het reeds: „wijlen" Augustijn, schout te Alkmaar en zoon van Dirk. Van zijne begraving getuigt dus het grafboek begin Juni 1576.

Wie is dan de door van Kittensteyn afgebeelde Augustijn? Een stadgenoot van hem. Immers dominé Ampzing noemt in zijne *Beschrijvinge en lof der stad Haerlem*, bl. 493, onder de aanzienlijke aldaar wonende personen dr. Augustijn van Teylingen, in de Jansstraat, overleden 28 Augustus 1625, en Schrevelius in zijn *Harlemias*, bl. 402 van den tweeden druk, telt hem onder de geneeskundigen, van hem zeggende, dat hij in een apothekerswinkel gestaan had, aleer zich te begeven tot de practijk der medicijnen, waarin hij „niet ongelukkig gebesoigneert heeft." De heer Gonnet bericht ons, dat hij niet alleen geneesheer maar, gelijk te Haarlem meer gegraduëerden, ook brouwer was. Zijne weduwe, Maria Cornelisd. Cosyen, met wie hij in 1579 gehuwd was, verkocht 12 Februari 1629 en wederom 13 Juni 1634, telkens ten overstaan van haar zoon Jacob (overleden 1644), een woonhuis en eene bierbrouwerij, zijnde *het Bourgondische Cruys* en *het Seehardt*, beide aan het Spaarne en elke voor f 16000. De naam van den zoon doet vermoeden, dat onze Augustijn een zoon was van Jacob v. T., meermalen thesaurier van Alkmaar, overleden in November 1593 (zoon van den uit Henegouwen naar Alkmaar gekomen Augustijn) en Maria Jansd. van Assendelft.

De naam Augustijn komt in de aan kinderen zoo rijke familie van Teylingen zoo menigvuldig, ook gelijktijdig, voor, dat het moeite kost een enkele uit de verwarring los te maken.

C. W. B.

Digitized by Google

Eelke Jelles Eelkema,

in leven Bloemschilder te *Leeuwarden*, Oud-kweekeling van het Doofstommen-Instituut te *Groningen*.

Navolgende »Korte Levenschets« van bovengenoemden man werd, op mijn verzoek, door een vriendenhand voor mij overgeschreven uit het familie-archief, en werd mij vrijheid gegeven, dit stuk te publiceeren. Ik heb gedacht, dat het in »De Navorscher« meer dan in iets anders, op zijn plaats zou zijn. Een paar prachtige schilderstukken van zijne hand, in het genre door hem beoefend, en ruim een eeuw oud, zijn nog in 't bezit der door mij bedoelde familie, die ze misschien voor een goeden prijs zou willen afstaan. Mocht iemand hierin belang stellen, dan ben ik wel genegen nadere inlichtingen te geven.

S. K. FEITSMA.

De Tempel der Wetenschappen en kunsten
is voor den Doofstomme niet meer ge-
sloten, — — — — — — — —
— — — — — — — — —
hij is niet meer verloren voor roem.

Feith. Redevoering.

Onder de bekwaamste kweekelingen van het Instituut voor Doofstommen te Groningen gevestigd, bekleedde de met roem bekende bloemschilder Eelke Jelles Eelkema, van Leeuwarden, eene voorname plaats. Hij was aldaar geboren den 8sten Juni in het jaar 1788, en een der eerste doofstomme leerlingen van den hoogleeraar Guyot. Na een negenjarig verblijf op het instituut werd hij in het jaar 1808, in den ouderdom van 20 jaren, en zeer bekwaam, om in de maatschappij te verkeeren, als leerling van hetzelve ontslagen. Als blijk zijner erkentenis heeft hij aan zijnen hooggeschatten leermeester en weldoener Guyot, in het jaar 1816, toen hij zich, op kosten van Zijne Majesteit Willem I, te Parijs bevond, om de schilderkunst te beoefenen het levensgroot borstbeeld van den abt De l'Epée ten geschenke gezonden, hetgeen thans prijkt in het schoolgebouw voor Doofstommen te Groningen,

Digitized by Google

naast het borstbeeld van den stichter van deze weldadige school, na deszelfs overlijden, op last des Konings, ter vereering van 's mans nagedachtenis vervaardigd. — Eenige jaren is Eelkema Lector geweest in de Teekenkunde aan het Atheneum te Franeker, en heeft hij die betrekking met veel lof waargenomen; hij bedankte echter voor dezelve om zich geheel aan de kunst te wijden, deed een kunstreis door Zwitserland, Italië en Engeland, en verwierf zich grooten roem als een uitstekend bloemschilder. — In de verzameling door de gewezen kweekelingen van het Instituut vervaardigd en door den heer Dr. C. Guyot verzameld, bevinden zich twee uitmuntende stukken van Eelkema's kunstig penseel, een landschap en een keurig bloemstuk, welke hij, als een blijk zijner erkentelijkheid, insgelijks aan zijnen leermeester vereerd heeft. Ook in het Rijksmuseum te Amsterdam bevinden zich drie bloem- en fruitstukken van zijne hand, onder de nos. 327, 328 en 329.

De laatste jaren zijns levens waren voor hem diep ongelukkig; bij het gemis van gehoor en spraakvermogen voegde zich eene volslagen blindheid, die hem voor de kunst geheel deed verloren gaan, en misschien zijnen dood heeft verhaast. De gelatenheid en het geduld, waarmede hij zijnen rampspoedigen toestand verdroeg, waren groot; de schat van kennis, welke hij op zijne reizen had bijeengegaard, zoowel als de herinnering aan de meesterstukken der kunst, welke hij gezien, en in zijn geheugen geprent had, hielden zijnen levendigen geest bezig, en schonken hem, zelfs in zijnen treurigen staat van afzondering, nog vele aangename oogenblikken, totdat de dood hem, op den 27 November 1839, in den ouderdom van 51 jaren, naar die gewesten voerde, alwaar geen tong geboeid, geen oog gesloten is.

Na het overlijden van zijnen leermeester en weldoener, den hoogleeraar Guyot, schreef hij diens weduwe den navolgenden brief, welke van eenvoudige hartelijkheid en van zijn onbegrensde dankbaarheid getuigt:

Mevrouw!

Hoogst treffend was voor mij het bericht van het overlijden van Uwen Echtgenoot, den Hooggeleerden Heer Henri Daniël Guyot, Professor honorair, Stichter-Instituteur van het Instituut

Digitized by Google

voor Doofstommen, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, enz.

Het zoude te vergeefsch geweest zijn, indien ik met vele woorden wilde schetsen de groote verplichting, welke ik, benevens zoo vele mijner ongelukkige Lotgenooten, aan ZijnEd. heb, voor de groote weldaden, waardoor wij voorrechten zijn deelachtig geworden, welke wij anders zouden geheel moeten missen; ik neem alzoo het hartelijkst deel in Uwe droefheid wegens dit treffend verlies, doch het zal UEd. tot opbeuring verstrekken en vertroostend zijn, de gedachte, dat ZEd. zijne bestemming op deze wereld zoo luisterrijk heeft vervuld, en thans tot eene zalige rust is overgegaan; terwijl tevens in Mijne Heeren Uwe zonen waardige volgers worden gevonden, om, hetgeen met onvermoeide pogingen van hunnen Edelen Vader is gesticht en daargesteld, met roem te kunnen staande houden en bevestigen. Verder wenschende dat UEd. benevens de uwen lang moogt bewaard blijven voor meerdere smartelijke verliezen, noem ik mij met hoogachting en vriendschap.

Mevrouw!

U.Eds. bedroefde Dienaar en Vriend,
(w.g.) E. J. EELKEMA.

Leeuwarden, den 13 Januarij 1828.

WelEdele geb. Vrouwe, Mevrouw de Wedw.
Guyot geb. Iddekinge, Groningen.

N.B. Mevrouw Guyot overleefde haren Echtgenoot slechts 6 dagen; de bovenstaande brief werd op den dag van haar overlijden ontvangen.

Kan iemand mij soms mededeelen, waar zich het **schilderij** bevindt van **Maria Catharina Klein,** gehuwd te Harderwijk 8 Mei 1801 met Jan Hendrik Cornelis van Hasselt, kolonel van de Hollandsche Lanciers. Maria Catharina Klein overleed te Versailles 2 Sept. 1812.

Het schilderij stelt voor de moeder, met een dochtertje, een van beiden, of beiden in het blauw gekleed.

Rotterdam. Dr. J. F. B. VAN HASSELT.

Digitized by Google

Orders en Reglementen voor het Guarnisoen van Sluijs in Vlaenderen en de onderhorige Forten.

Medegedeeld door J. K.

(Voortzetting van Nav. LXI, 30).

Art. 21.

Des gerequireerd zijnde sal men de stercke handt gevende aen Commisen van de admiraliteijd de pachters van de gemene middelen, off der selver bediendens, en off het gebeurde dat op der selver requisitie ijemant in arrest genomen was sal de Commandant van de wagt, sulcken arrestandt, aenstonds naer de Hooftwagt zenden, en sal die sonder ordre. van de Gouverneur off commandeerende officier niet mogen overgegeven ofte losgelaeten te worden.

Art. 22.

De Schildwagten in het generaal het zij op de wallen, in de stadt, off bij de magazijnen, zullen Exactelijck observeeren het geene haer over gegeven is, en sullen de corporaels ten dien Eijnde haere posten, soowel bij de nacht als bij dag rigtig opbrengen en wel toesien dat de ordres volmachtelijck overgegeven worden mits het gebreck in dit stuck op haer verhaelt sal worden waerom de selve scherpelijck aenbevolen word, haere posten wel en in de ordre op te brengen die daer aen mankeeren sullen rigoureus gestraft worden, soo als gestraft sal worden, den schildwagt, die sonder corporael na sijn post gaet en daer van afkomt.

Art. 23.

De Posten sullen soo danig verdeelt worden dat drie een ende selve Nombers, tot eene post sullen gehouden worden geduerende de vier en twintig uuren, om dus indien eenig defect, op de eene off andere post ontdeckt wierd, daer verantwoordinge van te konnen vragen, aen de drie Nombers welcken op sulcken post gestaan hebben.

Art. 24.

De Schildwagten aende barrieres, sullen alle inkomende persoonen die onbekent zijn, aenspreeken en afvraegen van waer zij koomen, die verder als den omtreck van deese stadt mogten zijn aende commandant van de wagt, aenbrengen die de selve sal ondervraegen, aengaende, haere Naemen, qualiteijt, waer zij vandaen koomen, en waer zij dencken te logeeren, daer van mentie

Digitized by Google

macken in sijn rapport aende Hooftwagt, alle soldaeten ende luijden, die men voor suspect konde houde, na de hooftwagt zenden Luijden van fatsoen, sal men laeten passeeren, mits aenstonds kennis van haer inkomen aen de hooftwagt gevende, gelijck ook gedaen moet worden wanneer eenige priesters van de omleggende plaetsen binnen koomen.

Art. 25.

De Schildwagten aende poorten, sullen niet leijden en absolut beletten dat niet meer dan eene wagen, te gelijck op de bruggens Rijden, de Eerste moet gepasseert zijn, eer de tweede daer op mag koomen, geen wagen sal op eenige brug mogen stil houden, nog in geen poort off voor de corps de garde off tusschen de barriere en avancees, men sal sulks fatsoenlijck aende voerluijden zeggen en indien Sij na geen reeden willen luijsteren, sal men deese ordre, met gewelt doen observeeren.

Art. 26.

De wagten aende Poorten, sullen alle soldaeten, welcke met verloff passen inkoomen, aende hooftwagt senden, en sal de capiteijn, de passen van arbeijders die uijt ander guarnisoenen hier komen senden aenden Gouverneur off commanderende officier, houdende ondertusschen den thoonder van diergelijcke arbeijts pas aende hooftwagt, tot dat ordre sal gekregen hebben wat daer mede te doen.

Art. 27.

De Schildwagten aende poorten en barrieres sullen hebben sorg te draegen dat geen houd droog of groen, door ijemant binnen gebragt werde, en soo ijemant sig met eenig houd presenteerd, sal men hem het selve affneemen, ende persoon nade hooftwagt in arrest senden, ten waere hij konde aenhooren, het selve gekocht te hebben waertoe met eene quitantie van de geene die het houd aen hem verkogt heeft moet voorsien sijn.

N.B. de wagens die met houd te markt koomen moeten hier niet onder begrepen zijn.

Art. 28.

De Schildwagten aende magazijnnen sullen buijten den gouverneur commandeerende officier grootmajor, ondermajor, de commis van Slands magazijnnen off der selver onder commis) niemant in de selve laeten gaen, ten zij daer een ordonnantie van de hooftwagt bij is, de ondercommis sal voorsien zijn met een caert,

Digitized by Google

(waer op staet ondercommis van s'lands magazijnnen) met de naem en het cachet, van de gouverneur off commanderende officiers en als hij die caert aen de schildwagt verthoond sal de selve hem toelaeten, van deese caert sal een dubbelt aen de hooftwagt zijn, als mede in't schilderhuijs.

Art. 29.

De Schildtwagten op eenige batteriën staande sullen op haere verantwoording, sorg draegen dat alles aldaer in zijn geheel blijve, als aensetters, wissers. cappellen, stekhouten, Landspeeken, Lunsen, en voorts alles wat sig op de post bevind, en bij aldien eenig defect bevonden wierd, sal de geene die de post occupeert, ten tijde dat het defect ontdeckt word, het selve vergoeden, off daer over gestraft worden na Exigentie van saecken, ende mannier konnende nijt gevonden worden sal het selve verhaelt worden, op de drie nombers die de selve post hebben waergenomen als mede op de corporael welcke die posten sal opgebragt hebben.

Art. 30.

De Schildwagten staende op de wallen sullen mede toe sien en beletten. dat gene schade aende borstweeringe banhekken ofte boomen worde toe gebragt, niet leijdende dat ijemant de borstweeringe beklimmen en indien de Een off ander op de selve benodigt hadt sullen de trap off ladder, moeten op ende afgaen, gelijk zij ook niet sullen toelaeten, dat ijemant molsalade off iets diergelijcks in de wal off in eenig gedeelte van de selve steeken ofte uijtgraven, sullen ook niet lijden, dat eenige Jongens ofte kinderen op de wal speelen maer de selve van daer Jagen.

Art. 31.

De Schildwagten sullen niet lijden dat in de werken geschoten, off met honden gegaen worde iets diergelijcks ontdeckende, zullen zij indien mogelijk sulk eenen die sig daertoe sal vervordert hebben in arrest neemen off ten minsten recognosseeren, omdaer specefick rapport van te konnen doen aende hooftwagt, welcke daer van ook rapport sal doen, aen de Gouverneur off commanderende officier.

Art. 32.

De Schildtwagten staende bij Eenige palisaden, rijs off staket werk sullen niet lijden dat eenige schade aen de selve toe gebragt werde op poene van overtuijgt zijnde sulk geleeden te hebben, daer over aengesproken en gestraft te worden, als Fauteurs van die geene die het Rijswerk schenden.

Digitized by Google

Art. 33.

Geen Schildwagt sal sig verstouten zijn post te verlaeten op poene van op het Rigoureuste, gestraft te worden en sal den onderofficier, welcke een schildwagt in de corps de garde sal geleden hebben op de selve mannier als den delinqueerende schildwagt gestraft worden.

Art. 34.

Geene Schildwagten, sullen vermogen op hare posten te Rooken op poene van met spitsroeden gestraft te worden.

Art. 35.

Na het sluijten van de poorten zullen de corporaels bij de Eerste aflossinge de schildwagten die op de wallen staen het contresigne geven die dat van de corporaels die de patrouilles dan zullen afvraegen, en dat gevende seggen patrouille voorbij, en dat niet gevende te rug en van de wal doch gaen en afgelost zijnde, daer van rapport aen de commandant van de wagt.

N.B. het contrasigne moet ook gevraagt en gegeven worden als de corporaels die aflossinge doen.

Art. 36.

Alle de Schildwagten sullen met het slaen van den taptoe beginnen alle uuren elkanderen aen te roepen (werda) aenvank neemende met die agter de vismarkt straet, en soo vervolgens de een op den anderen, de wal rond de schildwagten van de buijten posten moeten antwoorden op die het naest over haer post staet, de schildwagten die hier in nalaetig bevonden worden zullen met de provoost gestraft worden en werden de commandanten ende onderofficieren der wagten gerecommandeert dat wat attentie op te hebben.

Art. 37.

De Schildwagten zullen niemant in de stads grachten, nog in de Visvijver van den Gouverneur sig laeten baden off swemmen, nogte daer in laeten visschen, dan door die geene die daertoe gequalifiseert zijn, zullende als er gevischt sal worden de schildwagten daer van geadverteerd worden.

(*Wordt voortgezet.*)

Digitized by Google

Volks- en Straatliedjes verschenen in 1813—1815 betreffende Napoleon, de Vrijheidsherstelling en Oranje.

Verzameld en opnieuw uitgegeven door
W. P. J. OVERMEER.

(Voortzetting van Nav. LXI, 33.)

XIII.

Tweede Oranje-Snuifje,

Napoleon aangeboden door de Nederlandsche Maagd, in Juli 1815.

WIJZE: De wereld is in rep en roer.

Daar is nu, zoo van klein als groot,
Het krachtig snuifje kruid en lood,
Dat ik u reeds voorspelde, *tweem.*
Indien gij 't weêr kreegt in uw kruin
Eén voet te zetten in mijn' tuin,
Of *Neêrlands* Volk weer kwelde. *tweem.*

En niest gij u nu nog niet dood?
Het schijnt, dat Snuifje kruid en lood,
Heeft u den lust benomen.
Ik noem u thans slechts *Quatrebras*,
Gij niest, en Neêrland roept mij na:
Dat zal u slecht bekomen.

Die snuif was u niet kras genoeg;
Schoon zij u 't bloed in 't aanschijn joeg,
Gij waart niet in te toomen;
Ik nood u dan op 't *Schoon Verbond*,
Gij niest; hoe bloedt uw neus en mond!
't Kan u niet wel bekomen.

ORANJES Prinsen, vol van moed,
Zaagt gij met Neêrlands Heldenstoet....
En eer gij 't zelf kondt droomen,
Liet gij, al vlugtend zonder hoop,
Zelfs uwen Degen in den loop,
Dat moet u slecht bekomen.

Digitized by Google

Wat vlugt gij toch met zooveel spoed?
Uw Koets, uw Zakboek ja uw Hoed,
't Werd al aan u ontnomen:
Uit *Laeken* dacht gij mij gewis
De Wet te stellen, maar 't is mis!
Gij zijt niet meer te schromen.

Ei haast u maar niet naar Parijs,
Uw Keizerschap is weldra prijs....
Ik heb het wel vernomen:
Nog vóór 't Bezoek van *Wellington*
Was 't weg! gij niest *Napoleon!*
Het moog' u wel bekomen.

Na uwe vlugt uit *Charleroi*
Werd u *Maubeuge*, *le Quesnoi*,
En al wat niet ontnomen,
De Hoofdstad zelfs van 't Fransch Gebied.....
Ex-Keizer foei, foei, nies zoo niet,
't Mogt kwalijk u bekomen.

Maar al dat spartlen baat u niet:
Held *Blucher* vindt u, waar ge ook vliedt.
Kiest gij de woeste stroomen,
Daar kruist de Brit aan alle zij,
En brengt u deerlijk in de lij,
Gij zult ons niet ontkomen.

Vergeefs hadt gij u hulp beloofd
Van *Jochem* met de kous op 't hoofd,
Heeft hij de vlugt genomen;
Bianchi was hem al te loos,
Gij niest, och maak u niet te boos,
Het mogt u slecht bekomen.

Europa, 't zij gij dreigt of vleit,
Schenkt u geen schuilplaats; waar gij beidt,
Wat weg gij ook moogt kiezen,
't Vervolgt u tot in 's aardrijks schoot,
En biedt u Snuifjes Kruid en Lood,
Tot dat ge u dood zult niezen.

(Uitgegeven te Haarlem bij V. LOOSJES.)

Digitized by Google

XIV.

Schets van Napoleon.

OP DE WIJZE: Als gij met schulden zijt bezwaard,
Dan met een oude vrouw gepaard.

Napoleon, nog bloot en naakt,
Was pas aan eene vrouw geraakt,
Op Barras requisitie, *(bis.)*
Of hij vloog van zijn Echtkoets af,
Die hem een Generaals-post gaf;
Hij was toen vol ambitie. *(bis.)*

De eerste vlugt was pas geschied,
Of hij verkreeg een groot gebied,
Toen toog hij naar Egypte; *(bis.)*
Maar daar vlood hij ten tweedenmaal,
Wars van het Engelsch gul onthaal,
En bang dat men hem knipte. *(bis.)*

Na deze vlugt, nooit vliegens moe,
Toog hij, vol moed, naar Spanje toe;
Dat Rijk zou hij verwinnen. *(bis.)*
Maar nauw zag hij den Engelschman,
Of 't was, al wie wat loopen kan!
Hij vloog Parijs weer binnen. *(bis.)*

Dat warme Spanje stond den man,
Om redenen, geheel niet an,
Doch vol van Spekulatie, *(bis.)*
Verhaalde hij zijn schade en schand
Op ons, en strekte Nederland
Tot nadeel en temtatie. *(bis.)*

Doch hij nam alles niet voor niet,
Maar gaf ons suiker uit den Biet:
Uit zijn Regie een Snuifje; *(bis.)*
Nam Heilgen uit den Almanak,
Geef ons een moffe[1]) Pijp tabak,
Conscriptie voor een kluifje. *(bis.)*

[1]) Duitsche.

Digitized by Google

Nu rijk van geld en rijk van liên,
Ging hij nieuwsgierig, Rusland zien:
De reis is hem bekomen *(bis.)*
Gelijk het worstje aan den Hond;
Dat Russisch volkje, dom en bont,
Heeft alles hem ontnomen. *(bis.)*

* * *

Nu wachten wij, tot zijn besluit,
Toepassing en de kerk is uit:
Wat heeft hij thans te hoopen? *(bis.)*
Zo klein als hij in 't eerst begon,
Word hij Petit Napoleon,
Als men zijn Rijk ziet sloopen. *(bis.)*

A. K

XV.

De Bedelaars.

WIJZE: Cadet Roussel est bon enfant.

Vreeselijk raakten wij van huis,
Door dat drommelsch Fransch gespuis; } *tweem.*
Wreed mishandeld, slinks bedrogen,
Uitgeplunderd, uitgezogen,
Liet toch ons dat pak
Niets schier dan den Bedelzak. } *tweem.*

* * *

Bedelaars dan, zonder tal, } *tweem.*
Vond men bijna overal;
Doch nu moest men weer herleven:
Wijl de Franschen zijn verdreven,
En dus als weleer
Duldt ons land geen Beedlaars meer. } *tweem.*

* * *

Maar zelfs in den hooger stand } *tweem.*
Zien wij 't beedlen voortgeplant.
In den Haag is 't dat zij woelen,
Beedlend door elkaâr krioelen;
Daar daar aan het Hof
Gaat het thans met Beedlen grof. } *tweem.*

(Uitgegeven te Haarlem bij A. LOOSJES Pz., 1814.)

Digitized by Google

XVI.

De Basiliskus Eijeren.[1])

WIJZE: Wat is 't vandaag weêr vreeslijk heet.

Daar loopt het heen, .//. dat leelijk dier, *tweem.*
Dat ieder haat en doemt,
Schoon men 't om Keizerlijke çier
Een Basiliskus noemt. *tweem.*

* * *

't Is van ons erf .//. van Hollands grond *tweem.*
Verjaagd met schande en smaad;
Maar ziet nog gluipend in het rond,
Daar 't gloeit van spijt en haat. *tweem.*

* * *

Met regt gejuicht .//. van vreugd en dank, *tweem.*
De Basiliskus vlood;
Verliet ons land met schande en stank,
Nu zijn wij buiten nood. *tweem.*

* * *

Maar schoon dat dier .//. dat Fransche dier *tweem.*
's Lands tuin verlaten heeft,
Het liet nog van zijne eijers hier,
Waarin zijn zaad nog leeft. *tweem.*

* * *

Daar kruipt' er een .//. daar sluipt' er een *tweem.*
Al uit zijne eijerschaal;
Sla dood het jong; 't piept als voorheen;
Het heet de *Fransche Taal. tweem.*

* * *

Sla dood het jong .//. of 't heeft weêr kans, *tweem.*
Dat het hier geeft de wet,
En met den zwadder van het Fransch
's Volks reine taal besmet. *tweem.*

* * *

[1]) Onder *basilicus* verstaat men een fabelachtig dier der Oudheid en Middeleeuwen. Volgens de beschrijving gelijkt het op een hagedis en is het van horens, lobben en vleugelvormige aanhangsels voorzien, van een monsterachtige gedaante en zeer vergiftig. Zijn steek heeft een oogenblikkelijken dood ten gevolge, ja zelfs zijn blik is doodelijk, daar de mensch, die dit schepsel in de oogen ziet, door een inwendig vuur wordt verteerd; het sterft zelf, wanneer het door zijn eigen blik in een spiegel getroffen wordt. Het komt voort uit eieren zonder dooiers, door hanen gelegd en op een mesthoop uitgebroed. Doorgaans is het de bewaker van schatten en in vele huiveringwekkende geschiedenissen vervult het een belangrijke rol.

Digitized by Google

Zie uit dat ei .//. kruipt ook een jong, *tweem.*
Sla dood, hoe klein 't ook zij;
Het piept gelijk de vader zong:
't Is *Fransche vleijerij. tweem,*

Zie hoe 't zich kromt .//. en kruipt in 't stof. *tweem.*
Voor Hollands Heer en Vorst:
Sla dood, zoo wordt het Neêrlands Hof
Niet door zijn tong bemorst. *tweem.*

En uit dat ei .//. al lijkt het mooi, *tweem.*
Kruipt ook een booze geest;
Het is de *Fransche Pracht* en tooi,
Sla dood dat *Mode-beest. tweem.*

Ban uit, ban uit .//. het vaderland *tweem.*
De Fransche Mode-pracht.
Wie kleedt zich naar den smaak en trant
Van 't volk dat hij veracht? *tweem.*

Alweêr een jong .//. 't zwelt op van waan, *tweem.*
't Heet *Fransche Hoovaardij.*
Sla dat toch dood. Die moet vergaan,
Of Neêrland is niet vrij. *tweem.*

Weg met dat schuim, .//. dat Fransche schuim *tweem*
Snuif met de winden heen.
't Draag bef of plak of pen of pluim,
't Is zot en snood met een. *tweem.*

Nog weêr een jong .//. komt voor den dag, *tweem.*
Dat eeuwig liegt en plooit.
Ook Fransch gebroed. 't Heet *Ambtbejag,*
Dat zich met volksmin tooit. *tweem.*

Sla dood dat dier, .//. dat, daar het kruipt *tweem.*
En nuttig' arbeid schuwt,
Als 't bloedzweet van de burgers zuipt,
Het volk in 't aanschijn spuwt. *tweem.*

Digitized by Google

Wat 's dat voor jong? .//. ook Fransche bogt, *tweem.*
Het heet *Galanterij.*
Slaat dood, o meisjes, dat gedrogt,
Wanneer 't u sluipt op zij. *tweem.*

't Is geil en snood .//. en zonder trouw. *tweem.*
Echt teelt der Fransche hel,
Bederft het maagd en jonge vrouw,
En meineed is zijn spel. *tweem.*

Kijk. weêr een jong .//. kruipt uit den dop, *tweem.*
Sla dood, hoewel 't u vleit.
Vermorsel dat zijn boozen kop,
Het heet *Ligtzinnigheid. tweem.*

Ligtzinnigheid, .//. die fijn vergift, *tweem.*
Wijl zij met alles spot,
Uit zwaddert, vol van helsche drift,
Op eer, op deugd en God. *tweem.*

Daar ligt een ei .//. maar wat geluk! *tweem.*
Er komt komt geen schepsel uit.
Best weet men, als men 't smijt aan stuk,
Wat of 't in zich besluit. *tweem.*

Smijt stukken dan .//. een *Wind-ei* is 't. *tweem.*
Hoe was ons oog verblind
Nog door die oude booze list:
Weg ei, vol Franschen wind! *tweem.*

Nog maar één ei .//. en 't broed is weg. *tweem.*
Wat of 'er binnen schuil'?
Trap stukken zonder overleg.
Waarachtig 't ei is vuil. *tweem.*

Weg Fransche stank .//. weg ver van hier. *tweem.*
Zoo raakt men, door den tijd,
Niet slechts het *Basiliskus*-dier.
Maar zijn *gebroed ook kwijt. tweem.*

(Uitgegegeven in 1814 te Haarlem bij A. Loosjes Pz.)

(*Wordt voortgezet.*)

Digitized by Google

Nav. LX, 508 en verv.

Spreekwoorden en volksuitdrukkingen uit de 16e—18e eeuw.

Hij is een bolworm.

De welbekende lintworm heeft in zijne vroegste ontwikkeling den vorm van een blaasje, dat als blaasworm in de hersenen van sommige zoogdieren, meestal planteneters, leeft. Vooral komt de blaasworm voor bij schapen en veroorzaakt door uitgebreide knopvorming, weleens ter grootte van een vuist, de z.g. draaiziekte, die zich openbaart door duizeligheid en ronddraaien van het aangetaste schaap.

De wetenschappelijke naam van dit dier is »coenurus cerebralis«.

In de volkstaal werd de dwaasheid, de malheid van sommige menschen spottenderwijze toegeschreven aan de aanwezigheid van zulk een blaasworm in de hersenen.

Reeds in den *Warenar* komt eene toespeling voor op dat volksgeloof. Reym, de meid, zegt van haren meester:

De man heeft een wonderlijke *worm in de kop*.

Een hielen nacht leit hij wakker en staet vijftigh mael op! Daar die worm, zoo het heette, iemand tot razernij kon brengen, noemde men hem ook wel *raasworm*:

Ick wiet zij hebben den *raes-worm* een diel besuckt in het hooft.

(J. van Gesperdens, *Wanckelbaer Fortuyn*, Utr. 1636).

De naam *bolworm* komt echter het meest voor: *bol* beteekent toch *hoofd* (*Bol*, *bolle*, caput, Kiliaan).

Wel ik zou menen
Dat ou de *Bolwurm rijdt*, maar Man
Wat zal dit zijn?

(Zeeman, *De bedrogen Dokter*, 1669).

Jeukt jou de *bol-worm*, kerel, of *rijd* je de witkwast, hoe heb ik het met je? —

(*Gewaande Weuwenaar*, 1694—1715).

Omtrent een twistzoecker en vechtersbaas vraagt men:

Maar is hij inder daet alsulken *bolwurm* als j' er van opgeeft?

(*Vechter*, 1707).

De kei en de blaasworm werden in figuurlijken zin wel dooreengehaspeld, zoodat men ook zei: *van den bolworm snijden*, evenals: *van den kei snijden*; bijv.:

Mijn soete Jan broer, hoe queld jou de kij?
Heeft Crispijn verstant om de schaar net te leyen,
Zoo laat hij jou eerst *van de bolwurm snijen*.

(*Crispijn en Crispiaan*, Amst. 1708).

Digitized by Google

En ten slotte:

Hoe! *maalt* hem de *bolwurm* weêr? ben ik deezen dag niet genoeg geplaagt? —

(*De Wanhebbelijke Liefde*, 2e druk, Amst. 1704).

Uit deze plaatsen blijkt, dat de bolworm *jeukt*, *maalt* en *rijdt*, welke drie werkwoorden nagenoeg hetzelfde beteekenen (*Rijden*, Agitari ira; *Rijdende-worm*, Verminatio, Kiliaan).

Dit schreef ik in 1905 in *Noord en Zuid*, 28e jaargang.

In al deze citaten, op één na, komt de mensch als passief voor: de bolworm jeukt, maalt of rijdt hem, de mensch heeft den worm in het hoofd. Slechts in dat ééne uit den *Vechter* van 1707 heet het, dat de mensch een bolworm *is*, en dus door zijn twisten en vechten anderen tot razernij brengt.

Verder vindt men in het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* in voce *Bolworm* nog eenige andere citaten en eene toelichting.

Blauwe bloempjes aan iemand verkoopen.

Een blauwe boodschap doen.

Over *blauw* schreef ik in een der oudere jaargangen van genoemd Tijdschrift een uitvoerig artikel, terwijl men in het *Woordenboek* twaalf kolommen daarover vindt. De figuurlijke beteekenis van 't woord, waarop het in beide bovenstaande uitdrukkingen toch aankomt, is: onbeteekenend, beuzelachtig, ijdel (zie *Wdbk* blauw II) 2), alwaar »de blaeuwe ellif penningh« er zeer te onpas bijgehaald is. Hierbij ad rem: *een blauwe boodschap*, een voorwendsel om iemand te verwijderen of te bedotten. Verder: 3) In verschillende figuurlijke uitdrukkingen, die iets bedrieglijks aanduiden; zoo b.v. *Blauwe bloemen* = leugens.

De piek schuren.

Deze uitdrukking is nog niet glashelder verklaard.

De meest gewone verklaring is: als een soldaat op de vlucht gaat, sleept hij zijn piek (t. w. een ouderwetsche piekenier deed dat) achter zich aan, zoodat het lansijzer door het zand glad geschuurd wordt. Maar dat gaat niet op: een soldaat, die op de vlucht slaat, gooit zijn wapens weg, want die hinderen hem in 't loopen.

Vondel zegt daarom terecht in den *Gijsbrecht*:

Hier, daer het leger lagh, is 't veld alom bezaeit
Met wapens en geweer, verbaest van 't lijf gereeten,
Van ingebeelden schrick en uit der hant gesmeeten,
Om zonder hindernis te vlieden langs den wegh.

Digitized by Google

Dr. Stoett heeft dit ook begrepen en zegt daarom in zijn *Nederlandsche spreekwoorden* nº. 1547: »Eig. gezegd van een soldaat, die *onder voorwendsel van zijne piek te moeten schuren*„ zich verwijdert en niet terugkeert«.

Dit is wel iets anders, maar 't bevredigt niet.

Hij wil de kroon der koekoeken dragen.

Een koekoek is de scheldnaam van den echtgenoot, wiens vrouw met een ander leeft; in 't Fransch *cocu*, en bij Prof. Verdam *Middelned.-Woordenboek*: *pseudo- of quasi-echtgenoot.* (Zie in voce: *cockuut*).

De uitdrukking wil dus beteekenen: hij laat het zich aanleunen, dat zijn vrouw het met een ander houdt.

Dezelfde beteekenis had ook *hoorndrager:* vergelijk het artikel in het *Woordenb. der Ned. Taal* en het daar gegeven citaat uit De la Croix. *Gew. Advoc.:* »Dat is een hoorendraagerskroon, het pluimpje van de koekernoeten«.

Hij kwijt zich als een koggel.

Een koggel heette oudtijds een kamerverhuurder, die dames van verdacht allooi huisvestte.

In *De Gelijke Tweelingen*, 4e druk, Amst. 1715, komt zulk een op de planken, aangekondigd als »Joost Smuiger, een kochchel«.

Ze is een boosaardig montraveel.

Wij kennen nog het werkwoord *revelen* d.i. babbelen, rabbelen, haastig praten; bij Kiliaan: *ravelen, ravelen,* tieren, razen. Een *montraveel* is dus eene vrouw, wier mond niet ophoudt te razen en te schelden.

Dat ambt is een hapschaars plaats.

Zie over *hapschaar* een uitvoerig artikel in het *Woordenboek der Ned. Taal.* Daarin worden de volgende beteekenissen behandeld: 1. een dievenvanger, rakker van den schout. 2. Veldbarbier. 3. Inhalig persoon. 4. Vreemde snuiter. 5. Een vrouw, die een grooten mond opzet. 6. Een naam voor een zekeren visch.

Een popelsie op het lijf krijgen.

»Een popelsie« is eene verbastering van »eene apoplexie,« beroerte. 't Woord komt in 't Middelnederlandsch voor, zie Verdam, *Woordenboek.* Bij Kiliaan: *Popelcye, gheraecktheyd*, apoplexia.

Een gons hebben.

Een gons is een klap, een »opstopper«. Wij vinden dit woord o.a. in *de Nacht-wachts* van Jan de Regt, Aº 1779:

Digitized by Google

Lou. Vat aan. Jan. Stil of je krijgt een gons.

En later in 'tzelfde stuk:

Jou slons, jou beest, ik geef je straks een gons,
Tot straf van je onverstandig zuipen.

Het woord is de stam van *gonzen*, want men kan van een klap op 't hoofd of om de ooren wel *suizebollen*.

Dat volk steekt vol sarmenijen.

Sarmenijen is eene verbastering van *ceremoniën*.

De Koekoek schende de luie knechts.

De *koekoek* is hetzelfde als de *pikke*, n.l. de duivel.

Zoo leest men in J. van Paffenrode's *Filibert of Oud Mal*, Amst. 1697:

»De Koekkoek schen de gek!

De Koekkoek schen die luye knechts!«

In *Noord en Zuid* 1903 heb ik een uitvoerig artikel geschreven over den Duivel en zijn bijnamen; daarin vindt men: de Viant, de man, die achter Sint Anthonis loopt, Hendrik, Heintje, Heyne, Hancxken, Heintjeman, Haentjeman, Heintjemaat, Heintje-pik, Haantje-pik, Pikheintje, de Pikken, de Pokken, de Kranken, de Droes, de Duyventer, de Duyve, de Duyster, de Duizend, de Duycker, de Nicker, de Icker, de Knicker, de Drommel, de Duivelkater, de Drommelkater, de Blikskater, de Donderkater, de Dekselkater, de Droelikater, de Bulleman, Joost, Belzebuyk, Satan, Henker, de duivel en zijn moêr, de duivel en zijn grootje, de nikker en sijn speelnoot, de moêr van Belsebuik, de duvel of sen bure, enz. Hier heeft de Vrager een fijne bloemlezing, alles bewezen met citaten uit de oude kluchtspelen en andere documenten.

Hilversum. J. E. TER GOUW.

Met de Grieksche A trouwen.

De uitdrukking »de Grieksche A« heb ik nooit ontmoet, wel »de Grieksche P«.

Als de galg voor twee of meer personen plaats aanbood, gaf men haar den spotnaam van Grieksche P, om den vorm: **TT**. Die uitdrukking vindt men meermalen:

»Och vader, dit is Haelna en Almijn (twee gauwdieven) ontsiet 'er niet, maer geeft 'er de huyt vol slagen. Sulcke guyts haer namen behoort men op den Dam te stellen onder de Griekcxe P.«

Digitized by Google

(E. Luydens. *De List sonder Voordeel* 17e eeuw.)

»'k Vrees voor een schuuring en een draai van Meester Hans (= den beul.)

Of die hoog-leer-aar, o je weet wel van de zaaken,
Zouw Candidatus van de Grieksche pi u maaken.«

(*J. van Meekeren.* De doorluchtige Dienstboden, 1714,)

En bij *Jeroense* dit luifelschrift, dat hij in 1709 te Leiden zag:

»Hier paptmen allerleij lakens breed en smal,
God geeft wint en zon na zijn vermogen,
Daarbij hoop ik wel te drogen,«

alwaar een student onder schreef:

»Abeat ad Grecum TT» (d.i: »hij loop' naar de galg.« (*Noord en Zuid* 1903.)

In het *Woordenboek der Ned. Taal* vindt men onder A »de Grieksche A« niet vermeld.

Iemand karossen.

Een woordspeling van *rossen*, afrossen met *karos*, koets.

Het is geen deeg.

In sommige dialekten (o.a. op Over-Flakkee) heeft *deeg* den zin van pleizier: »Wij hebben deeg gehad«.

Hij is een poltron.

Een poltron is een lafaard.

Zij is een tobteef, een turfteef.

Een teef is een wijf, zooals vischteef, wortelteef; hier dus een vrouw, die over alles tobt of: eene waschvrouw, tobbeteef, en een turfvrouw, n.l. eene turfvulster, eene vrouw, die de turfton moest schudden, opdat de klanten de volle maat zouden krijgen.

De galg geeselen en de dieven laten loopen.

Dit is heel duidelijk: men moet de dieven geeselen en niet de galg, want die voelt het niet.

Zij is eene krik en sluiphoer.

Een krik of kriek is een krekel, die zich onder 't gras verschuilt. Alzoo eene clandestiene prostituée.

Iemand pieren.

Pieren is voor den gek houden, vulgo: een loer draaien.

Als een boon in een brouwketel.

Een zeer bekend gezegde, dat hetzelfde beteekent als »een droppel aan den emmer«, eene kleinigheid in verhouding tot eene zekere groote hoeveelheid.

Digitized by Google

Deuviken.

Een deuvik is een houten stop, waarmede in een biervat het gat gesloten is, waarin bij het aftappen de kraan moet geslagen worden.

(Zie het *Woordenboek* en ook Tuinman I.)

J. E. TER GOUW.

Nav. LX, 508.

Spreekwoorden.

1. Misschien proeven? vgl. wijnroeier = wijnkeurder.

2. *Karos* is een Z.-Afrik. benaming voor *zweep*; zij kan, gelijk zooveel in 't Z.-Afr., uit het moederland meegebracht, *hier* vergeten en *daar* in zwang gebleven zijn.

3. Ook vermeld in Euphonia 18 blz .... »De jongste schepenen wezen oudtijds het vonnis». 't Is best mogelijk (al vond ik het nergens vermeld, misschien juist omdat het algemeen was), dat de jongste schepen 't eerst zijn gevoelen moest zeggen, omdat hij wellicht de ouderen niet zou durven tegenspreken; evenzoo zegt in den krijgsraad de laagste in rang het eerst zijn gevoelen. En daar er natuurlijk altijd waren, die zich met den eersten spreker »conform« verklaarden, werd diens meening dikwijls het vonnis. Maar als *spreekwoord* gebruikt, beteekent het blijkbaar: »de jongsten (of wel: zij die 't minst van de zaak weten) hebben 't meeste praats«.

4. Buiten 't verband niet te verklaren.

5. Het deugt niet: mogelijk woordspeling met *terdege* of *degelijk*. Breeroo, *Sp. Brab.*:

't Is hier oock geen deech, ken weter geen huys te houwen,
Want hier is honger ebacken en dorst ebrouwen.
(vs. 486/87).

Jasper.
Daar speult de nicker mee, het heele huys is leegh.
Balich.
O ackermenten, o doot! gants swongen, dats geen deegh.
(vs. 2110/11).

6. *Blauw* = ondeugdelijk, nagemaakt, valsch; naar de blauwachtige kleur van het sterk met lood aangezette zilvergeld, dat vele middeneeuwsche muntheeren zich veroorloofden te slaan.

Digitized by Google

Hendrik van Beieren, bisschop van Utrecht, heette om zijn zeer ongeestelijk gedrag de blauwe bisschop. [1])

Marnix spreekt (Bijencorf II, blz. 187 der Brusselsche uitg. v. 1858) van blauwe conciliën, d. i. die den waren geest eener christelijke kerkvergadering missen. Zoo ook Fr. *contes bleus* = praatjes voor de vaak. Blauwe bloempjes verkoopen dus = wat wijs maken.

8. Vermoeide vluchtelingen, die toch de piek niet wilden verliezen, sleepten haar meê, zoodat het ijzeren beslag als geschuurd werd. Dus = vluchten.

9. Zie 4.

10. Koekoek = hij die door zijn vrouw bedrogen wordt. De naam zal wel ontleend zijn aan den vogel; maar het verband is duister, daar deze immers geen eieren van anderen uitbroedt, maar zelf in anderer nesten legt.

11. Fr. lafaard; dit is dus geen zegswijze, maar 't gewone goochelen met vreemde woorden.

12. Beteekenis duidelijk; allicht geen zegswijze. maar aardigheid van den schrijver.

13. Zie 4.

16 Koggel l. kochel = bordeelhouder. Vergelijk in »De gelijke tweelingen« door N. V. A. de personenlijst [2])

Oorsprong duister; in 't spreekwoord waarschijnlijk alleen opgenomen om 't aanrijm met *kwijten*.

17. Zie 4.

18. Zie 6.

19. Misschien Fr. *mon travail* = mijn werk, mijn moeite, mijn plaag, door volksetymologie in verband gebracht met *mond*; en dus = ze heeft een grooten bek.

20—24. Zie 4.

25. Dat de gevangenis of althans de Delftsche (Ned. en Lat. Keurdigten I, Rott. 1710, 549) de Grieksche A genoemd werd, is bekend, maar de reden duister. In »met de Grieksche A trouwen« is A m. i. drukfout voor P: II = de galg; zie keurdigten a. b.

26. Zie 25.

27. Pieren = foppen: »En kittelt zich om hier zijn wijsneus door te pieren«. (Asschenbergh, de Winkelier en de Schilder). Ook Gron. tongval. Oorsprong duister.

[1]) Buch, op Heda, 329.

[2]) van den 3den druk niet van den 1sten en 2den.

Digitized by Google

28. Door ouderdom of anderszins ongeschikt voor debitum coniugale.

29—30. Zie 4.

31. Zoo vol als een ei vol zuivel = zoo vol dat er niets bij kan. Vgl. *eivol*.

32 = Moonken peck, de duivel; Oudemans i. v. en daar aangehaalden. In het volksboek van Marieken van Nijmegen noemt de duivel zich Moonen; hoe het pik er bij komt, is duidelijk genoeg, maar de naam zelf duister. Verwijs en Verdam hebben 't woord niet.

33—34 zie 11,

35. Een zeer geringe toegift of = een naald in een voer hooi.

36. Zie 4.

37. Zeer minziek.

38. Zie 4.

39. Popeley = apoplexie, beroerte; maar ook gebruikt voor epilepsie, vallende ziekte. Oudemans op *popelcye*.

40—50, zie 4.

41. Deuvik, 1.= spon of kraan; »aen de deuvick licken = drinken. Ned. en Lat. keurdigten a. v. 359.

W. Z.

Oost-Zaansch S. Maartensliedje.

Sint Sint Maarten,
De kalveren dragen staarten,
Koeien horens,
Klokken torens,
Meisjes rokken,
Jongens broeken,
Oude vrouwen schoteldoeken,
Hierom, daar om,
Daar ginds daar woont een rijke heer,
Een rijke heer met kleeren,
Kleeren wasschen,
Koningsplassen,
Koning in den winter,
Vrouw vrouw je huisje staat,
Er stonden twee meisjes voor de deur,

Digitized by Google

Die wouen zoo graag eens dansen,
Rondom de kransen,
Rondom de lierieboom,
Vrouw vrouw je huisje valt om.

Aldus opgeteekend in Nov. 1911 en m.i. opmerkelijk door den zuiver kinderlijken gedachtengang.

W. Z.

Volksgezegde te Delft op Haagsche bluf.

Een half ons rookspek dun gesneden
En wijd uitgelegen .....
Want Mama die houdt een doopmaal.

S. K. FEITSNA.

MEMORANDA.

Grafschrift op Lucretia Borgia.

Marnix, Byencorf der H. R. Kercke (uitg. Bruss 1858, II, 135), geeft het aldus:

Conditur hoc tumulo Lucretia nomine, sed re
Thaïs, Alexandri filia, Sponsa, nurus;

en schrijft het toe aan Sannazarius. Men vindt echter ook:

Hic iacet in tumulo (verder a. b.) en [1]) Pontanus als dichter. Wat is nu 't ware?

NIEUWSGIERIG AAGJE.

Nav. LX, 512.

Grafschrift te Nieuwe Niedorp.

Mijne lezing Nav. VIII, 346, welke ik, wat den naam betreft, stellig voor de beste houd, is ontleend aan eene opneming d.d. 11 Juni 1740 door C. van Houten, een der vrienden van Gijsbert Boomkamp, die uit Alkmaar trokken om op de dorpen nota te nemen van opschriften op gebouwen, klokken en graven. Hij teekende te N. Niedorp nog een ander grafschrift aan van eene lotgenoote van Maartje Kosters, die Pieternel heette. Het is t. a. p.

[1]) fr. Baptista.

Digitized by Google

ook medegedeeld, maar ongelukkiglijk met uitlating van den vijfden regel, waarom het hier nog eens geplaatst wordt:

Hier rust met Pieternel
Het clavecimbelspel,
De schoonheid en de deugdt
Van haer begaefde jeugdt.
Maegd, vrou en bruid gelijk,
Een bloem van sneeuw in 't slijk,
Voor 't eind der tweede maen
Veel keurs te ras vergaen.

C. W. B.

Nav. LX, 512.

Gevelsteen op de Markt te Zutfen.

Wanneer de vrager opslaat *de Uithangteekens* I blz. 262, dan zal hij daar niet alleen de afbeelding van den gevelsteen (zijnde een dorre boom met het jaartal 1548), maar ook eene volledige verklaring van 't onderschrift vinden, namelijk:

»Dit huus is wal bekant,
In de zoere boom is dit genant,«

wat in verstaanbaar Nederduitsch klinkt:

Dit huis is wel bekend,
In den dorren boom is dit genaamd.

En ook, al wees de afbeelding er niet op, dat *zoer* beteekent *dor* in het dialect onzer oostelijke provinciën (en niet *zuur*), dan zou ook de *zoore poal* in Drente ons dat leeren: De *zoore poal* of *dorre paal* is een dorre wilgeboom, waarop een aangezicht is geteekend en die met wat oude lappen aangekleed is. Dit monster wordt door een dozijn jonggezellen bij een of ander meisje in huis gesleept, wier »engagement afgeraakt is« (zouden wij zeggen). Een der knapen houdt een toespraak, die hierop neerkomt: »troost je maar en hoop op beter«, terwijl de huismoeder al klaar staat met flesch en glas, om de brengers te trakteeren. Ook dit kan de vrager nalezen, en wel in de *Volksvermaken*, bl. 539.

Hilversum. J. E. TER GOUW.

Digitized by Google

Inventaris en Naamregister der Grafzerken in en om de Nederlandsche Hervormde Kerk van Paramaribo,

opgemaakt door

FRED. OUDSCHANS DENTZ, *Diaken*,

en opgedragen aan

den Eerwaarden Kerkeraad der Nederlandsche Hervormde Gemeente van Paramaribo (*Suriname*).

MDCCCCVII.

NAAMREGISTER.

	No.
B.	
Bisschoff, Johannes Dirk	79.
Berlyn, Livinius . . .	66.
Bloos, Adriaen	3.
Bosse, Wed. Maria, geb. Jansz.	80.
Braet, Jacobus	28.
Braet, Johanna	10.
Brethon, Joseph . . .	20.
Buys, Hendrick	33.
C.	
Couderc, Isaac	17.
Cous, Nicolaas	59.
D.	
Daalen, Connira Christina van, geboren Brouwer	71.
Daalen, Jacobus van . .	49.
Denys, Anna	26.
Denys, Cornelis. . . .	11.
Dupeyrou, Maria, geb. Couberc	44.
Dupeyrou, Pierre . . .	18.
G.	
Gaegh, Elias van der. .	42.
Greeff, Agnita Maria de .	67.
H.	No.
Halewyn, Jacobus Staats van	69.
Harlingen, Anthoine Jacobus van	51.
Harlingen, Jacobus François van	14.
Hemmen, Anna Albertina v. d.	12.
Heyst, Jacob van . . .	36.
Hoy, David de	68.
I.	
Isle, Esther Henriette de l', geb. Droilhet . . .	63.
J.	
Jacoby, Marcellius . . .	45.
Jacoby, Jacoba, geb. Lemmers	46.
Jaille, Gabriel de la . .	78.
Juran, Jean	30.
Juran, Pierre	22.
K.	
Kocq, Hendrik	21.
Kocq, Hendrik Jan . .	74.

Digitized by Google

L.	No.
Lacroix Desouche, Anthoinette de, geb. Mala	19.
Leeuwarden, Joha. Catharina	38.
Lemmers, Jacobus	8.
Lemmers, Johanna geb. Sorgedragers	32.
Lemmers, Nicolaas	25.
Lemmers, Nicolaas	56.
Lemmers, Maria, geb. Duchemin	53.
Lespinasse, François	57.
Lespinasse, François	55.
Lespinasse, Jean	65.
Lespinasse, Wed. Anna, geb. Van Ryn	5.
Linden, Cornelis van der	41.
M.	
Meinertzhagen, Wilha Elisab., geb. Rombouts	9.
Meinertzhagen, Joha, geb. Endrom	29.
Middelhof, Johannes Gerardus	77.
Moll, Hester geb	81.
N.	
Neale, Lucretia, geb. Anthusius	58.
P.	
Pallak, Marga. geb. Neeven	48.
Pater, Willem Jacob	62.
Pennewart, Jacobus	16.
Pichol, Joha Margaretha	2.
Pichol, Maria Anna, geb. v. d. Beets	47.
Pichol, Joha. Constantia	60.
Pieterson, Angenieta	39.
Plessis, Maria Susanna du	54.
Plessis, Joha Margaretha du, geb. van Striep	52.
Prins, Martha, geb. Nepveu	50.
R.	
Retemeyer, Christina Cornelia	27.
Retemeyer, Corns Christiaen	35.
Retemeyer, François Adriaan	61.
Retemeyer, Jan Coenraad	44.
Resa, Hendrick de	72.
S.	
Sandick, Gerbrand van	34.
Sandick, Gerbrand van	43.
Scherpingh, Johs Lambs Comans	6.
Syfken, Joha Geerta, geb. Lemmers	15.
Smolder, Hendrick	23.
Sonnenbergh, geb. Prina de mervellie	76.
T.	
Theunisse, Jan	37.
V.	
Vereul, Jacob	1.
Vheelen, Corns Adriaan van	24.
Vrient, Catha, geb. van Herzbergen	4.
W.	
Werft, Jacobus van der	70.
Werkentyn, Johan Joach	40.

Digitized by Google

AANTAL ZERKEN:
in de kerk . . . . 67.
buiten de kerk . . . 14.
Totaal . . . 81.

AANTAL ZERKEN BLANCO:
buiten de kerk . . . 1.
namen *onleesbaar* buiten de kerk . . . . . 1.
namen *onleesbaar* in de kerk . . . . . 1.
Totaal . . . 3.

AANTAL ZERKEN GAAF:
in de kerk . . . . 63.
buiten de kerk . . . 9.
Totaal . . . 72.

AANTAL ZERKEN VAN MARMER:
in de kerk . . . . 10.
buiten de kerk . . . 2.
Totaal . . . 12.

AANTAL ZERKEN MET WAPENS:
in de kerk . . . . 20.
buiten de kerk . . . 7.
Totaal . . . 27.

LIGGING:
(Ingang Noorderkerkstraat).
langs oostelijke pilarenrij: [Nos. 1—27.
langs oostelijken zijmuur: [Nos. 28—34.
langs westelijke pilarenrij: [Nos. 35—61.
langs westelijken zijmuur: [Nos. 62—67.
buiten de kerk: [Nos. 68—81.

IN DE KERK.

No. 1. Jacob Vereul Geboren den 21 January en overleeden den 4 Augustus 1745.

No. 2. Hier Legt Begraaven Mejuffrouw Johanna Margaretha Pichol Dogter Van Den Edle Agtbaare Heer Jan Willem Pichol Geboren Den 24 January 1755 Gestorven Den 20 Augusti 1756.

No. 3. Hier legd begraven D. Ed. Agtbaeren Heer Adriaen Bloos in Syn Leeven Raad in den Ed. Hove van Politie en Crimineele Justitie Etc. In Suriname Sterft Den 21 September Anno 1710.

Met wapen.

No. 4. Hier legt Begraven Catharina Van Hertsbergen Huys vrouw van Jacob de Vrient Gebooren Tot Nieuw-York. Den 25ste December 1714 Nieuwe Steyl En In Den Heere Ontslaapen De 6de July 1739.

Digitized by Google

No 5. Hier Onder legt begraven Mevrouw Anna van Rijn In Haar Ed. Leven Wed. Wijlen Den Ed. Agtb. Heer François L. Espniasse Geboren Alhier In Suriname op Den 17 Juny A° 1688 En Aldaar overleeden Den 7 April A° 1748.

No. 6. Hier ligt begraven Den WelEd. Manhaften Heer Johannis Lambertus Comans Scherpingh Geboren den 18 Maart 1736 En in den Heere Ontslaapen Den 27 Maart 1761 in Syn Ed. Leeven Capitein Van een Compagnie Burgers Deeser Colonie.

Met wapen.

No. 7. *Onleesbaar.* .... Gebooren .... In den Heeren Ontslaapen den 2 August 1775 in den ouderdom 43 jaaren 4 maanden en 15 daagen.

Met cursieve letters en wapen. Zeer versleten.

No. 8. Hier Legd Begraven Den Ed. Agtbare Heer Jacobus Lemmers In Syn Leeven Raed In Den Ed. Hove van Politie En Crimineele Justitie Der Colonie van Zuriname Geboren Den 1 Augs. A° 1694 En In Den Heere Ontslapen Den 10 September A° 1737.

No. 9. Hier Legt begraaven Wilhelmina Elisabeth Rombouts Huys Vrouw Van Anthony Hendrik Meinertzhagen Gebooren Den 17de Octeber Anno 1723. En In Den Heere Ontslaapen Den 25 September 1748.

No. 10. Johanna Braat Geboren 23 September 1734 Overleden 30 Augustus 1738.

Met wapen. Inschrift langs den rand: »Braat Nicolaas.«

No. 11. Cornelis Denys Geboren Den 5 Novr. 1716 En Overleeden Den 7 Augs 1742.

No. 12. Hier legt Begraven Anna Albertina Van Der Hemmen Geboren Den 3 October A° 1711 In Den Heere Ontrust Den 16 November A° 1743 Ouderdom 32 Jaeren Een Maend En 13 Dagen.

Marmer. Zeer versleten.

No. 13. *Onleesbaar.*

Met wapen.

No. 14. Hier legt begraaven Den Heer Jacobus Francois van Harlingen Zoon van wijlen Den Edele Agtbaare Heer Anthony

Digitized by Google

Jacobus van Harlingen In Leeven Raad in Den Edele Hove van Civiele Justitie deeser Colonie && we (Die)ulefit February (Ouderd) om van (ma) anden.

No. 15. Hier Onder Rust Het Sterfelyk Deel Van Vrouwe Johanna Gertruida Lemmers In Haar Wel Edele Leeven Huisvrouw van den Wel Edele Heer Gerrit Syfken Capitein van een Compagnie Burgeren Postuleerend Procureur in de Colonie van Suriname Haar Wel Edele wierd Geboore den 26 September 1726 en is in den Heere Ontslaapen den 19 October 1768.

Marmer.

No. 16. Jacobus Pennewart Junior Gebooren In Amsterdam Den 11 Januarius Anno 1717 Obiit Den 5 Mayus A° 1743.

No. 17. Hier Onder Leyt Begrauen Den Heer en Meester Isaac Couderc Ontvanger Der Hoofft Gelden Der Collonie van Suriname Geboren Den 27 Maart 1703 En in Den Heeren Ontrust Den 28 Juny.

No. 18. Hier Legt Begraven Den Ed. Achtb. Heer Pierre Dupeyrou In Zyn Ed. Leven Oud Raad In Den Ed. Hove van Civile Justitie Cap. Van Een Burger Comp Van De Boven Divisie Van Cottica Geboren Den 2 Feb 1702. En obiit Den 3 May 1742.

Met wapen.

No. 19. Hier leght begraaven Anthoinette Mala Huysvrouw van P. H. de De Lacroix Desouche Gebooren tot Amsterdam Den 20 Mey 1686 en in den Heeren Ontslaapen Den 23 February 1747.

Met wapen.

No. 20. Hier is begr... we de Heer Joseph Brethon. In Syn Leeven Oudt Raedt in den Edele Hove van Cevile Justietie en Capiteyn van de Burgeren Compaignie van Para en Paulus Creeq Oudt synde 52 jaer en 5 maanden Obeit den 28 September 1726.

No. 21. Hier Legt Begraaven Hendk. Kocq In Syn Ed. Leeven Regeerend Raad In D Ed. Hooven van Politie & Crim Justia Der Colonie Suriname Was Geb. 15 Jun 1686 In D Heere Ontslapen 15 Aug. 1744.

Met wapen.

Digitized by Google

No. 22. Hier legt begraven Pierre Juran Raed in den Ed. Hooven Van Pollicie & & & Gebooren in Amsterdam den 20 Maart A° 1691 Obiit den 20 Desember A° 1742.
Doodskop met gekruiste beenderen boven. Wapen onder.

No. 23. Obbiit Hendrick Smolder Den 25 November 1748.

No. 24. Cornelis Adriaen Van Vheelen In Zyn Ed Leeve Raad Van Civile Justitie Gebooren Den 25 October 1703 En Gestorven Den 8 May 1738.
Met wapen.

No. 25. Hier Legt Begraaven Nicolaas Lemmers In Syn Leeven Geweest Raad In De Edele Agtbaare Hoven van Politie en Crimineele Justitie der Colonie Surinaame Gebooren Den .... July 1711 Ontslapen (18)00.
Marmer. Onder aan den steen cursief:
»*Zalig zyn D... ontslapen van... Het Word Gesayd in*
»*Swakheyd Het Sal Opstaan In Kragt.*«
(Een zaaiende hand en een aantal korenhalmen).
Boven cursief op het wapenschild:
»*Ik weet dat mijn Verlosser leeft.*«

No. 26. Anna Denys Gebooren Den 24 Sept 1740 En Overleeden Den 8 Aug. 1742.

No. 27. Hier legt begraven Christina Cornelia Retemeyer gebooren Den 1 October 1742 en in den heeren ontslapen den 8 October 1746.

No. 28. Jacobus Braet Geboren Den 26ste May 1736 En Overleeden Den 22ste November 1742.

No. 29. Hier leyt begraven Johanna Endrom Huysvrouw van A. Meinertzhagen, zy was geboren den 23 December 174... en is gestorven den 19 October
Met wapen.

No. 30. Hier legt begraven Jean Juran Gebooren in Amsterdam den 29 Juny 1703 Obeit den 10 Augusty
Met wapen.

No. 31. Hier Leyd Begraaven Jacobus Joseph Dupeyrou Gebooren Den 12 January 1734 En obiit Den 8 July 1738.

No. 32. Hier Legt Begraaven Vrouwe Johanna Sorgedragers; we-

Digitized by Google

duwe van Den Edel Agt Baare Heer Jacob Lemmers In Zyn Ed. Leeven Raad In Den Edele Hove Van Politie En geboren Den 20 Augustus 1678 En In Den Heere Ontslapen Den 27 September 1737

No. 33. Hier Ligt Begraven Hendrik Buys Gebooren Den 9 Augustus 1698 En Overleeden Den 23 January 1749

(Hier het wapen.)

De Doot
Sneed Zyn Leeven Off
Zyn Lyff
Zal Hier Vergaan tot Stoff
Zyn Ziel
Voor Godes Throon
Geniet
Het Zalig Loon

Met wapen.

No. 34. Hier legt Begraven De Heer Gerbrand van Sandick In Syn Ed. Leeven Raedt In Den Ed. Hove Van Civiele Justitie deeser Collonie Suriname Obiit Den 27 Jully 1731 Oudt zynde 29 jaaren 4 maenden en 22 daagen

Met wapen.

No. 35. Hier Legt Begraven Cornelis Christiaen Retemeyer. Gebooren Den 25 September 1747 En In Den Heeren Ontslaepen den 28 September 1747.

No. 36. Hier Legt Begraven Jacob van Heyst Soon van Albertus Abraham Van Heyst Gebooren Den 14 Maert 1741 Overleeden Den 11 January 1744

No. 37. Hier Legt Begraaven Jan Theunisse Gebooren den 24 Juny 1676 en in den Heere Ontslaapen den 27 January 1742.

No. 38. Hier Legt Begraaven Mejuffrouw Johanna Catharina van Leeuwarden Gebooren In De Colonie Van Suriname Den 14 January A° 1726 Overleeden Op Haar Eds Geboortedag, Den 14 January 1749 In Den Ouderdom Van 23 jaaren In Haar Ed. Leven Huys Vrouwe van de Heer Otto Frederik Van Alphen.

Marmer. Met wapen.

Digitized by Google

No. 39. Hier Leyt Begraaven Angenieta Pieterson Gebooren Den 4de July 1710 Overleeden Den 23 de February 1749.

No. 40. Obiit Johan Joach Werkentyn Den 11 Augustus A° 1755.

No. 41. Hier leyt begraaven Den E. D. L. Agtbaaren Heer Cornelis Van der Linden. Out Raet In Den Hoove van Sivile Justisi Kapiteyn van een Compagnie Burgeren in de Colonye van Zurinaamen. Gebooren tot Vlaarderigen op den 2 Maart 1708 en in den Heere gerust op den 26 November 1738 op Paramarybo.

No. 42. Hier Legt Begraaven Den Wel Edele Agtbaare Heer Elias van der Gaegh In Syn WelEd. Leeven Raad in den Ed. Hove van Politie en Crimineele Justitie der Colonie Surinamen Rivieren en Districten van Dien & & Gebooren den 8 Maart 1722 Obiit den 5 October 1762 Oud zynde 39 Jaren 6 Maanden en 27 Daagen.

Met wapen.

No. 43. Gerbrand van Sandick Gebooren den 13 Januari 1731 Gestorven den 13 Juny 1737.

Met wapen.

No. 44. Hier Legt Begraaven Vrouwe Maria Couberc Huys Vrouwe Van Den Edele Agtbaare Heer Jean Dupyerou. Raad In Den Edelen Hoove Van Politie En Crimineele Justitie Deeser Colonie Gebooren Den 21 Juny 1700 En In Den Heeren ontslapen Den 18 Juny 1742

No. 45. Hier Leyt Begraven Marcellius Jacoby In Zyn Leeven Cap. van een Een Compagnie Burgeren Van Paramaribo en Vendumeester Der Colonie Gebooren Den . . February A° 1682 en overleeden Den 6 Maart 1742

No. 46. Hier Leyt Begraven Jacoba Lemmers Huysvrouw Van Marcellius Jacoby Gebooren Den 15 December A° 1701 En overleden den 23 February A° 1742

No. 47. Hier Legt Begraaven Mevrouwe Maria Anna Van der Beets Huys Vrouwe Van Den Edle Agtbaare Heer Jan Willem Pichol Gebooren Den 15 Augusti 1725 Gestorven Op Den 11de Maart 1758.

Marmer.

Digitized by Google

No. 48. Hier Legt Begraven Margaretha Neeven Huysvrouwe van den Edele Agtbaren Heer Ms Ps Pallak Oudt Raed In den Edele Hove van Politie en Criminele Justitie deeser Colonie Overleeden den 7 November 1754 in de ouderdom van 55 Jaaren en omtrend 5 Maanden.

No. 49. Hier Legt begraven Den Edle Agtb. Heer *Jaeobus Van Daalen* In Syn Ed. Leven *Oud Raad* Van Den Ed. Hoove Der *Civili Justitie* Geboren Den 8 Septr 1718 In Den Heere Ontslape Den 10 Febr. 1759.

No. 50. Hier Rust Van Haar Zorg Martha Nepveu Vrouw van Jan Prins Zy sterfd 16 Maart 1756 Oud circa 39 Jaaren (*Hier Doodskop met 3 gekruiste beenderen*).

Nog Godsvrugt zeedigheid Nog Deugd.
Kond. U Myn Martha Te Sterven niet Bevryden
Nu Geniet Gy Godelyk d' Onsterffelyke Vreugd
By d Englen. Schaar Om met den Hyland U te Verblyden.

No. 51. Hier onder legt begraaven de Heer Anthoine Jacobus Van Harlingen In Syn Ed. Leeven Raad in den Edele Hoove Van Criminele Justitie deeser Colonie Surinamen etc Gebooren .. 2 February 1719 en in den Heere Gerust den .. July 1748.

No. 52. Hier Legt Begraaven Johanna Margaretha van Striep Huysvrouw van Salomon Du Plessis Gebooren Den 6 Maart Ao 1706 Obiit 13 Augusti 1769 Tandem Felix.
Marmer.

No. 53. Maria Duchemin Huys Vrouw van Nicolaas Lemmers Geboore 3 April 1711 Gestorven 19 January 1753

No. 54. Maria Susanna du Plessis geboren in Surinamen den 10 Maart 1739 Ontslapen 6 October 1795 Eyndelyk ben ik tot Rust gekomen.
Marmer.

No. 55. Hier Onder Legt begraaven *Francois Lespinasse* In Syn Leeven Oud Raad van Civile Justitie Gebooren Den 16 April 1677 Gesturven Den .. December Ao 1734.

No. 56. Kier onder leyt L(icha)am Den Edele Agtbare (Heer) Mr. Nicolaas Lemme(rs) Oud Raad In Den Edele Hove van

Digitized by Google

Civiele Justitie der Colonie van Suriname & & & Was Gebore den ... 1730 Is Gestorven den 15 September 1767 En dus In Den Ouderdom van 36 Jaare, 11 maanden En 8 Daagen.

Marmer. Met wapen. Letters cursief. Versleten.

No. 57. Hier onder Rust François Lespinasse Gebooren Den 13 November 1718 In Den Heere ontslaapen Den 18 May 1741 In Den Ouderdom Van 22 Jaaren en 6 Maanden.

No. 58. Lucretia A. thusius Huys Vrouw Van Stephanus Laurentius Neale. Geboren ..o Augustus 1674 Overleeden .. Augustus 1726.

Met wapen.

(Wordt voortgezet).

ONDER DE STUDEERLAMP.

De Bibliothecaris, maandblad voor boek- en bibliotheekwezen, onder redactie van Tiddo Folmer.

1e Jaarg. No. 1. — 1912.

Een nieuw tijdschriftje, dat beoogt zich te richten tot »allen die met boeken en bibliotheken in aanraking komen en meer speciaal tot hen, die in het boekenvak — hetzij bibliotheek of boekhandel — werkzaam zijn.« Werkelijk een groot voornemen, een tijdschrift dus voor iedereen, en dat dus ook niet iedereen kan bevredigen, de bedoeling zal wel zijn in hoofdzaak den a.s. boekhandelaren zekere leiding te geven; voor bibliothecaris is meer noodig, dan ons blijkens het eerste Nummer het tijdschrift van plan is te geven, de opzet en inhoud zijn daarvoor te eenvoudig, trouwens de Boekzaal e.a. voorzien al in die behoefte, en aan den anderen kant weer niet eenvoudig genoeg. B.v. in het eerste artikel: »Wat is eene bibliotheek?« verklaart de redactie natuurlijk »van Griekschen oorsprong (van *to biblion* en *thèkè*)«, dat *biblion boek* beteekent is overbekend, maar dat *thèkè* van tithèmi = leggen, afstamt zal niet veel a.s. boekverkoopers bekend zijn, dat had er dus wel even bijgevoegd mogen worden, want anders heeft de heele woordverklaring geen zin, om opgegeven te worden; van de a.s. bibliothecarissen mag en moet verondersteld worden, dat ze wel zooveel Latijn en Grieksch kennen, om ook dit zonder deze uiteenzetting te weten. Verder bevat het

Digitized by Google

de rubrieken: Het Antiquariaat, Een Nederlandsche bibliographie, het boek en zijn onderdeelen, Van de oude-boekenmarkt, Korte mededeelingen en een Vragenbus, waarin o.a. een vraag en antwoord over de beste volgorde voor de verschillende onderdeelen van den titel; de redactie acht consequentie en éénvormigheid (1. achternaam van den schrijver, »in den eersten naamval«, 2. voornaam, 3. titel, 4. bijzaken van den titel, enz.) het beste; we kunnen ons voorstellen, dat een andere redactie een andere volgorde praefereert en we kunnen dat die andere redactie evenmin kwalijk nemen, we dachten een oogenblik aan Prof. Sombart, die de wereld met zooveel mogelijk verscheidenheden van menschenrassen wil bevolken en deze zoo bont mogelijk maken, terwijl een ander geleerde alles in één vorm wil gieten zooals belichaamd in de Amerikaansche dames, waarvan er 12 in een dozijn gaan. Men houdt zich bij de titelsamenstelling eenvoudig aan het gebruik, en wie daarvan eenigszins afwijkt, begaat geen doodzonde; waarom moet de achternaam van den schrijver het eerst genoemd worden? Omdat de voornaam niet vooraan mag staan? 't Is even onlogisch als lastig, 't is immers zoo samengesmolten, dat voor- en achternaam haast één woord vormen, vgl. Jules Verne, etc.

Ronduit, dit eerste Nommer is ons niet meegevallen, wellicht brengt het tweede wat beters.

Nederlands vroegste geschiedenis in beeld, oudheidkundige Platen-Atlas, samengesteld en toegelicht door Dr. J. H. Holwerda, onder-Directeur van 's Rijksmuseum.
Amsterdam. — S. L. van Looy. — 1912.

De uitgevers van den nuttigen »Atlas van Nederlandsche Historieprenten« door van Rijn en Kernkamp hebben daarop een aardige aanvulling doen verschijnen of liever inleiding in den vorm van een oudheidkundigen atlas, de alleroudste beschavingsprodukten van ons land, door het land zelve bewaard, *in beeld*, ziedaar *de* daadwerkelijke gegevens of de voorwerpen in natura, die naast de vergeelde oorkonden en moeilijk te ontwarren overleveringen *de* geschiedenis moeten vertellen; het zijn die »oude beschavingsvormen« zelf in steen, been, metaal, gevormd, uitgebeeld en opgelegd, die zich over hun eigen periode en ontstaan moeten uiten en daardoor de historie moeten opbouwen; zelfs is er een kaartje aan toegevoegd, waarop de verspreiding van de verschillende volks-

Digitized by Google

bestanddeelen van ons land naar de archaeologische gegevens is aangegeven. In hoeverre deze kaart in overeenstemming is met de eens bestaande werkelijkheid, valt moeilijk na te gaan, daar de »vondsten-gegevens« nog niet uitgeput zijn en nog steeds toenemen; natuurlijk is er in den loop der tijden veel verloren gegaan, gelukkig is hier nu verandering ingekomen en wordt alles in de musea opgeborgen, daar onderzocht, vergeleken, geregistreerd en door deze bureaux van den burgerlijken stand voor oude potten, beeldwerk, etc. moeten wij de vervaardigers en gebruikers van dit »scherfgoed« leeren kennen. want dikwijls is het niet veel meer dan eene schervenverzameling, die terecht zoo zorgvuldig wordt bewaard.

Op genoemd kaartje nu zijn dan door middel van deze gegevens de legering van de oude volksstammen van ons land vastgesteld, t. w. het hunnebeddenvolk, in een deel van Drente, de Veluwe en Friesland, ± 1000 v. Chr. een jongere volksstam, waaromtrent nog niet heel veel bekend is, Gallische stammen in het Zuidoosten van ons land (± 300 v. Chr.), de voorloopers van de Saksers in het Oosten (1e eeuw), Friezen en Bataafsche stammen, de Romeinen, de Saksers in het Noorden (5e eeuw) en de Merovingische Franken in de 5e eeuw en verder.

Wat te denken van een moeras- en wildernisland, dat later Nederland zou worden, in een periode, waar we namen aangeteekend vinden als Hunenborg en Uddel!

De afbeelding der Drentsche hunnebedden, met de daarbij gevonden voorwerpen, die den dooden in het graf werden toegevoegd, de voor-historische hutten op de Veluwe, waarvan alleen nog de gaten in den grond over zijn, de z.g. koepelgraven, de urnenvelden zijn zeer duidelijk in den atlas weergegeven, wat er echter van de »moeraslijken« en houten kano's, aan die perioden wordt toegeschreven, lijkt ons zeer dubieus, al kan het moeras de menschelijke huid looien (het museum te Assen bewaart eenige vleeschlooze huiden) zal Dr. Holwerda toch heel wat moeite hebben om daarvan het tijdperk vast te stellen; daarvoor zijn trouwens ook de gegevens te schraal en worden de eenvormige kenmerken gemist, die bij vazen, urnen of werktuigen vrij duidelijk de cultuur aanwijzen.

Wanneer we in de Romeinsche periode komen, is het net of het zonlicht doorbreekt in het land der nevelen, want hier helpen natuurlijk de overweldigende hoeveelheid ontdekkingen in Italië

Digitized by Google

zelf gedaan, en dan is het merkwaardig ook hierdoor weer op te merken, welk een ontzaglijken invloed het Romeinsche beschavingsvolk ook in ons land heeft gehad. Overblijfselen van vestingen, ringmuren, nog wel vrij gaaf, en verder de vele huiselijke en landelijke voorstellingen, die in beelden (b.v. op den Trajanuszuil te Rome) waren uitgehouwen, geven werkelijk een vrij goeden kijk op het toenmalige leven en werken onzer voorouders en dit wordt steeds duidelijker, hoe verder we in de geschiedenis voortschrijden. De korte aanteekeningen, die de samensteller van den atlas bij de platen en kaarten levert, hadden we gaarne wat minder kort gezien, daar de leerling, (voor den geleerde achten wij den atlas niet bestemd) nog heel wat toelichting behoeft in dezen hypothesen-tijd. Het practische nut van deze studie lijkt ons ook goed neergelegd in het aardige kaartje van de Hunneschans door J. Bijtel, daar hebben we een geheel, voor zoover dat natuurlijk door de omstandigheden mogelijk is; minder gelukkig lijkt ons het kaartje van Novaesium, dat aan duidelijkheid te wenschen overlaat en waarbij men, bij het overnemen uit Bonn. Jahrb. zelfs vergeten heeft de namen als »Nord-kanal«, »Längschnitt«, etc, te vernederlandschen, dat mag toch niet in een Nederlandsche uitgave. Maar hiervan afgezien lijkt ons het werk van Dr. Holwerda zeer nuttig, men krijgt een overzicht, en als zoodanig kunnen we dezen atlas gerustelijk aanbevelen.

De Gereformeerde Kerck van Esselickerwoude in 't Kerckdorp Woubrugge, door O. C. van Hemessen Sr.
Uitg. C. van Wieringen Jr. — Alphen a/d Rijn. — 1912.

Een aardige bijdrage tot de kerkgeschiedenis van Woubrugge geeft ons de schrijver in bovengenoemd boekje door de historie van de kerk van het plaatsje na te gaan in verband met de restauratie, die genoemd gebouw heeft ondergaan; de Rijks-commissie van de beschrijving der monumenten van geschiedenis en kunst leverde de cliché's, en de Heer van Hemessen, die tevens het ambt van veldwachter bekleedt, het staat in het werkje er bij vermeld, ging op onderzoek uit, in de archieven, en ontdekte op deze wijze een vrij volledig samenhangende geschiedenis, die ook technisch goed in elkaar zit, daardoor is een enkele taal- of stijlfout, die is blijven staan, licht te vergeven. Het ware te wenschen, dat men op meerdere kleinere plaatsen in ons land het flinke voorbeeld van den Heer v. H. volgde. Dit boekje is blijkbaar met kennis van zaken samengesteld. G. F.

Digitized by Google

HET LOODSMANNETJE.

En dwalende vinden wij 't spoor.
DE GENESTET.

Eenigen tijd geleden ontving ik een bezoek van een mijner vrienden, die krachtens zijn ambt veel omgaat met munten, penningen en al wat daarop betrekking heeft. Hij toonde mij een oud kwartje, met den beeldenaar van Willem II, dat hem uit Amsterdam was toegezonden. Van dat kwartje was de eene zijde glad geslepen, waarna er de volgende inscriptie was ingegrift:

SQVALO
ES
NAVCRATES DVCTOR.

De eigenaar had zelf dat opschrift niet kunnen ontraadselen, zich vervolgens tot anderen gewend »om bericht en raad« — sed me hercule frustra! en was ten slotte bij mijn vriend terecht gekomen, die nu wederom mijne hulp inriep. Ik verzocht hem, het muntje een poos te mogen behouden en na de woorden aandachtig te hebben beschouwd, schreef ik hem het volgende:

Amice,

Het raadseltje, dat gij mij gisteren hebt opgegeven, heeft mij een poos aangenaam bezig gehouden en al durf ik in de verste verte niet verzekeren, dat ik u de oplossing geven kan, eene oplossing wil ik u althans met alle bescheidenheid voorstellen. Wie weet of zij nog niet eens tot de ware oplossing leiden kan! Ik weet niet beter te doen dan u het proces mijner redeneering maar weer te geven: gij zult dan het best kunnen beoordeelen of — en zoo ja, welke — waarde aan mijne uitkomst zal moeten worden gehecht.

Beginnen we dan met de woorden te beschouwen, die op het muntje voorkomen, dan zien wij, dat *Naucrates* en *ductor* de eenige woorden daarop zijn, die volledig zijn weergegeven en ons dus een zeker houvast bieden. Immers *squalo* kan, zoo het een woord op zichzelf is, slechts dativus of ablativus zijn, hetzij van *squalus*, oud-Lat. vorm van het adjectivum *squalidus*, of van het substan-

Digitized by Google

tivum *squalus*, een haai; dat een van die beide woorden in eene inscriptie als de onze zou voorkomen, is al zeer onwaarschijnlijk. Ook het daaronder staande *es* geeft ons op zichzelf niets. Wij zullen dus moeten uitgaan van de woorden *naucrates* en *ductor*.

Nu is het laatste een algemeen bekend en gebruikelijk substantivum, dat beteekent: »leider, aanvoerder, voorganger, voorzitter«. *Naucrates* beteekent als adiectivum: »die met de schepen, ter zee de baas is«, maar komt ook als eigennaam voor, en zoo vinden wij in de Oudheid een paar personen, die dien naam dragen, vermeld; toch zijn zij niet zóó algemeen bekend geweest, dat het een standaard-naam voor de een of andere eigenschap is geworden. Het is daarom niet aan te nemen, dat in onze inscriptie één dier personen uit de Oudheid is bedoeld, zoodat ons slechts overblijft aan te nemen, dat het woord een modern persoon (d. w. z. uit den tijd van het muntje) heeft moeten weergeven.

Nu was het ook destijds nog wel de gewoonte, dat iemand, die eenige wetenschappelijke aspiraties koesterde, zijn naam verlatinizeerde of vergraecizeerde: Voorbroek noemde zich Perizonius, Melanchthon is eene vertaling van Schwarzerd, enz. Wilde dus iemand, die b.v. Schippers, Zeeman, Admiraal of Kaptein heette, zijn naam in eene Latijnsche inscriptie aanbrengen, dan lag het voor de hand, dat hij dien vertaalde met het Lat. *nauta* of het Gr. *Naucratès*.

Nemen wij dus eens aan, dat dit is geschied, dan krijgen wij: Zeeman, voorzitter. Het ligt nu voor de hand, uit te zien naar een genitivus-vorm in onze inscriptie, want, indien bovenstaande redeneering juist is en het muntje dus als insigne van eene vereeniging heeft gediend, waarvan een mijnheer Zeeman voorzitter was, dan heeft daarop natuurlijk ook de naam van het gezelschap vermeld gestaan en dan natuurlijk in den genitivus. Beschouwen wij nu de overblijvende letters SQVALOES, dan is die genitivus te vinden in de vijf laatste letters *aloes* d. i. van de Aloë. En de beteekenis der drie resteerende letters SQV wordt ons nu helder: zij zijn de beginletters van de woorden *societatis quae vocatur*. De geheele inscriptie luidt dus: Zeeman, voorzitter van het Gezelschap »De Aloë.«

De naam van het gezelschap doet ons allereerst aan een pharmaceutisch- of medisch-genootschap denken en zulks, in verband gebracht met den naam Zeeman, heeft een vage herinnering in

Digitized by Google

mij wakker geroepen, dat er te Delft een bekend medicus van dien naam heeft geleefd, wellicht de grootvader of overgrootvader der tegenwoordige professoren van dien naam. Verder echter zal ik mijne hypothesen niet voortzetten: zij zijn nu een stadium ingetreden, waarin het aanbeveling kan verdienen, de »Navorscher« te hulp te roepen om door middel van dat tijdschrift wellicht mijn kaartenhuis omver te blazen of het op een steviger grondslag te vestigen. De Amerikaansche dichter en schrijver Edgar Allan Poe heeft aardige dingen geschreven over »cryptography« en daarin o.a. gezegd, dat geen menschelijke scherpzinnigheid in staat is om een geheimschrift te scheppen, dat niet door menschelijke scherpzinnigheid kan worden opgelost. Nu hebben we op dit muntje niet eens met geheimschrift te doen: de moeilijkheden zijn er niet in aangebracht om duister te zijn of de bedoeling van den steller te verbergen, maar slechts uit noodzaak, door de beperkte ruimte. Daarom moeten wij er bij het ontcijferen tevoren op bedacht zijn, woorden door de beginletters vertegenwoordigd te zullen vinden en woorden op vreemde wijzen te zien afgebroken ter wille van de symmetrie. Het oog wil ook wat! De eerste opmerking maakt SQV — de tweede de afbreking ALO — ES verklaarbaar.

* * *

Zooals de uitingen in het begin en het einde van bovenstaanden brief genoegzaam bewijzen, had ik allerminst het vaste vertrouwen, dat mijn betoog juist en mijne oplossing de ware was. Inderdaad was het geheel en al verkeerd, zooals uit het vervolg van mijn verhaal zal blijken: niettemin heeft het de verdienste gehad, dat het (ni iterum fallor) tot de ware oplossing heeft geleid.

Mijn vriend namelijk was met mijn brief uitermate ingenomen en van de onomstootelijkheid mijner redeneering zóó overtuigd, dat hij er genoegen in vond, ook anderen deelgenoot te maken van mijn vondst. Zoodra hij derhalve een zijner kennissen ontmoette, haalde hij mijn schrijven voor den dag en zong den lof mijner scherpzinnigheid — totdat hij op zekeren dag ook een zoöloog er op wilde onthalen. Nauwelijks had hij de op het muntje gegraveerde woorden geuit of de zoöloog wilde hem in de rede vallen. Mijn vriend verzocht hem nadrukkelijk, een oogenblik te willen zwijgen, totdat hijzelf zou hebben uitgesproken en hoewel zijn toehoorder trappelde van ongeduld en telkens

Digitized by Google

trachtte aan het woord te komen, liet hij zich niet van zijn stuk brengen en bracht de voorlezing van mijn schrijven met voldoening ten einde. Toen echter riep de zoöloog uit: »Maar *naucrates ductor* noemen wij in de zoölogie het loodsmannetje!«

Daar stortte het kaartenhuis, dat mijne logica had opgebouwd, ineen!

Wat de ruïne voor mij nog droeviger maakte, was het feit, dat ik, zeer goed wetende, dat de haai door het loodsmannetje wordt voorafgegaan, bij de eerste beschouwing der inscriptie inderdaad aan dat vischje had gedacht: *ductor squalo*, wegwijzer voor den haai, — die woorden hadden niet nagelaten, die herinnering bij mij op te wekken. Zelfs had ik er Plinius Maior op nageslagen om te zien, of de Romeinen het diertje hadden gekend en benoemd, maar ik had s. v. *squalus* niets anders gevonden, dan dat de haai een ruggegraat van kraakbeen heeft en zijne jongen ter wereld brengt omstreeks den tijd der dag- en nachtsevening. En daar hadden de heeren zoölogen nu het vischje met dien heroieken, mij onbekenden, naam gedoopt!

Mijn vriend ging nu op zijn beurt aan het interpreteeren en deelde mij tegelijk met de tijding van mijne dwaling zijne nieuwe explicatie mede, die luidde: »Gij zijt voor de haaien, loodsman!« Daartegen meende ik echter mij te moeten verzetten. Daargelaten nog, dat die raadselachtige uitroep tegen een onbekenden loodsman ons niet veel verder bracht in het verstaan der inscriptie, merkte ik op, dat de Latijnsche woorden nimmer die beteekenis konden hebben. Wij, Hollanders, zijn een zeevarend volk en onze taal geeft daarvan het bewijs door de menigte van uitdrukkingen, die aan de zee zijn ontleend; zoo zeggen wij voor »gij zijt verloren«: »gij zijt voor de haaien«, maar de Romeinen waren niet een zeevarend volk en drukten die gedachte geheel anders uit: de uitdrukking »voor de haaien zijn« hebben zij in hunne taal nimmer gekend. Bovendien zou dan niet het enkelvoud *squalo*, doch het meervoud *squalis* vereischt zijn geweest. Nu ik echter op de hoogte was gebracht van de beteekenis der woorden *naucrates ductor*, meende ik den aard en den zin van het opschrift eindelijk te vatten.

Het kwartje heeft blijkbaar moeten dienen als een geluk aanbrengend muntje, dat men zou kunnen vergelijken met een doorboorde cent, die onze bijgeloovige landgenooten in den zak — met het »Glückschweinchen«, dat onze Duitsche naburen aan hun

Digitized by Google

horlogeketting plegen te dragen, ook met het handje van lava, dat de Napolitanen beschermen moet tegen den invloed van het booze oog. De beteekenis der woorden is blijkbaar: Wees als) het loodsmannetje voor den haai! d. w. z. hetgeen het loodsmannetje voor den haai is, n.l. de trouwe, onafscheidelijke vóórganger, wees gij, kwartje, datzelfde voor grootere munten!

Mocht deze opvatting de ware zijn en niet door een deskundigen lezer van de »Navorscher« worden omvergeworpen, dan zal men mij zeker niet euvel duiden, dat ik ook mijne eerste, geheel verkeerde, uitlegging in extenso heb medegedeeld, daar ook aan haar een, zij het negatieve, verdienste niet valt te ontzeggen en wel deze, dat zij ons eenige oogenblikken van intellectueel genot verschaft heeft en het middel geweest is om ons al dwalende het spoor te doen vinden.

Utrecht. P. H. D.

STEDEGESCHIEDENIS.

De Arnhemsche Begraafplaatsen

DOOR

J. VAN HOGERLINDEN.

In den loop der tijden zijn de begraafplaatsen in de steden van het centrum langzamerhand verplaatst naar rustiger oorden, zooveel mogelijk gelegen buiten de bebouwde kom.

Oorspronkelijk werd niet binnen de tempels en nederzettingen begraven. De wetgever der oude Israëlieten beval, dat de lijken buiten de tempels en legerplaatsen zouden begraven worden, zooals steeds door de Joodsche bevolking ook is geschied.

De Egyptenaren zonderden ze af op bijna ontoegankelijke oorden.

De Grieken, althans ten tijde van Solon, weerden het begraven binnen de tempels, en de Romeinen hadden een wet tegen het misbruik.

De Staten van Holland verboden in 1795 het begraven van lijken binnen de kerken; doch ook reeds vóór dezen tijd hadden

Digitized by Google

geleerden zich verzet tegen het schadelijke van deze oude gewoonte, o. a. C. G. Hoffman te Frankfort en Andreas Mueti te Leiden.

De eerste persoon in Nederland, overtuigd van het groote nut van buitenbegraafplaatsen en die dat idee ook in de practijk wist door te voeren, was Perrenot, die in het laatst der achttiende eeuw (1779), stichter was van een begraafplaats bij Scheveningen genaamd: »Ter Navolging«.

In 1783 werd door het Zeeuwsche Genootschap een prijsvraag uitgeschreven over de bezwaren tegen het begraven in kerken. De heer Mr. J. D. van Leeuwen te Tiel werd voor beantwoording dier vraag met goud bekroond; daarna werd door hem eene vereeniging »Ter Navolging« gesticht, ten doel hebbende het begraven buiten de kerk. In 1786 kwam de begraafplaats buiten Tiel tot stand.

»In 1816 drong van Leeuwen in eene vergadering van »Prodesse Conamur« te Arnhem op het begraven buiten kerk en stad aan.

Velen waren niet ingenomen met deze wijze van handelen, vooral de Roomsch-Katholieken waren niet tevreden met dit revolutionnaire beginsel.

Doch dat dit *beginsel* vooral voor de gezondheid der levenden werd gepropageerd, bleek wel uit een grafschrift:

»Zijt, levend, een waar menschenvrind,
En doe ook na uw dood geen schade«.

Vóór de afscheiding van Kerk en Staat waren de Kerk zoowel als de fondsen ter beschikking van den Hervormden eeredienst en *het kerkhof* onder het *beheer van het Stedelijk Bestuur* en bestemd, speciaal bij de St. Eusebius kerk alhier tot begraafplaats voor de algemeene armen. Deze toestand is blijven voortduren, totdat bij decreet van 2 Aug. 1808 werd bepaald, dat de kerkelijke goederen en fondsen, welke onder administratie waren van de plaatselijke besturen, moesten worden overgebracht aan de publieke schatkist.

Bij keizerlijk decreet van 23 Prairial XIIe jaar (12 Juni 1804) hier te lande executoir verklaard door de inlijving bij Frankrijk in 1810, was verboden in de kerken of op de begraafplaatsen in de kom der steden te begraven en werd gelast, zoodra de nieuwe begraafplaatsen buiten de gemeente zouden gereed zijn, de be-

Digitized by Google

staande begraafplaatsen te sluiten en te laten in den toestand gedurende 5 jaren.

In Arnhem was men reeds vóór dezen tijd met plannen bezig, om een begraafplaats aan te leggen buiten de gemeentekom. Reeds te lang wachtte men op eene verordening, waarbij het begraven in de kerk zou verboden worden.

De Souvereine Vorst besloot 22 Dec. 1813 echter, het begraven binnen de kerk weder toe te staan volgens oud gebruik. Vele verlichte mannen besloten krachtig het oude systeem te bestrijden, zoodat met ingang van 1 Januari 1829 het begraven van afgestorvenen in kerken en kapellen etc. werd verboden.

In 1428 was er reeds een kerkhof ten Noorden van de St. Eusebiuskerk, dat in 1636 werd vergroot, terwijl in 1450 het kerkhof aan de Zuidzijde gewijd werd.

Het noordelijke gedeelte is in 1782 buiten gebruik gesteld; het zuidelijke gedeelte is na 1630 niet meer als kerkhof gebruikt.

In 1782 deed het stadsbestuur eene publicatie, waarbij een nieuw kerkhof buiten de stad (z.g. tuin van Mallinckrodt aan de Steenstraat) werd aangewezen voor de teraardebestelling van afgestorvenen en wel speciaal voor de diaconie-dooden. Doch het volk kwam in verzet, zoodat de publicatie werd ingetrokken.

In de St. Walburgskerk is begraven tot 6 Sept. 1636, toen de magistraat het begraven aldaar verbood, nadat zij reeds in 1590 voor den eeredienst onbruikbaar was gemaakt.

In de maand Juli 1823 is door den Raad der stad Arnhem aan bijzondere personen stadsgrond afgestaan voor het aanleggen van een begraafplaats, niet in eigendom, maar alleen in gebruik.

Aangelegd uit fondsen van particulieren, werd een voormalig buiten-bastion, de Vliegerenberg (thans Coehoornstraat) bestemd voor laatste rustplaats van ingezetenen en vreemdelingen, onverschillig van welke godsdienstige geloofsbelijdenis.

Het initiatief tot dit plan was genomen door de heeren H. H. Donker Curtius, A. T. R. E. baron van Haersolte, Mr. J. van Leeuwen, J. H. Thomas, Mr. J. M. de Kempenaer, Mr. A. A. de Ruuk, Mr. W. Staats Evers, van wie de vier eerstgenoemden aldaar begraven zijn.

In 1825 was het kerkhof gereed. Op het midden prijkte een gegoten ijzeren naald met de volgende opschriften:

Digitized by Google

Civibus, Exteris
Summis, Infimis
Quocunque ritu deum colentibus,
Omnibus vita functis
Hanc placidae quietis sedem
Communis multorum voluntas
Consecravit
Anno MDCCCXXV
dat is:
Aan ingezetenen en vreemdelingen,
voor aanzienlijken en geringen,
welk godsdienstig geloof ook belijdende,
voor alle afgestorvenen
is deze stille rustplaats,
op het eenstemmig verlangen van velen
gewijd
in het jaar 1825.

Aan de achterzijde vindt men er het zinnebeeld op van de eeuwigheid. Aan de oostzijde leest men de woorden:

Tuti quiescant
Laeti resurgant
Quotquot haec terra tegit.
dat is:
Mogen zij veilig rusten
en blijmoedig weder opstaan.
zoo velen hier de aarde dekt.

Aan de westzijde:

Terra quos rapuit
coelum restituet.
dat is:
Wie de aarde heeft weggerukt,
Zal de Hemel teruggeven.

Ook is er nog een grafmonument voor Wouter Kuyck, die 6 Aug. 1826 verdronk bij gelegenheid van een pleiziertocht der boot van Arnhem naar Rotterdam. De officieren der 13de afd. Infanterie, waarvan Kuyck destijds commandant was, hebben boven zijn rustplaats een afgeknotte zuil opgericht met het volgende opschrift:

Digitized by Google

W. Kuyck
Kolonel der 13de afd. Infanterie
Ridder van de Militaire
Willemsorde,
Lid van het legioen
van Eer.
geb. 10 Febr. 1775.
overl. 6 Aug. 1826.

Aan de andere zijde:

De officieren der 13de afd. infanterie.
Uit Hoogachting.

Ook is aldaar nog aanwezig de grafsteen, waaronder begraven is Dr. H. H. Donker Curtius, een bekend predikant uit het begin der vorige eeuw (1802—1839).

Deze begraafplaats is 10 Nov. 1828 door de stad overgenomen. Sedert dien tijd heeft de begraafplaats gediend tot algemeene begraafplaats, alhoewel er slechts een enkele maal door R. C. van gebruik is gemaakt, terwijl de Israëlieten hunne afzonderlijke begraafplaatsen hadden.

Doch de beide begraafplaatsen — de Vliegerenberg en de Steenstraat — werden bij uitbreiding der stad te klein.

In 1849 besloot de Raad een stuk grond van het St. Petersgasthuis te koopen aan den Hommelschen weg (onder de Linden) om tot algemeene begraafplaats te dienen.

Nadien kreeg men afzonderlijke begraafplaatsen voor de verschillende kerkelijke gezindten, die wij achtereenvolgens zullen bespreken.

PROTESTANTEN.

In 1851 wijst de Raad een gedeelte van bovengenoemd terrein aan voor de Ned. Herv. en andere gezindten (behalve R.-C. en Isr.), en besluit in 1859 het als kerkhof te doen inrichten.

Op 1 Sept. 1862 werd de begraafplaats in de Coehoornstraat gesloten en de begraafplaats onder de Linden in gebruik gesteld. In het volgende jaar werden nog 130 lijken van de Coehoornstraat naar hier overgebracht. Op de verschillende afdeelingen van Onder de Linden (R.-C., Protest. en Israël.) zijn sedert dezen datum 13592 afgestorvenen begraven; de cijfers voor de R.-C. begraafplaats van 1852—1862 ontbreken mij.

De uitbreiding der stad was ook van invloed op de begraaf-

Digitized by Google

plaatsen, aangezien men reeds in 1873 besloot een nieuwe algemeene begraafplaats in te richten bij Moscowa, die 17 Januari 1876 in gebruik is genomen.

Alhier, dus uitsluitend op het z.g. protestanten-kerkhof zijn van dien datum tot 1 Januari dezes jaars begraven 18179 personen.

Ook deze begraafplaats is reeds in 1906 uitgebreid, terwijl sedert het begin van dit jaar een nieuw terrein aan de noordzijde tot den Schelmschen weg in gebruik is genomen.

In 1870 heeft het Bestuur der gemeente een besluit genomen tot het aanleggen van een begraafplaats uitsluitend ten dienste der Ned. Herv. gemeente te Schaarsbergen, waar tot 1 Jan. 1912 377 personen zijn ter aarde besteld.

Op Onder de Linden wordt alleen nog in eigen graven ter aarde besteld; sedert de openstelling van Moscowa bedraagt dit getal 809 personen of gemiddeld ongeveer 20 per jaar, welk getal de laatste jaren sterk is gedaald en bijv. in 1911 slechts 6 bedroeg.

DE R.-C. BEGRAAFPLAATSEN.

De Roomsch-Catholieken begonnen reeds vroeg nieuwe *bijzondere* begraafplaatsen aan te leggen, omdat de behoefte met het oog op de kerkelijke ceremonieën zich zeer deed gevoelen.

Oudtijds begroef men in de kloosters en in en bij de kerken, o.a. in het Agnietenklooster tot 1622; buiten de stad in het St. Antonius-gasthuis aan den Rosendaalschen weg tot 1625 en in het klooster Bethanië (thans ongeveer Presikhaaf) tot 1597.

Na 1622 begroef men de dooden der kloosters ook op het Walburgskerkhof, doch waarschijnlijk niet langer dan tot 1636.

De magistraat gelastte in 1622 ook de afgestorvenen in kisten te begraven, overeenkomstig het gebruik te Nijmegen.

Ook werden tot 1572 vele aanzienlijken begraven in het klooster, dat ongeveer gelegen heeft op de plek, waar thans Monnikenhuizen staat.

Binnen de stad werd, behalve in en bij de St. Walburgskerk, begraven op het St. Janskerkhof (ongeveer, waar nu de Koepelkerk is), doch vóór 1614, daar in het laatste jaar de Hervormden hunne godsdienstoefeningen daar hielden.

In de gebouwen der voormalige commanderie van St. Jan werd in 1622 een kerkje ingericht voor de Catholieken, daar zij door de Reformatie verstoken waren van bedehuizen. Vermoedelijk is

Digitized by Google

daaromheen dus in de 17e en 18e eeuw begraven door de Catholieken. Alleen van 1672—1675 kwam de St. Eusebiuskerk op de Markt weder tijdelijk in gebruik bij de Catholieken.

Toen nu in 1823 besloten werd een algemeene begraafplaats aan te leggen, namen de R. C., na wijding, het kerkhof aan de Steenstraat in gebruik, uitsluitend voor gelijkgezinden, alhoewel het van 1783 algemeene begraafplaats was geweest.

Het bestuur der gemeente deed 8 Oct. 1851 aan den pastoor der R. C. gemeente binnen Arnhem weten, dat de R. C.-begraafplaats aan de Steenstraat niet meer als zoodanig dienstbaar kon blijven, terwijl zij tevens berichtten, dat een stuk grond aan den Hommelschen weg door den Raad was afgezonderd voor de Roomsch-Catholieken; dat stuk is in het laatst van 1852 in gebruik genomen, waardoor het overvolle kerkhof aan de Steenstraat kon worden gesloten.

In 1877 nam het kerkbestuur der R. C. gemeente de eerste afdeeling aan den Apeldoornschen weg bij Moscowa over voor eene som van ongeveer 31560 gulden.

Aldaar zijn van 1877—1911 begraven 14507 personen, terwijl een enkele maal nog begraven wordt aan Onder de Linden (in eigen graven).

ISRAËLIETEN.

Bij besluit van den Magistraat van 13 October 1755 werd aan de Israëlieten voor 't eerst toegestaan de dooden, die vroeger in Huissen en Wageningen moesten worden ter aarde besteld, op het kerkhof aan den Sandberg (achter de Buitensocieteit) te begraven, met voorschrift, dit met planken te omheinen tot eene grootte van 40 bij 50 voet.

Bij raadsbesluit van 25 April 1827 is grond aangewezen voor een nieuw Israëlietisch kerkhof achter den muur van het particuliere kerkhof bij de Valk, dat in eigendom toebehoorde aan de familie Prins c. s. (tusschen Bellevue en Brugstraat).

Dit bleek spoedig te klein te zijn, zoodat herhaaldelijk is aangedrongen op een nieuw terrein. In 1857 werd door den gemeenteraad een terrein aangewezen aan Onder de Linden, dat reeds 22 Februari 1858 in gebruik werd genomen, zoodat toen feitelijk de begraafplaats aan den Utrechtschen weg (de Valk) gesloten is.

In 1864 kocht de Israëlietische gemeente aan den Apeldoornschen

Digitized by Google

weg bij Moscowa een stuk grond van de gemeente, dat in 1866 voor kerkhof in gebruik is genomen.

Van 1866 tot en met 1911 zijn aldaar 757 lijken begraven.

Naast het kerkhof is nog een particulier kerkhof, behoorende aan een Israëlietisch ingezetene; tot op heden is hierop evenwel nog niet begraven.

KRIJGSGESCHIEDENIS.

Legertoestanden uit den ouden tijd.

In her archief van Amersfoort vindt men onder de »Ingekomen brieven« (Inventaris, n°. 40) in deel 4 een tweetal bescheiden, die een eigenaardig licht werpen op legertoestanden uit den ouden tijd.

De eerste brief d.d. 29 Aug. 1637 is er een van de Gedeputeerden van Utrecht aan de Regeering van Amersfoort, waarvan de aanhef als volgt luidt:

»Alsoo diversche Capiteynen ende officieren wesende in dienste van dese Landen, niettegenstaende 't Leger vanden vijandt te Velde Ende Syne Hoocheyt mede, met de grootste macht van desen Staet voor de Stadt van Breda geoccupeert is, haer onthouden buijten de plaetsen daer hare Compagnien in garnisoen leggen. Ende alsoo haren schuldigen plicht haer wel behoorde te vermaenen, Ende obligeren, t' allen tijden haer bij hare Compagnien te houden, soo wanneer om wettige redenen sy niet genoodsaeckt zijn, haer daer van te absenteren. Soo verstaen wij gantsch inexcusabel te zyn dat de voorsz. Capiteynen Ende Officieren in dese conjuncture van tijden haer uijt de voorsz. plaetsen van haer garnisoen noch blyven onthouden. Terwijle den vijandt aen d' een zijde met vive force de steden van desen Staet begindt aen te tasten, Ende (zoo d' advertentien houden) op andere plaetsen int werck is, Ende het daer toe aenleydt om by surprise d' een ofte andere plaetse t' overvallen, om Syne Hoocheyt den Heere Prince van Oraengien te benoodigen de belegeringe der voors. Stadt van Breda te verlaeten. Ende alhoewel Zyne Hoocheijt by particuliere aenschrijvinge aen allen Capiteynen die in de boven Steden vande Maes in Garnisoen legghen (op pene van dat haere Compagnien aen andere sullen vergeven worden, by soo verre sy binnen den tijt van twaelff ofte veerthien daeghen haer

Digitized by Google

aldaer niet instellen). Daerinne genough ende met approbatie van de Hoo. Mo. Heeren Staten-Generael hadde versien, soo...«

De andere brief is er een, eigenhandig door Prins Frederik Hendrik den 26en Juni 1638 onderteekend »int Legher opde Noordgeest«. Daer de Prins van den L. kolonel Alard vernomen had, hoe vele soldaten zijner compagnie, destijds in garnizoen te Maastricht, zich zonder verlof van hunne officieren naar Amersfoort begaven om daer by hunne vrouwen en kinderen eenigen tijd te verblijven, verzocht de Prins aan de Regeering van Amersfoort om alle soldaten zonder verlof te doen vatten en naar zijn leger te doen opzenden.

W. E. VAN DAM VAN ISSELT.

Amersfoort, Juni 1911.

VOLKSKUNDE.

Niet alleen het zware wapen, doch ook enkele andere hebben hunne korpsliederen of zoo men wil hun wapenlied.

Zoo luidt b.v. het »*Huzarenlied*«, dat in marschtempo gezongen wordt, als volgt:

Huzaren, huzaren, huzaren rood en blauw
Huzaren, huzaren het Vaderland getrouw!
Heel rap van lijf en leden,
Een zwaard van staal gesmeden.
En is het Vaderland in nood,
Wij blijven trouw tot in den dood. } *bis.*

Huzaren, huzaren, huzaren rood en blauw
Huzaren, huzaren, het Vaderland getrouw!
Voor Vaderland, Vorstin en Bruid,
Daarvoor het zwaard de scheede uit!
Maar is het Vaderland in nood,
Dan zijn wij trouw tot in den dood. } *bis.*

Huzaren, huzaren, huzaren rood en blauw
Huzaren, huzaren, het Vaderland getrouw!

Digitized by Google

Al is ons Wapen nog zoo klein
Steeds zullen wij de eersten zijn.
Want is het Vaderland in nood,
[1]) Wij blijven trouw tot in den dood. } *bis.*

Op de Koninklijke Militaire Academie werd door het Cadettencorps in 1887 een prijsvraag uitgeschreven voor een korpslied. De uitslag was, dat het *Cadettenlied*, woorden van P. van Essen en muziek van J. L. Abel bekroond werd en nog steeds in eere wordt gehouden. Het luidt:

Cadettenlied.

Komt, Wapenbroeders, Neerlands zonen,
Door 't zelfde levensdoel verwant,
Met heilig vuur bezield voor 't ééne,
Verknocht aan 't zelfde Vaderland,
Verhef den zang, ontbloot uw hoofden,
En zweert met ons denzelfden eed,
Dien eenmaal onze vad'ren zwoeren,
Toen vreemd geweld hen zuchten deed!

Hetzij in 't koele, blonde Noorden,
Op d' eigen grond van 't vaderland,
Of in de diepe donk're wouden
Van Insulinde's lachend strand,
Nooit zal een blaam uw wit besmetten.
O, Neerlands fiere, reine vlag,
Zoolang in Kilacadmons muren
Een enkel hart nog kloppen mag.

En mocht eenmaal de oorlogsfakkel
Weer blaken aan het Dietsche strand
En vreemden dwang u weer bedreigen,
U vrijheid van ons Vaderland,
Dan zouden wij, cadetten, toonen.
Dat 't oude bloed nog in ons vloeit!
Dat liefdevuur voor Nassau's helden
Nog steeds in onzen boezem gloeit!

[1]) Muziek en woorden in den Liederenbundel van Janmaat en Soldaat met pianobegeleiding.

Digitized by Google

Komt, wapenbroeders, Neerlands zonen,
Door 't zelfde levensdoel verwant,
Met heilig vuur bezield voor 't ééne,
Verknocht aan 't zelfde vaderland!
Kom, zweert met ons dan deze woorden;
Zweert: »Trouw aan Koningin en Land!«
Zoo God het wil zij dan ons leven
[1]) Eenmaal deez' duren eed tot pand!

Ook de *Adelborsten* hebben hun korpslied, waarvan mij echter maar één couplet is opgegeven, dat hier volgt:

Adelborstenlied.

Waar de Ruyter eens moest sneven
Waar een Tromp zijn roem behield,
Staan wij aan 't begin van 't leven,
Maar met hoop en moed bezield.
Mocht nog eens in later dagen
Neerlands vlag ten strijd ontplooid,
Stervend zullen wij haar schragen,
Maar die vlag verlaten — nooit!

De onderofficieren van den *Hoofdcursus* te Kampen zingen bij voorkomende gelegenheden het onderstaande korpslied:

Korpslied Hoofdcursus.

»Immer hooger« zij ons streven,
Zij de leus van ons bestaan;
Door geen vrees teruggedreven,
Rukken we op de sterren aan.
Voer' ons pad langs schoone dreven,
Zij de weg ook lang en dor,
Steeds den blik op 't doel geheven
Juichen wij »Excelsior!«

Stap voor stap met vaste schreden,
Treden wij waar plicht ons wacht;
Elken zijweg steeds vermeden,
Steeds vooruit met moed en kracht.

[1]) Evenals het voorgaande uitgegeven door den Boekhandelaar P. B. Nieuwenhuis te Breda.

Digitized by Google

Mogen rampen ons ook dragen,
Laat Fortuna ons geen keus:
Nimmer bukken, nimmer zijgen,
»Immer hooger« blijft de leus.

»Immer hooger« zij ons streven
Maar met eendracht steeds gepaard:
Eensgezindheid zal ons geven
't »Immer hooger« hier op aard!
Luider klinken onze zangen,
Weg dan klachten en gemor:
Vol van hoop en vol verlangen
Roepen wij: »Excelsior!«

Meer zijn er, voor zoover mij bekend, niet, tenzij men »de *Jagers van Van Dam*« zou wil noemen.

De Infanterie en Genie houden er geen op na, doch wij vermelden wèl, dat er nog korps-*marschen* bestaan. Bekend is b.v. de *grenadiers*-marsch: *Turf in je Kansel*, waarop ook woorden gezongen kunnen worden en die bij het defileeren alléén over het regiment Grenadiers en Jagers en het Cadetten-corps mogen gespeeld worden. Voorts de *Cadetten-* en de *Adelborsten*-marsch en, in der tijd tenminste, de defileermarsch van het 6e, waarbij alle tamboers en hoornblazers nu en dan invielen.

Mocht iemand nog meerdere gegevens bezitten, dan vulle hij deze aan.

Zoo ontving ik van den vervaardiger de mededeeling, dat het lied der *Vesting-Artillerie* niet volkomen juist is wedergegeven en dat het gelezen moet worden als volgt:

De Vestingartillerie.

Wanneer de vijand binnenrukt
In 't dierbaar vaderland,
Dan reiken onze forten trouw
Elkaar de broederhand.
»Tot hiertoe en niet verder!« roept
De Vestingartillerie,
En met zijn stalen monden speelt
't Geschut de melodie. (*bis*).

Digitized by Google

Daarom is vestingartillerie
Het wapen onzer keus.
›Trouw aan Vorstin en Vaderland‹
Voor immer onze leus,
En 's Holland's linie 't bed van eer:
Dáár is ons 't sterven schoon,
Zij slechts Oud-Holland's zegepraal
Ons laatst en eenig loon! (*bis*).

Den Haag, Jan. 1912. STEENKAMP.

Een Lied van Gelderland.

(In den trant van *Göthe's:*
Kennst du das Land, enz.)

Kent gij dat land, waar ronde gulheid woont;
Eenvoudigheid in taal en zeden troont;
Natuur, vol pracht, in maagden frischheid bloeit;
Een zilvren stroom langs rijke beemden vloeit?
Kent gij dat land? — Daarheen — daarheen —
Daar trekt mij 't hart, o mijn geliefde, heen.

Kent gij dat land, vol heuvlen, lagchend schoon
En koele dagen, waar de reine toon
Des nachtegaals bij brongemurmel klinkt,
Als lentes zon aan d' avondhemel zinkt?
Kent gij dat land? — Daarheen — daarheen —
Daar trekt mij 't hart, o mijn geliefde, heen.

Kent gij dat land, waar, op het welig veld,
De gouden vrucht van Ceres golvend zwelt;
Pomona's ooft met keur van verwen gloort,
En door zijn waas 't verlangend oog bekoort?
Kent gij dat land? — Daarheen — daarheen —
Daar trekt mij 't hart, o mijn geliefde, heen.

Mijn Ida, ja, ik ken dat schoon gewest,
Waar gulheid nog en eenvoud zijn gevest,
En waar natuur, met schatten, rijk bestrooid
Gelijk een bruid, aanminnig is getooid:
't Is Gelderland! — Daarheen — daarheen —
Trek daar met mij, o mijn geliefde, heen.

Digitized by Google

Dan klimmen wij die heuvlen vrolijk op,
En staren, diep verrukt, van hunnen top;
Dan rusten wij in 't fraaiste bloemendal,
Bij vooglenzang, aan beekjes van kristal;
Mijne Ida, kom! — Daarheen — daarheen —
Trek daar met mij, o mijn geliefde, heen.

Dan wandlen wij dat golvend graan-veld door,
En aadmen bloemen-geuren op ons spoor;
Dan lokt Pomona's ooft ons tot genot,
En 't zoet der min bekroont ons heilrijk lot.
Mijn Ida, kom! — Daarheen — daarheen —
Trek daar met mij, o mijn geliefde, heen.

Een gedicht van *C. ten Hoet*, notaris te Ubbergen, geb. 19 April 1796 te Nijmegen en in het jaar 1832 overleden. In het jaar 1822 was hij gehuwd met *C. H. W. Lochman van Königsfeldt.* [1])

M. A. v. R. v. d. K.

Volks- en Straatliedjes verschenen in 1813—1815 betreffende Napoleon, de Vrijheidsherstelling en Oranje.

Verzameld en opnieuw uitgegeven door
W. P. J. OVERMEER.

(Voortzetting van Nav. LXI, 105.)

XVII.

Een Nieuw Lied,

Smijt hem maar op de Wagen.

1.

Lucifer komt ten tweede maal,
Hij ment zijn vurige wagen,
Zijn baard en knevels zijn van staal,
Hij komt zijn lading halen,
Vrienden kijkt uit, *de Kinderdief*,
Zal jelui niet meer plagen,
De Helsche voerman heeft hem lief,
En bind hem op de wagen. (*bis*)

[1]) Zie den Gelderschen Volks-Almanak voor het jaar 1835, blz. 116.

Digitized by Google

2.

Zingt dan Hoezée, nu zijn wij vrij,
Van alle slaafsche banden,
De *Oranje* vlag word aan het Y,
De schrik der Dwingelanden;
Geen scheldnaam word er meer gehoord,
Nu wij *Oranje* dragen,
Al wie de rust en vrede stoord,
Smijt die maar op de wagen.

3.

Geen Kees of Foef spookt meer in 't Land,
't Zijn al *Oranje* vrinden,
't *Oranje* lint is nu de band,
Dat alles saam moet binden,
Die nog van d' oude Koeijen spreekt,
Is in 't verstand geslagen,
Hij is de Vos die de Passie preekt,
Smijt hem maar op de wagen.

4.

Hij is geen waare Oranje vrind,
Die plunderen wil of roven,
Maar is Napoleons gezind,
Al roept hij *Oranje* boven,
Laat hem in plaats van lint of strik,
Een Gier of Arend dragen,
Doe hem present aan heintje pik,
En smijt hem op de wagen.

5.

Maar die zijn booze kop verzet,
En op de Prins wil smalen,
En niet wil deelen in de pret,
Die zal de drommel halen,
Wij kunnen geen baloorigheid,
Of bang gezigt verdragen,
Die huilt of pruilt van nijd of spijt,
Smijt die maar op de wagen.

Digitized by Google

XVIII.

BONAPARTE,

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9.

Logogryphisch beschouwd.

3. 9. 7. 2.

NERO.

Nero bragt de gene om 't leven,
Die hem 't aanzijn had gegeven;
Nero stak zijn moeder dood;
Was in euveldaden groot.
Met zich zelven te doorstoten,
Heeft hij zijne rol besloten,
En wie denkt dat een tiran
Minder schand'lijk sterven kan?

* * *

7. 4. 8.

R. A. T.

Hoezeer de *Rat* ook moog' mishagen,
Door zijn zoo schadelijk verknagen,
Wij zien nogtans, in onzen tijd,
Een *Rat* het vorstlijk sieraad dragen,
Een gruwel-*Rat* bij wiens verknagen,
De menschheid allerdeerlijkst lijdt.

* * *

1. 4. 3.

B A N.

Wat is het werk van een tiran?
Hij doet de menschheid in de Ban.
En moet dit aangezien, gelaten en geduldig?
Geenszins! Wraakoefening is elk der menschheid schuldig.
Ha! *Nederlanders!* dit 's uw zaak;
Ja, dit 's voor u een heil'ge taak.
Te wapen dan! Rukt aan! de menschheid moet gewroken;
Rust niet voor dat gij 't hart uws dwingelands hebt doorstoken.

* * *

2. 3.

O N.

De bijbelvriend kent, in deez' woesten oproermaker,
Een schandelijken pligtverzaker,

Digitized by Google

Een die zich tegen regt en wet,
Die, in de mannen Gods, zich tegen God verzet [1]).
Een *on* leeft ook in onze dagen;
En Gods regtvaardigheid doet hem de straf reeds dragen.

* * *

8. 7. 2. 2. 3.
TROON.

Niet alle *Troon* is heilig.
In schaduw van den troon is men niet altoos veilig.
Of gilt de menschheid niet van onweêrstaanbaar leed,
Nu *Bonaparte* een troon betreedt?

* * *

1. 4. 7. 9. 3.
BAREN.

Wat ook de *Baren* soms verzwelgen,
Het wordt als niets geacht,
Zoo men de daden van een dwingeland betracht:
Deez' ziet men volk bij volk verdelgen,
Wilt gij 't bewezen zien? Welnu,
Zie *Bonaparta*, en gruw.

* * *

1. 7. 2. 3.
BRON.

Hoe aangenaam de *Bron*nen zijn,
Vol water krachtiger dan wijn,
Een *Bron* kan toch vergiftigd zijn,
Vergiftigd van verstand en harte,
Dit zien wij klaar in *Bonaparte*,
Die naar den schandnaam van tiran des menschdoms dingt;
Hij is een *Bron*, waaruit niets dan ellende springt.

* * *

5. 9. 2. 7.
PEOR (Baal-peor).

Een afgod bij de aloude joden,
Wiens dienaars God beval te dooden [2]).
Vrees dus niet dat ge iets kwaad begaat,
Als gij de dienaar van den Christen Baal verslaat;

[1]) *Numm.* 16 vs. 1.
[2]) *Numm.* 25 vs. 4.

Digitized by Google

Van den vermeet'len, die we om nooddruft moesten bidden.
Eens zagen wij hem in ons midden;
O hadden wij hem toen het eerloos hart doorboord,
Of in ons water hem versmoord!

1. 4. 7.
BAR.

Hoe schoon deez' aarde ook moge wezen,
En welke bloempjes elk op zijnen weg kan lezen,
Hij die de menschheid klinkt aan zijnen zege-kar,
Maakte ieders weg woestijnig BAR.
Voor een verkeerd begrip behoef ik niet te vreezen;
Want wie kan 't anders dan een *Bonaparte* wezen?

2. 7. 9. 1.
OREB.

Het hoofd van deze afgodsdienaar
Bragt men aan *Gideon* [1]).
Bragt men *Oranje* 't hoofd des dwingelands *Bonaparte*,
'T waar zeker 't grootst geschenk dat men hem brengen kon,
En een regtvaardigheid bedreven.
Een OREB had alleen door beeldendienst misdaan;
Maar *Bonaparte* bidt gewis den duivel aan.

7. 2. 9. 7. 9. 3.
ROEREN.

Het *fransch bestuur*
Stond *Neêrland duur;*
Noch hoofd noch hand kon zich meer ROEREN,
Gekneveld met tirannen-snoeren,

7. 2. 9. 5. 9. 3.
ROEPEN.

Het ROEPEN dat de menschheid deed,
Om raad en bijstand in haar leed;
Ontheffing van het juk, dat *Frankrijk* haar deed dragen,
Klinkt in onze ooren nog als felle donderslagen.

2. 3. 4. 3.
ONAN.

Hij werd van God gedood om een gevloekte daad;
De booswicht gaf ten prooi aan het verderf zijn zaad [2]):

[1]) *Judic.* 7 vs. 25.
[2]) Gen. 38 vs. 9.

Digitized by Google

Moet een tiran dan niet gelijke straf verwachten,
Die door de jong'lingschap te slagten;
Een jong'lingschap, zoo schoon als immer heeft geleefd,
Hun zaad ten prooi aan het verderf gegeven heeft?

5. 4. 7. 4. 3.
PARAN.

Wee, wee! de zwarte ziel die steeds in moordlust blaakt,
En 't eden, door Gods hand,
Zoo zegenrijk beplant,
Ons tot een PARAN maakt [1]),

5. 2. 2. 7. 8.
POORT.

Al houdt gezondheid, jongeling!
De POORT des grafs vooor u gesloten;
De vuist van eenen dwingeland,
Die 't menschenbloed nooit naar genoegen heeft gezopen,
Rammeit haar voor u open,
Gij wijdt der Godheid dus uw hand,
Zoo gij die wapent om den beul ter neêr te stooten,
En tevens redt ge uw Vaderland.

7. 2. 8.
ROT.

Rukt aan, rukt aan op 't overschot
Van 't *Fransche* ROT,
Dat al te lang met God en Godsdienst heeft gespot.
Komt makkers! spieg'len we ons aan Spanje.
Op broeders! de algemeene zaak
Roept ons ter wraak',
De leus zij, *vrijheid* en *Oranje*.

7. 4. 5. 8.
RAPT.

Hij die een RAPT (een maagdenroof) begaat,
Bedrijft gewis een slechte daad,
Dan, hij doet echter de geroofde maagd niet sneven;
Maar welk een gruwlijk kwaad
Doet dan niet de onverlaat
Die maagd bij maagd berooft van 't leven;
Ja langzaam kwijnend grafwaarts sleept,
Daar hij haar minnaars naar zijn moordtooneelen zweept!

[1]) Numm. 10 vs. 12.

Digitized by Google

7. 4. 5. 8. 2. 7.
RAPTOR.

Hoor mij, RAPTOR! maagdenroover,
Eertijds waart gij snood; maar nu
Is er erger maagdenroover;
Is er booswicht boven u:
Gij zijt maagden-rust verstoorder;
Bonaparte is maagden-moorder.

3. 9. 1. 2.
NEBO.

De afgod NEBO is gevallen,
Bij 't voormalig Israël;
Bel en NEBO zijn gevallen; [1])
Vielen naar Gods wijs bestel;
Ook viel naar dat wijs bestel,
Die zich zelv' ten afgod stelde;
Die der *Russen* krijgsdeugd velde.

8. 2. 2. 7. 3.
TOORN.

Een onverlaat moge uit der hoogte spreken,
En zeggen: *God gaf mij de wil en magt*; [2])
Maar spoedig ziet men d' onverlaat bezweken;
Zijn dag verkeert in een' stik-donkeren nacht,
Ontbrandt Gods TOORN: dit is ons jongst gebleken,
In 't *fransch gebroed*, zoo ras ten val gebragt.

9. 7.
ER.

Werd ER van d' Eeuwigen gedood om zijn boosheid [3])

---

[1]) *Jes.* 46 vs. 1.

[2]) «Dit heeft de vermetele *Bonaparte*, bij zekere gelegenheid, gezegd«.

[3]) Gen. 38 vs. 7.

De schrijver dezer rijmelarij schreef ter inleiding o. m. het volgende: »Intusschen hoop ik dat deze weinige bladen weder 't hunne zullen toebrengen, om den afkeer voor de *franschen* (welke afkeer thans in aller harten zoo levendig is) aan te vuren; want, die afkeer den tiran bekend geworden zijnde, moet in hem de hoop dooden, van eenmaal weder een voet op ons grondgebied te zullen kunnen zetten; hij moet daardoor vaststellen: Er is een decreet bij 't gezamentlijke volk van Holland genomen, houdende: »De *franschen* komen nooit weder in ons land«. En immers, goede lezer! moeten wij wegens ons zelve denken, dat zulk een decreet waarlijk onder ons genomen en bezworen is? zonder eens in aanmerking te nemen de liefde en getrouwheid van onzen Souverein voor ons, of Hoogst deszelfs decreeten, natuurlijk daaruit moetende voorvloeijen. Tenminsten, ik voor mij ben gewoon, ieder die nog eenige vrees voor het terugkeeren der *franschen* oppert, te gemoet te voeren: »neen maar, wij burgers, wij moeten gezamentlijk decreteeren: De franschen *komen nooit terug:* de *franschen kunnen* niet terugkomen, dan over de lijken van ons allen ook tot dat van den laatsten man toe«.

Digitized by Google

Dat lot wacht ook gewis
Europa's beul, wijl hij, in allerlei godloosheid,
Verr' boven E R te stellen is.

1. 9. 9. 7.
BEER.

De BEER verslindt, wanneer hij honger heeft;
Maar een' tiran ziet men altoos verslinden,
En goed en bloed, ja zelfs dat van zijn vrinden;
Dit 's toch in den gekroonden Cors beleefd.

9. 8. 8. 9. 7.
ETTER.

Vol van stinkende ETTER-builen,
Is 't geweten van den man
Dien wij thans zoo veilig noemen,
Aartstiran.
Jesaia zegt van 't harte
Van *Israël*.
En 't slaat zeer wèl,
Op 't eerloos harte,
Van den dwingland Bonaparte:

Van beneden tot boven is er niet geheels aan 't zelve; maar wonden en striemen, en etterbuilen, die niet uitgedrukt of verbonden zijn; noch geen van welke met olie verzacht is.

Cap. 1 vs. 6.

1. 9. 7. 2. 9. 7. 9. 3.
BEROEREN.

Ons levensstroomtje zien wij zoo snel BEROEREN,
Dan als wij 't magtwoord, '*k wil*, een' dwingland hooren voeren;
Want steeds wil een tiran den val van allen stand,
Den ondergang van allen land.

1. 2. 9. 8. 9.
BOETE.

Bestond de BOETE van den man
Die d' armen *Lazarus* geen kruimke wilde geven,
In 't lijden van de pijn der hel;
Wat ijslijk lot wacht, na dit leven,
Dan op den snooden *Corsikaan*,
Die gansch *Europa* van gebrek hadd' doen vergaan,

Digitized by Google

Hadd' God het niet zijn' klauw ontheven!
Ook moet er dan, naar allen schijn,
Voor zulk een monster-mensch een hel der helle zijn.

8. 2. 5.

TOP.

Enropa's dwingeland haalde onzinnig 't zeil in TOP,
En koos het barre sop,
Om met zijn moord-vloot ook de *Russen* te vernielen.
Dan, hij wrocht *Rusland's* roem, wel verr' van *Rusland's* leed;
Al spoedig zag men zijne kielen
Vervallen op een klip die *brandend Moscou* heet.

8. 7. 4. 5. 5. 9. 3.

TRAPPEN.

De burger, door 't gebrek, te omhangen met slechts lappen,
En dan hem op het hart te TRAPPEN,
Door 't rooven van zijn kroost, de pijnelijkste ellend',
Daaraan is 't dat men den *verfranschten Corser* kent.

(Uitgegeven te Amsterdam in 1814 bij *A. Vink.*)

Spreekwoordelijke uitdrukkingen.

Ondergeteekende zou gaarne de beteekenis weten van de uitdrukking: *op den mantel dansen.* Zij komt voor in een hs. bevattende extracten uit de »Kontschappen beleydet voer den Gerichte der Stadt Zutphen«, en wel in de volgende acte:

1623 Juli 9. »Joncker Hector van Delen zal. is eens ten eeten »geweest op Eschoten bij Jr. van Broickhuisen waer met praesent »was Daem van Broeckhuisen met syn susteren end de predicant »Henrick Schram, alwaer Jr. van Delen soo droncken gemaeckt »was dat sy met malcanderen *op de mantel dansten*, end heeft »de predicant mede gedanst. End dat Daem van Broeckhuisen »met syn suster tegen Jr. Hector van Delen zal. seyde, neef »schenckt ons den Boencamp, ghy sult doch guets genoech hebben, »het kan U niet schaeden, de olden leven noch noch, 't welck »hij gedaen heeft, zijnde noch in leven syn beste vader Jr. Brant »van Delen en syn vader Jr. Sweer van Delen, welcke seer ver»stoort was dat syn soon Hector sulx gedaen had, seggende dat »zij den camp niet holden souden, indien hem Godt het leven »guste, end ondertussen quam hy te sterven«.

J. W. WIJNDELTS.

Digitized by Google

Nav. LX, 499, LXI, 67.

Vegetarisme.

Het vegetarisme, zoowel het woord als het begrip, gaven in den laatsten tijd aanleiding tot eenige opmerkingen en mededeelingen in den Navorscher. In verband met hetgeen door mij in Nav. LX, 499 gezegd is, schrijft de Heer W. Zuidema, zonder nadere toelichting of bronvermelding, in Nav. LXI, 67: »Bovendien waren de *eerste* vegetariërs wel degelijk alleen planteneters, gelijk de *echte* nog zijn«.

Wat — zoo vraag ik — zijn de »*eerste*« en wat de »*echte*« vegetariërs? Bedoeld de Heer Z. Eduard Baltzer, Shelley, Benjamin Franklin, Jean Antoine Gleizès (den auteur van »Thalasie ou la nouvelle existence«), Franklin, Rousseau [1]), Pythagoras, Socrates ofwel moeten wij naar Buddha terug? Misschien denkt de Heer Z. bij »eerste vegetariërs« eerder aan hen die zich in de 19e eeuw organiseerden en in verband waarmee het woord vegetarisme ontstond, dus aan de Engelsche »Vegetarian Association« in 1847 gegrond of juister nog: gereorganiseerd uit een kleine groep, waartoe ook Shelley behoorde [2]), en verder de duitsche »Vegetariër Verein«, in 1867 te Nordhausen door Eduard Baltzer gesticht [3]). Maar dat deze »alleen planteneters« zouden zijn geweest is onjuist. Er zijn voorstanders van een bloedloos dieet zonder meer, voorstanders van een lacto-vegetabilisch dieet en ook zij die de voortbrengselen van het plantenrijk voornamelijk *rauw* genieten. Men heeft dus menschen, die het begrip »natuurlijke leefwijze« streng en minder streng opvatten. Maar als »echte« vegetariërs worden zij allen beschouwd. Prof. Dr. John E. B. Mayor van Cambridge, een zaakkundige op dit gebied, (ik meen een der oprichters van den Engelschen Veget. Assoc) zegt in zijn geschriftje: »What is vegetarianism«: »From the first the founders of the Vegetarian Society forbade the use of fish, flesh or fowl as food. So far they went and no farther. With regard to milk, butter, cheese, eggs, honey, some used them, some did not. The society was and is neutral on the point, though very many see

[1]) Rousseau in zijn *Emile* (dl. I) na van het dierlijk voedsel gezegd te hebben »La substance animale en putréfaction fourmille de vers, ce qui n'arrive pas de même à la substance végétale«, merkt ten opzichte van melk op: »Le lait, bien qu' elaboré dans le corps de l'animal, est une substance végétale; son analyse le démontre«.

[2]) Enkarpa, Culturgeschichte der Menschheit im Lichte der phytagoraïschen Lehre, von Robert Springer. (Hannover 1884) p. 529.

[3]) Id. p. 530.

Digitized by Google

in fruits, cereals, pulse and garden vegetables, the ideal diet«. Dat verder Baltzer, de stichter van de duitsche vereeniging, niet tegen 't gebruik van melk en zuivelproducten was, blijkt uit zijn geschrift: »Der Weg zur Gesundheit und socialen Heil.« (p. 39).

Ik beoogde met het bovenstaande, gelijk met mijn vorige opmerkingen over vegetarisme, zonder mij pro- of contra te stellen, een juiste voorstelling van *feiten* te geven; bestrijding of verdediging van het vegetarisch beginsel zou trouwens in dit tijdschrift niet op zijn plaats zijn.

E. E. GEWIN.

„Men vangt geen haas met een koe (of met een os)."

Dit spreekwoord, in het Woordenboek der Nederlandsche Taal vermeld bij *Haas* (V, 1466), zal wel met het bekende *Men kan niet (of nooit) weten, hoe een koe een haas vangt* in verband staan. Bij beide staat het dwaze op den voorgrond van de gedachte, dat een rund een haas zou vangen. Het eerste zal wel het oudste zijn. Het Woordenboek teekent er bij aan: »Een figuurlijke zegsw. voor: met traagheid is op de hazenjacht niets gedaan. Een Haes mit een Osch, dat is met traecheyd, vervolghen, tooi boï ton lagoo kunègetein .... is absurd, Merula, *Wildern.* 2. Men vanght gheen haze met een koe, *De Brune*, Spreeckw. 485 (zie ook *ald.* 18 en 210.)«

De plaats bij Merula doet vermoeden, dat de uitdrukking aan het Grieksch ontleend is. En nu vond ik onlangs onder den titel *Ongerechtvaardigd klagen* in het *Weekblad voor de Vrijzinnige Hervormden* de volgende woorden van *Plutarchus*, waarin men dezelfde gedachte terug vindt:

»In niet geringe mate fnuikt dit de welgemoedheid, dat men zeilen gebruikt, te groot voor het schip, dat is, dat men neigingen koestert, die niet passen bij de vermogens, waarover men te beschikken heeft, en aldus strevend naar en hopend op te groote dingen, als ze mislukt zijn, de godheid en het noodlot beschuldigt en niet zijn eigen onverstand. Als iemand zou willen boogschieten met zijn ploeg of *hazen jagen met zijn os*, of als iemand met een fuik of een sleepnet tevergeefs beproeft herten te vangen, dan kan men toch niet zeggen, dat hij tegenspoed heeft! Al zulke menschen hebben tot hun vijand, niet een of anderen boozen geest, maar hun eigen dwaasheid, die streeft naar het onmogelijke.«

Digitized by Google

Weet een van de lezers van dit tijdschrift misschien, waar de plaats bij Plutarchus te vinden is, en of Merula op die plaats doelt of wel op een Grieksch spreekwoord?

Mr. C. BAKE.

Dezer dagen trof ik het woord „**Dourak**" aan in een verhaal in de Revue des deux mondes voorkomende. Het schijnt een Russisch scheldwoord te zijn, maar wat beteekent het?

Sp. o. 'O., 6 Maart 1912. VAN HOEVELL.

MEMORANDA.

Een honderdjarig jubileum.

APRIL 1912.

Na de inlijving van Holland bij het Fransche Keizerrijk werd de Code Napoléon in ons land ingevoerd en krachtens Keizerlijk Decreet van 19 April 1811 trad het burgerlijk wetboek, geheel overeenkomstig aan dat voor Frankrijk, in werking en daarmede het beginsel van den Burgerlijken Stand.

Dit gevolg der Fransche overheersching is van genoeg belang om een weinig nader te bespreken.

De Burgerlijke Stand geeft gegevens omtrent drie voorname tijdstippen uit het menschelijke leven. Deze tijdstippen, op eenvormige manier geboekstaafd, moeten behoorlijke bewijzen opleveren voor de rechten van alle leden der maatschappij. Reeds in vroegere tijden heeft men behoefte gehad aan de registratie der 3 voornaamste tijdstippen uit het leven van elken natuurlijken persoon, n.l. de geboorte, het huwelijk en de dood. Dat de beschaving in de verschillende landen gelijken tred hield met eene betere inrichting van deze registratuur is ongetwijfeld. Reeds in Athene werden vroeger acten opgemaakt van de zooeven genoemde tijdstippen, evenals later bij de Romeinen (de quaestors).

In de Middeleeuwen is de burgerlijke stand geheel verloren gegaan; eerst de geestelijkheid deed bij plechtigheden, krachtens besluit van het concilie, te Trente gehouden van 1545—1563, weder acte houden der plaats gehad hebbende feiten. Lang-

Digitized by Google

zamerhand had de geestelijkheid dan ook onder zich een materiaal voor opteekening van doop, huwelijk en begrafenis.

In het laatst der 16e eeuw hadden hier en daar zulke opteekeningen geregeld plaats. De Reformatie deed aan de Roomsche geestelijkheid toendertijd bij plakkaten verbieden, handelingen uit te voeren in verband met doop of huwelijk. Dat de toestand zeer gebrekkig en onregelmatig was, zal een ieder licht begrijpen; er was geen toezicht en geen eenheid van uitvoering.

De kerkelijke registers zijn oorspronkelijk voor het eerst gehouden in het laatst der 16e eeuw en zijn blijven bestaan tot het begin der vorige eeuw. Een noodzakelijk gevolg van de invoering van den Burgerlijken Stand was, dat iedereen een geslachtsnaam moest voeren.

In de 16e en de 17e eeuw was de voornaam hoofdnaam en het patronymicum was eene nadere aanduiding, d.i. bijv. Willems ter aanduiding van Jan, zoon van Willem, zoodat men kreeg Jan Willemszoon. Dit patronymicum werd later dan familie- of geslachtsnaam. In de 18e eeuw werd de vadersnaam familienaam (indien er geen eigenlijke familienaam was); na 1795 beschouwt men het patronymicum niet meer als familienaam bijv. in de noordelijke provinciën, waar vele hoofden van gezinnen gedwongen werden een familienaam aan te nemen. In het archief van Arnhem zijn 2 boeken van ingezetenen, die bij keizerlijk decreet [1]) een familienaam moesten aannemen.

De onvolledigheid der kerkelijke registers deed na de revolutie een nauwkeurige opteekening eischen. In Frankrijk was de nieuwe regeling — l' Etat civil — ingevoerd bij de wet van 20 September 1792. [2])

Het bovengenoemde decreet hield in: Nouvelles dispositions sur la mise en activité des lois et réglements de l' Empire dans les 9 départements de la Hollande et dans l' arrondissement de Breda. [3])

Daardoor was dus de Fransche wet executoir verklaard in Holland. Vóór dien tijd konden de acten nog opgenomen worden volgens de oude landsgebruiken.

Art. 2 der wet van 1792 bepaalde, dat de oude kerkelijke registers zouden gedeponeerd worden ten stadhuize der gemeente [4]), alwaar zij werden opgenomen in het archief.

[1]) Van 18 Aug. 1811 Bulletin des lois 387.
[2]) Zie Lois et actes du Gouvernement.
[3]) Zie Bulletins des Lois 1811 Nummer 372, décret impérial 6872.
[4]) Lois et actes du Gouvernement 1789—1794.

Digitized by Google

Wie zijn nu bewaarders der oude kerkelijke registers: de secretarissen der gemeenten, als belast met de zorg voor het archief [1]), of de ambtenaren van den Burgerlijken Stand, als zijnde bevoegd om afschriften te geven [2])?

De praktijk neemt de laatsten aan; Mr. Fruin heeft in een geschrift gepleit voor toestemmende beantwoording der eerste categorie.

In elk geval, de kerkelijke registers zijn over het algemeen in 1811 overgegeven aan de gemeentebesturen, doch niet altijd even goedschiks, bijv. in Amsterdam dreigde de prefect met rigoureuse maatregelen bij verzet.

Wat Arnhem betreft, volgens verklaring, afgegeven door den maire, d.d. 27 Mei 1811, zijn de oude registers ingeleverd ten gemeentehuize, alwaar ze nu nog worden bewaard.

Door de goede zorg van den wethouder van den Burgerlijken Stand, Mr. Dr. R. J. de Visser, zijn de oude kerkelijke registers, waarvan ik hieronder eene opsomming geef, hersteld, aangezien de banden zeer geleden hadden.

De oude kerkregisters te Arnhem omvatten:

De Gebodeboeken der Groote Kerk van 1608—1811 en der Sint Janskerk van 1638—1795.

De Doopboeken der Ned. Herv. Kerk van 1608—1811.

Luiboeken (d. z. boeken van overledenen) der Groote Kerk van 1626-1692.

Doodenboeken van 1726—1791.

Register der begrafenissen in de stad en het schependom van Arnhem van 4 Jan. 1792—21 Mei 1811.

Trouw- en Doopboek van de R. C. gem. St. Jan van 1722—1811.

Idem idem der kerk in de Varkensstraat van 1752—1800.

Trouw- en Doopboek der Evangelische Luthersche gemeente van 1648—1811.

Trouw- en Doopboek der Waalsch Herv. gemeente van 1684—1811.

Trouwboek van Arnhem 1796—1811.

Verder een register (2 boeken) van ingezetenen, die ingevolge keizerlijk decreet een familienaam aannamen.

Dat een goede verzorging dezer oude registers van belang is

[1]) Art. 103 al. 2 der gemeentewet.
[2]) Art. 24 Burgerlijk Wetboek.

Digitized by Google

voor genealogische onderzoekingen, is voor geen tegenspraak vatbaar.

Burgemeester en Wethouders hebben dan ook in 1885, op voorstel van den Wethouder van den Burgerlijken Stand besloten, een alphabet te laten vervaardigen op de doopboeken, wat evenwel tot op heden niet geschied is met de geboden- en begrafenisboeken.

De tegenwoordige registers van den Burgerlijken Stand, die dank zij de vele hulpmiddelen, uitstekend in orde zijn, wat betreft de 3 voornaamste onderdeelen als geboorte, huwelijk en overlijden, zijn dan ook voor de toekomst van zeer groot belang en al hebben wij aan de Fransche overheersching niet veel te danken, de invoering van den Burgerlijken Stand moet steeds dankbaar worden herdacht.

Nu in April de Burgerlijke Stand binnen Arnhem *volle 100 jaar* heeft bestaan, meende ik zulks wel even te moeten herdenken.

Arnhem. J. VAN HOGERLINDEN.

Voorname uitvindingen. [1])

1198 Een smit, Plevenaux Houillieux, ontdekt de eerste kolenmijn bij Luik.
1386 Door Willem Beukelsz., te Biervliet, het haringkaken.
1389 De watermolens.
1400 Johs. van Eyck, geb. te Maaseyck, het schilderen met olieverw.
1423 Laurens Jansz. Koster, te Haarlem, de boekdrukkunst.
1475 Theodorus Martin, te Haarlem, de gegotene letters.
1480 De bommen te Venlo.
1550 Een Vlaming, de beweegbare molenkappen.
1580 Simon Stevin, de tiendeelige breuken.
1590 Zacharias Janssen, te Middelburg, de verrekijkers.
1592 Cornelis Cornelisz., te Uitgeest, de houtzaagmolens.
1627 Cornelis Drebbel, te Alkmaar, de thermometer en het mikroskoop.
1652 De kettingkogels door Joan de Witt.
1655 Het slingeruurwerk door Christiaan Huygens, te 's Gravenhage.
1673 Jan van der Heyden, te Amsterdam, de slangbrandspuiten en straatlantaarns.
1690 Meeuwis Meindertsz., bakker, de scheeps-kameelen.

M. A. v. R. v. d. R.

---

[1]) Dit lijstje is natuurlijk in ruime mate aan te vullen. Als een van *de* voornaamste uitvindingen, zouden wij *het rad* willen noemen; door wien? RED.

Digitized by Google

De Blauwe Pijp te Haarlem.

Aldus noemt men in den volksmond de huizen der beambten van de *H. V. S. M.* aan de Westergracht te Haarlem. Deze naam ontstond doordat de dakgoten en afvoerpijpen hardblauw waren geverfd bij den bouw vóór eenige jaren. Het vorig jaar is dit veranderd, doch daar de naam blijft bestaan, meen ik hier den oorsprong te mogen mededeelen, omdat er later wellicht allerlei gissingen over gemaakt zullen worden.

Een gedeelte aan de Leidsche Vaart alhier noemt men sinds tal van jaren »*'t rooie dorp*«. De juiste reden weet ik niet, doch ik vermoed, dat de kleur der dakpannen hieraan niet vreemd is.

W. P. J. O.

Studenten-air.

In de »Beroyde student« van *J. Nooseman* (Amst. 1646) lezen we: »De boeren zijn een ander maaksel van menschen, dan studenten«.

O.

Nav. LXI, 35.

Aangaande **Klaas van Kijten** »den Sparrewouwer Reus« vind ik het navolgende vermeld in een oud boekje, onlangs mij in handen gekomen en genaamd »*Cronijck ende Historie van het Edele ende Machtighe gheslachte van der Huijse van Egmondt, ghelegen in Noort-Hollandt*«. *Tot Alckmaer, bij Pieter Thomasz. Baart-Boeckvercooper ende stadls Drucker, woonende in de Langhe straet, 1637.*

»In dezen tijt is het ghebeurt Anno 1296 datter gheweest is »een Reuse genaemt Claes van Kitten, ghebooren van Spaerwoude: »hij was soo groot dat de langste Man in Hollant mocht onder »zijn armen deurgaen, ende sijn schoenen waren so groot datter »een jonck Kindeken in een van zijn schoenen mochte legghen; »de vrouwen ende kinderen en dorsten hem van voren niet aen»sien, en waren van hem vervaert.

»Heer Willem van Egmondt (*Willem II van Egmondt* 1242—»1304) heeft dese Claes Kitten opghenomen, ende in 't jaer 1296 »als Heer Willem van Egmondt met Heer Hendrick, Burg-Grave »tot Leyden, Heer Dirck van Brederode ende de Abt van Egmont »in Enghelandt zijn getrocken, heeft die Heer van Egmondt den »voornoemden Claes Kitten mede ghenomen, daer haer de Engel»schen seer of verwonderden«.

Pauw van Wieldrecht.

Digitized by Google

Inventaris en Naamregister der Grafzerken in en om de Nederlandsche Hervormde Kerk van Paramaribo,

opgemaakt door

FRED. OUDSCHANS DENTZ, *Diaken*,

en opgedragen aan

den Eerwaarden Kerkeraad der Nederlandsche Hervormde Gemeente van Paramaribo (Suriname).

MDCCCCVII.

(Voortzetting van Nav. LXI, 125).

No. 59. Hier Legt Begraaven Nicolaas Cous Gebooren Den 4 Juny A° 1711 En Gestorven Den 14 November 1755 In den ouderdom van 44 Jaaren 5 maanden en 10 Daagen.
Met wapen.

No. 60. Hier Legt Begraaven Mejuffrouw Johanna Constansia Pichol Dogter Van Den Edle Agtbaare Heer Jan Willem Pichol Gebooren Een 7 October 1751 Gestorven Een 18 Maart 1754.
Marmer.

No. 61. (Aier L)yd begraven François Adriaan (Re)temeyer Gebooren den 23 Juny 1749 en in den ouderdom van 1 jaer 10 maenden en 12 daegen.

No. 62. Hier ligt begraven Willen Jacob Pater Is Gebooren 17 Maart 1717 En overleden Den 19 October 1734.

No. 63. Hier Legt Begraaven Esther Henriette Droilhet Huys Vrouw van Daniël De L' Isle Geboren den 9 Sept. 1700 En Gestorven Den 3 January 1738.

No. 64. Hier Leyt Begraven Jan Coenraad Retemeyer Gebooren den 20 October 1715 en in den Heeren ontslapen den 16 April 1751 in den ouderdom van 35 Jaeren en 5 maenden en 17 daegen.

No. 65. Jean Lespinasse Gebooren 2 Mey 1733 Overleden den 9 August 1760

No. 66. Hier legt begraven Livinius Berlyn Geboren.....
Overleden.....

Digitized by Google

No. 67. Hier Rust Manas sterfelyk deel Van Smart en Pyn Ontbonden
God, hoop ik, Heeft haar beste deel Bevryd Van sorg en Sonden.
L. Doesburg V. D. M.
Agnita Maria de Greeff Geboren den 12 September 1723
In den Heere Ontslaapen den 14 October 1771.

BUITEN OM DE KERK.

No. 68. Hier legt begraven David de Hoy oud 49 Jaaren gestorven 11 Juny Anno 1743.
Met wapen.

No. 69. Hier leyd begraven M(r Jac)obus Staats van Halewyn He(er) Van Werven Horve... te .... ter Ruliet & & in (zij)n (Edel)e leven Raad fi(sca)al Van de Colonie van Suriname (Riv)ieren en Distri(c)te(n) Van Dien & & & geboren tot Gorinchem Den 23 January 1692 In Den Heere ontslapen Op Den 22 Augustus 1746 oud 54 Jaren 7 maanden
. . . . . .
Jacobus Staats Van Halewyn.
Marmer. Met Wapen.

No. 70. Hier legt begraven Jacobus Van der Werft zoon Van de heer Jacob Van der Werft geboren den 2 Augs 1721 en in den Heere ontslapen den 20 September 1726 in den Ouderdom van 5 jaar een m(a)n(d) en 18 dagen.

No. 71. Hier legt begraven Connira Christina Brouwer Huysvrouw van Jacobus Van Daalen Geboren den seevende Junyi En in den Heere gerust den seevenden Augustyi
Met wapen.

No. 72. Hier onder leidt begraaven Den Heer Hendrick de Resa In Zyn Edele leeven Commissaris Van t Edele Collegie van Heeren Commissarissen van Kleyne zaaken deese(r) Colonie gebooren d(en) 30 . . . . . En in den Heere ontsl(ap)en Alhier Aan Paramaribo Den 26 February 1756 In den ouderdom van 46 Jaare 6 maanden En 27 Daagen.
Met wapen.

No. 73. Hier ligt begr Lucia Huysvrouw van E D . . . M . . . . Heer van D . . . M . . . Geboo(ren) Den 23 April Gestor(ven) Den . . Ju . . .

Digitized by Google

No. 74. Hendrik Jan Kocq Geb. d. 15 Octob. 17.8 Overleden d. 12 July 1741.
Kleine steen.

No 75. BLANCO. ALLEEN WAPEN.
Kleine steen. Marmer. Met wapen.

No. 76. Hier legt begraven Prina De Mervellie laest weeduwe D Keer Joris Sonnenbergh gebooren den 22 January 1675 en in den Heere ontslaapen den 2 January 1744.

No. 77. Hier onder Legt Begraven Johannes Gerardus Middelhoff In Zyn Ede leeven oud Kapitain van een Compagnie Respective Burgers alhier aan Paramaribo gebooren den 29 September 1702 En in Den Heer Ontslapen Den (6) October 1754 In Den ouderdom Van 59 Jaaren en 7 Daagen.
Met wapen.

No. 78. Gabriel de la Jaille In Leeven Raadt in de Edle Hove Politie en Crimineele Justitie in de Colonie Suriname Geboren te Suriname den 10 January 1720 en in den Heere ontslaapen den 28 January 1754.
Met wapen.

No. 79. Hier onder rust t lichaam van den Heer Johannes Dirk Bisschoff Geboren den 12de July 1732 en overleeden den 9e November 1754.

No. 80. Hier legt begraven Maria Jansz Weduwe van wylen Den Heer F. C. Bosse In den Heeren ontslapen den 30 Nov. 1753.

No. 81. Hier legt begraven Hester AN . . . NT , . . Huys (Vro)uw van den Edelen . . . ar Heer Johannes Moll den Edelen Hove van . . . . Justitie en . . . . Een Compagnie . . . . Van Paramaribo Geboren den . . . . mber 1701 en den 14 Maar(t) (17)44.

AANTEEKENINGEN UIT DE OUDE REGISTERS TE AMERSFOORT.

DOOR

W. E. VAN DAM VAN ISSELT.

I.

In het gemeente-archief te Amersfoort de oude doop-, trouw- en begraafboeken tot 1636 doorloopende, teekende ik verschil-

Digitized by Google

lende inschrijvingen aan, die oude Amersfoortsche families dan wel andere bekende namen betreffen. In het vertrouwen, dat zij sommigen belang inboezemen dan wel van dienst kunnen zijn bij genealogische navorschingen en studiën, worden bedoelde aanteekeningen hierachter den lezers van De Navorscher aangeboden.

Amersfoort, Augustus 1911. W. E. VAN DAM VAN ISSELT.

A. Gedoopt: (St. Joriskerk).

Den *22ⁿ Meert 1580* menheer die schout deser stadt amersfort meijster cornelis van dueuerden ende joffrou .....[1]) syn huijsvrau haer kijndt alhier gedoopt geheeten aert die getuijchgen waerren joncker aernt van laurenburch borgemeijster ende heerschap cornelis doer[2]) borgemeijster deser stadt nu ter tijt.

Den *eersten january 1581* aelbert ghysbertss. van berrevelt ende antonijn putters echteluijden haer kijndt alhier gedoopt geheeten hester, die getuijchgen waeren euert Dierckss. jutgen (?) ghysbert Reyers. huijsvrou ende euertgen gerrit aertss. huysvrau.

ongedateerd (staat in een hiaat tusschen Jan. 1581 en 20 May 1582) Cornelis van Duuerden schout 't Amersfort ende syn huysvr. hebben haer kindt laten doopen voor die geheele gemeente getuyg. waren Wouter van Bijler ende Coenaert franssen (?)[3]) het kindt is genaemt Derick.

1583 den 3 february Joncker anselmus Ruijchs ende ioffer iudit van Launnerenborch hebben haer kijnderen ter doept ghehadt een soen ghenaemt ian Ruijchs en dij dochter ghenaemt mergritgen en dij ghetugen sijn dees aernt Jansen van Lauuuerenborch borgemeester en wolter van byler schepen en ebbert van byler ende Joeffer ruyschen ende toen Jans van Launuerenboerch ende frangen van hardeu[illegible] (blad afgesneden).

1583 Den 21 february heeft ebbert van bijler en syn huisurou aeltjen goerts van Lauuuerenborch haer kint ter doep geghadt en het kint is ghenaemt Hendrick van bijler en dy ghetugen sijn dees Ioncker anselmus Ruus en wolter van byler ende altjen van Lauuuerenborch.

---

[1]) Opengelaten in het boek.
[2]) D.i. Cornelis Douwer of Duwer.
[3]) O.a. raad te Amersfoort in 1582 en 1584.

Digitized by Google

1583 (6 Juny) heeft ghoert andrisen borgemester der stad amersfoort ende sijn huusurou fransgen van hardeuelt haer kint laten dopen d. 6 Juny en dij gansgege meent (sic) tot getuugen en het kint is genaempt andrijes goertsen.

1583 (9 July) heeft Hendrick Willemsen ende sijn huuswrou anna willems. haer kint ter doep ghehadt den 9 Julijus en het kint is ghenaempt willem en dij ghetuugen sijn dees wouter van bijler en peter van Dam ende Jacopghen boessen.

Den *18 Augustus 1583* heeft albert ghisbertsen van berneuelt en antonijn puttijers haer kint ter doep ghehadt en het kint is ghenaempt ..... (opengelaten) en dy gethugen syn de ghansghemeent.

1583 Den 3 december heeft hendrik ram en sijn huiswrou gritgen rammen haer kint ter doep ghehadt en het kint is ghenaempt ghertgen en dij ghetuugen syn dees adriaen voegelaer en maria ians en gritgen rammen.

1584 den 9 ianuary heeft De Borgemeester Berttolemeus van Der glijns en syn huusuro aeltgen clemensen haer kint ter doep ghehadt en het kint is ghenaempt clemengsen en dij ghetuugen syn dees loedeuuijk iansen ende dirrick henderickx.

1584 (24 Januari) heeft steuen de kersmaker en syn huusuro henrickgen stevens haer kint ter doep ghehadt en het kint is ghenaempt cornelis en dij ghetugen syn dees wouter van bijler ende peter van dam ende giesbertgen tonis den xxiiij ianuary.

1584 heeft cornelis van doeuerden scholtus van amersfoert ende syn huusurou iofûro ianneken haer kint ter doep ghehadt en het kint is genaemt anna en dij ghetuugen syn dees peter rutgersen ende gertgen mens claessen de *6 februarij*.

1585 heeft ioncker ian drost van scerppesel een kint ter doep gehadt en het kint is genaempt gerraet en dy getuugen ionker van niuelt den *25 nouember*.

1586. Den 23 macy heeft Willem Henricksen van Berneuelt een kint ter doep gehadt en het kint heet walick (?) en dy getuugen syn dees albert gysbertsen van berneuelt ende lyvin van gent.

1586 Den 17 iulij heeft albert gijsbertsen van berneuelt een kint ter doep gehadt en heet abraham ende dij getuugen syn dees gijsbert .... (open) ende guetgen gijsberts.

Digitized by Google

1586 Den 29 augusti heeft aelbert ricksen van Berneuelt een kint ter doep gehadt en het kint heet lijsgen.

1586 den 20 nouember heeft pilgrom willemsen van berneuelt een kint ter doep gehadt en het kint heet aertgen.

1586 den 2 december heeft willem van berneuelt een kint ter doep gehadt en het kint heet ian ende dij getuugen syn dees wolter van bijler ende grietgen van groetuelt.

1587 Den 19 ianuarij heeft ioncker anselmus ruus een kint ter doep gehadt en het kint heet aeltgen en dij getuugen sijn dees peter van groetuelt ende batteraet van wael ende geert euerts.

1587 Den 9 februarij heeft ian teelinck wachtmester een kint ter doep gehadt en het kint heet ian en dij getuugen sijn dees dij borgemester hermen van domselaer en batteraet van wael en babstist dij lombaert.

1587 Den 6 Septembris heeft antonis van domselaer een kint ten doep gehadt en het kint heet sofija en dij getuugen sijn dees dij borgemeester Harmen van Domselaer.

1587 Den 20 october heeft cristiaen van Hoochstraeten een kint ter doep gehadt en het kint heet geertgen.

1586 Den 12 december heeft dij Borgemeester goert andrijsen een kint ter doep gehadt en het kint heett Bertolomee en dij getuugen grietgen van herdeuelt.

1588 Den 1 Mertius heeft wouter Sandersen van berneuelt een kint ter doep gehadt en het kint heet Sander.

1588 Den 31 Mertius heeft peter petersen een kint ter doep gehadt en het kint heet Henrick en dij getuugen sijn dees peter van dam ende mechtelt van ryn ende willem peters.

1588. Den 21 Novemb. heeft een soldaat onder vijlers en is genaempt Jan van antwerpen een kint ter doep gehadt en kint heet annagen en dij borgemeester arent van lauerenborch ende peter van dam schepen beijde als getuugen.

1589. Den 1 Junij heeft Cornelis van dueuerden, scholtus van amersfoert een kint ter doep gehadt en kint heet mechtelt en dij getuigen. (worden niet vermeld.)

(Wordt voortgezet).

Digitized by Google

Stamboom van het geslacht Raedt ook Raedt van Oldenbarnevelt.

Wapen: in zilver twee golvende blauwe dwarsbalken.

Helmteeken een uitkomende zilveren hazewindhond, met gouden halsband, de kop omgewend.

Wapenspreuk: *Raadpleeg wind en stroomen.*

I. *Meinard Raedt*, geb, omstreeks 1516.

II. *Henrik Meinardsz. Raedt*, geb. omstreeks 1545, werd in 1600 predikant te Diever, vertrok in 1601 naar Nyeveen bij Meppel, en stierf te Ham en Fransum (gemeente Aduard in Groningen) anno 1623.

III. *Arent Hendriksz. Raadt*, geb, omstreeks 1569.

IV. *Karst Raedt* huwde 26 Maart 1617 met Anna Traeft.

V. *Henrik Raedt* huwde omstreeks 1644 met *Janna Morgenstern*, die nog in 1675 in leven was.

VI. *Arendt Raedt* huwde in 1672 met *Geertje Paauwens*. Hij stierf 1 April 1718, zij stierf 7 Oct. 1721.

VII. *Henrik Jan Raedt*, geb. in 1676, stadhouder van Leenen, rentmeester van Nettelhorst, de Cloese en Langen, huwde *Jenneken Arendzen*, geb. 10 Juli 1687, dochter van Arend Arendzen, burgemeester van Lochem, en van Jenneken Willikes. Hij stierf te Lochem 3 Febr. 1745, zij stierf aldaar 28 Maart 1771.

VIII. *Henrik Jan Raedt*, geb. te Lochem in 1719, burgemeester van Lochem, huwde *Ida van Oldenbarnevelt*, geb. 29 Maart 1732, dochter van Anthony van Oldenbarnevelt en van Willemina Betmer. Hij stierf te Lochem Sept. 1794, zij stierf aldaar 10 Dec. 1793.

IX. *Hendrik Jan Raedt*, geb. te Lochem 27 Aug. 1758, burgemeester van Lochem, huwde te Zutphen 20 Oct. 1786 met *Elizabeth Antonia Brass*, geb. 25 Febr. 1766. Hij stierf te Lochem 13 April 1826.

X. *Antonis Raedt van Oldenbarnevelt*, geb. te Lochem 20 Oct. 1796, koopman te Amsterdam, huwde in 1823 met *Henriëtte Christina Engelenberg*, geb. te Meppel 15 Jan. 1801, dochter van Jo-

Digitized by Google

hannes Rudolph Engelenberg en van Johanna Sidonia Hein. Hij stierf op den huize Morren, onder Doornspijk, 1 Nov. 1852, zij te 's-Gravenhage 13 Febr. 1883.

XI. *Christiaan Hendrik Arend Raedt van Oldenbarnevelt*, geb. te Amsterdam 9 Sept. 1830, Generaal-Majoor der Artillerie van het Ned. Indisch leger, Ridder in de Orde van den Ned. Leeuw, huwde te Riouw 2 April 1857 *Frederika Louisa Wilhelmina Borgen*, dochter van Marcus Borgen en van Charlotte Marya Jemaima Cuthberson. Hij stierf te 's-Gravenhage 20 Febr. 1904.

XII. *Frederik Lodewijk Willem Raedt van Oldenbarnevelt*, geb. te Ambarawa 23 Oct. 1864, kapitein der Infanterie bij het Ned. Ind. leger, huwde te Malang bij volmacht 15 Nov. 1888 met *Léonore Henriëtte Stennekens*.

XIII. *Lodewijk Raedt van Oldenbarnevelt*, geb. in Ned. Indië 27 April 1890 en *Walther Leonard Christiaan Raedt van Oldenbarnevelt*, geb. te Malang 22 Mei 1891.

M. A. v. R. v. d. K.

Nav. LX, 522, 570, LXI, 40.

Addenda tot de Genealogie van het geslacht „Penninck".

door JAMES PENNINCK.

Uittreksels uit de Doopsregisters te Enschede:

1723—1791. 13/7.

Kinderen uit het huwelijk tusschen *Henricus Penninck*, Burgemeester van *Enschede*, en Gezina Bekker [1]).

1745 October 31, *Hieronimus.*
1747 Februari 5, *Laurens.*
1748 December 1, *Henricus.*
1750 October 18, *Anna Margareta* (gehuwd met Adriaan Hen-
[drik Friezendorp.)
1752 November 12, *Theodora Willemina.*
1754 Avgustus 11, *Gerrit.*
1756 December 22, *Fenneken.*
1759 October 7, *Joanna.*
1761 September 6, *Gerrit* [2]).

[1]) Zie: *Navorscher*, 6oste Jaarg., Bladzijde 519, *Penninck Enschede Lijn.*

[2]) Zie: *De Navorscher*, 6oste Jaarg., Bladzijde 519, *Penninck Enschede Lijn.*

N.B. Het verschil in data tusschen doopsregister en familie-papieren moet liggen in de onjuistheid van het copieeren. Zie: *Geslacht- en Wapenkunde*, Bladzijde 518, *De Navorscher*, 6oste Jaargang. *Beknopt overzicht van het geslacht Penninck* door *James Penninck*, M. A. 11 Broadway: New York City: U. S. A.

Digitized by Google

Familie-vertakkingen der Penninck's.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Mr. Hendrikus Adrianus Jacobus van Hanswijck Penninck: Doesburg.
Kinderen: *Mr. Henri Charles van Hanswijck Penninck: Zutphen. Frederik van Hanswijck Penninck: Kampen. Cato van Hanswijck Penninck: Zutphen. Ernst J. F. van Hanswijck Penninck: San Francisco: Cal. U. S. O. Mevrouw N. de Ridder Penninck: Oosterbeek.*

— — — — — — — — — — — — — — — —

Mevrouw Marie Vis ter Horst: Amsterdam.
Dochter: *Mejuffrouw Anna ter Horst: Amsterdam.*

— — — — — — — — — — — — — — — —

Mevrouw W. Lim Bergsma: Semarang: N. O. I.
Mevrouw Bakker Penninck: Den Haag.
Kinderen: *Mevrouw D. Goossen Bakker: Harlingen. H. J. W. A. Bakker: Zwijndrecht.*

— — — — — — — — — — — — — — — —

Mevrouw Nicolina Penninck Haighton.
Dochter: *Louise Penninck.*
Willem Philip Karel Penninck: Den Haag.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Jean Jacques François Penninck van Oudeland: Station de Bildt.
Zoons: *J. Karel K. Penninck van Oudeland: Delft. Johan Mathilde Penninck: Delft.*

— — — — — — — — — — — — — — — —

Johannes Jacobus Penninck: Rotterdam.
Kinderen: *Mevrouw H. Penninck van Limburg: Rotterdam. Mevrouw M. Pit Penninck: Rotterdam. Mejuffrouw H. Penninck.*

— — — — — — — — — — — — — — — —

Mr. Johan Matthias Karel Penninck: Amsterdam.
Zoons: *J. Burchard D. Penninck: Singapore: O.-I. Willem Penninck: Amsterdam. Jan Penninck: Amsterdam. Jacob Penninck: Amsterdam. Hans Penninck: Amsterdam.*

— — — — — — — — — — — — — — — —

A. J. van Hamel: Leiden.
J. J. van Hamel: Haarlem.
S. van Hamel: Den Haag.
Mevrouw Mossel van Hamel: Amsterdam.
Mejuffrouw Cateau van Hamel: Apeldoorn.
Kinderen: *Mevrouw van Hamel. Anton van Hamel.*

— — — — — — — — — — — — — — — —

Digitized by Google

Henri Charles Penninck: Den Haag.
Mejuffrouw Johanna Penninck: Bussum.
Mejuffrouw Suzanna Christina Penninck: Arnhem.
Mejuffrouw Marie Josephe Philippine Penninck: Den Haag.
Mejuffrouw Anna Wilhelmina Penninck: Den Briel.
Mevrouw Alide Geertruida Bakker Penninck: Groningen.
James Penninck: New York City: U. S. A.
Willem Philip Karel Penninck: Java: N. O. I.

Nav. LX, 530, LXI, 39.

Ds. Petrus Keuchenius, zoon van Ds. Paulus Keuchenius en Emilia Eusebia Neomogus, geb. 20 Dec. 1755 werd in 1780 predikant te Hilvarenbeek en in 1791 predikant te Geertruidenberg, huwde te Dirksland (Overflakkee) 6 Aug. 1794 *Cornelia Angelica van Nieuwenhoven.*

Hadden twee kinderen:

1. *Wilhelmina* Keuchenius, geb. te Dirksland in 1795, huwde *Pieter Lodewijk Albertus Collard*, directeur der registratie en domeinen in de provincie Noord-Brabant. Zij stierf te Hoogland 28 Febr. 1886, hij stierf te Baarn in Nov. 1868.

2. *Emilia* Keuchenius, geb. te Geertruidenberg, huwde *Theodorus Brunsveld van Hulten.*

Meer bijzonderheden over deze personen kunnen niet door mij worden medegedeeld. M. A. v. R. v. d. K.

Nav. LXI, 46.

Geslacht Engels.

Een lakafdruk van dit wapen is bij de redactie ingekomen en zal den vrager worden toegezonden. RED.

Nav. LXI, blz. 46.

Geslacht Torring à Gronsfelt.

Het tegenwoordig geslacht Gronsfeld stamt uit de heeren van Gronsfeld bij Maastricht. V. D. S.

Slaghecke. Van Heek.

Waar mij ter kennis is gekomen, dat een mij bij name onbekende persoon gegevens verzamelt over de familie *Slagheck* in Delden en ik in het bezit ben van enkele gegevens, die voor dien

Digitized by Google

persoon van waarde kunnen zijn, stel ik deze gaarne beschikbaar. Ik zelf houd mij aanbevolen voor gegevens der familie *van Heek*, evenceus uit Delden afkomstig. C. J. SNUIF.

Nav. LX, 577, LXI, 41.

Burggraeff.

Rietstap vermeldt onder de wapens van den òf uitgestorven òf nog niet weder erkenden adel:

Roorda de Borghreef — Friesland. Gedeeld: 1. in zilver twee van elkander afgewende zwarte zalmen; 2. in blauw een gouden lelie in het midden, vergezeld van boven van twee gouden sterren en van onderen van een zilveren wassenaar. Helmt: een zilveren wassenaar, in de inbuiging eene gouden lelie dragende en elke hoorn getopt met eene gouden ster.

Het eerste is dus het wapen Burggraeff, 't 2e dat van Roorda van Tjummmarum, bijgenaamd »met de halve maan«.

We hebben hier dus vermoedelijk te doen met eene alliantie van een mannelijken de Borghreef met eene vrouwelijke Roorda (van Tjummarum).

Kan het ook een fout zijn, die in het wapen geslopen is, dat de huidige Friesche tak van het geslacht Burghgraef de zalmen op een gouden veld voert? G.

Familie de Burine.

Bestaan in ons land nog leden dezer familie of is het geslacht uitgestorven. Later en wel omsteeks 1825 werd deze naam gevoegd bij de familie de Veije, bestaat deze nog? Vanwaar is dit geslacht oorspronkelijk en wie heeft de goedheid genealogische gegevens mede te deelen.

Wapen familie Brocx.

Het wapen dezer familie is bekend, doch niet de kleuren. Kunnen die ook worden opgegeven. In . . . . een St. Andrieskruis, samengesteld uit 12 staande kruisjes (croissettes) (van?) en vergezeld met 4 zesp. sterren van?.. Helmteeken: een vlucht waartusschen de ster uit het schild en als Cri: Ad Alta.

Er bestaat ook een Noord-Brabantsch geslacht Brocx (Brox), dat R.-C. is en voert: zilver met een schildhoofd van rood, waarin een natuurlijke loopende geluipaarden leeuw. Helmteeken: de gel. leeuw, doch op zijn achterste pooten.

M. B.

Digitized by Google

Een vriend in Italië zendt mij de navolgende vraag:

»In de jaren 1827 en 1828 heeft te Rome verblijf gehouden een »jongmensch, wiens familie, van Duitsche afkomst, woonde in »de Nederlanden, men weet niet, in welke provincie noch in welke »stad. Hij heette Antoine **Landberg** of **Landsberg,** maar hij »teekende zijn naam ook **Berghe**. Men heeft hooren zeggen, dat »hij den titel van Markies had. Is deze familie nog bestaande »in Holland? In welke stad houdt zij verblijf?«

Velp. OBREEN.

Um die Verbindung der 11. bis 15. Generation festzustellen, fehlt zur urkundlichen Beglaubigung nachstehende Stammfolge. Es wird um gef. Angabe der Quellen gebeten.

11. Gen. Henrich von Münster auf Meinhöod, 1349—1408.
Gem. Elsabe von Bodelschwingh 1374—1379.

12. Gen. Bernhard von Münster auf Ruinen, 1403 † 1443.
Gem. 11. 2. 1425 Johanna van Ruinen, Erbin der Herrlichkeit Ruinen, † 1478.

13. Gen. Henrich von Munster auf Ruinen 1456 † 1510.
Gem: am Sonntag nach St. Peter u. Paul 1471 Agnes de Vos van Steenwijk a. d. H. Entingen.

14. Gen. Bernhard von Münster auf Ruinen 1510. † 1545.
Gem. am 1. Freitag in den Fasten 1518 Anna Margaretha van Raësfeld a. d. Lüdgenhof.

15. Gen. Henrich von Münster auf Ruinen and Meinhövel.
† 17. 11. 1608 zu Ruinen (nach anderen Quellen 1590)
Gem. 10. 6. (Margarethentag) 1551
Elsabe van Ripperda a. d. H. Farmsum 1597.

Rittergut Linz, Kgr. Sachsen, bei Ortrand Prov. Sachsen, am 22 März 1912.

Hermann Graf zu Münster.

In de Geslachtkundige Aanteekeningen van mr. J. van Doorninck, bldz. 22 staat o.m.:

Johan (v. Steenwijk) nu volgt op 28 Maart 1559 zijnen overledenen vader Johan, in zijne overijsselsche leenen op. Zijne moeder

Digitized by Google

was *Joanna van Dorth*. Trouwt op 7 Maart 1570 met Margaretha, dochter van wijlen *Derk van Isselmuden* en van *Anna Stelling* (toen echtgenoote van Mr. Robbert van der Beeck) uit welk huwelijk eene dochter, Anna van Steenwijk, enz.

Zou iemand kunnen meedeelen, wie de ouders waren van Joanna van Dorth, van Derk van Isselmuden en ook van wie Anna Stelling afstamt? S.

Nachenius.

Is ook een onzer lezers het wapen bekend van de familie Nachenius? Volgens mededeeling moet zulks bestaan hebben, doch 't is zoek geraakt.

M. B.

Jacobus Waten.

Wie kan mij mededeelen, wanneer de Amsterdamsche klokkenmaker Jacobus Waten leefde? L. v. W.

Familie Hartman.

In 1753 zeilde een echtpaar Hartman met hun driejarig kind, *Isaac Hartman* van Holland naar Amerika. De beide ouders stierven onderweg; voor het kind werd in New-Jersey State een tehuis gezocht, waar het werd opgevoed. Deze Isaac Hartman overleed in 1833 in den omtrek van Cincinnati in Ohio. Een talrijk nageslacht van hem leeft nu nog in de Vereenigde Staten o.a. in Oklehama.

Weet ook iemand mede te deelen, wie de ouders van dezen Isaac Hartman waren, met welk schip zij reisden, waar zij vandaan kwamen enz.? J. H. A. K.

ONDER DE STUDEERLAMP.

Onze Vorstinnen uit het Huis van Oranje-Nassau,
door Johanna W. A. Naber.
2 deelen. 2de verbeterde druk.
Haarlem, H. D. Tjeenk Willink & Zn. (Ingen. f 3.—, geb. f 3.80.)

Deze tweede druk van bovengenoemd werk is werkelijk een verbetering. De begaafde schrijfster heeft met de noodige zorg haar arbeid herzien en de resultaten daarvan, in het boek neergelegd, hebben niet alleen de wetenschappelijke waarde, maar weten

Digitized by Google

tevens door den aantrekkelijken schrijftrant den lezer te boeien. Achtereenvolgens worden behandeld: Juliana van Stolberg, hoewel geen eigenlijke Oranje, toch te nauw aan ons vorstenhuis gebonden om onvermeld te blijven, Charlotte van Bourbon, Louise de Coligny, Amalia van Solms, Maria Stuart, Maria van Engeland, Albertine Agnes van Oranje, Amalia van Anhalt, Maria Louise van Hessen-Kassel, Anna van Hessen-Kassel, Anna van Hannover, Wilhelmina van Pruisen e. a., terwijl de keurig uitgevoerde reproducties, naar schilderijen, er bij worden gevoegd.

De schrijfster bedoelde geen baanbrekend werk te geven, trouwens Jorissen behandelde in zijn Historische Bladen b.v. Amalia van Solms en Maria Stuart; Hora Siccama leverde de Brieven en Gedenkschriften van Maria van Engeland in der tijd in de Gids, Fruin en Muller schreven er over, maar toch een speciaal verzamelwerk als dat wat voor ons ligt, hadden we nog niet, en ook hier en daar worden ons enkele nieuwe gezichtspunten in de historie van de moeilijke dagen geleverd, waarin de Oranjes leefden. Het waren immers meer moeilijke dagen dan vroolijke, die zij meemaakten en dat spreekt ook duidelijk uit de zorgelijke trekken, die treffend op de afbeeldingen der vorstinnen uitkomen. Overbekend is haar invloed op de geschiedenis van het Nederlandsche volk en van deze zijde bekeken heeft het ook zijn verdienste de vorstinnen afzonderlijk te behandelen. Onze indruk over de wijze waarop schr. haar taak zou opvatten was reeds te voorzien, gegeven haar vroegere degelijke werken, als »Overheersching en Vrijwording« en »Caroline van Oranje«, en onze verwachtingen zijn na lezing van »Onze Vorstinnen« ook niet bedrogen.

Het boek mag er zijn.

Van Lennep kan met zijn historische romans roem geoogst hebben, omdat het romantische dus het onhistorische meer op den voorgrond trad dan het historische, maar Johanna Naber heeft getoond, dat men toch boeiend en interessant schrijven kan zonder van de historie af te wijken, dat is verdienstelijk werk.

GROOTE GODSDIENSTEN.

Het Buddhisme in Japan, door Dr. M. W. de Visser. Serie I, No. 8,

Baarn, Hollandia-Drukkerij.

Wellicht zou de titel juister zijn als deze luidde: »Iets over het

Digitized by Google

Buddhisme in Japan«, want veel meer wordt ons in het boekske niet geboden en wanneer men het standaardwerk van Prof. Kern over dit onderwerp heeft gelezen, lijkt bovenstaand werkje overbodig, maar anders is wellicht »iets« beter dan »niets«; de titel is in ieder geval wat pretentieus.

Piet Retief.

Levensgeschiedenis van die grote Voortrekker,
door Gustav S. Preller. 7e druk.

Pretoria. — Volkstem. — Drukkerij.

Inderdaad een interessante geschiedenis in het eigenaardige Afrikaansch-Hollandsch geschreven; men krijgt er een vrij goeden kijk door op de »Boeren«-historie en op dat gebied kunnen we nog wel wat leeren. Het boek is ernstig werk, met opgaaf van bronnen en verklarende noten voorzien, wij kunnen de lezing er van wel aanbevelen.

Keizer Napoleon als mensch

door Arthur Lévy met een voorrede van Francois Coppée
vertaald door Jhr. L. op ten Noort.

Utrecht. — J. G. Broese.

Een vertaling blijft steeds het oorspronkelijke minderwaardig, maar toch zit er goeds in, want daardoor toch komt het werk tot meerderen; het is werkelijk een durf om over den veel besproken en beschreven keizer nog iets te geven, dat het publiek treffen en interesseeren kan. Uit een wetenschappelijk oogpunt moet men dit boek niet bekijken, en anderszins kan het bijdragen om den lust te bevredigen van hen, die alles en alles willen weten van een wonderlijke figuur als Napoleon. De schrijver zal hier en daar wel moeite hebben zijn verklaringen wetenschappelijk te schragen, maar wie zal het hem vragen? Toch poogt de schr. zakelijk te blijven en waar dit streven voorzit is het boek lezenswaardig.

G. F.

CORRESPONDENTIE.

Register 1911 met titel en omslag verschijnen zoo spoedig mogelijk.

Digitized by Google

TAAL- EN LETTERKUNDE.

Wat ik aan **WOORDEN, ZEGSWIJZEN, ENZ.** in 30 jaar aangeteekend heb, en in chronologische orde gelegd, meen ik in diezelfde volgorde te mogen laten drukken.

Er zal veel bekends onder zijn, maar daardoor frisschen we de memorie weer eens op.

Zooveel mogelijk heb ik ter wille van de kleur de oude, dikwerf gebrekkige, spelling weêrgegeven.

Voor 't verwijzen vond ik een doorloopend nommer als aangewezen.

1. 1579, Leiden. »dair leyt een buydel met mijn dagelicx gelt, ende dair leyt een *cnoppeldouck* by in den schuyr neffens die betstede begraven«.

2. 1579, Leiden. »ick wil eerst die reeckeningh syen; sy hebbender wel een *lach* van tseventich gulden op geset, ende dair op *gesopt ende geflopt*. Ick begeer die eerst te syen«.

3. 1587, Den Haag. »Betaelt aen de weduwe van Arent IJsbrantszoon in 't Vosken 14 gulden 8 stuivers vuyt saecke van vier *stedecannen*, inhoudende elcxs twee stoepen wyns«.

4. 1587/1588, Den Haag. Een rietdekker leverde als materialen »riet, *locksnoer* en latten«.

5. 1587/1588, Den Haag. Betaald voor twee »*hordewagens*« 4 gulden 5 stuivers.

6. 1589. »Swanger ende *groot* van kinde ginck«.

7. 1592, Leiden. En »is hy 't gelt deurgebracht hebbende, een dach twee ofte drie daer nae weder thuys gecomen, *hebbende alsdan mede de pypen gestelt*, soe mit vloucken, sweeren, als anders«.

8. 1592, Leiden. »soo 't scheen wel *by den drank synde.*«

9. 1593, Delft. Aaltgen Arentsdr. »*hostybacxster*«.

10. 1597. »tes om *een leur ende seur;* sy hebben my gheen nyeuwe jaer gegeven.«

11. 1597, Leiden. »*clappecluscmaker*«.

Digitized by Google

12. 1599. »Spaignaerts ende al heure goederen voor *goede prinse* verclaert worden.« — *Prinsjes* aan pannekoeken, die de kinderen mogen wegsnoepen.

13. 1600. »*Wratselende*«.

14. Febr. 1601, Leiden. Cornelis Maertenszoon »*zegeltrecker*«.

15. 1601. »hoe nae (in bloedverwantschap) zyt ghy dan de meyt die t *spul* met Claes onse buyrknechte heeft.«

16. 1601 1 Febr. Leiden. Cornelis Louweriszoon »*Legtse te bedde*« (als familienaam; zie ook Maandbl. v. h. Gen. herald. gen. »de Nederl. Leeuw« 1910, n°. 9, blz. 276.)

17. 1605. Onder doodschulden: »Van 't waken ende *bloocken* over ende van 't lichaem« van Adriaen Engbrechtszoon.

18. 1607, Delft. Volgens eene acte (prot. Not[s] A. Ryshouck) is er sprake van een weddenschap over het drinken van de »*wyncoop*« van de »*cleermakerstaeffel*«, als er iemand onthoofd was, en die tafel werd getaxeerd op drie gulden.

19. 1607. zeggende, »dat de kaers die voorging best lichte«, (voorgaan in liefdadigheid; de eerste op een lijst).

19*. 1610. De requirant was een »*crayer*«; men moest zich voor zulk een wachten.

20. 1611, Leiden. »die groot rumoer maecten en *zeer de pypen stelden*« (zie n°. 7).

21. 1611, Leiden. »mittet *troufspel* hebben begonst te spelen om een *biertgen*.«

21*. 1614. »*Boschetdief*; een *boschetten dieff*.

22. 1614, Delft. Jacob Thomas zeide: »Staet gij daer, comt wij moeten *een sneetgen leggen*, ende hebt gij mijn vader de neus afgebeten, soo bijt mijn mede de neus aff.«.

23. 1614, Leiden. Over »t rijden ofte veeren (voeren) van een vracht op Leiden daer sij luijden volgens 't gebruijck om *geworpen* hadden.

24. 1615, Leiden. *Notaris* Adr. Paets, Leiden, wordt een *pennelikker* genoemd.

Digitized by Google

25. 1615. »die een *foclet* aen hadde, zijnde onder gewerckt mit groen.«

26. 1616, Leiden. »*Clappecluijsmaecker*« (zie n°. 11).

27. 1616, Leiden. Zeker persoon te Leiden »capitein van de Schutterije ende *steenplaetser*,« en een ander burger mede »*steenplaetser*.«

28. 1616, Leiden. »*Rol* ende deeckentrapier.«

29. 1616, Leiden. »*Foocletmaecker*« (zie n° 25).

30. 1617. »dat sij, insinuante, soude syn een *Craijster* ende dat sij haer verclict hadde (zie n°. 19*).

31. 1617. »besich was syn broeck *op te nestelen*«.

32. 1617. »zeeckere gouden *houpring* die zij aen de *hartvinger* van haer rechterhand was draegende.«

33. 9 Dec. 1618, Leiden. Kaerl Boerave »*waranderer* van de saey-neeringe.«

34. 1618, Leiden. Thomas Henrickzoon »hem generende met *rotte off mollevangen*«.

35. 1618, Leiden. »ende mit malcanderen ende noch ander geselschap hebben gegeten ende gedroncken ende vrolick syn geweest, ende over maeltyt ende daerna vrundelicke *contenantien* ende discourssen mit malcanderen hebben gehouden.«

36. 1618. »Ik hebbe hier de silvre lepelen in myn *diesack* ick en derff se nyet voor den dach brengen. Steeckende noch in haer *diesack* twee hulletgens.

37. 1618. »hout ghy datt tott een *gedenckenis*.«

38. 1618. »mitsgaders oock zeecker *teru* in een zackgen uytgedeelt aen zeecker huysges in 't Rietvelt dair stomme kinderen waren«.

39. 1618. »ghy syt een *crayer*, een schelm, een *schrobber;* ghy meucht de *vots* licken in een paerdestal. (Voor »crayer«, zie n°. 30).

40. 1618. »*Leppigen* en schampere woorden«.

41. 1618. onder andere »ongeschikte« woorden: »ghij *babock*«.

Digitized by Google

42. 1619 Delft. »alle *pletsverkoopers*».

43. 1619. »zekere vrouw sterft »door een groote *bangicheyt in haer keel*, seer *hemmende* ende *bremmende*«.

44. 1619 Leiden. »dat de requirant een *pieck op hem hadde*,« zeggende, »dat hij geen *pieck op hem hadde*«.

45. 1619 Leiden. Jan Verpoorten »*taeffeletmaecker* ende *laeckenstopper*«.

46. 1620 Leiden. Mathijs Henrixszoon »cleermaecker ende *foculetmaecker*« (zie n° 29).

47. 1621. In een Inventaris: *voorts 't kindergoed mittet kind . totte minne*«.

48. 1623 Leiden. Jan Adriaenszn »*clappecluysmaecker*« (zie n°. 26.)

49. 1623. »*Haer huyck over haer hooft trock in maniere als of zij beschaemt was*«.

50. 1623. »Komt ghij hier stelen met een *spaensche kap op*«.

51. 1624. »*Een dansge soude legghen*«.

52. 1624 Den Haag. Toen Jacob Hacke »bouckebinder« in 1624 weduwnaar was, werd aan de weeskamer o.m. overgeleverd »zeecker *cartebelleken* van de meuble, goederen enz.«

53. 21 Juni 1626 Leiden. »es den voornoemden van Torre, hebbende zijn handen in zijn dgiesacken (dijzakken = broekzakken), naar hem toegetreden, zeggende jegens den requirant: comt willen we nu eens een *plichaertgen of een sneetgen leggen* daerop den requirant zeggende: dat hem nijet en luste te vechten«. In de woordenquaestie wordt nog gezegd: gaet ghij ende *danst weder in 't hempt om 't kaersgen*«. (Voor »dgiesack zie n° 36; voor »sneetgen leggen«, n° 22.)

54. 1626 Katwijk a/Zee. »gevende voor redenen haerder wetenschap, dat d' voorsz. Reeckeninge gesciede tharer getuges voorsz. woonplaetse ende herberge tot Catwyck op Zee daer de Swan uything in zeecker *Camertgen* aldaer *genaemt het Emausgen*«.

55. 1627. »Daer gaet die *Linckert*, soewel weet hij te passen als de man uyt is om met de vrouw te boeleren.«

Digitized by Google

56. 1628. »*dat het etont op het tippgen*«.

57. 1629. »Sekere vrouw heeft geseyt dat de requirante oneerlyck was ende niet meer eer hadde dan een *munnick op syn mispel.*«

58. 1630 Leiden. »*naast allemanshoer, allemans weet het wel.*«

59. 29 Mei 1630 Delft. »Alle Engelsche Coopluyden van de *Societeit genaemt marchands advanturiers*«. (Prot. Not. Joh à Steelandt).

60. 1630. »Laat mij gaan off ik stoodt u in uw *sack*«.

61. 3 Dec. 1632. »Ick heb u aengenomen; dat ick u looft dat sal ick u geven; vattende bij sijn haer seggende soo meenige haer als ick in mijn handt hebt, soo meenige *duyvel vaert mijn int lijff* soo ick het u nyet naer en come«.

62. 1632. »een speeljacht, zoo als 't *drijft* en zeilt«.

63. 1634 Leiden. »seggende, dat hij den requirant sulcke *capusyn* op den neus soude stellen daer door *hij gedwongen* zoude werden *gort uijt zijn hant* te eeten en te laechen».

64. 1634 Den Haag. »dat hij niet en dochte, dat hij oock een *kraeijer* was en tot de schout in den Haech geweest ende aldaer haer ende haer man *bekraeijt* hadde«. (Zie n°. 39.)

65. 1635. »Twee *maseertgens* met kant«.

66. 1636. »noch een *prent tafercel* daer in afgebeelt staen *het opsiecken van de quade wijffen*«.

67. 1636 Den Haag. »Voor den gerechte van den voorsz. Hage bij de *barnende wasse keerse is vercocht*«.

68. 1636. »21 *maseurtgens* ofte hooftdoeckgens«. (Zie n°. 65.)

69. 1636. »*Tabackspinder*«.

70. 1637 Den Haag. »*Claer is kees*«.

71. 1637 Den Haag. De man is geck, en *is met de cop gequelt*«.

72. 1637 Delft. Brouwerij de drie »*Cimbellen*«.

73. 1637. Over het »*havenen ende bouwen* van de melck ende 't suyvel van de koeijen«.

74. 1647. Een halve ton »*weedas*«, in den kelder liggende.

Digitized by Google

75. 1637 Den Bosch. »daerenboven soo schrijft ghij mij sulcken *Schotsen* antwoort alsof ghij 't selve van den uwe geeft«.

76. 1639. »Luijtenant van de *timmerluijden te velde*«.

77. 1639. »jou verbruijden *craeijer* ende halven *trull;* gij bent een *craijer* ende halven *trull.* (Zie voor »craijer« n°. 39).

78. 1639 Delft. Een *Hovering*, wonende aan de Groentgens Vest is geld schuldig in een boedel.

79. 1640. »dat sij was een *fransche tronie*«.

80. 1642. »*een cooltge vuer in 't hemt*« voor hoer.

81. 1642. over een diefstal antwoordde een juffrouw »'t is meer als al te waer ende laet *aen die lijn niet trecken opdat de pot toe is blijvende*«.

82. 1643 Den Haag. Er is sprake van eene qualiteit »peerden«, welke »als sijnde uijt dese landen *gelorrendraijde* peerden sij mede naer de Grave voerden.« Later wordt gezegd, dat sommige »van dezelve peerden der huijsluyden eijgen, ende geen *golorredraijde* peerden waeren«.

83. 1644. Iemand kreeg zoo'n hevige vuistslag in 't aangezicht, dat hij verklaarde »*hij in persoone niet en wist ofte hij staen ofte valten wilde*«.

84. 1644. »*verpleckt stondt*«,

85. 1644 Delft. »een wintmoutmolen, genaemt het *bordeeltge* ofte de *bordeelmolen* op de stads vest achter de Dirck Langensteech«.

86. 1645 Amsterdam. Claes Lucaszoon »in sijn leven *Garbeleerder*« op 't Oostindisch huis.

87. 1646 Delft. Jan Mathijszoon van den Boogaert »*debicksnijder*«.

88. 1646 Den Haag. »mede in gecomen is met een stuck etens in sijn hant, ende soo te samen met malcanderen *boonsuijcxe mem* [1]) drinckende«.

89. 1636 Den Haag. »wel wilt ghij vechten, soo gheeft mij oock een *stuck van uw neusdoeck*. Daer op de voorsz. Jan van Straten uijt voorsz. herberg gegaen is, als wanneer de-

[1]) Deze twee woorden zijn zeer moeielijk leesbaar.

Digitized by Google

requirant dadelicken 't voorsz. *stuck van de neusdoeck* ter venster vuijt geworpen heeft, als niet van meening wesende met d' voorsz. Jan te vechten«.

90. 1647. »*Kattekullen*«, gezegd tegen de Heeren Hooge Raden »ten affronte«.

91. 1647. »Zij heeft *kooltge vier in 't hembe* gespeelt«. (Zie nº 80).

92. 1647. »Ick sal morgen een *bast* voor u draeijen daer ghij sult aen hangen«.

93. 1647. »hij was hem scheldende voor *hapscheer*«.

94. 1648. »zwanger ofte *groot gaende*. (Zie Nº. 6.)

95. 1648, Delft, »*toebackspinder*«. (Zie nº. 69.)

96. 4 Febr. 1649, Den Haag, Verklaard wordt dat zekere juffrouw niet aldaar (Den Haag) is »geschafotteert«, veel min, dat zij requirante »een van diegene soude wesen die ten tijde seeckere jongman in 't laest van den voorleden somer, metten swaerde werde geëxecuteert op het schavot *met roeyen in den arm* soude hebben gestaen«.

97. 1650, Delft. Nicolaas Coulon »*houtgesmr*. of *schoehoutgesmacker.*«

98. 1650. »hoe legt ghy hyer en *tilpt* en raest.«

99. 1650, Delft. cuyper ofte *cleynwerckmaecker*«.

100. 6 Febr. 1650, Delft. »*als de bruyt is in de schuyt soo syn de beloften uyt*«

101. 1650. »*bet en bult*« verteerd.

102. 1650. »alwaer ghy den *devick* uyt een oxhooft hebt getrocken soo dat aldaer de kelder van wyn blank lyt.« (Zie nº. 87.)

103. 1650, Den Haag. »Seecker yemant hadde gecocht een soode rogh ende noodde een ander daerop ende syn sy samen gegaen om een pintgen te drincken ende *een visch*, naer 't ordinaere spreeckwoort, *te verexcyssen.*«

104. 31/12 1650, Delft. een echtpaar verzoekt aan Schepenen (Prot. Simon Mesch) echtscheiding, omdat »sy malcanderen in de huyshoudinge niet langer en connen verstaen, vermits sy

Digitized by Google

de Hel aen malcanderen *verdienen* met vloecken ende sweeren.«

105. 1651. »een clerck off een *bruy*.«

106. 1651. »jou *treyter*«.

107. 1652. In een wijnkelder worden wijnen geproefd. De wijn viel wat zoet, en men wenschte *rysiger* wijnen te proeven, maar er waren geen andere »wynen die *rysiger* vielen.«

108. 1652. *Mompypen*, komt voor in een Inventaris.

109. 1652. Den Haag. Bij een standje op Maandagavond in 't Noordeinde waren voor de deur »een deel *maerckt-jongens*.«

110. 1653. »dat hij was een groote *montademaecker* (boutademaker).«

111. 1654. «daer geen lieffde en is daer en is geen jalousheyt, maer ick hebbe u lieff ende daeromme ben ick jalours, wij twee sullen een zijn ende ick sal u nimmermeer niet verlaten noch geen andere ter wereld trouwen als u alleen, off *ick moet duyvels eygen worden*, ende de duyvel moet mijn haelen.« (Zie nº 61.)

112. 1654. dat hij met de voornoemde Dieuwertje »*gepopt* ofte geboeleert heeft«.

113. 1654. »*eene vloot, waerinne zij blaeu cool waarmoes hadde gehaalt*«.

114. 1665. »*gecompareert en verschenen*«.

115. 1655. »*hij heeft al weer sijn gat vol*,« voor dronken.

116. 1655. »*Ick sal mijn man doen hoorens draegen met tacken* dat daer alle jaeren een tack aenwast.«

117. 1655. »dewelcke verclarende testateuren wel te kennen ende dat zij lieden sijn die gene *die sij hen baptiseren* als getuigen van goeden gelove.«

118. 1656. Iemand is naar »*Nieu Nederlant* insolvent vertrocken naerlatende veele schulden.«

119. 1656, Den Haag. Zeker persoon had gezegd: »dat de Bodens van de Generaliteyt *hoorndragers* waren.« Tot verantantwoording geroepen wist hij zich op deze wijze te verontschuldigen: »sijn de bodens geen hoorndragers; moetten se niet als sij reijsen ende voor een besloten plaetse comen op

Digitized by Google

den hoorn blaessen omme binnen gelaten te worden«, en verder »dragense off voerense neffens twapen van de generaliteijt oock niet het wapen van Sijne Hoocheyt den Heere Prince van Orangien, ende staen daer geen hoorens in?« (Zie N° 116.)

120. 1656. »Ick sal maer naer de *Zeeuwen gaen*, die hoeff ick maer een woort te seggen, dan sal ick mijn gellitje in mijn schoot crijgen,«

121. 1656. »*Kruijckedecker.*«

122. 1656. »Wilt ghij den *officier een boete in sijn borse iagen.*«

123. 1656. »dat de Juffrouw was een *staeltghe.*« Dit wordt genoemd te zijn een »*atroche ende ennorme injurie.*«

124. 1656. »*Off tselve bruijloffsvolck iu tverbij rijden van den voorsz. wagen niet heel wel in haer schick ende vrolyck waeren, alle singende en quelende, haar hoeden uijt de portiers steeckende omhoogh, ende in haer handen clappende?*«

125. 1657. »het is soo waerachtich waer als *ick Godt den doot schuldich ben.*«

126. 1657. »seggende *u hoddebeck* ende meer dergelijke scheltwoorden.«

127. 1657. »Wij hebben gisteren al vrij een glaesie in 't hooft gehat«. (voor *dronken.*)

128. 1658. »Ick *bruy* u met de *ry* op den kop«.

129. 1658. Een »*warpentrapyer*« neemt aan zekeren leerjongen te onderwijzen in het »hantwerck van warpen«. De jongen zou, indien hij meester werd, en »een stuck ter weecke« afleverde meer loon krijgen.

130. 1658. »*Tut, tut*, het is maer een *nuffken.*«

131. 1658. »my dunct, dat hy *in de vincken is*, meynende daermede dat hy droncken was«.

132. 1659. Een vrouw die zich bedronk, »ende geen *huysvrouwende* vrouw en is«.

133. 1659. »Onse jouffrou is zoo gierich; men behoort haer te bestelen *bij neus ende bij lippen*«.

Digitized by Google

134. 18 Sept. 1659. Leo Aitsma, Resident van wegen de »*Aenzeesteden*«. (Herhaaldelijk gevonden; Hanzesteden.)

135. 1659. »Ick sal den buchelden hont nog slaen, dat hij *oly schyten sal*«.

136. 1660. »jou banqueroetiersters, uytsuypers en *kerkpilaeren*«.

137. 1660. »in groote armoede sittende en *van den eenen broode nauwelix tot den anderen broode* kunnen geraecken«.

138. 1661 Leiden. »*Neurenbergier* tot Rotterdam«.

139. 1661. »dat hij deselve specificatie houdende is voor puijre *cartabella*, dewijle deselve niet behoorlicken ende wettelicker wijs is gemaeckt«. (Zie n°. 52).

140. 1661. »wij belooven u een *dageraet*« (voor »in brand« steken).

141. 1661. »*bij dranck sijnde*« (voor dronken).

142. 1661. in een herberg werd tot de waardin gezegd: »Ghij moet met mijn kijven«. Daarop antwoordde zij: »ick en kan niet kijven«. Hij zeide wederom: »kunt ghij niet *kijven als de viswijven te Amsterdam*«.

143. 162. »ghij *puijter;* ik wil mijn vrou in geen *puijters* geselschap hebben«.

144. 163. »wij en sijn geen *bier vlieck*«.

145. 164. Iemand zegt tegen een pas gehuwd man: »'t is nu tijd dat gij een blicke hoet laet maken, opdat daar geen *horens* door en groeijen«, stekende twee vingers als horens naar den requirant toe. (Zie n°. 121).

146. 1662. »Zoo gaet ghij nae Griet Glas toe, ende daer verdomineert ende *vertuijrluert* ghij u gelt«.

147. 1662. Arnoldus Janszoon van den Heuvel, mr. *koper-geelgieter*.

148. 1663. »Ghij ringeloort mijn als off ick een *kootjongen* was«.

149. 1663. »Ghij droncke *tobbe*«.

150. 12 Maart 1663. Zeker persoon, die gestorven was, had in een miserabelen staat verkeerd, »alsoo hij ontrent vier jaren te voren *tusschen vier ende bedden heeft gegaen*«, en alzoo niets heeft kunnen winnen.

Digitized by Google

151. 1663. De requirante werd met vileyne woorden aangesproken: »Ghij *Rijnosterkop*, waeromme geeft ghij mijn geen gelt«. Ook werd haar toegevoegd: »*karitactbrock, bedelbrock gasthuijsbrouck*«.

152. 1663. »wat doet ghij in een *modt- ende kodthuijs*«.

153. 1663. »een mantel met een *karrepoets*«.

154. 2. Mei 1664. Johan van der Mij, »*portegieter*« (2 maal bij nots C. v. Berendrecht).

155. 1664. »Ick weet voor u een rijcken *forckert* en 't is een jonghman.«

156. 1664. Philipina van Merwoorde werd telkens genoemd »ende aengesproken met woorden die een bijsondere genegentheijt te kennen geven, als mijn *Philippinsche*, mijn *Vareloosje*«.

157. 1665. »een silver *chassoir* met het wapen van Groulaert ende een contramerck«.

158. 1665. »dat sij een *portegijse ende luijphoer is*«.

159. 1665. eenige schutters en burgers waren »*te samen in vruntschap, in eenicheijt, soeticheijt ende buerschap met den anderen vergadert*«.

160. 1665. »het hulsel van Joffe van der Voegen, *gepallert* met een paer goude pendanten met een steen ende paerlen ende een gout toertje met dobbelde paerlen ende vrongh«.

161. 1666. »het is met uw gelijck het *Cameloth*, dat een quade vrouw genomen heeft dat kander niet weder uijt«.

162. 1666. »ghij bent een sacramentsen *hoornbeest*«. (Zie n°. 147).

163. 1666. »Wat hebt ghij mij vijff oxhoofden wijn geleverd? *vijff drommels op uw hert* mocht ghij mij gelevert hebben. Ghij hebt mij maer twee gelevert«.

164. 1667 Den Haag. »*mr. Levoordraijer*«.

165. 1668. »Bij haer hebbende een *tuijmelaer* ofte *barnetel jaegerhondt*«.

166. 1668. »*habijt ende cledinge*«. Het paar wou trouwen. (Zie noot bij n°. 205).

167. 1668. »Een *casuarishoer*«. (Uit de Casuaristr. in den Haag?)

Digitized by Google

168. 1668. bij inwoning wordt gecontracteerd den commensaal »aen te doen sijn behoorlijck *gerack ende gemack.*

169. 1668. »dat alsoo gecken *quaet cruijt* was«.

170. 1668. »dan kon je *onder den duijm* mededoen en gij soudt braef gelt verdienen, en evenwel een eerlieke meijt blijven«.

171. 1669. »alt'samen *gehandt ende getandt*«.

172. 1669. »*gegeven van de steene aen de pael 4 stuijvers*«. Deze uitdrukking komt voor onder verschotten van de dienstbode ten laste van een boedel.

173. 1669. »Gij zijt soo een *haeg en velt*«.

174. 1669. Een (zekere) D[ominee?] Cleur tot Wilsveen komt dronken van Scheveningen van bezoek aan den Schout aldaar. Gebracht met een wagen aan de Leidsche Schuit, zegt de waard »is dat *dominees werk*, willende daermede uijtbeelden dat den voorsz. Cleur droncken was.« De voerman antwoordde: »*eens weelde is altijd geen arremoede*«.

175. 1669 Delft. »gewesene *gijlinslager* dezer stadt«.

176. 1 Maart 1669. »Een huijsinge, genaemt St. Jacob in de Hoochstraat ('s-Gravenhage), wordt, naer voorgaende Son- ende Marctdaechte, ende andere gerequireerde Solemniteijten, alreede bij den *brandende wassche kaerse vercocht*«. (Zie nº. 67).

177. 1670. »een poth met geconfijte *ginghbaer*«.

178. 1670. Gevraagd werd aan zekere jonge dochter »off sij oock oijt t' eenigen tijde eenige conversatie met eenige manspersonen heeft gehouden ofte met ymant eenigh *mal gelaet heeft gepleeght*«.

179. 1670. Een vrouw lag te Scheveningen »sieck aen een *gequetste hooftwont.*«

180. 1670. »gij meucht *schrijven en vrijven*, ick hebber niets mede te doen«.

181. 1679. In een Inventaris onder schilderijen: »een cleijn *billegatje*«.

182. 1670. jonkheer Servaes van Panhuijs was »*mr. knaap* van de Houtvesterie van Hollandt«.

Digitized by Google

183. 1670. »Op een *stuck springent vlees* ten eeten waren versocht«.

184. 1671. »noch een *scheurselbant* met toebehooren; een *scheurselbandt* met een paer hosen«.

185. 1672 Delft. »Eene quaestie tusschen enkele personen was bijgelegd, «affgedroncken ende *in 't vier der liefde gesmolten*«.

186. 1672. »Den requirant te *lederen* (laideeren?) ofte te quetsen«.

187. 12 Juni 1972. »het gaet nu gelijck de *penneman* in de laeste Engelsche oorlog seijde, te weten, dat de Engelsen *de geusen souden leeren bidden*«.

188. 1673. »Ick hoop dat sij nogh *door het bedstroo sal druijpen*«.

189. 1673, »Siet eens hoe suyr hy siet alsoff hy *Vianen verraden hadde*«.

190. 27 Oct. 1673. »Madalen Damme heeft gewoont ten huyse van Silvester ende dat de voorsz. Madalen aldaer wierde geëmployeert voor een *Slobbetje* van thuys, ende minder als een kindermeyt, laetende dselve niet als van bootschappen loopen, en met de kinderen speelen en op de hals draegen ende als d' selve niet en dede tgene de voorsz. Silvester soo datelyck wilde hebben ende somtyts soo ras nyet en conde werden gedaen gaff hy dselve een *schop* onder 't gat, ende een *lap* om haer hooft met dreygementen om haer telkens wegh te jaegen ende liet de voorsz. Madaleen als een bedelaerster in een hoeck alleen eeten«.

191. 1674. »dat er in huys *gesmeert ende gesmult* wiert.«

192. 1674. »*kercken en houren* souden hebben bestolen«.

193. 1674. voor geld; »niet één te hebben, »*daer een hamer opgevallen was.*«

194. 1674, »dat sy ons de glasen sal doen inslaen ende maken, *datter bloedige hemden sullen werden* gedragen.«

195. 1674. »noch een *clein clavercymbaeltje* van cypresse hout voor de jonge juffr. van Breukelerweerd om daerop te leeren speelen.«

196. 1674. »laat je wat *cuseren* met een wat *jampen* wilde halen.«

197. 1674. »dat hy den *brats* hadde van syn swager«.

Digitized by Google

198. 1675. »ick wenschte dat hem ymant soo een *bruy* gaff, *dat hy de moort stack*«.

199. 1675. »ghy »hoornbeest«, *coggil*, verrader, »craeyer«, comt schelm daer uyt.« (Zie nº. 164 voor »hoornbeest« en nº. 77 voor crayer«).

200. 1675. »Verweet hem dat hy was een *kraeyer*, ende ghy syt voor een *kraeyer* van 't stadtshuys gegaen en voor een *kraeyer* moet ghy gaen. (Zie nº. 201.)

201. 1675. »Een boedel te repudieren, ende *mette voet te stooten*«.

202. 1675. »hebbende de *doodverve* soo geset, dat tusschen de selve ende de dood geen onderscheid is.«

203 [1]). 1675. »ontstelt ende *perplecxt*«
»gedaen ende *gepasseert*«
»kunnen *exerceren* ofte bedryven«
»sigbaar en *remonstratif* bewijs«.
} Zie nº. 114.

204. 1676. *laboermaeckster*.

205. 1676. »Duyvelse hoer; *lorscous*.

206. 1676, 's-Gravenhage. Er is sprake van zekeren wijntapper in de Nieuwe Molstraat bij wien »boven het venster ter zyde van de deur twee *koehoorns* aangespijkert waren.« (Zie nº. 201).

207. 1677. Dertig paar manshandschoenen »*garnobel*«.
Twaalf » witte handschoenen »*garnobel*«.

208. 1677. »en dat degeen die wat op syn hoorens hadt *syn quast wel schuren* mocht.«

209. 1677. zekere Block »*inslager*«.

210. 1678. »Een *clavecimbel* synde een *staertstuck op een voet*. (Zie nº. 197.)

211. 1678. een cleyn dun ende mager *spiljoenhondeke* met lange hanghooren.«

[1]) Dit herhalen van woorden van gelijke beteekenis; voornamelijk het plaatsen van Nederlandsche naast bastaardwoorden komt herhaaldelijk voor. Is dit 't woord en het begrip versterken of verklaren? Zoo juist vind ik nog in 1562: »up haer luijder *eijgen* ende *propren* goederen«. Zie ook 203 en andere.

Digitized by Google

212. 30 Juli 1679. »dat hy hem aende pachters van de wynen soude hebben *verkraeyt* ende aengebracht.« (Zie nº. 202.)

213. 1681. »daerop gestoft ende geroemt heeft, dat het geen kunst was een boer te bedriegen, maer dat het kunst was een *fray* advokaat te bedriegen.«

214. 1682, Den Haag. Bij een kibbelpartij wordt door een »vendrigh« der schuttery gezegd: »Gy syt *maer jongens*, schurcken, ende gaudieven; de galgh siet u de oogen uyt; gy syt van *Jan Pistooltjes volck.*«

215. 1886, Den Haag. *Utrechtsche theekantjes of tee-koeekgens* kosten 10 stuivers het pond.

216. 1686. »Betaelt aen poeyer, een poeyerdoos en twee *Venlosche koecken*« een gulden acht stuivers, voor een Haagsch weeskind te Delft op kostschool.

217. 1688. »Kussesloopen met *blocnaden;* slopen met *binneneercken.*

218. 1689. »*laet hy syn vinger in de aerde steecken en ruycken in wat lant hy is.*«

219. 1690. »Den IX October gegeven aen dit weeskint (Alida van Spanje, dochter van den Majoor K. van Spange), om een maeltyt te geven aen diegeenen die haer op haer verjaerdag met eenen *silveren borstel hadden bestoocken* f 31.50.«

220. 1691. 20 Febr. Aan hetzelfde weeskind gegeven f 6.30 tot het »coopen van eenige frayicheden om haer broeder te *besteecken*,« die jarig is geweest.

221. 1705. »*me heb ick het kloen by den draet.*«

222. 1717, 10 April. Mr. Adriaan van der Goes was *meesterknaap* van de wildernisse in Holland. (Zie nº. 184).

223. 1741. Een »*besemstuyver*«.

224. 1769. In een inventaris: »Eenige *rommelarye*«.

A. J. SERVAAS VAN ROOYEN.

's-Gravenhage.

Digitized by Google

Orders en Reglementen voor het Guarnisoen van Sluijs in Vlaenderen en de onderhorige Forten.

Medegedeeld door J. K.

(Voortzetting van Nav. LXI, 98).

Art. 38.

Men sal de pagters van het gras op de wall en in de werken, gerustelijk laeten Maeijen, hooijen, en haer hoeij vervoeren, mits voor aff aen de commandant van de wagt, geExhibeert te hebben de beschijden haer daer toe qualifiseerende, in dit geval moeten de schildwagten, ook gewaerschout zijn.

Art. 39.

Geen soort van vee sal geleeden worden in de werken te wijden dan op speciale permissie, de schildwagten sullen alle honden die op de borstweeringe komen te loopen doot slaen ofte schieten indien zij konnen, en het vee sien in arrest te neemen.

Art. 40.

Geene vrouluijden sullen in de wagthuijsen geleeden worden op poene voor sulks vrouwmens van op het houte paert geset, en de stadt uijtgeleijd te worden, en voor die geene die de selve in de wagt gebragt mogt hebben, van agt dagen te water en te broot in de provoost geset te worden.

Art. 41.

Men sal geen bedelaers in de stadt laeten komen, en ook sorg draegen dat geene persoonen, die door het gouvernement off door de magistraet van deese stad zouden mogen uijt geset zijn, weder binnen koomen en sulke in het binnen comen ontdeckt wordende sal men de selve onder goed geleijden na de hooftwagt senden.

Art. 42.

Geene schuijten sullen bij nacht ergens anders gelaeden worden, dan aen off onder de bruggen gesloten ofte wel in het ponthuijs en geensints in de contrecharpe.

Art. 43.

Wanneer Eenige poort voor d'een off ander open gehouden word en de persoon, of personen voor wien de selve open blijft, ten elff uuren niet binnen zijn, sal men de poort sluijten ten zij bij speciaele contrarie ordre, senden de ondertusschen, de officieren haere avond rapport op de ordinaire tijdt aen de hooftwagt.

Digitized by Google

Art. 44.

Indien men op het sluijten van de poorten een ofte meer persoonen het zij mans ofte vrouwen, van verre zien aenkoomen om binnen te geraeken sal men niet sluijten voor dat de selve binnen zijn.

Art. 45.

Als den Gouverneur, off, Commanderende officier, de een off andere poort mogten uijt gaen, sal daer inmediaet rapport van gedaen worden aen de hooftwagt gelijck mede wanneer de selve weder binnen koomen.

Art. 46.

Men sal niemant met schietgeweer off Jagthonden buijten de poorten laeten gaen, ten zij hij voorsien zij met een pas van den Gouverneur off Jachtgericht.

Art. 47.

Als de poorten gesloten off geopend werden sal men voorsigtigheijd gebruijken in het ophaelen en nederlaeten der valbruggens dat geen schade daer aen werde toegebragt.

Art. 48.

Des Middags van twaelff tot een uur en des Sondags off andere publieke Feestdagen onder de kerktijd moeten de buijtenste valbruggens opgehaelt en de barrieres toe gedaan worden.

Art. 49.

Men moet sorg draegen dat de Posten ordentelijck en suijver zijn als die overgelevert worden, soo in de corps de gardes als daer voor, tot de secreten incluijs, daer de corporaels voor sullen moeten verantwoorden, als mede dat de posten sonder defecten en compleet overgegeven en genomen worden, en indien daer defecten gevonden wierden sal den officier, off onderofficier, die aflosschen moet, daer van eer hij de oude wagt afloscht rapport aen de hooftwagt laeten doen, op poene dat het defect voor sijn Rekening sal zijn dit moet ook verstaan worden, ten opsigte van de Sergeanten, Corporaals en tamboers, waerom zij wel serieuslijk gelast worden alles wel over te neemen eer zij aflosschen.

Art. 50.

Omtrent het ceremonieel sal men volgen de ordres van Zijnne Hoogheijd Prins Willem de derde gegeven den sesden Sept. 1688.

Art. 51.

De Directeur van het Departement en de inginieurs van het

Digitized by Google

Guarnisoen sal men over al, laeten passeeren en om hier omtrent geene abuijsen te hebben, moeten de soldaeten soo wel als de officieren van het guarnisoen die heeren leren kennen, en men sal den Directeur de Eer aendoen, welcke hem volgens de ordres op het ceremoniel competeerd.

Art. 52.

De Respective wagten sullen de hooftronde niet ontfangen, ten zij aen haer, door de serg^t^. het teeijken van de Hooftronde verthoont word het welk een ronde copere pennink is gemerkt met de letters: H. R.

Art. 53.

Als den ondermajoor Ronde doet, sullen de wagten in het geweer koomen, ende officier van de wagt, sal sig voor sijn volk stellen, en als hij na besette wagt Ronde doet, sal men het ceremonieel opserveren, als bij andere rondens gebruijkelijck is.

Art. 54.

De Sergeanten van de wagten, sullen soo wel als de Corporaels sorg draegen dat haer volk op de turffmandens niet gaen sitten off eenige schade daer aen toebrengen alsmede aen de Lantaerns op poene van straff, off vergoeding.

Art. 55.

Niemant sal sig vervorderen in de corps de gardes en wel speciaal in de nieuwe op off omtrent De Schoumantels, banken, deuren, tafels vensters, britzen, alsmede in off aende schilderhuijsen, met messen off eenige andere instrumenten naemen off andere figueren te snijden nog ook met geen heete tangen te branden op poene daer over arbitrairlijck gestraft te worden, de corporaels, sullen bij de aflossinge alles wel Examineeren mits dit tot haer lieder verantwoording sal zijn.

Art. 56.

Niemant de wagt hebbende off niet hebbende sal sig vervorderen eenige onbewoonde baracken open te maeken onder wat pretex het ook zij op poene van met spitsroeden daer over gestraft te zullen worden.

Art. 57.

De soldaeten die de wagt hebben, sullen niet vermogen eenig volk aente brengen om dienst te neemen, nog veel minder bij de zielverkopers, voor en al eer die luijden eerst aengebragt zijn bij den Gouverneur, offt Commandeerende officier, op poene van met spitsroeden gestraft te worden.

Digitized by Google

Art. 58.

De patrouilles, soo bij dag als bij de nacht sullen van alle wagten, Exactelijck gedaen worden, soo als de Capt. van de hooftwagd sal ordonneeren en sullen de patrouilles bij dag, bijsondere attentie hebben op de rijnigheijd van de posten op de wal en waer zij passeeren sullen, en alle jongens off kinderen op de wal vindende te speelen daer affjagen.

Art. 59.

Als de Millitaire patrouille die van de burgers, bij nacht in de straeten mogten ontmoeten sal die eerst aangeroepen word, antwoorden Guarnisoen off burgers patrouille waerop de eerste moet seggen patrouille voorbij, en sullen gemelde patrouilles des versogt wordende elkanderen de behulpsaeme hand geven.

Art. 60.

Des morgens als de poorten geopend werden sal men niemant, uijt off in laeten gaen tenzij het velt eerst ontdekt is door een Corporael en twee man, moetende soo lang de valbrug opgehaelt, en de barriere gesloten worden tot dat de corporaels rapport doet dat alles rigtig is.

Art. 61.

Des morgens voor de aflossinge der wagten, sal daer een officier de wagt heeft door een Sergt. en daer een Sergt. de wagt heeft, door een corporael, de palisaden gevisiteerd worden, gehoorende onder haere posten, off die compleet zijn ofte niet en zulks op het morgenrapport setten.

Art. 62.

De Cannonnier die met een ordonnantie van de hooftwagt, 's morgens de visite gaet doen sal men overal laeten passeren tenzij daer de pasagie voor een ijeder verboden is.

Art. 63.

Indien iets extraordinairs gedurende de wagt was voorgevallen, sal den officier off onderofficier nadat afgelost sal zijn daer persooneel rapport van doen aende Gouverneur off commanderende officier.

(Wordt voortgezet).

Digitized by Google

Een familieschandaal tijdens de Bataafsche Republiek.

Op een avond in den nazomer van het jaar 1802, ongeveer ten negen ure, klopte aan een der deftige huizen op de Heerengracht bij de Utrechtsche straat te Amsterdam een jonge dame van circa 25-jarigen leeftijd aan. Haar houding verried, dat zij eene bekende van het huis was en dat haar ongeduld geprikkeld werd door het lange wachten alvorens men de huisdeur opendeed. Toen dit ten slotte geschiedde, hoorde zij zich echter in plaats van een woord van welkom, het bescheid toevoegen, dat Mevrouw haar den toegang tot het huis voor nu en voor immer ontzegde. Meer verontwaardigd dan teleurgesteld begaf zich het meisje nu naar een der voornaamste herbergen der stad, vanwaar zij het navolgende schrijven verzond: »Permettez que je vous demande si c' est par vos ordres qu'on ma refusé ce soir l' entrée de la maison paternelle. Je n' en sais pas la cause. Je ne l' ai pas quittée à votre insu. Un mot de vous, ma mère, confirmera l' arrêt que sans doute votre coeur maternel n'a pu dicter et que je ne mérite pas. Votre très respectueuse fille, J. V. H.

P. S. Daignez vous rappeler, ma mère, que je n' ai personne à qui j' ose risquer de demander un asile, excepté celui que vous me refusez pour epoux.«

De jonge dame, tegen wie zulke strenge, men is geneigd te zeggen, onvergeeflijk strenge maatregelen getroffen werden, was Johanna Theodora Geertruid van Hoorn (geb. 30 Maart 1777) dochter van Mevrouw de weduwe van Hoorn, geboren Testart en zuster van Pieter Theodoor van Hoorn, penningmeester der Thesaurie van Amsterdam, gehuwd met Bregetta Henrietta Constancia Pancras Clifford en eindelijk schoonzuster van Mr. Henrick Bicker, koopman te Amsterdam, echtgenoot van Willemina Jacoba van Hoorn. De reden, die de moeder noopte haar kind te verstooten, wordt ons door Johanna van Hoorn in een geschriftje medegedeeld, dat tot titel heeft: »Mémoire d' une épouse persécutée par sa famille« en is uitgegeven bij de weduwe Boniez te Chalons.

Johanna leefde onbezorgd en door haar familie bemind, totdat den 8sten December 1797 haar vader overleed, deze, Quirijn Willem van Hoorn, ambachtsheer van Noordwijkerhout en de Zilk, was sedert 1787 door den Erfstadhouder als oud-burgemeester geremoveerd en had zich vanaf dien tijd als een ijverig patriot doen

Digitized by Google

kennen. Hij was bankier van den Poolschen Koning Augustus Poniatowski en stond bekend als een vermogend man. Voor zijn jongste dochter schijnt hij een zwak gehad te hebben, dat door zijn vrouw niet werd gedeeld, althans na zijn dood is er eene verkoeling tusschen de moeder en Johanna ontstaan.

Tegenover haar broeder en zuster liet Johanna zich menigmaal half gekscherend, half ernstig uit, dat zij geen roeping tot het huwelijk gevoelde en dat zij zich zelf reeds als de suikertante van haar neefjes en nichtjes beschouwde. Zoowel aan de verkoeling in haar verhouding tot haar moeder, als aan deze uitlatingen tegenover haar familie, wijt Johanna grootendeels alle vijandigheden, die zij later van hen ondervond.

Het verlangen om zich aan het coelibaat en aan de rol van suikertante te wijden, is niet zeer groot geweest, want toen de ware Jacob kwam en zij in 1801 kennis maakte met een zekeren Chevalier François Pollon d' Alix vervlogen hare plannen in rook. De chevalier bereisde toenmaals ons land met zijn mentor en vriend Z.Exc. den baron Reuterholm, een Zweedsch senator en het gevolg der kennismaking met de 24-jarige Johanna van Hoorn was, dat zij zich met elkander in stilte verloofden en na François' vertrek een teedere briefwisseling met elkaar aanknoopten. Mevrouw Bicker ontdekte het eerst deze geheime correspondentie en gaf van haar ontdekking kennis aan haar moeder. Mevrouw van Hoorn schijnt in den aanvang de vrijage niet zoo ongunstig beoordeeld te hebben, Johanna's broeder en zwager daarentegen hebben zich onmiddellijk ten sterkste hiertegen verzet.

De beschrijving, die Johanna ons van haren geliefde geeft, is uit den aard der zaak zeer gunstig, maar ondanks haar verzekering van diens groote belangeloosheid en onkreukbare eerbaarheid kunnen wij een gevoel van wantrouwen jegens hem niet onderdrukken. Pollon d' Alix was Franschman, geboortig uit Lotharingen, alwaar zijn vader als gepensioneerd militair leefde; op jeugdigen leeftijd verliet hij, in gezelschap van den baron Reuterholm zijn geboorteland en bezocht achtereenvolgens Italië, daarna Praag, tijdens de kroningsfeesten van Keizer Leopold, dan Petersburg, alwaar hij de verlovingsfeesten van den Koning van Zweden met een Russische Grootvorstin meemaakte, om ten slotte in Zweden te belanden, alwaar hij onder het Regentschap van den Hertog van Sondermanie verschillende posten bekleedde. Voor

Digitized by Google

dien vorst volbracht hij eene zending bij den Paus en verkreeg hiervoor de orde van den Gouden Spoor. Om redenen, die ons niet genoemd worden, maar die, volgens Johanna, niet anders dan tot zijn eer moeten worden uitgelegd, werd hij in Zweden vervolgd en kon alleen, doordien hij Deensch onderdaan was, aan eene inhechtenisneming ontsnappen, en om zijn internationaal karakter te volmaken, werd hij door den Hertog van Saxen-Meiningen tot geheimraad aangesteld.

Johanna's broeder en zwager hebben wellicht de eenigszins bewogen loopbaan van den chevalier niet vertrouwd en werden in hun wantrouwen versterkt door de ongunstige berichten omtrent hem van den vice-consul van Zweden te Amsterdam. Zij vreesden, dat de millioenen door Quirijn Willem van Hoorn aan den Koning van Polen geleend een grootere aantrekkingskracht voor den jeugdigen gelukzoeker vormden, dan de vrouwelijke eigenschappen en hoedanigheden hunner zuster. Zoowel de van Hoorn's als de Bicker's hadden door hun patriottische gevoelens meerdere relaties in Frankrijk, alwaar trouwens de jongste broeder van hun vader en schoonvader Pieter Nicolaas van Hoorn, heer van Vlooswijk verblijf hield en hebben voorzeker ook te Parijs hunne informaties naar den chevalier ingewonnen. Een politieke rol heeft deze laatste in ons land klaarblijkelijk niet gespeeld, zoodat het verzet der familie tegen het huwelijk van Johanna wel niet anders dan op de ongunstige inlichtingen zal hebben berust. Wij kunnen althans niet aannemen, dat dit verzet louter en alleen aangewakkerd zou zijn geworden door de spijt en teleurstelling wegens het verlies van de, menschelijkerwijs gesproken, nog in een ver verschiet liggende erfenis. Maar niet alleen waren het de naaste familieleden die zich tegen het huwelijk verzetten, ook haar oom Mr. Daniel Hendrik van Hoorn liet zich uit: »l'aimerais mieux que ce fut un petit courtier«, die Johanna het hof maakte, »qu' un gentilhomme; je n' aime pas la noblesse.« Toen deze oom den 11den Mei 1802 kinderloos overleed, een fortuin van ruim 3 ton gouds nalatende, onterfde hij zijn nicht voor het geval, dat zij tegen den wil harer familie met den vreemdeling huwen zou.

Johanna werd door dit alles nog sterker geprikkeld om haar zin te volgen; den 30sten Maart 1802 was zij 25 jaar oud en dus meerderjarig geworden, zoodat zij na de wettelijke sommaties gedaan te hebben op eigen gezag in het huwelijk kon treden.

Digitized by Google

De zaak voor de Amsterdamsche rechtbank gebracht, werd aldaar naar haar meening door haar familie tegengewerkt, zij besloot daarom de kwestie voor de »Grand Tribunal« te 's-Gravenhage te brengen. Bij de behandeling moest zij in persoon voor dit hof verschijnen, van deze reis gaf zij aan haar moeder kennis, maar werd, toen zij 's avonds terugkeerde, zooals wij aan den aanvang van dit opstel mededeelden, niet meer in het ouderlijke huis toegelaten.

Onbegrijpelijk schijnt ons de krasse maatregel door de moeder getroffen, pijnlijk doet het ons aan, dat de dochter, verlaten door haar naastbestaanden, feitelijk aan de bescherming werd overgelaten van hem, dien men als echtgenoot het allerminst voor haar verlangde, tenzij .... door de Haagsche reis een verhouding tusschen de gelieven was ontstaan, die slechts door een huwelijk was goed te maken, maar een dergelijk huwelijk, hoe zeer ook in de omstandigheden gewenscht, kon althans door de familie niet openlijk worden goedgekeurd.

Hoe dit ook zij, ter zijde gestaan door Mr. Jan Schimmelpenning »avocat estimable« (Mr. Rutger Jan Schimmelpenninck?) werden de wettelijke moeilijkheden overwonnen, teekenden de gelieven den 22 October 1802 te Amsterdam aan en huwden 6 November d.a.v. zonder toestemming der moeder van de bruid.

Over haar vaderlijk erfdeel werd nog getwist, maar ten slotte werd haar dit uitbetaald. Zij ontving f 25000, waarvan f 7000 in contanten, die zij echter dadelijk aan honoraria van advocaat en notaris en aan kosten voor het huwelijk en uitzet moest betalen, en f 18000 in eene obligatie na twee jaar aflosbaar.

Het echtpaar verliet ons land en vestigde zich te Parijs. Johanna hoopte zich aldaar in de gunst van haar oom Pieter Nicolaas te dringen, maar ook dit mislukte, altijd volgens haar geschrift, door de laffe intrigues van haar naaste bloedverwanten. Haar oom wilde haar niet ontmoeten en haar echtgenoot niet leeren kennen, hij overleed te Parijs in 1805, zonder naar wij meenen, met zijn nicht verzoend te zijn.

Te Parijs werd Pollon d' Alix gevangen genomen en later verbannen; waarheen het echtpaar toen getogen is, weten wij niet; wellicht naar Frankfort, alwaar hun een meisje geboren werd, dat echter kort Daarna stierf. Johanna schonk haren echtgenoot nog een zoon, Haar overleed reeds 2 Juli 1807 te Parijs, alwaar het echtpaar dus teruggekeerd schijnt te zijn.

Digitized by Google

Moeten wij uit deze mededeelingen de gevolgtrekking maken, dat Johanna van Hoorn het slachtoffer is geweest van de haat harer familie, of moeten wij, in plaats van de familie te laken, haar van ongehoorzaamheid aan haar moeder en van verregaande lichtzinnigheid beschuldigen? Den sluier, die ons het beeld van Pollon d' Alix onttrekt, zouden wij gaarne even willen oplichten. Voor Johanna was haar echtgenoot boven alle verdenking verheven en was hij een slachtoffer van zijn Zweedsche vijanden. Tijdens zijn ballingschap verklaart zij, dat niets haar scheiden kan »de l' homme de qui je m' honore, de l' époux qui j' aime, du père de l' enfant que je porte.«

Medegedeeld door J. W. DES TOMBE.

De eerste overdracht van een eigendom in Nieuw-Amsterdam.

Akten van eigendom in *Nieuw-Amsterdam* werden uitgemaakt en overgedragen in tegenwoordigheid en vóór den Stadraad op geregelde dagen, wanneer eene Gerechtszitting plaats vond in het oude Stadshuis.

Dit laatste stond aan het boveneinde van Coenties Slip en is afgebroken vóór October 1700.

Het blijkt uit de notulen der conferenties van Burgemeesters en Schepenen, dat de eerste akte werd uitgemaakt op 12 October 1654 in tegenwoordigheid van de twee Burgemeesters: *Martijn Cregier* en *Arend van Hattem*. De Schepenen tegenwoordig waren: *Willem Beeckman, Oloff Stevensen van Cortlandt, Pieter Wolfertsen van Kouwenhoven* en *Paulus Leendertsen van der Grift*, waarvan de laatste als Griffier optrad.

De verkooper van het eigendom (nu bekend als 61 Parelstraat en 26 Steenstraat) was *Cornelius van Tienhoven*, die beschreven staat als een corpulent heerschap met een grof, rood gezicht en een moedervlek op zijn linkerwang. Hij stond verder bekend als een fatterig heer met eene sterke neiging voor opvallende kleedij.

De kooper was *Jacob Hendricks Varrevanger*: een der twee welbekende chirurgen van *Nieuw-Amsterdam* en die gewoonlijk in somber zwart gekleed was. Men beweert echter, dat zijn naam Hendricks en niet Varrevanger was, en dat Varrevanger in het oud-Hollandsch agent beteekende. Daar hij, kort na zijn aankomst uit Holland, steeds als agent voor andere personen optrad,

Digitized by Google

blijft het mogelijk, dat hij zoo gewoon geraakte Varrevanger achter zijn naam te schrijven, dat hij zich langzamerhand Hendricks Varrevanger noemde: ter onderscheiding van zoo vele andere Hendricksen. In andere dokumenten onderteekende hij zich Jacob Hendricks en in een dokument van 1678 onderteekende hij eenvoudig Hendricks naast zijn privaat zegel. Hij blijkt niet alleen een befaamd chirurg te zijn geweest, maar tevens een hoogst onaangenaam mensch. Een overzicht toch van de notulen van het Gerechtshof te *Nieuw-Amsterdam* over een tijdsverloop van twintig jaren doet in bijna elke zitting der Rechtbank den naam van *Jacob Hendricks* te voorschijn treden. In bovengemelde transaktie schijnt hij dadelijk zijn eigendom weer verkocht te hebben en wel op dienzelfden dag aan *Jacob Steendam:* een stoffeerder, die zich in zijn vrijen tijd bezig hield met dichten. De gedichten zijn niet slecht, waarschijnlijk beter dan zijn meubelen, daar van de laatste geen spoor meer te vinden is, terwijl de eerste nog in leven zijn. Sinds dien tijd trad *Hendricks Varrevanger* voortdurend op als aanklager of vervolger van personen, die hem onroerende goederen af- of verkochten.

De dichter *Steendam* had oogenschijnlijk het plan opgevat om zijn nieuw eigendom met een muur te omschutten tot aan den waterkant, die zich tot een paar voet van de tegenwoordige noordzijde van Pearlstraat uitstrekte. Kort voordat hij dat plan kon uitvoeren, vernam hij, dat de stad er over dacht een straat te bouwen langs de waterzijde (de tegenwoordige Pearlstraat), waardoor hij onmogelijk de menschen kon beletten over zijn land te loopen. Hij ging hierom Dokter Varrevanger weer opzoeken en verlangde den koopprijs van het eigendom terug op grond, dat hij zich niet zou kunnen hoeden tegen voetgangers en zijne persoonlijke vrijheid aangerand achtte. Varrevanger's antwoord hierop was, dat hij hem (Steendam) niet meer kon geven dan dat hij gekocht had, waarna hij hem op zijn beurt naar Van Tienhoven verwees, die hem (Steendam) scherpelijk onderrichtte, dat, wanneer de Stad eene straat over zijn eigendom wou laten loopen, hij (Steendam) zijn persoonlijk belang moest onderwerpen aan dat van het algemeene. Waarschijnlijkerwijze ontving hij ten slotte behoorlijke schadevergoeding, ofschoon hiervan geen melding wordt gemaakt. De meergemelde akte van eigendom werd verzegeld met het oude zegel van *Nieuw-Nederland* en niet met het

Digitized by Google

nieuwe zegel der Gemeente, hetwelk volgens bestelling in het Oude *Amsterdam* zou vervaardigd worden en hetgeen niet in *Nieuw-Amsterdam* werd afgeleverd vóór December 1654, terwijl de bedoelde akte, zooals vermeld, reeds in October 1654 werd opgesteld.

In latere jaren werd het eigendom van den dichter *Steendam* door hem verkocht aan *Jan Cornelissen van Hoorn*.

Een historische schilderij van John Ward Dunsmore geeft het tooneel weer van dien eersten overdracht van Hollandsch eigendom alhier.

De twee Burgemeesters zitten op eene verhevenheid achter een langen lessenaar.

De vier Schepenen zitten beneden hen voor eene breede tafel.

Aan den rechterkant zit *Van Tienhoven*, bezig met het teekenen van het dokument, terwijl successievelijk achter en vóór hem staan: *Dokter Varrevanger* en *Jacob Steendam*.

De groote, hooggerugde leeren zetels der Burgemeesters zouden voor het oog in oppervlakte samenvloeien met de gelijk-kleurige, bruin-houten paneelen, die de onderhelft der zaal-muren bedekken, ware het niet onderbroken door de zich scherp-afteekenende, groote, koperen nagels, die het harde leer op het houten geraamte vastnagelen.

Boven het houten paneelwerk, dat de zaal aan alle zijden insluit, bevinden zich de vensters van het Hof, waardoor de zonnestralen, (aanmerkelijk verzacht door de kleine, in lood-gevatte ruitjes), het vertrek binnentreden en fantastische schakeeringen vormen op de veel-kleurige kleedij van *Van Tienhoven* en de nieuwe Oranjesjerp van den Halbardier, die onbeweeglijk naast den armzetel van den, in zwart fluweel getooiden, Burgemeester *Arend van Hattem* staat.

De tweede Burgemeester: *Martijn Cregier*, in paarsch fluweel uitgedost, rookt een lange, Goudsche pijp.

In den tegenwoordigen tijd is het rooken in Gerechtshoven verboden, maar toen de Gouverneur *Kieft*, de onmiddellijke voorganger van *Pieter Stuijvesant*, en Gouveneur gedurende den tijd, waarvan hier gewaagd wordt, trachtte het rooken in publieke plaatsen te beletten, kwamen alle, mannelijke inwoners van *Nieuw-Amsterdam* hem met hunne pijpen bezoeken en begonnen zij het Gouverneurshuis zoodanig met rookwolken te vullen, dat de Gouverneur

Digitized by Google

zijn eigen huis moest uitvluchten. Hij zag toen in, dat het nutteloos zou blijken verdere mandaten tegen het rooken uit te vaardigen en gaf alle, verdere pogingen in die richting dan ook op.

Daar echter lange pijpen den arbeid zouden beletten, werd er eene wet vastgesteld, die den pijpensteel tot de lengte van zes centimeters beperkte. De arbeidsklasse gehoorzaamde die wet als iets natuurlijks, maar de hoogere klasse niet. Dus werd er eene soort van pijp-aristocratie in het leven geroepen en bleven de lange pijpen voor de rijken en de korte voor de armen. Hierdoor werden de menschen onderscheiden, geklasseerd en zelfs betiteld naar gelang van de lengte van hun pijpensteel en een lange pijp duidde den aristokraat, een korte pijp den arbeidsman aan.

New York City, 11 Broadway. JAMES PENNINGK.

Jubert — Joubert.

In de ingekomen brieven (Inventaris archief Amersfoort no. 40, deel 2) vindt men de minuut van een brief, door de rekening van Amersfoort op den 19^{en} December 1654 geschreven aan de burgemeesters en de magistraat der stad Hamburg, aanvangende aldus:

»Piere Jubert, een gebooren Fransman en binnen onse stadt aen »een seer eerlijcke familie getrouwt synde en 't sedert die tyt »alhier in alle modestie gewoont hebbende, gelyck hij alsnoch »doet, heeft ons volgens de hier nevens gaande attestatie bij ge»looflweerdighe getuygen gegeven, vertoont, geweest te syn een »Oom van seecker frans Edelman, genaemt Daniël Baltailie Heer »de Merie, [1]) enz.« De brief loopt verder over eenige bezittingen van dien neef.

In verband met den vroeger meermalen gevoerden strijd over de vraag, of de Transvaalsche Generaal P. J. Joubert van Fransche of van Hollandsche afkomst was, scheen het mij wel van belang, den aanhef van den bedoelden brief — die op zich zelf nog geen bewijs vormt — hier mede te deelen.

Amersfoort, Mei 1911. W. E. VAN DAM VAN ISSELT.

---

[1]) Niet duidelijk leesbaar.

Digitized by Google

Ein sphragistisch-heraldisches Unicum.

DAS SIEGEL DES ANTHONY DE BEKE, FÜRSTBISCHOF VON DURHAM. 1283—1310.[1])

Seit nun über 600 Jahren ist man in gelehrten Kreisen im Unklaren über die Blasonirung des Personal-Wappens dieses Kirchenfürsten, in dessem bischöflichen Siegel, sowie über die Zugehörigkeit der anderen in diesem Siegel dargestellten heraldischen Symbole. Es dürfte daher, nicht nur im fachmännischen, sondern im allge-

[1]) Anthony de Beke was a younger son of Walter Bek, Baron of Eresby, and in the 54th Hen. III. 1270, was signed with the cross on going to the Holy Land with Prince Edward, who nominated him one of the executors to his will, which was dated at Acre in June, 1272. In the 3d Edw. I. 1275, being then a clerk, he was appointed Constable of the Tower of London, and was constituted Archdeacon of Durham as early as 1273. He was present in the Parliament at Westminster at the feast of St. Michael, 6 Edw. I, 1278, when the King of Scotland did homage to Edward, and on the 9th of July, 1283, was elected Bishop of Durham. The ceremony of his consecration was performed by the archbishop of York, in the presence of the King, on the 9th of January following; but at his enthronization at Durham on Christmas Eve, a dispute arose between the Official of the Archbishop of York and the Prior of Durham as to the right of the performing office, which the Bishop terminated by receiving the mitre from the hands of his brother, Thomas Beke, Bishop of St. Davids.

It is impossible to state even the principal occasions, on which Bishop Beke was conspicuous; it being perhaps sufficient to observe, that scarcely a single event of any importance took place during the reign of Edward the First whether of war or diplomacy, but in which he was concerned (Nicolas, Sir N.H., The siege of Carlaverock in the XXVIII Edward I. A. D. MCCC, with the arms of the Earls, Barons and Knights, who were present on the occasion, etc. 1828, p, 288).

Anthony de Beke war ausersehen, schon in so früher Zeitperiode (Ende des 13 Jahrhdts), die Vereinigung Schottlands mit England einzuleiten, und dieser hochpolitische Vorgang wäre schon damals zur Thatsache geworden, hätte nicht der Tod der minderjährigen Königin Margaretha von Schottland, zukünftigen Braut des Thronerben von England, Sohnes König Edward I, denselben zu nichte gemacht. Thatsächlich war Fürstbischof De Beke bereits zum *Lord-Lieutenant von Schottland* ernannt: Prince-Bishop Anthony was appointed lord-lieutenant of Scotland (by king Edward I. in the name of the young queen

Digitized by Google

meinen Interesse liegen, diese heraldischen Symbole im Lichte der Wissenschaft zu deuten.

Die photographische Reproduction, und die ausführliche Beschreibung des prächtigen, wohl erhaltenen Siegels ist in den Beilagen zu dieser Studie zu ersehen. [1]) Dort sind die oben angedeuteten Punkte dargestellt, wie folgt:

»Auf der Brust des auf einem Throne sitzenden Fürstbischofs »ist ein Mühleisen-Kreuz, das Wappen der Beke. Dieses Wappen-»bild ist wiederholt, in einem Medaillon, unter dem Throne, auf »der linken (heraldisch) Seite, auf der rechten Seite ist ein drei-»thürmiges Schloss, für Castilien; über dem Haupte ist der Löwe «von England.«

Es ist gleich hier zu betonen, dass das genannte Wappenbild des Fürstbischofs weder ein Mühleisen-Kreuz, noch überhaupt ein heraldisches Kreuz darstellt, was wir in dieser Studie zu beweisen bemüssigt sein werden, Wir sehen somit die Brust des Kirchenfürsten mit einem Kreuze überdeckt, *dessen Form in der Heraldik unbekannt ist*, das aber von *allen* Schriftstellern bald als ein Mühleisen, bald als ein Mühleisen-Kreuz, und schliesslich auch als ein Kreuz recercelé gedeutet wird. Unterhalb des Thrones wiederholt sich das Kreuz, eingelegt in ein rundes Medaillon.

Die *Form* des genannten Kreuzes erinnert an die Metall-Beschläge des alten Kampfschildes.

Thatsächlich, erwähnt Fürst Hohenlohe ein solches Kreuz, das in einem Siegel, als Wappenbild des Siegelinhabers dargestellt ist. Es ist dasjenige des Ulrich von Schnabelburg, 1236, das, wie Hohenlohe sagt, durch eine ganz verkehrt gravirte Legende, + S. Uolrici de Snabilbore, bemerkenswerth ist, sowie durch das *Wappenbild* selbst. [2])

Margaret, daughter of king Eric of Norway, of the lady Margaret queen of Scotland, and Edward his son, to administer justice and govern the kingdom, together with the guardian of the state, with the council of the prelates and nobles, and according to the established laws and customs of the realm (British Museum, Pryan, V. III p. 398; Rymers Foedera, V. II. 487, 149).

In the year 1294 Prince-Bishop Anthony de Beke was sent ambassador from the king of England to the emperor of Germany, to conclude a treaty with that potentate, against the increasing power of France (Biograph. Brit., new edition, V. II. p. 147).

[1]) Beilagen A. C.

[2]) Hohenlohe-Waldenburg, Dr. F. K. Fürst zu, Sphragistische Aphorismen p. 50, Taf. XIV, Fig. 148.

Digitized by Google

Hier folgt eine Facsimile Zeichnung des genannten Siegels.

ULRICH VON SCHNABELBURG 1236.

Zeller-Werdmüller theilt dasselbe im »Deutschen Herold« [1]) mit, als weiterer Beweis für die Richtigkeit der Annahme, *dass die Metall-Beschläge der alten Kampfschilde zuweilen in die späteren Wappen übergegangen sind.* [2]) Er bemerkt dazu: das Kreuz hat hier den ausgeprägten Charakter einer Schmiedearbeit und der Stempelschneider hat es nicht unterlassen, die Köpfe der Nägel, durch welche das Kreuz auf dem Schilde festgehalten wurde, auch im Siegel anzudeuten.

Bei Vergleichung des Kreuzes in dem genannten Siegel mit dem, nicht in einem Schilde, sondern in einem Medaillon dargestellten Kreuze im Siegel des Fürstbischof's Anthony de Beke [3]), ergibt sich eine Facsimile-Aehnlichkeit in der Form der beiden Kreuze, aus welcher Thatsache man schliessen muss, dass die *Metall-Beschläge auf dem Kampfschilde des Fürstbischof's in des letzteren Siegel, als dessen Wappenbild übergegangen sind.*

Ein Kirchenfürst, einen Kampfschild führend, wie erklärt sich das?

Fürstbischof Anthony de Beke war, nach dem Zeugnisse der Historiker, ein grosser Bischof, ein Uebermensch, aber er war auch, wie manche Kirchenfürsten im Mittelalter, ein sehr streitbarer Bischof.

»Graystanes says, that Bishop Beke was a most magnificent »prelate, living in a degree of splendour inferior to none but his »sovereign, and only exceeded by the king in his military actions »skill and power; that he was more assiduous about affairs of »government than in the execution of his episcopal function. In »warfare he was a powerful associate of the king, and in council »sage and circumspect. In the war with Scotland, he says, he »had with him 26 vexilarii, or standards, of his own family or »principality, and his ordinary or accustomed suite consisted of

[1]) Berlin, »Deutscher Herold« 1877, p. 107.
[2]) Ibid. »Deutscher Herold,« 1873, p. 3; Wien »Adler«, 1877, p. 22.
[3]) Beilage C. 1 & 3.

Digitized by Google

»one hundred and forty knights, so that he appeared more like »a powerful prince than a priest or prelate«. [1])

In der »Battle Abbey Roll« liest man über Fürstbischof Anthony de Beke: »His chief delight was in war and feats of arms, »for he was every inch a soldier; and the little army (one »thousand foot aud five hundred horse) marching under the »banner of St. Cuthbert was foremost in all Edward I's Scottish »expeditions. *None but himself was ever suffered to lead it in »the field*; and on one occasion, *whilst fighting in the mêleé* at »the battle of Falkirk, he was met by the cry:« To your mass, »O priest«. [2])

Langstoft's rhyming Chronicle praises his activity and boldness of heart:

»Le eveske de Duram, ke mout fet a loer,
En conquerant la tere fu toujours le primer«.

Aus dem Vorstehenden erklärt es sich, in treffender Weise, warum Fürstbischof Anthony im Besitze eines Kampfschildes war, denn, niemand anderer als er selbst führte seine Streitkräfte gegen den Feind, und war mit ihnen mitten im Kampfgewühl, wie obiger Bericht sagt. Daraus folgt, dass er mit einem *Kampfschild* bewaffnet war, und man kann sich vorstellen, mit welch reichen Beschlägen der prachtliebende Bischof denselben ausgestattet haben muss, und dass er es selbst vorgezogen hat, die auf dem Kampfschilde angebrachten kreuzförmigen Metall-Beschläge auf seinem Siegel, in Erinnerung an seine Kriegszüge, darzustellen, anstatt seinem Familienwappen diesen Ehrenplatz einzuräumen.

Er konnte dies mit leichtem Gemüthe thun, da in dem Siegel das Wappentier (Löwe) seines Geschlechtes (De Lynde) über seinem Haupte prangte. [3])

Wenn die Schriftsteller den Löwen, über dem Haupte des

[1]) Hutchinson, W., The History and Antquities of the County Palatine of Durham, Bek, I, pp. 228—258.

[2]) Cleveland, Duchess of, The Battle Abbey Roll. I p. 121 et seq.

[3]) Der Fürstbischof Anthony de Beke hatte, während der Kriege mit Schottland, seine Hauptresidenz in der Palatinatgrafschaft Durham, in *Bishop Middleton*, einer sehr starken Festung. Aus dieser Zeit ist ein Lied erhalten, in welchem, unter anderem, darauf hingewiesen wird, dass auf dem Belfrey der Festung des Fürstbischofs *Löwen Banner* wehte (Nicolas, Sir N. H., The siege of Carlaverock in the XXVIII Edward I. A.D.MCCC, with the arms of Earls, Barons, and Knights who were present on the occasion etc. 1828 p. 293.) Ueberdies, wird eine nachfolgende Studie den Beweis der Identität De Lynde-De Beke erbringen, und die beiden Familien, als Kampfgenossen des Guillaume de Normandie, in der Schlacht von Hastings, 1066, zeigen, sowie dass diese De Lynde, von Lynde (Martenslynde), bei Bilsen, stammen.

Digitized by Google

Fürstbischof's, als die Englische Krone repräsentirend deuten, so muss dies als ein Irrthum ihrerseits betrachtet werden, denn in dem Siegel ist der Englischen Krone volle und die allein entsprechende Ehre angethan, indem zur *Rechten* des bischöflichen Thrones, St. Oswald, König und Märtyrer, dargestellt ist, und wenn das Wappen der Englischen Krone in dem Siegel hätte vertreten sein sollen, so könnte dies, aus technischen Gründen, nur auf dem Gewande des Königs Oswald, oder zu Füssen desselben bewerkstelligt werden; zudem, zeigt das Wappen der Englischen Krone, nicht einen, sondern *drei* schreitende Löwen, übereinander gestellt.

Wenn schon das Wappen des Königs von England im Siegel des Fürstbischof's keinen Platz hatte, so ist es noch weniger denkbar, dass das persönliche Wappen der Königin von England (Blanca von Castilien, Gemahlin König Edward I) in dem Siegel dargestellt sein sollte, wie die Schriftsteller glaubten, indem sie das, rechts unter dem Throne befindliche heraldische Symbol, ein dreithürmiges Schloss, als das Wappen von Castilien hinstellten, ganz übersehend, dass dieses Wappen ein *weiterer* Beweis dafür ist, dass der Löwe über dem Haupte des Fürstbischof's nicht das heraldische Symbol von England sein kann, weil hier — wenn es überhaupt denkbar wäre, dass ein katholischer Bischof sein Wappen vereint mit demjenigen seines Landesherrn führen könnte — anstatt dem Wappen der Landesherrin, dasjenige des Landesherrn dargestellt sein müsste.

Das heraldische Symbol, rechts unter dem Throne, welches die Schriftsteller a castle triple tower nennen, stellt vielmehr eine *Kirche* dar (die Cathedrale von Durham), auf deren Mauern das Wappen des Bisthums Durham sichtbar ist: Ein Kreuz, die 4 leeren Felder je mit einem Vogel belegt. [1])

Das Siegel des Fürstbischof's, Anthony de Beke, ist somit in vollkommener Weise representativ: der Bischof auf einem Throne sitzend; über dessen Brust, ein Kreuz, darstellend, die Metall-Beschläge aus seinem Kampfschild, die in sein Wappen übergegangen sind; zu seiner Rechten, die Krone von England, durch König Oswald repräsentirt, zu seiner Linken, St. Cuthbert, der Heilige von Durham; links, unter dem Thron, dasselbe Kreuz, wie auf der Brust des Bischof's, in einem runden Medaillon, rechts,

[1]) Schrott, Martin, Wappenbuch der Bisthümer des Hlg. Römischen Reichs Deutscher Nation, München, 1576: »Im blauen Schildt ein gelbes Creutz, und 4 weisse Vögel«.

Digitized by Google

die Kirche von Durham, auf deren Mauern das Wappen, des gleichnamigen Bisthums; über dem Haupt des Bischofs, ein schreitender Löwe, das Wappenthier des Geschlechtes De Lynde, aus welchem der Bischof hervorgegangen ist.

In dem Siegel, als Patriarch von Jerusalem, unter jeder der Seiten-Nischen, dasselbe Kreuz wie im bischöflichen Siegel, belegt mit Hermelin [1]).

Nunmehr haben wir, die auf wissenschaftlicher Grundlage reconstruirte Beschreibung des Wappens des Fürstbischof's Anthony de Beke, wie folgt: auf der Brust des Bischof's ein Kreuz, darstellend die kreuzförmigen Metall-Beschläge seines Kampfschildes; dasselbe wiederholt sich links, unter dem Thron, in einem runden Medaillon; rechts, eine Kirche, auf deren Mauern das Wappen des Bisthums Durham; über dem Haupte, ein schreitender Löwe, das Wappenthier des Geschlechtes De Lynde, aus dem der Fürstbischof stammte.

Fürstbischof Anthony de Beke wurde erwählt am 9 Juli 1282; die königliche Bestätigung trägt das Datum vom 28 August 1283; seine Consecration fand statt am 9 Jan. 1284 in der Cathedrale von York, in Gegenwart König Edward I. Das bischöfliche Siegel wurde daher fertiggestellt im Jahre 1283. Das Siegel, als Patriarch von Jerusalem, stammt aus der Zeitperiode 1300—1306.

Da Fürstbischof Anthony de Beke, die kreuzförmigen Metall-Beschläge seines Kampfschildes für sein Siegel, als Wappenbild benützte, so stellt sich nun die Frage, welches sein eigentliches Wappen d. h. dasjenige der De Beke, in England, war. In dem oben wiederholt angezogenen Liede über die Belagerung von Carlaverock befindet sich, unter anderem, eine Verherrlichung des Fürstbischof's Anthony de Beke, und seiner Streitkräfte, nebst Blasonirung seines Wappens, wie folgt:

Vermeille o un fer de molyn
D' ermine i envoia se ensoigne

(Er schickte auch sein *Zeichen* (ensoigne), welches war, in Roth, ein silbernes Mühleisen [2]).

Das hier benützte Wort »Zeichen« deckt sich, im 12 Jahrhundert, mit dem Begriff der Worte Fahne, Banier und Zeichen.

[1]) Beilagen A. C.
[2]) Nicolas, Sir N. H., The siege of Carlaverock, p. 294.

Digitized by Google

Herbert von Fritzlar (1210) bezeichnet die Wappenbilder als Zeichen:

4438 Ir ros waren wole bedacht
Uf coverture
Rich und ture
Phelill vnd eindat
Arne Sewen dar in genat
Und *ander zeichen* da mite
Als ez noch ist site.

Seit der Mitte des 13. Jahrhunderts ist Zeichen immer ein Synonym von Wappen.

Der Sänger von Carlaverock gibt in seinem Liede dem Fürstbischof Anthony de Beke, *nicht ein Mühleisen-Kreuz*, wie es die Schriftsteller ihm zusprechen, *sondern kurzweg ein Mühleisen*, und diese Thatsache wird bestätigt durch Sir N. H. Nicolas. Er sagt in seinem Buche über die Belagerung von Carlaverock: »The personal arms »of Bishop Beke, were, *Gules, a fer de moulin ermine;* and which »it appears were borne on his *banner* without any junction with »those of his see, he being deemed merely a temporal Noble »when in the field« [1]). Doch, das Verblüffende in der Sache ist, dass er der Beschreibung des Wappens, eine Zeichnung desselben beilegt, nach den im British Museum beruhenden Wappen-Codexen, *das, nicht ein Mühleisen*, auch nicht ein Mühleisenkreuz, *sondern ein Anker-Kreuz darstellt.* Nicolas mus daher der Meinung gewesen sein, dass ein Anker-Kreuz und ein Mühleisen, oder ein Mühleisenkreuz identische heraldische Bilder seien. Hier ist die Facsimile Reproduction dieses Banners auf welchem, thatsächlich, ein heraldisches *Anker-Kreuz* dargestellt ist.

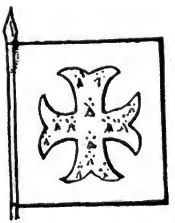

Zur Entwirrung der heraldischen Sachlage müssen wir uns daher zuvörderst Rechenschaft ablegen über die Figur eines Mühleisens, das hier so eine interessante Rolle spielt. Das Mühleisen erscheint in je nach dem Lande sehr abweichenden Formen, von welchen, um genau zu sein, gemeldet werden muss, wie sie aussehen. Wir geben hier vier verschiedene Formen von Mühleisen, nach Gritzner [2]).

[1]) Nicolas, Sir N. H., The siege of Carlaverock etc. p. 294.
[2]) Gritzner, M., Handbuch der heraldischen Terminologie, Tafel 30.

Digitized by Google

1. 2. 3. 4.

Man kann nicht sagen, dass eine der vorstehenden vier Mühleisenformen eine Aehnlichkeit mit einem Kreuze habe.

Die nachfolgenden Schriftsteller, seit 1300, scheinen auch Anstoss an dem Mühleisen, als Wappenbild des Fürstbischof's Anthony de Beke genommen zu haben, denn sie alle geben ihm an Stelle des Mühleisens ein Mühleisen-Kreuz, als heraldisches Symbol, ja, sie nennen sogar das an Stelle des Wappens gesetzte Metall-Beschläg aus dem Kampfschilde im bischöflichen Siegel, ein Mühleisen-Kreuz.

Nun aber stellt sich die Frage: Ist das in den Englischen Wappen-Codexen, das von den Schriftstellern, und das im bischöflishen Siegel dargestellte Kreuz, wirklich ein Mühleisen-Kreuz? Wir lassen hier die Autoritäten reden.

Menestrier gibt für die Familie Viry, in Burgund, das folgende Wappen:

»De sable à la *croix de Moulin*, d' argent: c' est à dire qu'elle »est *anchrée, et ouverte en quarré au milieu.*[1])«

Der eben angezogene Gritzner sagt genau dasselbe: Ein Mühleisen-Kreuz, ist ein in der Mitte quadratisch durchbrochenes *Anker-Kreuz*, und er illustrirt die beiden Kreuzesformen, das Anker-Kreuz, und das Mühleisen-Kreuz, in folgender Weise:

Das Anker-Kreuz kommt in älterer Zeit wie Fig. 1, neuerdings mehr wie Fig. 2 vor, die Haken an den Enden sollen Ankerhaken vorstellen.

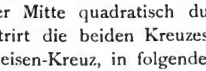

1. 2. 3.

Fig. 3 ist das vielbesprochene *Mühleisen-Kreuz*, das, wie wir sehen, identisch ist mit dem Anker-Kreuz, mit dem Unterschiede, dass es in der *Mitte quadratisch durchbrochen ist.* Die beiden Kreuzesformen könnten daher sehr leicht mit einander verwechselt werden, und das ist thatsächlich mit dem heraldischen Symbol der De Beke, in England, geschehen, wie wir oben gesehen haben, und wie die beiden hier folgenden Facsimile Reproductionen aus dem

[1]) Menestrier, Francois, L'origine des Armoiries, Lyon 1671, p. 326.

Digitized by Google

British Museum in klassischer Weise bezeugen. Das eine ist das Wappen des Fürstbischofs Anthony de Beke, das andere dasjenige seines Bruders John de Beke, der als Lord Beke de Eresby in 's Parlament berufen wurde in 1295.

ANTY DE BEK EUERGZ. DE DURAM.

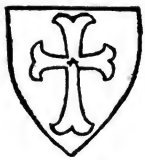

JOAN D' BECK.

Die Wappen aus den Wappen-Codexen im British Museum, welchen die beiden Facsimile-Zeichnungen entnommen wurden, werden beschrieben, wie folgt:

A.† *Bek, Antony de*, Bishop of Durham bore at the battle of Falkrik, 1298, and at the siege of Carlaverock, 1300, *gules, a fer-du-moulin-ermine* (F). The Bishop's name appears among the *bannerets* [1]) in Parliamentary Roll. Brother of the next named.

B. *Bek, John a baron* 1295— (E. III Roll) bore, *gules a cross moline argent*, in Jenyn's Ordinary (F); the *cross recercelée* in the Arden Roll. Father of the next named.

C. *Bek, Sir Waut* [2]) *de* — (E. I Rolb) bore, *gules, a cross recercelée argent*; l. Guillim Roll.
F = Facsimile. † = took up the cross, i.e. a Crusader 1270. (Forster, I., Some Feudal Coats of Arms from Heraldic Rolls, 1902, p. 15).

D. John Beke, of Eresby, son of Walter Beke, bears a shield of arms on his seal charged with a *cross moline*. On each side of the shield is a *garb*, and above it is a *sword* (British Museum, Harley ch. 45 H. 14, sine dato; Ibid., Doubleday Casts. E. 487; Ibid., Harley Ch. 45 H. 1513, A. D. 1297; Ibid., 45 H. 16, A. D. 1297.)

E. Thomas Becke, Bishop of St. Davids, zweiter Bruder des Fürstbischofs Anthony de Beke, der letzte, nicht minder gewichtige Zeuge unserer Beweisführung, in betreff der fehlerhaften

[1]) Bannerets = Bannerherr oder Bänderherr, womit das Recht der hohen und niederen Justiz, und eine Fahne mit dem Geschlechtswappen zu führen, sowie unter diesem eigenen Banner mit den Vasallen in den Krieg zu ziehen, verbunden war. Diese Bezeichnung war in den Niederlanden gleichbedeutend mit dem Titel Baron, worunter aber nur Diejenigen verstanden wurden, welche wirkliche Dynasten oder Herren und nur quantitativ weniger mächtig waren, wie die sogenannten Landesfürsten.

[2]) Waut = Wauter = Wouters = Walters.

Digitized by Google

Blasonirung des De Beke'schen Wappens. Sein Wappen zeigt, gerade so wie das Wappen des letzteren, und desjenigen seines älteren Bruders, Lord Beke de Eresby, ein regelrechtes heraldisches *Anker-Kreuz*, das aber, in der Blasonirung, gules, a cross moline argent, beschrieben wird. Hier folgt die Facsimile-Zeichnung des Wappens, nach Bedford's Blazon of Episcopacy. Thomas de Beke war Chancellor of Oxford in 1269, Lord-Treasurer of England, in 1279, und Bischof von St. David's in 1280. Seine Berühmtheit wurde ganz in den Schatten gestellt durch seinen glorreichen Bruder, Anthony, Prince Bishop of Durham, who, wie ein Chronikschreiber sagt, »was one of the greatest Potentates of his time and the prowdest Lorde in Christientie.«

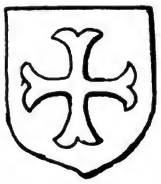

THOMAS DE BEKE, Bishop of St. Davids.

Wir stehen hier in mitten der oben geschilderten Verwirrung, in betreff der Blasonirung des Wappens der De Beke, in England. In A wird das heraldische Stück ein *Mühleisen*, in B ein *Mühleisen-Kreuz* genannt, während doch beide zu A und B gehörende Facsimile Zeichnungen regelrechte heraldische *Anker-Kreuze* vorstellen, analog dem Anker-Kreuz auf dem Banner des Fürstbischofs im Lied von Carlaverock, das von dessen Sänger ein Mühleisen genannt wird. Zu allem Ueberfluss, wird in B das Wappenbild auch cross »recercelé« geheissen, welche Benennung wir auch in C finden. In dem Siegelwappen D wird das heraldische Stück, wie in B, ein *Mühleisen-Kreuz* genannt, während der in unserem Besitze befindliche Abdruck, dieses im British Museum deponirten Siegels, ein cross »recercelé« zeigt.

In A und B handelt es sich daher um ein *Anker-Kreuz*, und in C und D um ein cross »recercelé«, welche *unheraldische Kreuzesform* nichts anderes ist, als die eingangs beschriebenen, kreuzförmigen Metall-Beschläge aus dem Kampfschilde des Fürstbischofs De Beke, desen Enden die Form eines Wildschweinschwanzes haben, wenn er geknötet ist.

Es ist somit Thatsache, dass hier, ein und dasselbe Kreuz (Anker-Kreuz), bald Mühleisen-Kreuz, bald Mühleisen, und schliesslich Kreuz »recercelé« genannt wird, welche Verwirrung wohl nur dem Umstand zugeschrieben werden kann, dass den

Digitized by Google

betreffenden Persönlichkeiten der Unterschied zwischen einem Mühleisen- und einem Anker-Kreuz nicht bekannt war, und sie gaben der Kreuzesform den ersteren Namen, weil der Sänger von Carlaverock von einem fer-de-moulin spricht; und das cross »recercelé« ist die Reproduction der Metall-Beschläge aus dem Kampfschilde des Fürstbischof's, welches seine Brüder und dessen Nachkommen, *ihm zu Ehren*, zu gleicher Zeit mit ihrem wirklichen Wappenbild, dem Anker-Kreuze, geführt haben.

Dieselbe Verwirrung in betreff des De Beke'schen Wappenbildes ist bei den mit den De Beke verschwägerten De Willoughby of Willoughby (Lincolnshire) wahrzunehmen. Robert de Willoughby, welcher als Lord Willoughby de Eresby in 's Parlament berufen wurde in 1313, war der älteste Sohn des William de Willughby of Willughby, und der Alice, ältesten Tochter und Miterbin des John Beke, Lord of Eresby, und wurde geboren in 1270. Im 4ten Edw. II (1312) wurde er einer der Erben seines mütterlichen Onkels, Anthony de Beke, Fürstbischof von Durham. Bei der Belagerung von Carlaverock, 1300, führte er das Wappen der Willughby of Willughby: In gold, blau gegittert (fretté) A, aber nach dem Tode seines Onkels, des Fürstbischof's im 4ten Edw. II. (1312), adoptirte er und seine Nachkommen das Wappen des letzteren [1]).

Aus den hier folgenden Wappen der De Willoughby, ist ersichtlich, dass sich dieselben in nicht geringer Verlegenheit befunden haben müssen in betreff der neuen heraldischen Sachlage, denn schon Sir Robert Willoughby, Knt., 1348, sah sich thatsächlich bemüssigt, alle drei Wappenbilder der De Beke anzunehmen, das Mühleisen, das Mühleisen-Kreuz, und das recercelé Kreuz, das letztere (B) mit dem Schrägbalken, das zweite (C) ohne denselben, und da der Schrägbalken nach der linken Seite absteigend ist, so ist er als das Beizeichen eines Nachgeborenen vom Blute anzunehmen.

Lord (Robert) de Willoughby (C) zeigt in seinem Wappenschild eine Vierung in 3 und 2, ein Dornen Kreuz (De Lynde); in 1 und 4, ein Mühleisen-respective Anker-Kreuz (De Beke), und auch verkehrt, so dass man mit der Annahme kaum fehl geht, dass hier in Folge einer Allianz mit einer De Lynde, eine Lehensabsonderung angedeutet werden soll, d. h. sein neuer Lehensbesitz war De Lynde'schen Ursprungs.

William die Willoughby (D) führte, 1334, nur das Mühleisen,

[1]) Nicolas, Sir N. H., The siege of Carlaverock. p. 328.

Digitized by Google

das aber in der Zeichnung als ein cross anchor ermine dargestellt wird!.

A. *Willoughby, Robert de* — bore, at the siege of Carlaverock 1300, *or, fretty azure.* F.

B. *Willoughby, Sir Robert*, knighted at the capitulation of Calais 1348 — bore, *gules, a cross recerclée argent*, a bendlet sable (F), and without the bendlet for Sir Robert, banneret (H, VI Roll) as *a cross moline;* Arundel Roll; *a fer-de-mouline* in Parly Roll.

C. *Willoughby* (Robert, 6th), *Lord de* — bore, at the siege of Rouen 1418, *gules, a cross moline argent, quarterly with, or a cross engrailed sable* (F.); the *quarterings reversed* in the Surrey Roll.

D. *Willoughby, William de* — bore, at the second Dunstable tournament 1334, *gules, a fer-de-mouline ermine.*

F = Facsimile.

A. B. C. D.

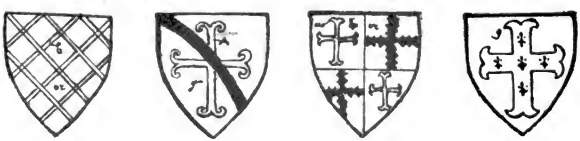

ROBT. DE WILLOUGHBY. ROBERT DE WILBO. ROBIRO DE WILLOUGHBY. WILL WILLOUGHBY.

Die Entwirrung der hier oben geschilderten heraldischen Verwirrung ergibt sich nun von selbst: der Sänger von Carlaverock wurde, in betreff des Wappenbildes des Fürstbischofs De Beke, entweder nicht genau berichtet, oder er hat die diesbezügliche Mittheilung nicht richtig aufgefasst, und schrieb fer-de-moulin, anstatt croix de moulin, welche Vermuthung um so wahrscheinlisher ist, als er in seinem Liede, an einer Stelle sagt: »Er (der »Fürstbischof) war zurückgehalten in England, wegen eines eben »abgeschlossenen Vertrags, aber ich weiss nicht über was, so dass »er nicht gekommen ist (zur Belagerung von Carlaverock)«.

Mais ie ne scai par quel outrages
Dont uns plaiz li fu entames
En Engleterre fu remes.

Digitized by Google

Der Sänger bekam daher die Mittheilung in betreff des Wappens in *Abwesenheit* des Fürstbischofs.

Die nachfolgenden Schriftsteller, wissend, dass die De Beke mit einem Kreuze siegelten, und in Unkenntniss in betreff des Unterschiedes zwischen einem heraldische Anker- und einem Mühleisen-Kreuz, gaben der Kreuzesform den letzteren Namen, weil der Sänger in seinem Liede von einem fer-de-moulin, als Wappenbild des Fürstbischof's, sprach; und das recercelé Kreuz ist die Reproduction der kreuzförmigen Metall-Beschläge aus dem Kampfschilde des Fürstbischof's, welches seine Brüder und deren Nachkommen, ihm zu Ehren, zu gleicher Zeit mit ihrem wirklichen Wappenbild, dem Anker-Kreuz, geführt haben.

Die Leidens Geschichte des heraldischen Symbols der De Beke, in England, ist aber noch nicht zu Ende. Man wird bemerkt haben, dass das sogenannte Mühleisen-Kreuz des Fürstbischof's, das, wie wir nun wissen, ein Anker-Kreuz ist, als »cross moline *ermine* beschrieben wird. Hier ist zu bemerken, dass im frühen Mittelalter, das Pelzwerk, in der Heraldik, an Stelle der Malerei als Surrogat der Farben verwendet wurde, d. h. das Pelzwerk wurde von den Heraldikern *zu den Farben* gerechnet. Hermelin (Ermine) repräsentirte die weisse Farbe oder *Silber*). Hiefür spricht auch die Nothwendigkeit der Aufrechthaltung eines Hauptsatzes der heraldischen Farbenlehre: *Metall soll auf Farbe, und Farbe auf Metall zu stehen kommen*, der sonst sinnlos werden müsste.

In Folge dessen müsste die Blasonirung des genannten Wappens lauten: gules, cross moline *argent* d. h. in Roth, ein *silbernes* Mühleisen-Kreuz oder, wie wir nun wissen, *Anker Kreuz*, wie es, ganz richtig, in den Wappen der Brüder resp. Enkels des Fürstbischof's (B, C, und E) zu ersehen ist. Das Hermelin, als solches, hat daher aus dem Wappenbild der De Beke eliminirt, und durch das Wort »silbern« ersetzt zu werden, weil es die weisse Farbe oder Silber in der heraldischen Sprache repräsentirt.

Lord Beke's andere Tochter und Miterbin, Margery, heirathete Richard de Harcourt of Stanton Harcourt (Oxon). [2])

---

[1]) Seyler, G., Geschichte der Heraldik, p. 94.

[2]) Cleveland, Duchess of, The Battle: Abbey Roll, p. 121.

Das Wappen der De Harcourt:

Harcourt, Sir John de, of co. Leic., banneret-bore, at the first Dunstable tournament, 1308, gules, two bars or, as also di1 Roger, K.G., slain at the siege of Calais 1347. (F) Parliamentary Roll [borne by John f Sir John, with a label (3. 5) azure] the reverse ascribed

Digitized by Google

Aus den obigen Erörterungen und Ausführungen geht hervor, dass das Wappen der De Beke, in England, ist, wie folgt:

In Roth, ein silbernes Anker-Kreuz, analog dem Entwurf in der Beilage B.

Dies hatte bewiesen zu werden.

Die hier oben angezogenen heraldisch-sphragistischen Monumente der Vergangenheit und die auf dieselben sich beziehenden heraldischen Zeichnungen beweisen sonnenklar, dass das dem Anthony de Beke zugesprochene Personal-Wappen weder ein Mühleisen noch ein Mühleisenkreuz sein kann, wie von *allen* wissenschaftlichen Autoritäten behauptet worden ist, weil dem dem Fürstbischof zugesprochenen Kreuze das Hauptmerkmal eines Mühleisenkreuzes, ohne welches dasselbe nicht denkbar ist, fehlt: es ist in der Mitte nicht quadratisch durchbrochen [1])

Das persönliche Wappen des Fürstbischofs ist, in seinem bischöflichen Siegel, vielmehr durch den über dem Haupte desselben dargestellten schreitenden *Löwen* repräsentirt, dem Wappenthiere des Geschlechtes De Lynde aus welchem er hervorgegangen ist, und das in dem genannten Siegel dargestellte Kreuz, ist, irrthümlicher Weise, als Mühleisen, als Mühleisenkreuz und als Kreuz recercelé *beschrieben* worden, aber als *Ankerkreuz* dargestellt von den heraldischen Autoritäten, während es doch nichts anderes ist als das kreuzförmige Beschläg aus dem Kampfschilde des Fürstbischofs, und daher nicht von heraldischer Bedeutung ist, wie wir oben nachgewissen haben.

Das heraldische Symbol der De Beke, in Engeland, ist vielmehr, nach den Wappen-Codexen im British Museum, ein *Ankerkreuz,* als Concurrenzbild des Wappenthieres (Löwe) des Geschlechtes.

Wie die erstaunliche Verwechslung eines Ankerkreuzes mit einem Mühleisenkreuz Eingang finden konnte in *alle* Englischen wissenschaftlichen Werke, bleibt schwer erklärlich, da der Irrthum

to another John, *Richard,* Thomas, and William; Parliamentary, Segar, Glover, and St. George Rolls (Foster, I., Some Feudal Coats of Arms, and others, 1902, p. 105).

Harecourte, Robert de — (H. III. Roll) — bore, gules, two bars ermine; Howard Roll (Ibid).

In der Kirche bei Stanton Harcourt sind zwei Effigies auf einem Grabmal, mit folgender Inschrift:

Sir Robert Harecourt, K.G. 1461, Died 1471; and his Wife Margaret, Dau. of Sir John Byron, of Clayton, co. Lanc., Kt., A. Lady of the Order.

Tomb in the Church near Stanton Harcourt, Oxon. (From Austis' History of the Garter).

[1]) Eine heraldische Figur muss der Wirklichkeit entsprechen. Das Mühleisenkreuz ist daher desshalb in der Mitte quadratisch durchbrochen um dasselbe durch die hiedurch entstandene Oeffnung in die Kurpel des Windmühlenrades einfügen zu können.

Digitized by Google

bis in das Ende des 13. Jahrhunderts zurückreicht. Dessen ursprüngliche Einführung scheint aber mit dem Sänger von Carlaverock zu liegen, da der Irrthum, sich in seinem oben angezogenen Liede über die Belagerung dieses festen Schlosses, wie anzunehmen ist, zuerst eingeschlichen hat, während der Abwesenheit des Bischofs, und ihm *alle* nachfolgenden Schriftsteller, bis auf den heutigen Tag, kritiklos, nachgeschrieben haben.

Ebenso verhält es sich mit dem heraldischen Symbol, rechts unter dem Throne, im bischöflichen Siegel, das eine Kirche vorstellt, auf deren Mauern das Wappen des Bisthums Durham zu sehen ist, und daher keine andere Bedeutung haben kann als die Vereinigung des bischöflichen Wappens, das zur Linken steht, mit demjenigen des Bisthums Durham. Dies wird auch indirekt bestätigt von Sir N. H. Nicolas, welcher zu Ende seiner Biographie des Fürstbischofs sagt:

»The personal arms of Bischop Bek were, Gules, a fer de moulin »Ermine; and which it appears were borne on the banner, *without »any junction with those of his see*, he being merely a temporal Noble, when in the field.« [1])

Sir N. H. Nicolas sah es daher als selbstverständlich an, dass des Bischof's persönliches Wappen, in seinem *officiellen* Siegel, nur in Vereinigung mit demjenigen seines Bisthums dargestellt werden könne.

Noch eine Wahrnehmung ist in dem De Beke'schen Wappen zu machen, welche beweist, wie strenge die Bedeutung der Wappen in den frühen Zeiten beobachtet wurde. Der Fürstbischof Anthony de Beke führt als Wappenbild die *genaue* technische Form des Ankerkreuzes (mit *geraden* Kreuzesarmen), dessen Brüder aber, Thomas de Beke, Bischof von St. David's, und Lord (John) Beke of Eresby, haben eine kleine Veränderung im Ankerkreuz vorgenommen, indem sie die Arme desselben nach *innen gewölbt* haben, wie auf den oben abgebildeten Facsimile Zeichnungen ersichtlich ist.

Diese, wenn auch unbedeutende Veränderung des Ankerkreuzes scheint zur Unterscheidung der beiden jüngeren Brüder von ihrem hochstehenden Bruder, Anthony de Beke, gedient zu haben.

ADHEMAR DE LYNDEN.

---

[1]) Sir N. H. Nicolas, The siege of Carlaverock, 1300.

Digitized by Google

BEILAGE A.

Seal of Anthony de Beke, Prince-Bishop of Durham, 1283—1310 (British Museum, Detached Seals and Casts, XLVII, 232, 233).

Three and a half by two and a quarter inches. Pointed oval or vesica shape. On the obverse or principal side is the figure of the Bishop seated on a richly carved throne, full-length appearance with feet on a bracket supported by foliage. He is lifting up the right hand in the act of pronouncing a benediction, in the left hand is the pastoral staff of a bishop. On each side is a trefoiled niche containing on the left a king with crown and sceptre, on the right a bishop with mitre and pastoral staff, perhaps for Oswald and Cuthbert respectively. *On the breast of the bishop is a cross moline, the charge in the armorial bearings of Bek. This is repeated below the throne on the right, on the left is a castle triple-towered for Castile; overhead is a lion of England. The legend is: S : ANTONII : DEI : GRA : DVNOLM : EPI.*[1])

See Surtees, *History of Durham*, vol. IV, pl. ii, fig. 4.

The reverse or counterseal bears a representation of the Coronation of the Blessed Virgin beneath a double canopy of light and elegant design. In the base, under a trefoiled arch and arcade is a figure of Bishop Anthony kneeling to the right, in the act of prayer. The legend is:

ECCE : EXALTATA : ES : SR : CHOROS : ANG'LOR.

This is the episcopal seal of the Prince-Bishop.

The seal as Patriarch of Jerusalem. about 1306—1311 (British Museum Detached seals and casts Liv. 69). Four inches and one-eighth diameter bears a very elaborate design consisting of a triptych or architectural composition of large central niche with smaller ones on each side: each having a trefoiled arch and crochetted canopy. On the top of the central one is a patriarchal cross. The central niche is divided into three storeys. In the upper storey Our Lord on the Cross between the B. V. Mary on the left and St. John Evangelist with book on the right hand. In the middle storey the Sepulchre with an angel seated on the right hand side, behind it the figures of the three Maries holding their usual emblems, and in three arches recesses below are as many soldiers with coats of mail, swords, and shields of arms. In the

[1]) Die Stadt Durham wurde von den Anglo-Sachsen *Dunholm*, und von den Normännischen Eroberern Duresme genannt.

Digitized by Google

lowest storey under a trefoiled arch and arcading is a figure of the Patriarch of Jerusalem kneeling to the left hand in the act of prayer between two patriarchal crosses. In the side niches ontside this elevation, on the left hand the B. Virgin, full length, crowned and holding the Child who wears a nimbus; on the right hand St. Cuthbert, full-length, mitred, lifting up the right hand in the act of pronouncing a blessing and holding in the left hand the crowned head of St. Oswald king and Martyr and a pastoral staff with the curved part turned outwards. *Below each of the side niches is the cross moline ermine of the Bek armorials in a circular panel between three trefoils of tracery.* The field of the beautiful and elaborate seal is finely hatched throughout, and the border is engrailed. The legend is:

S'. ANTONII . DEI . GRA . SCE . HIEROSOLOMIT' . ECCLESIE . PATRIARCHE . ET . EPI . DVNOLM [1])

See also Surtees, *History of Durham*, vol. I, pl. V. fig. 1.

Beilage B.

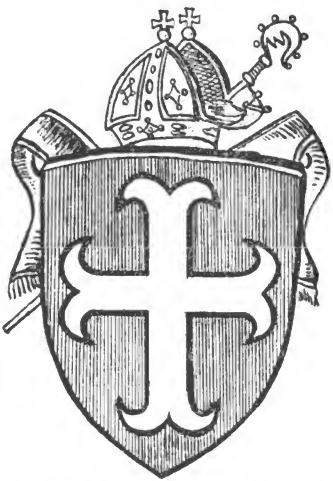

ANTHONY DE BEKE, Prince-Bishop of Durham, 1283—1310; Patriarch of Jerusalem about 1306; Constable of The Tower of London, 1275; King of the Isle of Man, about 1308.

[1]) De Gray-Birch, Dr., Catalogue, British Museum.

Digitized by Google

1.

2.

3.

1.—Anthony de Beke, Prince-Bishop of Durham, 1283-1310; Patriarch of Jerusalem, about 1306; Constable of the Tower of London; King of the Isle of Man. 2.—Counter-Seal.

3.—As Patriarch of Jerusalem

Digitized by Google

Kan iemand mij ook soms biographische bijzonderheden mededeelen betreffende **Corn. Daems** of mij een weg wijzen, waarlangs ik die zou kunnen verkrijgen? Hij was (volgens G. Brandt) Rechtsgeleerde te Brussel, maar vertoefde ook veel in de Noord-Nederlanden, en wel te Gouda. In het Stedelijk Archief aldaar komt zijn naam niet voor. Hij stond bekend als een der beste vrienden van Faustus Socinus en deed zich kennen als iemand van Sociniaansche gevoelens. Geen andere levensbijzonderheden zijn mij en anderen, die ik raadpleegde, van hem gebleken dan het voorval te Utrecht, waar hem zijn papieren ontnomen werden, die hij later (1589) terugkreeg. (Zie Uitenbogaart «Kerck. Hist.« blz. 269, 270 e.a. schrijvers). Volgens Uitenbogaart was D. eertijds ook advocaat te Mechelen.

Kan iemand mij iets naders meedeelen omtrent **Ds. Justus van Dam,** op wien volgens v. d. Aa (Biogr. woordenboek) Ds. Bern. ten Dam, van 1734 tot 1755 pred. te Rotterdam, een lijkrede zou hebben gehouden en uitgegeven?

Gaarne zou ik ook ingelicht worden omtrent geboorteplaats en -datum van **Tido van Dam,** zoon van den hoogleeraar Daniël van Dam. Hij aanvaarde het predikambt in 1651 te Heukelum; zijn vader was van 1625—1628 pred. in zijn geboorteplaats Witmarsum, vertrok vandaar naar Nieuwland (Cl. Sneek), en werd in 1631 hoogleeraar te Franeker (later Regent van het Staten-college te Leiden.) Tido v. D. is waarschijnlijk te Nieuwland of te Franeker geboren, waar hij ook wel gestudeerd zal hebben.

De doopregisters te Nieuwland vangen pas aan 1770. Bestaat er een geslachtslijst der fam. v. Dam?

Den Haag. Dr. P. DE BIE.

Genealogie van Breugel.

Rietstap, Wapenboek van den Nederlandschen Adel, Dl. 1, blz. 50, vermeldt over deze familie: »Onlangs is eene volledige genealogie samengesteld door wijlen Mr. Robert Baron van Breugel Douglas.« Kan een der lezers wellicht mededeelen, waar bedoelde genealogie, hetzij in druk, hetzij in handschrift, te vinden is?

A. Th. G.

Digitized by Google

Door duisternis tot licht.

Gedachten over en voor het Javaansche volk van wijlen Raden Adjeng Kartini. (2de druk.)

N.V. Electrische Drukkerij »Luctor en Emergo«
's Gravenhage. — 1912.

In onzen tijd van boekenoverlading gebeurt het niet zoo vaak, dat we door een enkel werk meer dan gewoon getroffen worden, en zeker niet door een brievenverzameling, die hoe interessant ook, slechts een geheel kan geven met hiaten van tijd en plaats, een geheel van stukken en brokken.

Hoe geheel anders is het gesteld met Kartini's brieven, een inlandsche »prinses«, regentendochter, (prinses wilde ze niet heeten) aan haar Hollandsche vrienden en vriendinnen. Welk een fijnheid van gevoel, welk een reinheid van gedachte, welk een keurige wijze van uitdrukken en ten slotte met welk een gemak beheerscht zij de Nederlandsche taal.

Hoe eenvoudig en waar, weet zij te schrijven! zij, opgevoed in de duisternis van inlandsche zeden en gebruiken, al liet haar vader, een verlicht regent met hart voor de opheffing van zijn volk, haar een vrij goede opvoeding geven.

Heel haar ziel snakt naar licht, licht voor haar zelve, licht voor de Javaantjes, licht in de eerste plaats voor de dochters der talrijke inlandsche grooten, die achter hooge muren van de maatschappij worden afgesloten, tot ze trouwen kunnen een man, die ze nooit te voren zagen, meestal; ze wil zich losrukken, en worstelen om die knellende banden te verbreken en haar volk te geven die ontwikkeling, die het behoeft, ze wil een school, ze voelde het, dat ze bij de kinderen moest beginnen, want aan dezen behoort de toekomst, helaas, op 23-jarigen leeftijd stierf ze, maar de »Kartinischool« zal er toch komen, want het baanbrekend werk heeft ze verricht, en anderen zetten het voort.

Er is nog heel wat te doen voor ons als koloniseerende mogendheid in Indië.

Welk een aardigen kijk krijgen we op inlandsche toestanden, zeden en gewoonten, die een Europeaan nooit zoo onder oogen krijgt, en die we in dit boek zoo mooi temperamentvol beschreven vinden door een inlandsche, die snakt naar de Hollandsche be-

Digitized by Google

schaving en toch gevoel heeft voor het poëtische in de overoude gebruiken van haar volk.

Hoe karakteristiek juist weet zij de opgeblazenheid van sommige Hollandsche ambtenaartjes belachelijk te maken, en met welk een eerbied ziet ze op tegen de hooge Nederlandsche bestuurderen als ze toonen werkelijk belang te stellen in de inlanders!

En welk een liefde voor de Nederlandsche taal!

Jammer, eeuwig jammer, dat deze begaafde inlandsche zoo jong gestorven is, ze had de regeering nog zoo uitstekend kunnen voorlichten, veel meer dan honderd officieele rapporten door deskundigen opgesteld, die zich eerst moeten inwerken en dat toch zoo nooit zoo kunnen als iemand, die er in geboren is en meeleeft

De opbrengst van dit boek zal ook grootendeels aan de beschavingsschool van inlandsche meisjes gewijd worden, en 't is gewenscht, dat ieder Nederlander, die wat voor Indië voelt dat werk steune; maar buitendien: Kartini's brieven zijn boeiend en keurig geschreven, ongeknutseld, niet eens voor publicatie bestemd, maar met toestemming der familieleden uitgegeven, waarvoor wij den verzamelaar Mr. J. H. Abendanon, niet genoeg dankbaar kunnen zijn.

Dit boek moet gelezen worden.

Het Jaar der Dichters 1912,

samengesteld door J. Greshoff.

Uitg. L. A. Dickhoff Jr. — 's Hage. 1912.

Deze smaakvolle uitgave met fijne aanteekeningen en prentjes verlucht, brengt de dichtregelen van jongere dichters, die speciaal voor dit verzamelwerkje gevraagd zijn.

We vinden er bijdragen in van Th. van Ameide, Alb. Besnard, Walter Vaes, P. N. van Eyck, J. Philip van Goethem, J. Greshoff, A. Roland Holst, Nico van Suchtelen, Laurent Verwey e.a., verder een lijst van Nederlandsche en Vlaamsche tijdschriften en een opgaaf van de boeken der medewerkers.

Men krijgt er even een blik door op den stand der Nederlandsche poezie in een bepaalde periode en wanneer ons dat ieder jaar geboden wordt, zooals we veronderstellen, dat het plan is, kunnen we dat streven niet anders dan toejuichen.

Digitized by Google

Oude en Nieuwe Kennissen
van Jan Maclaren,
door W. van Nes, (tweede druk.)
Rotterdam, J. M. Bredeé's Boekhandel en Uitgevers-Mij.

Van lang vervlogen dagen.
Schetsen uit Schotland van Jan Maclaren
door W. van Nes (vierde druk).
Rotterdam, J. M. Bredée's Boekhandel en Uitgevers-Mij.

Twee boekjes met novellen en verhalen, waaruit hier en daar nog wel iets te leeren valt, eenvoudig en van zedelijke strekking. Lichte kost en in ieder geval het lezen wel waard.

De Nieuwe Gids, 27ste Jaargang. Afl. 2—6 Febr.—Juni 1912.
N. V. Electr. Drukkerij Luctor et Emergo, 's Hage.

Taxandria, Tijdschrift voor Noord-Brabantsche Geschiedenis en Volkskunde 19de Jaarg Afl. 1, 2.
Gebr. Juten — Bergen op Zoom — 1912.

Volkskunde. Tijdschrift voor Nederlandsche folklore. 23e Jaarg. Afl. 1—6.
Gent — Ad. Hoste. Deventer — A. E. Kluwer 1912.

Nijhoff's Index op de Nederlandsche periodieken van algemeenen inhoud. No. 29—32 (3e jrg. No. 1—4) Maart—April 1912. 's Gravenhage. — Mart. Nijhoff — 1912.

Tijdschrift voor Geschiedenis, Land- en Volkenkunde, 27ste jaarg. afl. 2 en 3.
P. Noordhoff. — Groningen. — 1912.

Limburgs Jaarboek uitgave van het Provinciaal Genootschap voor Geschiedkundige Wetenschappen, Taal en Kunst.
Sittard — 1912.

Catalogus van de Boekwerken toebehoorende aan Limburg door J. N. Snackers.
Sittard — 1912.

Driemaandelijksche Bladen uitgegeven door de Vereeniging tot onderzoek van taal en volksleven 12e Jaargang No. 1.
H. H. Fongers. — Uithuizen.

Archiv fur Stamm- und Wappenkunde XII Jahrg. No. 7—12 Jan.—Juni 1912
Gebr. Vogt, Papiermühle S.A.

Der Deutsche Herold, 43 Jahrg. No. 1—6. Jan.—Juni 1912.

Digitized by Google

Rubriek van VRAAG en AANBOD.

In deze rubriek kunnen boeken, plaatwerken, tijdschriften, dagbladen, kunstvoorwerpen, schilderstukken, dingen van oudheidkundige of historische waarde, munten en penningen enz., te koop gevraagd of aangeboden worden.

Tevens kunnen zij, die ruilen willen, hieronder hunne voorstellen doen.

Voor abonné's van „De Navorscher" à 10 cents per regel, voor niet-geabonneerden 20 cents per regel bij vooruitbetaling. Gemakshalve worden gaarne *Nederl. postzegels* voor betaling in ontvangst genomen.

Gevraagd:

Jaargangen 1865, 1898, 1899 van »de Navorscher«.

De afl. van »de Navorscher«, waarin voorkomen: pag. 149 van den 23ᵉⁿ jaarg. en pag. 141 van den 5ᵉⁿ jaargang, benevens 1 exempl. 1865, waarin voorkomen: pag. 345 en 346.

De afl. 1894 van »de Navorscher«, waarin voorkomt vel 37.

Aangeboden:

Twee hoorns van de Kudu-Antilope.

Digitized by Google

Het beste Nederlandsche Fabrikaat.

H. v. GIMBORN,

ZEVENAAR.

Nauta & Haagen.

Het **BESTE ADRES**
voor uwe
Cliché's,
Teekeningen,
Boekstempels,
enz. enz.
AMSTERDAM,
Prinsengracht 750.
TELEFOON 5725.

ELIAS P. VAN BOMMEL
BOEKBINDER

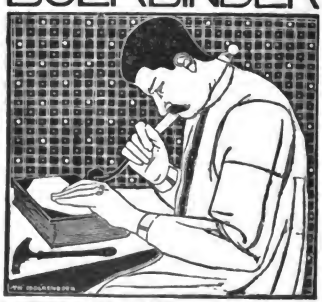

KERKSTRAAT 53
AMSTERDAM

Digitized by Google

Prins Maurits te Wijk bij Duurstede.

Alhoewel de Raad der stad Wijk bij Duurstede in 1586 zich volkomen homogeen verklaard had met het streven der burger hoplieden van Utrecht, om de souvereiniteit over de Nederlanden aan Koningin Elizabeth van Engeland op te dragen [1]), liet hij toch niet na in 1590 — toen inmiddels de toestanden reeds zeer gewijzigd waren — den prins van Oranje met solemneele plechtigheid te ontvangen.

Men schrok echter wel eenigszins, toen de burgemeester Johan van Oostrum, van uit Utrecht dit bezoek aankondigde, want men begreep, dat zoo iets geld zou kosten en heel goed bij kas was men oogenblikkelijk niet. In alle haast werd de oude en nieuwe Raad ter vergadering in het stadhuis bijeen geroepen en hier besloot men aan van Oostrum op te dragen in Utrecht zoo mogelijk eenig geld op te nemen tot bestrijding van de kosten der ontvangst. Een logement voor den prins werd gezocht en gevonden ten huize van den Kanunnik Beernt Uten Engh. Voorts werd nog besloten zijn Hoogheid met een schoone »vergulde coppe« te begiftigen, die door den schepen Gerrit Gerritsz. van der Lith in Utrecht zou worden gekocht. Hij zou ook zorg dragen voor den aankoop van een flinke hoeveelheid wijn. Aldus geschiedde; de prins kwam, en werd gehuldigd en toen alles voorbij was, zaten de vroede vaderen met .... de onbetaalde rekeningen.

Zij zagen blijkbaar geen anderen uitweg in de verlegenheid, dan door den verkoop van een der mooiste klokken uit den St. Janstoren, die ze in 1591 voor 398 car[l]. guldens en 12 stuivers overdeden aan den klokkegieter Thomas Both te Utrecht.

Op den XI Novemb. 1590 sijn die Regierders van de stadt ende 't meestendeel van den ouden raedt geroupen ende vergadert geweest in den stadthuze op 't schryvens van Johan van Oostrum burgem[r]. (alsdoen in commissie wesende 't Utrecht) in date den IX deser maent mentionerende, dat zyn Excell van Nassau etc., stadtholder etc., hyer binnen Wyck pasten te comen etc. Ende is eendrachtelijck geresolveert, dat men d' zelfde zyn Excell. souden mogen bequamelyck logeren ten huze van heer Beernt Uuten Engh; voorts dat men d' zelve zyn Excell. begiftigen sal met een heerlycke presente van eenen coppe ofte dezergelycke vereeringe,

[1]) Zie Bor Hist. van de Nederl. Ber. en Oorl. II, 723.

Digitized by Google

ende schryven aen den voorn. Oostrum, gecommitteerde, dat hij zoude lichten (soe het doenlyck ware) binnen Utrecht zeeckere quantiteit van penningen tot zijne discretie, ten minster laesie van der stadt, doch op behoirlyke interesse, all volgens die missive van denzelfden Oostrum.

Den XIII Novemb. (hebben dezelfden geresolveert) dat men op de komste van Zyn Excell. soude copen een goede aendeel wijn binnen Utrecht ende noch eenen heerlycken vergulden coppe; daertoe gecommitteert is geweest Gerrit Gerritsz. van der Lith schepen.

Resolutien I, fol. 26 vers.

Verkoop eener klok, om de schulden gemaakt voor 't onthaal van den Prins te voldoen.

XIII Nov. 1590 is mede belyeft ter vergaderinge, dat men ter oirzaecke voers (namelyk het onthaal van Prins Maurits binnen Wyck) omme die penningen ten fijnen als vorens te fijneren 't zynder tydt sall moghen vercopen een van der clocken genaemt de franchoise clock in den toorn hangende deser kercke van Wyck ende omme die gelichte penninghen ter oirzaecke voors. wederom te betalen van den cooppenningen dezer voers clocke, soe verre die alsdan strecken zullen,

Resol I fol. 27.

In desen jare 1591 is bij mr. Frans van Cleve ende Willem van Hattum beyde burgem^ren^ ende Anthonis Willemsz. Vastricx schepen specialyck bij den gerichte hiertoe gecommitteert, vercocht zeeckere clocke (:genaemt de franchoise clock:) gehangen hebbende in der kercken toorn alhier, aen mr. Thomas Both clockgyeter t' Utrecht, omme dairmede eensdeels te betalen t' achter weesen ende schult darinne de stadt van Wyck gevallen is geweest deur het deffroyement ende gratuityet, welck men (: volgens die resolutie van den ouden ende nieuwen raedt op den XIII Novemb. 1590 voerleden dairop genomen :) Zijnder Excell. van Nassau stadtholder etc., alsdoen hyer binnen Wijk arriverende mit zijne gevolch zoude schencken ende aendoen. Ende is d' voers clocke vercocht ende t' Utrecht in de waghe gelevert geweest elcke hondert ponden tegens achtyen gulden ende thyen stuvers; ende heeft gewoogen twee dusent een hondert vijff ende

Digitized by Google

vijftich pont, maeckende aen gelt CCCXCVIII carol gulden ende XII stuv. — Actum in der aenvanck van der maent Martius 1591, ten overstaen als voren in capite dezes article. Resol. I A, fol. 34 verso.

Den Hoorn (Gr.) M. J. GASMAN.

Rederijkerskamer te Wijk bij Duurstede.

Invent. Archief, Wijk n°. 61.

Kamer van Rhetorica te Wijk bij Duurstede Woensdagh 12 Junii 1650.

Op de requeste van die van Rhetorica, is haer toegestaen voor deze reys twintich gulden en de voort jaerlix thien gulden, soo lange sij op kermis publicq ageren sullen, mits dat sij haer tonneel op haer eigene kosten maecken ende uut geene oorsaecke yt meer pretenderen sullen

Raadsresol. E, fol. 224.

Den 5 Juli 1650.

Sijn binnen gestaen de gecommitteerden van den kerckeraedt, alse D. Bargeius predicant, Christoffel Stochius ende capiteyn Rhee ende versochten, dat die van Rhetorica op Sondagh niet souden ageren, also daerdoor den sabbath soude worden geprophaneert. Is geresolveert, dat die van Rhetorica op ten Sondagh niet sullen ageren. Raadsresol. E, fol. 226.

Den Hoorn. M. J. GASMAN.

Verguizing van Willem van Oranje en de Graven van Egmont en Hoorne in België, A° D^i 1911.

In het tijdschrift »*Le Catholique*« verscheen in Augustus l.l., het volgend artikel van de hand van *Pol Demade*, een schrijver, die bij de clericale partij zeer hoog staat aangeschreven:

Au mois de janvier 1569, Ferdinand Alvarez de Tolède, duc d'Albe capitaine de Charles-Quint, gouverneur des Pays-Bas pour le roi Philippe II, grand d'Espagne, chevalier de la Toison d'Or, la plus admirable incarnation de l'autorité qui parut jamais en notre pays au sommet du pouvoir, s'érigea une statue, donnant ainsi un bel exemple de justice envers soi-même.

Arrivé en notre pays, en des temps troublés, encadré de dix mille vétérans des meilleures troupes espagnoles, il avait ajouté, du droit, dans la balance

Digitized by Google

de la justice, le poids de sa lourde épée victorieuse déjà des protestants d' Allemagne. Les comtes d' Egmont et de Hornes avaient payé sur l' échafaud le crime de leur infidélité au prince. Les gueux avaient été matés, ou par la juste sévérité des lois, ou par l' épée mise au service du droit. Le duc d' Albe venait de battre Guillaume d' Orange, qu' il n' avait pu, bien à regret sans doute, envoyer rejoindre d' Egmont et de Hornes.

Loyal serviteur, catholique d' une superbe intransigeance, ne connaissant rien en deçà ou delà du devoir, il semble qu' il avait droit à ce monument d' airain ....

La statue fut renversée par la canaille, et jetée dans l' Escaut.

Ce déboullonnement, non plus que la haine d' un parti héritier des traditions de la gueuserie de ce temps, n' empêchera pas le duc d' Albe de demeurer sur l' indestructible piédestal que lui valent dans l' impartiale histoire sa probité, sa droiture, ses mœurs, son génie militaire.

Les catholiques honoreraient cette pure mémoire et s' honoraient eux-mêmes en relevant cette statue renversée.

Sans doute le duc d' Albe ne réussit pas comme nous eussions soubaité qu' il réussit. Son épée, moins heureuse ou moins avisée que le bâton de Tarqu'n le Superbe, *oublia sur leurs épaules quelques têtes, celles d' un Marnix de Sainte-Aldegonde ou d' un Guillaume d' Orange, que nous eussions vues tomber avec plus de sérénité que celles des comtes d' Egmont et de Hornes.* Mais tel qu' il est, il a rendu d' assez beaux services à la défense du catholicisme pour que nous le réclamions pour nos gloires: *il nous empêcha de devenir des gueux, et cela vaut du marbre et du bronze.*

Il se trouve, à Bruxelles, même, une place publique qui conviendrait à merveille à cette glorification tardive. Ce serait la place du Grand-Sablon. Il n' y aurait qu' une médiocre fontaine à déplacer.

La statue du duc d' Albe, que je souhaiterais équestre et pour laquelle l' artiste s' inspirerait sans doute du portrait étrange mais suggestif aussi de Moro, que possède notre musée ancien, la statue trouverait là un emplacement digne d' une si haute mémoire. Le Petit-Sablon, où poitrinent les comtes d' Egmont et de Hornes, est proche. Nous aurions, séparés seulement par une de nos plus belles églises, et voisinant presque, le Duc à cheval sur son piédestal, les Comtes à pied devant leur pilori, ici le justicier, là les coupables, tout un des plus émouvants chapitres de notre histoire nationale.

Het dagblad »*Le Petit Bleu*« leverde hierop het volgend commentaar, onder het opschrift: *Une statue au duc d' Albe à Bruxelles!*

Louis Veuillot, écrivant le panégyrique de l' Inquisition, déplorait qu' elle n' eût point fait brûler Luther. M. Pol Demade, magnifiant le duc d' Albe, regrette qu' il n' ait point fait décapiter Guillaume d' Orange.

Digitized by Google

Il nous plaît de rapprocher ces deux exemples de charité chrétienne, — et de constater en même temps que M. Demade avait l'occasion de réclamer aussi un monument pour un autre fidèle serviteur du Roi et de l'Eglise: Balthazar Gérard, qui assassina le Taciturne afin d'obéir à l'édit dans lequel Philippe II, „comme ministre de Dieu", avait mis à prix la tête de son ennemi.

L'oubli, d'ailleurs, est réparable....

* * *

C'est bien, en effet, un type représentatif du catholicisme qu'Alvarez de Tolède, et nous ne croyons pas inutile de compléter la démonstration de M. Pol Demade.

Pendant la lutte des Pays-Bas contre l'intolérance et le despotisme, Philippe II avait écrit à Rome qu'il ferait „ce qu'un prince chrétien et craignant Dieu est obligé de faire pour son saint service, le maintien de la foi catholique, l'autorité et l'honneur du Saint-Siège". Il nous envoya le duc d'Albe.

Le duc avait un excellent programme. Afin d'inspirer moins d'horreur au peuple, afin d'éviter une intervention possible des nations protestantes, il devait, il voulait agir „de façon qu'il ne parût pas que l'entreprise fût faite dans l'intérêt de la religion et contre les hérétiques, mais qu'on pût dire — comme le roi l'avait écrit et soutenu déjà à l'empereur d'Allemagne — qu'elle avait pour but la cause de l'Etat et qu'elle était dirigée contre des rebelles". Le crime de lèse-majesté humaine servit de masque au crime de lèse-majesté divine; et le Pape ne s'y trompa jamais. Il s'était plaint d'abord, il est vrai, que le roi n'avouât point franchement le vrai caractère de l'expédition; mais Philippe avait répondu à l'archevêque de Rossano: „Que Sa Sainteté ne croie pas que cette dissimulation doive exister en fait; elle n'existera que de nom. Ce sont des hérétiques; et si l'on annonce qu'on va châtier des rebelles, l'effet sera bien différent des paroles. On les poursuivra jusqu'au dernier, et l'on ne fera jamais de compromis avec eux. Sa Sainteté peut être tranquille; elle demeurera satisfaite!".

Les premières mesures prises par le duc d'Albe durent, en effet, satisfaire le pontife. Le nonce en avait été tout joyeux et avait félicité Alvarez de Tolède „comme chrétien, comme catholique, comme ecclésiastique et comme ministre du Saint-Siège"; il avait écrit au Pape que décidément le roi „remplissait son devoir comme il convenait, même par l'emploi du fer, à l'égard des choses de l'hérésie, et qu'ainsi la religion n'était pas abandonnée de tout côté". Pie V., qui avait donné des millions de ducats pour l'expédition, voulut lui-même encourager le duc: „Continuez, cher fils, lui écrivait-il le 26 août 1568, — alors que l'empereur, les électeurs et les princes allemands ne se lassaient point, eux, de faire appel à la clémence de Philippe, — continuez à accumuler ces belles actions comme des degrés qui vous conduiront à la gloire éternelle; et de même que vous avez commencé à le faire,

Digitized by Google

ne négligez rien pour rétablir dans vos provinces la religion catholique en son premier état." Et le 12 décembre, se réjouissant dans le Seigneur des nouveaux „exploits" du „vaillant capitaine", auquel il va bientôt envoyer une toque et une épée bénites, le saint pontife ajoute: „Nous savons que vous êtes par vous-même assez disposé à faire tout ce qui peut être utile à la cause de la très sainte religion; cependant, pour obéir à ce que nous prescrit la dignité dont nous sommes revêtu, et pour satisfaire au besoin de notre âme, nous croyons devoir vous y exhorter encore...."

* * *

Les cléricaux, on le voit, sont logiques en proposant d'ériger une statue au duc d'Albe — dont le nom est resté (et combien justement!) en exécration dans nos provinces.

Il y a un quart de siècle à peine, l'article de M. Pol Demade eût soulevé dans le pays une indignation profonde.

Aujourd'hui, après vingt-sept années de domination cléricale, il ne nous étonnerait point que Bruxelles se laissât infliger l'outrage suprême....

Ook het weekblad »*Pourquoi Pas*« (Gazette hebdomadaire paraissant le jeudi soir, Redaction: L. Dumont—Wilden = G. Garnir = L. Souquenet, Administration 4 Rue de Barlaimont, Bruxelles) roerde de zaak aan, in de volgende bewoordingen, en onder het opschrift: »*Une statue à Balthazar Gérard*:

„Le duc d'Albe n'est point parvenu à faire décapiter Guillaume d'Orange. Et un écrivain bien pensant le déplore, tout en exprimant l'avis que les vrais fils de l'Eglise doivent cependant une statue à Alvarez de Tolède.

Certes.

Mais il eût été logique d'en réclamer une aussi pour Balthazar Gérard, qui, lui, ne rata point le Taciturne lorsque Philippe II, „en roi et comme ministre de Dieu", eut mis à prix la tête du prince.

Nos cléricaux ne peuvent ignorer que le „vengeur" fut magnifié par leurs ancêtres du XVIe siècle, notamment dans un opuscule célèbre de 1584: „Les cruels et horribles tormens de Balthazar Gérard, Bourguignon, vrai martyr, souffertz en l'exécution de sa glorieuse et mémorable mort, pour avoir tué Guillaume de Nassau, prince d'Orange, ennemy de son Roy et de l'Eglise catholique."

Au XVIIIe siècle encore, un jésuite bruxellois notoire, Feller, dans son Dictionnaire historique", que de pieux éditeurs n'ont point cessé de réimprimer, l'appelait „l'exécuteur d'un arrêt prononcé par un roi légitime contre un sujet rebelle".

Mais, depuis, on semble avoir oublié un peu ce pauvre Balthazar, si méchamment mis à mort par les gueux.

Il nous aura suffi, sans doute, de rappeler son nom au „Catholique"..."

Digitized by Google

Waarop *Le Petit Bleu* weder de volgende kantteekening maakte:

Constatons que M. Pol Demade, l'auteur du projet de statue au duc d'Albe, n'est plus isolé.

Une gazette cléricale d' Anvers, „La Presse", écrivait hier:

„On est en train de rectifier dans les journaux l'opinion que l'on avait toujours eue du fameux duc d' Albe. C'est l'écrivain Pol Demade qui, dans le „Catholique", donna le branle."

Et elle signale avec bonheur qu'un jésuite, le P. Henri Degrelle, vient de publier à Louvain une „Histoire de Belgique illustrée à l'usage de la jeunesse", où, étudiant nos troubles du XVIe siécle, dont le récit a trop longtemps „bénéficé pour le côté gueux d' une indulgence incompréhensible, au grand détriment de la justice et des principes catholiques", il s'est rencontré avec l'écrivain-poète Pol Demade".

L'heureuse rencontre!

Ten slotte bemoeide zich »*La Dépêche*« te Toulouse ook met de zaak, in welk dagblad de heer Henri Roujon zeide:

„On assure qu'un journal de Belgique aurait lancé l'idée d'élever une statue au duc d'Albe. En matière de statues, tout arrive; celle-là, tout de même, est inattendue. Le jour où on l'érigera, il y aura quelque chose de changé dans la conscience universelle ....

D'ailleurs, il est fait, et parfait, le monument du duc d' Albe! En sortant du square des Sablons, où sont honorés de Hornes et d' Egmont, tournez à droite, traversez et entrez un instant au Musée de Bruxelles. Regardez une fois de plus le portrait du duc par Antonio Moro. N'est-il pas vrai que vous avez peur?

Quelle école de sincérité que cet art du Nord! Ce chevalier Anthonie Mor van Dashort dont nous aimons mieux le nom italianisé d' Antonio Moro, tenait de ses maîtres d' Utrecht l'humble respect de la vérité. Sa belle candeur d' honnête ouvrier de Hollande était allée se réchauffer devant Titien; l' Italie lui avait enseigné l' élégance. Moro a mené, avant Rubens et Van Dyck, l' existence nomade du peintre à clientèle cosmopolite, aujourd'hui à Venise, hier à Londres, demain à Madrid, partout où, l'appelait un modèle illustre, accablé de commandes et toujours magnifiquement égal à lui-même A la fin, il se fixa à Anvers, où la faveur du duc d' Albe le vint chercher. L' homme implacable a vécu devant ce calme et pénétrant contemplateur; le loyal artiste a dévoilé toute cette âme.

Comment oublier cette spectrale figure, le front d' obstination, les yeux troubles, le nez brutal, et, dans la barbe rare, cette bouche crispée qui ne s' ouvre que pour dire la haine et vouloir la mort? Le coup de genie, c' est d' avoir montré ce tortionnaire-grand-seigneur en son armature de fer comme une sorte de mécanique articulée qui fait les gestes des bourreaux, sur l' ordre

Digitized by Google

d' on ne sait qui. Allez demander quoi qui ce soit d' humain à cette machine à broyer les consciences! Fromentin dit dans „les Maîtres d' autrefois": „Quand on regarde ce portrait, on est certain que tout grand seigneur qu'il fut et tout habitué qu' il fut à peindre des grands seigneurs, Antonio Moro était fort sérieux, fort attentif et passablement ému au moment où il s' assit devant ce tragique personnage, sec, anguleux, étranglé dans son armure sombre, articulé comme un automate, et dont l' œil de côté regarde de haut en bas, froid, dur et noir comme si jamais la lumière du ciel n' en avait attendri l' émail."

C' était la deuxième fois que le fanatisme posait devant Moro. Auparavant, il l' avait peint dans son incarnation féminine. Le pendant du duc d' Albe du Musée de Bruxelles, c' est la Marie Tudor, du Prado. Autre monstre, la femelle, non moins inquiétante, plus obstinée encore dans son rêve de sang. La reine des supplices va signer des sentences; l' artiste a eu l' ironique caprice de lui mettre une fleur dans la main. On sent que les doigts de cire vont se crisper sur la fraîche chose innocente; qu' est-ce que cette femme-là ferait d' une rose?

Que pensait Moro de ces deux modèles? Nous ne savons que peu de chose de l' homme qu' il fut, rien de ses pensées ou de ses croyances. Résigné sans doute, presque indifférent, amant de la vie insoucieuse, ainsi que la plupart des sujets bourguignons du roi d' Espagne. En d' autres portraits de magistrats savants, ou de pieuses menagères, Moro a montré cette âme sérieuse et douce des Flandres que l' horrible Espagne a torturée. Lui-même tremblait et se taisait. Il peignait l' affreux homme qu' il acceptait pour maître et, comme il avait du genie, le confessait tout entier. Son pinceau ne pouvait pas mentir."

Teneinde zoo compleet mogelijk het geschrijf over deze zaak te registreeren, geven we als slot 't volgende onder den titel »*Un porte-drapeau?* verschenen entre-filet in »*La Métropole.*«

„Les journaux cartellistes font en ce moment un tapage du diable autour d' un article publié par un médecin écrivailleur dans une obscure revuette bruxelloise qui se réclame du catholicisme et où cet auteur ne demande rien moins que de voir élever sur le Grand Sablon, une statue au duc d' Albe, le sinistre bourreau qui déchaina à Anvers la furie espagnole et envoya à la torture 20,000 habitants de nos contrées.

„Nous ignorons si le collaborateur du „Catholique" a voulu chercher dans cette plaisanterie de trés mauvais goût une notoriété que ne lui a pas value son dernier duel à la seringue, mais ce qui nous fait rire dans cette histoire, c' est que les feuilles libérales prennent au sérieux ou feignent de prendre au sérieux de telles élucubrations et essaient de faire croire à leurs lecteurs que le „porte-drapeau" des catholiques n' est autre chose que le lieutenant

Digitized by Google

de Philippe II, dont l'évêque de Namur lui-même disait qu'il „a fait plus de mal à la religion en sept ou huit ans que Luther et Calvin avec tous leurs suppôts"!

„Ces feuilles ignorent donc que la revue le „Catholique" est celle-là même où Georges Ramaeckers donne l'air à des „prophéties" dont nous primes la liberté de nous gausser, qu'elle publie la prose de cet admirable farceur qu'est Leon Bloy et qu'au surplus elle a été publiquement désavouée par Rome?

„Les braves gens qui lui accordent le moindre crédit nous font penser à ceux qui considereraient „Durendal" comme le moniteur officiel de l'épicerie belge, qui prendraient l'„Etoile" pour une autorité en matière de trente-et-quarante ou qui s'imagineraient naïvement que la „Belgique artistique et littéraire" est le porte-drapeau de nos artilleurs.

„Tout simplement."

p. c. c.

Brussel, 1911. M. G. WILDEMAN.

---

van Oldenbarnevelt en **van Barnevelt.**

In het archief der gemeente Amersfoort vindt men onder de »Ingekomen brieven« (Inventaris, N° 40, 4e deel) eenige stukken (Nos. 87, 88 en 90) nopens eene schadeloosstelling, waartoe Christina van Oldenbarnevelt verplicht was tegenover Bartholomeus van Oldenbarnevelt in een proces tegen Arent Warnaerts (A° 1669).

Het merkwaardige van deze stukken is, dat in één daarvan gesproken wordt van Bartholomeus van Barnevelt, zoodat de namen van Oldenbarnevelt en van Barnevelt destijds blijkbaar af en toe door elkaar werden gebezigd.

In zijn werk over Johan van Oldenbarnevelt noemt Motley dezen ook steeds »John of Barneveld.«

Amersfoort, Febr. 1912. W. E. VAN DAM VAN ISSELT.

Voor het Departement van Oorlog in de hoofdstad der Vereenigde Staten in Washington, District Columbia, staat een klein kanon uit brons vervaardigd, gegoten in Holland in 1747 voor Koning George van Engeland.

Het is nog geen zes voet lang en ongeveer drie en een half inch (zoo wat: 10.90 centimeter) in kaliber.

Dit kleine kanon speelde eene belangrijke rol in de Amerikaansche Geschiedenis en werd tweemaal bemachtigd: eerst in 1775 bij de overgave van St. Johns en later opnieuw bij de over-

Digitized by Google

gave in Yorktown van het Britsche leger in 1775, waardoor de grondslag der onafhankelijkheid der Vereenigde Staten gelegd werd.

JAMES PENNINCK,

KUNSTGESCHIEDENIS.

De kleuren Gombien, Incarnaat, Tarneit en Feuille mort.

In »Het Masker van de Wereld«, afgetrokken, enz. enz. door Pater Adrianus Poirters, komt op blz. 93 de volgende kleurenspraak voor:

»Wit	beteekent	Onnozelheid.«
»Blaauw	»	Getrouwigheid.«
»Gombien	»	Vriendschap.«
»Geel	»	Vermaak.«
»Root	»	Wraakgierigheid.«
»Incarnaat	»	Liefde.«
»Groen	»	Hope.«
»Tarneit	»	Misnoegen.«
»Grys	»	Arbeid.«
»Feuille mort	»	Wanhope.«

»Faveurkens en couleurtjens« gedoopt *à la mode*, zoo noemt Poirters zijn lijstje, en ik deel 't hier als aardigheid mee. Maar wie van de medewerkers wil me de bovenstaande namen verklaren en welke kleuren er mee bedoeld worden? *Feuille mort* houd ik voor een kleur, die veel weg heeft van een afgevallen, verdroogd, gestorven boomblad, donker geel, bruinachtig.

A. AARSEN.

KRIJGSGESCHIEDENIS

Orders en Reglementen voor het Guarnisoen van Sluijs in Vlaenderen en de onderhorige Forten.

Medegedeeld door J. K.

(Voortzetting van Nav. LXI, 195).

Art. 64.

Des morgens om agt uuren sullen de binnen wagten een schriftelijck rapport zenden aende grootmajoor in deser voegen

Digitized by Google

Morgen Raport van de N. wagt luydden .... de capt. met de hooftronde is aen mijn wagt geweest om ..... uur.
de officier van de hooftwagt met de visiteer ronde om .... uur.
de officier van de Zuijdpoort met de dag ronde om .... uur.
de patrouille van de wagt N om .... uur.
de patrouille van de N wagt om .... uur.
de patrouille van de N: wagt om .... uur.

Art. 65.

De officieren en onderofficieren de wagt hebbende aende poorten off elders, moeten wel opletten, dat de ordres aen haese Respective posten Punctueel geexecuteert werden, mits de abuijsen, niet op de schiltwagten en corporaels alleen maer ook op de commandanten van de wagten, sullen verhaelt worden.

Art. 66.

De Commandanten der wagten, sullen soo ras iets defect, off gebroken raekt aen de bruggens, barrieres, slooten, corps de gardes, schilderhuijsen off iets anders daer van een Extra rapport senden aende hooftwagt, die het selve sal senden aende Gouverneur en grootmajoor en een copie aenden eerst aenwesende ingenieur.

Art. 67.

De Commandanten van de wagten sullen bij de aflossinge elkandere deese ordres over leveren, soo als ook de onderofficieren zullen doen, en sorg draegen dat de selve niet bekladt, beschreven off gescheurdt worde oppoene van arbitraere corectie, en dat nieuwe in de plaats sullen moeten besorgen.

Art. 68.

Alle het geene inde voorenstaende en inde volgende ordres, nieten word bepaelt, dat sal uijt gevoert moeten worden ingevolge de gesonde reeden en soo als den dienst vereijste, zullende wijders de commandanten der wagten zig hebben te reguleeren, na de ordres van zijnne Doorlugtigste Hoogheijt gegeven den 28 april 1749: voor de wagten in de guarnisoens plaetsen.

Art. 69.

Het volk van de buijten wagten moet sig voor 24 uuren voorsien van levensmiddelen alsoo van de kleijne buijtenposten, geen verloff kan gegeven worden.

Digitized by Google

Ordres voor de Hooftwagt.

Art. 1.

In cas van allarm, het zij door brandt of andersins, sullen de battaillons sigh aenstonds begeven op de allarm plaetsen haer aengewesen en afwagten de ordres die haer souden konnen gegeven worden.

Art. 2.

In het selve geval sal yeder battaillon aenstons een officier bij den Gouverneur off commandeerende officier op ordonnantie senden en sal het battaillon dat de Hooftwagt heeft de selve aenstonds verstercken met een officier een serg^{t} en twaalff gemeene.

Art. 3.

Indien den allarm door eenige brandt veroorsaekt word sal de cap^{t} van de wagt aenstonds derwaers detacheeren een officier een serg^{t} en twaalff gemene welcke de plaets daer den brandt moge zijn sullen besetten, en niemant daer toe laeten, dan die, welcke daer met goed bescheijdt bij moeten zijn, als daar is het volk dat tot de brandspuijt hoort en moet de cap^{t} soo haest als eenige kennis van brandt heeft gekreegen daer Rapport van laeten doen aen den Gouverneur off commanderende officier de grootmajoor en ondermajoor.

Art. 4.

Soo ras den allarm geslagen wordt, moeten de valbruggen opgehaelt ende poorten gesloten worden.

Art. 5.

Men sal geen allarm laeten slaen als op ordre van den Heer Gouverneur off commandeerende officier, als wanneer alle de tamboers een yeder na de allarmplaets gaende den allarm konnen slaen.

Art. 6.

De Hooftwagt mits de selve alhier gesitueert is aen de waterpoort sal sorg draegen dat pertinent rapport worde gedaen aen den Heer Gouverneur ofte commanderende officier aen de grootmajoor en de ondermajoor van alle uijtgaende en inkomende scheepen, uijtdrukkende de naemen der schippers, de plaetsen waer sij heen voeren, off waer sij vandaen koomen alsmede van alle de passagiers off inkomende persoonen mankeerende haere naemen, bedieningen, en de plaats waer die sullen logeeren, als

Digitized by Google

ook waer zij vandaen komen Onder deese rapporten worden begrepen alle persoonen, sonder onderscheijd, soo haest zij buijten de stadt sullen hebben vernacht, officieren van het Guarnisoen soo wel als magistraets persoonen, van deese stadt en sal dit Rapport aen den Gouverneur off commanderende officier en aen den grootmajoor door een serg^{t} schriftelijck gebragt worden, en door een corporael mondeling aen den ondermajoor.

Art. 7.

De Schildwagt voor het geweer staende sal alle inkomende persoonen hem onbekent, afvraegen waer zij van daen koomen, al was het alleenlijck om aen de versuijmen welcke bij de paspoort souden konnen begaen sijn te remedieeren, en lieden vindende die aen de paspoort, niet aengesproken waeren sal hij die bij de cap^{t} van de wagt brengen om geexamineert te worden.

Art. 8.

Om voor te komen dat geene soldaeten van het Guarnisoen, sigh verstouten sonder behoorlijck verloff met de uijtvarende scheepen te vertrecken, sal een serg^{t} met twee gewapende manschappen, hem laeten vinden aen het schip het welcke gereet legt om afte vaeren, en daer blijven tot het touw sal losgemaekt zijn ondertusschen goede agt gevende off sig eenige soldaeten, te scheep begeven, en sal sig door haer doen verthoonen haere verloffpassen ofte paspoorten, het zij, sij van dit guarnisoen zijn off niet, en wanneer het mogt gebeuren dat sig eenig soldaet off soldaeten aenboden om mede te vaeren met geene verloffpassen off paspoorten voorsien, sal hij de selve mede na de Hooftwagt in arrest brengen. Het sal gemelde serg^{t} ook gepermiteert zijn op eene discreete maniere het schip te visiteeren om te sien off sig misschien geene soldaeten in het selve hadden verborgen om sijne vigelatie te leur te stellen, en om te meer precautie te gebruijcken is de magistraet van de stadt versogt haere schippers scherpelijck te verbieden eenig soldaet, off soldaten, sonder haer haere passen off paspoorten verthoont te hebben in te neemen off in haere scheepen te laeten verbergen en sal de cap^{t} na Exigentie van saeken rapport van het geene hier omtrent soude konnen voor vallen laeten doen.

Art. 9.

Indien er generaels persoonen off collonels in de stadt mogten komen (het zij van onse Eijgen troepen het zij van andere mogent-

Digitized by Google

heden) sal de cap[t] daer op staende voet van rapport laten doen, aen den Gouverneur off commandeerende officier, den Grootmajoor en ondermajoor, en sal hij ondertusschen, sonder ordre daer toe afte wagten, aen een Generaal senden, twee ordonantie sergeanten en twee Schildwagten, aen een Luijtenant generaal een ordonantie serg[t] en twee Schildwagten, aen een Generaal-majoor twee Schildwagten en aen een Collonel een Schildtwagt laetende voorts rapport doen off die Sergeanten en Schildwagten, aengenomen zijn ofte niet, aengenomen zijnde sal het Bataillon van het welke de Hooftwagt is aenstond, deselve versterken tot remplacement van die Sergeanten en Schildwagten.

Art. 10.

Geene scheepen off schuijten sullen vermogen des nachts off na besette wagt, binnen de passen te koomen ten zij bij speciale permissie van den Gouverneur off commanderende officier en diergelijcke permissie gegeven zijnde sal daer van kennis gegeven worden aen de cap[t] van de wagt welcke als dan de posten die het aengaet sal doen waerschouwen, dat sulken permissie gegeven is met uijtdruckinge aen wien het zij om in te komen off om uijt te vaeren, ofte wel om na S[t] Donaes te vaeren, om die selven nacht weder te koomen ofte niet.

Art. 11.

Den boom sal te gelijck met de poort gesloten worden, en indien er ordre off permissie is om die voor den een off den anderen open te houden off te openen sal de Cap[t] sulks in zijn avond rapport invoeren met uijtdruckinge, als in het voorgaende articul is gesegt omtrent het welcke het invoeren op het rapport mede moet waergenomen worden.

Art. 12.

De waterpoort bij de Hooftwagt sal open blijven tot tien uuren dog sullen na het sluijten van de poorten, geen soldaeten, en Cannonniers de waterpoort uijt gelaten worden, onder wat pretext het ook zijn mogt, sullende de Schildwagt die voor het geweer staet, hier voor moeten sorg draegen en verantwoorden.

(Wordt voortgezet.)

Digitized by Google

Volks- en Straatliedjes verschenen in 1813—1815 betreffende Napoleon, de Vrijheidsherstelling en Oranje.

Verzameld en opnieuw uitgegeven door
W. P. J. OVERMEER.

(Voortzetting van Nav. LXI, 154.)

XIX.

Op Held Napoleon!

Napoleon! die groote held! ha, ha!
Napoleon! die groote held, ha, ha!
Napoleon, die groote held!
Kwam tweemaal thuis van 't oorlogsveld!
Ha ha van Falderara. (*bis*).

Hij trok naar Moskou op, met glans! ha, ha!
Hij trok naar Moskou op, met glans! ha, ha!
Hij trok naar Moskou op, met glans!
En keerde als een geplukte Gans.
Ha ha van Falderara. (*bis*).

Hij retourneerde, in Parijs, ha, ha!
Hij retourneerde, in Parijs, ha, ha!
Hij retourneerde, in Parijs,
En maakte toen aan 't Volk wat wijs.
Ha ha van Falderara. (*bis*).

't Was weer en wind, en watersnood, ha, ha!
't Was weer en wind, en watersnood, ha, ha!
't Was weer en wind, en watersnood,
Waar voor zijn groote heirmacht vlood.
Ha ha van Falderara. (*bis*).

Noch was zijn trotsch geen perk gesteld, ha, ha!
Noch was zijn trotsch geen perk gesteld, ha, ha!
Noch was zijn trotsch geen perk gesteld,
Hij vroeg opnieuw, weer volk en geld.
Ha ha van Falderara. (*bis*).

Digitized by Google

Hij vroeg 't en 't was ook weer gereed, ha, ha!
Hij vroeg 't en 't was ook weer gereed, ha, ha!
Hij vroeg 't en 't was ook weer gereed,
En ras was zijn ontwerp gesmeed.
Ha ha van Falderara (*bis*).

Marsch, marsch, was toen weer zijn bevel, ha, ha!
Marsch, marsch, was toen weer zijn bevel, ha, ha!
Marsch, marsch, was toen weer zijn bevel,
'k Braveer nu weer de Dood, en Hel
Ha ha van Falderara. (*bis*).

'k Zal Rus, en Oostenrijk, verslaan, ha, ha!
'k Zal Rus, en Oostenrijk, verslaan, ha, ha!
'k Zal Rus, en Oostenrijk, verslaan,
De Pruis, geheel ten grond doen gaan,
Ha ha van Falderara. (*bis*).

Al wat zich tegen mij verzet, ha, ha!
Al wat zich tegen mij verzet, ha, ha!
Al wat zich tegen mij verzet,
Word door mijn legermacht verplet.
Ha ha van Falderara. (*bis*).

Ruk voort, door Dresden, naar Berlijn, ha ha!
Ruk voort, door Dresden, naar Berlijn, ha ha!
Ruk voort, door Dresden, naar Berlijn,
'k Wil daar nog deze zomer zijn.
Ha ha van Falderara. (*bis*).

Te Dresden, hield hij egter post, ha, ha!
Te Dresden, hield hij egter post, ha, ha!
Te Dresden, hield hij egter post.
Zo lang, tot dat hij wierd gebost.
Ha ha van Falderara. (*bis*).

Hij wierd toen weer bijzonder vlug, ha ha!
Hij wierd toen weer bijzonder vlug, ha ha!
Hij wierd toen weer bijzonder vlug,
En liep, gelijk een Haas, terug,
Ha ha van Falderara. (*bis*).

Digitized by Google

De beide Keizers! en de Pruijs! ha ha!
De beide Keizers! en de Pruijs! ha ha!
De beide Keizers! en de Pruijs,
Die joegen hem weer naar zijn Huijs.
Ha ha van Falderara (*bis*).

Zijn volk en geld, was weer verspild, ha ha!
Zijn volk en geld, was weer verspild, ha ha!
Zijn volk en geld, was weer verspild,
Hij was op nieuw geplukt, gevild,
Ha ha van Falderara. (*bis*)

Nu zit hij met de hand in 't haar, ha ha!
Nu zit hij met de hand in 't haar, ha ha!
Nu zit hij met de hand in 't haar,
En loopt zelfs in Parijs gevaar,
Ha ha van Falderara. (*bis*)

Hij heeft het nu geweldig kwaad, ha ha!
Hij heeft het nu geweldig kwaad, ha ha!
Hij heeft het nu geweldig kwaad,
Zijn boel is op, hij weet geen raad.
Ha ha van Falderara. (*bis*)

Het best dat ik hem raden kan, ha ha!
Het best dat ik hem raden kan, ha ha!
Het best dat ik hem raden kan,
Is Dolk, of Strop!... gedaan is 't dan,
Met hem, van Falderara. (*bis*)

———— *(Wordt voortgezet).*

Roode zwaan of witte zwaan.

(Spel in de zoogenaamde Dokkumer Wouden, eene rij van 6 dorpen).

Het aantal spelenden bij dit spel is onbepaald. 2 der grootste kinderen staan tegenover elkaar en geven elkaar de handen; zoodat er een *poort* ontstaat. De overige kinderen gaan achter elkaar staan, de eene hand op den rug, elkaar vasthoudende.

Ze loopen nu allen in een cirkel om de twee kinderen heen, zingende:

»Roode zwaan of witte zwaan?
Wie wil mee naar Engeland gaan?

Digitized by Google

Engeland is gesloten;
De sleutel is gebroken;
Er is geen smid in 't gansche land,
Die den sleutel maken kan. [1])
Kruip door maar, kruip door maar.

Deze laatste regel wordt telkens herhaald, terwijl hiermede de kringloop ophoudt en allen onder de poort doorloopen.

De laatste der rij wordt gevangen, doordat de poortvormers plotseling de armen naar beneden brengen. Nu verwijderen de beide poortvormers zich en bedenken een naam: liefst iets van goud, b.v. een gouden lepel of een gouden vork.

Daarna wordt den gevangene gevraagd: wat hij het liefst heeft, een gouden vork of een gouden lepel. Naargelang hij kiest, komt hij achter een der poortvormers te staan.

Dit gaat zoo door, dus eerst weer zingen tot: »kruip door maar«, dan wordt er een gevangen en deze wordt weer voor dezelfde vraag gesteld.

Zijn alle kinderen zoo achtereenvolgens gevangen, dan wordt er door de poortvormers een lange streep getrokken. De volgelingen van den gouden lepel grijpen elkaar om de middel vast; evenzoo die van de gouden vork. Nu begint een trekkamp. Trekt de gouden vork één over de streep; dan moet die achter zijn volgelingen gaan staan en omgekeerd. Meer dan één kind mag niet tegelijk over de streep getrokken worden. Dit gaat zoo door, tot er van één der partijen niet één meer over is.

G. POSTMA.

Nav. LX, 505.

De St. Maarten-gans.

De heer Feitsma schrijft, dat het eten van een gemeste gans op St. Maarten »althans een halve eeuw geleden« behalve bij andere Germaansche volken, ook in Gelderland, nog in gebruik was. Het is nòg zoo!

Op den laatsten St. Maartensdag was ik juist te Düsseldorf, alwaar ik het groote kinderfeest zag, dat alsdan plaats heeft. Maanden van te voren verheugen de kinderen zich op dien dag — zoo werd mij verzekerd. Toen het begon te schemeren, gingen duizenden kinderen naar de Alleestrasse, een der breedste straten der nieuwe stad, alwaar zich ook een muziektent bevindt. Die tent en de omliggende huizen waren verlicht met lampions, meest

[1]) In Gelderland: »Is er dan geen smid in het land...« RED.

Digitized by Google

bolronde roode (de tent zeer somber met donker groene), en deze hingen niet overal, zooals bij ons, langs de huizen, doch meestal, ten getale van 6 of 7 aan stokken, die schuin naar boven uit de ramen gestoken waren. De kinderen en hunne begeleiders hadden allen lampions of kaarsfakkels, van de meest onderscheidene vormen en grootten. De muziek speelde allerlei liederen. Gelijktijdig had er een ommegang plaats in de naburige straten: voorop een muziekcorps ter begeleiding van den zang der deelnemers, daarna allerlei chassinetten, te beginnen met de voorstelling der mantelverdeeling en een paar ruiters in de kleederdracht van een eeuw geleden, en daarachter de kalm zingende menigte. Tegen 8 uur gingen allen naar huis (behalve eenige doorfuivers) om er hun gans te eten, althans voor zoo velen zij die kunnen betalen. Ook zij, die in restauraties eten, krijgen er ganzevleesch, welke dieren, evenals kreeften, etc., eenige dagen te voren als lokmiddel achter de ruiten liggen. De secretaris van den Verkehrs-Verein (Vereen. ter bevordering van vreemdelingenverkeer) verzekerde mij, dat het eten van een gans in geheel West- en Noord-Duitschland nog algemeen is en dat men in andere plaatsen wel gepoogd heeft zulk een kinderfeest te organiseeren, doch dat er het »volkstümliche« van 't feest te Düsseldorf aan ontbreekt.

De liederen voor dit feest zijn, met muziek, ter plaatse uitgekomen bij Joh. Rings. Een daarvan, door S. Westhoff, plano gedrukt, werd mij, toen ik nader informeerde, toegezonden. Het bestaat uit 14 coupletten, allen besloten met het referein: »Dem Kinderfreund zur Ehr vereint durchziehen wir die Strassen. In Jubel sonder Massen«.

Hier volgt een couplet:

Sankt Martin schaut vom Himmel drein
In unserm bunten Lampenschein
Und sieht, wie heut' in Land und Stadt
So manches Kind recht lieb ihn hat.

Berlijn. H. J. S.

Nav. LX, 508.

Van de navolgende spreekwoorden en uitdrukkingen weet ik o.a. door mijne ouders, de beteekenis:

Aan een schotel rijstenbrij roeien = *in overvloed leven.*

Iemand karosssen = *iemand afrossen.*

Digitized by Google

De piek schuren = *vluchten.*

De paal trekken = *lui zijn* (lijn trekken).

Blauwe boodschap = *boodschap in de buurt.*

Iemand pieren = *iemand foppen.*

Als een boon in een brouwketel. In plaats van *boon* te lezen *mug.* Beteekenis: *niets.*

Hij is een bierbijter. = *Hij heeft te veel op.* (dronken).

Hij is kwintig = *Hij is kwiek, handig.*

Halfweg Haarlem schuren. In dien vorm niet bekend. Wel: *Hij is halfweg Haarlem = Hij slaapt half.*

In het val van Urk vervallen = *Slecht wegkomen.*

Verklaringen:

Men kan een aap in haar naars gaar koken. In eenigszins anderen vorm wel bekend, n.l.: *Men kan een ei in zijn (n)aars gaar koken.* Een platte volksuitdrukking. Beteekenis: *Hij zit geweldig in angst.* Men schijnt te meenen, dat in gevallen van grooten angst de aarsopening snel open en dicht gaat. Ik heb dat meer gehoord, weleens van den een of anderen werkman, die te kennen wilde geven, hoe groot zijn angst was.

De koekoek schende de luie knechts. Schende moet waarschijnlijk zijn *scheldt:* M'n moeder, afkomstig uit Zeeland, heeft die uitdrukking vaak hooren gebruiken. Wanneer de knecht 's morgens wat lang bleef liggen, zei de boer: »De koekoek scheldt je al uit«. (De koekoek roept reeds vroeg).

L. H. LUIJENDIJK.

Nav. LX, 510.

Aangaande **Groningsche rommelpotliedjes** het volgende:

In plaats van de regels:

Alle mooie maisies hebben een man
Behalven ik en m'n zuster,

zong men in Zeeland:

Meisje hou je kinnebak dicht,
Of 'k moet je d'r eens voor kussen,

en in Gouda:

Meisje hou je mondje toe,
Of 'k stop er een pannekoek tusschen.

Den Haag, Februari '12. L. H. LUIJENDIJK.

Digitized by Google

Nav. LXI, 154.

Op den mantel dansen.

De verklaring hiervan moet m.i. gezocht worden in den Bijbel. Hierin leest men n.l., dat na de kruisiging van Jezus, zijne belagers zijne kleederen verlootten. Teneinde zeer veel stukken te krijgen verscheurde men de kleedingstukken, uitgezonderd zijnen mantel, deze moest in zijn geheel blijven voortbestaan. Men beschouwde dezen n.l. als heilig. Alzoo een gedeelte van het heiligdom en dit is weder als onderdeel van den godsdienst te beschouwen.

Gelijk men nu bij de uitdrukking: »Het schip is met 12 koppen bemand,« den kop als gedeelte voor het geheel heeft genomen, zoo is het ook hier.

De mantel staat hier, één trapje hooger gaande, voor het geheele heiligdom en dit laatste is weer te beschouwen als aanduidende het geheel n.l. de godsdienst.

Zoodat per slot van rekening »den mantel« hier staat voor »den godsdienst.«

»Den godsdienst trappen (= verschoppen)« enz. Bijgevolg is de uitdrukking saam te vatten in: »godlasteren.«

De vrager leze nu nog eens zijn fragment met dit werkwoord. Hij leest dan iets gelijk het volgende:

Nadat .... geraakte het gezelschap aan het godlasteren, ja zelfs de predikanten lasterden mee.

P. H. d. L.

OUDHEIDKUNDE.

UIT MEDEMBLIK.

DOOR H. J. S.

1. **Notarieele acte van een der Spaansche legerhoofden 1589.**

Protocol van notaris Jelle Adriaens *Wijnes* te Medemblik. (R. A. te Haarlem).

Op huyden, den viertienden Januarij XVc LXXXIX, compareerde voor mij, notario publyck bijden Hove van Hollant geadmitteert, ende in kennisse van den getuygen onder geschreven, den heere Don Diego *Pimentel*, den zoone van heere don Pedro *Pimentel*, marquis van Tanara, ridder van S. Jacob de la Spatha, crijchsoverste vanden crijchsvolck van Cisilien, tegenwoordich op ten

Digitized by Google

huijse tot Medenblyck. Ende heeft mits desen geconstitueert ende machtich gemaect, constitueerde ende maecte machtich den heere Peeter *van Leon*, crijchsoversten vant spaensche voetvolck, ende den heere Crystoffel *Mandragon*, castileijn vant casteel tot Antwerpen ende gouevernieur vanden selven stadt ende overste des spaensche voetvolck, een van hem ende elcx bysondere omme vuyt hem constituants name ende van zijnentwegen te moegen ageren, verweren ende procederen, oick handelen ende tracteren, op ende jegens eenen ijgelycken penninghen oplichten ende ontfanghen, ende vanden selven opgenomen ende gelichte penningen, die zijn voorsz. volmachte tot hem constituants proffijt zullen opnemen, daer van oblygatie met cautie op des constituants name passerende, soe sterck ende vast als den crediteuren van wien dselve penningen opgelicht ende ontfanghen werden selfs gelieve zal, oick met laste oft de saecke sulcx vereijschte quitantie te passeren, voorts alles te doen oft hij constituant selfs voor oogen wesende zoude connen oft moegen doen, belovende de voorsz. constituant, in handen mijns notaris tselve wettelycke stipuleerende, te houden voor goet, vast ende van waerden, onverbreeckelycke tallen daeghen alle tgheene was byde voorsz. sijne geconstitueerde tzamen oft elcx van hen bysonderen int gheene voorsz. es, gedaen ende gebesoingeert zal werden, ende sonder daer jegens te doen ofte te laeten geschieden in eeniger maenieren onder verbintenisse ende submissie van hem constituants perzoon ende goeden allomme, jegenwoordich ende toecomende, begeerende ende consenteerende hy en off by my notaris, residerende binnen Medeblyck, gemaect te werden een openbaer instrument oft merk in communi forma. Aldus gedaen op het casteel van Medenblyck ten daeghe ende jaere voorsz., ter presentie van Willem *van Dorp*, colonel, doctoir Frans *Maelson*, sinecus van Vrieslant, ende Nicolaes *Doblet*, secretaris van de Staeten van Hollant, getuyghen van goede gelove te desen geroepen ende sonderlinghe ghebeden, die desen originael mett mij ende den constituant ter oirconde ondergeschreven hebben. Actum en supra. Was geteyckent: Don Diego *Pimentel*, Willem *van Dorp*, Franchoys *Maelson* ende Nycolaus *Doblet*. Noch laeger stent: J. *Wijnes*, notaris. Noch stent laeger: Ende tot meerder gelofwaerdicheyt vant gheene voorsz es, soe hebben wij Burgemeesteren en de Raeden der voorsz. stede Medeblyck ons segel

Digitized by Google

ter saecke ter oirconde hier beneden opt spatie van desen gedaen drucken. Actum ut supra. Ende was opgedruct met eenen segele in groene wasse ende onderteykent J. *Wynes.*

Accorderende metten selven. By my

J. WYNES.

1589.

2. **Belezingen te Medemblik in 1592.** (Uit hetzelfde protocol).

Op huyden den VIden Junij 1592 Compareerde voor mij notaris publyck bij den hove van Holland geadmitteert enz. In kennisse van de getuijghen hier onder geschreven Deersamen Hendrick Janszn. scheepstimmerman out omtrent vijftigh Jaeren ende Anna Albersdr., de huysvrouwe van Pieter Jans *Flapkan* out omtrent xlii Jaeren beyde woonende tot Medenblyck Rechtel. verdaecht omme der waerheid getuygenisse te geven. Ten versoecke van Yda Adriaensdr. Ende verclaerden te samen ende elcx van hen besonderen waerachtich te weesen. Eerst de voors. Hendrick Jansz. dat geleden ontrent acht weecken sonder onthout den presiesen dach hij deposant stont op ten straat by den gulden Leeu ende wiste nergens off. Ende dat aldaer by hem quam een Hillegont Gerryts dr. woonende opt westent deser stede ende greep zijn deposants slinckerhand In haar handen ende neep oft dructe denselven zeer hert toe met een glijmende Lach sonder ijers te spreecken ende zonder dat hij wiste wat sulcx beduijde maar naderhant ende strax daernae zulcke last ende spul gehadt heeft dat hij tselve om gheen goet heeft willen Lijden.

Anna Albersdr. voorz. verclaert dat geleden ontrent anderhalft Jaer zij met haeren man gestaen heeft hebbende haeren kint op ten arme byden nieuwen fort 't west deser steede ende dat daer by haer quam den voorsz. Hillegont seggende Anna Albers staet ghy hier? daerop zij antwoorden Jae, seyde Hillegont is dit u knechtken, tredende met een nae haer toe nemende tkindts ermen ende gaft een kusse ofte twee ende ghinck weder van hen wech waer naa strack 't selve kint wesende een half jaer out sulck groote torment ende lijden angedaen worde alst vuyterlycken bleecke dat se 't selve om gheen dinck hadde willen lijden maer ten laesten heeft doen helpen dattet voorz. kint nu gesont geworden es.

Soo waerlycken moste haer Godt helpen.

Digitized by Google

Zonder fraude.

Ende versochte deselve Requirant hiervan acte in communi forma.

Gedaen tot Medemblyck ten huyse mijns notaris staende int achter straetken by osten onder Heeren Steech Ten daghe ende Jaere voorsz. ter presentie van den eersamen Taemis Cornelis substituijt van de wachtmeester [1]) deser stede, ende Dirck Adamse huystimmerman, poorters voorz., getuijghen van goeden gelove te desen geroepen ende sonderlinge gebeden. Die desen met mij geteyckent hebben In myn prothocol ten tijden voorsz.

3. **Gedicht int een in 1550 geschreven boekje met handvesten van Medemblik** (in 't archief aldaar).

Die enen stat sullen regieren
Dese punten sullen sij hantieren
Eendrachtich sijn met trouwen
Ghemeen orbaer an te scouwen
Haer vrijheit niet laten breken
Om ghemeen orbaer dich toespreken
Die stat bevelen den vroeden
Ghemeen ghelt nauwe te hoeden

Ende keerent ten meesten baten
Te vreden houden die ondersaten
Recht te doen alle ghelijcke
So wel den armen als den rijcke
Vast tonderhouden hare statuten
Die kwade te werpen altoes buten
Ghetrouwe toe sijn haren heren
Dat is der ouder wijser leeren
Waer een gebreck van desen
Daer staet die stat in vresen.

[1]) Dit woord is niet duidelijk.

Digitized by Google

Verspreide Gedichten van De Génestet.

In de *Nalezing* van *Prof. Tiele* achter de uitgave der *Dichtwerken van De G.* deelt de Verzamelaar mee, dat hij »zich heeft moeten bepalen tot die, welke de dichter zelf aan de pers heeft overgegeven. Dit werd plicht geacht, omdat De Génestet steeds een loffelijke en meer dan gewone nauwgezetheid aan den dag legde ten opzichte van alles, wat door hem bestemd werd om door den druk openbaar gemaakt te worden«.

Bij deze uitspraak zouden we ons kunnen neerleggen, al zouden we voor de kennis van De G.'s ontwikkeling ook graag alle niet-uitgegeven gedichten hebben, maar het blijkt, dat ook sommige uitgegeven gedichten niet zijn opgenomen. In *Taal* en *Letteren* XV, 403 gaf ik een drietal vertalingen naar *Heine* van onzen dichter uit de Kunstkronyk van 1851, ook opgenomen in de Bloemlezing *Ernst en Luim* van *T. van Westrheene Wz.* (Leiden Sijthoff 1858.)

In de tweede aflevering van de *Bibliotheek voor het Huisgezin* (Leeuwarden, Suringar, 1859), welk tijdschrift mij overigens onbekend is, vond ik op p. 58 het volgende:

Nieuwjaarsfeest.

Door mijn blijde kluis
Op den nieuwjaarsdag
Klinkt een druk gedruisch,
Kinderspel en lach —
In mijn buurmans huis
Daar is rouw en kruis

Onze kleene schaar
Telt een kopjen meer
Dan het vorig jaar
Welkoom duizend keer,
Stof van vreugde en dank —
Maar zijn kind is krank!

O, mijn kraaiend wicht,
Zingt ge wel te vrêe
Ook uw nieuwjaarsdicht
Met de zusjens meê? —
't Is zijn oudste zoon
En terecht zijn kroon!

Allen zijn gezond!
Uit mijn rozenhof,
Uit der kindren mond
Klinkt mij, Heer, uw lof —
Wat die veege spond
Ginder wel verkondt?

Allen die ik min
Zijn hier bij elkaêr;
Tot ons kleen gezin
Voegt zich paar aan paar —
Ach aan de overzij
Is het minder blij!

Koomt, de gulle disch,
Vrienden, staat bereid;
Zoo'n nieuwjaarsdag is
Vol gezelligheid —
Zie! de dokter weêr!
Dat 's de vierde keer.

Digitized by Google

Doet, als waart ge thuis;
Zet zich ieder maar
Naast zijn, »kroon en kruis» —
Voor zijn nieuwe jaar! —
Hoe is 't ginder toch?
Gaat eens hooren nog!

Nu, op 't huislijk feest
Danken we allen God,
Met ontroerden geest,
Voor ons nieuwjaarslot,
Voor ons daaglijksch brood —
Buurmans kind is dood.

1 Jan. 1859.

Voor de kennis van onze humoristiese dichter is dit gedicht zeker niet zonder betekenis; ook hier wordt de dichter getroffen door het verrassend samenvallen van vreugde en droefheid, het beginsel van alle levende kunst, waardoor de 19e Eeuwse Romantiek zich kenmerkt.

Zijn er onder de lezers van de Navorscher ook, die mij meer niet in de uitgave opgenomen gedichten van De Génestet kunnen aanwijzen? door een mededeling zouden ze mij zeer verplichten.

Rotterdam. G. ENGELS.

Nav. LX, 566.

Sorrento voor: **Sorrente.**

Vele architecten vinden 't geurig een Italiaanschen naam op 't huis te zetten, vooral als ze geen Italiaansch kennen. Blijkbaar hier het geval: de man dacht, dat een Italiaansche naam per-se op *o* eindigt! H. J. S.

Weet men mij ook den volledigen titel te melden van de volgende geschriften van Jacob Cornelisz. **van Dalen,** Geneesheer en leeraar bij de Waterlandsche Mennonieten te Amsterdam (1608 te Rotterdam geboren)?

Zes predikatien over het lijden van Jezus Christus, 12°. *Christelijke betrachtingen,* 12°. Alleen bij v. d. Aa (Biogr. W. b.) vond ik deze titels.

Den Haag. Dr. J. P. DE BIE.

Hoe te weten te komen, wie de vertaler was van de in 1871—75 uitgegeven serie der werken van *Erckmann-Chatrian,* waartoe o.a. behoort »Huig de Wolf«? De tegenwoordige leden der firma Roelants te Schiedam kunnen dit niet meer nagaan. De hoogst origineele taal en stijl dier vertaling doen mij er zeer veel belang in stellen hieromtrent iets te weten te komen. G. te H.

»Wie der lezers van »de Navorscher« is in staat mij in te lichten omtrent de beteekenis van het woord **Vroon** (Vroonland, Vroonvisscherij etc.)«? S. v. A.

Digitized by Google

MEMORANDA.

Een kwestie van smaak.

Jacob van Couwenhoven, een bierbrouwer in *Nieuw Amsterdam* was Kapitein Hawkins, een Engelschman, elf honderd en vijftig guldens schuldig en beloofde die som te betalen op den 1sten Julie 1655 in de waarde van bier en gedistilleerde dranken.

Toen nu Hawkins op betaling aandrong, gaf Van Couwenhoven hem een brouwsel van bier, waarvan Hawkins verklaarde, dat het niet de vervoerkosten zou loonen. Couwenhoven daarentegen zeide, dat het bier goed was en dat hij onder geen omstandigheden ander bier wou brouwen.

13 September van hetzelfde jaar bracht Hawkins de zaak voor het Gerecht, waarbij Couwenhoven gesommeerd werd. Maar in plaats van een staaltje van dat bier der Overheid voor te zetten, noodigde Kouwenhoven de Magistraten uit om hem het genoegen te doen, na afloop der Gerechtszitting naar zijn brouwerij te komen en aldaar ter plaatse het bier te proeven en de zaak te beslissen. De uitnoodiging werd aangenomen.

Ten einde echter de waardigheid van het Gerechtshof op te houden en de rechterlijke gebruiken te handhaven, werd de zaak vervolgd, en, na beide partijen gehoord te hebben, werd van Couwenhoven veroordeeld het nog verschuldigde te betalen, waartoe hij zich verplicht erkende. Dit laatste was slechts eene formaliteit, daar de betaling, volgens de verklaring van beide partijen, reeds geschied was. De kwestie van geschil school in de kwaliteit van het bier.

Er waren dien dag vele belangrijke zaken te behandelen en het was reeds laat, voordat het Hof de zitting ophief.

Schout van Tienhoven, een kenner van dranken, was ongelukkigerwijze afwezig en het Gerecht zag zich verplicht zonder zijn waardevollen raad te moeten handelen.

Schepen Jan Vinge (de eerste blanke geboren in Nieuw-Nederland) was een half uur te laat, maar toch nog bij tijds om de zaak aan te hooren.

Nadat de Gerechtszitting nu was afgeloopen, wandelde het geheele Hof in ambtsgewaad met statigen tred naar de brouwerij van Van Couwenhoven, ten einde, volgens gedane belofte, zijn bier te proeven en te toetsen.

Digitized by Google

De twee Burgemeesters: de geletterde Allard Anthony en de wakkere Oloff Stevensen Van Cortland, openden de processie. Zij werden onmiddellijk gevolgd door den bescheiden maar bekwamen President der Schepenen: Johannes Nevius, loopende naast den aristokratischen Johannes De Peyster, den waardigen nazaat van eene lange linie van aanzienlijke burgers in de Oude Wereld. Onmiddellijk achter hen stapte Schepen Johannes Verbrugge, een van Nieuw Amsterdam's meest ondernemende kooplieden, die zich bezig hield met de verschillende gerechtszaken van dien dag te bespreken met zijn collega: den eerwaarden Jacob Strijcker.

Jan Vinge, niet wel opgevoed maar krachtig gebouwd, en ongetwijfeld trotsch (ofschoon inwendig), daar hij de eenige grondbewerker was tusschen zulk een deftig gezelschap, sloot den optocht met den Secretaris Jacob Kip, die wel niet mocht proeven of stemmen in de aanhangige zaak, maar wiens tegenwoordigheid noodzakelijk was om den loop der zaak te recordeeren. Claes van Elsland, de waardige deurwaarder van het gerechtshof, was in de nabijheid, gewapend met zijn zwaard en handigen stok, terwijl het wapen der stad aan een zilveren keten op zijn borst schitterde. Hij was aanwezig, niet alleen ter bescherming der Magistraten, maar om ten duidelijkste te doen zien, dat het Stadsbestuur een officieel bezoek aflegde.

Bij de brouwerij gekomen werd de Overheid welkom geheeten door Jacob van Couwenhoven, die, na eenig ceremonieel, de bekers deed vullen met het bier van het vat, waaromtrent het geschil was opgekomen.

Het bier scheen den rechters — waarvan minstens twee zelf brouwers waren, met name: Van Cortland en Vinge — te bevallen. Nadat zij de glazen geledigd hadden, keken zij op eene gewichtige wijze rond en sloegen peinzende blikken op de befaamde fabrikanten van het gulden vocht, waarna het bier plechtig: »goed« verklaard werd. Aldus werd het geschil beslecht.

JAMES PENNINCK: 11 Broadway,
New York City.

Digitized by Google

Amsterdamsche Chirurgijns.

Onder een verzameling »oud papier« trof ik het volgende aan in handschrift. Weet iemand hiervan de beteekenis? Is het eene spotternij op deze heeren?

W. P. J. OVERMEER.

VRYHEID.
Vijf Broeders (zo men zegt)
Vijf Jaaren achter een
Zijn Meesters, in de Vroed —
En naar hunn' Naam en Jaar

GELYKHEID.
Aan de Vijf
Chirurgicate
Repraesentanten
van 't Chirurgicate Volk
te
Amsteldam.

BROEDERSCHAP.
dat met hun Vijven t'zamen,
door † Konst ter wereld kwamen;
en Heel-Konst zeer bedreven, —
op dit Papier geschreven.

† Dit ziet op hunne Promotie.

H. van Winsen is als Chirurgus ter Wereld gekomen A°. 1777
J. van Hattem ____ 1778
J. H. de Clercq ____ 1779
J. P. Muller ____ 1780
J. H. Blekking, Jacz. ____ 1781

Uit D. 2. G. 6. N°. 4. W. 9. door den Vaderlander *J. H.;* aan *J. P. M.* ter hand gesteld.

Kunstgenoten! 'k wensch op heden, — in gebeden. — dat God aan ons vijven geeft. Alles wat ons kan behagen, in de dagen, — die men in 't vervolg beleeft. *J. P. M.*

Digitized by Google

Noodlottig omgekomen.

In de voorkerk van het dorpje Idaard, kort bij Grouw liggend, lag een grafsteen, die nu 20 jaar geleden er (althans zóó) niet meer is. Ik weet echter, dat die er was, doodeenvoudig omdat ik dien steen zag en het opschrift las. Daarover in 1900 schrijvende, ontving ik een vriendelijk antwoord met inlichting. Het opschrift was:

Thomas ab Herderen in
syn tyden Schoelm'r tot
Ydaerd Hy is ghestorven
opten XII octobris 1594 s v
en leyt hier begraeven.

Den haeven des rvstens
hebbe ick hier gevonden
die noeden *floeden!* der sonden ben
ick ontkoemen
Godt is Godt der levende
tot allen stonden
devr syn barmhertigheit
leven alle vromen.

Mijn oude vriend voegt o.a. toe: »Ik kan er geene geschiedenis bij schrijven; alleen heb ik wel eens hooren vertellen, dat deze »schoelmeester« [*te Idaard*] door het neervallen van een der groote klokken in den toren onder het luiden zijn dood heeft gevonden. In hoe verre deze overlevering waar is, weet ik niet. In de kerkvoogdieboeken van Idaard komt zijn naam niet voor.[1])

In de voorkerk voor den toren moet zijn graf zijn, daar ligt een zerk, maar zonder opschrift.[2]) In *1890* heeft men echter over den vloer van de voorkerk eene portland-specie gegoten, zoodat van den steen niets meer te zien is.

Het opschrift staat [*nu*] op een vierkant bord — geen steen — en is opgeverfd. Een der inwoners verzekerde mij, dat er oorspronkelijk gestaan had »noeden«[3]) en dat de verver er »floeden[3]) van gemaakt had.«

G. POSTMA.

---

[1]) Ofschoon bewijs ontbreekt, zal de overlevering juist zijn; de ongewone ligging bij de torenklok schijnt bewijs genoeg.

[2]) Men zei mij indertijd: de man was een Duitscher, doch de naam Thomas H. Herderen schijnt me niet zoo Duitsch, doch hij zal geen Nederlander zijn geweest.

[3]) »*Noeden*« (= *bezorgheden*, — Friesch woord) *stond er;* de verver beging eene [on]dichterlijke vrijheid.

Digitized by Google

Poort met het wapen der familie van Ittersum, in 't museum te Essen.

In het museum te Essen (Ruhr) staat op de binnenplaats een 16e eeuwsche hardsteenen poort, afkomstig van de kapel der commanderie (nu kasteel) der Duitsche Ridders onder Borbeck bij Essen. Opschrift:

D. O. M.
Henricus ab Ittersum
equestris ord. teut.
commendator in Welhem
edificari curabat

Daaronder zeer geschonden (verweerd):

ANNO CHRISTI.... BIS OCT.
QUADRA SIMOT.....

Van het wapen *van Ittersum* is alleen de onderste ezelskop nog zichtbaar, van het wapen daarnaast (mannel. schild) niets. Daarboven een grooter wapen: een kruis met lelies aan de uiteinden, en hartschildje met dubb. adelaar.

Op die binnenplaats staat ook een zandsteenen grafzerk met *Roije;* in het wapen daaronder: een liggende wassenaar, vergezeld van drie zesp. sterren. Ik meen, dat dit eene Nederl. familie is. Trouwens, in de Rijnstreek vindt men veel Nederl. namen.

Berlijn. H. J. S.

Samenstelling der oude regeeringscolleges.

In de gerichtsboeken van Almkerk (toen tot Holland behoorend) wordt in 't begin steeds melding gemaakt van heemraden, en niet van schepenen, in latere tijden juist omgekeerd. Het begin der 18e eeuw schijnt de scheiding te zijn. Hoe zit dat?

H. J. S.

Digitized by Google

AANTEEKENINGEN UIT DE OUDE REGISTERS TE AMERSFOORT.

DOOR
W. E. VAN DAM VAN ISSELT.

(Voortzetting van Nav. LXI, 167).

Vóór en achterin het eerste doopboek vindt men het eerste *trouwboek* (geboden boek) van Amersfoort, loopende van 18 April 1583 tot 9 Aug. 1592. Daarin vindt men o.a:

1584 hebben haer een paer volcx laten tesamen geuen voer dij ganse gemeent en sijn genaempt aldus peter peterssen ende gerritgen van rijn, beijde van amersfoert. (zonder datum; ervóór staat een inschrijving van 11 October, erna een van 25 Augustus, beide 1584).

1584 claes roloffsen van domselaer ende susanna cornelis dochter van dronckelaer hebben haer voer dij ganse gement laeten beuestigen den 20 augusti.

1586. Jan Hartichs van Bernevelt ende magdalena ian van dolders dochter van amersfoort getrout in dij groette Karck den 13 Septembris stilo vetery.

1588. Den 11 September heeft Hendrick Duer ende grietgen van Herdevelt beijde van amersfoert dese tùe syn getrout in dij vrouwe karck stilo veterij.

1589. Den 20 Maij syn getrout voor der gemeente Gisben van Wenckom van Nieukerck ende Bata van Dompseler.

1589. 1e gebodt 30 nou. meester Joes Bils van Leijden Jannetien van Dolder van amersf.

1590. gheboden den 26 Juny. Jacob De ram ende ariaens cornelis van amersfoert.

1590, 1e gebodt den 12 iulij. Arent gijsbertss. ende Aeltgen goerts van laurenborch, beyde van amersfoert.

1590. 't ghebodt den 24 July. Doch. Henrick van Gessel ende margritgen Cornelis Duwers beyde van amersfoert.

1591. geboden 17 January Jan franssz. van noordtwijck ende weijmtgen gerrits bots dochter van (niet ingevuld.)

1591. 25 Julij geboden. Jan Cornelissz. vluch van amersfoert ende Gerritgen peters peter fransz. dochter.

Digitized by Google

1591. gheboden den 3 december. willem Jansz. van Wutrecht ende Lumetgen Jacops dochter van dolder van amersfoert.

1592. geboden den 23 Januarij. Simon de lannoey van sint Amand ende Catarina Struf van maude op de schel.

VERVOLG DOOPBOEK.

1595. Den 20 february heeft euert van Domselaer een kynt ter ter doep gehadt en het kint heet . . . . euert.
den 19 aprilis heeft Wolter buus . . . . . grijetgen.
den 25 aprilis heeft augustijn Willemsz. cremer. . fijtgen.
den 2 octobris heeft mijn heer de scholtus der stadt amersfoert . mechtelgen.
den 19 october heeft henderick dúúer . . . grietgen.
den 30 novembris heeft Berrentsz. v. bernevelt. . Berrent.
den 14 decembris heeft rutger van westrenen. . Jan.

1596. Den 12 mert heeft peter van Dam . . . . Willem.
den 7 november heeft Wouter Bueijs . . . eeuertgen.
den 5 december heeft henrick douwer . . . meerten.
den 12 december heeft lambert van butseler. peter.

1597. Den 4 Januarius heeft Willem de Vlaming . petergen.
den 16 ianuarius heeft ghijsbert van dompselaar. eernst.
den 22 februarius heeft Willem Verbuerch . mechtelgen.
den 12 maeijus heeft rutger van Westreenen Jan.
den 26 maeijus heeft willem van domselaer . eeuert.
den 12 Julij heeft Meelis van dronckelaer. . Fuentgen.
den 24 Julij heeft Jan eeckholt . . . . . Aert.

1598. Den 20 Augustij heeft Willem van dompselaer . Antonia.
den 8 december heeft Wouter Buys (?) . . Aeltgen.

1599. den 5 Januarij heeft Jacob van Dolder. . . Henrickgen.
den 5 Julij heeft Willem Verbuerch . . . . dieuergen.
den 2 Augustij heeft Lambert van butselaer. eeuertgen.
den 9 Augustij heeft Rutger van Westrenen . fijtgen.
den 28 Augustij heeft Jan Eeckholt . . . . grietgen.

1600. den 21 Juny heeft cappitein Joneker baltus . wijbolt.

1601. den 16 January heeft Joris van dompseler . (niet ingevuld)
den 15 marty heeft Jacob van dolder . . . Jan.
den 18 april heeft (niet ingevuld) Bueis . . grietgen.
den 20 Augustij heeft Wauter Bueis . . . Jan.
den 3 September heeft Jan tuenisz. Verbuerch tuenis.

Digitized by Google

1602. den 18 martij heeft Rutger van Westreenen . cristiaen.
den 9 maeij heeft Jan de ridder . . . . . antoni.
1603. Den 14 January heeft Ernestus van ommeren. Wijnout.
den 6 februari heeft Andries van Waeijenborch . Antonij.
den 10 Meij heeft Jan Verbuerch . . . . mechtelt.
den 30 augustij heeft thuenis van domseler . henrick.
den 29 September heeft Joffrou van niuelt . Jan.
den 9 october heeft Joncker van esseit . . grietgen.
den 13 december heeft Peeter bot . . . . eelisabeth.
1604. den 22 January heeft Jacob van dolder . . Henrick.
den 21 february heeft Wouter Buys . . . Jannitgen.
den 30 meert heeft Eernst van ommeren . . Aeltgen.
den 28 nouember heeft Peeter bot de schout [en suager . Aeltgen.
1605. Den 17 January heeft Rutger van Westrenen. Jan.
den 17 february heeft Peeter van Dauelaer . Peeter.
den 17 meert heeft tuenis van dompselaer . Aeltgen.
den 20 Juny heeft Ernst van ommeren . . Arent.
den 3 nouember heeft Peeter bot . . . . Henrick.
1606. Den 7 September heeft Peeter van daùelaer . Stijntgen.
den 14 december heeft Thuenis van domselaer . Barbara.
1607. Den 1 february heeft Peeter bot . . . . . Aeltgen.
den 1 February heeft Jan van dueverden . . Deliaentgen.
den 29 meert heeft Jan eeckholt . . . . Lijsbetgen.
den 9 July heeft eernst van ommeren . . . Alberte.
den 14 July heeft cappiteyn klock. . . Elisabet Johanna.
den 11 october heeft Jan Verbuerch . . . Henrick.
1608. Den 2 Juny heeft Eernst van ommeren . . Steffani.
den 17 July heeft Jan eeckholt . . . . . (nietingevuld)
den 19 July heeft frans buis en suster . . . cornelis.
den 4 augusty heeft Wouter Buis . . . . Merritgen.
den 25 September heeft Henrick van emeler zijn tue kinderen ten doop ghehat ende het eene ghenoemt Euert ende het ander ghenaemt Dirck.
1609. Den 17 Januarij heeft Thonis van dompseler zijn kint ten doop ghehat ende kind heet . Harmen.
den 23 Juny heeft Peeter Bot . . . . . Johanna.
den 29 Juny heeft Rutger van westrenen . . Maeygen.

Digitized by Google

den 31 october heeft Wouter taets . . . . cornelis.
1610. Den 11 meert heeft Jan Verburch . . . . Steuen.
Van 6 Mei 1610 tot 20 Juni 1613 ontbreken de doopboeken.
1613. Den 17en Augusty heeft Johan van dueuerden, [scholtus . . . . . Lijsbet.
den 2 September heeft Johan Hamel secretaris tot Amersfoort . . . . . nicolaus.
den 19en September heeft Wijn claess. buick. peel.
den 5en october heeft Peeter peterss. goeijer . Peeter.
den 21en october heeft Joncker . . . . schenck, [ruit. onder sein Exce . . . . . Johannes.
1614. den 15en Februarij heeft Jan van bijler. . . Aeltgen.
den 7en April heeft Cornelis Douwer . . . Lysbetgen.
den 22en mey heeft Joncker van Weerdenborch, [ruiter onder son Exie . . . . . Cornelia.
den 29en mey heeft eernst van ommeren . . Jan.
den 3en July heeft Joncker Rossom, Ruiter [onder son Exie . . . . . Ariaentgen.
den 7en July heeft Gerrit van diemen . . . Abraham.
den 26en July heeft Lutenant babtist, ruiter [onder son Exie . . . . . Fuisgen.
den 13en nouember heeft Jan eecholt . . . cornelis.
1615. den 5 meert heeft Willem Janss. couenoven . Jan.
den 12 meert heeft Tomas de la Chese, Lui- [tenant vande compaengie Ruterij son Ex- [celentie. . . . . Johan georges.
den 14 meert heeft Peter de Goeijer . . . Euertgen.
den 21 mertius heeft Claes Jacobss. Goeyer, Ruiter onder de Compaengie van Zijn Excie. Iacobgen.
den 4en mey heeft Jan Verborch inde Uterse straet. merritgen.
den 18 Augusty heeft tuenis Aertss. budding. Aert.
den 28en September heeft Ioncker Jan Rolkin, Ruiter onder son Exie . . . . . Joris.
den 30en nouember heeft eernst van ommeren . celeman.
den 25en december heeft Willem van barnevelt, [snider . . . . . Hestergen.
den 25en december heeft Jan van bijler . . Engelbartus.
den 27en december heeft Giliam de Vlaming, Ruiter onder son Excie . . . . . Jacob.

(Wordt voortgezet).

Digitized by Google

Genealogische aanteekeningen betreffende de familie van Dam (Amersfoort).

DOOR
W. E. VAN DAM VAN ISSELT.

XII.

. *Mr. Willem van Dam*, schepen te Amersfoort 1626, burgemeester aldaar 1629, lid der Gedeputeerde Staten van Utrecht 1629, enz.

Mr. Willem van Dam, zoon van Pieter van Dam, raad te Amersfoort 1579 enz., schepen 1580 enz., burgemeester 1619 t/m 1621 en van Digna van Leemput [1]), werd omstreeks 10 Maart 1596 te Amersfoort *geboren* [1]), want: »12 Maart 1596 heeft Peter van Dam een kint ter doep ghehadt en kint heet Willem.« [2])

Dat hij de zoon was van van Dam van Leemput blijkt uit de 8 kwartieren, waarmede zijn oudste zoon, Mr. Pieter van Dam, advocaat der Oost-Indische Compagnie, (ob. 1706), in de Oude Kerk te Amsterdam begraven is, n.l.:

van Dam	Overryne
Leemputte	Ommeren
Ver-Burch	WijnBergen
De Berghes ten Essendelle	Assenbroek [3])

Zijn geboorteplaats blijkt ook uit zijn hieronder te vermelden inschrijving als student *a*), zijn afstamming uit een later te noemen acte, waarin de Drs. Peter van Dam en Willem van Dam, broeders,[4]) de erfgenamen genoemd worden van Peter van Dam, hun vader. *b*)

Mr. Willem van Dam *studeerde* te Leiden, waar hij 24 Februari 1612 ingeschreven werd als »Wilhelmus Dam, Amersfortius, 16 L.« (= 16 jaar, Letteren) en 17 Februari 1615 als »Guilielmus a Dam, Amersfortianus, 20 I.« (= 20 jaar. Rechten).[5]) Hoewel de laatste inschrijving niet geheel met den leeftijd klopt, mag men toch, mede in verband met de plaats van herkomst, veilig aannemen, dat beide inschrijvingen denzelfden persoon betreffen, zoodat Mr. W. v. D. eerst in de letteren, daarna in de rechten studeerde. Hij promoveerde alleen in laatstgenoemde, wat blijkt uit de toevoeging: »der rechten licentiaet«, die men meermalen

a) Zie blz. 261.
b) Zie het tweede gedeelte van dit stuk.

Digitized by Google

achter zijn naam vermeld vindt, *a*) terwijl hij op tallooze plaatsen »Mr.« wordt genoemd. [b a]) Zijn dissertatie is niet bewaard gebleven, terwijl de promotieboeken over die jaren verloren zijn gegaan.

Na de veroordeeling der Remonstranten in 1618 (Oldenbarnevelt, Hugo de Groot, Hogerbeets) en de verklaring van den 6^en^ Mei 1619, waarbij de gevoelens der Remonstranten in het openbaar veroordeeld en hunne godsdienstleeraaren afgezet werden, weken Mr. W. v. D. en zijn broeder, Dr. Peter van Dam, die beiden het genoemde geloof beleden, naar Holstein uit, waar uitgeweken Hollandsche Remonstranten in 1621 Friedrichstadt aan den Eider stichtten, na reeds den 27^en^ September 1619 een octrooi voor die stichting ontvangen te hebben van Hertog Frederik III van Holstein. Onder de eerste bewoners dier stad, waarvan de eerste steen den 24^en^ Sept. 1621 O. S. werd gelegd, behoorden »Dr. Pieter van Dam, van Amersfoort en syn broeder Willem van Dam Rechtsgeleerde« [6]).

In welk jaar beide broeders uitweken is niet bekend. Dr. Peter van Dam werd nog den 9^en^ Jan. 1618 als schepen te Amersfoort gecontinueerd, doch komt bij de vernieuwing van de magistraat aldaar door den Prins op 10 Jan. 1619, vermoedelijk in verband met het door hem beleden geloof, niet meer als schepen voor.[7]) De plaats, waar Mr. W. v. D's eerste *huwelijk* met Elysabet Poeyt van Overryne, dochter van Dr. Jacob en van Mechteld van Ommeren den 31^en^ Dec. 1620 gesloten werd [1]), is niet bekend. *b*) Daar, zooals later blijken zal, haar vader vermoedelijk te Amersfoort heeft gewoond, *c*) zal het wel aldaar zijn gesloten. Dat men het er niet vermeld vindt, evenmin als haar begraven, heeft waarschijnlijk zijn oorzaak in het feit, dat Mr. W. v. D. Remonstrant was. De doop-, trouw- en begraafboeken dier gemeente ontbreken uit dien tijd. Den 2^en^ October 1621 secludeerde »juffrouw Elisabeth Peutius, *d*) huysfr. vanden E. Wilhelm van Dam, J. U. L. inwoonster alhyer (Amersfoort) cranck van lichaem te bedde leggende« bij acte, gepasseerd voor notaris Johan van Ingen aldaar, de weeskamer uit haren boedel. Als voogden over het kind of de kinderen, door haar na te laten, wees zij aan »Willem Peut

a) Zie o.a. blz. 263.
b) Zie voor haar en hare afstamming het slot van dit stuk.
c) Zie het tweede gedeelte van dit stuk.
d) Poeyt vindt men destijds meermalen als Peut, Poeuyt, Puyt, Peit of Poyt gespeld. Zij onderteekende: Elysabet Peut.

Digitized by Google

haer broeder soo wanneer den selven tot behoorlycken ouderdom gecomen sal zyn, Dr. Peter van Dam haer swager ende Kelman van Ommeren, scholtus tot Ede *a*) haer neve.« [8]) Weinige dagen later, den 8en Oct. 1621, werd hun zoon Pieter te Amersfoort geboren [3]). Hoogstwaarschijnlijk tengevolge van hare bevalling overleed Mr. W. v. D.'s eerste vrouw te Amersfoort den 15en October 1621.[1])

In verband met deze feiten en met den stichtingsdatum van Frederikstad is het waarschijnlijk, dat Mr. W. v. D. in het begin van 1622 daarheen vertrok. Den 9en Sept. 1623 sloten daar o.a. Carolus Ryckwaert, *b*) Pieter de Goyer *c*), Fr. Noordwyck *d*) en Willem van Dam zich aan bij een contract, den 24en July t.v. in de Hollandsche taal opgemaakt tusschen den burgemeester van Frederikstad c.s. en Christiaen Becker, die van den Hertog van Sleeswijk-Holstein het privilegie bezat tot indijking van de Megger-, Barmer- en Bergenhusenermeren. Bij dit contract werd bepaald, dat iedere deelnemer aan die indijking voor iedere 100 dammaten lands aldaar minstens 4 rijksdaalders zou afstaan voor den bouw van een Remonstrantsche Kerk te Frederikstad.

Daar Mr. Willem van Dam den 8en Jan. 1626 bij de jaarlijksche vernieuwing van de regeering te *Amersfoort* aldaar door den Prins tot *schepen* benoemd werd, in welke hoedanigheid hij ook in 1627 en 1628 zitting had, [7]) blijkt, dat zijn verblijf buitenslands niet van zeer langen duur was. Ook Scheltema vermeldt, dat hij »spoedig« terugkeerde. [6])

Den 12en Sept. 1626 was de »E. Mr. Willem van Dam, schepen deser Stadt« (Amersfoort) getuige bij het opmaken eener acte, gepasseerd vóór notaris Jan van Ingen aldaar, waarbij Thonis Thonissen, eertijds gewoond hebbende op Isselt, nu opt Hoochlandt bij Amersfoort woonachtig, bepaalde personen te 's-Gravenhage machtigde om het huys en de hoffstede van Isselt met vier mergen landts enz. te transporteeren op den E. Jacob van Dam, *e*) oud schepen der stad Amersfoort, diens vrouw en zijne erven. [9])

a) Er heeft eerst gestaan: »Barnevelt«, hetgeen doorgeslagen is. Kelman was blijkbaar een familienaam der van Ommeren's, want 30 Nov. 1625 liet Eernst van Ommeren te Amersfoort een zoon Celeman doopen.

b) Ds. Carolus Ryckwaert, een der mede-onderteekenaars der Remonstrantie. Ook hij keerde uit Friedrichstadt naar Holland terug en bleef daar in voeling met van Dam.

c) Mede uit Amersfoort afkomstig en later aldaar meermalen schepen en burgemeester. In dit stuk zullen wij hem o.a. in 1629 weer ontmoeten.

d) Deze was blijkbaar een vriend van Mr. W. v. D.

e) Jacob van Dam, raad te Amersfoort 1593, schepen 1603, enz. Hij was een germainneef van Mr. W. v. D.

Digitized by Google

Den 9^{en} Aug. 1627 passeerde »Mr. Willem van Dam, der rechten licentiaet ende schepen der stadt Amersfoort« zijn *testament* vóór notaris Johan Mol aldaar. Daarbij maakte hij »Peter van Dam, syn soon« tot eenigen erfgenaam van al zijn bezittingen. Mocht deze komen te overlijden vóór hij den leeftijd van 20 jaar zou hebben bereikt, dan zouden de goederen van Mr. W. v. D. geërfd worden door »Doctor Peter van Dam, syns comparants broeder« of door diens erfgenamen. Deze broeder werd tevens tot eventueele voogd over den genoemden zoon aangewezen. De weeskamer van Amersfoort secludeerde hij uit zijn boedel. »Item alsoe hy Testateur ende syn voors. broeder verscheyde saecken met malcanderen ter goeder trouwen hadden gehandelt, sonder malcanderen van alles pertinent blyck ofte bescheyt te leveren, soe verclaerde hij Testateur syn uyterste wille ende begeerte te wesen, dat int devideren ende liquideren van alle de selve saecken de voors. synen broeder op syn woordt volcomentlick sal worden gelooft.« [8])

Voorts was Mr. W. v. D., schepen te Amersfoort, den 5^{en} Juli 1627 als huwelijksvriend tegenwoordig bij het sluiten vóór notaris Zwaerdecroon te Utrecht van de huwelijksvoorwaarden tusschen Mr. Frans van Noordwyck *a*) met Maria van Fockenberch. [9*a*])

Mr. W. v. D. *hertrouwde* den 25^{en} Oct. 1628 met Johanna Hogerbeets. [1]) Den 21^{en} t.v. waren te Amersfoort de geboden afgekondigd voor: »Mr. Willem van Dam, der rechten Licentiaet, wonende tot Amersfoort, met J^{er} Johanna Hogerbeets, wonende in 's-Gravenhage.« [10]) Voorts vindt men omtrent dit huwelijk nog te Amersfoort opgeteekend (met beider handteekening in originali): »De Heer burgem^{r}. Peter de Goyer sall believen uijtten name van ons onders. aenden gerechte van Amersfoort te versoecken huwelijxe proclamatien volgens d' ordre ende gewoonte aldaer synde ende voorts te procureren dat het eerste gebot op Vrijdach eerstcomende ende d andere voort daer aen mogen geschieden. Des t' oirconde by ons onderteeckent in 's Gravenhage den 3^{en} Octob. an. XVI^{c} ende XXVIIJ.«

(w.g.) Johanna Hogerbeets
W. van dam. [10*a*])
1628.

Zij was eene dochter van den bekenden Mr. Rombout Hogerbeets en van Hillegonda Wenssen. [1]) Zie voor hare afstamming verder het slot van dit stuk.

a) Deze had evenals Mr. W. v. D. eenigen tijd te Frederikstadt aan den Eider gewoond.

Digitized by Google

Door dit huwelijk trad Mr. W. v. D. in nog nadere verbinding tot de Remonstranten, wat op zijn verderen levensloop van grooten invloed werd.

Den 10^{en} Januari 1629 bij de jaarlijksche vernieuwing der Regeering werd Mr. W. v. D. tweede *burgemeester van Amersfoort*,[7]) terwijl hij kort daarna benoemd werd tot *lid van de gedeputeerde Staten 's Lands van Utrecht* voor de stad Amersfoort.[8]) Den 20^{en} Febr. 1629 verschenen »Mr. Willem van Dam, Borghemeester der Stadt Amersfoort ende Jelis van Stoutenburch, Borghemeester der Stede Rhenen« voor de eerste maal als »ordinaris-Gedeputeerden« in genoemd college en legden daar den eed af, »nae dat henluyde de selue naer gewoonte was voorgelesen.«[11])

Vooral zijn benoeming in 1629 tot burgemeester sleepte voor Mr. W. v. D. verstrekkende gevolgen met zich. Op 33-jarigen leeftijd met den eersten burgemeester Willem van Hardevelt aan het hoofd der stad geplaatst, zagen zij zich genoopt met de vroedschap, den krijgsraad en 16 der gequalificeerdste burgers Amersfoort den 4^{en} Aug. 1629 *a*) na de derde sommatie aan Montecuculi over te geven, die over den IJssel getrokken, de Veluwe binnengevallen en den 3^{en} t.v. met ongeveer 11 duizend man vóór Amersfoort gekomen was.

Daar de opperbevelhebber, de Graaf van den Berg, reeds in den nacht van den 12^{en} op den 13^{en} Juli met zijn eerste troepen over den IJssel getrokken was, dreigde Amersfoort al sedert eenigen tijd gevaar. Als ordinaris compareerende in de gedeputeerde Staten van Utrecht was Mr. W. v. D. in de dagen, die aan het beleg voorafgingen, veel buiten de stad, om in genoemd college de belangen van Amersfoort te bepleiten. De strijd liep vooral over de vraag, of men eerst de Utrechtsche Linie versterken zou dan wel de Grebbelinie. Daar Amersfoort door de eerste niet, doch door de tweede wèl gedekt werd, was men hier zeer vóór laatstgenoemde linie, doch de stad Utrecht, die een overwegenden invloed had in het bestuur der provincie en die ook door de van nature veel sterkere Utrechtsche Linie beschermd werd, waš zeer voor het versterken van deze laatste. Daartoe werd dan ook besloten. Toch werd, hoewel met geheel onvoldoende krachten en voornamelijk door toedoen van Amersfoort, ook aan de voorste linie gewerkt: Mr. W. v. D. was met den Heer Strick, ingevolge

a) Alle data, waarbij het tegendeel niet uitdrukkelijk vermeld staat, zijn Oude Stijl, de destijds in de provincie Utrecht nog gebruikelijke.

Digitized by Google

commissie van de Staten »gestadich besig, omme de buijtenwerken te weten de lantweer (d.i. de Grebbestelling) te bevorderen.«

Voorts werd Mr. W. v. D. met Peter de Goyer, schepen te Amersfoort *a*) »met brieven van credentie« naar Prins Frederik Hendrik in het leger vóór 's Hertogenbosch gezonden. Deze achtte het ondersteunen van Amersfoort schadelijk. Hij wilde alles op ééne kaart zetten, n.l. op den val van den Bosch en kon derhalve geen troepen missen, te minder, omdat de vijand zich tot ontzet bij Herenthals verzamelde. Ook vreesde de Prins, dat zijne troepen »in een plaats niet defensibel wesende als Amersfoort ligtelijk bij een accoordt niet t' onbruik voor de landen dienste gemaakt mogte werden.«

Toen de genoemde Amersfoortsche afgevaardigden daarop den Prins afvroegen, hoe zij zich dan moesten gedragen, wanneer de vijand vóór de stad kwam, kregen zij deze merkwaardige woorden ten antwoord: »Indien ik spreken soude op syn soldaats, of waart gij soldaaten, ik soude seggen, vegt dat gy berst, maar nu syt gy burgers.« Bij deze woorden maakte de Prins een schouderophalend gebaar en gaf te kennen, dat men zich met een schikking zou moeten behelpen. In verband hiermede beval hij ook aan, alle vrouwen en kinderen en het overtollige koren uit Amersfoort in veiligheid te brengen, wat echter door tegenstand der burgers niet in tijds geschied is.

a) Hij was in 1626, 1627 en 1628 burgemeester van Amersfoort geweest en heet daarom in vele stukken »Burgemeester.«

AANTEEKENINGEN.

[1]) Ferwerda, Genealogie van het Geslagte van Dam. 9de Generatie. [2]) Doopboek St. Joriskerk Amersfoort. [3]) Zie het levensbericht van mijne hand nopens mr. Pieter van Dam in de Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde, Vierde reeks, vijfde deel, derde aflevering. [4]) Conform Ferwerda. [5]) Album studiosorum Lugdunum Batavorum, kolom 105 en kolom 119. [5a]) Zie o.a. van Bemmel II, blz. 631 e. v., alsmede de later te noemen processtukken nopens de overgave van Amersfoort in 1629. [6]) Zie: Brandt. Historie der Reformatie, IV, blz. 655/6. Dr. Joannes Tideman, Frederikstad aan de Eider en hare Hollandsche Gemeente, blz. 17. J. J. van Vollenhoven. Beiträge zur Geschichte der remonstrantisch-reformirten Gemeinde in Friedrichstadt 1849, blz. 3 tot 9. De remonstrantsche Broederschap door J. Tideman. 2de Druk, blz. 386 e. v. (Frederikstad) Scheltema. Staatkundig Nederland. I, blz. 276/8. [7]) van Bemmel. Beschrijving van de stad Amersfoort. II, blz. 535 e. v. [8]) Acte, in afschrift aanwezig in het familie-archief. [9]) Leenregister van Holland, 1624—1627. Capitulo Sticht. Folio 24 verso. [9a]) Notarieel archief van Utrecht. (*Rijk en stad*). [10]) Afkondiging der geboden te Amersfoort. [10a]) Archief Amersfoort. Bewijzen van afkondiging der geboden tot het sluiten van huwelijken tusschen 1620 en 1800. [11]) Resolutieboeken der Gedeputeerde Staten van Utrecht op den genoemden datum.

(Wordt voortgezet).

Digitized by Google

van Dam—van Segwaert.

In de Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde, Vierde Reeks, Vijfde Deel (1906) gaf ik een levensschets van Mr. Pieter van Dam (1621 tot 1706), die van 1652 tot zijn dood, derhalve gedurende 54 jaar, advocaat (= secretaris) der Oost-Indische Compagnie was.

Nav. 1908, blz. 601 e. v. vermeldde van mijne hand de 16 kwartieren van Mr. Pieter van Dam's eerste vrouw, Lydia van Segwaert. In genoemde levensschets werd vermeld, dat hun huwelijk 3 Maart 1648 *te Dordrecht* gesloten werd; in den bedoelden kwartierstaat werd de plaats van het huwelijk in het midden gelaten en werd slechts vermeld: »trouwt niet te Dordrecht.« Thans is mij gebleken, dat het huwelijk *te 's Gravenhage* plaats vond. Men vindt aldaar toch in het Trouwboek van de Groote Kerk (1643 tot 1648):

»Den 16 February 1648 (ondertrouwd) Mr. Pieter van Dam, Advocaet voor den Hove van Hollant, jongman woonende tot Amstelredam, met Joffrouwe Lydia van Segwaert, jongedochter woonende alhier in 's Gravenhage.« In margine staat: »Getrout by Do. Streso den 3^en^ Marty 1648.«

Tot aanvulling van bovengenoemden kwartierstaat moge nog dienen, dat Lydia's moeder, Adriana van Crayesteyn, in Dec. 1639 *te Utrecht* overleed. Men vindt aldaar toch in het »Register van den aenbrengh«:

»23/12 1639 (datum van aangifte), dom groot (geluid) Joffr. Adriana van Crayesteyn, wed^e^ van Heer ende Mr. Bartholomeus van Segwaert, licentiaet in beyde de rechten, by St. Jeronimusschool, nalatende echte mundige ende onmundige kynderen, daervan den Cameraer Modens de Vrunt is. St. Pauls (plaats v. begraven). 12—0—« (aan de kerk betaald).

Waar Lydia's vader, Mr. Bartholomeus van Segwaert, overleed, is mij niet bekend. Te Dordrecht is er niets van te vinden; evenmin vond ik het te Utrecht. Te 's Gravenhage blijkt uit oude stukken nopens hem slechts, dat hij gehuwd was met Adriana van Crayenstein, in welke hoedanigheid hij den 22^en^ Maart 1627 optrad onder de erven van Pieter van Treslongh en diens vrouw Margaretha van Crayenstein. Overigens komt zijn naam daar niet in de klappers voor.

Amersfoort, Jan. 1912. W. E. VAN DAM VAN ISSELT.

Digitized by Google

Nav. LX, 522, 570, LXI, 40, 169.

Het artikel betreffende de familie **Pennink** en wel speciaal de Enschedésche tak geeft mij aanleiding, op deze genealogische aanteekeningen even terug te komen, daar niet alle opgaven volkomen juist zijn.

De familie Pennink komt in het begin der 18de eeuw het eerst hier ter plaatste voor in de persoon van Hendrik Pennink, o.a. in 1727 en 1738 pachter van den 50sten penninck.

Vermoedelijk zijn Henricus, Hieronimus en Theodorus Pennink zijne zoons, vast staat, dat deze onderling broeders zijn.

A. Henricus Pennink eerst gehuwd met Maria Catharina Pennink, daarna met Gesina Becker is meermalen burgemeester, hij sterft voor 1768.

Van hem zijn bekend de volgende kinderen

1. Johanna Margaretha		
2. Hieronimus,	geb. 31	October 1745
3. Laurens	» 5	Febr. 1747.
4. Henricus	» 1	Dec. 1748.
5. Anna Margaretha	» 18	Oct. 1750.
6. Theodora Wilhelmina	» 12	Nov, 1752.
7. Fenneken	» 22	Dec. 1756.
8. Joanna	» 7	Oct. 1759.
9. Gerrit	» 6	Sept. 1761.

2. Hieronimus o.a. in 1773 gemeensman te Enschedé wordt later secretaris te Ootmarsum en speelt een belangrijke rol bij de patriottische twisten, na 1814 komt hij o.a. voor als griffier.

3. Laurens, als Dr. L. Pennink in 1789—1792 in markengerichten voorkomend is katholiek geworden en gehuwd met ? Wagelaar.

9. Gerrit komt in 1798 voor als secretaris van Enschedé in 1809 is hij aldaar ontvanger der onbeschreven middelen.

B. Hieronimus wordt in 1732 aangesteld tot secretaris van Enschedé (zie Schepenen. [1])

C. In 1749 wordt hij opgevolgd door zijn broeder Theodorus, die in 1761 of 62 sterft, nalatende vijf onverzorgde kinderen zijn zoon Hieronimus, zich gewoonlijk schrijvende

[1]) Stukken over de aanstelling van Schepenen binnen de stad Enschedé 1785. waarin voorkomen de aanstellingen van B. C. en diens zoon Hieronimus.

Digitized by Google

T. F. volgt hem op, zijn andere kinderen waren:
1. Catharina
2. Hermen.
3. Hendrik Carel, geboren 1 Sept. 1643.
4. Hermina.

De stam van Hendrik Carel is de eenige, die hier thans nog voortleeft.

Bij de opkomst der industrie alhier deed ook de familie Pennink mee, in 1780 vinden we de firma's:
Hendrik Karel Pennink
H. en H. Pennink
en Wed. Hk. Pennink.
in 1795 komen op de lijst der volkstelling als zoodanig voor:
Hendrik Carel Pennink geh. Dorothe Planten
Hendrik Pennink geh. Hanna Bessier
Hieronimus Pennink, deze was procureur en koopman.

Enschedé, Juni 1912. C. J. SNUIF.

Nav. LXI, 173.

Berghe.

In het werk van *Rietstap*: »de Wapens van den tegenwoordigen en den vroegeren Nederl. Adel«, van 1890, komen de volgende namen voor:

»*Berghe (van)* (later genaamd *Trips*) — Limburg (Rijksgraven, 1796). Gedwarsbalkt van zilver en rood van zes stukken, de zilveren balken beladen met zwarte St. Andrieskruisjes. Helmteeken: een hermelijnen brakkenkop met roode tong (Herkomstig uit Odiliënberg bij Roermond) en »*Berghe (van den)* — Overijssel. In goud drie roode kepers. (De havezathe den Berg onder Dalfsen).

's-Gravenhage. M. A. v. R. v. D. K.

Nov. LXI, 174.

Dorth.

Johanna *v. Dorth* is dochter van Gijsbert v. D. 1501, 1531, is dood 1551 en van zijne 1e vrouw Anna van der Veen.

's Gravenhage. J. D. WAGNER.

Digitized by Google

Nav. LXI, 173.

Wordt gevraagd, wie de ouders waren van **Johanna van Dorth,** van **Dirk van Isselmuden** en ook van wie **Anna Stelling** afstamt.

Het antwoord is te lezen in de uitwerking der linksche kwartieren van zeker grafschrift te Goor, medegedeeld in de Nederlandsche Heraut van 1883, luidende: 217, Goor. Twee schilden naast elkaar. Regts, gewoon schild Ense; links, ovaal schild Ense; obiit den 14 januarii CIↃIↃCCIX. Met 16 kwartieren. Regts 1. Ense, 2. Closter, 3. Mulert, 4. Onsta, 5. Voorst, 6. Ittersum, 7. Oldeneel gen[d] Roemborgh, 8. Dorth. Links: 9. Steenwick, 10. Isselmuden, 11. Dort, 12. Stellink (zelfde wapen als Isselmuden), 13. Closter, 14. Boekhorst, 15. Vijanen, 16. Coevorden.

9. Johan v. Steenwijk, zoon van Albert en van Johanna van Selwert. — 10. Lutgert van den Clooster, dochter van Reinolt en van..... — 11. Derk v. Dorth, heer van Dorth, zoon van Seyno en van Bertha van Wylach. — 12. Johanna van Vianen, van Rijsenburg, vrouwe van Merckenburg, dochter Gijsbert, heer van Rijsenburg, en van Johanna of Agnes van Isselstein. — 13. van Isselmuden. — 14. van Buckhorst. — 15. Johan Stellink. — 16. Beli van Coeverden, dochter van Reinolt en van Belia van Aller.

geb. † — geb. † — geb. † tusschen Juli 1497 en 3 Juni 1501 — geb. † vóór of in 1549. — geb. † — geb. † — geb. † — geb. †

× Johan van Steenwijk. geb. † vóór 26 Maart 1559.

× Johanna van Dorth. geb. †

× Derk van Isselmuden. geb. † vóór 1570.

× Anna Stellink. geb. † (Zij huwt [2°] vóór 1570: Robert van der Beeck).

Johan van Steenwijk ter Grooter Scheer. geb. † vóór 6 April 1611.

× 7 Maart 1570.

(Hij had in 1°. huwelijk: Anna van der Beeck).

Margaretha van Isselmuden. geb. † (vóór 24 April) 1640.

Anna van Steenwijk, sedert 2 October 1606 weduwe van Kapitein Geert Sloet, gesneuveld bij Rijnberk. geb. † vóór 21 Mei 1628.

× 24 Mei 1612.

Engelbert van Ense, heer van de Scheer en de Brinck, zoon van Evert van Ense, heer van de Scheer en de Brinck, en van Johanna van den Clooster, geb. † in of na 1628, hertrouwd zijnde met Gravin van Slichtevelt.

Assen, 6 Juni 1912. J. A. R. KYMMELL.

Digitized by Google

Nav. LXI, 173.

Münster.

Johanna *v. Ruynen*, echtgen. van Roelof *v. Laer*, bel. met heerl. Rhunen, gelijk haar vader Johan *van Ruynen* dat bezeten had 21 April 1457 en 27 Mei 1465 Hendrik *v. Münster*, na doode zijner moeder Johanna *v. Ruynen*, met Ruynen beleend 3 Juni 1478.

Hy lijftocht zijne vrouwe Niese 19 Aug. 1485. Hij nogmaals 5 Juni 1497.

Bernhardt *v. Münster*, na doode zijns vaders Hendrik, met R. bel. 5 April 1510 en 11 Dec. 1517.

's-Gravenhage. J. D. WAGNER.

Wie kan mij mededeelen, welke Nederlandsche geslachten den titel van **„dapifer"**; het Duitsche: *truchsess* gevoerd hebben; vanwaar stamt die titel en aan welke hoven werd hij gevoerd?

V. B.

ONDER DE STUDEERLAMP.

Rekeningen der Stad Nijmegen 1382—1543 door H. D. J. van Schevichaven en J. C. J. Kleijntjes S.J. Deel III 1521—1526. Nijmegen — L. C. G. Malmberg. — 1912.

Het derde lijvige deel van deze belangrijke uitgave bevat weder gewichtige gegevens voor de stedegeschiedenis van Nijmegen, en deze opzet in aanmerking genomen, zullen we ook nog over de verdere jaren veel te weten komen, van wat tot nu toe in het archief slechts weinigen bekend was.

Voorin treffen we een afbeelding van het oude Valkhof, daarna een inleiding of groepeering van de historische gegevens uit de rekeningen op te maken van 1521—26, de watermerken der rekeningen in die periode, en dan de eigenlijke »rekeningen«, waarvan de eerste met het opschrift: »Dit nabeschreven is rekenonge miins Peters van Berongen Rentmeisters, vanden ontfanck vanden verpachten ende verwairden renthen, ende accijzen ende andere opkoemingen der stad Nijmegen, angaende anno Domini 1500 ende 19, op Sent Petersdach ad Cathedram, ende uitgaende op Sent Petersavont ad Cathedram, anno 1520[2],« vervolgens die van den rentmeester Tiis die Lait over 1521—22; Otto Canis over 1522—23, Henric Pels over 1523—24; Arntz van Gent over 1525—26

Digitized by Google

en Gerrit die Wiess over 1526—27 en ten slotte de registers van persoons- en plaatsnamen, plaatsnamen in Nijmegen en minder gewone woorden en zaaknamen; uit het laatste register willen we een paar dingen aanteekenen als: de vertaling lijkt ons wat te speciaal in dit laatste register, als b.v.: *aenleiden* vertaald met: *beginnen* en *affschrijvongh* met *contrôle van den voorraad wijn;* en aan den anderen kant weer niet speciaal genoeg, als b.v.: *baerdaeck* met: *een vaartuig;* maar de bedoeling was ook niet anders dan de opsomming te geven zonder meer, en wat er meer staat, dient als toegift aanvaard te worden.

Uit deze rekeningen blijkt dan, dat er in 1519 voor het eerst melding wordt gemaakt van de maandelijksche opbrengst van den rijkstol op de Waal, van welken tol reeds voor 1100 sprake is in de geschiedenis. verder wordt er in 1519 voor het eerst gesproken van ambten en broederschappen, hoewel ook deze reeds vroeger bestonden, in ieder geval is dit jaar voor de organisatie der gilden van belang, ook is eigenaardig, dat er steeds van »ambten» en bijna niet van »gilden« gerept wordt; er zijn er van brouwers, timmerlieden, smeden, bakkers, wevers, metselaars en leidekkers, schilders en glazenmakers, kramers, zakkendragers, barbiers, schoenmakers, snijders, droogscheerders, daarnaast worden dan genoemd de broederschappen: St. Olof, (schippers), Heilige Driekoningen, St. Peters (visschers), St. Willems, St. Geertruids, en de St. Michels of Ellendige broederschap, en de schutten: St. Joosts, St. Sebastiaans en St. Jorriens. Deze werden allen van stadswege van tijd tot tijd op bier getracteerd.

In 1519 werden nieuwe vuurwapens aangeschaft, o.a. 34 dubbele haakbussen, en in 1521 de poorten en torens voorzien in verband met een geschil met hertog Karel van Egmond, waarbij de stad haar rechten wist te doen gelden.

In 1522 daagt het omloopen met de »Blauwe Schuit« op Vastenavond weer op, maar dit is niet speciaal Nijmeegsch. Ook in dit jaar werdt flink aan de versterkingswerken der stad gearbeid, waarbij spijkers uit oud materiaal getrokken in »nagelgaten« recht gebogen worden, om opnieuw te kunnen dienen.

Verder vernemen we, dat de Amersfoorters in hun keitrekken niet alleen staan, ook de Nijmegenaars hebben een »blauwen steen« (eigenaardige voorliefde voor blauw) uit de haven naar de markt gevoerd en voortaan kan niemand gevangen gezet worden, voor

Digitized by Google

hij door den burgemeester om dien steen was geleid, bij welke gelegenheid iemand zich als borg voor den beschuldigde kon aanmelden; dat hier weer tal van legenden aan verbonden zijn, spreekt vanzelf.

Het voornaamste van 1525 is het verbod van hertog Karel aan burggraaf en schepenen om uit 's vorstennaam aan te stellen of te beëedigen, wegens een twist van de stad met Venlo, waarbij Venlo ten slotte een schadevergoeding had te betalen van 800 goudgl. en kwam het met Karel nadat eenige door hem gemaakte bepalingen omtrent de schepenkeur goedgevonden waren, tot een schikking.

In 1526 was men weer in volle verzet tegen Karel, tenminste werden groote voorraden krijgsamunitie ingeslagen en verschillende hertogelijke bezittingen in de nabijheid ontmanteld, maar tot een eigenlijk treffen schijnt het niet gekomen te zijn; verder toonde de stad haar weldadigheidszin door de Huissenaars na een dijkbreuk edelmoedig van levensmiddelen te voorzien en vinden we gegevens omtrent den handel van Nijmegen met Antwerpen, waarbij het z.g. molbier genoemd werd.

Zoo zijn er tal van historische bijzonderheden uit deze rekeningen te putten, en vooral de genealogen zullen er veel van hun gading vinden. Met belangstelling zien we de volgende deelen tegemoet. Het ware te wenschen, dat nog meerdere steden het voorbeeld van Nijmegen volgden.

Gedichten van Emanuël Hiel, Bloemlezing door Is. Teirlinck, N. de Tière en W. Gijssels.

Gent. — Gebr. F. en R. Buyck.

In dezen bundel vinden we gedichten van Hiel vervaardigd van 1859—98, en dat zijn er heel wat; er zijn zeer lezenswaardige bij, maar ook wel, die gerust »achteloos hadden kunnen blijven liggen«, zooals de schrijver dat bedoeld had; toch is het geheel gelukkig te noemen en doet het goed het meesterschap te bewonderen van dezen Vlaam over onze en ook zijn Nederlandsche taal. Hoe fijn gevoeld en eenvoudig is zijn: »'k Ben zestig jaar«, dat aan zijn overleden moeder gewijd is, welk een klank gaat er uit van zijn kinderdichtjes, hoe machtig schitteren zijn vaderlandsche liederen, welk een liefde straalt daar uit voor zijn land en volk! Toch is het goed, dat Hiel gedicht heeft.

G. F.

Digitized by Google

Woorden, Zegswijzen, enz., 16e—18e eeuw.

(vgl. Nav. LXI, 177.

2e SERIE.

1. 1569 »In de kercken nyet te gaen wandelen, callen, ende *rallen* onder den dienst.
2. 1569 »Nyet op 't kerckhoff te spelen, *smacken* ofte ghoyen.«
3. 1590 »Twee cruycken die goet zyn, twee *die men nyet besyen en mach.*«
4. 1590 een »*Scheerdisch*« [in gebruik van de »draperie«?]
5. 1590 »een stuck *tolet*«, lang vijf ellen.
6. 1590 »drye *biercoppen.*«
7. 1590 twee »*hoegels met een bout.*«
8. 1592 zes »*moesschoetelen.*«
9. 1592 zes »*drogeldoucken.*«
10. 1592 een »*bogiet.*«
11. 1592 »*haelbalcken.*« [*huil*balken?]
12. 1592 »een *bosselken*« gebonden met twaelf servetten.
13. 1592 »noch twee *fluwynkens tot buyckcussens.*«
14. 1592 een wat grooter schotel »*ongescoort*«; later vind ik »van eender *scoort.*«
15. 1592 een »*warmoescop*« van tin. (Zie N°. 8).
16. 1592 een »*colnerderoy*« mantel.
17. 1592 »*Neerhosen.*«
18. 1592 »elf silvere pennen met een silvere *brugge* dienende tot een *cyter.*
19. 1592 »Twee *halfhouders* ofte *weymessen.*«
20. 1592 »een damast *colier* met een paer mouwen.«
21. 1592 »drie *cusselbuylkens.*«
22. 1592 »een rinck met een *penseken* [van pensée?].
23. 1592 »een vergult *rondeken* met een paddesteen daer in.«
24. 1592 »een vergult appelken om aen een *vijftich* te hanghen.«
25. 1593 »ghy syt altyts met *u kinderen behangen gelyck St. Jacob met syn schilpen.*«
26. 1593 »dat sy om een *kevertge* geweest hadden.«
27. 1593 »de *lachgenoten* die heur *gelach* gerekent hebben.«
28. 1593 »*tradt hem in*« [voor tegemoet treden].

Digitized by Google

29. 1593 »vragende off sy tsamen *om een biertgen wilden gaen.*«
30. 1595 »een *scharffbort* met een *scharff.*«
31. 1598 »een *hoegel* met twee tangen (heugel; zie N°. 7).
32. 1598 »opte verbreede ende *verstyffde* cade.«
33. 1598 »*boomgaertman.*«
34. 1598 »*schilderye* by hem gemaeckt«; in den zin van verfwerk door een kladschilder.
35. 1599 Joost Pieterszoon kocht een *bult* ende *poluwe.* [Bult moet dus kussen zijn].
36. 17e eeuw »een webbe *lake slyting.*«
37. 17e eeuw »*rechtstrydigheden.*«
38. 17e eeuw »een *serpentyn* steene kanneken.«
39. 17e eeuw een elle slap *borcraen* en $^1/_4$ stief *borcraen* tot *brayonen.*«
40. 17e eeuw »bondels met *Borgonsche Cruysen*«; in verband genoemd met zakken rogge!
41. 1602 »een *taureel.*«
42. 1602 Twee witte »*vyftichen*« (zie N°. 24).
43. 1602 »Seven *cramringen, crampringen.*«
44. 1602 »een *scherrebart*«. (Zie N°. 30, doch zeker wat anders).
45. 1602 »derdalve lange *schyetdwalen.*«
46. 1604 »*affgetogen* de oncosten.«
47. 1604 »een *heyligen daegs* pack kleeren« (Zondagsche kleeren?)
48. 1606 »*Het zal u noch wel voor u scheenen waeyen.*«
49. 1606 »*Slangenbyting.*«
50. 1608 »wesende geheel *versmoord* droncken.«
51. 1608 »dat sy als *schootster* is versocht geweest in de kraem van zekere vrouw.«
52. 1611 »Met een droncken hooft zich zeer tegens iemand *de pypen stellende.*«
53. 1613 »*die in syn toornigen anloop al begonste te sweuwelen.*«
54. 1613 »als wanneer *sy al met rype kerssen by der straten geloopen hadde*«, in den zin van zwanger zijn.
55. 1613 »noch seeckere dagelixe cleeren syn *om Gods willen in aelmoes weeh gegeven.*«
56. 1615 »*syn vryen drops hebbende.*«
57. 1616 »Nymegen willende ende begeerende datt haere rechte *Vordelboerster*, haere *Vordelguderen* niet sal moegen aenveerden,«

Digitized by Google

58. 1617 »*Legatuyrwercker.*«
59. 1617 »*halffve moorsche ducaton.*«
60. 1617 »*alle maeltyden des middachs ende 's avons moeten een pintgen goet biers bestellen, ende 's morgens een halff muddetgen gebrande wijns.*«
61. 1624 »gevende hem een *oorband*»; voor oorveeg of oorvijg, komt tot 2 of 3 maal in de acte voor.
62. 1625 »een *cussenbuyl*«, met een zilveren keten. (Zie N°. 21).
63. 1625 een zilveren *tongschrapper.*
64. 1625 »een silveren *ruyckball.*«
65. 1625 »een *voutheugel.*«
66. 1625 »woninge, thuyn, *kennypthuyn* ende landen.«
67. 1625 »een *stermyne* keurs.«
68. 1625 »een *loutabberken* voor 't kint.«
69. 1625 »een *paerden hys.*«
70. 1625 »een *ondersiel*« is aan de armen gegeven.
71. 1625 »twee *koninex planckges.*«
72. 1625 »twee *buysmandetgens.*«
73. 1625 »een *knolrooster.*«
74. 1625 »*een alegaert.*«
75. 1625 twee oude »*vlouwen.*«
76. 1625 »noch betaelt voor t *oorgelt* van twee paerden.«
77. 1627 »twee tinnen *warmoescommen*« (Zie N°. 15).
78. 1627 »een partije *lint*(?), soo geschilt als ongeschilt«, komt voor in een Inventaris van eene boerderij.
79. 1630 »een jaer *scholagie.*«
80. 1630 drie koperen »*belblaeckers.*«
81. 1630 »een *boutheugel* met copere *rondes*« (Zie N°. 7).
82. 1630 drie heele en tien halve tinnen »*mudkens*», een tinnen »*mudken.*«
83. 1630 vier »*straetwerck* commen.«
84. 1630 »twee *gedootverwde* stucxkens schilderij (toegeschreven?)
85. 1630 »een spiegel met *deuren.*«
86. 1630 »een *fertegalyn*«; onder vrouwen- en kindergoed.
87. 1630 »een »*lavendelrock*« met twee »*floorten.*«
88. 1630 »een *hoycan.*«
89. 1630 »*MIÉCAERTGE*«, als geslachtsnaam.
90. 1630 »drie tien stuvers penningen *met hoofden.*«
91. 1630 twee »*vier ysers*«, genoemd onder munten.

Digitized by Google

92. 1630. »twee »*Aernemse diecamanten.*«
93. 1630 een »*teneyte* fluweele borse«, onder zilverwerk.
94. 1630 »vijfvierendeel silver *doorluchtich persement.*«
95. 1631 »een lap *fusteyn.*«
96. 1632 »een paer *slickvangers.*«
97. 1632 »een lynte (lint?) *nestelijck.* (Zie N°. 78).
98. 1632 »*verleyt* van een yser onder een *rubbe* op de caemer.
99. 1632 »noch twee houten gemaeckt onder de *rubbe.*«
100. 1632 $^3/_8$ (el) »*Jenis* armosyn.«
101. 1632 »2 elle *claever* canefas«.
102. 1632 »een elle fijn *bocraen.*» (Zie N°. 39).
103. 1632 »2 elle *galbay.*«
104. 1632 »acht elle wit *ollems.*«
105. 1632 »een elle sware *Jenis* saetijn« (Zie N°. 100).
106. 1633 »*fusteyndrapier.*«
107. 1633 »*vierslach kaers*« (vier in een pond?)
108. 1633 »2 glasen van *Roetterdams glas.*
109. 1633 »In eenegerleyde manieren *rechtelick*, noch *indirechtelick.*
110. 1634 »Twee rou banden van *gecrispt lampers.*«
111. 1634 Veertien (el) »*cleyn* syde.«
112. 1633 »voor 't maecken van een nieuw *ladder* van 't huys in de Veenestraet.
113. 1634 »ende *schrinckelende* achter om de huysinge van ....«
114. 1634 »een goude *suff* van *drie*«.
115. 1634 »een *hoorenburgsche* blaker«.
116. 1634 »d' eene (quitantie) *volbracht* synde.«
117. 1635 »een elle *bockeraen* (zie n°. 102.)
118. 1636 »myn schryvens is dit, als dat my de Heere gevesinteert heeft met syn *gave*, waer af myn kint en myne vrou in den Heere gerust syn, ende ick heb se oeck op drie plaetsen, maer de Heere sy gelooft de *Coolen* syn daer uyt.«
119. 1637 »een al te *hard parssende* armoede«.
120. 1637 »*genootdruct* synde«.
121. 1637 »*gebrant* silver«.
122. 1638 »Twee *sliertgens* voor de glasen«.
123. 1638 »Een *Almanaxhuysgen*«.
124. 1638 »Een tafel met een »*blacu crone saey* cleet daerop«.
125. 1638 »Een *koockertgen om de post van de haërt*«.

Digitized by Google

126. 1638 »Een *hulmanditgen*«.
127. 1638 »Een *lackborritgen*«.
128. 1638 »een *letterhouten* emmertgens met vergulde doppen«.
129. 1638 »Een *huyffde* planckgen«.
130. 1638 »desen boel comt paerten in een *caech waterschuytgen*, in een *slaepschuyt*, in een *scheepschuijt*, in een *snebbeschuyt*«.
131. 1638 »comt haer van *laken* tot vyer *hemdens*«.
132. 1638 »hebben wij dit met onser *gewoonelycker* hant onderteekent«.
133. 1639 »*Alsoo niet seeckerder es dan de doot, ende niet onseeckerder als de uyre van dien, bedenckende het Woort des Heeren, daer hy seyt, bereyt u huys, want ghy sult sterven*«.
134. 1640 »te *weesen geryff*.
135. 1641 »*Conynen* plaetgens«, onder tinwerk.
136. 1641 »Twee *eyens* tot de bouneringe«.
137. 1641 »63 sack *bostel* in de *pelte* leggende«.
138. 1641 »sulcx *besicht* sal connen werden«.
139. 1641 »vyff laeckens van twee *scheel*«.
140. 1641 »een nieuwe *rasse* schort«, en een »*brat* schortekleed.«
141. 1641 »twee mesgens met *brantsteene* heffgens«.
142. 1641 »een bedde met een *poulue*«.
143. 1641 »een bonte mantel met *brat overtogen*. (Zie voor *brat* n°. 140).
144. 1641 twee el rood »*noorts kersay*«.
145. 1641 *Craprood* (van Meekrap?) en papegaygroen«.
146. 1642 »een *pulpitum* met een cleet daerop«.
147. 1642 »werd gelegateerd haer testatrices beste roode *ondersiel* met drie *florteen* daerop«. (Voor *floorten* zie n°. 87; voor *ondersiel* zie n°. 70).
148. 1643 »*een maeltyt gegeten en drie bieren gedroncken.*«
149. 1643 »*by den waerdt soo vergheeten (vereten) ofte verdroncken* de somme van . . . .«
150. 1643 »een swarte *vyffschafte* schort« bracht 10 gulden op.
151. 1643 »een *cabinette* neusdouck«.
152. 1643 »een blicke *veltmaet*«; twee halve ende een »*rickilge*«.
153. 1643 »een *gesette* lubben«.
154. 1647 »een paer *clickers* off schoen«.

Digitized by Google

155. 1647 »een *rasse* schort.«
156. 1647 »ende 't ander dat hy soo veel malle *gelacht* maecte met 't vrouvolck (zie ook nº. 27).
157. 1647 »*ter eeren Godes, tusschen den anderen te maecken, sluyten ende solemniseeren een wettich huwelyck*«.
158. 1648 »den *levenden haeff* ende goederen tot de *bordueringe* dienende zyn openbaerlyck vercocht.«
159. 1649 in een pak in een grauw papier waren drie stukken »*noptes*«; later ook »*noppen*« genoemd.
160. 1649 »een *silladon* rock«.
161. 1649 »een *broccade* tabbaert«.
162. 1650 »voor 't *klanderen* van haer schort«.
163. 1650 »sy liegen wat zy zeggen, het zyn drie *plactis*«.
164. 1650 »tot dienste van haere neeringe ende *voorstant* van haer huyshoudinge«.
165. 1650 »hy is zeer *gebreckelyck van de steen*.
166. 1651 »seven *gelitte* kannen en drie porseleyne kannen *ongelith*«.
167. 1651 »een stuckje schilderie: *een belofte maeckt schuld*«.
168. 1651 »een swarte *paterstoel*«.
169. 1651 »een *schartbert*« (zie nº. 44).
170. 1651 »een lap *poudesoy* tot een tabbaertlyff«.
171. 1651 »vier ellen geel *plets* tot een borstrock«.
172. 1651 »vier elle *werp*«.
173. 1653 »een wit *Leeuwtge*.
174. 1653 »een swarte *licksteen*«.
175. 1653 »een *zilver viercant stuck van de thien gebooden*«.
176. 1653 »aen wittebroot ende kouckgeus *met peper ende sout* tot de begraeffenis«.
177. 1653 »aen myn knecht bespreecke ende maecke ick een *eerlyck* rouwkleedt ende verdere *toestellinge* met een tamelycke lange mantel«.
178. 1653 betaelt voor de *Louwerier tacken* ende swart lindt aen de jonghman tot de begraeffenis«.
179. 1653 »oock aldaer *publyckelyck* begraven is«.
180. 1653 »toonder deses, synde onsen *briefsbode*«.
181. 1653 »comt Catharina *de schotelwaster*«.
182. 1653 »wat *braets* en wat salpeeter«.
183. 1653 »een *cabas*«.
184. 1653 »een *levywagen*. [luiwagen?]

Digitized by Google

185. 1653 »twee *cracmstooffven*«.
186. 1653 »*drie gesontheyden.*«
187. 1653 »een *pittoorclauw* met gout beslaegen.«
188. 1653 »een *incornaet* armosyn *nachtpacket* rontsomme mit een cant van halff gout, halff syde«.
189. 1653 »een lietbouck *beclect met root fluwcel.*
190. 1653 »twee ronde *rabatgiens* met canten«.
191. 1653 »*lynwaet*, dat wat *ronder* is«.
192. 1653 »een *hoochduyts caemenetgen* mit laetgens«.
193. 1655 »ex. wordt gelegateerd den *kocxkooker* van haer testatrices man zal. met de drie silvere messen, ende silvere kettinghe daerinne synde«.
194. 1655 »de *bladinge* ende de vruchten«.
195. 1655 »haer kleynste silvere *sleutelroose*«.
196. 1656 »twee silvere *ysbeeckertgens*«.
197. 1657 »een blaue *karsaeye* onderrock«.
198. 1657 »een paer *oumaecke* nieuwe schoenen«.
199. 1657 »een »*bleumorante* keurslyff«.
200. 1659 Pieter de Winter was »bailliu ende *leenmannenbode*«.
201. 1659 »de welcke *gesaempt* ende elcx van hen in 't bysonder«.
202. 1659 »ses aerde *geliette* kannen«. (zie n°. 166),
203. 1659 »acht paer *fluwynen*«.
204. 1659 »een out *pouerde soeye* manteltje«. (zie n°. 170).
205. 1659 »seventhien *bollen* met *gewonde spenael;* drye strenen (strengen) *spenael.*
206. 1659 »een *hulmandetje*«. (zie n°. 126).
207. 1659 »een *balyne* doos«; later »een *balyne* spiegel«.
208. 1659 »Twintig stukken *Cappe de vaer*, anders genaempt *soolleer.*«
209. 1660 »seventhien cloenen met eenige strengen *spenel*« (Zie N°. 205).
210. 1660 »eenige stukken *Cappe de Veer*« (Zie N°. 208).
211. 1661 »een party *gesooden* garen.«
212. 1661 »een *machayeren* rock.«
213. 1663 »een kante *labar;* ook *labaer.*«
214. 1663 »*gehabitueert* [gekleed?] in 't grauw.«
215. 1666 »een leere onderbrouck met roo *uytkycke* onderaen.«
216. 1669 »twee silvere *ys-beeckertges*«. (Zie N°. 196).
217. 1669 »een ebbehoute *marctemmer.*«

Digitized by Google

218. 1669 »een porceleyne *straets*copge.« (Zie N°. 83).
219. 1669 »23 stucx soo *craw(bb)elaer*, als halve, en andere potgelt.«
220. 1669 »een *stilstaende* leven (stilleven).
221. 1669 »Een eycke houte *Luyrkasen.*«
222. 1669 »Noch twee *kanten* gebrande wyn, inhoudende naer gedaene pylingen door den wynroeier, enz.«
223. 1669 »Drie half kinnekens met *staerten* booter.«
224. 1670 Henrick van Hees was »*Letterdrukker*« van Utrecht.
225. 1671 »een silver schaeltje off *gondooltje.*«
226. 1671 »een *verbranden* acht en twintigh«.
227. 1671 »een waefel yser tot *yserkoecken.*«
228. 1671 »drie copere en een *leere* penningen.«
229. 1671 »een poppe *cabasie* van silver.«
230. 1672 »twee damaste tafelakens, die ick selve *gereet* heb.«
231. 1672 »een porceleyde *posschaal.*«
232. 1672 »een silve *schavontge.*« (Schavotje).
233. 1672 »de *doppen* om t hooft met parelen daer op.«
234. 1672 »een yser om *tegen te* braaden.«
235. 1672 »vier luide *labaren.*« (Zie N°. 213).
236. 1672 »twee porceleyne *cloopscheentjes.*«
237. 1673 »dewelcke comparanten allen wel gesont ende *te passen* syn.«
238. 1677 »een *gesteecken patroon.*«
239. 1677 »acht *borsttreminekens.*«
240. 1677 »een *nacht pacquet.*« (Zie N°. 188).
241. 1677 »ses *klapmutsies.*«
242. 1677 »een heel lampel off een *postcom.*«
243. 1677 »twee *strickbackies.*«
244. 1677 »een gebroocken *halff* lampet, en een *heel* lampe, gebroocken.«
245. 1679 »heeft hy twee hondert ponden *aengetelt.*«
246. 1681 »ses *doornsteelde* silvere lepels.«
247. 1686 »het *groot maecken* van de kinderen.«
248. 1686 »een *japansche* tabbert«, te s Grav. gemaakt.
249. 1686 in een groote »*botteleye*« werden kruiden op brandewyn gedaan.
250. 1691 »een huys althans ledich synde den bewoonder *bancqueroet daer uyt gespeelt.*«
251. 1693 »een *lyetafel* bracht op f 1.50.

Digitized by Google

252. 1694 »een swarte *faradyne* mantel« bracht op f 50.
253. 1694 »een *fielje morte* (feuille-morte?) nag tabbert.«
254. 1694 »ses *pruys* leere stoelen.«
255. 1694 »een degen met silver *gloeft.*«
256. 1694 »12 *geparelde* vrouwenhemden.«
257. 1706 »*kylbronse* roemers.«
258. 1714 »een *keel* van blauw streep.«
259. 1714 »een *painsse* laaken mantel.«
260. 1714 »een *calmincke* gesondheyt.«
261. 1714 »het portrait van des overledens suster *geerioneert* (crayon).
262. 1714 »witte gordynen met een *falbala.*«
263. 1714 »een silver *essentie.*«
264. 1714 »een verlact *confituer gerridon.*«
265. 1714 »twee glaese *kroontjes*, yeder met drie glaase zoutvaaties.«
266. 1714 »twee *benneties met porceleyné bodemen.*«
267. 1714 »een flesje met een silver *stopsel.*«
268. 1714 »een tinne *juicktkooker.*«
269. 1714 »een *tiene Tafel krans.*«
270. 1714 Aan Mauring Oosterlaan kwam van Simon Toll, mr. Metselaar en rooimeester f 5.40 »*voor het slaan van de These.*«
271. 1714 »een ledekant met een zyde *cajant* behangsel.«
272. 1749 »een *beerendaalder.*«
273. 1749 »een *permissie* schelling.«
274. 1751 »een tinne *Jorispan.*«
275. 1751 »twee *marselje* borden.

's-Gravenhage, 1912. A. J. SERVAAS VAN ROOYEN.
v. Kinsbergenstr. 132.

Ontwayen.

Hooft laat in zijn Baeto door Penka zeggen:

»Ick sal .... met deze naeghels self ontwayen al de lycken«, en Leenderts geeft van dat *ontwayen*, in zijne uitgave van Hooft's gedichten de verklaring, dat het *ontweien*, *de ingewanden uithalen*, moet beteekenen. Ik kan dit niet aannemen. Hoewel er een climax, in 't aandoen van schennis aan de lijken, niet te ontkennen valt, moet m.i. stellig aan iets anders gedacht worden. Om van de lijken 't hart uit te scheuren, 't vel te stroopen, de oogen

Digitized by Google

uit te booren, en 't vleesch van de beenderen te schillen dienden de lijken vooraf *uitgekleed*, *ontwaad* te worden en dat *ontwaden*, *ontwayen*, wil Penka met de nagels doen. In deze verklaring vind ik grond in de vele boedelrekeningen der 17e eeuw, waarin altijd een post te vinden is voor 't *ontwaden*, *ontwayen* van de overledenen. Later werd dit »ontwaden« *uitkleeden*, dat, nu het wordt nagelaten, overgegaan is in *inspelden*.

Is mijne meening onjuist, dan zal een navorscher zeker wel de afleiding van het *ontwayen*, *ontweyen* in tegenstelling van *ontwayen*, *ontwaden* willen geven.

A. J. Servaas van Rooyen.

Nav. XXXII, bl. 228.

Gebaat worden.

»De Historie, de Bibliographie zal er door *gebaat worden*«. In de inleiding voor mijne »Bragastudiën« (Arnhem, 1876) gebruikte ik dit *gebaat worden*, en wijlen Dr. A. de Jager, maakte in zijne beoordeeling[1]) de opmerking: »Of dit *gebaat worden*, bij het afwezig zijn van een *bedrijvend* werkwoord b a t e n goed Nederlandsch is, laat ik voor 't oogenblik in het midden.« In een *schoolblad* »de Wekker,« No 26 van 1853, vind ik in een opstel getiteld: »Hoe moet men *niet* opvoeden?« de woorden: het kind *wordt* er door *gebaat*,« terwijl Professor van der Wyck in het Juli-nommer van een der jaargangen van *de Gids* schreef: «Het is waar, de ouders *worden* zoo [op die wijze] *gebaat*, want de scholen, enz.« Ik vond ook nog: »waardoor zou de maatschappij meer *worden gebaat*, door de veelweterij, of....«

Wat is hiervan?

A. J. Servaas van Rooyen.

[1]) Tijdspiegel 1877 II, bl. 49. e.v.

Digitized by Google

Volks- en Straatliedjes verschenen in 1813—1815 betreffende Napoleon, de Vrijheidsherstelling en Oranje.

Verzameld en opnieuw uitgegeven door
W. P. J. OVERMEER.

(Voortzetting van Nav. LXI, 241.)

XX.

Amstels vreugd.

Wat blijde dag voor d' Amstelstad! *hoezee*
De Franschen kiezen 't Hazenpad, *hoezee*
Zij gaan thans allen aan de haal,
Zelfs zonder een proces-verbaal.
Hoezee, hoezee, hoezee!

***

Thans zijn de Pijlders na de maan, *hoezee*,
't Douanen Corps heeft afgedaan, *hoezee*,
D' Acquit s' Caution, en 't Passavant',
Zijn nu vervlogen uit ons Land.
Hoezee, hoezee, hoezee!

***

Elk onzer is met recht verheugd, *hoezee*,
Onze angsten wis'len thans in vreugd,
[*hoezee*,
Wij drijven vrolijk nu den spot,
Met elk Douaan, of Kelderrot.
Hoezee, hoezee, hoezee.

***

Wij leefden lang in Franschen magt,
[*hoezee*,
Doch weg is nu hun trotsche kragt, *hoezee*,
En d' Arend, die ons heeft verdrukt,
Wordt door de Russen kaal geplukt.
Hoezee, hoezee, hoezee!

***

Reeds daagd de Vrede in blij verschiet,
[*hoezee*,
Mercuur herneemd weer zijn gebied,
[*hoezee*,
De zeevaart bloeit dan als weleer,
En brengt ons Hollands luister weer.
Hoezee, hoezee, hoezee!

***

Prins WILLEM wordt ons Opperhoofd!
[*hoezee*,
Partijschap zij bij ons verdooft; *hoezee*,
Zo leven wij in Broedermin,
Als kind'ren van een Huisgezin.
Hoezee, hoezee, hoezee!

***

XXI.

De Geboorte van Napoleon.

Sints lange jaren her,
Ging Sire Lucifer,
Op stinkende eijeren broeijen:
Om, zoo 't hem lukken mogt
Een extra helsch gedrogt,
Voor 't aardrijk zaam te knoeijen.

***

Maar of hij broeide of niet,
Van 't geen zijn kunst uitstiet,
Was weinig te berekenen:
Een Jacobijnen Heer
Kreeg hij, en toen niets meer,
Dus 't wilde niets beteekenen!

***

Digitized by Google

Doch zijne Gemalin,
Ging 't beter naar haar zin,
(De vrouwen zijn meer schrander:)
Zij broeide, en kreeg gezwind
Een groengeel Satanskind;
Maar kijk dat was een ander.

***

Jou lummel daar gij zijt,
Sprak hare Majesteit,
(Ja leg maar niet te hoesten:)
'k Heb hier een Korsikaan,
Die elk verbaast doet staan,
En volken zal verwoesten.

***

Daar stond Sinjeur en keek,
Geheellijk van zijn streek,
Schoon hij zich uit wou slooven:
Mijn jongens, zegt hij, schat,
Doen ook toch iets of wat,
Aan Troon en Altaar rooven.

***

O, zei ze, is dat het al!
De mijne zal den val
Van vele volken wezen:
Oud, jong, ja, al wat leeft,
En stout hem wederstreeft.
Moet voor zijn moordstaal vreezen.

***

XXII.

Oranje-Liedje.

Wijze: *Gij die thans met mij zijt ter jagt, ha ha!*

Nu zijn de Franschen van de vloer, hoezee!
De lieve *Prins* komt aan het Roer, hoezee!
Nu zingen wij weer, hand aan hand,
Voor 't ouwe lieve Vaderland,
Hoezee! hoezee! hoezee!

***

Nu zijn wij allen eensgezind, hoezee!
En dragen weer Oranjelint, hoezee!
Komt weêr een Franschman op ons af,
Dan vindt hij zeker hier zijn graf,
Hoezee! hoezee! hoezee!

***

Wij dansen nu de Straten rond, hoezee!
En danken *God* met hart en mond, hoezee!
Ons Prinsje komt aan 't Roer van [Staat,
Wij zingen, maar doen niemand kwaad,
Hoezee! hoezee! hoezee!

***

XXIII.

De Verheugde Nederlandsche Kruidenier.

Wijze: *Al gaf Koning Hendrik mij.*

Vrienden! loopt mij niet voorbij,
Ik kan, voor uw schrijven,
U met puik van waar weêr vrij,
Als voorheen, gerijven:

Want het halve Kapitaal
Wordt van al 't Koloniaal,
Door het Fransche Tolgebroed,
Thans niet meer geheven.

Digitized by Google

Weg met Cichorei en Stroop,
Erwten, Rogge of Grutten!
Echte Mocha heb 'k te koop,
Daaruit nooit te putten,
Koffij, eêl van smaak en kleur,
Koffij, met d' alouden geur,
Kan, in plaats van al dat tuig,
Nu weêr elk verkwikken.

***

Gooi dien Eereprijs in zee
Bitter, foei! als alsem;
'k Heb weêr, oude lekk're Thee
Voor het hoofd als balsem.
Joosjes, Congo en Peking
Voor een prijsje zoo gering,
Dat het Fransche Tolgespuis
Thans van spijt moet barsten.

***

Weg met suiker uit de Biet
Of de Druif gedreven!
Och 't Koloniale Riet
Kan slechts suiker geven.
Suiker heb ik, zoo 't behoort,
Weder nu van alle soort;
Laat dan slechts het Fransche vee
Op de Bieten kaauwen.

***

Weg met al die vreemde Stroop!
Applen, Pruimen, Peren,
Al, waar slechts wat zoet uit droop,
Moest in Stroop verkeeren;
Maar 't is uit, 'k heb oude Stroop
Voor een prijsje weêr te koop:
Laat dan al dat walglijk goed
Voorts voor d' Apotheker.

***

Spaart geen Peper of Kaneel,
Foelie meer of Nagel;
Alles heb 'k weêr even eêl,
Trots het Fransch janhagel:
Kruidt uw spijzen tot hun spijt
Dan weêr als in vroegren tijd,
En laat hen in Watersoep
Zich met lust verdrinken.

Uitgegeven te Haarlem bij *A. Loosjes, Pzn.* 1814).

XXIV.

Wijs: **Onderwater moet marcheeren.**

1.

Juicht nu vrolyk Batoszoonen!
Gy ziet thans uw wensch bekroonen,
Daar de Oranje zon herschynt,
Frankryks dwinglandy verdwynt.

2.

Frankryks trots ziet zich verneêren,
Door dien val ons heil vermeêren.
Welk een spyt voor 't Gall — gebroed
Welk een vreugd voor ons gemoed!

3.

Nu zien wy geen slavenbenden,
Onzen dierbren grond meer schenden:
Zy ontvlugten op den blik
Van d' Oranje Vorst, met schrik.

4.

Ja, Oranje moet herleven,
Kan alleen ons welvaârt geven:
Daar Oranje t' allen tyd,
Ons met voorspoed heeft verblyd.

5.

U Oranje zy de hulde,
Die gestaâg ons hart vervulde,
In den kommer volsten nagt, —
Thans te ruimer toegebracht!

6.

Ja, by al den druk en smarten,
Leefde Oranje in onze harten!
Was Oranje ieders keus,
Was Oranje aller leus.

Digitized by Google

7.

Daarom moet en hart en monden,
Van der Franschen dwang ontbonden,
Juichen dat Oranje weêr,
Ons verkwikt gelyk weleer.

8.

Juicht dan vry Oranje boven,
Dit moet ook partyschap doven!
Reikt elkaâr de broederhand,
Voor Oranje en 't Vaderland!

XXV.

Volkslied.

Toch Oranje, toch Oranje, toch Oranje [boven!
Weg de Franschen uit ons land!
Zingen wij nu hand aan hand:
Toch Oranje, toch Oranje, toch Oranje [boven.

Toch Oranje, toch Oranje, toch Oranje [boven!
Spanjaard, Beijer, Zweed en Sak,
Alles komt hem op zijn dak!
Toch Oranje, toch Oranje, toch Oranje [boven.

Toch Oranje, toch Oranje, toch Oranje [boven!
Oostenrijk, en Rus en Pruis,
Jagen Bonapart' naar huis,
Toch Oranje, toch Oranje, toch Oranje [boven.

Toch Oranje, toch Oranje, toch Oranje [boven!
Nooit meer Fransche dwingelandij!
Neen, Oranje, en dan vrij.
Toch Oranje, toch Oranje, toch Oranje [boven.

Toch Oranje, toch Oranje, toch Oranje [boven!
Nu partijschap aan een kant,
En gezongen hand aan hand:
Toch Oranje, toch Oranje, toch Oranje [boven.

[December 1813].

XXVI.

Tweede Comiek Verhaal van Keizer Napoléon;

bij zyn aankomst te Parijs, in November 1813; *nopens zijnen ongelukkigen krijgstogt.*

[Zie ook het „*Eerste Comiek Verhaal*, enz.“ opgenomen onder no. IX].

Mijn Heeren! sints het laatst rapport,
Dat ik uit *Moscou* u kwam maken,
'k Weet zelfs niet, waaraan dat het schort,
Maar 't gaat niet best met onze zaken,
Ik kwam! ik zag! ik overwon!
Nu liep ik, zoo *gezwind* ik kon.

Gij weet, ik trok naar *Erfurt* toe,
Om 't nieuwe Leger te arrangeeren;
En daar ik alles zelve doe,
Leerde ik de troepen exerceeren,
Maar ach! het waren meest Conscrits,
En d' arme Halsen konden niets.

Digitized by Google

Cohorten! ja dat ging nog wat,
Maar ziet! dat waren rare knegten,
Zij bromden zelf *„wat dit en dat,*
Wij moeten buiten Frankrijk vegten,
„De Keizer (hoor wat leugentaal)
„Bedriegt zijn Burgers altemaal".

Gij weet wel, dat daar bij Moskou,
Mijn Paarden kwamen t' overlijden,
Door die vermaledijde kou,
Ik in een Slee weerom kwam glijden,
Ik heb toen menigmaal gedacht
„Och zei ik t' huis Mimi a) genacht."

Ik vond weer paarden, daar op stal,
Om mijn bagage te verkassen,
Maar dat was nog maar niet met al,
Er zat om mij eens te verrassen,
Op elk Paard een knappe Vent,
En Paard en Man was een present.

'k Had Infanterie in overvloed,
En Paard en Ruiters; geen kanonnen,
Ik was regt vrolijk, wel gemoed,
Doch eer het vegten werd begonnen,
Wilde ik (het was maar voor de grap)
Eens zien of 't Volk was dom of knap

Eerst kwam het Voetvolk op de baan,
Dat ging nog al voor Boerenklanten,
De Ruiters moesten er toen aan,
Maar dat ging slegt, van alle kanten,
Zij reeden door elkaar als dol,
En toen men schoot was elk op hol.

Toen krauwde ik mijn linkeroor,
En dacht het zijn nog geen *Kosakken*
Hoe zal dat gaan ik beef' er voor,
Als ze in de linie moeten hakken,
De vijand krijgt hun alle buit,
Want hoe, die wilde hoop gestuit?

Mijn Heeren! ik had geen plaisir,
Vooral toen stiefzoon *b*) mij liet weten,
„Papatje ziet, och kom tog hier,
„Gij schijnt mij waarlijk te vergeten,
„Ik heb het hier zo bitter kwaad,
„God geeft, dat gij de Rusjes slaat".

Marsch! zei ik en daar ging de boel,
Zo gaauw ze kon, naar *Lutzen* lopen,
Dat was het fijne van mijn doel,
Want *Pruisch* en *Rus* werd omgelopen,
De bajonet moest steeds vooruit,
De rug werd door 't kanon gestuit.

Al voorwaarts, *marsch!* naar *Breslau*
[*marsch!*
Te Bautzen liet ik ze verfrissen,
Ik zag als een kozak zo barsch,
En dacht, nu kan het niet meer missen,
Of dat ik in een dag of wat,
Op mijn gemak te *Dantzig* zat.

Maar *Hamburg* had ik toen nog niet,
En daar, was voor mij wat om te halen!
Ik riep dan *Soult c*) en zei *gij ziet,*
„Om hier wat geld te doen betalen,
„Want in den krijg komt dit te pas,
En 'k ben juist niet te best bij kas".

Intusschen maakte ik met de *Deen,*
Accoord *Noorweegen* te bevrijden,
En wij bepaalden toen met een,
Zij zouden eerst voor mij gaan strijden,
Begrijpt mij wel! *'t was eerst mijn toer*
Joost weet *hoe ik* ooit overvoer.

Zij hielden woord en onverwacht,
Toen *Rus* en *Pruisch* was uitgetrokken,
Was 't rechtsom keert, en door hun magt,
Is *Soult* dat stadje ingetrokken,
Hij schreef mij 't was te pijnewaard,
Te zien hoe ieder was vervaard.

a) *Maria Louisa*, Egtgenoot van *Napoleon*.
b) De onderkoning van Italië die toen de Fransche groote armée commandeerde.
c) De Prins van *Eckmuhl* te voren Hertog van *Dalmatie*.

Digitized by Google

Dirk Hogendorp, stelde ik aan *d*),
Om in die plaats 't bevel te voeren,
Hij deed zig kostelijk verstaan,
Om regt hun hart, en beurs te roeren,
Door d' aanspraak schoon en eloquent,
Die *Dirk* is een geleerde vent.

Tot zoo ver ging het naar mijn wensch.
Maar 't volk begon, om rust te vragen,
Het had gelijk, want wat voor mensch,
Kan 't vegten alle daag verdragen.
De wapenstilstand kwam tot stand,
Nu dacht ik, heb ik 't in de hand.

Maar neen! in plaats dat elk bedeest,
Mij als weleer om vreê zou smeken,
Was niemand op 't *Congres* geweest,
Zij durfde zelfs mij tegen spreken,
Papa e) was ook zoo mak niet eens,
En was het met mij zeer oneens.

Wacht, dacht ik baas gij huilt zo ligt,
Bij *Wagram* smolt gij in uw tranen,
Mimi! krijgt gij haar in 't gezigt,
Dan zal uw hart als reuselanen,
Ik liet haar spoedig dan ontbien,
Maar neen! hij wou haar zelfs niet zien.

Papa zei zelf (bij wilde niet,
Een wijl meer luistren naar mijn spreken)
„*Mijn zoon, gij geeft mij veel verdriet,*
„*De vriendschap dwingt gij mij te breken,*
„*En dat wel, met mijn gantsche magt,*
„*En die weegt zwaarder als gij dacht*".

Toen werd ik boos, en zei: „*Kom aan,*
„*De boel nu spoedig klaar gaan maken.*
„*Uit Dresden zult gij mij niet slaan,*
„*Mijn garde en ik zal die bewaken,*
Het liep mij wel wat uit mijn schreef,
Dat me op 't *Congres* zoo hoofdig bleef.

Papa! ô wat heb ik gezugt,
Dat ik met hem moest bakkeleijen,
Te meer omdat na het gerugt,
Ik niet kon slagen in het vleijen,
En dit was voor hem van belang,
Maar ook voor hem, was ik niet bang.

Wij raakten weldra handgemeen,
Maar foei! dat was ellendig vegten,
Dan kwam er hier, dan daar, weer een,
Om *Dresdens* wallen weer te slegten,
Maar als ik kwam, dan liepen zij,
Zij vreesden maar alleen voor mij.

Nooit waagden zij zich aan een slag,
Maar plaagden mij van alle zijde,
En ik moest om den and'ren dag,
Naar *Pirna* of naar *Dresden* rijden,
Ik heb mij toen wat afgeslooft.
En 't koste meer als men gelooft.

Mijn Vriend *van Damme* die verdween,
En *Reggio* moest 't ook al boeten,
Lauristons korps joeg men uiteen,
Tarente die kreeg natte voeten,
Mijn Vrienden kregen 't ook dus kwaad,
Ik weet niet of je mij verstaat?

Men schreef mij van den andren kant,
Dat *Bernadotte f*) op marcheerde,
't Is waar, het is een rare klant,
Hij kan niets, als dat ik hem leerde,
Zijn Moeder stierf in razernij,
Hij wordt ook gek, gelooft mij vrij.

Maar daar hij nog niet gek en was,
Moest ik een weinig op hem passen,
De Bode kwam, maar net van pas,
Want hij had plan, mij te verrassen,
Ik liet dan *Dresden* in den loop,
Op mijn terugkomst had ik hoop.

d) Adjudant des Franschen Keizers, thans Gouverneur van Hamburg.
e) De Keizer van Oostenrijk.
f) De Kroonprins van Zweden.

Digitized by Google

Bij *Leipzig* en de environs,
Zou ik dien snoden wel vernielen,
En drukken hem gelijk een spons
Zij waren mij kort op de hielen,
En liepen mij als hazen na,
Ik was er eerst, toen zei ik *sta*.

—

De *Rus*, de *Pruis* en mijn *Papa*,
Zij zouden zich aan 't vegten wagen,
Ik zei *„Kom mannen vegt nu — 't sa,*
„Wij zullen hen naar huis toe jagen.
„Ik heb nog lintjes in mijn zak,
„Van kleur als 't aller best rood lak.“

—

Zoo ras als ik dit had gezegd,
Of om een lintje te verkrijgen,
Dacht ik, zal 't zijn, *„Kom jongens vegt!“*
Voor zulk een prijs, wie zou dan drijgen
Maar neen! hoor wat er is gebeurd,
Verscheiden hebben het verscheurd.

—

De slag was heet, het hing 'er aan,
Daar komt een Ruiter mij vertellen,
Dat 't *Saxisch* Korps verkeerd ging staan,
En het kanon op ons deed stellen
Ik vroeg hem *„is 't ook bij abuis?*
„Neen, zei hij, *'t is daar ginds niet pluis.*

—

Toen kroop ik gaauw de molen uit,
En liet mijn Gardes op marcheeren,
Zij hebben het zoowat gestuit,
Maar 't bleef mijn plan, toch derangeeren,
De Koning met vijfhonderd man,
Van 't gantsche Korps, dat bleef 'er van.

—

De slag heeft dagen lang geduurd
Maar altijd, bleef ik overwinnen,
Toen eindelijk elk had afgevuurd,
Trok ik, met roem weer *Leipzig* binnen,
Ik was dus eigentlijk gezegd
Mijn Heeren! nog de oude knegt.

—

Ik meende juist naar bed te gaan,
Toen mij een Generaal kwam zeggen:
„Het Kruid is op, door al dat slaan
„Hoe 't morgen nu best aan te leggen?
„Stil zei ik maakt toch geen gerugt,
„Wij gaan van nacht nog op de vlugt.“

—

Ik pakte mij gaauw in mijn Jas,
En liet het gantsche Leger wekken,
Ik zei, aan niemand wat er was,
Al vroeg men mij, *„waarom vertrekken*
„Wij rustten op de Lauweren zagt,
„Nu vlugten, dat is onverwacht.“

—

Maar net zo als het altijd gaat,
De boel begon gerucht te maken,
En liep als dol, door huis en straat,
Om *Leipzig* maar gaauw uit te raken,
De engte was ook wat te nauw
Voor het Parool, dat juist was . . . *gauw*.

—

Behalven het korps van *Lauriston*,
Poniatowski met zijn *Polen*,
Tarentes korps en kanon,
En nog wat volk dat om liep dolen,
Was elk (ik ook) de Stad ontvlugt,
Toen sprong de brug al in de lugt.

—

Wat zie ik, dat is veel te gaauw,
Waar zal nu al dat volkje blijven?
Dat brengt mij deerlijk in het naauw,
Vooral toen *Beyeren* mij deed schrijven,
„Heer Keizer keert tog ras naar huis,
„Bij ons is 't voor u ook niet pluis.“

—

Hoe kwam die brug zoo vroeg aan stuk?
Mijn Heeren! Zult gij zeker vragen,
Of was het soms bij ongeluk,
Neen! maar men zal het zich beklagen,
Ik spaarde Volk en Generaal,
Beschuldigde een Korporaal.

—

Digitized by Google

Tarente die kwam tog nog vrij,
Doch al de rest was krijgsgevangen,
Maar nat als slijk kwam hij bij mij,
Hij had de tranen op de wangen,
En zei: „*Loopt op een draf naar Mentz,*
„*Want stapvoets dan komt er geen mensch.*"

Het oude spreekwoord, zegt te regt,
De eene dienst is d'andre waardig,
d' Armée is klein, de kas is slegt,
Ja, ja! het staat maar gantsch niet aardig,
Maar de Senaat, knegt van de week,
Die geeft weer volk als ik maar spreek.

Ik kwam te *Mentz!* hoe, weet ik niet,
Want *Beyeren* stond daar onder *Wrede, g*)
Het was van alle kanten *schiet*,
Of gij zijt zeker afgesneeden,
Bij toeval kwamen wij er door,
Ofschoon ik weer veel volk verloor.

Doet zij het goed, dan krijgt gij wat,
Ministers. maar ook Senateuren,
Want ik heb nog een groote schat
Die 'k dan te *Petersburg* ga beuren,
Gij krijgt uw deel als ik er kom,
In de Senaat, hoor denkt er om.

Ik was vermoeid en afgemat,
Van al dat vegten en dat lopen,
Ik was het reizen wel wat zat,
Maar liet mij toch een reiskoets kopen,
Om u te zien kwam ik dan hier,
Ik weet, het doet u regt plaisier.

Ik ben nog moei, en ga na kooij,
Maar dit moet ik u eerst nog zeggen,
De zaken staan maar gants niet mooi,
Doch ik zal hun de strikken leggen;
Ja Sander, h) beef! „*ik sla u dood,*
„*Al was het dan in Charons boot.*"

XXVII.

Hans Jenever,

Broeder van de Natte Gemeente, in Vreugd, Jegens het vertrek der Franschen.

Nunc est bibendum. HORATIUS.

Hoezee! het is Oranje boven!
De Prins komt haast weer in den Haag.
Sta vat nu, kannen flesschen, glazen!
Of ik je vegen zal, vandaag!
Men zou van dorst wel schier versmachten,
Bij dat verdoemde Fransche vee;
Zij plukten ons, als vette ganzen,
En namen al de veeren meê,
Voorheen kon ik een pintje drinken,
En nu was ik al op een half:
Gij ziet het Broeders! aan mijn oogen,
Ik kijk gelijk een nuchter kalf.
Geen duitje was er te verdienen
De zak was tot den bodem leeg,
En, wat de Franschen immer deden ....

Elk broeder hield zijn smoel en zweeg.
Dan mogt men niet ter zee gaan varen.
Tot heil der nutte koopvaardij:
Dan moest men meê soldaatje spelen,
Tot storenis der Maatschappij:
Ja — als men somtijds, half bezopen,
Een woord in zoet vertrouwen sprak,
Dat niet tot eer was van de Franschen
Dan was het aanstonds: „Mannen! pak,
Pak aan, dien schelm, dien Landverrader,
„En zet hem in het verbeterhuis!"
Daar kon hij dan zijn roes uitslapen
Ter eere van het Fransch gespuis:
Zoodat ik, Broeder! maar wil zeggen,
Al hadden wij den zak vol geld,

g) Commandant van de Beijersche Armée.
h) Alexander den Isten, Keizer aller Russen.

Digitized by Google

Wij durfden toch niet vrij te zuipen,
Zoo akelig was het gesteld
Want, als men *dronken* wat wou zeggen,
't Werd *nuchteren* wel duur betaald,
En menig een, die 't hartlijk meende,
Is bij de Policie gehaald.
En ach! tot overmaat van smarte,
Zag ik de kraan van 't vat verstopt,
En dikwijls, als ik eens wou tappen,
Was ik, och lacij! zwaar gefopt,
Men zag een soort van kelderrotten,
Met staarten, wel van ellen lang,
Die ijvrig op de vaten loerden,
En piepten een benauwden zang.
Geen hospes durfde een borrel tappen,
Of vroeg die heeren eerst verlof,
En 't wagten was maar satansch lastig,
Vooral wanneer de keel vol stof
Of turfmolm zat, dat, door jenever
Noodzaaklijk diende weggespoeld,

Of, als de brand der zomerhitte,
Moest, door een slokje, zijn bekoeld,
Gelukkig, dat een heir *Kosakken*,
Dat thans de rol der *katten* speelt,
Die *rotten* die ons gruwlijk plaagden,
(Als zijnde van een Fransche teelt,)
Verjaagd heeft, en een deel gevangen,
Dat, naar mijn wenschen, tot hunn' straf,
Geen enkle klare drop jenever
Zal proeven, maar, marcheert naar 't graf.
Geluk dan, Broeders! met de *Vrijheid*
En drinkt ter eere van den *Prins!*
Versiert uw' bekers met *Oranje*,
En zijt steeds *Deugd* en *Vreugd* van zins!
Ik, als een uwer ouderlingen,
Ik drink met u, volijvrig, meê,
En roep, mijn best: ORANJE BOVEN!
De *Prins* komt in den Haag! *Hoezee!*

ROBERTUS HENNEBO, Secundus,
schoonzoon van
WILLEM VAN FOCQUENBROCH.

Amsterdam, den 30 November 1813.

XXVIII.

Oranje-Vreugd,

Op de Vier Getyden des Jaars.

1.

Hoe zoet is 't onder Oranje te leven,
Als w'ons in de Lente in 't Lommer begeven,
Op een vroege morgen, daar wij ons verheugde,
Ons weeldrig jong hart, slaat tik tak van vreugde.

2.

Men ziet in 't verschiet Oranje met stralen,
Met glans op 't Aardryk neer komt dalen,
Elk mensch is dan lustig, doet zijn zang weer pralen,
Men hoord het vivat Oranje herhalen.

3.

Het zomer-saisoen baart ons meer genugten,
't Hof is vol Oranje, de boomen vol vrugten,
Men ziet elk meisje Oranje-bloempjes plukken,
En dan op haar Minnaar zijn boesem te drukken.

Digitized by Google

4.
Zo wandeld men vrolijk het Bosch heen en weder,
Versierd met Oranje, zet men zich eens neder,
Om zoo met elkander genoegen te smaken,
Want nooit zullen wij 't Oranje verzaken.

5.
Komt de Herfst aan 't dagen, het streeld onze zinnen,
Oranje geeft vreugde aan onze Vriendinnen,
Dan kent men geen zorgen, dan voelt men geen smarte,
Want de vreugd van Oranje, neemd de zorg van 't harte.

6.
Kom laat ons Oranje-brandewijn nu drinken,
Terwijl men Apollo zijn snaren doet klinken,
Om zich zoo bij de wijn in vreugd te vermaken,
Want nooit zullen wij het Oranje verzaken.

7.
Komt de Winter genaken, het strekt ons tot nutte,
Men juicht om 't Oranje al in onze Hutte,
Die vreugde die ons het Oranje komt te geven,
Moet 's Winters aan onzen Haard zelfs leven!

8.
Komt den Avond dan genaken, dat Venus met stralen,
Met glans op 't Aardrijk hier komt nederdalen,
Men zingt van 't Oranje, neemt zijn Liefje in de arm,
De Winter is koud, de Liefde is warm.

9.
Komt de Nagt dan genaken, gaat men na zijn woning,
Dan smaakt ons de rust nog veel zoeter als honing,
't Oranje verdrijft de zorgen, hoe is dan de ruste,
Vaart wel dan tot morgen, en schept nieuwe luste.

(Boven dit echt type van straatliedje is een oranjeboom in houtsnee afgebeeld.)

XXIX.

Een Nieuw Lied.

Wys: *Wat zyn de Burgers nu verblyd, ha, ha.*

1.
Wat is een ieder thans verblyd, *ha ha,*
Dat wy zyn de Douanen kwyt, *ha, ha,*
De Keyzer zit nu op de Brug,
Al met een Smeerbak op zyn rug,
Ha, ha, van falderala.

2.
Nu roept hy met een schor geluid, *ha, ha,*
Wie laatse smeeren voor één duit, *ha, ha,*
Prins Willem zit thans op de Throon,
Die maakt hy nu zyn schoenen schoon,
Ha, ha, van falderala.

Digitized by Google

3.

En als hy het niet goed en doet, *ha, ha,*
Dan krygt hy voor zyn Fransche snoet,
[*ha, ha,*
Wat zyn wy nu in onze schik,
Een elk draagt een Oranje strik,
Ha, ha, van falderala.

4.

Regie Tabak is naare kost, *ha, ha.*
Oranje heeft ons weer verlost, *ha, ha,*
De Fabrikeur is op de loop,
Hy likt in Leipzig Bietestroop,
Ha, ha, van falderala.

5.

De Keizer zit al in een hoek, *ha, ha,*
Hy haalt 't ontuig uit zyn broek, *ha, ha,*
De Ouders hebben hun Kind'ren lief,
Vort, vort is nu die Kinderen dief,
Ha, ha, van falderala.

6.

Geen loting zal 'er nu meer zyn, *ha, ha.*
Komt Jonkmans weest nu maar verblyd
[*ha, ha.*
De Oranje-Vlag is nu geplant,
En waait nu steeds van alle kant,
Viva Oranje, hoezee

(Wordt voortgezet).

GESCHIEDENIS.

Een paar sprokkels uit de correspondentie van Elie Bouhéreau van La Rochelle.

De 2de afl. van Deel IX der *Proceedings of the Huguenot Society of London* [1]) bevat o.a. een art. van de hand van *Dr. Theol. N. J. D. White* [2]) getiteld: *Gleanings from the Correspondence of a great Huguenot: Elie Bouhéreau of La Rochelle.* Deze correspondentie loopt over de jaren 1661—1685 en maakt thans deel uit der verzameling handschriften der Marsh's Library te Dublin. Een paar van die brieven wijzen op Hollandsche toestanden, en aangezien de werken der Huguenot Society of London in ons land weinig worden geraadpleegd en nog minder hun inhoud aangekondigd wordt, geven we hieronder een getrouwe copie van die brieven, welke op Holland betrekking hebben.

Elie Bouhéreau was te La Rochelle 5 Mei 1643 geboren, alwaar zijn vader, ook *Elie* geheeten, predikant was, en in 1653 overleed. Zijne moeder *Blandine Richard* geheeten, wier broeders te St. Martin op 't eiland Ré leefden, stierf te Dublin in April 1700, bijna 95 jaren oud. *Elie* studeerde in de theologie te Saumur,

[1]) London, Spottiswoode & Co, Ld. 1910.

[2]) Newport J. D. White, Doctor in Divinity, Member of the Royal Irish Academy, Deputy for the Kegius Professor of Divinity, University of Dublin, Canon of St. Patrick's Cathedral, and Keeper of Marsh's Library. Hij schreef o.a. ook: *Elias Bouhéreau of La Rochelle, First Public Librarian in Ireland.* (Proc. Royal Irish Academy. Vol. XXVII, C 4).

Digitized by Google

alwaar hij tot 16 Juli 1662 verbleef en intiemen omgang had met de latere beroemdheden als *Valentin Conrart*, den eersten secretaris der Académie Française en *Jean Robert Chouet* van Genève. In 1663 liet hij de theologie varen en behaalde 29 Maart 1669 den graad van *docteur en medicine* aan de Universiteit van Oranje. Vóór 1677 practiseerde hij echter niet als geneesheer. Vermoedelijk stelden zijne middelen hem in staat zich geheel aan de studie te wijden, en was hij liever *medicus* in naam, dan *predikant* in naam.

Spoedig werd hij ouderling in het consistorie zijner woonplaats (La Rochelle) en spaarde hij tijd noch geld om de belangen van den gereformeerden godsdienst te bevorderen. Omstreeks 1672 had Conrart hem de vertaling van *Origenes* opgedragen, welke eerst in 1700 te Amsterdam zou verschijnen.

In 1667 maakte hij vergezeld van zijn neef *Elie Richard* een reis naar Italië. Zij bezochten Venetie, bleven langen tijd te Rome en keerden via Straatsburg in November van 't zelfde jaar te Parijs terug.

In 1669 was Bouhéreau gehuwd met zijne nicht *Marguérite Massiot*, die in Mei 1704 te Dublin overleed. Zy hadden verscheidene kinderen, doch slechts vier overleefden hun vader [1]).

Zooals reeds gezegd is, begon B. in 1677 te practiseeren, doch reeds in Sept. 1683 werden de drie Huguenootsche geneesheeren van La Rochelle, *Elie Bouhéreau*, *Elie Richard* en *Jean Seignette* definitief uitgestooten van de Medische faculteit en ontheven van de praktijk onder bedreiging van zware straffen. Na door een *lettre de cachet* naar Poitiers te zijn verbannen, met speciale gunst om te Parijs te mogen vertoeven, zon hij daar op een middel om zijne kostbare bibliotheek te redden, 't geen gelukte door een schijn-verkoop aan den Engelschen gezant, die de verzameling veilig aan de overzijde van het Kanaal deed brengen. Bouhéreau zelf week in 't begin van 1686 naar Engeland uit en zag zich na de troonsbestijging van Willem III in gouvernementsbetrekking geplaatst; eerst als secretaris bij Thomas Cox, gezant bij de Zwitsersche Cantons en vervolgens bij Henri de Massue de Ruvigny (den lateren Lord Galway) den bevelhebber der En-

[1]) De naam *Bouhéreau* verbasterde in Ierland in *Borough*. Elie Bouhéreau's 2de zoon *Richard* is de grootvader van *Sir Richard Borough, baronet* (1756—1837). Vgl. Royal Irish. Proceedings XXVIII, 145.

Digitized by Google

sche strijdkrachten in Piemont van 1693—1697. Toen Lord Galway in laatstgenoemd jaar als een der Voorzitters van het opperste Gerechtshof naar Ierland werd gezonden, vergezelde Bouhéreau hem in dezelfde hoedanigheid als voorheen; en zoodoende trok hij de directe aandacht van Narcissus Marsh, Aartsbisschop van Dublin. Deze geleerde en milde prelaat stichtte vóór zijne verplaatsing naar Armagh in Februari 1703, eene openbare bibliotheek te Dublin, op een gedeelte van den Aartsbisschoppelijken tuin, tegenover de O. L. Vrouwe Kapel van St. Patrick's cathedraal. De opperste kerkvoogd beloofde eene donatie aan de instelling, welke uit zijn testament zou blijken, doch in de eerste plaats stelde hij voor, dat den bibliothecaris het voorzangerschap van St. Patricks cathedraal zou worden opgedragen, dat Bouhéreau bibliothecaris zou zijn, en een jaarlijks tractement van £ 200 zou genieten totdat het voorzangerschap vacant zou worden. Bouhéreau zou van zijn kant al zijn boeken (geschat op £ 500 à £ 600) aan de nieuwe bibliotheek afstaan. Deze schikking kreeg haar beslag in Juni 1701. Bouhéreau werd begiftigd met het voorzangerschap in Maart 1709, overleed ruim 10 jaar daarna en werd begraven in de O. L. Vrouwe Kapel 7 Mei 1719. Het begraafregister van St. Patrick noemt hem: »(un) fameux médecin et zélé Protestant de La Rochelle, très sçavan et estimé«.

Hier volgen de uittreksels van brieven, die mij voor Holland van eenig belang voorkomen:

De slag bij Lowestoft en hare gevolgen.

(Paul Baudry [1]): A. Rouen ce 13 de Juin 1665).

..... On me vient d' apprendre que les flottes de Holl. et d' Angleterre se sont battues. Je ne craignois rien tant que cela, et peutestre qu' un des veux les plus ardents que j' aye formés depuis que je me connois, a este qu' elles ne se rencontrassent point: c' estoit une chose difficile, puis qu' elles s' entrecherchoyent, mais rien ne me paroissoit de si mauvais augure pour nos églises que leur combat. Et qui doute que nous n'en soyons affoiblis,

[1]) *Paul Baudri* was Bouhéreau's intiemste academie-vriend. Hij was geb. te Rouaan in 1639, werd 14 Oct. 1686 als extraord-professor in de theologie te *Utrecht* benoemd; 11 Maart 1695 ordinaris prof., en overleed ald. 15 Febr. 1706. (Vgl. o.a. Series professorum in Alb. Stud. Acad. Rhen-Traject, 1636—1886).

Digitized by Google

et que nos adversaires n' en triomphent? on m' a dit que les Flamans ont pris 28 fregates et ont gaigné la victoire. C' estoit à eux que je la souhaittois en cas de rencontre: mais en vérité je ne m' en peus réjouir.

Propter Sion non tacebo,
Sed ruinas ejus flebo
Quoadusque justitia
Nobis rursus oriatur.

Que nous sommes tourmentés en Normandie, et qu' on nous fait d' injustices! Depuis peu de jours encore l' Evesque de Bayeux a présenté un mémoire pour faire abbatre 14 temples de 15 qui sont dans son diocese. N' en parlés point, mais assurés vous que nous sommes mal. Il me fasche que tout mon bien soit presque en maisons, car cela ne s' emporte pas comme autre chose, et j' en serois embarassé, s' il falloit se retirer par force, ou que je le voulusse pour estre plus en repos. J' oubliois a vous dire deux particularités du combat dont je viens d' apprendre les nouvelles. L' amiral de l' une et l' autre flotte a sauté en l' air, et il y a eu plusieurs vaisseaux des deux partis coulés à fond ....

Eene beschrijving van Groningen.

[Elie Richard [1]): De Groningue ce 16/26 Décembre 1663].

..... Scaches donc que Groningue est une asses belle ville dont toutes les maisons sont basties de brique comme toutes celles que j' ay veues au pays bas, elle est ceinte de tres beaux remparts dont je fais le tour en deux heures lors que je me promene, de plus elle est embellie de deux belles eglises principales, fort anciennes il y peut bien avoir huict eglises tout grandes que petites, toutes basties devant la reforme. Je vis lautre jour en me promenant un sepulchre de l' an 410. Les ministres preschent la teste nue, sans robe longue, l' on sonne les cloches pour les morts. Lorsque le presche est demi faict il y a un ancien qui presente une petite bource au bout dun baston a tous les assistans, ce quon y met est pour les pauvres. Dans une matinée on a amassé sept mille frans dans les temples de cette

[1]) Dit is de neef met wien B. de reis naar Italië maakte. Een biografische schets over hen komt voor in: *Les Rochelais à travers les siècles.* (Paris, Jouvet & Co., 15 rue Racine) door Louis Meschinet de Richemond, archiviste honoraire. Hieruit blijkt o.a., dat Elie Richard een uitvinder van naam was en dat hij te La Rochelle is overleden.

Digitized by Google

ville mais à la vérité cela estoit extra-ordinaire, au milieu du presche le ministre exhorta a la charite; cette cueillette est faicte par toutes les provinces unies pour envoier a ces pauvres gens de Piedmont. Imagines vous si cette somme ne doit pas avoir esté bien grosse a proportion. Cette ville avec lomlant qui signifie pays d' alantour et la Frise, ont un mesme gouverneur qui est le Prince Guillaume de Nassau; le prince a faict des actions a l' armée qui le font passer pour un des premiers Guerriers de l' Europe. En cette ville il n' a esgart qu' a la milice mais en Frise il a esgard a tout. Huict Bourguemaistres sont les principaux de la ville, il y en a quatre qui président a la fois un an durant, au bout de ce terme, deux sortent de charge et deux y entrent. Apres ceux la sont les conseillers qui sont 25 ou 30. Quand un bourgmestre est mort on eslit un de ces conseillers de cette façon: ou prent dix bales 5 d' or et 5 d' argent apres qu' elles sont meslées, dix d' entreux tirent, ceux qui ont celles d' or choisissent celui qu ils veulent. Les deputés sont par dessus les conseillers, apres ceux cy viennent les jurés.

Il y a plus de 400 personnes gagees de la ville et toutes ses charges se donnent pour rien. Les charges de l' armée se vendent toutes bien cher. Je n' ay rien veu en tout ce pays de si admirable que leurs soldats pour leurs bon esquipage et bons chevaux. Les habitans de cette ville (Je n' entens pas parler des gentils hommes ni gens de lettres) font tous les jours la garde et vont descharger leurs mousquet en la place publique.

De trente quatre compagnies il y en va deux chaque jour. La nuict il y a des sentinelles en toutes les rues pour ampescher les desordres. Il n' y a pas de peuple au monde plus curieux de la musique que celui ci; tous les jours il se faict un concert de trompettes sur le marché, et chasque estudiant a son violon ou son espinette. Il y a de grans impots sur toutes les marchandises qui entrent, et c' est ce qui fut cause que les habitans de cette ville se sousleverent contre leur bourguemaistres il n' y a pas encore un an. Ils furent contraints de ceder pour quelque temps et leurs accorderent tout ce qu' ils demandoient; mais les habitans furent bien estonnés quand ils virent trente compagnies de soldats.

Alors on en prit trois des plus meschans, deux furent bannis et un décapité. Ils ne sont du tout point dissimulés, et princi-

Digitized by Google

palement quand ils ont un peu beu ils disent tout ce qu' ils ont sur le coeur.

Mais sur tout la simplicité des Anabaptistes de ce pays ici est admirable, pas un n' est plus brave que l' autre, ils ont les cheveux coupes jusques aux oreilles avec des colets de Jesuites; chacun d' eux donne selon ses richesses et ne cache point ce qu' ils ont; celui d' entre les docteurs qui se leve le premier et qui se dit inspiré, est celui qui presche; aucun ne prie Dieu haut mais chacun a part soy; ils jettent des soupirs si lamantables qu' ils vous feroient crever de rire .....

Je vis dernierement faire de l' or. Si j' en avois peu appendre le secret sçauroit esté un beau coup, on m' en donné un morceau que je garde par curiosite, un homme qui le vendroit pour bon or seroit un mechant, mais du moins en peut on faire de belle vaisselle. L' homme qui a le secret est un pauvre Idiot qui le monstre pour 200 ou 300 franc au Messieurs de ce pays. On dit que si ce secret parvient a quelq: bon chimiste qu' il sera facile d' y adjouster ce qui y manque. Je l' ay veu faire mais je ne connois aucune de ces drogues sinon l' argent vif.....

Programma van medisch onderwijs.

[Elie Richard: De Groningue ce $\frac{22 \text{ janvier}}{1 \text{ feburier}}$ 1664.

..... lors que vous voudrés m' escrire adresses vos lettres a Monsieur Robbert Barrey, Marchand a Amsterdam pour faire tenir s' il lui plaist a Monsieur Richard estudiant a Groningue...

Le temps se passe en leçons et colleges ou repetitions, j' en ai quatre, l' un sur les institutions de Medecine, l' autre sur la Practique, le troisiesme en Anatomie, et le dernier qui n' est commencé que depuis un mois, est sur les principes de Descartes ....

Pestplaag.

[Elie Richard: D' Amsterdam ce 27 d' Aoust 1664.

..... Il n' y a qu' un moment que j' ay receu celle que vous m' aves faict la faveur de m' escrire la derniere, a la quelle je ne repondrois peut estre pas si viste si la peste de cette ville ne me contraign. en quelque façon a garder le logis, le nombre des morts de la semaine passée est monté a 933 et l' on dit qu' a

Digitized by Google

Leiden ou je serai en trois ou quatre jours il en meurt encore plus a proportion de la grandeur la ville.....

Terugkeer der ooievaars.

[Elie Richard: De Groningue le $\frac{17^{de}}{7}$ mars 1664].

Je crois, mon cher Cousin, que vous ne seres pas fasché de voir au commencement de cette lettre une nouvelle qui resjouist tous les habitans des pays bas, c' est que les Cigognes sont revenues, il y eut hier huict jours qui s' en estoient allées, il y a environ cinc mois; l' arrivee de cet oiseau semble chasser l' hyver, qui est si fort a craindre en ces quartiers, de plus les cigognes purgent ce pays de quantité de vilains animaux, comme crapauts, lezards et autres. Il faut que je vous face un conte, la dessus. C' est qu' il y a ici quantite de personnes qui asseurent qu' il ne s' en trouve que dans les republiques, et qu' elles fuient les royaumes, pour preuuve de cela ils disent, que lors que Cromwel tenoit le gouvernail de l' angleterre on y vit quantité, mais que depuis ce Roy y est retourné, on y en a pas veu une.....

De bedrieger Wicquefort.

[Marquis Turon de Beyrie [1]): A. Bourdx ce 27 Aoust. 1669].

.... J' estois bien malaisé parmi toutes ces affaires de trouver l' esprit necessaire a t' entretenir de M. de Wicfort [Wicquefort] que je connoissois depuis longtemps. Je ne scay s' il c' estoit de l' Electeur de Brandebourg ou de l' Electeur de Saxe qu' il estoit resident, mais on m' a dit qui il dupa plaisamment feu M. le Cardinal Mazarino; car estant a Paris il le fut trouver et luy dire comme l' Electeur de Saxe ou de Brandebourg, je ne sçaurais dire lequel, traitoit le Prince, son fils avec dureté, et qui il ne luy fournissoit pas ce qui luy etoit necessaire pour son entretien, de sorte que s' il vouloit attacher ce jeune Prince aux interets de la France, il le pouvait facilement en luy faisant une pension raisonnable. Le Cardinal donna facilement a cela et proposa quatre mille escus tous les ans, que Wicfort recevoit et se chargeoit de luy faire tenir. Et de son costé il ne manquoit jamais d' acheter pour cinq ou six cents escus de gans de pomades de

[1]) Een der intieme academievrienden van Bouhéreau.

Digitized by Google

senteurs, de rubans et autres curiosités qu il envoyoit au Prince, disoit-il, de la part et par ordre de M. le Cardinal. Le prince ne manquoit pas d' en faire à S. E. une lettre de remerciment qui lui rendoit mille graces de ses liberalites sans specifier rien. Ce commerce dura quelques années jusqu' à ce que le pere venant a mourir, M. le Cardinal luy euvoya un gentilhomme pour faire le compliment de condoléance, et luy dire que si la France luy donnoit quatre mille escus auparavant qu' elle hausseroit bien d' avantage s' il estoit besoin pour l' obliger a continuer les bonnes dispositions qu' il avoit pour ce Royaume, sur quoy le Prince luy déclara qu' il ne sçavoit ce qu' il vouloit dire, qu' il avoit bien receu quelques bagatelles de la part de S. E. mais point du tout d' argent etc. et l' affaire se descrourit ainsi, et Wicfort gagna la Hollande apres avoir fait donner si galammant le Cardinal dans le panneau. Mr. le comte m' en a dit aussy une autre chose. Les Estats ayants fait venir le bonhomme Vossius, le prierent de vouloir escrire l' histoire des Pays bas, et de la prendre ou Grotius avoit fini la sienne. Vossius leur respondit avec la plus grande naifveté du monde qu' il les prioit de l' en dispenser, qu' ils n' avoient pas besoin d' une plume simple comme la sienne, mais qu' ils devoient employer pour cela celle de M. de Wicfort, qui est l' autheur qu' on m' a dit, de la gazette françoise de Hollande. Ou pourra juger facilement en voyant la lettre de Wicfort et la réponse d' Arnaud qui a tort en cette occasion mais s' il n' y a point d' altération dans la version je trouve cela bien facheux pour M. Arnaud qui tousjours a eu bien de la temérité, d' estre allé ainsi accuser d' imposture un homme sur la foy d' un autre qui estoit peut estre imposteur luy mesme. Cependant je trouve que M. Conrart est tousjours le mesme, jugeant finement de toutes choses, et si Wicfort eust eu la delicatesse de son esprit il se fust bien mieux vangé que par ces grosses injures qui rendent à mon sens, fort ridicule celuy qui les dit.....

Medegedeeld door:

Brussel, 1911. M. G. WILDEMAN.

Digitized by Google

Dwalende vreemdelingen.

I.

[Ben paar vragen naar aanleiding van George Schenck of Schenk, vrijheer van Toutenburg (Tautenburg).]

George of Jurgen, gelijk hij dikwijls genoemd wordt, George Schenck is in de geschiedenis van Noord-Nederland gedurende de eerste decenniën der 16de eeuw waarlijk geen onbekende. Iedereen kent hem als stadhouder van Friesland voor Karel V, voor wien hij dat gewest eindelijk tot rust en volkomen onderwerping heeft weten te brengen, nadat de Gelderschen er uit verdreven waren (1524); in dezelfde waardigheid in Overijsel, toen deze provincie overging tot het huis Oostenrijk (1528) en eindelijk in Groningen in 1536, toen hij van Stad en Ommelanden den huldigingseed voor zijn heer in ontvangst nam. Wel mocht die heer zijn dienaar dankbaar zijn voor zoo vele en zoo gewichtige diensten, hem en het huis Habsburg bewezen, eene erkentelijkheid, die door den Keizer werd uitgedrukt in den vorm van schenkingen (met name van de heerlijkheid Wedde) en vooral ook van zijne opneming in de Vliesorde.

Ziedaar in het kort de hoofdfeiten uit Schenck's leven, die, althans hier te lande, algemeen bekend zijn, afgezien dan van die, welke betrekking hebben op of in onmiddellijk verband staan met zijn bestuur der genoemde provinciën, in welk opzicht hij eveneens in vele opzichten schijnt voldaan te hebben. Voegen we daar nog aan toe, waarmee we hadden kunnen beginnen, dat hij in 1496 [1]) met bisschop Frederik van Baden in Utrecht was gekomen en daarna, in 1502, diens drost werd op het slot te Vollenhove, dan zullen we wel het voornaamste hebben gezegd van dezen vreemdeling, die intusschen lange jaren eene lang niet onbelangrijke rol hier te lande heeft gespeeld.

Er ontbreekt nog al wat aan de nauwkeurigheid van dit beeld.

Van dezen vermaarden George Schenck weten we niet eens het geboortejaar, laat staan den nauwkeurigen datum. Althans mij

[1]) Het jaartal (1469) opgegeven bij v. Lennep en Hofdijk: Merkwaardige Kasteelen III 325, is natuurlijk eene drukfout.

Digitized by Google

is die tot dusverre uit geene inlandsche bron voorgekomen, ook niet uit eene buitenlandsche, zeker niet bij Kneschke [1]) dat van de duitsche adelsboeken nog het uitvoerigste is; vermoedelijk of liever zeker zou men ook tevergeefs zoeken in de door Andreae gebruikte en bij v. d. Aa [2]) ten deele genoemde bronnen.

Wie kan er mij aan helpen?

Een andere vraag is: Wie waren nu eigenlijk de ouders van onzen held? Op dit punt heerscht nog al eenige verwarring. Men oordeele:

P. L. Muller in de Deutsche Biographie zwijgt hierover in zijn artikel over Georg, Freiherr S. von Tautenburg, heer van Weiszenbach«, welke laatste naam bij v. d. Aa terugkomt in den vorm v. Wennissenbach(?)

Deze schrijver zelf noemt als George's ouders: Willem Schenk der alte, vrijheer van Toutenburg ende Wendischen Eschenbach, en van Kunigunda van Tettauw, terwijl hij er op wijst, dat Paquot als zoodanigen beschouwde: Maarten Schenk en Margaretha van Holtmulen [3]).

Vroeger nog dan van der Aa had Scheltema [4]) George den zoon genoemd van Johan Schenck, een der voornaamste edelen, die met Albert van Saksen in Friesland was gekomen en aldaar in hoog gezag was geraakt, doch zich gehaat had gemaakt door zijne wreedheid. Vermoedelijk bedoelt genoemde schrijver met hem denzelfde als Hans Schenk, die zeer kort de opvolger zou zijn geweest van den stadhouder Hendrik van Stolberg en Raad was in het Hof van Friesland in het jaar 1512. Als moeder geeft Scheltema op: Ludomilia v. Schleinitz, bij v. d. Aa verbasterd tot Schleiwitz.

Diens opvatting nu, dat Wilhelm en Kunigunda de ouders waren van George, heeft steun gevonden bij A. J. Andreae. In zijn artikel [5]) verwerpt hij de meening van het »Kurze Uebersicht

[1]) D. E. H. Kneschke: Deutsches Adels-Lexicon VIII 14. Zie daar VII 142—147.

[2]) Zie artikel (Dl. 17 288—291 vgl. Nav. Jg. XLII (1892) 531—534.

[3]) v. d. Aa drukt zich hier lang niet duidelijk uit. Hij zegt immers: »Paquot« (zonder nadere opgave) noemt hem zoon van Maarten Schenk en van Walburg of Valburg van Gennep, kleinzoon van N. Schenk, Stadhouder van Groningen« (twee vaders alzoo! en waarom alleen van Groningen!) en van Margaretha van Holtmulen.« Men kan intusschen deze opgave onmiddellijk verwerpen als tastbaar onjuist en vermoedelijk verward met een anderen tak der Schenken. De Schenken, waartoe onze George behoort, zijn afkomstig uit Thüringen, dat staat vast.

[4]) Staatkundig Nederland II 292.

[5]) t. a. p. n.l. in den Nav. van 1892 bl. 531.

Digitized by Google

der Geschichte der Schencken van T., als zou de friesche stadhouder een zoon zijn van Johann, meer bekend als Hans, die in 1498 of 1500 met George van Saksen in Friesland kwam, als een zijner regenten dit gewest mede bestuurde en wegens zijn wreedheid bekend‹ (was). Zoover dus overeenkomende met de bovengenoemde meening van Scheltema, verschilt het ›Kurze Uebersicht‹, dat in 1820 te Erfurt verschenen is, daarvan hierin, dat het de vrouw van Hans, de moeder van George, niet noemt.

Ook de in 1722 verschenen ›Historia pincernarum virila — Tautenburgicorum‹ bevat opgaven, waarmede Andreae zich blijkbaar niet of slechts weinig heeft kunnen vereenigen. Daar wordt een George, ›Obirmarschalk‹ en opgegeven als gehuwd met Anna Heinrichsdr. v. Schleinitz en † 1512, genoemd als een van de vier zoons van een Johannes Schenck, die in 1414 ›leefde‹ en mogelijk de bovenbedoelde friesche regent zou kunnen worden geacht te zijn. Maar veel waarschijnlijker is dat zijn gelijknamige derde ± 1530 overleden zoon geweest, wiens jongere broeder Rudolf betrokken schijnt te zijn geweest bij de overdracht van Friesland aan Karel v. Oostenrijk in 1515.

Het blijkt evenwel verder uit de lezing van de ›Historia‹, dat niet de genoemde George beschouwd wordt als de stadhouder van Friesland, hetgeen trouwens ook niet zou kloppen met het opgegeven sterfjaar. Maar als lid van een geheel anderen tak van het geslacht wordt de laatste aangenomen, wiens vader genoemd wordt Christophorus Schenck en wiens moeder geheel verzwegen is. Wel volgt eene opsomming van zijne, George's, kinderen, n.l. 3 zoons uit het eerste huwelijk, door den dood van Anna de Vos van Steenwijk ± 1526 ontbonden, n.l. Ernst, Frederik en Lodewijk en even zoovele uit het tweede, dat met Johanna van Egmond, die haar gemaal korten tijd overleefd heeft, en wel: Jan, George en de meer bekend geworden Karel, heer van Wedde.

Juist, althans volledig, kan deze opgave niet zijn. In de Nav. XXXIX op art. Emstel is eene Johanna genoemd als eene zuster van den bisschop (Frederik) en echtgenoote van Jeroen Rataller. Zij, ook wel kortweg Anna genoemd, moet dus eene wettige of eene natuurlijke dochter van den stadhouder geweest zijn. Dat dit laatste inderdaad het geval is, blijkt duidelijk uit een testament van 9 Jan. 1582 voor notaris van Hamersfeld te Utrecht, waarin Johanna genoemd wordt eene natuurlijke dochter van wijlen

Digitized by Google

Heer George Schenk [1]). Maar nog meer dochters worden genoemd. Als er eene religieuse te Rijnsburg onder vermeld moet worden, met name Anna, dan wijst dit er te meer op, dat de vorige Anna eene bastaarddochter was (die beter Johanna genoemd wordt). Maar zeker moet in datzelfde Rijnsburg eene andere dochter van George gezocht worden, en wel de abdis Maria, die er 13 Dec. 1552 gestorven en begraven is [2]). En het aantal dochteren zal dan compleet zijn, als onder haar ook nog gerekend moet worden, hetgeen op goede gronden geschiedt, Magdalena, eerst gehuwd met Oene (= Onno) van Ewsum, daarna met Kempe van Martena, al houdt het Stbk. v. d. Fr. adel haar voor een nicht, d. w. z. broedersdochter van George.

Maar ook de nauwkeurigheid van de opgave der zoons in de »Historia« mag, afgezien van de volgorde, waarin zij genoemd worden, aan eenigen twijfel onderhevig worden geacht. Wie toch is b.v. de als uit het tweede huwelijk geboren opgegeven Jan? Moet hij misschien vereenzelvigd worden met dien Johan Schenck, die later kolonel is geworden in Spaanschen dienst en in 1584 overleden is? Smissaert veronderstelt het, maar geeft hier, evenmin als elders, bronnen op [3]).

Daarom kan ook het vraagteeken niet worden weggenomen achter de vraag naar de ouders van George Schenck, Vryheer van Toutenburg, al noemt ook hij met de meeste beslistheid: Wilhelm Schenck (der altere) en Cunegondis von Tettau. Immers wel stemt deze meening overeen met die van Andreae, wel staaft zij de opvatting van v. d. Aa en andere schrijvers, die diens bronnen gevolgd zijn, n.l. de merkwaardige »Solide en Waerachtige Demonstratie« vooral en het daarop voor een goed deel weer gebaseerde, lezenswaardige artikel van F. A. Ebbinge Wubben »Beschrijving van de Havezaten in Overijsel« [4]) doch dat twijfel niet uitgesloten is, blijkt wel bij A. C. Baron Snouckaert van Schauburg [5]), die zelfs met groote stelligheid, doch zonder nadere bewijsplaatsen, verklaart, dat de ouders van »George of Jurrien, Ridder van het

[1]) Vgl. Nav. XLIII (1893) 94.
[2]) Vgl. aldaar en Ned. Heraut VIII 70—71.
[3]) In Nav. XLIII t. a. p.
[4]) In Overijs. Volks-Alw. 1847. Zoo b.v. ook C. P. E. Robidé van der Aa: »Oud-Nederland« i. v. Toutenburgh (Nijm. 1841). v. Lennep en Hofdijk: Merkwaardige Kasteelen in Nederland, vooral III 327 vlg. (Leiden 1884).
[5]). »De Nederl. Heraut« VIII 70—71.

Digitized by Google

Gulden Vlies, die 2 Febr. 1540 stierf en te Vollenhove begraven werd«, waren: Jan Willem, Baron van Toutenburg en diens tweede vrouw Dorothea, gravin van Mansfeldt. Alweer eene andere lezing dus. Jan Willem, zou dat dezelfde kunnen zijn als de bovengenoemde, bij verschillende schrijvers als vader van George opgegeven Willem Schenck »Freiherr von Toutenburgh« (und Wendischen Eschenbach«)? Maar dan nog blijft de juiste naam van de moeder in het duister. Was Kunigonda (Cunigondis) van Tettau wellicht de eerste vrouw van (Jan) Willem? Maar dan nog zou, althans naar »de Nederl. Heraut« George niet haar (oudste) zoon zijn.

Wie zou me willen voorlichten in deze familiekwesties?

Op één punt, in verband hiermee, dient nog gewezen. Het betreft Ernst, welken naam we aantroffen op de door »de Historia« opgegeven lijst van George's kinderen. Over hem bestaat evenzeer onzekerheid als omtrent dien Hans, van wien Eggeric Beninga in zijne »Historie van Oostfriesland«) vermeldt, dat hij de broeder was van Jurgen Schenck en in den oorlog met Edzard van Oostfriesland, »vor dat blockhuices op den Zyhl«, in het water van dien naam, dus bij Delftzyl met 100 landsknechten verdronken is (1514). Op grond van de »Historie« noemt Andreae wel dezen Ernst als zoodanig en ook Smissaert gelooft aan een zoon Ernst, die gesneuveld is voor Hattem, maar niet de schrijver in den Overijs. Volks-almanak, evenmin de »Demonstratie« van 1669, dus ook niet v. d. Aa. Alleen weifelt de laatste, op het voetspoor van den eerste, of de in 1528 voor Hattem gesneuvelde Schenk, dien zij in elk geval een broeder van den Stadhouder noemen, Willem of Ernst heette. Inderdaad geeft de »Demonstratie« als broeders van George op: Ernst en Willem of Wilhelm. De »Historia« neemt althans Ernst aan als een der zoons van Stadhouder George, en wel uit diens tweede huwelijk.

Slaan we Slichtenhorst [2]) op bij het beleg van Hattem, dan vinden we vermeld, dat »Ernst Schenk, de broeder van den Vriesche stadhouder in het roekeloos beklimmen van de vesten neffens andere met een koghel ter aerden (is) geslaeghen«. Zoo spreekt ook Nyhoff [3]). Men ziet het, de heeren zijn nog al verdeeld.

De vraag is maar, wie het bij het rechte einde heeft.

[1]) ed. Matthaei Analecta IV 547. Van het feit zelf is elders geen melding gemaakt, althans niet van den dood van een Schenck.

[2]) Geld. Gesch. bl. 403.

[3]) Gedenkw. VI 2, CLIX.

Digitized by Google

Tot besluit zou nog even de aandacht kunnen worden gevraagd voor den naam Toutenburg, die in duitsche bronnen meestal met *au*, in nederlandsche met *ou* geschreven wordt. Over het algemeen is men het er over eens, dat hij gegeven is aan het door George in het begin van de 16de eeuw gestichte, doch eerst in 1533 geheel voltooide slot, in het schoutambt Vollenhove, grenzende aan de gelijknamige stad. Hier, op terreinen, de Camp genaamd, door hem als Drost van Vollenhove en Kastelein der Heerlijkheid Kuinre gekocht, vertoefde hij meestal, toen hij nog 's Bisschops drost, later echter slechts bij tusschenpoozen, toen zijn hoogere waardigheden hem meestal naar elders riepen. Ook is hij er overleden, naar het heet, tengevolge van eene reeds bij het gevecht in de buurt van Genemuiden opgedane kwetsuur (2 Febr. 1540); eveneens zijn zijne beide gemalinnen er gestorven.

Aan de juistheid van deze mededeeling kan niet worden getwijfeld. Men vindt haar dan ook bij verschillende schrijvers, doch het is vreemd, dat dezen, op een paar na, het feit niet gekend of althans verzwegen hebben, dat meerdere burchten in ons land den naam van dezen Toutenburg ontvangen hebben [1]). Een althans is bekend gebleven, hoezeer ook van voorkomen veranderd. Niet groot was of is het buitengoed, dat misschien door den bovengenoemden Hans Schenck [2]), die een tijd lang in het saksische bestuur zou zijn geweest, maar meer waarschijnlijk door heer George is gesticht. Een feit is het, dat de betere verbinding van Leeuwarden met Groningen, tot stand gebracht ten tijde en door toedoen van stadhouder George, leidde over

---

[1]) Eene uitzondering vormt Robidé van der Aa in het genoemde werk. Van Lennep en Hofdijk t. a. p. vermelden alleen het Overijselsche slot, waarvan zij tevens eene afbeelding geven.

[2]) W. Eekhoff, Gesch. Beschr. v. Leeuwarden houdt met die mogelijkheid nog rekening, al helt ook hij tot George over. Vgl. Robidé v. d. Aa in voce. Eekhoff is nu weer een schrijver, die doet, alsof er alleen een friesche Toutenburg bestaan heeft, waarvan hij evenwel getracht heeft met behulp van Loré's Ms. kaart der Ee en van de groote Kaart v. Friesland door Jr. J. Vegelin van Claerbergen (1739), de ligging nauwkeurig aan te geven. Een gebouw, met den naam Toutenburg zou dan volgens deze meening (voor die van Loré zie men De Crane, Levensschets v. Loré 84) gelegen hebben in den oostelijken hoek tusschen de Sneeker- en Harlingervaarten. Het is niet recht duidelijk, of bij Robidé van der Aa deze weg onderscheiden is van de »Zwarte weg«, gelijk het naar Tietjerksteradeel voerend deel van den rechten weg tusschen de beide hoofdsteden heet. We brengen hier den naam van den Zwarten weg in herinnering om de aandacht te kunnen vestigen op een ordonnantie (v. 1564) op de verpachting van den tol van dien weg, waarvan, volgens die ordonnantie, vrijdom genoten o. a. Joncker Caerl Schenck (en zijn familie en meyer), als *de* zoon (gelijk Eekhoff, die de plaats aanhaalt uit het »stads Policeyenboeck«, t. a. p. 325, afdruk!) van den voormaligen stadhouder en bewoner van het slot Toutenburg. Als hadde deze er maar één! Zelfs al dacht de schrijver ook alleen aan het tweede huwelijk.

Digitized by Google

Lekkum en Ryperkerk, waar Toutenburg lag. De Overijselsche schrijvers weten echter hier niet van, doch vermelden alleen het in hun gebied gelegen slot, dat ook inderdaad het voornaamste was en als eerste nederlandsche nazaat, als het ware, kan gelden van het oude stamslot der Toutenburgen in het Saksische Thuringen.

II

Johan Rataller en zijne familie.

Een dier dwalende vreemdelingen, die intusschen, wat betreft zijne genealogische geschiedenis, zelf sterk aan het dwalen brengt, is verder nog geweest, Johan of Jan Rataller, ook geschreven Rattaller, Rattaler, zelfs Rathaller, Rottaler en Rottalder, eens rentmeester-generaal van Karel V in Friesland. Ook hij was een Duitscher en behoorde tot de vele gelukzoekers, die in het gevolg van de saksische hertogen naar de noordelijke Nederlanden togen om daar een vet baantje, militair of burgerlijk, machtig te worden. Van minder beteekenis dan de bovenbehandelde, heeft zijne rol er niet minder lang geduurd, zij het ook dat die van meer bescheiden aard was. Toch is hij van belangrijke gebeurtenissen van nabij getuige geweest en was hij bij verschillende staatsaangelegenheden betrokken, zoowel onder het bestuur der hertogen als nog een tijd onder het volgend bewind.

Overeenkomst met George Schenck is intusschen meer te vinden in de omstandigheid, dat van geen van beiden het geboortejaar nauwkeurig bekend is, doch wel het sterfjaar, dat van beiden 1540 was. Rataller zal tusschen 1460 en 1470 het eerste levenslicht aanschouwd hebben, de friesche stadhouder misschien ook.

Doch hiermee houdt alle overeenkomst op. Reeds vroeg was Rataller in dienst getreden van Albrecht van Saksen, dien hij op verschillende van diens krijgstochten vergezeld heeft. De monstering en betaling van het krijgsvolk was in hoofdzaak de taak van hem, die dus niet tot de eigenlijke strijders kon worden gerekend, al heeft hij daarom, volgens eigen getuigenis, groote inspanning, zelfs levensgevaar niet ontzien. Het was tijdens eene dier tochten, en wel gedurende den oorlog in Gelre, dat hem zijne echtgenoote door den dood ontviel. Dit had plaats, toen Leerdam op de Gelderschen veroverd werd (1497). Den naam van die dame vernemen we niet.

Korten lijd later is hij zijn heer, hertog Albrecht, wien hij

Digitized by Google

zoozeer aanhing, dat hij zijne voornaamste daden heeft opgeteekend [1]), gevolgd naar Friesland, weldra het hoofdterrein van zijne bezigheden. Voor allerlei zaken werd daar de »Cammermeister« door den hertog gebruikt, die over de meest uiteenloopende onderwerpen met hem correspondeerde, vooral ten tijde van het beleg van Franeker. Later werd dat minder; trouwens niet lang meer heeft de geduchte Saksenhertog geleefd. Diens laatste oogenblikken heeft Rataller bijgewoond; zijn gulden vlies heeft hij, met Albrechts jongsten zoon, naar Filips van Bourgondië teruggebracht. Ook dien zoon, Hendrik, heeft hij, Rataller, gediend, na de »Ordenung« van 1501 echter alleen als Rentmeester.

Ten tijde van George, die eene nieuwe Regeling invoerde (1504), scheen hij echter als zoodanig verdrongen te zullen worden, eerst door Nijkamer, en als deze weldra overleden is, zonder nog in functie te zijn getreden, door Frans Minnema. Maar dan toch maar tijdelijk, want uit het »Register van den Aanbreng van 1511« [2]) blijkt, dat hij weer spoedig in zijn oude ambt van rentmeester van Friesland hersteld is, een ambt, dat hij nog vele jaren bekleed heeft.

Hij behoorde dan ook tot die ambtenaren, die door het Oostenrijksche bewind van het Saksische, bij de overdracht van 1515, zijn overgenomen. 8 Aug. van dat jaar werd hij immers door Karel V benoemd tot »raet ende rentmeester-generael« in Friesland. Tal van rekeningen zijn van hem bewaard, tot zijn aftreden toe. Met dit aftreden schijnt het intusschen niet in den haak geweest te zijn en grond bestaat er voor het vermoeden, dat zijne laatste rekeningen niet klopten. In elk geval werd hij »bij zijn eigen consent« van zijn ambt »gesuspendeert«, onder gehoudenheid van nader rekening en verantwoording te doen. Dit is hem blijkbaar niet meegevallen, want weldra vernemen we, dat zijne goederen verkocht werden, terwijl hij, wellicht nog voor zijne zaak, te Brussel was. En nog bleef hij den Keizer te kort, die echter zijn 30-jarigen trouwen dienst in aanmerking nam en hem daarom een pensioen van 200 gld. toekende, te rekenen van 1 Jan. 1531 af, toen hij in zijne betrekking al opgevolgd was door G. van Loo en waarschijnlijk niet eens meer te Leeuwarden, maar reeds in Utrecht

[1]) Joh. Rathalter de Meritis Alberti Ducis Saxoniae bij Menckenius: Scriptores Rerum Germanicarum XI (Lips. MDCCXXVIII) II 2113 vlg.

[2]) »Reg. v. d. Aanbreng van 1511« en verdere »Stukken tot de Floreenbelasting betrekkelijk« uitg. door het Friesch Genootschap v. Geschied- Oudheid- en Taalkunde I en IV.

Digitized by Google

woonde. Voegen we hier nog aan toe, dat Johan Rataller nog gedurende de laatste drie jaar van zijn verblijf in Friesland, het ambt van waerdein [1]) in of bij de munt bekleed heeft, waartoe hij in 1527 benoemd was [2]), dan zal hiermee wel het voornaamste uit 's mans leven zijn meegedeeld. De tien jaren, die hem als particulier persoon nog restten, zullen wel ten deele verbitterd zijn door het proces over zijn zaak, die in 1539 nog niet beslist was. [3]) In het volgend jaar is hij, gelijk uit rekeningen valt af te leiden, overleden, misschien meer dan 70 jaar oud. In eene latere rekening, n.l. die van 1546—'47, vindt men, dat aan Geertruida Sonck, zijne weduwe, 150 gld. en aan zijne drie zoons, Joris, Dirk en Lodewijk ieder 50 gld. werden uitgekeerd

Zouden hiermede hunne zoons bedoeld zijn, en kan Rataller niet meer kinderen, ook uit zijn eerste huwelijk gehad hebben?

Uit den tekst van eene oorkonde van het Bergumerkloosters v. 13 Jan. 1541, berustend op het Rijksarchief v. Friesland te Leeuwarden, zou ik beslist opmaken, dat de daarin genoemde grietman van Tietjerksteradeel, Jeroen Rataller een zoon was van Johan, al hield hem de bekende Friesche schrijver Andreae, ofschoon althans met het bestaan dier oorkonde bekend, ook voor een broeder. [4])

Aangenomen, dat Jeroen, de grietman, de zoon was van Johan, zou dan nog het getal zijner kinderen volledig vermeld zijn? Wie zijn dan die, in de behandelde jaren reeds voorkomende, Philips R. en Johan R., die in 1523 of 1524 reeds optrad als rentmeester van het Bildt? Mogelijk, zelfs waarschijnlijk mag men hierom den laatste wel vereenzelvigen met den rentmeester-generaal van Friesland in hoogt eigen persoon. Want wel gold het Bildt nieuw land, aangeslibd aan den mond van de oude Middelzee en afgestaan aan Albrecht v. Saksen, afgemeten en hermeten onder

[1]) De munt behoort tot de vele nuttige instellingen, door de Saksische hertogen in Friesland ingevoerd. Zie de instructie voor den eersten muntmeester: Chbh v. Vriesl. II 241. Vgl. verder J. L. Berns: Verslag aangaande een onderzoek naar Archiefstukken uit het Tijdperk der Saksische hertogen (s Grav. 1891) No. 321. Ook nog: J. S. Theissen: Centraal Gezag en Friesche Vrijheid 66-68.

[2]) Chbk. v. Vriesl. II 524.

[3]) Theissen t.a.p. 204. Schenck v. Toutenburg heeft zich meermalen tot Rataller's advocaat opgeworpen.

[4]) Trouwens later in de Nav. 48 na tallooze wisselingen in vroegere jaargangen, schijnt Andreae ook over te hellen tot de meening, dat Johan de vader was van Jeroen, doch van een anderen Jeroen. Vgl. verder van dezen schrijver: Nalezing op de Nieuwe Naamlijst v. Grietmannen (Leeuw. 1893) vgl. nog »de Ned. Leeuw.« VI (1888) 31 vlg. en 47 vlg.

Digitized by Google

hem en zijne zoons, wel gold het Bildt als een afzonderlijk domein, doch wat belet op zichzelf aan te nemen, dat het rentmeesterschap wel eens in handen kan geweest zijn van denzelfde, die het rentmeesterschap-generaal voerde? Later gingen beide functiën meermalen samen en waarschijnlijk het eerst juist bij onzen Johan Rataller. [1])

Maar wie is dan Philips? Als hij reeds in dezen tijd voorkomt, kan hij moeilijk de Rataller van dien naam zijn, die in 1586 door Leycester werd benoemd tot griffier van 't Hof van Utrecht en in hetzelfde jaar door de vroedschap dier stad met Modet naar Engeland werd gezonden [2]). Deze Philips R. was trouwens een zoon van den in 1581 overleden R., den rechtsgeleerden president van den raad v. Utrecht [3]), en bijgevolg een kleinzoon van den rentmeester-generaal v. Friesland.

Als Bucelinus [4]) dus een Philips als zoon van den laatste opgeeft, moet deze een andere zijn en eene onbekende als moeder gehad hebben. Andreae houdt zich intusschen niet met hem bezig, doch wel met Jeroen R. Gelijk we reeds opmerkten, houdt hij dezen niet voor den grietman van 1541, maar voor een Jeroen, die met Johanna v. Toutenburg is gehuwd geweest en die in 1582 testeerde. Daar laat hij die Emstel, welke meermalen in de Nav. is genoemd, Johans tweede vrouw zijn — de eerste was dan de onbekende doode van 1497 — die dan ook de moeder zou geweest zijn, behalve van Elisabeth, gehuwd met den vóór 1565 overleden Anthony de Metz, ook van den grietman Johan. Deze zou dan de halfbroeder zijn van de drie zoons van de derde vrouw, Geertruida Sonck: George (later president van het Hof te Utrecht), Dirk (geestelijke, »canonic« te Gorinchem) en Lodewijk of Louis.

We zouden dan, in onbekende volgorde, als kinderen van den rentmeester-generaal, dien we gemakshalve Johan de Oude zullen noemen, kunnen opgeven:

Jan de Oude.

Elisabeth × Anthony de Mety gest. voor 1565.	Joris (George)	Dirk Lodewijk	× Johan, (?) grietman der × in 1548 of '49 Ida van Loo.

[1]) Zie eene zijner rekeningen, en wel die van 1523—1524. Vgl. ook Theissen t. a. p. bl. 230.
[2]) Wagenaar, Vad. Hist. VIII 168, 190, 216.
[3]) v. d. Aa i.v. (George) Rataller.
[4]) Germ. Stemm. Graphia III 194.

Digitized by Google

De met X aangeduide plaats heb ik dan open willen laten voor Jeroen of Hieronymus, volgens bovengenoemde oorkonde, immer's Johans zoon en grietman van Tietjerksteradeel (1531) en woonachtig te Bergum. Is deze Jeroen werkelijk ongeveer 1543 gestorven, gelijk Andreae meende? [1]) En was hij inderdaad de echtgenoot van eene van Emstel? Dan zou werkelijk bij de Jeroen, die in 1565 voorkomt en bij de Jeroen van 1582 — in dat geval dan dezelfde — aan een andere moeten gedacht worden (wat vooral van het jaar 1582 niet zoo onwaarschijnlijk klinkt), daar laatstbedoelde de echtgenoot zou zijn van Johanna van Toutenburg [2]).

Maar ook van Johan, den grietman (van Tietjerksteradeel) staat de plaats in den stamboom niet vast. Wellicht is hij niet de zoon van Johan den Oude, maar van den ouderen grietman Jeroen en de jonkvrouwe van Emstel. [3]) Met deze laatste weet Andreae blijkbaar ook geen weg, want later [4]) haalt hij een stuk aan van 1565, volgens hetwelk dan Johanna v. Tautenburg zijne stiefmoeder zou moeten zijn, immers de toenmalige vrouw van Jeroen (maar van welken Jeroen?) Johanna van Tautenburg, die de zuster zou zijn zijn van den bisschop v. Utrecht. [5])

Dit stuk is om nog eene reden voor ons van belang, omdat er n.l. uit blijkt, dat Jeroen een broeder was van Joris »Raedt ende meester van den Requesten ordinaris zijnder Ma[t] in den voorss. grooten Raedt«. [6])

Maar nu komt Andreae tegen zich zelf op: deze Jeroen, de Jeroen dus van Johanna v. Tautenburg, die in 1575 nog werkzaam was als rentmeester, is een andere dan Jeroen, de grietman,

[1]) Althans in de Nal. bl. 45 Noot. 4.

[2]) In de Oork. van het Sint Anthony Gasthuis te Leeuw. bl. 318 leest men Ao. 1542: Item Jheroen Rataller ys den armen nog schuldich 24 fl. current van die landen toe Bergum, *daer hij up woent.*« Benef. bk. Bergum bl. 163: daar wordt Johan R. vermeld, zoodat Jeroen toen misschien reeds overleden was. Vgl. de boven aangehaalde Bergumer oorkond en Andreae t. a. p. Naar aanleiding van de laatste plaats wordt op blz. 147 van hetzelfde werk, de Nalezing, Jeroen Rataller »vrij zeker« een zoon genoemd van Joris en Elisabeth (volgens anderen Margaretha) van Ausbach. Op bl. 131 heet Johan »de rentmeester« waarschijnlijk weer een broeder van Jeroen.

[3]) Aldus Andreae in de Nav. Jg. 39 bl. 92.

[4]) Aldaar 663.

[5]) Behalve, naar de stamlijst van Rottaller bij Bucelinus t. a. p. ook Kron. v. h. Hist. Gen. XII 34—38. Andere bronnen zwijgen evenwel hierover echter behalve het bovenbedoelde testament van 9 Jan. 1582 voor notaris van Hamersfeld te Utrecht. Zie verder 't eerste artikel (Schenck v. Toutenburg).

[6]) Bedoeld is de Groote Raad v. Mechelen, waarin George (Joris) als raadsheer en rekwestmeester in 1561 zitting nam. Blijkens dit stuk heette zijne jongste dochter Marie.

Digitized by Google

gehuwd met Emstel, eene meening, waartoe we boven reeds overhelden. [1])

Maar nu komt er bovendien iets nieuws bij: de schrijver neemt de mogelijkheid aan van het bestaan van nog een zoon Jeronimus of Joris, behalve de drie allereerst genoemde zoons van Johan den Oude en Geertruida Sonck, van wie immers de oudste ook Joris heette; maar deze laatste Joris zou dan niet de raadsheer v. Mechelen en president van het Hof te Utrecht (geworden) zijn. [2]) Duidelijk was het den ijverigen navorscher, ook blijkens eigen bekentenis, zelf niet, die intusschen aan de genoemde broeders Jeroen en Joris (den lateren raadsheer) nog een derde toevoegde, n.l. Johan, aartsdiaken, allen kinderen van . . . . . Lodewijk, zoon van den rentmeester Johan. Geen wonder, dat Andreae nu zich zelf en anderen afvraagt, of Joris zoon van den rentmeester Johan of van diens zoon Lodewijk is geweest. [3]) Het antwoord van den heer Smissaert volgde spoedig [4]) en luidde: Joris Rataller (de latere president) is een zoon v. Lodewijk R. en dus kleinzoon van den rentmeester Johan.

Andreae sluit zich hierbij aan, maar verwerpt, vermoedelijk te recht, Smissaert's ter zelfder plaatse geuite meening, dat er een, in een stuk v. 1484 genoemde Joris, de vader van Johan de Oude zou geweest zijn. Wel spreekt ook Bucelinus (zie boven) van een Joris (George), overl. 31 Maart 1525 en gehuwd met Margareta Christofs-dr. de Rappach, wier zoon dan Johan de rentmeester zou geweest zijn. Doch zich beroepende op eene M S. aanteekening betreffende dit geslacht [5]), volgens welke een Jan Rataller gehuwd was met N. Boockles (en dan die Jan misschien een zoon van den bij Bucelinus in het jaar 1419 genoemden Thomas R.), meende de friesche onderzoeker zich nu gerechtigd te achten vast te stellen, dat zij dan de ouders van dien George zouden geweest zijn, terwijl de vrouw van George Elisabeth von Ausbach heette. Dat laatste zou dan kloppen met opgaven van elders, dat de moeder van Johan den Oude eene Ausbach was.

Kunnen we dus aannemen, dat er een in 1525 (31 Maart) gestorven George (zoon van Jan en N. Boockles en misschien klein-

[1]) De aanneming van dit huwelijk is ook al in strijd met het bovenstaande, waaruit bleek, dat Andreae die dame van Emstel deed huwen met Johan.

[2]) Nav. XL 489—490.

[3]) Nav. XLIII 406.

[4]) Aldaar bl. 519.

[5]) Gaarne hadden we van Andreae iets naders vernomen over die M. S. aanteekening.

Digitized by Google

zoon van Thomas) R. gehuwd is geweest met Elisabeth van Ausbach, dan mogen we met Andreae [1]) wel aannemen, dat onze Johan, de rentmeester-generaal een zoon van hem is geweest, maar of Jeroen, de grietman van Tietjerksteradeel, ± 1543, ook een zoon van George en Elisabeth was, dus een broeder van Johan was geweest, gelijk genoemde schrijver opgeeft, meen ik, op grond van de Bergumer oorkonde te mogen betwijfelen. [2]) Tegen de aanneming van twee andere kinderen, Barbara en Ulrich is daarentegen geen bezwaar te maken, mogelijk nog wel tegen die van een zoon Philips, trouwens ook door Andreae niet zeker geacht. De vraag, wie eigenlijk die Philips was, werd boven reeds gesteld. Zou hij een zoon van Johan kunnen zijn? Een kleinzoon van dien naam komt zeker voor, als een van de acht kinderen van George of Joris, den oudsten zoon van Johan den rentmeester [3]) en Geertruida Sonck, als wier andere zonen we ook Dirk en Lodewijk hebben leeren kennen. Van den laatste zijn boven als zoons genoemd, naar de opgave althans van Andreae, Joris, Johan, de aartsdiaken en Jeroen, wier moeder we niet kennen. Van dezen laatste hebben we als echtgenoote opgegeven Johanna van Toutenburg, van de eerste zouden dan Philips en Maria kinderen zijn. Terwijl Barbara ons onverschillig laat, wijzen we nog even op Ulrich, die met zijn broeder »Hans« (= Johan) voorkomt in bij v. d. Aa [4]) genoemde adelsbrieven van Maximiliaan v. Oostenrijk (v. 17 Oct. 1498). Onzeker blijven dus Philips »de oudere« en »Jeroen«, de grietman, die met eene Emstel gehuwd geweest zou zijn. Als grietman komt hij in 1531 voor, gelijk in 1550 Johan.

Tot de conclusie, dat deze Johan niet, gelijk hij eerst dacht, een zoon van Jeroen was, komt Andreae eerst zeer laat, doch op andere gronden. Niet dus hierom, omdat hij in Jeroen ook niet ziet een zoon van Johan den oude (blijkens het Bergumer stuk), maar omdat hem zulks gebleken is uit een later in het oud-archief te Leeuwarden gevonden copie van een brief van 9 Nov. 1577 uit Leeuwarden, door Johan R. geschreven aan zijn broeder Louis »Rekenmeester van Mat[s] Rekenkamer in Holland nu zijnde tot Vuytrecht«. De briefschrijver was de grietman v. Tietjerksteradeel

[1]) Nav. XLIV 35 vlg.
[2]) Zie boven.
[4]) v. d. Aa, i. v.
[3]) Zie boven.

Digitized by Google

(1549—1584). Ook den president v. het Hof v. Utrecht noemt hij daarin zijn broeder. We meenen hem dus ook onder de zoons van Johan den oude te mogen plaatsen, maar met eene andere moeder dan Geertruida Sonck, hetgeen dan ook zou gelden voor Jeroen »de oudere.« [1])

Zou het de onbekende doode van 1497 geweest zijn?

Aan die mogelijkheid schijnt Andreae geen oogenblik gedacht te hebben, ook niet voor Johan den grietman. Neen, vóór Geertruida Sonck als derde vrouw neemt hij eene tweede aan, en wel eene Emstel, die hij vroeger ook heeft laten optreden als echtgenoote van Jeroen den oudere, die nu verdonkeremaand wordt. Het aannemen van die twee vrouwen geschiedt op dezen grond, dat eene dochter van president George, Catharina (gehuwd met Hugo Muys van Holy [2]), schout v. Dordrecht), blijkens haren grafsteen eene Sonck en daarentegen Genoveva, dochter van den grietman Johan, eene Emstel tot grootmoeder gehad heeft.

Maar die Emstel was de vrouw van den spoorloos verdwenen ouderen Jeroen. Was dan toch de grietman Johan, die betrekkelijk weinige jaren na dezen in Tietjerksteradeel optrad, van dezen een zoon? Maar dan zou hij weer een kleinzoon hebben moeten zijn van Johan den oude en kan weer niet een (half)broer o.a. van George, den president en Louis geweest zijn. Jeroen de oudere dan toch geen zoon van Johan den oude? Maar dan dat Bergumerstuk?

Ik meen dat dit punt door Andreae evenmin als door mij tot klaarheid is gebracht.

Wel geeft hij als kinderen uit dit veronderstelde tweede huwelijk op: de bovengenoemde Elisabeth, gehuwd met Anthoenis de Metz en den met Johanna v. Tautenburg gehuwden Jeroen, (die in 1582 testeerde) behalve dan Johan den grietman.

En eerst dan zou gevolgd zijn het huwelijk van Geertruida Sonck, met hare meermalen genoemde zoons George, Dirk en

---

[1]) Als deze Johan R. dezelfde is geweest, als die Johan, die betrokken was in de verraderlijke plannen van Cornelis de Hoge ten bate van den koning van Spanje en derhalve door het Hof in den Haag, bij vonnis van 29 Maart 1583 (doch al vroeger in hechtenis) tot levenslange ballingschap werd veroordeeld, begrijp ik niet, hoe hij nog tot 1584 grietman zou hebben kunnen blijven. Doch welke Johan zou anders de landverrader kunnen zijn? Vgl. over dat vonnis: Bor. II 365.

[2]) Zij was diens tweede vrouw en woonachtig te Noordwijk. Hun huwelijk had plaats aldaar 7 Jan. 1603. Zie de ondertrouw- en doopacten uit 's-Gravenhage. (Mededeeling door Fred. Caland over het Geslacht de Casembroot in Nav. L. 491).

Digitized by Google

Lodewijk, welke laatste dan de vader zou zijn geweest van Joris, den aartsdiaken Joan en Jeroen. Onder de acht kinderen van George komen nog voor Catharina, gehuwd met Hugo Muys van Holy, die op haar grafsteen de jongste dochter van den president George genoemd wordt. Wordt daarentegen in een stuk van 1565 Maria als de jongste dochter beschouwd, dan behoeft deze meening met het eerste feit niet strijdig te worden geacht, daar Catharina eerst in 1568 geboren werd en dus drie jaren vroeger Maria inderdaad de jongste dochter kan geweest zijn. [1])

Raadselachtig dus weer is van dezen man, [2]) die, gelijk men ziet, toch werkelijk geen homo obscurus was, de genealogie. Wie een poging zou willen ondernemen — waarmee ik mij ten zeerste verplicht zou achten — om haar eindelijk eens definitief en volledig »recht« te zetten zou, te beginnen al bij de vraag naar 's mans eigen afkomst, op heel wat moeilijkheden stuiten. Het blijkt, als bij de genealogie van zoo menig geslacht, in die tijden uit den vreemde naar de Nederlanden verhuisd, inderdaad een terrein vol voetangels en klemmen. Lastig is vooral het onderscheiden en plaatsen van die twee of drie Jeroens en Johans [3]) en, alles in verband met elkaar, het vaststellen hunner moeders al dan niet echtgenooten van Johan, den rentmeester-generaal. Ook hunne vrouwen veroorzaken last [4]). Voor het vaderschap van laatstgenoemden ambtenaar over (vermoedelijk den oudsten) Jeroen, grietman van Tietjerksteradeel, zal de toekomstige genealoog der Ratallers zich niet al te bezorgd behoeven te maken, indien hij althans gelijke waarde als wij hecht aan de dikwijls aangehaalde

[1]) Andreae in Nav. XLVIII. De oudste dochter was Cornelia, gehuwd met Philips Doubleth, ontvanger-generaal der Nederlanden. Bij v. Leeuwen, Batavia Illustrata (fol. 1114) komt niet als George's dochter Maria voor, doch wordt wel Maria genoemd, dochter van diens zoon Philips, boven vermeld. Deze Maria, die haar vader in 1595 in Friesland verloor, huwde twintig jaar later met N. van Gelmen. Al veel vroeger was hare moeder gestorven, Maria Neits, die, blijkens haar testament, goederen in verschillende provinciën bezat, meest echter in Vlaanderen, en buiten bereik van de erfgenamen. Vgl. over dit laatste: Holl. consult.

[2]) Vermelden we volledigheidshalve hier nog even, dat uit een bij de Haan Hettema vermelden grafsteen blijkt van een huwelijk van (een) Jeroen R. met eene Emstel (die dan misschien diens tweede vrouw zou zijn).

[3]) Den naam van dezen grietman en van zijne halfbroers ontmoeten we in verschillende rekeningen, vooral van den rentmeester Boudewijn van Loo, opvolger v. Gerrit van Loo.

[4]) Vlg. over hem nog, behalve de kronieken van dien tijd en de aangehaalde studiën van genealogischen aard en het werk van Theissen: v. Langenn: Herzog Albrecht der Beherzte (Leipz. 1838) en J. L. Berns, Verslag betreffende in onderzoek naar Archivalia te Dresden.

Zie verder de boven aangehaalde literatuur, waarbij nog voegen de betrekkelijke artikelen in de Ned. Leeuw VI. 888 31 vlg; 47 vgl. en in de Friesche Adelaar. Vgl. nog de literatuur genoemd bij Fruin, Verspr. Gesch., IV 192.

Digitized by Google

Bergumer oorkonde v. 13 Jan. 1541, waarvan we hier ten slotte de betrekkelijke passage aanhalen:

»Wy, Bernardus, ... prior .... van Bergum ter eenre ende Hieronimus Rataller Key". Ma' Gryetman over Thyetserxsteradeel ter andere zyden doen condt .... hoedat wy een .... coep hebben gemaeckt .... in manieren soe hyer naevolghet. In den eersten soe ist dat wy conventualen transportere .... Hyeronimus voers .... alsoedanige eigendom .... van een heem .... met noch 't geene daer toebehoerende is na den contract .... tusschen ons conventualen ende den eersamen *Johan Rataller* voerss *Hyeronimus vader* [1]) eertijds ghemaeckt etc.

Den Haag. DR. L. M. G. KOOPERBERG.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Genealogische aanteekeningen betreffende de familie van Dam (Amersfoort).

DOOR

W. E. VAN DAM VAN ISSELT.

(Voortzetting van pag. 265).

Toen nu de vijand kort daarop vóór de stad kwam, was deze bijna zonder verdedigingsmiddelen. Na een zeer korten weerstand begon de magistraat er toe over te hellen haar aan Montecuculi over te geven, vooral om de bevolking voor een onvermijdelijke »ruyne en pillage« te sparen. Mr. W. v. D. heeft dit in zijne verdediging meermalen doen uitkomen.

Toen 's vijands trompetter voor de derde maal in de stad gekomen was, om haar op te eischen, besloten de magistraat en de krijgsraad met 16 van de gequalificeerdste burgers, daartoe opzettelijk bijeengeroepen, »eenparichlick« — nadat de militaire commandant verklaard had, dat men »de aanstaande nacht groot peryckel soude loopen« en dat men 24 uur later geen »appoinctement« meer zou verkrijgen — met den vijand in onderhandeling te treden. Te dien einde werd een trompetter uitgezonden, wien

[1]) De cursiveering is van mij.

Digitized by Google

echter aanvankelijk het verlaten der stad door eenig »rappalie, die in troebel water sogten te vissen,« belet werd. De commandant der stad met eenige krijgsoversten, de schout en de beide burgemeesters moesten tusschen beide komen, »die veel drijgementen hoorden en 't scherp op de borst cregen, onder het roepen, slaat doodt!« Montecuculi wenschte, dat men een burgemeester en een hopman als gijzelaars tegenover de zijne zou uitzenden. Mr. W. v. D. werd toen »versogt en gecommitteert, niet tegenstaande ick ernstig versogte geexcuseert te mogen werden, omme als ostagier in 't leger te gaan, en met den viand te accordeeren«. Hij kreeg een instructie uit aller naam mede en bewilligde eindelijk in de hem verstrekte opdracht.

Toen hij met Montecuculi alles nopens de overgave vastgesteld had, keerde van Dam naar de stad terug om de voorwaarden aan de magistraat te toonen. »Rapport gedaan hebbende, en alles bij de heeren seer goetgevonden sijnde, ben ik met advijs van de heeren weder na buiten gegaan, omme beschijt te seggen.« Toen de Raad reeds gescheiden was, werd hem door 6 à 7 leden daarvan nog aanbevolen er bij Montecuculi op aan te dringen, dat 's vijands volk dien nacht nog niet binnen de poorten zou komen. van Dam kon deze voorwaarden echter niet bedingen en liet dit weten door den schepen-hopman Carremans, die nagezonden was. Inmiddels trokken 1000 man van het vijandelijke krijgsvolk, in strijd met de gesloten capitulatie, nog in den avond van den 4^{en} de stad binnen. Toen zulks geschiedde, was van Dam buiten bij den Graaf en zijne officieren aan de molens bij de Utrechtsche poort. Den geheelen nacht moest hij, nabij Montecuculi's kwartier, als gijzelaar buiten de stad blijven, waar men hem een plaats aanwees om te eten en te slapen. Den volgenden morgen nam Mr. W. v. D. afscheid van Montecuculi en wilde, na de magistraat vaarwel gezegd te hebben, met het garnizoen, aan hetwelk een vrije uittocht toegestaan was, naar Utrecht gaan »omme my ter vergadering van de H.H. Staten te presenteren, ende mijn actien te defenderen tegens alle crijters.« Dit werd hem toen belet door een ruiter van de compagnie van Chiese, genaamd Hendrik Huygens, die hem bij de Varkenmarkt wilde doorschieten.

Mr. W. v. D. zag zich daardoor genoodzaakt, in een huis te vluchten en achtte het niet veilig om met zulk volk naar Utrecht

Digitized by Google

op weg te gaan. Hij bleef dus aanvankelijk te Amersfoort, doch drong nog denzelfden 5^en^ Aug. bij den Graaf er op aan, de stad te mogen verlaten. Zulks werd hem geweigerd. Daarom schreef Mr. W. v. D. nog den 7^en^ Augustus een brief (met een postscriptum d.d. 8 Aug.) aan zijn broeder Dr. Peter van Dam te Utrecht, het gebeurde en de motieven zijner handelingen kort uiteenzettende, met de mededeeling, dat hij voornemens was om, zoo spoedig hij Amersfoort verlaten mocht, over Amsterdam met het bovengenoemde doel naar Utrecht te gaan. Den rechten weg op Utrecht achtte v. D. niet veilig, daar eenige ruiters, die te Amersfoort in garnizoen gelegen hadden, gedreigd hadden hem, evenals Hardevelt en de Goyer, »in stucken te willen cappen. Ondertusschen, eer ick come, wilt desen met eenige Heeren communiceren ten eynde men met gheen vooroordeel ingenomen werde, met versoeck dat gheen calomnien sonder myne defensie mogen aangenomen werden.« Eerst eenige dagen later konden de Goyer en van Dam met veel moeite tegen betaling van 12 rijksdaalders hun paspoort krijgen en verlieten nu onmiddellijk de stad met het bovenomschreven doel. Daar zij den rechten weg naar Utrecht nog door het krijgsvolk onveilig gemaakt achtten, reisden zij per schip naar Amsterdam. Op de Zuiderzee gekomen, ontmoetten zij 2 Heeren van de Admiraliteit van Amsterdam, die met oorlogsschepen vóór den mond van de Eem kruisten tegen ondernemingen der Keizerlijken. »Waar over ik my selfs ook niet ontsien en hebbe, met het boot van de voorleggende oorlog scheepen mij te begeven na de heeren van de admiraliteyt, en mij bij haar E. bekent te maaken, daar ik andersints wel middelen van eschapperen soude hebben kunnen vinden, en ook soo wel omme na den Isel en Wesel als ander weechs te gaan.« Een jacht werd naar Amsterdam vooruitgezonden om den burgemeesters aldaar de komst van v. D. en de Goyer mede te deelen. Eerstgenoemden zonden den majoor Hasselaer met een kapitein en eenige musketiers aan beider schip »seggende dat sij daer gesonden waren vande burgemeesters niet om ons eenich effront ofte disrespect aen te doen maer alleen om ons voor de insolentie van 't graeuw te praeserveren ende beschutten.«

»Ick schricke noch als ick dencke op het woeden van 't graeuw tot Amsterdam en 't peryckell daer wij noch doorgaens in waren

Digitized by Google

om bij het graeuw ontweldicht te worden.« Men bracht hen daarop naar Utrecht, waar zij in de herberg »het Poortje« op last van den Raad van State door den bailluw van Gouda, Cloots, fiscaal in hunne zaak, gevangen genomen werden, ondanks hun protest, omdat dien Raad »geen iurisdictie over ons en competeerde, in dezen niet subiect wesende.« Daar mr. W. v. D. nog den 8en Aug. uit Amersfoort een P.S. onder een brief aan zijn broeder plaatste, en den 11en Aug. van v. D.'s en de Goyer's gevangenneming in de Vroedschap van Utrecht melding werd gemaakt, zijn zij vermoedelijk den 10en Aug. te Utrecht aangekomen. Eerst werden zij ten huize van den geweldige, »daer nae op Hasenberch *a*) strictelick bewaert sevendhalve weeck met verbot van acces van vrienden en pen en inct.«

Reeds dadelijk wendden v. D. en de Goyer zich per request tot de Gedeputeerde Staten van Utrecht, opdat hun detentie mocht ophouden en zij zich voor Ha. Ed. Mo. mochten verdedigen, doch na rijp beraad besloten Gedeputeerden bij hunne res. d.d. 12 Aug. om de zaak te verwijzen naar den Raad van State, mits deze een acte van non-prejuditie zou afgeven betreffende de hoogheid en de jurisdictie der stad, steden en Lande van Utrecht. Beider lot was te voren reeds beslist, want den 17en Aug. had de stad Utrecht als haar gevoelen doen kennen »dat men om verscheyden redenen de Generaliteyt de judicature in desen zal toestaen«, en den zelfden 11/21en Aug. bepaalden de Staten Generaal, dat beide genoemde personen door den Raad van State »in bewaerder hant sullen worden gehouden oock van den anderen gesepareert om hiernae op de gelegentheyt vant overgaen van de voorsz. stadt (Amersfoort) geëxamineert te worden.«

Nog slechts enkele dagen in arrest zittende, stelde mr. W. v. D. den 20en Aug. een »int ruuw en met er haast ende vreese van interruptie in mijne gevankenisse gestelt«, met potlood geschreven en geteekend verhaal op »omme te bethoonen, dat ik valschelijk beschuldigt en wtgecrete werde voor een verrader, ook van gelijken om van onse andere actien redenen te geven«.[11a]) In 1630 gaf v. D. een ander, volledig overzicht der zaak in een schrijven aan zijn vriend Samuel Naeranus *b*).

a) Het tegenwoordige stadhuis, destijds stadsgevangenis.

b) Samuel Naeranus, geboren te Dordrecht, was een bekend Remonstrantsch predikant en geleerde, die met van Dam in briefwisseling stond.

Digitized by Google

Na zes weken gevangen gezeten te hebben, dienden van Dam en de Goyer opnieuw, nu met van Hardevelt, een request in aan de Gedeputeerden van Utrecht. Zij verklaarden zich geen kwaad bewust te zijn; al hun handelingen hadden slechts ten doel gehad »om hun stad en gemeente van een onvermijdelijke ruyne en pillage ende het inleggende garnizoen ten dienste van den Lande te preserveren«. Zij verzochten nu, dat Gedeputeerde Staten »van haer persoonen, comportementen, actiën, gedaene devoiren ende beyveringe van 't gemeene beste, favorabele attestatie« beliefden te geven en met dat doel enkelen uit hun college wilden afvaardigen naar den Raad van State, »ten eynde sy supplianten nevens de andere gevangens, tot haere langhe, verdrietige ende ignomineuse detentie, salva honore costeloos mogen werden ontslagen.« Bij res. van den 22en Sept. 1629 besloten Gedeputeerden »dat extracten sullen werden gemaeckt vant gene roerende der supplianten gedaene goede devoiren tot conservatie der stad Amersfoort voor het overgaen vande selve aenden vijandt alhier ter vergaderinge genoteerd is.« Die extracten zouden aan den Raad van State worden ingediend, terwijl tevens 4 Heeren aangewezen werden om de zaak der requestranten aldaar mondeling te bepleiten.

De geheele oude en de nieuwe Magistraat van Amersfoort getuigden later nopens v. D., van Hardevelt en de Goyer, dat zij »syn eerlicke, vrome persoonen, de welcke sy lange gekent, ende met deselve dickwels gebesoigneerd hebben, ende datse de selve altyt hadden bevonden trouwe voorstanders van t' Vaderlandt ende yverige vyanden vande Spaensche heerschappye en regieringe«. v. D. zelf verklaarde vóór zijne rechters, dat zulks met hem en de zijnen van ouder tot ouder het geval was geweest.

Ondanks deze aanbevelingen sprak de Raad van State den 25 Sept./5 Oct. 1629, daartoe te Utrecht overgekomen, zijn vonnis uit. Korten tijd daarna verschenen de »Sententien Vanden Raedt van State der Vereenighde Nederlanden, over die ghene, die schuldigh geweest zijn aen het overgeven der Stadt Amersfoort ende het huys ter Eem« in druk bij de erven van Wouw, ordinaris Druckers vande Hog. Mog. Heeren Staten-Generael.

Daaruit blijkt o.a., dat de burgemeester Willem van Dam, destijds nog, evenals van Hardevelt en de Goyer, gevangen op den huize Hasenbergh, verklaard werden »te zijn inhabyl om voort-aen eenige staet ofte officie te moghen bedienen. Ban-

Digitized by Google

nende den selven uyt de Vereenighde Provincien enz., syn leven langh geduyrende.« Hij werd voornamelijk ervan beschuldigd een verkeerden indruk gevestigd te hebben nopens de meening van den Prins, de Staten van Utrecht, en van de Gedeputeerden uit Holland en Utrecht omtrent de verdedigbaarheid van Amersfoort, voorts te zeer geneigd geweest te zijn tot een spoedige overgave en hiertoe werkdadig bijgedragen te hebben. Peter de Goyer, die niet naar het leger van Montecuculi gegaan was om te onderhandelen, doch wien overigens dezelfde feiten ten laste werden gelegd als aan van Dam, werd insgelijks »inhabijl« verklaard en verder voor zes jaar verbannen.

Hoewel ontegenzeggelijk, vooral in de beste jaren van den tachtigjarigen oorlog en in 1672, wel eens met minder middelen meer bereikt is dan te Amersfoort in 1629 het geval was, zoo was dit vonnis toch zeer zwaar. Het werd echter door Mr. W. v. D. gelaten opgenomen: »'t Soude my voorwaer al te beswaerlick vallen ten ware myne goede ende geruste conscientie in desen my was verlichtende en vertroostende gelyck ick oock myne sententie hebbe opgenomen met de woorden dat ick dit liever hadde te lyden dan dat de goede gemeente swaerder hadde overcomen. Godt, die de herten kent is een getuyge over myne onnoselheyt.«

Dat het vonnis voor een groot deel onverdiend was, blijkt uit het volgende:

1°. Had Mr. W. v. D. als gedeputeerde van Utrecht meermalen »met levendige redenen« in dat college, zoodra de vijand den IJssel overgetrokken was, aangedrongen op ondersteuning van Amersfoort en in het bijzonder op den aanleg van de Grebbelinie. Men was echter aanvankelijk »seer perplex en van onse (Amersfoort's) defentie despererende«. van Dam protesteerde dan ook ten slotte den 21/31 Juli namens Amersfoort in Gedeputeerden, dat de stad aan de genade des vijands werd overgelaten en verklaarde »in alle gevalle, genegen te wesen het uyterste te willen waghen met het opsetten van goedt en bloedt; ende haer ontschuldigh te houden, van allen 't geene men aldaer, nae constitutie van tyt en zaaken, uyt hoogh dringender noodt zoude mogen doen.« Twee schepenen, die o.a. naar Utrecht gecommitteerd waren geweest, meldden bij terugkeer te Amersfoort, »dat de Staten van Utrecht gantsch geen staet en maeckten om Amersfoort te defenderen.«

2°. Aan de Regeering van Amersfoort werd voor en na —

Digitized by Google

zoowel door de Staten van Utrecht als door de Gecommitteerden van Holland en Utrecht, die twee dagen vóór de insluiting te Amersfoort kwamen — voorgehouden, dat de stad »niet defensibel« of »tegens eene belegering niet houwbaar en was«. Den burgemeesters werd aangeraden, dat zij »zich niet op hun couragie souden verlaeten, dat sy hun eyge swakhijd niet en kenden, dat de stadt niet defensibel was, al warender ook 4000 ia 5000 mannen in«. Zooals reeds hiervoor bleek, hield ook de Prins Amersfoort voor »niet defensibel«.

3°. De vestingwerken verkeerden in een allertreurigsten staat. Tegen den buitenwal kon men op sommige plaatsen oprijden; op andere gedeelten bestond de wal in het geheel niet. Ook was de gracht af te tappen.

4°. De bezetting was geheel onvoldoende voor de verdediging van een vesting, in omtrek 35 à 3600 M. groot. Aanvankelijk bestond zij slechts uit 3 vendels Amersfoortsche burgers, bij wie zoowel tucht als oefening veel te wenschen overlieten. Aan geschut bezat men slechts 4 metalen en één ijzeren stuk, waaronder één gebarsten; voorts 5 à 6 »haacken«, die bijna allen barstten.

Kort voor de berenning zijn daarop nog 6 compagnieën voetvolk binnen de stad gekomen, benevens een vendel ruiters. Volgens v. D. was deze macht »omtrent 600 combatans« sterk; van Hardevelt noemt het bedrag van 4 à 500.

Op het allerlaatste oogenblik (1 Aug.) schreef de Prins nog aan de Gedeputeerde Staten van Utrecht, hoe hij het noodig achtte, dat eenige compagnieën onder een bekwamen bevelhebber naar Amersfoort werden gezonden. Hoewel de Gedeputeerden bij ontvangst van dezen brief wisten, dat de vijand tegen Amersfoort in opmarsch was, gaven zij onder uitvluchten geen gevolg aan dezen last. Deze blijkbare onwil om Amersfoort hulp te verleenen, oefende een hoogst nadeeligen invloed uit op het moreel van de vroedschap en van de inwoners.

5°. De bevelhebber, dien men voor zulk een uiterst moeilijk commando aanwees, en die door energie en zaakkennis had moeten uitblinken, was in geen enkel opzicht voor zijn taak berekend. De burgemeester van Hardevelt deelde omtrent van Dorp mede, »dat hy geen dinck ter harten nam, ende na geen commandement en trachte, maer hem met wyn ende een pyp taback opvulde«. de Bordes noemt hem bepaald »lafhartig«.

Digitized by Google

6°. Zooals Mr. W. v. D. zelf schreef, vielen de latere behandelingen hem zeer zwaar, »dair ick voor eerst inzake de onderhandelingen met den vijand niet gedaen hebbe als 't geene my by den vollen raedt belast is, dat oock metten vollen raedt besloten is ter instantie van de beste van de goede gemeente.« »Alle hetgeene dat hier inne geschiet is, is 't werk van de magistraat en niet van mij, die als een lidt maar van 't collegie, mijn advijs en opinie na mijn beste wetenschap ten gemenen beste mede ingebragt hebbe; hetgene ik door last van dezelve magistraat gedaan hebbe, kan mede niet mijn, maar meer des magistraaten werk gesijt werden te sijn. Ik hebbe mijn last in alles trouwelijk volbragt, niet wetende, dat ik mij ergens in te buiten gegaan hebbe, verre is 't vandaar, dat eenige malitie bij mij gepleecht soude sijn, mijn voorige comportementen en actien geven sulx niet te kennen, ook niet mijn comportementen naa 't overgaan van de stadt.»

Zelfs had v. D., zooals hij ook in den brief aan zijn broeder en aan Naeranus doet uitkomen, bij het vaststellen van de overgaafs-voorwaarden, nóg meer van Montecuculi bedongen dan zijn instructie aangaf. a)

7°. Vermoedelijk is v. D. mede het slachtoffer geworden van een minder juiste afbakening tusschen het burgerlijke en het militaire gezag. Toen de vijand reeds meester van Amersfoort was, bestond er nog verschil van gevoelen over de vraag, bij wien de zorg voor de sleutels der stad berustte.

8°. Toen de Keizerlijken, in strijd met de capitulatie, nog in den avond van den 4^en^ Augustus binnen de stad rukten, bevond v. D. zich buiten bij Montecuculi en was derhalve niet in staat in dit opzicht iets te verrichten of te verhinderen. Het is dan ook geheel zonder grond, dat de Bordes schrijft, hoe het ontijdig bezetten der poorten een gevolg was van het zwakke gedrag van v. D. tegenover Montecuculi en in strijd met de instructie, welke hij van den Raad had ontvangen. Van een »laf gedrag«, zooals bedoelde schrijver het elders noemt, was geen sprake.

---

a) N.l. het slot van het 3e, alsmede het 12e en het 15e artikel der capitulatie, onderscheidenlijk inhoudende: toestemming om te Amersfoort terug te komen voor ieder, die de stad verlaten en zijn goederen verkocht mocht hebben; handhaven van de privilegiën enz; sauvegarde voor alle huisluiden (met hun goederen, vee, enz.), in de jurisdictie van Amersfoort wonende.

Digitized by Google

Het kan niet verwonderen, dat van Dam door velen van zijn tijd en ook later verguisd werd. Zelfs Marnix van St. Aldegonde, de kloeke verdediger van Antwerpen, deelde het lot, dat nagenoeg, een halve eeuw daarna v. D. trof, en werd, evenals hij, van verraad, van heulen met den vijand beschuldigd. Hij was echter minder gelukkig, want na Antwerpen bleef de staatsdienst voor hem gesloten. Treffend is de overeenkomst, wanneer men leest, wat v. D. te zijner verontschuldiging aanvoerde en in de gevangenis schreef, en daarnaast den brief legt van Aldegonde aan den Graaf van Hohenlohe, na de overgave van Antwerpen geschreven:

»Het is my boven maten ende van herten seer leet dat ick in alsulcken ongeluck ben ghecomen, dat alle mijne voorige moeyten, arbeyt ende trouwe, so ick mijn leven lanck den Vaderlande met uyterste vlijt bewesen hebbe, op eene stonde also is verloren, ende dermate verdwenen, dat in plaetse van lof en danck (so ick billick verhoopt hadde) grooten ondanck, lasteringe ende naspreecken moet begaen, niet door myne schult, maer alleen dat die luyden gemeynelick van alle daden ende aenslagen naer den uytganck, ende niet na de waerheyt ende na heuren rechten gront oordeelen« [11a]). Ook Aldegonde legde er den nadruk op, dat hij »sonder oproer, mutinatie ende bloetstortinghe sulcke ende so redelicke conditien van de vyant becomen hadde, als men immermeer in sulcken gelegentheyt billichlijck hadde connen verhopen: eene stadt, daer niet eene soldaet inne was; daer ick so voor hooft erkent worde, dat ick naulicx alle myne meesters ende ghebiedende Heeren hadde connen tellen: daer een yeghelick dede wat hem welgeviel« [11b]). Onze geschiedschrijver Arend, de overgave van Antwerpen besprekende, wijst er ook op, dat, gelijk veeltijds gebeurt, de smart over de tijding der overgave van Antwerpen zich uitte in onbillijke verontwaardiging tegen de gewaande oorzaak van het verlies, St. Aldegonde, die in zijne onafgebroken pogingen tot afwering van Parma's krijgsbenden zijn leven nimmer gespaard had. Na nog medegedeeld te hebben, dat Aldegonde's gezag binnen Antwerpen geheel uit persoonlijken invloed, geenszins uit wettelijke macht ontsproot, vervolgt hij: »De omstandigheden, dat hij tijdens de onderhandelingen met Parma een uur lang met dezen een afgezonderd mondgesprek gehouden had, en dat uitsluitend aan hem vergund was zijne goederen niet slechts voor vier jaar, maar voortdurend te blijven bezitten, werden tot

Digitized by Google

zijn nadeel uitgelegd, en door den laster uitgebreid en vermeerderd. Men verweet hem overhelling naar de Spaansche zijde en fluisterde zelfs van verraad« [11c]). Ook v. D. werd van verraad beschuldigd, o.a. omdat hij op verzoek van den Raad een briefje van excuse aan Montecuculi ontworpen had (de secretaris was te zenuwachtig om de pen te voeren), verontschuldigingen inhoudende, dat men niet eerder op eene opeisching had kunnen antwoorden, daar het grauw het uitzenden van een trompetter belet had. Dit briefje was ten slotte niet verzonden, door Willem van Deuverden, raad te Amersfoort en een van v. D's tegenstanders, medegenomen en zóó aan Aerssens in handen gespeeld, die er tijdens het verhoor munt uit sloeg. Terecht wijst mr. W. van Dam er in zijn potlood-verhaal op, dat, zoo hij verraad gepleegd had, hij, na de overgave, naar den IJssel en Wesel, of naar elders had kunnen ontsnappen.

Dat de Raad van State, ondanks alle hierboven aangevoerde feiten, zulk een streng vonnis velde, inzonderheid over den burgemeester van Dam en den schepen de Goyer moet, behalve aan de aanmaning van den Prins om »een exempel te statueeren«, aan twee redenen worden toegeschreven:

1°. Heeft vooral de Raad van State aan de overgave van Amersfoort een overdreven beteekenis voor den Lande toegeschreven, om op die wijze de aandacht af te leiden van een zelf begaan verzuim, n.l. het niet tijdig treffen van afdoende maatregelen voor de verdediging van den IJssel. Duidelijk deed v. D. dit uitkomen in een schrijven, door hem in 1630 aan zijn vriend Naeranus gericht.

2°. Waren v. D. en de Goyer Remonstrant, welk geloof destijds te Amersfoort vele aanhangers vond. Door hen onder verdenking te brengen van met den vijand geheuld te hebben, wilde men de Remonstrantsche partij in de geheele Republiek in discrediet brengen. Ook op dezen grond liet v. D. in zijn brief aan Naeranus het licht vallen: »Doch wij waren Remonstranten, ick was aen de dochter van Hogerbeets getrout dewelcke off sij niet genoech met haer vader geleden hadde, nu oock op t uijterste swanger sijnde t defect van t selve lijden met haer man noch moste suffreren. Dit werdt by veelen gehouden de fonteijne te sijn van onse beswaernissen.«

De wijze van procedeeren, door den Raad van State gevolgd,

Digitized by Google

toont in ieder geval, dat men, vooral tegen v. D. en de Goyer, bijzondere grieven had. Dat François van Aerssens, Heer van Sommelsdijk, de groote vijand van Oldenbarnevelt, het onderzoek leidde, is teekenend. »Aerssens dede d' examen, die hem hart aen gingh als een leeuw«. Volgens mr. W. v. D. had Aerssens het onderzoek geleid »niet als een rechter ad indagandam veritatem maer als partie ad accusandum.« Een ander schreef nopens het verhoor: »Men heeft van Dam op een dreyvoet sonder kussen doen sitten, alsof hy schuldigh ware geweest, daer hy eerst mocht onderhoort worden«. Slechts twee leden van den Raad van State waren bij het onderzoek tegenwoordig. Men viel daarbij over allerlei kleinigheden. Terecht klaagde mr. W. v. D. dan ook: »Alles wordt ten ergste geduit«.

Waar op zulk een wijze recht (of: onrecht?) werd gedaan en tevens zulk een hard vonnis werd geveld, is het begrijpelijk, dat mr. W. v. D. en de Goyer daarin niet berustten. Beide appelleerden weldra met 2 requesten bij de Staten-Generaal. De gronden daarvoor vindt men in een brief van v. D. aan Naeranus: »Men heeft alle onse actien soecken te esplucheren ende daerop sulcke sententien in dicta causa gegeven dewelcke in veele ende notable poincten van onze confessien sijn discreperende ende oock somtijds deselve contrarierende sonder dat men ons tot onse defentie heeft gehoort off eenige openinge van getuijgen ofte getuijchenissen veel min eenich debath ofte reproche daer tegens vergost.« Volgens van Aitzema zouden beiden reeds 10 Oct. 1629 bij notariëele acte protest tegen hun vonnis aangeteekend hebben en zou hun request op beider verzoek door de Gedeputeerden van Utrecht aan de Staten-Generaal gezonden zijn met een aanbeveling aan de gecommitteerden van Utrecht ter Generaliteit om hunne zaak aldaar ten beste te helpen bevorderen. Zij verzochten ook de »voorschrijving« van Prins Frederik Hendrik.

Het eerste request van van Dam en de Goyer werd den 5de Jan. 1630 N. S. in de Staten-Generaal gelezen en aangehouden. Weldra mengde de Raad van State zich in deze zaak, in zijne handelingen de waarheid toonende van hetgeen v. D. schreef: »'t Eerste request is gestelt in handen van den Raedt van State die haer seer tegen ons formaliseert ende haer reputatie daer aen gelegen laet syn.« Die Raad verklaarde n.l. in de zaak gehandeld te hebben »soo als in recht, reden en conscientie voor den

Digitized by Google

dienst voor 't Lant bevonden soude worden te behooren«. Volgens hem hadden v. D. en de Goyer appel aangeteekend op het »zonderling en valsch te kennen geven«, dat zij de feiten niet bekend hadden, die hun in het vonnis ten laste gelegd werden. De Raad ontkende dit. De vonnissen, »met volle deliberatie van den vollen Raed« uitgesproken, waren gegrond niet alleen op hetgeen hem gebleken was, maar ook op de vrijwillige verklaringen van de gevangenen en op hunne schriftelijke bekentenissen, die zij eigenhandig onderteekend hadden. Daar het h. t. l. nooit voorgekomen was, dat »in eenige extra-ordinaire zaak, zooals deze is, appel is verzocht, veelmin toegestaan«; daar het ook nooit gebruikelijk was geweest appel aan te teekenen tegen een criminneele sententie, op vrijwillige bekentenis gegrond, gaf de Raad van State, mede om der gevolgen wil, in overweging afwijzend op het verzoek te beschikken.

Bespeurende, dat de Raad van State een gunstige beschikking op hun verzoek tegenhield, dienden v. D. en de Goyer nu ook een request in aan de Staten van Utrecht, die hun van meet af beter gezind waren geweest. Den 5^en^ Maart 1630 besloten deze, dat »de requeste van mr. Willem van Dam gewesene Borgemeester en Peter de Goyer, oudt-Borgemeester ende in de belegeringe gewesen schepen der stadt Amersfoort, verzoeckende dat zyluyden haer in deze provincie vry ende ongemoeydt mogen onthouden, Immers by prouisie, omme alsoo haere particuliere zaecken ten besten te mogen dirrigeeren ende bevorderen,« zou worden aangehouden. Uit een Vroedschapsres. van de stad Utrecht, d.d. 8 d. a. v. blijkt, dat verder de huisvrouwen van v. D. en de Goyer per request aan de Staten te kennen hadden gegeven, »dat zy groote schade aan hare goederen hadden geleden door den inval des vijands, dat zij ook door de afwezigheid van hare mans hare goederen niet konden redderen en daarom verzochten eenigen tijd landtwinninge voor hare mans«. Den 9^en^ Maart 1630 stonden de Staten van Utrecht dezen terugkeer »voor eenigen tijt bij provisie« toe. De genomen beslissing zou zoowel den Prins van Oranje als den Raad van State worden medegedeeld. Eerstgenoemde nam haar voor notificatie aan, doch laatstgenoemd college was heftig verontwaardigd. Zoowel vóór dat men de te Utrecht gevallen beslissing kende als daarna, verzocht het den Staten-Generaal om aan de Staten van Utrecht te willen schrijven, niet

Digitized by Google

verder in het request te treden, respectievelijk de verleende concessie weer in te trekken, omdat der Staten-Generaal »authoriteyt bij een particuliere provintie in desen al te seer gecrenct wort« en »wegens het disrespect en al te groote cleynachtinge, die den Raedt van State, boven d' indracht in de publicque authoriteyt, soude aengedaen worden.« De Staten van Utrecht antwoordden echter niet en hiermede geraakte de zaak in het vergeetboek.

Toen de Staten-Generaal bij res. d.d. 18 Febr. 1631 N. S. den commandant van Dorp toegestaan hadden naar de Vereenigde Provinciën terug te keeren, besloten ook v. D. en de Goyer een poging te wagen om gerehabiliteerd te worden. Blijkbaar hadden zij te voren daartoe reeds plan gemaakt, want 3 Nov. 1630 schreef de Regeering van Amersfoort aan H.H. Staten 's Lands van Utrecht ofte Haer Ed. Mo. Gedeputeerden vernomen te hebben, dat Peter de Goyer en Willem van Dam, oud-burgemeesters van Amersfoort voornemens waren aan de Staten van Utrecht te verzoeken, dat zij mochten hersteld worden in zoodanige habiliteit en vrijheid, als zij waren vóór de sententie van den Raad van State, tegen hen gewezen. »Ende alsoo sy geweest syn onse medebroeders ende ons bekent syn de goede devoiren ende diensten, die sy tot vordel van dese Stadt hebben gedaen, ende wij oversulx gaerne sien souden, dat het voors. versouck haer mochte worden toegestaan,« wilden de Regeerders van Amersfoort niet nalaten het verzoek ten beste bij Ha. Ed. Mo. aan te bevelen, in de hoop, dat de Staten er gunstig op mochten beschikken. [12]) P. D. en de Goyer klopten ditmaal ineens aan bij de Staten van Utrecht. Den 3[en] Maart 1631 werd beider request in dat college gelezen. In den aanhef van hun verzoek brachten requestranten hun verschillende pogingen in herinnering, bij de Staten-Generaal aangewend, »waer op door contrarie beleyt tot noch toe niet en is gedisponeert« en wezen zij er op, dat »zy supplianten alleen principalyck syn uytgekipt, ende soo rigoureuslyck getracteert, daer d' andere niet alleen niet geculpeert, maer oock in haer oude ende sommige in meerder digniteyten zyn herstelt« [a]). Daarom verzochten zij »met alle eerbiedinge« om ook volkomen gerehabiliteerd te worden.

a) Hier wordt gedoeld op Johan Saell en Ryck van Diest, die in 1629 onderscheidenlijk raad en cameraar te Amersfoort waren, en die na het vertrek van den vijand door Prins Frederik Hendrik tot burgemeesters werden benoemd.

Digitized by Google

Nadat over de wijze van toestaan van dit verzoek eenig verschil van gevoelen bestaan had tusschen de twee vóórstemmende Leden en de stad Utrecht, besloten de Staten bij res. d.d. 11 Maart 1631: »De Staten gehoordt de lecture van dese requeste ende op alles rypelyck gelet, hebben om goede consideratien haere Ed. Mo. daertoe mouverende, de supplianten gestelt, ende stellen hen luyden by desen in soodanigen Staet, habiliteyt ende vrijheydt, als zy waren voor date vande sententie by d' Ed. mo. heeren Raden van State der Vereenigde Nederlanden op den vyffden Octob. 1629 ijegens henluyden supplianten gepronuncieert«.

Hiermede waren ook v. D. en de Goyer volkomen gerehabiliteerd. De verwachting van mr. W. v. D., dat »Godt, die als Hartenkenner, myn onschuldig gemoet kent, en nog ten besten, 't selve aan den dag brengende, een goede uitkomste geven sal«, was hiermede bewaarheid, terwijl de Staten van Utrecht door hunne res. de juistheid bewezen van eene opmerking, later door van Aitzema naar aanleiding van het vonnis van den Raad van State gemaakt: »Doch men siet gemenelyck dat de Rechters in sulcke onghesteltenisse van tyden om de rasende en krijtende ghemeente te stillen veeltijds doen dat haer namaels leet is« [13]).

AANTEEKENINGEN.

[11a]) Dit verhaal is door Dr. N. P. Visscher medegedeeld in de Berigten van het Historisch Genootschap te Utrecht. 2e Deel. Iste stuk, blz. 147 e.v. [11b]) Bor. Nederlandsche oorloghen. Derde deel. 20ste Boek. Folio 46 verso. [11c]) Arend. Algemeene Geschiedenis des Vaderlands. Derde deel, 1ste stuk, blz. 151 en 152. [12]) Ingekomen brieven (in welke bundels ook uitgegane stukken), oud-archief Amersfoort. Deel I. [13]) Uitvoerig is de overgave van Amersfoort in 1629, onder mededeeling van tot toen onuitgegeven bescheiden, door mij behandeld in de Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap te Utrecht, 1909. Aldaar vindt men ook alle bronnen vermeld.

(Wordt voortgezet).

Digitized by Google

Nav. LX, 49.

LINNE.

PAR AIMÉ MESDAGH.

Quand nous avons fait naguère l' étude critique de l' ouvrage »Urkundliches über die van Lijnden von Baron Adhémar von Linden«, nous avions exprimé le vœu de voir sortir de sa plume encore beaucoup d' ouvrages de ce genre. Aujourd' hui nous devons avouer en toute sincérité que notre espoir n' a pas été déçu. En effet, l' auteur a fait paraître dans cette revue une serie d' études divisée en cinq parties et relatives à Linne (Martenslinde). Historien savant doublé d' un érudiste profond, l' auteur base toutes ses assertions sur les témoignages du temps; c. a. d. qu 'il n' avance jamais rien sans avoir recouru aux sources sûres et infaillibles de l' histoire: les archives, les sceaux et les armoiries. Cest seulement lorsque ces sources font défaut qu' il recourt aux imprimés.

La première partie porte comme titre Linne (Martenslinde) et s' étend de 1096—1330.

Nous voyons cité Linne pour la première fois dans une charte de l' année 1096, par laquelle Ida comtesse de Boulogne cède du consentement de ses fils, quelques biens sis à Linne à l' autel saint-Amour à Munsterbilsen et cela en mémoire de sa mère Uda et de son grand-père le marquis Godezo.

Parmi les biens cités nous voyons figurer »Linne mansus«. Il s'agit donc ici d'un don fait à l' église de Munsterbilsen. Les évêques desiraient obtenir beaucoup de revenus avec les droits de juridiction de ces revenus. De cette façon, ils n' entrèrent pas seulement en possession d' immenses biens portant les noms de villæ, curtes, curiæ grâce aux liberalités des rois et d' autres grands propriétaires fonciers, mais ils acquirent en même temps la juridiction politique de ces biens. En effet, de qui les évêques auraient-ils reçu dans beaucoup de villes plus anciennes que leurs diocèses ces terres et ces revenus si ce n' est du fisc ou des libres proprietaires? De cette façon, les gens de condition libre se mirent sous la protection de l' évêque, et il arriva quelquefois qu' ils reçurent de nouveau leurs anciens biens à titre d' usefruit.

Par conséquent, Linne n' était pas en 1096 un oppidum, mais un village (villa).

Digitized by Google

Linne est mentionné de nouveau dans une charte de 1147. Lutgarde van Merheim et ses trois fils Conrad, Rutger et Thierri dédient à saint-Remi, par l'entremise de Henri II prince-évêque de Liège quatre-vingt seize bonniers de terre dont soixante-douze sont situés dans la villa de Posterholt et vingt-quatre à Linne, bonniers dont les revenus sont affectés à l'entretien des moines de Herten. Rutger van Merheim est probablement le père de Béatrix van Merheim citée dans la pièce suivante.

Linne est mentionné ensuite dans une charte de 1212. Gérard, seigneur de Wassenberg y déclare que du consentement de son épouse Beatrix fille de feu Rutger van Merheim, il a donné a l'église de Camp la ferme dite Regencenhoeve, sise à Linne et qu'il avait heritée de son beau-père.

Rutger est donc le plus ancien seigneur connu de Linne. Non seulement, il était feudataire direct de l'empire, mais aussi vassal du comte de Looz, du comte de Hollande et du comte de Gueldre. Un historien le nommé un des conseillers intimes du comte de Looz (ex intimiis consilariis comitis de Los). Il trépassa en 1212.

Sa fille Béatrix, femme de Gérard van Wassenberg hérita la seigneurie de Linne et la porta dans la famille de Wassenberg. De ce Gérard descend Gérard II seigneur de Wassenberg et de Linne.

Gerard II, seigneur de Wassenberg épousa en premières noces une comtesse de Kessel et en secondes noces Elisabeth fille de Henri I, duc de Brabant. Elle etait veuve de Thierri seigneur de Dinslaeken, fils aîné du comte de Clèves, Thierri V. Gérard II devait déjà être mort en semptembre 1254, puisqu'à cette date, sa veuve fit un don à l'église de Wassenberg pour le repos de son âme. Gérard II laissa plusieurs enfants de ces deux unions; nous en citerons seulement trois lesquels seront très utiles pour cette étude.

1° Jutta van Wassenberg.

2° Reinier van Wassenberg dont l'existence nous est prouvée par une charte de l'abbaye d'Herckenrode. C'est un acte de 1269. Gauthier van Here, sénéchal du comte de Looz, vend du consentement de sa femme Marie van Wassenberg à l'abbaye susdite vingt-trois bonniers de terre à Schalkhoven, biens qui constituaient une partie de sa dot et dont son frère Renier était le mambour.

Digitized by Google

3° Marie van Wassenberg. Selon Hemricourt, elle épousa d'abord Gauthier van Heers et ensuite Guillaume de Waroux. Elle trépassa le 3 décembre 1227 et fut inhumée dans l'eglise saint-Rémi à Alleur.

Jutta van Wassenberg était issue de la seconde union de Gérard II van Wassenberg. Une charte de Waléram IV, duc de Limbourg nous apprend que Gérard II van Wassenberg avait assigné comme douaire à sa femme Elisabeth certains biens dont Linne faisait partie. Elle devint donc dame de Linne titre qui passa à ses enfants, le 12 mars 1253. Le 25 novembre 1258, fut conclu un arrangement entre Elisabeth et Othon, comte de Gueldre au sujet d'un différent à propos de Linne. Cette charte a été mal interprétée par plusieurs historiens. Elle ne cède pas Linne au comte de Gueldre mais quelques biens situés près de Linne. Ce dernier lieu a donc été conservé par Elisabeth et par sa fille Jutta, car un arrangement dont une partie est cédée et une autre tenue n'a pas de sens. A cette époque, Jutta était encore mineure; elle était issue du second mariage, après 1247. Comme à l'époque de sa majorité, elle dut donner son consentement à cet acte, faut-il en conclure que Linne lui appartenait. Après la mort de Jutta, les historiens ne disent plus rien au sujet de Linne et de ses possesseurs et nous devons consulter la généalogie de la maison van Lijnde ou Lynne pour suppleér à cette lacune.

Cette généalogie commence avec Arnould, chevalier de Linne cité pour la première fois en 1284. Mais comment rétablir l'identité de ce seigneur; comment prouver la façon dont il est devenu seigneur de Linne; comment le relier aux anciens seigneurs de Linne? Toutes ces questions seront résolues dans cette étude nous répond le savant auteur.

Mais d'abord où est situé Linne?

Quelques historiens pensaient que la question était tranchée par la charte précitée de 1147, puisque les quatre endroits nommés: Merheim, Posterholt, Linne et Herten sont situés dans les environs de Ruremonde. Voilà une preuve tout à fait arbitraire. Quatre endroits sont nommés dans une même charte et on en déduit que ces quatre endroits sont situés dans les environs de Ruremonde. Nous n'admettons pas cette thèse dit l'auteur et il a raison, du reste il s'explique très clairement.

D'abord ou est situé Herten? Cet endroit cité dans cette

Digitized by Google

charte de 1147. Geberga, reine de France, femme de Louis IV d' Outremer donna en 968 au couvent saint-Rémi à Reims le domaine de Meersen avec ses dépendances Cliema, Litta, Hertra et Angledura. Cliema est situé près de Fauquemont, Litta près de Bois-le-Duc, Angledura (Angleur) près de Liège. Mais quel endroit est Hertra? Il est à remarquer que les libéralités de la reine Geberga et celles de Lutgarde van Merheim sont faites toutes les deux en faveur du monastère saint-Rémi, et que dans les deux chartes Herta et Hertra sont une dépendance du prieuré de Meersen. La forme Hertra se rencontre dans le cartulaire de Meersen, en 968 et en 1178. La façon Hertra ne peut être qu' une faute de copiste. Des chroniqueurs anciens pensaient qu' il s' agissait d' Erthre près de Liège; des historiens modernes y voient Herten près de Ruremonde. Aucune de ces assertions n' est acceptée par l' auteur qui nettement se déclare en faveur de Herderen entre Bilsen et Maastricht. Comme preuves, il cite: la lettre *r* dans la finale *tra* est conservée dans l' orthographe actuelle; Herderen est situé dans le voisinage de Meersen, ce qui explique plus clairement sa dépendance de Meersen que celle de Herten-lez-Ruremonde; Herten fut donné en fief aux sires de Cuijck et dans ce cas comment expliquer sa sortie des possessions du monastère de saint-Remi? Les dîmes de Herderen appartenaient à l' abbaye de Rolduc. Cette donation avait été faite par Adolphe van Saphenberg fils du comte Adalbert et ratifiée par Arnould II, archevêque de Cologne le 12 octobre 1140. Ceci explique la présence de l' abbé de Rolduc comme témoin dans l' acte de cession de Lutgarde van Merheim en 1147. S' il s' était agi de Herten-lez-Ruremonde, la présence de cet abbé comme témoin ne s' expliquerait pas.

Linne cité dans la charte de 1147 et où Lutgarde van Merheim avait des possessions est sans aucun doute le même endroit cité de nouveau en 1212. Beatrix citée à cette date était certainement la fille de Rutger van Merheim cité en 1147. Elle épousa Gérard van Wassenberg et ce dernier devint par cette union seigneur de Linne situation qui en 1253 durait encore. Le 13 mars de la même année, nous voyons Linne assigné comme douaire à Elisabeth de Brabant en suite d' une disposition de Gérard van Wassenberg dont elle était la seconde femme. Linne passa ensuite à Jutta fille de Gérard et d' Elisabeth et fut l' objet d' un arran-

Digitized by Google

gement conclu avec Othon comte de Gueldre. Ceci pour mémoire.

Mais de quel Linne s' agit-il? Linne-lez-Ruremonde ou Linne-lez-Bilsen? Wolters opine pour Ruremonde et Ernst n' a pas tranché la question quoiqu' il opine pour Ruremonde. Il dit que Linne était une possession limbourgeoise de Gérard van Wassenberg mais il oublie que Linne ne provient pas de Gérard mais bien de sa femme Béatrix van Merheim.

En 1258, Linne est qualifié d' oppidum, c' est ce qui a retenu longtemps l' auteur d' y voir Linne près de Bilsen. Mais si l'on considère que Linne cité en 1212 était le même Linne cité en 1258 et qu' en 1212 il porte encore le nom de villa, peut on admettre raisonnablement, qu' à cette époque, une villa devienne oppidum en quarante-six ans? Ernst lui-même y voit un village près de Ruremonde sans égard pour le terme oppidum. Donc ce détail n' a plus arrêté l' auteur. Il est à remarquer aussi qu' Ernst a plus de confiance dans les chartes de 1147 et de 1212 que dans celle de 1258 où Linne est qualifié d' oppidum. Une chose est certaine, c' est que Linne cité dans les trois chartes est le même endroit possédé par la famille van Merheim, car c' etait Elisabeth de Brabant qui était l' auteur de la charte de 1258, elle-même qui reçut de son époux Gérard II Linne comme partie de son douaire, ce même Linne que Gérard I avait hérité de Rutger van Merheim. Gérard seigneur de Wassenberg, déclare en 1212, que du consentement de sa femme Béatrix fille de feu Rutger van Merheim, le dit Rutger fit don à l' église de Camp d' une ferme dite Regencenhoeve sise à Linne endroit devenue la propriété de Gérard après la mort de Rutger. Puisque Linne nommé dans les trois chartes précitées est le même endroit et que l' auteur qui a publié la charte de 1258 ou Linne est nommé oppidum a été victime d' une négligence, il faut en conclure de nouveau qu' il est impossible qu' en quarante-six ans, Linne soit de villa devenu oppidum.

Par villa, il faut comprendre de grandes propriétés entourées d' immenses biens (villæ, curtes, curiæ) avec les droits seigneuriaux y annexés c. a. d. le pouvoir d' y exercer la justice.

Etant etabli que Linne est une villa faut-il maintinant le retrouver dans les chartes plus anciennes sous cette dénomination. Ernst n' a pas vu probablement dans la charte de 1096 que Linne porte ce titre et que c' est le même endroit cité en 1147, 1212 et 1258. Le baron Sloet a également confondu dans son ouvrage

Digitized by Google

Linne dans le Limbourg avec Linne-lez-Crefeld. Il dit qu' en 1212, Gérard I était seigneur de Wassenberg et de Linne (Crefeld), mais il déclare dans sa charte de 1188 que ce même Linne maintenant situé dans le Limbourg fut vendu à l' archévêque de Cologne sans citer le nom du vendeur qui ne figure pas même dans l' acte. En effet, Linne-lez-Crefeld à appartenu à Othon van Linne et à son frère Gerlac et ces derniers l' ont vendu à l' archévêque de Cologne entre les années 1169—1191. Dans l' acte, ce Linne est qualifié d' alleu. Dans son histoire du Limbourg, Ernst nous donne la clé pour déterminer la position géographique de ce Linne qui a passé de la famille van Merheim à la famille van Wassenberg. C' est un acte de 1213 par lequel Gérard van Wassenberg et sa femme Béatrix constatent et ratifient le don de Rutger van Merheim de ses biens de Blerick à l'église de Camp.

La charte de 1212 stipulait que la ferme Regencenhoeve donnée par Rutger van Merheim était situeé à Linne; celle de 1213 ajoute que ces biens faisaient partie des biens situés à Blerick.

Maintenant, où est situé ce Blerick?

Il doit y avoir un endroit nommé Blereijck près de Linne ou réciproquement. Blereijck signifie »bij den eyck«, par contraction Blereijck.

Il y a un Blerick dans la commune de Maasbree à vingt-huit kilomètres nord de Ruremonde, mais dans les environs pas de Linne à trouver. Dans la commune de Herck-la-Ville, il y a également un endroit du nom de Blereijck mais pas de Linne dans les environs. Linne cité par Ernst est à cinq kilomètres ouest de Ruremonde et Blereijck est à vingt-six kilomètres nord de Ruremonde. Plus loin, vers le sud, quinze kilomètres plus bas, on trouve Maaseijck et Alder-Eijck (Blereijck). Mais d' après la charte de 1213, Linne est situé à Blereijck et ce dernier est distant d' environ quinze kilomètres de Ruremonde. Il ne peut donc être le Blereijck qui nous occupe.

Il n' était pas nécessaire de chercher cet endroit si loin. Dans Linne (Martenlinde), il y a un lieu dit »bij den eyck«, par contraction Blereyck d' où l' on peut conclure que c' est le même endroit cité en 1213.

Lorsque Gérard van Wassenberg est qualifié de fils du duc de Limbourg dans l' acte de 1213 faut-il comprendre ce mot par petit-fils?

Dans son chartrier, le baron Sloet divise les endroits nommés

Digitized by Google

Linne en deux parties: *A)* Linne-lez-Crefeld et, *B)* Linne dans le Limbourg.

LINNE—LIMBOURG.

943. Linne est qualifié de lieu dit, tandis que Willere et Fischelo sont qualifiés de villæ.

1057. Les églises de Berg sur la Niers et de Linne ne sont pas citeés.

XIIIième siècle. — Il est question ici de l' église Notre-Dame d' Aix-la-Chapelle au sujet des nona de Haslo, de Linne et de Swalmen qui appartiennent à la dite église.

1188. Philippe, archévêque de Cologne achète l' alleu de Linne. C' est ici que se présente la confusion citeé plus haut de Linne (Limbourg) avec Linne (Crefeld).

1223. Jean pléban de Linne. Probablement Linne-lez-Ruremonde.

1230. Linne-lez-Ruremonde puisque le pléban et l' avoué de cette dernière ville y figurent comme témoins.

1127. Henri van Montfort, ancien prince-évêque de Liége déclare que Reinald, comte de Gueldre est seigneur de son bourg de Montfort, de Neuville nommé Elsene, de Linne et des villæ Echt, Vlodorp, Roosteren, Posterholt et Odilienberg. Ce Linne était un oppidum, peut-être celui cité en 1230.

1258. Arrangement conclu entre Othon, comte de Gueldre et Elisabeth van Sprimont, seconde femme de Gérard II van Wassenberg et sa fille Jutta au sujet de l' oppidum Linne. Ici, Sloet transporte le Linne des Wassenberg, non en Gueldre mais à Crefeld.

LINNE—CREFELD.

1212. Dans une pièce de cette date, Gérard seigneur van Wassenberg déclare que le père de sa femme, Rutger van Merheim donna à l' église de Camp la ferme dite Regencenhoeve sur le domaine de Linne (nouvelle confusion des deux Linne). Mais puisqu' il n' y a aucun autre Linne, que celui cité dans l' acte qui porte le nom de villa, on peut en conclure que c' est le même Linne de 1096 et que c' est bien Linne-lez-Bilsen ou Martenslinde. Du reste, dans la charte de 1258, beaucoup de raisons militent encore en faveur de cette dernière commune. Dans les archives de la commanderie des Vieux-Joncs, Martenslinde est désigné simplement sous le

Digitized by Google

nom de Linne. Etant situé dans le Limbourg ne fallait-il pas le chercher en Gueldre.

La charte de 1212 nous fait connaître l' existence de Regencenhoeve, qui est évidemment Rijckhoven-lez-Bilsen. La charte de 1258 parle de Miemekar, qu' il faut traduire par Mumerke-lez-Bilsen. Linne était une possession de la famille van Merheim, qui d' après le livre »les fiefs du comté de Looz« avait ses possessions dans les environs de Bilsen.

Les membres de cette famille portaient des prénoms tels que Thomas, Gauthier, Jeanne, Gisbert. Or ces prénoms se retrouvent chez les van Lijnden van Spauwen-lez-Bilsen, qui sont les mêmes que les van Lynden de Martenslinde. Près de Bilsen, il y avait un lieu dit Merheim et la donation de Lutgarde van Merheim devient claire puisque Linne-lez-Bilsen n' est pas loin de Herderen. Après Lambert, fils de Thomas, les van Lijnden van Spauwen ne portèrent plus le titre de seigneur de Lijnden, décadence de famille, qui s' explique par la même décadence de leurs ascendants les van Merheim.

Trois endroits cités dans la charte se trouvent donc dans le comté de Looz: Herderen, Linne en Merheim. Si l' on y voit figurer également Posterholt en Gueldre, il ne faut nullement s'en étonner. Rutger van Merheim n' était pas seulement feudataire de l' empire, il l' était aussi du comte de Looz, du comte de Hollande et du comte de Gueldre, ce qui explique son fief de Posterholt.

LES SEIGNEURS DE LINNE.

Arnould chevalier de Linne est cité de la façon suivante:

1281 — Arnould chevalier de Linne.
1285 — Linne, Arnould chevalier.
1287 — Linne Arnould chevalier.
1288 — Linne Arnould chevalier.

Cet Arnould est cité quatre fois dans les archives de la commanderie des Vieux-Joncs. Chaque fois, quoique le sens du mot chevalier soit le même, la place qu' il occupe demande une explication.

Le mot *miles* placé entre le nom de baptême et le nom de famille ou le nom de lieu indique la possession d' un bien militaire, la propriété d' un »ingenuus« indique autant que seigneur *de*, *von*, *van* tandis que »miles« placé après le nom de famille indique

Digitized by Google

un chevalier proprement dit, sa différence entre »miles« et »dominus«. Donc un chevalier avait une juridiction en fief tandis que le seigneur l'avait en pleine propriété.

Cette nouvelle explication dit que les fils puînés d'extraction princière portaient le mot »miles« entre le nom de baptême et le nom de famille ou le nom de lieu. Ce qui est la même explication que la première. Chez les premiers à cause d'un bien militaire, chez les seconds à cause d'un droit de naissanc. D'après la deuxième explication, Arnould serait un fils puîné d'un seigneur ou d'une famille princière, une expression qui n'est pas employée dans le langage des chartes.

Les différentes places occupées par le mot chevalier dans les quatre citations nous font comprendre qu'il y a eu un évènement de famille après 1284. Donc à cette époque, Arnould acquit des droits seigneuriaux. Il est évident que la lettre *h* qu'on voit dans les actes précités signifie *heer* (seigneur). On voit clairement qu'Arnould, que Thomas et que Lambert les premiers dans la généalogie des van Lijnden étaient qualifiés de seigneurs.

La généalogie des van Lijnde van Spauwen faite d'après les archives du chapitre de Munsterbilsen et d'après celles de la commanderie des Vieux-Joncs prouve au surplus qu'il ne peut jamais être question, dans ces actes, que de Linne près de Bilsen.

Le fait que Thomas van Linne était le fils d'Arnould, chevalier de Linne est longuement prouvé par la succession de Thomas dans la seigneurie de Linne et aussi par le titre de seigneur, titre porté par Arnould, par conséquent descend-il de ce dernier. Lambert van Linne, seigneur de Linne était le dernier possesseur de Linne de sa famille. Comme l'abbesse du chapitre de Munsterbilsen lui a succédè dans la seigneurie de Linne, nous pouvous admettre qu'elle est entrée dans cette possession par achat, par donation ou par héritage de la part de Lambert. En effet, nous voyons qu'après la mort de Lambert, c. a. d. vers 1330, les van Lijnden n'étaient plus seigneurs de Linne mais vassaux de l'abbesse de Munsterbilsen. Le sceau de cette dernière montre du reste que ses possessions avaient augmenté. Son écu est: parti de gueule et d'or de dix pièces (Looz); et d'un tilleul au naturel. Les mêmes meubles se trouvent dans le sceau de Bilsen de l'an 1468. Parti: au 1 coupé d'un saint-Maurice et d'un arbre terrassé; au 2, d'un burelé de dix pièces. Il appert clairement par tout

Digitized by Google

ce qui a été dit précédemment que Linne (Martenslinde) n' était pas un fief mais un alleu avec tous les droits seigneuriaux y adhérents; qu' il était devenu la possession de Gérard van Wassenberg, petit-fils du duc de Limbourg par son mariage avec Beatrix fille de Rutger van Merheim, *vir nobilis;* que Jutta était issue de la seconde union de Gerard II et d' Elisabeth de Brabant qui devint dame de Linne, laquelle seigneurie passa à ses descendants issus de son mariage d' avec Arnould van Millen alias de Busco alias van Linne, pour devenir finalement vers 1330 la propriété de l' abbesse du chapitre saint-Amour à Munsterbilsen.

Cette première partie est traitée de main de maître. Nous y admirons surtout la clarté des déductions dans les identifications des noms. Aussi nous nous sommes arrêtés plus longtemps à cette première partie qu' aux autres. Un mot, si le savant auteur fait parfois des redites, c' est qu' il doit profiter de toutes les occasions pour prouver ses assertions. Si par exemple, il n' était pas parvenu à fixer exactement la position géographique de Linne (Martenslinde), tout l' ouvrage croulait par la base.

Deux chartes provenant de l'abbaye d' Herckenrode seront d' intérêt capital pour la deuxième partie. La première, relative à un acte de vente du 5 février 1314 nous cite parmi les témoins un Lambert et un Guillaume de Busco de Millen juxta Herderen; la seconde du 11 mars 1314 nous parle de Jutta de Lintris, ancienne abbesse de Vivegnis et sa parente Alicia de Lintris.

Lambert et Guillaume de Millen de Busco sont incontestablement deux fils de Moes, de Massart ou de Thomas van Linde ou van Linne. Donc ces deux personnages sont des van Linne portant le nom de de Busco. Ensuite, nous voyons que Jutta fonde un double anniversaire: le premier pour dame Aleydis, jadis dame de Wavre; le second pour dame Alycia autrefois dame de Lintris.

Trois seigneurs de Wavre de la fin du XIII^{ieme} siècle et du commencement du XIV^{ieme} siècle nous sont connus. Jean van Wale envoyé par le duc de Brabant en 1295 au secours du roi de France, Philippe III le Hardi en guerre avec le roi d' Aragon et dont la mort fut chanteé par van Heelu. Le 9 février 1292, on cite un second Jean et sa femme Alice, lesquels sous forme de viager cèdent tous leurs droits sur Wavre au duc de Brabant, qui donna finalement cette seigneurie à son frère naturel Jean dit Meeuwe.

(A suivre).

Digitized by Google

VI.

LYNNE.

(MARTENSLYNDE, LIMBURG. [1])

1057—1330.

Die *De la Lynde* und die *De Beke*, Kampfgenossen des Guillaume de Normandie, in der Schlacht von Hastings, 14 Oktober 1066.

A
LYNDE.

Nur zwei von der Wissenschaft anerkannte Abschriften des berühmten Dokumentes, genannt »The Battle Abbey Roll« sind uns erhalten geblieben: eine, veröffentlicht in Hollinsheds Chronicle, aus dem Jahre 1577, und eine zweite, einige Jahre später gedruckt, bei Stowe, und nachher abgeschrieben von Duchesne, welcher sie von Camden erhielt. In beiden Abschriften erscheinen die Namen *De la Lynde* in den Listen der Kampfgenossen des Eroberers, und die gelehrte Authorin des Buches, genannt »The Battle Abbey Roll« gibt in demselben eine urkundliche Geschichte dieser Familie; sie sagt, dass deren Ursprung in Lynde, bei Lille und Hazebroek, in Flandern, zu suchen sei. [2])

Aus dem gesagten geht hervor, dass die *De la Lynde* oder *Van der Lynde* zu den Kampfgenossen des Guillaume de Normandie, in der Schlacht von Hastings, 1066, zu zählen sind.

Sie schwangen sich in England unter Henry II (1154—1189) und dessen Vorgängern und Nachfolgern, zu hoher Bedeutung auf, und erwähnen wir hier *Gillebertus de Lindona*, welcher, vor 1086, unter den Geschworenen der 200 von Ely erscheint [3]), und der offenbar eines der Mitglieder der älteren Linie der Van Lynne (Martenslynde) war, die sich dem Guillaume de Normandie bei der Eroberung von England in 1066 angeschlossen haben. Er wird in der Urkunde, welche älter ist als das Domesday Book, das in 1086 angelegt wurde, Gillebertus alias Gislebert alias Gilebertus de Lindona genannt, ein Vorname der identisch ist mit Gisebrecht, den auch der letzte der Van Lynde, der älteren Linie, als sie

[1]) Navorscher 1910, 1911. Linne I, II, III, IV, V.

[2]) Cleveland, Duchess of, The Battle Abbey Roll, 3 vols. 1889. I, p. XXI. und pp. 310 & 311 (Beilage A).

[3]) Beilage G. a.

Digitized by Google

ihren Stammsitz verlassen haben, geführt hat, wie in der später folgenden Fragment-Genealogie dieser Linie zu ersehen ist.

Wir haben ferners *Robert de la Lynde*, welcher in 1167 ein Ritterlehen hält; dann, einen anderen *Robert de la Lynde*, der in 1244 und 1256 urkundlich erwähnt wird; [1]) *Ranulf de Lindt*, welcher am 17 Oktober 1222 vom Schatzamt mehrere Grundstücke erhält; [2]) *Peter de Lynde*, welcher im 13 Jahrhundert (Jahreszahl nicht angegeben) Zeuge in einer Urkunde ist, die in Horsham, co. Sussex, ausgefertigt wurde. [3])

Der genealogische Zusammenhang zwischen den eben genannten Persönlichkeiten konnte bis jetzt noch nicht festgestellt werden, dagegen beginnt mit *Sir John de la Lynde, Knight*, 1210—1273, eine ununterbrochene Nachfolge im Hauptstamme, der erlischt mit *Edward de la Lynde*, Sohn und Erbe seines Vaters, *Sir George de la Lynde, Knight*, 8 Jahre alt beim Tode seines Vaters, starb 20 Oktober 1556. [4])

Fig. 1.

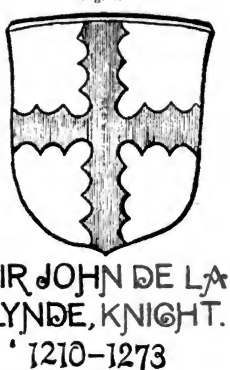

Der Grundbesitz des genannten Sir John de la Lynde, Knight, dehnte sich über sieben Grafschaften aus. Er war zu verschiedenen malen Gesandter des Königs von England an fremden Höfen, und wird am 14 August 1261 zum Seneschal von Limoges (Guienne) ernannt. [5])

Die De la Lynde theilten sich in verschiedene Linien und Zweige, von denen heute noch einige bürgerliche Linien blühen im Gross-Britannischen Reiche.

Wir finden auch erwähnt in den genannten Listen der »Battle Abbey Roll« den Namen *De Beke*, als Ueberlebende aus der denkwürdigen Schlacht von Hastings, 1066. [6]) Die De Beke erwarben,

[1]) Beil. B.
[2]) Beil. G., e.
[3]) Beil. G., e.
[4]) Beilagen B., C., a. b. e. f.; G., 1—19; H., 1. 2. 3. 4. Fig. 1.
[5]) Beil. G., 1.
[6]) The Battle Abbey Roll, p. XIX.

Digitized by Google

in 1166, Eresby, durch Heirath, und adoptirten den Namen dieses Landbesitzes als Zunamen zu ihrem Familiennamen.

John de Beke wurde demzufolge als Lord Beke de Eresby in's Parlament berufen in 1295. Mit ihm erlischt die Familie im Mannesstamme, da sein einziger Sohn, Sir Walter Beke, vor ihm gestorben ist. Lord Beke de Eresby adoptirte seinen Enkel, Robert de Willughby. Er war Sohn seiner ältesten Tochter, Alice, Gemahlin des William de Willughby of Willughby, in Lincolnshire, und wurde in 's Parlament berufen als Lord Willoughby de Eresby in 1313. [1])

Die Van Rode, eines Stammes mit den Van Lynde und den Van Beke, hervorgegangen, wie diese, aus den heren Van Millen, bei Herderen, erscheinen nicht eingezeichnet in den genannten Listen der »Battle Abbey Roll«, da sie sich erst in 1111 den Normannen, in England, angeschlossen haben, wo sie, wie die De Lynde und die De Beke, zu hohen Ehren, und grossem Landbesitz gelangten.

Eine Urkunde vom 14 März 1218 sagt: »Le roi d' Angleterre »enjoint au vicomte de Nottingham de faire mettre Rudolphe de Rho-

Fig. 2.

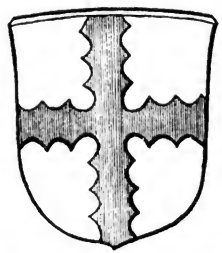

des en possession des terres de son père Gérard,« [2]) woraus man schliessen kann, dass die Van Rode um die Mitte des 12ten Jahrhunderts Landbesitzer in England waren. Der berühmte Cecil Rhodes war ein Nachkomme dieses Geschlechtes.

Wir werden in dieser Studie über die Familien De Rode und De Beke in eigenen Abschnitten berichten, und setzen hier die Geschichte der De la Lynde fort.

Der Grundbesitz der De la Lynde war, in den verschiedenen Grafschaften Englands, ein sehr ausgedehnter, namentlich so, in den Grafschaften von Dorset und von Somerset.

---

[1]) Cleveland, Duchess of, The Battle Abbey Roll, I, p. 121.

[2]) Wouters, Alph. Table chronologique des chartes et diplômes concernant l'Histoire de la Belgique, III, p. 490.

Digitized by Google

Das Wappen De la Lynde ist, nach einem Wappencodex aus dem Jahre 1250, »In Roth, ein silbernes Dornenkreuz.« [1]) Elias de la Lynde siegelt jedoch, 25 Januar 1377, eine Urkunde mit einem Siegelwappen, welches ein Rautenkreuz zeigt, überhöht von einem menschlichen Arm mit Hand, einen Falken haltend. [2])

Fig. 3.

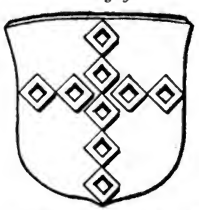

Sir Walter De la Lynde: In Silber, ein rothes gedorntes Kreuz. [3]) Payne Tibott port d' argent et une crois engrêlée goules. John de la lynde port même. [4])

Später führt die Linie von Hartley und von Winterbourne Clenston: »In Roth, drei silberne Hirschrümpfe (2, 1). [5]) Diese Wappenscheidung ist auf eine Lehensabsonderung zurückzuführen. Hutchins meint, dass »gedornt« und »gerautet« identische heraldische Formen in der Englischen Früh-Heraldik gewesen seien. [6]) Wir sind jedoch der Meinung, dass die gedornte, wie auch die gerautete Form des Kreuzes, als verschiedene Beizeichen anzusprechen sind, die auf eine Lehensabsonderung, oder auf einen Besitzwechsel sich beziehen.

Fig. 4.

[1]) Beilage C. b.
[2]) Beil. C. d.; Figur 3.
[3]) Beil. C. a; Fig. 2.
[4]) Beil. C. c.
[5]) Beil C. e. Fig. 4.
[6]) Hutchins, John, History of the County of Dorset, 3d Edit. I. p. 88; Navorscher 1896, Geschichte der De la Lynde, in England. p. 329.

Digitized by Google

1375 — Marioria (Margery) de Lynden, de Walesby: A bust, couped at the neck. [1])

1386 — Ricardus de la Lynde et Cristina uxor mea: Two seals, red wax. [2])

1453 — Galfridus de la Lynde, de Cobham, in Comitatu Kancie: Ein gekröntes R zwischen zwei Baumzweigen. [3])

1480 — 1532 Sir Thomas de la Lynde of Cleynstone in Com. Devon: In Roth, drei Hirschrümpfe (2. 1.) [4])

1532 — 1556 Sir George de la Lynde of Clenston: geviert; in 1 und 4, drei Hirschrümpfe (2. 1.); in 2 und 3 drei Heringe, in balkenform gestellt. [5])

De la Lynde—Gules, 3 Stags heads couped, Arg., Dorset. [6])

Among the arms in Wolverhampton alias Wolveton House in the Parish of Cearneminster alias Charminster, near Dorchester, Dorsetshire, Nov. 30 1742. [7])

In the long Parlour, 2 South Window, Freeland, impaling gules, three Stag's heads couped, argent for De la Lynde. [8])

Wir verweisen hier auf die genealogische Geschichte der De la Lynde, die wir im Navorscher 1896, auf Grund der im British Museum deponirten Akten, Urkunden und Siegelwappen in betreff dieser Familie, veröffentlicht haben, und aus welcher wir hier die auf dieselbe bezug nehmende genealogische Tafel folgen lassen, wie auch auf die im Anhang befindliche Geschichte derselben, aus der Battle-Abbey Roll. [9])

Welches ist nun der geschichtlich-genealogische Zusammenhang der De la Lynde, von Lynde, bei Hazebrook und Lille, mit den De Lynde (Martenslynde), in Limburg, die den Hauptststamm des aus den heren van Millen, bei Herderen, hervorgegangenen Geschlechtes dieses Namens repräsentiren, und, deren Sitz, um 1066, die einzige Oertlichkeit in den Belgischen Provinzen war, welche den Namen Lynne oder Lynde geführt hat. [10])

---

[1]) British Museum, Harley charter 83; G 30.
[2]) Ibid., Harley ch. 52 c. 12.
[3]) Ibid., Harley ch. 53 c. 17.
[4]) Ibid., Harley Ms. 1351 fol. 192*b* = 195*b*. Fig. 4.
[5]) Ibid., Harley Ms. 5800, fol 3*b*.
[6]) Ibid., Stowe Ms. 728, fol. 2*b*.
[7]) Ibid., fol. 15*b*.
[8]) Navorscher 1896, Geschichte der De la Lynde, in England, p. 370.
[9]) Beilagen A und B.
[10]) Navorscher, 1911, Linne V. p. 110.

Digitized by Google

Die Antwort hierauf erhalten wir aus einer geschichtlichen Notiz über Lynde, bei Hazebroek und Lille, aus welcher ersichtlich ist, dass die Herrlichheiten von Balk und von *Winde* von den heren van Lynde, bei Hazebroek, belehnt wurden, d. h. die letzteren waren auch die Herren der Herrlichheit *Winde* (heute Neerwinden) in Brabant, *die im 12ten und den folgenden Iahrhunderten ein Besitz der Van Lynde, von Lynde* (Martenslynde), [1]) *war*. Zur Erklärung des hier zu Tage tretenden Besitzverhältnisses zwischen den Frei-Herrlichheiten Lynde (Martenslynde) und Wynde, sind wir gezwungen auf unsere im Navorscher 1892 veröffentlichte genealogische Geschichte der Van Linde zurückzugreifen. [2])

Dort ist eine, auf ausschliesslich urkundlichen Belegen beruhende Genealogie der aus den heren van Millen, bei Herderen, hervorgegangenen Van Lynne oder Lynde entworfen, zwei Linien dieses Geschlechtes zeigend, eine ältere Linie und eine jüngere Linie. Letztere beginnt mit Arnold, riddere van Linne, 1284, und ist urkundlich fortgesetzt bis herunter auf den Verfasser dieser Studie; die ältere Linie jedoch verschwindet allmälig von Lynne in dem

---

[1]) Statistique archéologique du département du Nord, Tome I, p. 224.
Arrondissement d' Hazebroek—Lynden.
Situation. Sur le Borre, ouest d' Hazebrook.
Noms anciens: Linde 1421 — Lynde 1559, dioeèse de Térouane.
Armoiries: François de Mametz, seigneur de Lynden, portait d' argent, à trois maillets de sable. Selon Sanderus, *il y avait autrefois dans ces parages une famille de Lynden*. Du temps de cet historien, François de Mametz, chanoine de Ypres, exercait dans la paroisse les droits de haute moyenne et basse justice. Les seigneuries de Balk, et de *Winde dépendaient de Lynden*. Le dernier possesseur de Lynden était le baron Jean Charles de Ioigny, seigneur de Pamele, de Balke, de Creiques, de Borlant, de Bieselinghe, de Hogmille, de Terbrand, de Koyemeerseh, Hameaux et lieux dits: Groote Balke — Cleene Balke — Borlant — Boonsberg.

ANMERKUNG.

Nach Rietstap, Armorial Général, ist das den De Mametz hier oben beigegebene Wappen das *eigene* Wappen dieser Familie. Naeh derselben Quelle, führten die De Ioigny, als Besitzer von *Lynde*, ihr *eigenes* Wappen. Die Herrlichheit Lynde, bei Hazebrook, besass somit, als solche, kein eigenes heraldisches Symbol.

[2]) Wir halten die in dieser Geschichte entworfene Genealogie der Van Lynde (Martenslynde, bei Bilsen) mit allem Naehdrueke aufrecht, da dieselbe durehaus urkundlich festgestellt ist. Nur die Filiation Van Lynde—Van den Bosch bedarf in so fern einer Berichtigung, als Lambrecht van Millen alias Van den Bosch van Millen (Margaretha van Canne) (19) nicht ein Bruder ist des Johan van Lynde (36) und des Willem van Lynde (18), sondern deren Vetter. Ferner, gehört Robin van Lynde [15] nicht zur Genealogie Van Lynde, sondern zu derjenigen der Van Millen. Aueh werden die Van Millen alias Van den Bosch van Millen, nicht Van Lynde genannt, sondern nur Van den Bosch van Millen. Sehliesslieh, ist die urkundliche Jahreszahl für Arnold, riddere van Linne, nieht 1281, sondern 1284. Letztere Berichtigung wurde bereits in der Geschichte von Linne, 1057—1330, berüksiehtigt [Navorscher 1911, p. 265 und Tafel III].

Digitized by Google

Zeitraum zwischen 1066 und 1350. Sie ist dargestellt, wie folgt:

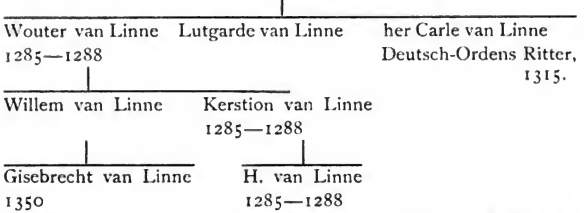

Der Vater des in dem vorstehenden genealogischen Fragmente erwähnten N. van Linne (Ermengarde) war allem Anscheine nach Godeferde van Linne, der, in 1220, Zeuge war bei der Schenkung einer Kapelle an die Deutsch-Ordens-Ballei Alten-Biessen. Wie sein Zuname, und sein Rang in der betreffenden Zeugenliste bezeugen, war er here van Linne. Er gehörte, nach den Besitzakten seiner Nachkommen, nach dem von denselben geführten Wappen, und nach den Erbschaftsverhältnissen mit den Linien Van Lynde alias De Busco de Millen, und Van den Bosch van Millen, wie diese, zu dem Geschlechte der heren van Millen, bei Herderen. [1]) Godeferde van Linne scheint drei Söhne hinterlassen zu haben: 1. N. van Linde (Ermengarde), welcher folgt; 2. Godeferde van Mertyns-Linne, welcher der D. O. Ballei Alten-Biessen verschiedenen Grundzins für die Jahre 1285, 86, 87, 88 zahlt; 3. Lambrecht van Linne (geb. zwischen 1223 und 1233, † vor 1308) welcher Helswende heirathet; er hinterliess einen Sohn, Johan, und vier Töchter: 1. Aleyde. 2. Gertrud. 3. Odilie, und 4. N. Tochter. [2])

II. N. van Linne [Ermengarde] hinterliess drei Söhne und eine Tochter: 1. *Wouters van Linne, welcher folgt;* 2. her Carle van Linne, D. O. Ritter; er machte der D. O. Ballei Alten-Biessen mehrere Schenkungen; 3. Rutger van Linne, erwähnt mit seinem Sohne Willem. Rutger scheint, ausser Willem, noch zwei Söhne gehabt zu haben: Cloes (Nikolaus) van Linne; und 2, Elias van Linne.[3]) Letzterer (Elias) wird auch in der Urkunde vom 1 Sept.

[1]) Navorscher, 1911, Linne IV, pp. 82—83.
[2]) Ibid. 1911, Tafel III.
[3]) Maestricht, Staatsarchiv, Alten-Biessen, Laatboek 1280.

Digitized by Google

1340 erwähnt. Dort steht auf der Rückseite der Urkunde von alter, dem 15. Jahrhundert angehörigen Hand »va yliarthouwe j n hen mychijle«, d.h. van Eliashove in name here Mychele. [1])

Hieraus geht hervor, dass Elias van Linne, in Linne, ausser seinen anderen dort gelegenen Gütern, einen Hof zu Lehen hatte, zu dem ein Hofgericht gehörte. Diese Thatsache wirft einiges Licht auf die Anmerkung in der Urkunde, die rückbeziehend auf den Inhalt derselben sein dürfte, und der feststellt, dass die Van der Lynden, von Aachen, und die mit ihnen identischen Van Rode, von Aachen, für die Ermordung ihres Bruders resp. Vetters, Conrard van der Lynden, Vergeltung nehmen werden, und dass deren Entschluss, vom Eliashove, im Namen des heren Mychael van der Junckheit, verlautbart wurde.

Dass Elias van Linne eine führende Rolle in dieser tragischen Angelegenheit zu nehmen berufen gewesen zu sein scheint, zeigt die nahe Verwandtschaft der Van Lynde mit den Van der Lynden, in Aachen, die, thatsächlich, aus den ersteren hervorgegangen sind.

Wie eingangs dieser Studie ersichtlich, ist der hier zu Tage tretende, ungewöhnliche Vorname »Elias« auch bei den De la Lynde, in England, gebräuchlich gewesen.

III. Wouter van Linne, besass mehrere Güter deren Lehensträger für die D. O. Ballei Alten-Biessen Gisebrecht Bockelere war: *a)* 10 Ruthen Land bei Berge, und 7 Ruthen hinter dem Sparnayser Hof. *b)* einen Hof welchen zuvor Gerhard van Gelinden = Linde, zu Lehen hatte; einen Hof in Linne, welcher Emmen genannt wurde. In den Jahren 1285—1288 entrichtet Wouter der D. O. Ballei Alten-Biessen einen Grundzins von 3 s. und 4 Kap. Er scheint 2 Söhne hinterlassen zu haben: 1. *Willem van Linne*, *welcher folgt;* 2. Kerstion van Linne, erbte von seinem Vater den Hof in Linne genannt Emmen. Er hatte einen Sohn, H. (Henrik), welcher der D. O. Ballei Alten-Biessen Grundzins entrichtete, für die Jahre 1285—1288. Willem, ein Sohn Rutgers van Linne (s. unter II), besass den $^1/_3$ Theil der Güter des H. van Linne. [2])

IV. Willem van Linne, hatte von Gerhard van de Wier oder

[1]) Navorscher, 1892, Geschichte der Van Linde, p. 432 und Folge; Navorscher 1911, Urkundliche Belege D.

[2]) Navorscher 1892, p. 432.

Digitized by Google

Van den Weyer 4 Höfe, und andere Güter zu Lehen. Er hinterlies einen Sohn Gisebrecht, welcher folgt. [1])

V. Gisebrecht van Linne, war Nachfolger auf den Hof von Emmen. Er schliesst, in 1350, einen Pachtvertrag ab über mehrere der D. O. Ballei Alten-Biessen gehörende Grundstücke (9 Bünder). In der Liste derselben findet man Catherina, Tochter des Lambrecht van Linne, Wouter van Linne und Gisebrecht van Linne, als Nachbarn eines Grundstückes am Grunengracht. Seit dieser Zeitperiode wird Gisebrecht, oder Mitglieder seiner Linie nicht mehr erwähnt. [2])

Es ergibt sich aus Vorstehendem, die weitere Entwicklung des genealogischen Fragmentes, der aus den heren Van Millen, bei Herderen, hervorgegangenen älteren Linie der Van Linne oder Linde, wie folgt:

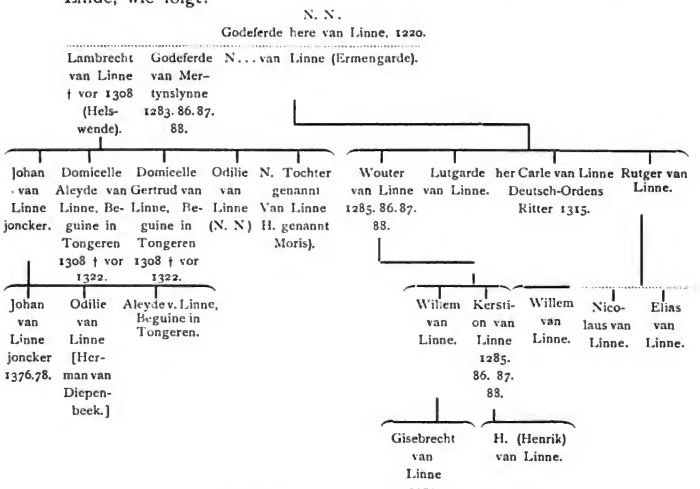

Die Stellung Godeferde's van Linne, 1220, ist weiter oben gekennzeichnet, sowie auch im Navorscher 1911, p. 82 & Folge. Diese Linie der Van Linne war, wie wir im Verlaufe dieser Studie

[1]) Navorscher, 1892, p. 432.

[2]) Navorscher 1911, p. 82 & Folge. — Ibid., 1911, p. 83 & Folge. — Ibid., 1892, p. 431 & Folge. Maestricht, St. Arch. Alten-Biessen, Laatboek 1280.

Digitized by Google

nachweisen werden, bereits in 1066 Besitzer des Allods von Linne.

N. van Linne [Ermengarde] ist, im Navorscher 1892, als Vater von Wouter, Lutgarde und Carle begründet. Rutger van Linne war Zeitgenosse der letzteren, und man kann mit genügender Wahrscheinlichkeit annehmen, dass er deren Bruder war (Alten Biessen, Laatboek, 1280).

Die Existenz Lambrechts van Lynne [Helswende] fällt in den Zeitraum von 1258 oder 1248 (Navorscher 1911, p. 84). Diese Jahreszahlen beweisen hinlänglich, dass er einer älteren Linie der Van Lynne oder Lynde angehörte als die Van Lynde alias De Busco de Millen, da Arnold van Millen alias De Busco alias riddere van Linne, seinen Titel und Zunamen (Arnold, riddere van Linne) erst seit dem Jahre 1284 führte, d. h. er kam erst in diesem Jahre in die Besitzrechte von Linne (Navorscher 1910 und 1911, Geschichte von Linne, 1096—1330).

Es ist somit eine Thatsache, dass die heren van Lynne oder Lynde (Martenslynde) *sich in zwei Linien getheilt haben, in eine ältere und in eine jüngere Linie. Die erstere schrieb sich Van Lynne, während die letztere sich in Folge des gleichzeitigen Besitzes der Herlichheit des Bosch von Millen, Van Lynde alias De Busco de Millen nannte.*

Das zu Lynne gehörige Territorium scheint, seit den allerfrühesten Zeiten, den heren van Millen, bei Herderen, gehört zu haben, dessen Namen, der jeweilige Besitzer aus diesem Herren- oder Dynastengeschlechte, als Familiennamen angenommen hat, gemäss dem Gebrauch der Zeitperiode.

Johan van Lynne, Sohn des Lambrecht van Lynne [Helswende] erscheint, in 1339, in Wynde (Nav. 1911, p. 87 & Folge) als Johannes van Lynden van Wynde, und er, wie auch sein Sohn Johan, werden von dieser Zeitperiode an in den Akten und Urkunden von Alten-Biessen, von Tongeren und von Lynne nicht mehr erwähnt, ebensowenig als Gisebrecht van Lynne, der letzte in den Akten von Alten-Biessen vorkommende Van Lynne, aus der älteren Linie dieses Geschlechtes.

Es ist daher die weitere Thatsache festzustellen, dass die ältere Linie der Van Lynde, letztere Oertlichkeit, in dem Zeitraum zwischen 1350 und 1370, gänzlich verlassen und sich in Wynde und anderen Oertlichkeiten, welche im Bezitze dieser Linie waren, niedergelassen hat.

Digitized by Google

Die Identität der Namen Lynde und Wynde zeigt sich in der Urkunde von 1283, in welcher Johan I Herzog von Lothringen und von Brabant, erklärt, in Erkenntlichkeit für die Abtretung des $^1/_3$ Theiles der Mühle von Elixem und deren Dependenzen, welche ihm und seinen Nachfolgern gemacht wurde, von Seiten der Ritter Franco van Wenghe, *Johan van Wynde genannt de Tilia oder Van der Lynden*, dass die Bewohner von Elixem (Elenhom), Laer (Lara), Over-Winden, Neer-Winden, Hackendover und Meer (Mere), auf immerwährende Zeiten angehalten werden, ihr Korn in der besagten Mühle malen zu lassen [1]). Der hier erwähnte Johan van Wynde ist wohl identisch mit dem, in 1264, siegelnden Johannes de Winda, miles. [2])

Die Quellen der Heraldik, die ältere Siegelkunde, birgt für Genealogie und Sprachkunde einen ungehobenen, kaum berührten, kaum geahnten Schatz, und so sehen wir, dass die Identität Lynde = Wijnde auch in heraldischer Beziehung in den Siegelwappen dieser Linie in vollkommener Weise zum Ausdruck kommt.

Die Van Wynde führen, geradeso wie die Van Lynde, nicht nur den *Löwen*, als gemeinsames Wappenthier, sondern auch dessen Concurrenzbilder, so wie sie von den Van Lynde geführt wurden, d. h. den *Turnierkragen* zu drei Latzen, und den *Sparren*, die auch bei den Van Wynde durch Vereinigung mit dem Wappenthier, zur Wappeneinheit werden. Dies beweist ferners, dass auch die Van der Lynden, von Herenthout, deren Concurrenzbild des Wappenthieres (Löwe) der *Sparren* ist, zu der älteren Linie der Van Lynde gehören. Die Van Wynde führten auch, in seltenen Ausnahmen, mit dem Wappenthier und dessen Concurrenzbildern, noch andere heraldische Stücke, als Beizeichen. [3]) Zu denselben gehören die *Rose*, das Concurrenzbild der Van Lynde von Spauwen, mit welcher der linke Schrägbalken, im Siegelwappen des Johan van Wynde, 1374, belegt ist. [4])

Im Siegelwappen des Johan van Wynde, miles, 1264, ist ersichtlich, dass das Wappenthier, der Löwe, seinen unbestrittenen Platz in dem Schilde behauptet, [5]) während bei Walterus miles de Winde

[1]) Navorscher 1911 p. 91. Neerwinden bezeichnet sich auch Neerlinden und Middelwynde, Overwinden durch Opwinden, Winde oder Wynde bezeichnet die beiden. Die Gemeinden von Opwinden und Neerwinden gehören zum Canton Landen, Provinz Lüttich.

[2]) Beilage D., a.

[3]) Navorscher 1911 p. 92, Beil. D.

[4]) Beil. D., d.

[5]) Beil. D., a.

Digitized by Google

1272, ein gedornter Schrägbalken über das Ganze gelegt ist, was auf eine Lehensabsonderung zurückzuführen ist. Da bei Walter der Titel miles in der Mitte zwischen dem Vor- und Familien- oder Ortsnamen gestellt ist, so bezeichnet dies, dass Walter ein nachgeborener Sohn aus Herren oder Dynastenstamme war, d. h. dass er von der älteren Linie der Van Lynde abstammt. [1])

Auch die Identität der Namen Lynde und Wynde tritt in den Siegelwappen, k & l in treffender Weise zu Tage. Der hier gemeinte Johannes de Lynden de Wynde, 1339, war ein Sohn des Lambrecht van Lynne [Helswende]. [2])

Die Van Wynde heissen sich in den Urkunden fast immer Heer van Wynde genannt Van der Lynden oder Van der Linden; dominus de Winde dictus Van der Linden.

Aus dem Vorstehenden geht hervor, *dass Wynde ein Besitz der Van Lynde war*, und da die Van Wynde genannt Van der Lynden bereits in 1264 urkundlich erscheinen, so kann deren Ursprung nur auf die ältere Linie der Van Lynne, die, in dem obigen genealogischen Fragment, mit Godeferde van Linne, 1220, beginnt, zurückgeführt werden.

Die Herrlichheit Wynde war somit ein wichtiger Besitz der älteren Linie der Van Lynde, auf welchen sich dieselbe schliesslich, zwischen 1350 und 1370, zurückgezogen hat, und aus Lynne gänzlich verschwindet.

Und man wird nun verstehen, warum Johan van Lynden van Wynde, riddere, 1339, Sohn des Lambrecht van Lynne (Helswende), Lynde verlassen, und sich in Wynde niedergelassen und den Namen dieser Oertlichkeit seinem Zunamen angefügt hatte; denn, er hatte offenbar, wie wir schon früher die Vermuthung aufgestellt haben (Nav. 1911, p. 93), entweder mittelst Erbschaft oder durch Schenkung einen Besitz in Wynde angetreten.

Herr I. Th. de Raadt bringt, in seinem Monumental-Siegelwerk, anschliessend an die Siegelwappen der Van Wynde, zwei Siegelwappen, welche Persönlichkeiten dieser Linie der Van Lynde angehören, die andere Zunamen führen, deren Siegelwappen aber das Wappenthier der Van Lynde zeigen, mit der Legende Van Winde [3]). Das erste ist zugeschrieben einem *Johannes dictus*

[1]) Beil. D., b.
[2]) Ibid. D., k und l.
[3]) Ibid. D., h und i.

Digitized by Google

Bremsoen, miles, der, in 1339, 7 Reiter stellt in dem Kriege zwischen England und Frankreich, dessen Schild den Löwen zeigt, während die Umschrift lautet: † S. Johis Braso de Winde milit.

Der Schild zeigt das Wappenthier (Löwe) der aus den Van Lynde hervorgegangenen Van Wynde, welches, nach der Umschrift, der eigentliche Zuname des Siegelausstellers war. Der Zuname der demselben in der Urkunde gegeben wird (Bremsoen), dürfte auf den Vornamen des Vaters zurückzuführen sein.

Die zweite Urkunde gibt volle Klarheit über die Identität der beiden Persönlichkeiten: 1358 — *Lambert Brempsoens, chev.*, alse *gerſhere te Budinghen: un lion*, denn sie zeigt uns, dass dieser Lambrecht, Erbherr auf *Budingen* war. Diese letztere Oertlichkeit war ein Sitz der Van Linde, wie durch folgenden Akt erwiesen ist:

Hugo de la Linde tenet de duce apud *Buedinghem* XII bonaria terre, que tenentur ab ipso. Pueri sui tenent (Galesloot, Feudataires de Jean III, duc de Brabant, p. 91).

Das hier angezogene Lehensbuch des Herzogs Johan III von Brabant wurde um 1350 verfasst, und enthält die Liste der Lehensmänner, welche in der Zwischenzeit mit ihren Lehen belehnt worden sind, d. h. nach dem Jahre 1312, dem Todesjahre des Herzogs Johan II. Das, im obigen Acte erwähnte Budingen ist zwischen Geet-Betz und Léau gelegen.

Johan Bremsoen, miles, und Lambert Brempsoen, chevalier, waren somit Van Linde genannt Van Winde, die den Vornamen des Vaters, zu ihrem Zunamen gemacht haben: Johan, Sohn des Brem, und Lambrecht, Sohn des Bremp.

Die Van Linde (ältere Linie) waren, wie wir oben in der Fragment-Genealogie nachgewiesen haben, in verschiedenen Beziehungen, Lehensmänner der Deutsch-Ritter-Ordens Ballei Alten-Biesen, denn sie hatten, neben ihrem Allod, auch Landbesitz von dieser Ballei zu Lehen. Dies ist der Grund, warum eine Linie der Van Lynde mit dem Kreuze siegelt, d. h. mit dem Wappen des Deutsch-Ritter-Ordens, welches auch von den De la Lynde, in England, geführt wurde, mit dem Unterschiede, dass die letzteren, um ihre Lehens-Absonderung, in England, zum Ausdrucke zu bringen, zu einem Beizeichen gegriffen haben, indem sie ein *gedorntes* Kreuz, als ihr Wappenbild adoptirt haben.

Aus obigen Ausführungen geht die Thatsache hervor, *dass die Herrlichkeit Winde, seit den früheſten Zeiten, ein Besitz der*

Digitized by Google

älteren Linie der Van Lynde war, und auch geblieben ist, nach dem dieselben sich in Lynde, bei Hazebroek, festgesetzt hatten, denn die eingangs angeführte geschichtliche Notiz über diese Oertlichkeit sagt, dass die Herrlichheiten Winde und Balk von Lynde, bei Hazebroek, belehnt wurden, d. h. sie waren im Besitz dieser Van Lynde, welche diesem Orte offenbar ihren Namen gegeben haben, denn, in Flandern, gibt es eigentlich keine Oertlichkeiten mit den Namen Rode, Beke und Lynde. Daher stammen alle diese Persönlichkeiten nicht aus diesem Lande, sondern aus Brabant, oder aus der ehemaligen Grafschaft Looz. Die angezogene Notiz sagt auch, unter dem Titel »Noms anciens«: »Linde, 1421«, hält also den Anfang des 15ten Jahrhunderts für ein *altes* Datum in betreff der Entstehung des Ortes, was ganz in Uebereinstimmung ist mit unserer obigen Behauptung, dass die Linde (ältere Linie), Martenslinde zwischen 1350 und 1370 definitiv verlassen haben.

Da nun die Van Linde (ältere Linie) erst gegen Ende des 14. Jahrhunderts nach Lynde, bei Hazebroek, kamen, oder vielmehr dasselbe gegründet haben, so konnten sie sich nicht von hier aus dem Guillaume de Normandie, in der Schlacht von Hastings, angeschlossen haben, da die letztere 324 Jahre früher stattgefunden hat (1066). Hier können daher nur die Van Lynde, bei Bilsen, gemeint sein, da, um das Jahr 1066, nur diese Oertlichkeit namens Lynde in den Belgischen Provinzen in Existenz, und, in 1057, bereits im Besitze einer Kirche war [1]).

Die gelehrte Autorin der Battle Abbey Roll hatte sich daher geirrt in der Annahme, dass die De la Lynde, Kampfgenossen des Guillaume de Normandie, in der Schlacht von Hastings, von Lynde, bei Hazebroek, ihren Ursprung genommen haben.

Es konnten, wie wir oben gesehen haben, nur deren Vorfahren die Van Lynde, bei Bilsen, gewesen sein.

Dies hatte bewiesen zu werden.

Die Identität, die wir hier oben zwischen den Van Linde und den Van Winde wahrgenommen haben, bezieht sich auch, in anderer Form, auf die Familie *Sanders genannt Van der Linden*, die, wie die Van Winde, aus der älteren Linie der Van Linne hervorgegangen ist.

In weniger als einem Jahrhundert wechselte die Familie Sanders

[1]) Navorscher 1911, Linne, V, p. 110.

Digitized by Google

dreimal ihren Namen. 1) Sie nennt sich zuerst *Hemmessem*, nach dem Namen der Oertlichkeit, wo sie wohnte, und wo sie ausgedehnte Besitzungen hatte. 2) In der zweiten Hälfte des 13ten Jahrhunderts lässt sich die Familie Van Hemmessem in Schelle nieder, und nannte sich von diesem Zeitpunkte an »*Van Schelle*«. 3) Später ersetzte der Vorname Alexander die Bezeichnung »Van Scelle«, unter der Form *Sanders*. Einer der Söhne des Alexander van Scelle nannte sich *Johan van der Linden*.

Hier trifft somit abermals der Fall ein, dass der Vorname (Alexander) eines Mitgliedes der Familie, zum bleibenden Familiennamen (Sanders) sich herausgebildet hat, geradeso wie bei den weiter oben erwähnten Johan Bremsoen, miles, und Lambert Bremsoen, chevalier, die in Wirklichkeit Van Lynde genannt Van Wynde waren.

Was wir hier oben in historischer und genealogischer Beziehung über die Van Winde = Van Linde festgestellt haben, findet, in anderer Form, seine Anwendung auch auf die Familie Sanders genannt Van der Linden, die, wie die Van Winde, aus der älteren Linie Van Linde hervorgegangen ist.

Wir erwähnen hier zuerst die beiden Urkunden aus den Jahren 1378 und 1379. In der ersten (1378) ist ersichtlich, dass Gilles Sanders genannt Van der Linden, als nähester Verwandter seines Onkels, Gilles Sanders, erscheint, d. h. der Vater des Gilles Sanders genannt Van der Linden, dessen Zuname wohl Van der Linden, gewesen sein muss, war ein *Bruder* des genannten Onkels, Gilles Sanders.

Die Umschrift auf dem an der Urkunde hängenden Siegelwappen des Gilles Sanders genannt Van der Linden lautet: Gieles Sanders. [1])

In der zweiten Urkunde (1379) haben wir es offenbar mit derselben Persönlichkeit zu thun, denn, Gilles Sanders wird in derselben *Gielys van der Linden* genannt, während sein an der Urkunde hängendes Siegelwappen die Umschrift »Gielis Sanders« trägt. [2])

Ausserdem gibt das Werk des Mr. J. Th. de Raadt über die Gemeinde Schelle äusserst zahlreiche Aufschlüsse über die Familien Sanders, Hemixem, Van der Linden und Stoevers, nach welchen diese Familien eines Stammes sind.

[1]) Beilage F. c.
[2]) Beilage E.

Digitized by Google

Die Identität der beiden Familien, Sanders und Van der Linden wird vervollständigt durch die Siegelwappen der Sanders: sie zeigen, mit wenigen Ausnahmen, den *Löwen* mit dem *Turnierkragen* zu drei Latzen (über das Ganze), d.h. das durch Vereinigung von Wappenthier und Concurrenzbild zur Wappeneinheit gewordene Wappen der älteren Linie der Van Linne, denn, Familien mit gleichem Wappen, gleichem Familiennamen, im nämlichen Lande sind eines Stammes und Ursprungs, zumal das Wappen einer der erheblichtsten Beweise der Stammesgemeinschaft ist, und im Lehenswesen eine grosse Bedeutung hat.

Thatsächlich, nimmt das Lehensrecht den Beweis der Verwandtschaft mittelst des Wappens als gültig an, und gewährt unter solchen Umständen die Lehensfolge. [1])

Auch treffen wir an, bei der Familie Sanders, den *Sparren*, das Concurrenzbild des Wappenthieres (Löwe) bei den Van der Lynden, von Herenthout, und bei den Van Winde genannt Van der Linden [2]).

Die Sanders waren heren van Hoegelsteen oder Laer, in Schelle, van Cleydael etc.

Johan Sanders war, 1434—1451, Markgraf-Bürgermeister von Antwerpen.

Bei Veröffentlichung der oben genannten Geschichte der De la Lynde, in England, konnte nicht vorausgesehen werden, zu welcher Wichtigkeit dieselbe für das Geschlecht der Van Linde, von Linde, werden würde, und wir hatten in Folge dessen unterlassen, den Irrthum, welchen John Hutchins, in seiner History of the county of Dorset, in betreff des Ursprungs der De la Lynde, in England, begangen hat, zu berichtigen, wie es die jetzige Entwicklung unserer Forschungen wünschenswerth erscheinen lässt.

John Hutchins sagt, eingangs seiner Geschichte über die De la Lynde, wie folgt:

»The name of De la Lynde is evidently French, and it is no »doubt also of local origin. We are not aware that any town »or village called La Linde exists in Normandy, where most of »the places are to be found from whence the great majority of »French emigrants who came to this country, in the 11th century »derived their surnames. There is however, a small town called

[1]) Beilage F a. b. c. d. e.
[2]) Beilage D.

Digitized by Google

»La Linde in the department of the Dordogne, which is com-
»prised in the ancient province of Guienne; and as we first meet
»with the family of De la Linde in the reign of King Henry II,
»by whose marriage the duchy of Guienne became united to the
»crown of England, it may be conjectured that they sprang from
»that place, and settled in this country after the King's accession
»to his hereditary dominions. [1])

Linde, ein niederdeutsch-vlämisches Wort, als Name einer kleinen Stadt im Süden Frankreichs, wie erklärt sich dies?

Lynde = Linde = Lynne = Linne = Lynn = Linn ist ein ausschliesslich niederdeutsch-vlämisches Wort, gleichbedeutend mit Lindenbaum, tilia arbor, und änderte sich in den Niederlanden in eine dieser Formen, je nach den Dialekten, die in den betreffenden Oertlichkeiten gesprochen wurden, in Linne, Linde etc. Die Form *y* in dem Worte Lynde wurde seit den allerfrühesten Zeiten gebraucht für die Oertlichkeit dieses Namens, denn, wie in den Beilagen A und B ersichtlich ist, führten die De la Lynde diese Form, welche Normännisch-Scandinavischen Ursprungs ist, bereits seit ihrer Ankunft in England, und behielten dieselbe bei bis zum Erlöschen des Hauptstammes in 1556, woraus man schliessen kann, dass Lynde, bei Bilsen, schon vor dem Jahre 1066 Normännischer Besitz war, und aus diesem Grunde die Form *y* festhielt. Später wurde auch die Form *i* für das Wort Lynde gebraucht je nach dem mehr niederdeutschen oder mehr vlämischen (niederdeutsch-scandinavischen) Dialekte, welcher in der betreffenden Oertlichkeit gesprochen wurde.

In England erhielt sich die Form *y* weil die De la Lynde daselbst zumeist mit ihren Normännischen Stammesgenossen Umgang pflegten, und mit den niederdeutsch sprechenden Anglo-Sachsen nur als deren Herren in Berührung kamen.

Froissart (um 1350) sagt, dass La Linde ein befestigtes Schloss hätte, welches Edward III, in 1351, einem Thomas Cok übergab, und dass, in 1361, Janequin Cras, Schlosshauptmann daselbst war, dass Tonnet de Badefol, in 1379, La Linde den Engländern entrissen habe, dabei aber tödlich verwundet worden sei. Darauf schenkte Charles V das Schloss La Linde dem Bertucat d' Albret. [2])

Historische Thatsachen sind, dass König Henry II, von England,

[1]) Navorscher 1896, Geschichte der De la Lynde, in England, pp. 322—399.

[2]) Froissard, Oeuvres de, publié par M. le baron Kervyn-Lettenhove, 1877, VIII, pp. 10—12; c. f. VIII, p. 422, und X, pp. 78 und 79.

Digitized by Google

durch seine Gemahlin, das Herzogthum Guienne, in welchem die Oertlichkeit La Linde gelegen war, erblich erlangt hatte. Ferner, dass der König Henry III, von England, den *Sir John de la Lynde, Knight*, und den Sir William Bouguer, als Gesandte und Bevollmächtigte Minister zu Louis IX, von Frankreich, gesandt hatte, um einen Waffenstillstand auf drei Jahre zwischen den Königen von England, und von Navarra abzuschliessen [1]).

Derselbe Sir John de la Lynde wurde vom König Henry III, von England, zum Seneschall von Limoges ernannt, am 14 August 1261 [2]). La Linde ist gelegen in dem, dem Könige von England gehörigen Herzogthum Guienne.

Aus vorgenannten geschichtlichen Thatsachen könnte die Annahme naheliegen, dass die Bewohner des Herzogthums Guienne dem Friedensvermittler, Sir John de la Lynde, Knight, zu Ehren, den Namen La Linde einer Oertlichkeit im Herzogthum gegeben haben.

Auch Froissard (14 Jahrhundert) in seinen Werken, erwähnt nur eine einzige Persönlichkeit aus dem Geschlechte der De Lynde: Lynne, Lin (Louis) moult appers escuiers englés, tué au siège d' Ypres [3]). Hätten die De Lynde, in England, von La Linde (Guienne) ihren Ursprung genommen, wie Hutchins meinte, so wäre sicherlich, zur Zeit als Froissard die Geschichte der Kriege Edwards III in Frankreich geschrieben hat, eine oder die andere Persönlichkeit dieses Geschlechtes von ihm erwähnt worden, zumal die De Lynde, 100 Jahre früher, so hervorragende Stellungen im Rathe der Englischen Krone eingenommen hatten.

Die von Hutchins angenommene Abstammung der De la Linde, in England, von der Oertlichkeit La Linde, in Guienne, kann daher hier nicht in Betracht gezogen werden.

Hutchins hat seine Geschichte der De la Lynde lange *vor* dem Erscheinen des hier öfters erwähnten Buches »The Battle Abbey Roll« geschrieben, war daher nicht in der Lage, seinen diesbezüglichen Irrthum, durch Einsicht in dasselbe, das die Abstammung der De Lynde nach Belgien verlegt, zu berichtigen. Er war offenbar der deutschen Sprache nicht mächtig, und nicht bewandert in der Geschichte der Belgischen Provinzen, sonst hätte er nicht die Abstammung der De la Linde in das südliche Frankreich verlegen

[1]) British Museum, Rymers Foedera I, 105; Navorscher 1896, Geschichte der De la Lynde.
[2]) Beilage G. I.
[3]) Froissard, XXII, p. 240.

Digitized by Google

können, und darin muss wohl der Grund liegen der ihn hier auf eine falsche Fährte geführt hat, denn in den wisschenschaftlichen Kreisen von Belgien war es ja bekannt, dass die De Lynde, aus Belgien, mit noch mehreren anderen Belgiern, Kampfgenossen des Guillaume de Normandie, in 1066, waren. Diese Mittheilung haben wir durch die Güte des verst. Mr. Charles Piot, archiviste général du royaume, erhalten [1]), trotzdem war es in Belgien nicht bekannt, dass die wenigen Belgier, welche sich dem Guillaume de Normandie, bei der Eroberung von England, angeschlossen hatten, *Normännischer* Abstammung waren.

Diese Thatsache scheint auch den historischen und genealogischen Zusammenhang zwischen den Van Lynde und den Van Wassenberg zu erklären [2]).

Es ist noch mehr. Im Navorscher 1911 haben wir in der Genealogie der Van Wassenberg nachgewiesen, die Entstehung aus diesem Geschlechte

a) der Grafen van Cleve,
b) der Grafen van Heinsberg und Valkenberg,
c) der Grafen van Geldern,
d) der Grafen van Kessel,
e) der Grafen van Geldern und Zutphen,

---

[1]) Archives Générales Du Royaume Indicateur B No. 4257.

Bruxelles, le 14 Juin 1895.

Monsieur le Baron,

Vous me demandez, par une lettre du 13 de ce mois, de vous indiguer les dépôts d'archives belges, dans lesquels vous pourriez trouver des documents concernant la famille de Lynden.

Ie crois devoir vous faire observer à ce sujet qu' au nombre des émigrants belges en Angleterre figure cette famille.

Des l'an 1066 plusieurs Belges suivirent Guillaume de Normandie pendant la conquête de ce pays et y obtinrent des biens considérables.

Une seconde émigration eut lieu en 1111. Mais en Belgique nous ne pouvous retrouver des renseignements concernant ces émigrants. C'est en Angletterre qu'il faut les chercher, spécialement dans le Domesday-book et d'autres publications, telles que les statepapers domestic et Foreing, faites en Angleterre, et dans Rymer, Foedera, conventiones et litterae. Ce n'est certainement pas dans les archives belges qu'il faut les chercher depuis leur émigration.

Un auteur Belge, Butkens, a publié à Anvers, en 1626, un volume qui vous interessera, Il est intitulé, Annales généalogiques de la maison de Lynden. Cette publication, qui renferme beaucoup de documents apocryphes ou tronqués fournis par la famille de Lynden pourra vous être utile, mais en ayant soin d'en fairè une critique très sévère.

Veuillez agreér, Monsieur le Baron, l'hommage de ma considération la plus distinguée.

L'Archiviste général du royaume
Ch. Piot m.p.

A Monsieur le Baron de Linden, Binfield Honse, St. Leonards on Sea.

[2]) Navorscher 1909, Linne I, p.p. 298.

Digitized by Google

wie auch, dass die Herzoge von Limburg, weiblicherseits, durch die Allianz der Jutta, vrouwe van Wassenberg, Tochter Gerhard's III, Grafen van Wassenberg und Geldern, mit Walram, dem Heiden, von Limburg, aus dem Hause Wassenberg ihren Ursprung nehmen, und dass die heren van Lynne oder Lynde (Martenslynde), durch die Allianz der Jutta van Wassenberg, nach ihrer Mutter, vrouwe van Lynne, Tochter Gerhard II, heren van Wassenberg, Enkel Henrick III, Herzog von Brabant, mit Arnold, Sohn des dominus Thomas miles de Milne, welcher 1284, nach Antretung der Herrenrechte in Lynne, den Namen Arnold riddere van Linne annahm, direkt aus den Herzogen von Limburg hervorgegangen sind. [1])

Wir hegen kaum einen Zweifel darüber, dass der Stammvater des Hauses Wassenberg, N., Dynast in Flandern, dessen beide Söhne aus Flandern vertrieben wurden, von denen der eine, Gerhard I, um das Jahr 1000, Wassenberg, und der andere, Rutger, Cleve vom Kaiser erhielten, ein *Normanne* war, denn schon die kriegerische und politische Entwicklung der Fürstenhäuser am Niederrhein beweisen durch deren hohe geistige und phisische Eigenschaften ihren Normännischen Ursprung. Derselbe Vorgang, aber mehr bleibender Natur, war bei den Normannen, in England, und in der Normandie, zu beobachten.

Auch ist dem gelehrten Mr. Ch. Piot entgangen, dass Mr. Alphonse Wauters, zahlreiche Urkunden über die aus Belgien in England eingewanderten De Rode, die wir eingangs dieser Studie erwähnt haben, und die eines Stammes mit den De Lynde sind, veröffentlicht hat, von denen wir diejenige von 1218 angezogen haben. Eine andere Urkunde, welche zwischen 1272 & 1289 erlassen wurde, sagt: Jean duc de Lothier et de Brabant prie le roi d' Angleterre de faire rendre justice, en sa cour, à *son cousin*, sire Guillaume de Rodes. [2])

Diese Urkunde bezeugt, abermals, die Verwandtschaft De Rode = De Lynde mit dem Hause Brabant, und man muss wohl annehmen, dass das letztere auch Normännischen Ursprungs war. Wenn die gelehrte Verfasserin des Buches »The Battle Abbey Roll« ihrerseits diesen Punkt nicht genau feststellen konnte, wie wir oben gezeigt haben, so wurde sie eben diesbezüglich nicht richtig

[1]) Navorscher 1911, Linne, Tafel II.

[2]) Wauters, Alph., Table chronologique des chartes et diplômes concernant l'Histoire de Belgique, VII 1105.

Digitized by Google

informirt, was um so erklärlicher ist, als das Linne (Martenslinde), bei Bilsen, wenig bekannt war, und erst durch unsere umfangreiche Forschungen der Vergessenheit entrissen worden ist.

Die Abstammung der De la Lynde, von Lynde bei Hazebrook, ist schon desshalb nicht möglich, weil dieses Lynde, wie weiter oben ersichtlich, erst zu Ende des 14ten und Anfang des 15ten Jahrhunderts in Existenz kam, d.h. es wurde von den aus der älteren Linie der Van Lynne (Martenslynde) hervorgegangenen Van Lynde genannt Van Wynde gegründet, und blieb Herr der Herrlichheit Winde.

Die Lynde, in England, nehmen vielmehr ihren Ursprung von den Van Lynde, von Lynde (Martenslinde), bei Bilsen, zu deren Nachkommen die De Lynde, von Lynde, bei Hazebroek, zählten, wie wir in dieser Studie bewiesen zu haben glauben.

Lynde (Martenslinde), bei Bilsen, hatte, bereits in 1057, eine Kirche, und gehört zu den ältesten, urkundlich bekannten Oertlichkeiten dieses Namens in den Belgischen Provinzen,[1]) während Lynde, bei Hazebrook, erst 309 Jahre später in Existenz kam.

Zudem, ist bekannt, dass es in Flandern, so zu sagen, keine Oertlichkeiten gibt, mit den Namen Lynde, Beke, Rode, drei aus den heren van Millen, bei Herderen, hervorgegangenen Familien. Somit sind die genannten Persönlichkeiten nicht aus diesem Lande gebürtig, sondern aus Brabant oder aus der ehemaligen Grafschaft Looz.

Die Normännisch-Französische Form »De la Lynde«, ist nichts anderes als eine wörtliche Uebersetzung der Niederdeutsch-Vlämischen Form »Van der Lynde«, die, nach der Schlacht von Hastings, 1066, in die von Guillaume de Normandie angeordnete Liste der Ueberlebenden aus dieser Schlacht von einem Normänisch-Französischen Mönch aufgenommen wurde.

John Hutchins hat sich somit geirrt in seiner Meinung, der Ursprung der De la Lynde sei in die Oertlichkeit La Linde, im Herzogthum Guienne, zu verlegen, und die diesbezüglichen Ausführungen der gelehrten Verfasserin der »Battle Abbey Roll« fehlten in urkundlicher Genauigkeit, wie wir in dieser Studie nachgewiesen haben, und wie durch die Auslassungen des gelehrten Hern Charles Piot bekräftigt worden ist.

Eingangs dieser Studie war ersichtlich, *dass das Wappenbild der De la Lynde, in England, ein Dornen-Kreuz darstellt*, somit

[1]) Navorscher 1911, Linne V, p. 110.

Digitized by Google

dieselbe heraldische Figur wie diejenige, welche die Van Lynden, in Geldern, führen.

Es war im Mittelalter Gebrauch, dass die Lehensmannen mit dem Wappenbild ihres Lehensherrn siegelten, sofern sie es für angezeigt hielten, oder dass sie auch dasselbe mit ihrem eigenen Wappen vereinigt haben, wodurch die beiden Wappen durch Vereinigung zur Wappeneinheit wurden. Die ältere Linie der Van Linde (Martenslynde) war nun, durch Lehensverhältnisse und Nachbarschaft, auf's Engste mit dem Deutsch-Ritter-Orden verbunden, dessen Ballei Alten-Biessen in nächster Nähe von Martenslynde gelegen war.

Es wäre daher in Uebereinstimmung mit dem Gebrauche der Zeit, wenn man annimmt, dass die aus der *älteren* Linie der Van Lynde (Martenslinde) hervorgegangenen Linien der Van Lynden, in Geldern, und der De la Lynde, in England, ihr Wappenbild, das Kreuz, als Lehensmannen des Deutsch-Ritter-Ordens, dessen Wappenbild ein Kreuz war, geführt haben, und hiermit wäre der Wissenschaft genüge geleistet gewesen.

Es darf aber hier nicht ausser acht gelassen werden, dass die heren van Millen, bei Herderen, aus denen die Van Lynde (Martenslynde) hervorgegangen sind, sich, nach Hemricourt, p. 140, *auch des Kreuzes, als Wappenbild bedient haben.* Man könnte daher, wenn nicht mit Sicherheit, so doch mit grösster Wahrscheinlichkeit annehmen, dass das Kreuz im Wappen der Van Lynde auch von den heren van Millen, bei Herderen, herstammen könnte.

Der Dornenrand im Kreuze der De la Lynde, in England, muss als ein Beizeichen angesehen werden, das deren Lehensabsonderung zum Ausdruck bringen soll.

Wir haben die Geschichte der De la Linde, in England, vor 16 Jahren veröffentlicht, nach den im British Museum deponirten Urkunden, Manuscripten, Schriften und Siegeln dieser Familie, und verweisen desshalb diejenigen, welche es interessiren sollte, auf das Studium der genannten Geschichte, zumal dieselbe reichhaltiges, urkundliches Material enthält, welches grundlegend werden könnte für eine weitere geschichtliche Entwicklung des Gesammtgeschlechtes der Van Lynde.

Für die vorliegende Studie beschränken wir uns daher darauf, die kurzgefasste urkundliche Geschichte der De la Lynde, in England, so wie sie in dem Buche »The Battle Abbey Roll« festgestellt

Digitized by Google

ist, im Originaltext wiederzugeben, sowie deren Stammtafel aus der eben genannten Geschichte derselben zu wiederholen. [1])

Die obigen Ausführungen und Zusammenstellungen über den zu beweisenden historischen und genealogischen Zusammenhang zwischen den De la Lynde, in England, und den Van Lynde (Martenslynde), bei Bilsen, setzen uns in die Lage zu folgenden Schlüssen zu gelangen.

1) John Hutchins's Vermuthung, dass die De la Lynde, in England, von der Oertlichkeit La Linde, im südlichen Frankreich, ihren Ursprung herleiten, kann nicht begründet werden.

2) Die Behauptung der Duchess of Cleveland, in ihrem Buche »The Battle Abbey Roll«, dass die De la Lynde, in England, von der Oertlichkeit Lynde, bei Hazebrook, in Flandern, ihren Ursprung nehmen, ist insofern unrichtig, als sie nicht direkt von denselben, sondern von *deren Vorfahren*, den Van Lynde (Martenslynde), bei Bilsen, abstammen.

3) Die De la Lynde waren Kampfgenossen des Guillaume de Normandie in der Schlacht von Hastings, 14 Oktober 1066. Deren Hauptstamm, urkundlich beginnend mit Robert de la Lynde, 1167, erlischt mit Sir Edward de la Lynde, Knight, 1556. Die collateralen Linien der De la Lynde blühen heute noch fort im Gross-Britannischen Reiche.

4) Das Wappen der De la Lynde, in England, ist, nach einem Wappencodex a. d. J. 1250, In Roth, ein silbernes Dornen-Kreuz.

5) Die heren van Lynde, von Lynde, bei Hazebrook, waren zwischen 1370 und 1420, Besitzer der Herrlichheit Winde, in Brabant, welche, seit den frühesten Zeiten Bezitz der Van Lynde, (Martenslynde), bei Bilsen, war, und durch deren Niederlassung in Lynde, bei Hazebrook, auch geblieben ist.

6) Die De la Lynde, die De Beke und die De Rode gehen hervor aus den heren van Millen, bei Herderen (Limburg), und sind Normännischen Ursprungs.

7) Die Van Lynne oder Lynde (Martenslynde), bei Bilsen, haben sich in zwei Linien getheilt, in eine ältere, und in eine jüngere Linie. Die erstere schrieb sich Van Lynne oder Lynde, während die letztere sich, in Folge des gleichzeitigen Besitzes der Herrlichheit des Bosch von Millen, Van Lynne oder Lynde alias De Busco de Millen oder Van den Bosch van Millen nannte.

[1]) Beilagen A und B.

Digitized by Google

Die nicht nach England und nach Cleve und Aachen ausgewanderten Mitglieder der älteren Linie der Van Lynde (Martenslynde) verlassen letztere Oertlichkeit in dem Zeitraum zwischen 1350 und 1370, und lassen sich nieder in Winde oder Wynde, einer seit den frühesten Zeiten im Besitze der Familie befindlichen Freiherrlichkeit.

B.

DE BEKE.

Wie der Name De la Lynde, so erscheint auch der Name De Beke in den beiden im ersten Theile dieser Studie genannten Abschriften der »Battle Abbey Roll«, und die gelehrte Verfasserin des diesen Titel führenden Buches berichtet in demselben eine urkundliche Geschichte dieser Familie.[1])

Die De Beke sind daher ebenfalls zu den Kampfgenossen des Guillaume de Normandie, in der Schlacht von Hastings, zu zählen. Sie erwarben Eresby in 1166, und wurden als Lord Beke de Eresby in 's Parlament berufen in 1295. Die Hauptlinie, männlicherseits, erlischt in 1302, und Eresby geht auf die weibliche Linie über, an Robert de Willughby, der in 1313 in 's Parlament gewählt wurde, als Lord Willoughby de Eresby.

Dugdale[2]) sagt, dass Walter Bec, Ahne des Lord Beke of Eresby, eine ansehnliche Erbschaft in *Flandern* besass, folgt eine von Glover[3]) in 1582 entworfene Stammtafel. Dieselbe ist, in gewisser Beziehung unverlässlich; denn sie behauptet weiters, dass Walter Bec die Besitzung Eresby als Geschenk vom Eroberer erhalten habe, während sie in Wirklichkeit erst 100 Jahre später von seinen Nachkommen erworben wurde.

Zwei Normännische Familien des Namens (Beke), die eine aus der Normandie, die andere aus Brabant stammend, sind im Domesday zu finden.[4])

A. De Bec, or Pelham, von Bec-Crespin, Normandie. Diese Familie leitet ihren Ursprung ab von einem Bruder von Auslec oder Oslac, Baron de Brique-bec, Amfried the Dane c. 940. Deren Vater war, Brico, ein Norwegischer Viking, welcher seinen Namen

[1]) Cleveland, Duchess of, The Battle Abbey Roll, 1, p. 120—123.
[2]) Sir William Dugdale, (1605—1686), Garter king of arms.
[3]) Glover, Robert (1544—1588), Somerset herald.
[4]) Der Laudkataster Williams the Conqueror (Guilanme de Normandie), das Domesdaybook, führt 12.000 freie Grundbesitzer, 82.000 Pordarie, 200.000 Hörige, und nur 25.000 Leibeigene auf, welche alle Land besassen. Beilage A.

Digitized by Google

der Baronie von Brieguebec gab (The Norman People, Pelham, p. 358, und Mitford, 333.) Gilbert genannt Crespin, Baron de Bec und Kastellan von Tillieres (Normandië), hatte einen Sohn, William de Bec, welcher hatte: 1. *Godfried de Bec*, ein mächtiger Baron in Herts 1086; 2. Gilbert, Abbot of Westminster; 3. Ralph (Ibid.). Aus diesem Geschlechte, und zwar aus *Goidfried de Bec* 1086 (Domesday), stammen ab die Pelhams, Lords Pelham, Dukes of Newcastle, und Earls of Chichester (Ibid.) Diese De Bec oder Pelham hatten ihren Sitz in *Cambridgeshire*.

B. *Walter Bec*, ein Unter-Pächter in Buckinghamshire (Domesday), Ahne der Lords Beke of Eresby, hatte, nach den Urkunden des British-Museum, einen beträchtlichen Erb-Bezitz in *Flandern*. Sein Sohn, Walter Bec, heirathete die Erbin des Hugh Fitz Pinso, einem Normännischen Adeligen, der sieben Ritter-Lehen in Lincolnshire vom Bischof von Durham zu Lehen hielt.

Sie brachte Eresby (Lincolnshire), welches ihr Vater vom Eroberer als Geschenk erhielt, als Mitgift in die Heirath. Ihr Grossenkel John wurde ins Parlament berufen als Lord Beke of Eresby in 1295. Die Erb-Nachfolge ist genau vorgeschrieben in einer Urkunde, in welcher dieser Lord die Schenkungen anerkennt, welche seine Vorfahren der Kirksted Abbey gemacht haben, seit der Zeit ihrer Gründung in 1139. In derselben werden erwähnt »Hugo filius Pincionis abavus meus«; — »Walterus Beke, proavus meus«; — »Agnes filia Hugonis filii Pincionis, quondam uxor predicti Walteri Beke«; — »Henricus Beke avus meus.« — and »Walterus Beke pater meus.

Diese Beke hatten ihren Sitz in *Lincolnshire*.

Weitere Urkunden über die De Beke, in Beilagen H und M.

Der erste Walter und die Erbin von Eresby hatten vier Söhne; von welchen Hugh, der älteste, unverheirathet starb, während seiner Rückfahrt vom Kreuzzuge in 1189; und Henry, der Nächste, da er schwachsinnig war, theilten seine Brüder die Erbschaft mit ihm. Es waren: *Walter*, der seinen Sitz in Lusceby, in Linccolnshire, hatte. Dessen Grossenkel, *Walter*, Constable von Lincoln Castle war, zu Zeiten Henry III und Edward I, und *Thomas*, ein Priester. Der schwachsinnige Erbe, fand jedoch eine reiche Braut, aus guter Familie, und wurde Vater von Walter II, mit dessen drei Söhnen, John, Thomas, und Anthony, die Nachfolge im Mannesstamme erlosch.

Digitized by Google

John war, wie schon erwähnt, ein Peer des Reiches, mit Lehen eines Jahrmarktes und einer fair, in Spilsby, und mit der Bewilligung ein Schloss in Eresby zu bauen. Er starb in sehr hohem Alter in 1303, ein Jahr nach seinem einzigen Sohne Walter, bei dessen Tode er seinen Enkel, Robert de Willughby adoptirte, und ihm Eresby und die andern Besitzungen testirte. Robert war der Sohn seiner ältesten Tochter, Alice, Gemahlin des William de Willughby, in Lincolnshire, der in 1313 in 's Parlament gewählt wurde, als Lord Willoughby de Eresby. [1]) Seine männlichen Nachkommen hielten die Baronie bis 1525, um welche Zeit sie durch eine Erbin an die Berties überging, von welchen sie durch die Burrells auf die Heathcotes kam. Lord Beke's andere Miterbin, Margery, heirathete Richard de Harcourt, of Stanton-Harcourt, in Oxfon. [2])

Seine zwei jüngeren Brüder, Thomas und Anthony, waren beide Kirchenfürsten.

Thomas war Chancellor von Oxford in 1269, Lord Treasurer of England in 1279, und Bischof von St Davids in 1280, aber seine Berühmtheit wurde gänzlich in Schatten gestellt durch seinen glorreichen Bruder Anthony, Fürstbischof von Durham, »einer der grössten Potentaten seiner Zeit and the prowdest Lorde in Christienté, wie ein Chronikschreiber aus alter Zeit berichtet. Seine Biographie folgt im Anhang [3]) Die Wappen der 3 Brüder De Beke folgen auf Seite 368. (Figuren 5, 6, 7).

Die hier oben genannten Persönlichkeiten ergeben das auf der folgende Seite dargestellte genealogische Verhältniss:

Es ist bemerkenswerth, dass drei andere Kirchenfürsten, innerhalb der nächsten 50 Jahre, aus dem Hause Beke-Eresby hervorgehen: Thomas, erwählter Bischof von Lincoln in 1319, welcher einige Monate später starb; Anthony, Bischof von Norwich,

[1]) Willougby or De Muscamp, from Muscamp, Normandy, which was held by a branch of De Tilly (M. S. A. N., XV, 175.) This family settled at the Conquest in the north of England. In 1130 Reginald was of Northumberland (Rot. Pip.) Hugh de M., t. Henry I' gave lands te Nostel Priory, York (Mon. ii, 35) and. 1165 Thomas was of Notts, and Hugh of Lincolm and York (Lib. Niger.) Roger Wilgebi, Lincoln, 1086. Robert de Muscam, his son, Seneschal to Gilbert de Gand, had issue Robert (Mon. 1. 963), whose son Hugh de M. has been mentioned. His nephew, Ralph de Wilebi, occurs 1199 and 1208 (R. C. R, Hardy, Obl. et fin. 408.) *His great grandson, Sir William de Willoughby, m. the heiress of De Bec, Baron of Eresby*, and hence sprang the Lords Willoughby of Eresby, so renowned in the French wars, and the Lords Middleton, Willoughby de Broke, and W. of Parham. (The Norman People. g. p. 447, 48).

[2]) Harcourt, a well known Norman family, ancestors of the Earls of Harcourt (See Collins), and descended from Bernard the Dane, Regent of Normandy c. 940. (Hib. p. 273.)

[3]) Beilage N.

Digitized by Google

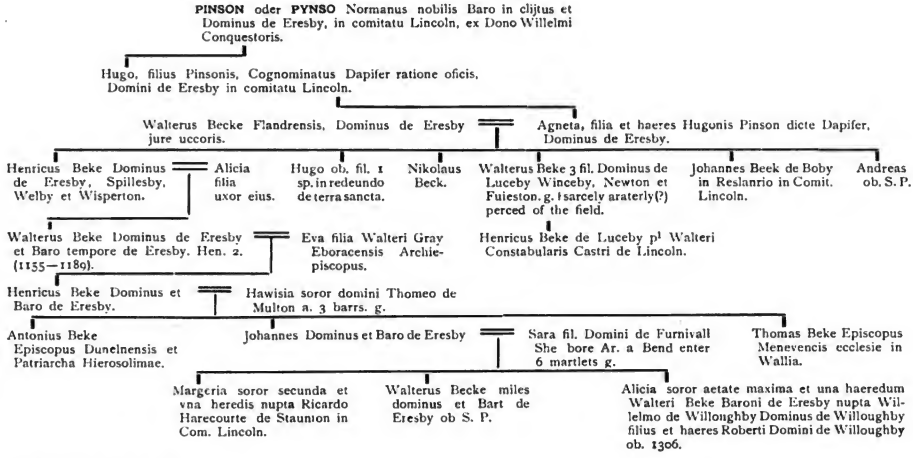

British Museum Harley M S. 1408, p. 79. — Ibid., Harley M S. 1195, ct 169.

Digitized by Google

mittelst Päpstlicher Ernennung in 1337, welcher ebenso hochfahrend war, wie sein grossmüthiger Vetter, aber ohne dessen guten Eigenschaften, wurde von seiner Dienerschaft vergifted in 1343; und Thomas, der dritte dieses Namens, war aufs Neue Bischof von Lincoln. Der erste Thomas — Lord Beke's Bruder, starb in 1293, und da der letzte Thomas zum Bischof von Lincoln erwählt wurde in 1342, so folgt hieraus, dass nicht weniger als fünf Bischöfe desselben Namens und Geschlechtes innerhalb der kurzen Periode eines halben Jahrhunderts am Leben waren — ein gewiss einzig dastehender Fall in der Geschichte der Katholischen Kirche. — Ein John Beke war Vice-Chancellor von Oxford 1450—52 (Herald and Genealogist, vol. VII., p. 453). Beke's Inn, in dieser Stadt, existirte bis zum Beginn des 16 Jahrhunderts.

Weitere, dem British Museum entnommenen genealogischen Tafeln über die Familie De Beke, in England, befinden sich in Beilagen E und F.

Die aus Belgien stammenden De Beke und die De Lynde, die ein und dieselbe Familie bilden, haben sich dem Guillaume de Normandie, auf seinem Eroberungszug nach England, angeschlossen, aus Gründen, die im letzten Abschnitt dieser Arbeit, über die heren van Millen, bei Herderen, klar gelegt werden, und sie müssen daher nicht zu den Französischen sondern zu den Belgischen Normannen gezählt werden.

Das niederdeutsch-vlämische Wort Beke ist gleichbedeutend mit Bach, Bäche, Rivo, und kann, in dieser Form nicht als Zunamen in der französischen Sprache angewendet werden; während das französische Wort »Bec«, in Bec-Crespin und Bec-en-Caux, einen anderen Sinn hat: es bezeichnet den *Schnabel* eines Vogels.

Die Van Beke kommen, in lateinischen Urkunden, als De Rivo vor, und findet man zuweilen die Legende ihrer Siegelwappen mit der lateinischen Form. [1]) In der von Dugdale angezogenen Urkunde ist der Name durchaus mit der Form »Beke« gegeben, in anderen Englischen Urkunden, mit Beche, oder De la Beche, Bech oder Bec, gerade so, wie in den Belgischen Urkunden.

Die Vornamen der Beke, in England, (Walter, Gotfried, Thomas, Johan, etc.) sind ebenfalls niederdeutsch-vlämischen Ursprungs,

[1]) Beilage C. Siegelwappen C.

Digitized by Google

Fig. 5.

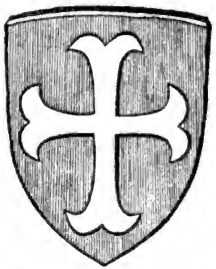

LORD BEKE DE ERESBY, 1295.
(JOHN DE BEKE)

Fig. 6.

THOMAS DE BEKE, CHANCELLOR OF OXFORD, 1269; LORD TREASURERER OF ENGLAND, 1279, BISHOP OF ST. DAVIDS, 1280-1293.

Fig. 7.

ANTHONY DE BEKE, PRINCE-BISHOP OF DURHAM, 1283-1310, PATRIARCH OF JERUSALEM, ABOUT 1306, KING OF THE ISLE OF MAN.

Digitized by Google

und repräsentiren, die in den Belgischen Linien der Van Beke und der Van Lynde gebräuchlichen Vornamen.

Wenn Dugdale auf Grund der Einschreibungen im Domesday-book sagt, dass Walter Bec eine ansehnliche Erbschaft in *Flandern* besass, so ist hier zu bemerken, dass die Englischen Schriftsteller, seit jeher, den Namen der Belgischen Provinz Flandern, als Collectiv-Ausdruck für alle Belgischen Provinzen gebraucht haben, und noch brauchen, weil England, seit den frühesten Zeiten, hauptsächlich mit Flandern, Handelsverbindungen gepflogen hat, und noch pflegt, und wir selbst haben weiter oben bemerkt, dass es in Flandern, so zu sagen, keine Oertlichkeiten gibt des Namen's Linde, Beke und Rode, dass somit diese Persönlichkeiten, nicht aus dieser Belg. Provinz, sondern aus Brabant, oder aus der ehemaligen Grafschaft Looz stammen.

Welches ist nun die Oertlichkeit *Beke*, von der hier die Rede ist?

Wir wissen, dass die Van Beke, und die Van Lynden ein und dieselbe Familie sind, hervorgegangen aus den heren van Millen, bei Herderen, deren Wappen sie führen, wie im letzten Abschnit dieser Studie ersichtlich werden wird.

Wir haben auch gesehen, dass die Van der Lynden und die Van Rode, von Aachen, eines Stammes sind, und sich beider Zunamen bedienten, weil die ersteren, Besitzer des Schlosses Rode, an der Soers, waren (Navorscher 1911, IV, p. 98). Ebenso, dass die Van Linden und die Van Rode, bei Löwen, durch den Besitz von Rode (Rode Sanct Peter) gemeinsamen Ursprungs sind (Ibid, p. 105 & 106), und sich beider Zunamen bedient haben.

Derselbe Vorgang kann bei den *Van Beke* und den *Van der Lynden* beobachtet werden, wie wir hier nachweisen wollen.

Galesloot, in seinem Livre des Fiefs du duc Jean III de Brabant, gibt die Namen einiger Lehensmänner, welche für den zu beweisenden Punkt von Wichtigkeit sind.

No. 1. — Walterus de Tilia — (im Spechtboek ist für dieses Lehen eingeschrieben: Didderic Wouters zoen van der Lynden, geheiten Van Ouderaen) — de Myssche, jornale cum dimidio terre et XXX capones annuatim apud *Beke* et fuerunt Henrici de Oudra.

No. 2. — Walterus, filius Walteri de Tilia, de *Beche*, dimidium bonarium prati situm prope domum suam ibidem (Vanderlynden).

No. 3. — Arnoldus, filius domini Theodorici de Beche, de Oudera de uno bonario prati sito prope Beche.

Digitized by Google

No. 4. — Arnt Diederic zoen van Ouderaen hout de heerlicheyt van Beche, den chyns, de renten ende gerotten, daer aff gepleten syn iij buenre eussels die Dyederic Wouters soen hout (Archives Générales du Royaume, Spechtboek, p. 77).

Die vier Acte fallen in die gleiche Zeitperiode, 1312.

Beke in Numero 1, und *Beche* in Numero 2 und 3, sind ein und dieselbe Oertlichkeit. Derselbe Zunamen, und derselbe Vornamen für den Lehensmann, beweisen dies hinlänglich. Walterus de Tilia bewohnte Beche (zu Folge der Worte »prope domum suam ibidem«), und er hatte in dieser Oertlichkeit, welche er bewohnte, oder wenigstens in nächster Nähe (apud Beke), andere Parzellen, als Ergänzung dienende Lehen, genommen.

In Numero 1 gibt das Spechtboek klar zu verstehen, dass Dierick van der Lynden, von Myssche, Sohn des Walter van der Lynden genannt Van Oudraen, seinem Vater in dem Lehen nachfolgte. Aber, aus dem 2ten Act kann man nicht schliessen, dass Walterus de Tilia, de Beche, seinem Vater Walterus de Tilia nachfolgte, sondern nur, dass in 1312 er, Walter de Tilia, Sohn eines anderen Walter de Tilia, das, in Beche, bei dem von ihm bewohnten Hause gelegene dimidium bonuarium prati, als Lehen besass.

Die genealogischen Aufschlüsse, welche wir aus den zwei oben beschriebenen Lehen schöpfen, sind somit: dass in 1312, in Myssche, nicht weit von *Beke*, ein Dierick de Tylia, und in *Beche oder Beke* selbst, ein Walter de Tylia (Van der Lynden) lebten, alle beide, Söhne eines Walter de Tylia, welche somit gegen das Ende des 13. Jahrhunderts gelebt haben, und vielleicht noch in 1312 am Leben waren; der Act sagt, thatsächlich, nicht filius quondam Walteri, sondern einfach filius Walteri, und, da Numero 2 auch nicht Didderic wilen Wouterszoen sagt, sondern nur Didderic Wouterszoen, so kann man dasselbe wie für Numero 1 annehmen. Es ist noch mehr. Didderic Wouters zoen van der Lynden in Numero 1 ist identisch mit dominus Theodorici de Beche in Numero 3 und mit Arnt *Diederic* zoen van Ouderaen in Numero 4. Nach dem letzten Akte ist die Herrlichheit Beche im Besitze seines Sohnes Arnold in 1374.

Das folgende auf den Akten des Stootboek und des Spechtboek beruhende genealogische Fragment beweist den genealogischen Zusammenhang der in den 4 obigen Akten repräsentirten Persönlichkeiten.

Digitized by Google

Walterus I de Tilia = Vanderlynden = Van der Linden

Walter II de Tilia, vander lynden wird mit einem halben Bünder Land bei Ouderaen belehnt	Dierick van der Linden, genannt Van Ouderaen nach einem in der Gemeinde Beche gelegenen Hof.
Dierick vanderlinden welcher die 3 Bünder Eussels zu Lehen hatte. Er starb wahrscheinlich ohne Erben, denn der halbe Bünder, mit dem sein Vater in 1312 belehnt wurde, findet sich in 1374 bei der jüngeren Linie. Vielleicht ist er auch ausgewandert	Arnold {Van der linden / Van Ouderaen} welcher die Herlichheit Beche besass (1374.)
	Dierick {Van der linden / Van Ouderaen} welcher $^1/_2$ seiner Güter auf Geldolf van der Linden und $^1/_2$ auf Dierick van Ouderaen, Sohn des Johan, übertrug, unter anderen den $^1/_2$ Bünder bei Ouderaen mit welchem Walter de Tilia in 1312 belehnt wurde.

(Navorscher 1895, Drei Beiträge zur Geschichte des Hauses Van Lynden, C) Der Besitz der Herrlichheit Beche oder Beke gibt hier, in klassischer Weise Ausdruck über die Identität der Namen Lynde und Beke.

Der dominus Theodoricus de Beke in Numero 3, ist demnach identisch mit Diederic Wouters zoen van der Lynden, geheiten Van Ouderaen, in Numero 1, und mit Diederick in Numero 4, weil er, der Titel dominus sagt es, Besitzer der Herrlichheit Beche war zu derselben Zeit wie Dierick van der Lynden genannt Van Ouderaen, und weil bei beiden die Herrlichheit Beke auf den Sohn und Nachfolger, Arnold, überging (Numero 3 & Numero 4), nicht zu sprechen von der Gleichheit der Vornamen, die bei beiden dieselben (Theodoricus = Didderic = Dierick) sind, sowie auch der Vorname des Sohnes & Nachfolger, der bei beiden auch der gleiche ist (Arnold). Ausserdem stimmt die Nachfolge auf Beke genau mit dem obigen genealogischen Fragment über die Nachkommenschaft des Walter I de Tilia = Van der Lynden.

Welches war die Oertlichkeit *Beke oder Beche*, von welcher die Acten 1 und 4 sprechen?

Digitized by Google

Es war, die Acten sagen es, ein Sitz der Familie Van der Lynden, Vasall des Herzogs von Brabant, und zwar derjenigen aus der älteren Linie der Van Linne (Martenslinde), hervorgegangen aus den heren van Millen, bei Herderen.

Wo ist diese Oertlichkeit *Beke oder Beche* gelegen?

Beke oder Beche, von welchem in den obigen 4 Acten die Rede ist, ist Beke oder Beche, bei Léau, in Brabant oder, wie es heute genannt wird, Geet-Betz oder Betz de la Gette (Wauters, A., La Belgique ancienne et moderne, Canton de Léau p. 162). Die eine Hälfte der Herrlichheit Beke oder Geet-Betz gehörte noch, zwischen 1402—1427, dem Geldolf van Wynde, Sohn des Geldolf van Lynde oder Van der Linden genannt Van Wynde (Navorscher 1911, pp. 174 & 175.)

Bei Beke oder Geet-Betz liegt *Büdingen*, ein anderer Sitz der Van der Lynden, über welchen wir ihm I Theil dieser Studie, unter Bremsoen, berichtet haben.

Oudraen ist ein Hof In Beke oder Geet-Betz, nach welchem sich ein zweig der Van der Linden genannt und geschrieben hat (Wauters, A, Geschichte von Geet-Betz).

Der obgenannte Walter II van der Linden kämpfte in der Schlacht von Bastweitler, 21 August 1371, ebenso dessen Vetter, Geldolf I van der Linden, unter dem Herzog Wencelas von Brabant, dessen Vasallen sie waren. Walter II, 1374. siegelte: A. Geviert; in 1 und 4. ein Turnierkragen zu drei Latzen, mit einem fünfstrahligen Stern; in 2 und 3, besät mit Lilien, und belegt mit einem Turnierkragen zu drei Latzen.[1]) B. Geviert; in 1 und 4 ein fünfstrahliger Stern, überhöht von einem Turnierkragen; in 2 und 3, drei verkürzte Pfähle, mit sechs Kreuzchen, drei oben

Fig. 4.

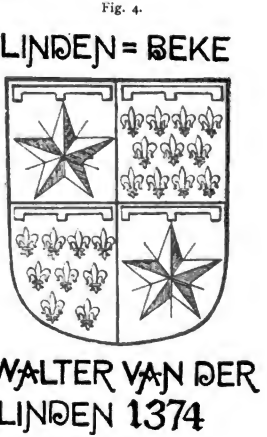

[1]) Figur 4.

Digitized by Google

und drei unten, letztere 2 und 1 gestellt im dritten Viertel. [1])

Dessen Bruder, Dierick van der Linden genannt *Van Oudraen*, 1374, nach dem oben genannten Hof Oudraen in Beke oder Geet-Betz, siegelte: Geviert; in 1 und 4, ein Turnierkragen; in 2 und 3, drei verkürzte Pfähle, mit sechs Kreuzchen, drei oben drei unten (2 1) (Navorscher 1894: p. 151, Ibid. 1911, pp. 89 & 90). [2])

Fig. 3.

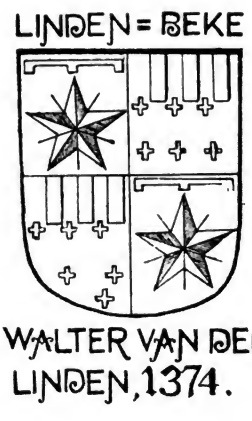

Fig. 5.

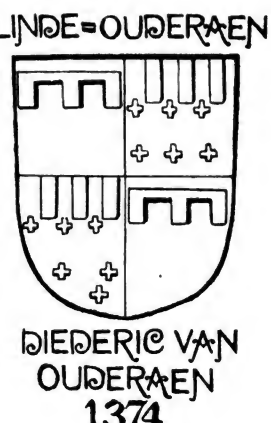

Das Wappen des oben genannten Geldolf I van der Linden ist ein *gekrönter Löwe*, das Wappenthier des Gesammtgeschlechtes.

Die drei vorstehenden Van Linden'schen Siegelwappen zeigen alle, in 1 und 4, *den Turnierkragen zu drei Latzen*, welches ein zu den Wappen der Van der Linden von Beke oder Geet, Betz gehörendes Concurrenzstück des Wappenthieres (Löwe) ist, das seinen Ursprung hat in der älteren Linie der Van Linne (Martenslinde), aus der sie hervorgehen, und die es desshalb zur Anwendung gebracht hat, um sich von den Van Millen, bei Herderen, von denen sie abstammt, und die, wie sie den Löwen führten, zu unterscheiden.

[1]) Figuren 3 und 4.
[2]) Figur 5.

Digitized by Google

Die Verwendung des Turnierkragens, der unter den figürlichen Beizeichen die erste Stelle einnimmt, im Wappen der Van Lynden van Wynde, und in demjenigen der Van Winde genannt Van der Linden ist keine willkürliche, sondern eine bleibende Zuthat, und wird, wie wir eben gesehen, auch von den Van der Linden alias Van Beke geführt. Er ist, in letzterem Falle, mit einem fünfstrahligen *Stern* vereint, *der als das heraldische Symbol der Herrlichheit Beke anzusprechen ist, welches derjenige Van Lynden der in diesen Bezitz succedirte, zu gleicher Zeit mit dem Namen des lezteren adoptirte*, wie in der Urkunde von 1264 zu ersehen ist. [1]) Wenn das an letzterer hängende Siegelwappen des Balduinus de Beke *drei* Sterne zeigt. so ist hier zu bemerken, das bei den Figuren die Dreizahl stets auf die Einheit als ihr Ursprüngliches zurückführt, und allemal auf eine jüngere Abzweigung vom Hauptstamme hindeutet.

Fig. 2.

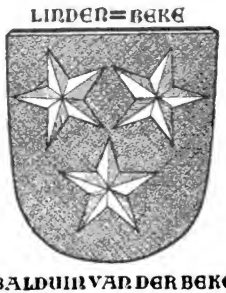

Die erwähnten Siegelwappen Walters II van der Linden enthüllen dessen Besitzstand und dessen Abstammung: In A: Geviert; in 1 und 4 der Turnierkragen, für *Lynde* (Martenslynde), vereint mit dem fünfstrahligen Stern, für *Beke;* in 2 und 3, abermals den Turnierkragen, für *Lynde*, vereint mit Lilien, für *Millen*. [2])

B. Geviert; in 1 und 4, den Turnierkragen, für *Linde*, vereint mit dem 5 strahligen Stern, für *Beke;* in 2 und 3, drei verkürzte Pfähle, mit 6 Kreuzchen, für *Ouderaen*, [3]) einem neuen, bei *Beke* gelegenen Besitze der Van der Linden, der in der Folge auf Didderic van der Linden, Bruder des Walter, überging, dessen Namen und Wappen er adoptirte: Geviert; in 1 und 4, der Turnierkragen, für *Linde*; in 2 und 3, drei verkürzte Pfähle, mit 6 Kreuzchen, für *Ouderaen*. [4])

[1]) Figur 2.
[2]) Figur 4.
[3]) Figur 3.
[4]) Figur 5.

Digitized by Google

Die weiteren, in den Archiven deponirten Siegelwappen der Van der Beke, von Beke oder Geet-Betz, zeigen eine Wiederholung derjenigen, der aus den Van Millen, bei Herderen, hervorgegangenen Van Linden (S. De Raadt, Sceaux Armoriés des Pays-Bas).

Franco de Rivo (Beke), 1342: *drei Rosen, überhöht von drei hängenden Hämmern*, erinnert an die Rose der Van Lynde, von Lynde und Spauwen, und an die drei Hämmer im Wappen der Van Linden, bei Löwen, sowie an das Wappen der Schöffen von Linde, welches *identisch* ist mit dem Wappen des Franco de Rivo (Beke), 1342 [1])

Die *Sparren* in den Siegelwappen des Johan van der Beke, 1358, und des Bartholomeus van Beke, 1374, repräsentiren das Wappenbild der Van Winde genannt Van Linde, und der Van der Lynden von Herenthout. [2])

Der Schrägbalken mit zwei *Löwen*, und der *Adler*, als Helmzier im Wappen des Henrik van der Beek, erinnert, in betreff der Wappenthiere, an das Wappensymbol des Gesammtgeschlechtes. [3]) Die *Lilie* im Wappen des Gotfried van Beke treffen wir bei den Van Linden (Ordingen), bei den Van Rode, und bei den Van Millen.

Die drei *Hämmer*, im Wappen des Peter van der Beken, 1374, sind das heraldische Zeichen der Van Linden [4]), bei Löwen, und der *Adler*, im Wappen des Johan van der Beyke, ist: das Wappenthier des Gesammtgeschlechtes. [5])

Somit Beke oder Beche = Lynden oder Lynde.

Es ist aber hier noch eine Oertlichkeit, namens *Beke*, in Betracht zu ziehen: *Beek* oder *Beke*, bei Bracht, im ehemaligen Gebiete von Wassenberg, und wir machen die Wahrnehmung, dass auch hier die Namen Linden und Beke identisch sind, denn, in einer Urkunde von 1627 sind Johan van Lynen (Lynden) und Johan van der Beick ein und dieselbe Persönlichkeit: »... Later is dit leen (Beek) gereleveerd door Herman Noethens, Diederich Lynen (Lynden), *Johan Lynen off Van der Beick der Jonghe*,

[1]) Raadt, Jean Th. de, Sceaux Armoriés des Pays-Bas.
[2]) Bruxelles, Archives Générales du Royaume, Coll. Sigill. No. 22342. Die Wappen 1, 3 & 4 werden auch von Mr. de Raadt erwähnt. (B)
[3]) Raadt, Jean Th. de, Sceaux Armoriés des Pays-Bas.
[4]) Ibid.
[5]) Ibid.
[6]) Ibid.

Digitized by Google

etc., 23 Juli 1627 (Publications de la Societé Historique et Archéologique dans le duché de Limbourg, XXIV, p. 79).

Diese Van Beek oder Beke siegeln, geradeso, wie die Van der Lynden in Aachen, und die Van Lynden in Cleve und in Geldern, mit dem *Andreas-Kreuz im Schild, und dem Rumpf eines Bracken, als Helmzier.*[1])

Genau dasselbe Wappen geben Siebmacher, Fahne und Lefort

Fig. 1.

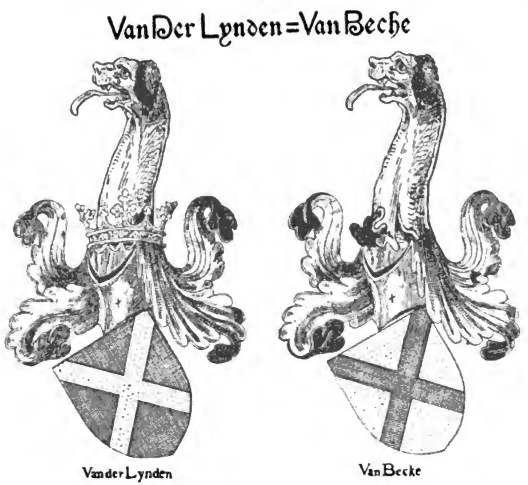

VAN DER LYNDEN / Schenken von Geldern, : IN SCHWARZ EIN GOLDENER SCHRAGEN / Helm: goldgekrönt, ein schwarzer Brackenrumpf mit ausgeschlagener Zunge. Decken: schwarz und gold. (Köln, Historisches Archiv, Nachlass Fahne, 4° n. 22, Blatt 110 b.)

N B Schragen = St Andreas Kreuz

VAN BECKE / Dasselbe Wappen wie Van der Lynden mit vertauschten Farben. Keine Helmkrone. (Köln, Historisches Archiv Nachlass Fahne, Quart n.° 22, f. 81 b.)

[1]) Figur 1.

Digitized by Google

den Van der Lynden oder Van Linden,[1]) und Familien mit gleichem Wappen, gleichem Familiennamen, im nämlichen Lande, sind eines Stammes und Ursprunges, zumal das Wappen einer der erheblichsten Beweise der Stammesgenossenschaft ist, und im Lehensweisen eine grosse Bedeutung hat, und Successionsberechtigung in sich schliesst.

Es ist somit erwiesen, dass sowohl Beke (Geet-Betz), bei Léau, als auch Beke, bei Brach, Linden'sche Familien-Sitze waren, deren Namen die jeweiligen Linden'schen Besitzer. zu ihren Zunamen benützt haben, wie dies im Mittelalter Gebrauch war. Beke (Geet-Betz), scheint die *ältere* Besitzung der Van Lynde gewesen zu sein, während Beke, bei Brach, wahrscheinlich einem jüngeren Zweig der Familie zufiel. *Die Van Lynde und die Van Beke sind daher ein und dieselbe Familie.* Der genealogische Zusammenhang kommt auch in deren Wappen zum Ausdruck:

Linden = In Schwarz, ein goldens Andreas-Kreuz:

Beke = In Gold, ein schwarzes Andreas-Kreuz. (Fig. 1).

Im Einklang mit den heraldischen Regeln, sind in der vorstehenden Wappenscheidung keine fremden Zusätze bemerkbar, sondern sie wurde durch eine a priori nicht erkennbare Umformung erreicht, indem sie durch eine *Verkehrung der Farben* bewirkt und die Figuren beibehalten wurden.

Auf welche Art die ältere Linie der Linne (Martenslinde) in den Besitz von Beke (Geet-Betz), bei Léau, und in denjenigen von Beke, bei Brach, gekommen ist, ob durch Kauf, Schenkung oder Belehnung, ist schwierig zu bestimmen, da in den Belgischen Archiven das diesbezügliche Urkundenmaterial fehlt, und zudem die Besitzverhältnisse auf dem Lande sich im 11ten Jahrhundert, noch in ziemlich dünnflüssigem Zustande befanden. Eins jedoch ist sicher: die Erwerbungen in den genannten zwei Oertlichkeiten müssen in der ersten Hälfte des 11ten Jahrhunderts, oder schon vorher, stattgefunden haben, da die Van Lynde und die Van

[1]) *Linden.* Erbschenken des Herzogthums Geldern: Schild: Auf Schwarz, ein Goldenes Andreaskreuz. Helm: gekrönt; Kopf und Hals eines schw. Bracken; Decken: Schwarz-Golden (Siebmacher. F., Grosses und Allgemeines Wappenbuch, III. 2te Abthg. p. 239, Tafel 289)

Linden, sie waren Erbschenken von Geldern, und ist ihr Wappen im Cöllnischen Vasallenbuch blasonirt: In Schwarz, ein goldenes Andreaskreuz, auf dem goldgekrönten Helm ein schwarzer Brackenrumpf, mit rother ausgeschlagener Zunge. Die Helmdecken sind schwarz-golden. Sie scheinen wohl mit den *Beek* und *Rohe* (Rode) eines Stammes zu sein (Fahne, Köllnische, Jülichsche und Bergsche Geschlechter, II, p. 88).

Die Van der Lynden, von Aachen, siegeln mit dem Ast-Andreaskreuz (Nav. 1911, p. 96 & 97.)

Digitized by Google

Beke, in 1066, Kampfgenossen des Guillaume de Normandie in der Schlacht von Hastings waren, d.h. weil sich die Van Lynde bereits in 1066 auch Van Beke genannt haben, müssen sie die Besitzungen in Beke, um die vorgenannte Zeit oder schon vorher erworben haben.

Es ist noch zu bemerken dass die Van Lynde oder Van Beke einige der wenigen Belgier gewesen sind, die sich in dieser denkwürdigen Schlacht bethätigt haben, da beinahe alle übrigen, in der Battle Abbey Roll genannten Kampfgenossen (740 an der Zahl) Normännisch-Französische Namen führen, später haben sich, nach Mr. Charles Piot, im Jahre 1111, noch andere Belgier den Normannen, in England, angeschlossen, so namentlich die De Rode oder Rhodes.

Die De la Lynde finden wir als bedeutende Grundbesitzer in sieben Englischen Grafschaften, und ebenso mächtig im Rathe der Krone. Dasselbe bezieht sich, wie wir eingangs gezeigt, auch auf die De Beke und die De Rode, über welch letztere wir im 3ten Abschnitt dieser Studie berichten werden. Diese bevorzugte Stellung der drei Familien verschiedenen Namens, und eines Stammes, deutet auf deren Normännisch-Scandinavischen Ursprung hin, und sie bezeugt auch, dass die hervorragenden Vertreter dieses mächtigen Stammes die Niederlande verlassen haben, um sich den Normännischen Eroberern, in England, anzuschliessen, so dass nur einige jüngere Söhne, in den Niederlanden zurückgeblieben sind, und sich daselbst zerstreut haben, worin man den Grund erblicken muss, warum es so schwierig war, einen genealogischen Zusammenhang unter denselben festzustellen.

Und der Normännische Ursprung der Van Lynde, Van Beke und Van Rode wird bekräftigt, durch die Thatsache, dass die drei Familien verschiedenen Namens, aber eines Stammes, von Beginn ihrer Ankunft in England in 1066, zu hohen Ehren, grossem Einfluss sind; und sehr bedeutendem Grundbesitz gekommen, was sich nur aus derem Normännische Ursprung erklären lässt Wären sie Niederdeutsch-Vlämischer Herkunft gewesen, wie man aus deren Familiensitzen in den Belgischen Provinzen vermuthen müsste, so kann man mit Sicherheit annehmen, dass sie sich in solchem Falle dem Normännischen Eroberer von England *nicht* angeschlossen hätten, weil sie gezwungen gewesen wären ihre

Digitized by Google

eigenen Stammesgenossen, die damals vorherrschend Anglo-Sächsische Bevölkerung in England zu unterdrücken, wie das die Normannen mit rauher Hand gethan haben.

Gerade so wenig wie die Französischen Normannen, nach der von ihnen durchgeführten Eroberung von England ihre Sprache (Normännisch-Französisch), der daselbst wohnenden Niederdeutschen, und Keltischen Bevölkerung, aus wohlverstandenem, eigenen Interesse nicht aufzudrängen wagten, den Grund zu einer neuen, aus Niederdeutschen, Scandinavischen und Französischen Worten zusammengesetzten Sprache, der modernen Englischen Sprache, legten, ebenso erging es in den Niederlanden, wo, seit den frühesten Zeiten Normannen-Einfälle stattgefunden haben, bei welchen ein Theil derselben sich daselbst, namentlich in Holland, ständig niedergelassen hatte, und in Folge dessen einen Umschwung in den daselbst bestehenden Sprachverhältnissen einführte: aus der vormals Niederdeutschen Sprache wurde ein mit Normännisch-Skandinavischen Worten durchtränktes Idiom, aus welchem sich die heutige Holländische Sprache entwickelt hat.

Dieselbe Sprachen-Veränderung ging in den aus Niederdeutscher Bevölkerung bestehenden Belgischen Provinzen vor sich, mit dem Unterschied, dass die daselbst sich aus dem Niederdeutschen entwickelnde Vlämische Sprache, weniger mit Normännisch-Skandinavischen Worten vermischt wurde, weil nur ein kleiner Bruchtheil der Normannen, sich dort festgesetzt hatte, aus welchem Grunde die Vlämische Sprache mehr Ähnlichkeit mit der Deutschen Sprache hat als die Holländische.

Der Mischung der Skandinavischen mit der Niederdeutschen Volksrace verdankt Holland auch seine einstigen grossen Seehelden, und sein heutiges Colonialreich.[1])

Das Gleiche muss von England gesagt werden, welches in Folge des Normännisch-Skandinavischen Einschlages in seine Bevölkerung, die ethischen und physischen Eigenschaften entwickeln konnte, welche zur Gründung des grössten Reiches, das die Welt je gesehen, geführt hat.

Viele in den Niederlanden hervorragende Geschlechter leiten, unbewusst, ihre Abstammung von den Normannen ab, und, würde man archivalische Forschungen anstellen über den Ursprung der heren van Wassenberg, aus denen die Grafen van Geldern und Zütphen, Van Cleve, Van Heinsberg, Van Kessel, wie auch die

[1]) Das können wir nicht ganz und gar unterschreiben. RED. NAV.

Digitized by Google

Herzoge van Limburg etc., hervorgegangen sind, so würde es sich herausstellen, dass dieselben Skandinavisch-Normännischen Ursprungs waren.

Das Wappen der De la Lynde und der De Beke.

Analog dem Wappenthier (Löwe) des Gesammt-Geschlechtes [1]), ist das Wappenthier der De Beke, und daher auch der De la Lynde, der *Löwe* [2]). Die Concurrenzbilder des Wappenthieres sind für die *De la Lynde*, das *Gedornte Kreuz*, für die *De Beke*, das *Ankerkreuz*, und das *Kreuz* [3]).

Die Linie der Van Lynne oder Lynde (Martenslynde), die sich in dem Gebiet von Cleve ausgebreitet hatte, und durch den streitbaren Gerhard van Lynne (bei Krefeld), wenn auch nur auf kurze Zeit, in den Besitz einer Grafschaft dieses Namens kam [4]), führte das *Andreaskreuz*, das sie später, bei ihrem Uebergang nach Geldern, 1333, in ein *Kreuz* umformte.

Das Kreuz der Van Lynde oder De Lynde stammt entweder von dem Deutsch-Ritterorden, dessen Lehensmänner sie waren, und dessen heraldisches Symbol, in der frühen Zeitperiode, ein Kreuz war, oder auch von den heren van Millen, bei Herderen, aus denen die De Lynde hervorgegangen sind, und von welchen eine Linie das Kreuz führte.

Da die De la Lynde, und die De Beke, bereits in 1066, als Kampfgenossen des Guillaume de Normandie, in der Schlacht von Hastings, erscheinen, also zu einer Zeitperiode, in welcher die Wappen noch nicht bekannt waren — denn erst gegen Ende, genau im letzten Viertel des 12ten Jahrhunderts kommt die Bezeichnung von wâpen oder wâfen für die Schildzeichen auf, zuerst in Erec des Hartmann von der Aue, gedichtet um 1190 — und wie wir in dieser Studie nachgewiesen haben, dass die Van Lynde alias Van Beke, aus den Van Lynde (Martenslinde), bei Bilsen, ihren Ursprung herleiten, und die letzteren, als Concurrenzbilder zu den Wappenthieren ihres Geschlechtes (Löwe, Adler), das Kreuz, das Andreaskreuz, die Rose und den Sparren geführt haben, und zum Theile noch führen, die Kreuze aber der De la Lynde, und der De Beke, in England, eine *andere* Form zeigen,

[1]) De Navorscher 1908, Das Wappen der Von Linden. p. 350.
[2]) Ibid., 1912, Das Siegel des Anthony de Beke, Fürstbischof von Durnham.
[3]) Ibid., 1912, Die De la Lynde, in England.
[4]) Ibid., 1908, VI, Die Van Lynde, in Geldern, pp. 362.63.

Digitized by Google

als wie diejenigen welche ihre Stammesgenossen, in den Niederlanden, geführt haben, so stellt sich die Frage, wie es kommt, dass diesbezüglich bei denselben eine Verschiedenheit in der Form des Kreuzes wahrzunehmen ist, und aus welchem Grunde sie, wie ihre Stammesgenossen, in den Niederlanden, wenn auch in anderer Form, das Kreuz, als heraldisches Symbol ihr eigen nennen?

Man muss annehmen, dass die De la Lynde, in England, in einer gewissen Verbindung mit ihren Stammesgenossen in den Niederlanden geblieben sind, geradeso wie die letzteren in einer gewissen Verbindung mit den Französischen Normannen gestanden haben mussten, um, in 1066, als Kampfgenossen der letzteren, in England, erscheinen zu können. Dies vorausgesetzt, haben dieselben, sicherlich, gegen Ende des 12ten Iahrhunderts, als die Bezeichnung wâpen oder wâfen für die Schildzeichen aufgekommen ist, bei ihren Stammesgenossen, in den Niederlanden, Anfrage gehalten, welche Schildzeichen dieselben sich erwählt haben, — denn dass die Wappen ursprünglich aus eigener Wahl nach freiem Belieben jedes Einzelnen angenommen wurden, kann füglich keinem Zweifel unterliegen — und sie werden ohne Zweifel die Antwort erhalten haben, dass die Wappenthiere des Geschlechtes, der Löwe und der Adler seien, und dass deren Haupt-Konkonkurrenz-Bilder das Kreuz, das Andreas Kreuz, und das Tatzenkreuz sind. Diese Nachricht dürfte wohl die Veranlassung gewesen sein zur Annahme des Kreuzes, als Schildzeichen der De Lynde alias De Beke, in England.

Wenn nun das Kreuz im Wappen der De la Lynde, und der Beke, in England, andere Formen angenommen hat von denjenigen ihrer Stammesgenossen in den Niederlanden, so muss diese Thatsache darauf zurückgeführt werden, dass sie, gemass dem Gebrauch der Zeitperiode, gezwungen waren sich einer *Wappenscheidung* ohne Hinzufügung fremder Zusätze zu bedienen, in Folge ihrer Niederlassung in England, und sie erreichten dieselbe durch eine Umformung des Wappens: aus dem Kreuz und dem Andreas-Kreuz der Van Lynde und der Van Beke, in den Niederlanden, wurden, bei deren Niederlassung in England, das Gedornte Kreuz resp. das Anker Kreuz.

Eine Linie der De Beke, in England, führte aber auch das Kreuz, wie aus einem Siegel des Nikolaus de Beke, 1369, hervorgeht: A cross, Crest: on a helmet, out of a ducal coronet a

Digitized by Google

boars head and neck (Ein *Kreuz;* über dem Helm eine herzogliche Krone, darauf ein Wildschweinrumpf). [1])

Es muss aber noch ein anderer Umstand in Betracht gezogen werden, dem die genannte Wappenscheidung zugeschrieben werden muss.

Wie mit der Fahne die Fürstenlehen, so wurden mit dem Schild die Ritterlehen geliehen. Schildlehen wurden die Ritterlehen desshalb genannt, weil sie mit dem Schild im Gefolge der Lehensherren verdient werden mussten. In 1220 sehen wir Godeverde Van Linne (Martenslinde) als einen der Zeugen bei der Gründung der Deutsch-Ritter-Ordens Kapelle, in Alten-Biessen [2]), und von dieser Zeitperiode an, erscheinen die altere-wie auch die jüngere Linie der Van Linne (Martenslinde), neben ihrem bedeutendem Allodbesitz, in einem beinahe unzertrennlichen Lehensbesitzverhältniss zum Deutsch-Ritter-Orden, dessen heraldisches Symbol, das Kreuz, sie in der Folge, als Concurrenzbild zu ihren Wappenthiere (Löwe, Adler.), zu ihrem Schildzeichen gemacht haben, denn ursprünglich und noch zu einem grossen Theile des 13 Jahrhunderts war es der *Schild des Lehensherrn d.h. der mit dem Wappen desselben bezeichnete Schild*, vermittelst dessen der Ritter belehnt wurde.

Die De Lynde alias De Beke, in England, durften daher nicht genau dasselbe heraldische Zeichen führen, wie ihre Stammesgenossen in den Niederlanden, weil sie under anderen Lehensverhältaissen standen als dieśe. Sie durften aber ein Sonderwappen annehmen. Jedoch, um mit ihren Stammesgenossen, in der Nachfolge, nicht zu brechen, haben sie, da das Wappen ein Beweis der Stammesgenossenschaft, das zur Schau getragene Merkmal einer Succession-Berechtigung ist, das Kreuz, in anderen Form, als Schildzeichen angenommen, um bei etwaiger Rückkehr von Stammesgenozsen in die Niederlande, der Lehens*nachfolge* nicht verlustig zu werden.

Die Wappenscheidung bei stammesverwandten Geschlechtern, in diesem Falle, bei den De Lynde alias De Beke, in England, muss daher auf eine Lehens-Absonderung in einem anderen Lande bezogen werden, und sie haben die in Folge dessen nothwendig, gewordene Wappen-Scheidung wohl im Einverständnisse mit ihren Stammesgenossen, in den Niederlanden, vollzogen.

Fortsetzung: Die De Rode, in England.

ADHEMAR DE LYNDEN.

[1]) Beilage I.

[2]) De Navorscher 1908, VI, Die Van Lynden, in Geldern.

Digitized by Google

A.

Delalinde: from Lynde, near Lille and Hazebrook, Flanders. »The manor of Bolebrooke in Sussex belonged, temp. Ed. I., to the family of De la Lynde, whose ultimate heiress carried it to that of Dalyngruge, ancestor of the founder of Bodiham Castle.« (Lower's Sussex.) We also meet with them in the adjoining counties. John de la Lynde in 1272 held Paddington, Pembroke, and Walton in Surrey. Sir Humphrey Lynde, the learned author of *Via Tuta*, was of Cobham in the seventeenth century. A tenement in Sheffield-Lingffield long retained the name of Le Lynde Place. (See Manning's Surrey.) John de la Lynde was present at Agincourt, in the retinue of Lord Maltravers. Alexander and John de la Lynde were among the principal landowners in Somerset in the time of Edward I. In Dorsetshire the name appears as early as 1165, when Robert de la Lynde is mentioned as a landowner there (Liber Niger). The bailiwick of Purstock Forest was granted by Henry III to John de la Linde. Another of the name fell into dire disgrace with the same sovereign.« King Herny III having disported himself in the forest of Blakemore, he spared one beautiful and goodly white hart, which afterwards Sir Thomas de la Linde, a neighbour gentleman of *ancient* descent and special note, with his companion pursuing, killed at this place.« (King's Stagg Bridge). »The King took so great indignation against him that he not only punished them with imprisonment and a grievous fine of money, but taxed their lands, the owners of which yearly ever since that day pay a round sum of money, by way of amercement, into the Exchequer, called White Hart Silver; in memory of which this county needeth no better remembrance than the annual payment;« and the forest for some time lost its ancient name, and was called the Forest of White Hart.« (Coker). The grandson of this Sir Thomas left no heirs save daughters; but the name is found in Dorsetshire up to the sixteenth century. John Delalind was one of »the considerable men of the county, able to dispend £ 12 per annum« in the time of Henry VI; Sir Thomas Delalind was Sheriff of Dorset in 1517; and George Delalind of Clenston filled the same office in 1551. In Shropshire« a patent of August 12, 1267, directs John de la Lynde (Justiciar) to ascertain whether John Fitz Hugh of Strattondale had killed John Treget in selfdefence.« (Eyton). This

Digitized by Google

John (afterwards Constable of the Tower) was of Bolebrook, Sussex.« Sir Thomas de la Lynde, in the fifteenth century, represented the ancient Dorsetshire house of Herring of Herringstone, and thus the representation of the Herring family passed to the purchaser of their ancient lands. The families of Herringstone and Bridehead quartered, through Thomas de la Lynde, the wellknown armes parlantes of the herrings.« (Woodward's Hants). Hampshire also claims the legend of the White Hart for its forest of Kingwood.

The family is mentioned by Leland. »Delalinde dwellyd at Herteley two Miles from Ceren Abbey, and yet it is theyr Name.« (The Battle Abbey Roll, with some account of the Norman Lineages. By the Duchess of Cleveland, London, 1889 in 3 vols, Vol. I., p. 310 & 311.)

Digitized by Google

C.

a) **De la Lynde, John** (E. III. Roll) *and Sir Walter*, of Sussex (E. II. Roll) bore, *argent a cross engrailed gules* (F.); St. George and Parliamentary Rolls. Borne also by John Le Fitz Henry, Andrew Levaat, and Paine Tibtot (Foster, I., Some Feudal Coats of Arms, and others, p. 67).

Anmerkung. Der hier genannte Sir Walter war der Sohn und Nachfolger des Sir John de la Lynde, Knight, 1210—1273 (Beilage B, und Figuren 1 und 2).

b) *Sir Walter de la Lynde, Knight*, 1273: *Argent, a cross engrailed gules* (British Museum, Harley Ms. 6137, fol. 9; Navorscher 1896, Geschichte der De la Lynde, in England, p. 352). Fig. 2.

c) *Joan de la Linde*, 1250: *argent, a cross engrailed gules* (Brit. Mus. Harley Ms. 6589, fol. 16 b; Navorscher 1896, p. 352).

d) Payne Tibtot port *d' Argent et une crois engrelée goules. John de la lynde port mesmes* (Brit. Mus., Harley Ms. 6137, fol. 30). Navorscher 1896, p. 352.

e) *Elias de la Lynde*, 1377: *a cross lozengy*. Crest: a human arm and hand bare, holding a hawk. Legend: Sigillum Elye de la Lynde (Brit. Mus. Harley ch. 53. c. 10.) (Fig. 3).

f) *Sir Thomas de la Lynde. of Clenston* (Devon.), *Knight*, 1510: *gules, three stag's heads couped argent* (Brit. Mus. Harley Ms. 1451, fol. 129^{b} = 195^{b}); (Fig. 4).

D.

a) **Wind(e)**. *Johannes de Winda, miles*, illustris viri domini W., comitis iuliacensis, dapifer, 1264: *un lion* (Düsseldorf, Commanderie des Biesen, N° 11; Raadt, Jean Th. de, Sceaux-armoriés des Pays-Bas.)

b) —, *Walterus, miles de Winde:* Gerardus de Felpe (Velp) se sert de son sceaux, quia propriam non habeo, 1272: *un lion et un bâton engrêlé brochant* (Abb. d' Oplinter A. G. B.) (Ibid.)

c) —, *Jean van Winde, échevin de Léau*, 1358: *un lion et un bâton brochant.* (Leau, N°. 46.) (Ibid.)

L' invent. des chartes de la ville de Léau blasonne: »écu chargé *d' un lion rampant à la bande.* «L' armorial manuscrit de Saint-Trond attribue à Van Wynde: *d' azur au lion d' argent, l' épaule chargée d' un petit lambel de guenles.* (Ibid.)

Digitized by Google

d) —, *Jean van Winde*, jadis prisonnier à Basweiler, dans la rotte de Wilre; i. t, 168 moutons, 1374: *un lion et une barre brochante, chargée de trois roses.* L.: † S. Johan d. Winde. (Chartes des ducs de Brabant.) (Ibid.)

e) —, *Olivier van Winde*, prisonnier illec, sous Jacques de Bourbon; i. t.: 260 moutons, 1374: plain; au chef chargé de trois fers de lance. Sur le tout: *un écusson de lion.* L.: † Oliveri de Winde. (Ibid.)

f) —, *Jean van Winde, échevin de Tirlemont.* 1510: *un lion et un lambel brochant* (greffes scabinaux, Louvain, c. 5645.) (Ibid.)

g) —, *Jean van Winde, échevin de Tirlemont*, 1536: *un lion et un lambel brochant.* L.: † S. Joh .... scabis th. n. (Heijlissem) (Ibid.)

h) Bremsoen (Johannes dictus), miles, s' engage, moyennant 24 livres de vieux gros, à servir le duc de Brabant, cum septem viris, una nobiscum, probis et honestis .... cum galeis armatis et .... equitatis, dans la présente guerre entre l' Angleterre et la France, 11 avril 1339: *un lion.* L.: † *S. Johis Braso de Winde* milit. (B, N°. 506.) (Ibid.)

i) Lambert Brempsoens, chev., alse gerfhere te Buding(h)en 1358: *un lion* (Leau, N°. 46), (Ibid.)

k) 1339 avril 10. *Johannes de Lynden de Wynde, miles*, s' engage, moyennant, 21 livres de vieux gros, à suivre le duc de Brabant, cum sex viris, una nobiscum, probis et honestis, bene et honorabiliter cum galeis armatis et .... decenter armatis, dans la guerre entre l' Angleterre et la France: *un lion et un lambel brochant.* L. † *S. Jan van Winde.* (Chartes des ducs de Brabant, N°. 499.) (Ibid.)

l) 1374—'81. *Geldolphe van der Linden*, jadis prisonnier à Basweiler, sous la bannière de Diest; i. t. 247 moutons; scelle pour Bolle van den Hove, prisonnier illec, sous, la même bannière, i. t. 16 moutons, 1374: *un lion couronne.* L. † *S, Gheldolf va Winde.* (Ibid.)

m) 1374. Willem Gielys van Winde (Nederwinden): ein erniedrigter Sparren mit Turnierkragen. (Bruxelles, Archives Générales du Royaume, Urkunden von Bastweiler.)

n) 1400. Pauline van Winde, Aebtissin von Orienten: ein Löwe; über das Ganze ein Turnierkragen. (Ibid. Archiv der Abtei Orienten.)

Digitized by Google

o) 1374. Gauthier (Walter) van Winde: Écu écartelé; au 1 et au 4, d' une bande, au 2 et au 3, d' un plain sous un chef chargé de trois pals. (Bruxelles, Archives générales du Royaume, Chartes des ducs de Brabant, No. 22382.)

p. 1299, Februar 18. Henricus dictus Vruda, Johannes dictus Judeus et Franco, fratres, filii Balduini de Overwinda (Archiv des Kapitels von St. Germain in Tirlemont, A sed. IV, n°. 2 fol. XII.vo).

q) 1326 und 1384. Henrik und Johan van Winde: ein Löwe, der Erste, über das Ganze ein (rechter, Schrägbalken, und der Zweite, einen linken Schrägbalken. (Archiv der Stadt Léau.)

E.

a) **Sanders (Jean)**, jadis prisonnier à Bäsweiler, sous Ranst; 996 moutons, 1374: *un lion et un lambel brochant, chacun de trois pendants chargé de trois besants ou tourteaux* (Raadt, Jean Th. de, Sceaux armoriés des Pays-Bas).

b) *Le même*, 1378: *même écu, mais le lambel non chargé.* L: S Jean Sanders (Ibid).

c) *Sanders (Gillis), dit Van der Linden*, plus proche hoir de feu son oncle, Gilles Sanders, jadis prisonnier à Bäsweiler, sous le sire de Perwez; i.t.: 140 moutons, 1378: *un lion et un lambel brochant.* L.: S. Gielis Sanders (Ibid.)

d) Jean Zanders, 1402: *un lion et un lambel brochant.* C. cassé. L.: S Jan Sanders (Ibid).

e) *Adrien Zanders, seigneur de Blaersvelt* (Blaesveld), 1481: *un lion*, surmonté(?) d' un lambel(?). C. deux pattes de cerf(?), plieés et affrontées (Ibid),

F. 1379 März 10.

Allen den ghenen dese letten selen sien en horen lesen salunt met kennissen der waerheit. *Wy Arnoud Zanders ende Zanders wilen Staes sone was van Scelle manne Joffrouwen Kâtelinen Jans wetteghe wijf van den Lare wilen Gosein Zanders dochter* maken cont en doen teverstane met desen jeghewdege letten dat come es vor Janne van den Lare alse hee en wettegh mobore Joffr. Kateline vor seit en voir ons in propren psoene *Gielijs van der Linden* en heeft bekent en verlijdt dat hij wettelec en wale vercocht heeft Willem van Karrebroec en Heylwighen Maes sine

Digitized by Google

wetteghe wive oine ene some va pennighe die hevn volcomelec en al es vergonden ene beemde houdende omtrent drie vierendeel luttel min ocht luttel meer en es gheleghe ten Essche binne der pchien van Scelle tusschen den beemde die wilen Gosein Zanders was aen deen zide en den beemde die wilen was Willems Cocs aen d' ander zide welken vorgh beemde de vorseide Gielys te leene hielt van der vorgh. Joffrouwe Kateline, daer so maende ons de vors. Jan van den Lare alse hee en wettegh mobore hoe hi des leens ontgaen soude, daer wijssden wij dat Gielijs vors. nemen soude een halm en des vertijen en opdraghe in de hande Jans van de Lare als hee en wettegh mobore met al sine rechte en behoudelec enyegheliken sine rechte tes vorgh Willems ende Heijlwighe behoef syns wetteghs wijfs, dat ghedaen daer maende ons vort de vorgh Jan van den Lare alse hee en wettegh mobore watter meer toe ghescien soude, daer wijsden wij mids dien dat de vorgh Joffr. Kateline hor leen selve noch niet ontfaen en hadde va onser gheminde vrouwe der htoghinen va Ghelre vrouwe des lands va Mechlen, dat hij 't behoude soude in sijn hande ten vorgh Willeme en Heijlwighe behoef tote ane der tijt dat Joffr. Kateline vors. selve haer leen ontfaen sal hebbe, en dan Heylwighe. Maes by wilcore en consente va Willem va Karrebroec hars wetteghs mans en mobors hare te desen drie vierendeel leens vorscrevene doen en inerve na den rechte van den lande en dat sonder haren cost.

En hier toe es ghesciet al datter sculdech toe was te ghesciene bij manessen Jans van den Lare alse hee en wettegh mombore diere sculdech op was te maene en bij wijsdoeme van ons manen vorgh diere sculdech op waren te wisene en enghenen pointe van rechte achter ghelate datter toe behoerde na den rechte van den lande en ome dat wij willen dat dit vast en ghestade ghehoude blive va ons en va onsen nacomelinghe den vorgh Willeme en Heylwighe sine wetteghe wive en hore nacomelinghe tot eeuwelke daghe ghelye alse vore ghescreve es so hebbe wij Jan van den Lare alse hee en Kateline onse wetteghe wijf vorgh. onse ppre zeghele ane dese letten ghehanghe. En wij Arnoud Zanders en Zanders wilen Staes sone van Scelle manne der vorgh. Joffr. Kateline hebbe ome de bede en tversoec van de ptijen i'n beiden ziden dese letteren ghezeghelt met onsen ppren zeghelen en ome dat *Gielys van der Linden* alse vercoepe kenne en lije dat ic

Digitized by Google

des vorgh leens outghegaen ben en verteghe hebbe te Willems en te Heylwighe behoef sijns wetteghs wijffs mette rechte en metten vonnisse so heb ic dese lren mede bezeghelt vuthanghede met mine ppren zeghele. In kennessen der waerheit. Ghegeve in 't jaer ons heen doe men screef dusentegh driehondert t' zeventegh ende neghene op den tienden dach van Merte.

Original auf Pgt, mit anhangenden Wappensiegeln der vier Aussteller. Das Wappen des Jan van den Lare: gespalten; vorn, getheilt; oben, ein schwebendes Andreaskreuz, unten, Eisenhutfeh (4, 3, 2, 1); hinten, ein Turnierkragen zu drei Latzen (oben). Helmkleinod: Büffelhörner, je 2 mal horizontal gebändert. Das Wappen der drei anderen Siegel ist identisch: Ein Löwe, über das Ganze ein Turnierkragen zu drei Latzen. Die Umschrift des 2ten Siegels lautet: Kateline Sanders, die des dritten: S Aert (Arnold) Sanders, die des vierten: Sigil(lu) (Gie)lis Sanders. (In der Urkunde genannt Gielijs van der Linden.)

Umschrift: (Sigi)llu Johannis de Lare.

(Antwerpen, Staatsarchiv. Urkunde der Abtei von Sanct Bernhard (bei Schelle am Escaut.)

N.B. Arnold Zanders von Schelle, war Sohn des Staes (Eustachius) Zanders von Schelle. Kateline (Katherine) Zanders war Tocbter des Gosuin Zanders, und Gemahlin des Jan van de Lare. Die Herzogin von Geldern wird, in der Urkunde, Vrouwe des Landes Mecheln genannt.

G.

British Museum. Rolls Series XXVII, Ed. Shirley. Royal und other Historical letters illustrative of the reign of Henry III (1216—1272), vol II pp. 161, 164, 171, 172 n. 177. 180, 187, 223, 240, 241, 325.

Frequent mention of *John de la Linde or Lelinda, or La Lynde* who was employed by the king as his messenger or Envoy.

1) on p. 172 n. he is referred to as *Seneschal of Limoges* appointed 14 Aug. 1261
2) on p. 180 in a letter from *John de la Linde* to Henry III, giving an account of the atrocious acts of cruelty etc. committed by the Viscount of Limoges against the citizens. About Sept. 1261.

Digitized by Google

3) on p. 223. A similar letter. 29 Nv. 1262.
4) on p. 325. A letter from E. de Gonsell, Sheriff of York to *John de la Linde* Justiciar. 1268.

Brit. Mus. Rolls Series XII. Ed. Riley Liber Custumarum V. 5. P.I.

5) p. 255 *John de la Lynde*, witness to charter of Henry III to the citizens of London, 52 Henry III (1268).
6) — Do — p. 377. Note of suit between *Claricia quae fuit uxor Johannis de Lynde* et magistrum Thomam in placito Dotis. 14 Edw. II (1320—1).

Brit. Mus. Rolls Series. H. T. Riley: Monumenta Gildhall. Londoniensis,

7) Vol. II pt. I. p. 255. *John de la Lynde*, a witness. 52 Hen. III (1268).
8) ibid., p. 377. *Claricia quae fuit uxor Johannis de Lynde* (case quoted).

Brit. Mus. Calendar. Rotulorum Patentium-Record Office. Folio.

9) Rex concessit Johanni Walerande et *Johanni de la Lynde* civitatem et Turrim London' custodiend', apud Westm. 26 Nov. 50 Henry III (1266.)

Brit. Mus. Co. Somerset. Hundredum de Andredesfeld. Inquisitio facto apud Langfort.

10) p. 121. Dicunt etiam quod dominus Rex pater domini Edwardi Regis qui nunc est dedit *Johanni de Lynde* bedellariam hundredi predicti per cartam suam quam *Walterus de la Lynde* modo tenet, etc, 2 Edw. I (1276.)

British Museum, N. E. Hamilton: Inquisitio Comitatus Catabrigensis, etc. London 1876 (The Ely Inquisition is a Record preparatory to the taking of Domesday.)

a) p. 100 *Gillebertus* (al. Gislebett, al. Gilebertus) *de Lindona*, occurs among the jurymen of the two humdreds of Ely before, 1086.

b) 1167 *Robert de la Lynde*, held one Knights fee in Dorset, 12 Hen. II (1167) Beilage B.

British Museum, Catalogue of Ancient Deeds in the Public Record Office. Ed. by the Deputy Keeper of the Records.

Digitized by Google

c) C. 2242, *Peter de Lynde*. witness to a deed at Horsham, Co. Sussex, 13 century.

a) *Robert de la Lynde* occurs 28 and 40 Hen. III (1244 and. 1256.) Beilage B.

c) British Museum. Rotuli litterarum. clausarum Record Off. Folio p. 513 — Delivery by the Treasurer to Walter de Bures and *Ranulf de Lindt* ad semen emendum libras ad terras dominicas de dominico nostro de Writele seminandas 17 Oct. 1222.

Brit. Mus. Co. Somerset Hundredum de Wyleton. 4 Edw. I (1278) p. 125.

11) Dicunt quod *Johannes de la Lynde* habuit Bedellarium de Westdeperet de domino Henrico Rege.

Brit. Mus. Co. Somerset. Libera maneria de Brynfeld, Leuga, Langeford et Coyl.

12) p. 126. Dicunt quod Rob. de Badynton, subescaetor domini Regis, Sumerset, intravit manerium de Brynfeld statim *post mortem Johannis de la Lynde* racione cujusdam bedellarie in occidentali parte aque de Peret quam idem *Johannes* habuet de dono Domini Regis 4 Edw. I (1278.)

13) p. 222. Feoffment of Smire manor in Huggescumbe Hundred co. South' ton to *Halewisa dau, of Geoffry de Nevill widow of Walter ke la Lynde*. 4 Edw. I (1278.)

Brit. Mus. Abbrevatio Rotulorum Originalium, Record. Off. F°. vol. 1.

14) p. 19 the King took fealty of *Walter de la Linde son and heir of John de la Linde, deceased*, for lands which the said John held from the King in chief »unacum ballivis forest« de Blakemoré Gillingham et Porestok et Bedellaria de Westperet. 1 Edw. 1 (1274.)

Brit. Mus. Calendar of Inquisitions post-mortem. Record Off. Folio vol. 1.

15) p. 48. *Johannes de la Lynde* 1 Edw. (1274.)

Perret bedellaria
Bromfelde maner' } Somerset.
Soke maner'

Digitized by Google

Swire maner'	Dorset.	
Porstok foreste balliva		
Blakemore forestae balliva		
Hertleghe maner'		
Cranforde maner'		
Fordington maner'		
Gillingham forester		
Belebroke maner'	Sussec.	
Puddindene maner'	Surrey.	
Walton maner'		
Leyseby maner juxta Grimesby		Lincoln.
Scaleby Terr' etc.	Cumbr'	
Berewille feod'	Dorset.	
Hertlegh et		
Cranford maner		

Brit. Miss. Excerpta e rotulis finium in Turri Londinensi Henry III. Record Office Public. Ed. C. Rillats, 1836, Vol. II. 1246—1272.

16) p. 512. An assize taken in the presence of *John de la Lynde* in Co., Essex.

Brit. Mus. Calendar of Patent Rolls. Edw. I 1281—1292 Record Off. 4. vo

17) p. 223. Ratification of grant from *Walter, son and heir of John de la Lynde* te Adam le Bret, of the bailiwick of the the bedelry of Co. Somerset, 18 Febr. 1286.

Brit. Mus. Syllabus of Rymers Foedera. Ed. Hardy, Vol. I.

18) p. 79. Commission for the Abbot of Westminster and *John de la Lynde* to receive from Philip, K. of France the district of Agen and Saintes, Oct. 25, 1271.

H.

1. Ex libro vocato Domesday composito A°. 20 Willelmi Conquestoris sic continotur (1086).

1089. Hugo filuis Pinson tempore R.2. in comitatu Lincoln tenuit de veteri fefomento septem militum feoda tenuit idem Hugo tempore eiusdem Regis in Comitatu Ebor ultra

Digitized by Google

Teisam in Dominico beati Cuthberti de veteri fefomento unum feodum Militis. Ulterius idem Hugo tenuit 6 militum feoda Com. Ebor. tempore R.1. quem ad modum habetur in Libro rubro penis Rememoratorem Regis in Scaccaris asservato.

2. Iste Walterus Beke *Flandrensis* fuit Dominus de Eresby jure uxoris suae Agnetae filiae et haeredis Hugonis filij Pinson Baronis in clyti qui quidem Pinson habuit Eresby ex dono Wilhelmi Conquestoris quo cum in Angliam venit et dictus Walterus habuit hereditatem suam in Flandria et Eresby in Anglia ut ante, et multa alia Maneria inter filios suos postmodum distributa, quorum primogenitus Hugo in redeundo de terra sancta decessit sine haerede de corpore suo. Henricus, Johannes et Walterus deniserunt hereditatem quia Henricus illo modo senior non fuerit multum sapiens. Henricus retinuit Eresby, Spillesby, Welby, Wisperton. Walterus retinuit Lusceby, Winseby, Newton, Fulleston. Johannes retinuit Boby in Kyneston et alia duo Maneria.

Harley Ms. 2044 f. 34.

3. St Peters of Neutun Alvingham. Notum sit omnibus legentibus et audientibus litteras has quod ego Walterus Bec pro amore dei etc. donavi ecclesie Sancti Petri de Neutun Sancte Monachis de Alvingham et fratribus ibi in sancti religione deo eté in Elemosinam eté, hanc donaconem feci cum concessione vxoris mee Agnetis et Hugonis filii mei et omnium heredum meorum cum duabus filiatris meis quas inter eas in sorores receperunt etc. de hac quoque concessi de domini regis Henrici ..... dei habere pepigi secundum posse meum, Linc. comitate.

4. Xandria Eresby Iste Walterus Bec fuit primus et venit cum conquestore et habuit hereditatem suam in Flandria et de dono Regis habuit Eresby et multa alia maneria (British Museum, Harley M S. 2044, f. 34.)

5. Iste Hugo fuit filius primi Walteri, et habuit quatuor fratres (Henricum Bec, Waltirum, Johannem el Tho-

Digitized by Google

mam). Hugo in redeundo de terra sancta decessit sine prole de corpore suo. Thomas, Walterus et Johannes diviserunt hereditatem quia Henricus primo genitus non fuit multum sapiens,

Spillesby Wisperton — Thomas habuit omnes ecclesias qui spectabant ad donationem fratrum suorum.

Lusseby Wynceby — Henricus retinuit Eresby Spillesby . . . . by Wisherton.

Fulestowe Boby Kesteren — Walterus Lusseby, Wynceby, Newton,ffulestowe, Johannes Boby, Kesteren et alia dua maneria de Henrico, Walterus, de Waltero Johannes, qui nunc etc.

de Waltero de Lusceby, Henricus qui vendidit Stephano de Longeton manerium de ffulestowe, de

Lincoln Castle — Henrico, Walterus Bec qui fuit pugil et constabularius Castri Lincoln.

I.

British Museum. — The wapentake of Candleshon in the County of Lines.

1167 — 12 H. 2. John Beek holds one knights ffee by knightes service of the Bishop of Durham in ffriskena, Iggoldmel, Grebby, Wynthorp and Burgh, and the Bishop of the King.

1167 — 12 H. 2. Hugh de Panton holds half a knights ffee in Haskeby of John Beek, and he of the Bishop of Durham eli.

[There are many more entries concerning the Beck family ff. 444 to 450 b including an extract from the will of Thos. Beek Bp. of Lincoln].

Lansdowne M S. 900 f. 446.

Tenantes in capité & knights fees certifyed out of the Red book of the Exchequer 12 H. 2.

1167 — 12 H. 2. Walter de Bec one knightes fee wch now Wm Chesney holds.

Digitized by Google

1167 12 H. 2. Walter de Bec father of Mabilia de Bec in the time of King H. held of him in capité his tenement in England by the service of one knights ffee, and of 30 land he was disseised in the tyme of the war, wch Earl Reginald holds in Cornwall and disseiseth Mabilia de Bec of the same Item Walter de Bec in the time of King Henry infeoffed Guy father of John son of Guy of the third part of a knights ffee which Geffry son of Peter now holds with his wife Adama daughter of John son of Guy. Mabilia de Bec holds the foresayd tenement, Robert son of Humfrey hath his heire.

K.

Becke.

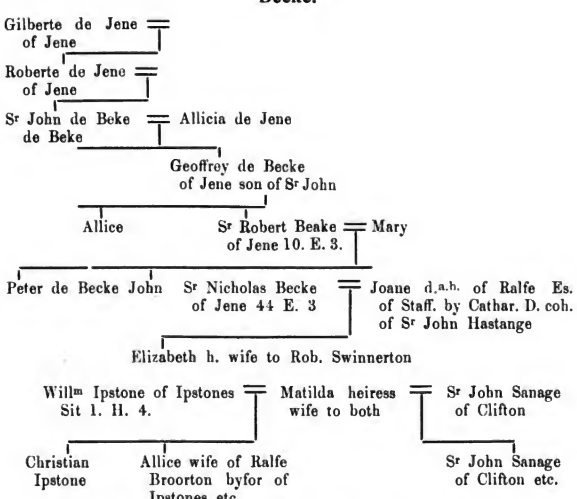

British Museum Add. M S. 5529 p. 6.

Digitized by Google

L.

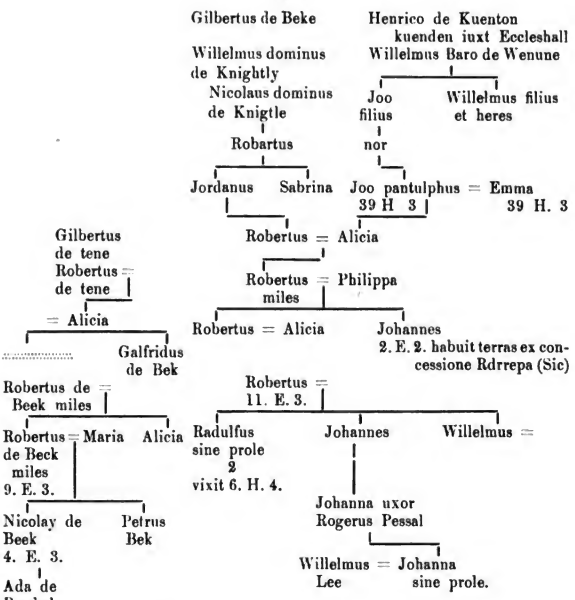

British Museum, Harley MS. 506, f. 222.

M.

British Museum, Harl, M S. 506 f. 221 etc.

p. 221. Roberlus de Beek miles petro de Beek filio meo el heredibus de corpore terras et tenementa que Margeria trysett tenuit nomine dotis Reddendo mihi et heredibus meis libram cumini Test Edmund de Ley

1336. etc. 9 E: 3. (1336).

Entre Mons Rob. de Beck, Chivaler et Rob le Bek

Digitized by Google

son fitz et Monsr Rafe de Brailesford et Monsr Richard Dracot tenaunt de 2 partes de Hopton
1293. pour vie. 19 E. 1. (1293).

Nicolay de Beek philipo de legh persone de legh Riardo Peshal militi Johanni Beke Rectori de Checkeley Roberto Beeke persone de Chedle Johanni de tykhutt persone Capelle de Cresweth et Willelmo Grenewey maneria de doner et Repenton in comitatu Derb et maneria de Merston et Mounslow in comitatu Sallop et maneria mea de Iene in comitatu Staff. preterea concesse unum messuagium que (sic) Jordanus Bocher el Alicia uxor ejus tenent oro vita Et 4 messuagia et terras in Stafford et in dracot Et 6 messuagia et 13 bovatas terre in Hopton et pratum in tillington que et quas Maria de Beek mater mea et domina de Hopton tenet pro termine vite que et quas perquisivi de diversis feofatoribus S de Thoma picstock 2 messuagia et 6 bovatas de Henries Huxley vnum messuagium et 2 bovatas de Henrico in le lone vnum messuagium et unam Bovatam de persona de Chedle messuagium et 2 bovatas de domino Henrico Daw messuagium et 2 bovatas in Hopton et messuagium et 3 croftas que Robertus Eliot el Alicia tenet pro vita in Iene et que fuerunt Aliciciae Avuncule mee et messuagium et 2 bovatas quas Ricardus le Mulward et Elenor uxor tenent pro vita quas habui de feofamento Juliane Beek el que post decssum jordane et Aliciae vxoris Marie Beek etc. Reverti debet etc. Test Edwardo Burnell Rogero Cherleton, Roberto Stepulton, Philippo Grendon Roberto Grendon Johanne Dracot militibus Radulfo Bagot Wil-
1369. lelmo Wasteneis 42 Ed. 3 (1360(.

p. 222. Thomas Beke domino Ricardo Dakynson et Ricardo Beke fratri meo cappellan omnia terras in Medullon in feodo de lee per donum el feofamentum patris mei. Test domino Johame de Ippestones milite et domino Thome Beke militi etc. 12 R. 2.
1389. (1389).

Digitized by Google

M.

Anthony de Beke, Prince Bishop of Durham. 1283—1310.

Although this eminent prelate was not present at the siege of Carlaverock, he occupies so large a share of the Poet's attention, the eulogy on him is so striking, and the number of his retinue in the English army was so great, that it is necessary a brief notice should be given of his career. The task is comparatively an easy one, because his character has been pourtrayed in so masterly a manner by the Historian of Durham, that little else is required than to abridge his interesting memoir: thus the idle affectation will be avoided of trying to do better, what few could have performed so well.

Of the period of Bek's birth we have no precise information. He was a younger son of *Walter Bek, Baron of Eresby;* and in the 54th Hen. III. 1270, was signed with the cross on going to the Holy Land with Prince Edward [y], who nominated him one of the *executors* of his will, which was dated at Acre in June, 1272 [z]. In the 3d Edw. I. 1275, being then a clerk, he was appointed *Constable of the Tower of London;* [a] and was constituted *Archdeacon of Durham* as early as 1273 [b].

He was present in the Parliament at Westminster at the feast of St. Michael, 6 Edw. I. 1278, when the King of Scotland did homage to Edward [c]; and on the 9th of Iuly, 1283, was elected *Bishop of Durham.* The ceremony of his consecration was performed by the archbishop of York, in the presence of the King, on the 9th of January following; but at his enthronization at Durham on Christmas Eve, a dispute arose between the Official of the Archbishop of York and the Prior of Durham as to the right of performing the office, which the Bishop terminated by receiving the mitre from the hands of his brother, Thomas Bek, Bishop of St. Davies: on the festival of St. John the Evangelist, he presented the Church with two pieces of rich embroidery, wrought with the history of the Nativity.

It is impossible to state even the principal occasions on which Bishop Bek was conspicuous; it being perhaps sufficient to observe

In this memoir all the statements are taken from Surtees' History of Durham, excepting where other authorities are stated.

y. Dugdale's Baronage, vol. I. 426. — z. Royal Wills, p. 18, and Testamenta Vetusta, p. 8.
a. Dugdale's Baronage, vol. I. p. 426. — b. Le Neve's Fasti Ecclesiae Anglicanae, p. 353.

Digitized by Google

that scarcely a single event of any importance took place during the reign of Edward the first, whetter of war or diplomacy, but in which he was concerned. Several facts might be mentione which tend to prove the influence that he at one time possessed over the mind of his sovereign: according to Fordun it was by his advice that Edward supported the claim of Baliol instead of that of Bruce, in the competition for the crown of Scotland; and he was frequently a mediator not only between the King and his Barons, but between his Majesty and his children [c]. The Prelates ambition was equal to his resources; & both were evinced by the splendour of his equipage & the number of his followers. If his biographer [d], from whom Mr. Surtees has derived great part of his statement, may be believed, the retinue with which he attented the King in his wars amounted to *twenty-six standard bearers of his household* [e], one hundred & forty knights, & five hundred horse; & one thousand foot marched under the consecrated banner of St. Cuthbert, which was borne by Henry de Horncestre, a monk of Durham. The Bishop's wealth & power soon however excited the suspicion of the King; and the process of »quo warranto« was applied with the view of reducing them. His temporalities were seized, but he recovered them after an appeal to parliament; & his palatine rights were confirmed in the most ample manner by the Iustices Itinerant in 1293. From the proceedings in parliament in the 21 st. Edw. I it seems that on the Wednesday before the feast of St. James the Apostle, in the 20 th Edward I namely, on the 23d July, 1292, at Derlyngton, & afterwards at Alverton, & other places, the Archbishop of York, had formerly excommunicated the Bishop of Durham, he being then engaged in the King's service in the North; for which offence the Archbishop was imprisoned, but pardoned on paying a fine of 4000 marks [f]. Bek's frequent quarrels with the Prior of Durham. whom he had of his own authority deprived & ejected, soon afforded a pretext for the royal interference; and a formidable attack was afterwards made upon his possessions. About the same time he espoused the popular cause, by joining the Earl

c. Ros. Parl. vol. I. p. 224. d. See p. 975 ante. d. Robert de Gladstones, who was elected Bishop of Durham, but was set aside by the Pope, & chier soon after woods. His labours are preserved in the Cottond M S, Titas, A. 1. e. Habuit de familia sua XXVI vexilarios. Bannereto were most probably meant. f. Rot Darl. vol. I. p. 102, et seq.

Digitized by Google

Marshal & the Earl of Hereford against the crown; & when charged by the King with deserting his interests, he boldly replied, »that the Earls laboured for the advantage & honour of the sovereign & his realm, & therefore he stood with them, & not with the King against them.« In the meanwhile he obeyed a second citation to Rome far having deprived the Prior, where he appeared with his usual magnificence, & triumphed over his adversaries by obtaining from the Pontiff a confirmation of his visitorial superiority over the convent. By quitting the realm without license he exposed himself to the enmity of the crown; and his vassals aveailed themselves of his absence to urge their complaints. The Palatinate was seized into the King's hands; & in July, 1301, the temporalities of the See were committed to the custody of Robert de Clifford. In the parliament in the following year, having effected a reconciliation with his vassals & submitted to the King, the Bishop obtained a restitution of his temporalities. But Bek's intractable spirit soon involved him in fresh disputes with the Prior; & being accused of having infringed on the dignity of the crown by some instruments which he had obtained from Rome, his temporalities were, in December 1305, once more seized; & the King seems to have used every exertion not only to humiliate the haughty prelate, but to divest his See of some part of its extensive territories. From this time until Edward's demise he continued under the royal displeasure: but no sooner was Edward the Second on the throne than he added to his power & titles by procuring him the dignity of *King of the Isle of Man*, together with ample restitution of what had been wrested from him bythe late monarch.

It is here however, necessary to refer to the notice of the Bishop in the preceding Poem. Mr. Surtees has evidently adopted »the translation given of it in the »Antiquarian Repertory« where the words »uns plaitz«, are rendered »a wound«; as he says«, the Bishop of Durham is described in the Roll of Carlaverock *as being absent from the siege on account of a wound,« whereas the passage is presumed to have meant that the Bishop was detained in England in consequence of a treaty or some other public transaction.* It appears that he then sent the King one hundred &

g. This passage probably meant, that among the Bishop's followers were thirty nine Bannerets.

Digitized by Google

sixty men at arms, and at the battle of Falkirk he is stated to have led the second division of the English army with thirty-nine banners[g]. In the 35th Edw. I being sent to Rome with other Bishops & the Earl of Lincoln to present some vessels of gold to the Pope from the King, his Holiness conferred on him the title of *Patriarch of Ierusalem.*[h] Thus, Mr. Surtees remarks, on receiving the sovereignty of the isle of Man, »his haughty spirit was gratified by the accumulated dignities of *Bishop, Count Palatine, Patriarch,* and *King*«. The last political transaction of his life was his union with the Earl of Lancaster against Piers de Gaveston in 1310; & on the 3d of March following, 1310—11, he expired at his manor of Eltham in Kent.

The character of Anthony de Beke is given with more elegance than truth in the Poem. »The mirror of Christianity« is an emphatic allusion to his piety & virtue; & his wisdom, eloquence, temperance, justice & chastity, are as forcibly pointed out, as the total absence of pride, covetousness, & envy for which he is said to have been distinguished. But this is rather a brilliant painting than a true portrait, for if all the other qualities which are there ascribed to him be conceded, it is impossible to consider that humility formed any part of his merits. His latest biographer, Mr. Surtees, has however described him with so much discrimination & elegance, that his words are transferred to these pages, because they form the most appropriate conclusion of this sketch, & powerfully tend to redeem its many imperfections.

»The Palatine power reached its highest elevation under the splendid pontificate of Anthony de Beke. Surrounded by his officers of state, or marching at the head of his troops, in peace or war, he appeared as the military chief of a powerful & independent franchise. *The court of Durham exhibited all the appendages of royalty:* nobles addressed the Palatine sovereign kneeling, & instead of menial servants, knights waited in his presence chamber & at his table, bareheaded & standing. Impatient of control, whilst he asserted an oppressive superiority over the convent, & trampled on the rights of his vassals, he jealously guarded his own Palatine franchise, & resisted the encroachments of the crown when they trenched on the privileges of aristocracy[i]. When his

h. Dugdales Baronage, vol. I. p. 426. i. During one of Edward's progresses to Scotland, a palfrey belonging to the royal train threw and killed its rider, and Anthony seised the palfrey as deodand: deodedi sa franchuse royale.

Digitized by Google

pride or his patriotism had provoked the displeasure of his sovereign, he met the storm with firmness, & had the fortune or the address to emerge from disgrace & difficulty with added rank & influence. *His high birth* gave him a natural claim to power, & he possessed every popular & splendid quality which could command obedience or excite admiration. His courage & constancy were shown in the service of his sovereign. His liberality knew no bounds; & he regarded no expence, however enormous, when placed in competition with any object of pleasure or magnificence [k]. Yet in the midst of apparent profusion he was too prudent ever to feel the embarassment of want. Surrounded by habitual luxury, his personal temperance was as strict as it was singular; & his chastity was exemplary in an age of general corruption[l]. Not less an enemy to sloth [m] than to intemperance, his leisure was devoted either to splendid progresses [n] from one manor to

---

k. He gave 40 s. for as many fresh herrings: »Aliis magnatibus tunc in Parliamento ibi consistentibus pro nimiâ caristiâ emere non curantibus.« Grayst. ç. 14. On another occasion, hearing one say »this cloth is so dear that even Bishop Anthony would not venture to pay for it; he immediately ordered it to be bought & cut up into horse cloths (Ibid.)

l. Castrissime vixit, vix mulierum faciem fixis oculis aspiciens; unde in translatione S. Willelmi Eboracensis cum alii Episcopi ossa ejus timerent tangere, remordente eos conscientiâ de virginate amissâ, iste audacter manus imposuit; et quod negotium poposcit reverenter egit. (Ibid.

m. »Quietis impatiens vix ultra unum somnum in lecto expectans, dixit illum non esse hominem qui in lecto de latere in latus se verteret. Ibid.

n. In nullo loco mansurus, continue circuibat de manerio in manerium, de austro in boream; et equorum, canum et avium sectator. Ibid. And here one cannot avoid being reminded of the satirical lines of Piers Plawman:

»And piked a boute on palfreys ro place to maners
Have an hepe of houndes at his ers: as he a Lord were.«

Bishop—Middleham, then a fortress of the first class, appears from the date several charters to have been Anthony de Beke's chief residence within the county of Durham. The reasons which led to this preference are obvious: defended by a moraes on two sides, & by broken ground to the north, the fortress presented an almost impregnable stronghold during the wars of the Borders, whilst Auckland lay bare & defenceless, on the direct route of Scottish invasion. It is no wonder that in aftertimes Middleham was deserted for the green glades of Auckland.

The following lines are extracted from an inedited poem on the Supersitions of the North:

There Valour bowed before the rood & book
And kneeling Knighthood served a Prelate Lord.
Yed little deigned he on such train to look,
Or glance of ruth or pity to afford.
There time has heard the peal rung out by night,
Has seen from every tower the cressets stream:
When the red balefire on yon western heiꝛht,
Had roused the Warder from his fitful dream;
Has seen old Durham's lion banner float
O'er the proud bullwark, that, with giant pride,
And feet deep plunged amid the circling moat,
The efforts of the roving Scot defied.

Digitized by Google

another, or to the sports of the field; & his activity & temperance preserved his faculties of mind & body vigorous under the approach of age & infirmity.

»In the munificence of his public works he rivalled the greatest of his predecessors.

Within the bishopric of Durham he founded the colleges of Chester & Lanchaster, erected towers at Gainford & Coniscliff, & added to the buildings of Alnwwick & Barnard Castle. He gave Evenwood manor to the convent, & appropriated the vicarage of Morpeth to the chapel which he had founded ad Auck-

---

»Long rolling years have swept those seenes away,
And peace is on the mountain & the fell;
And rosy dawn, & closing twilight gray,
But hears the distant sheep-walks tinkling bell.
And earsy have fled since last the gallant deer
Sprung from yon covert at the thrilling horn:
Yet still, when Automn shakes the forest sear,
Black Hugo's voice upon the blast is borne.
Woe to the wight who shall his ire provoke.
When the stern huntsman stalks his nigtly round,
By blasted ash, or lightning-shivered oak,
And cheers with surely voice his spectre hound.

Of this black Hugh take the following legendary account: Sir Anthon Bek, Busshop of Dureme in the tyme of King Eduarde, the son of King Henry, was the maist prowd & masterful Busshop in all England, & it was com' only said that he was the prowdest Lord in Christienty. It chanced that among other lewd persons, this Sir Anthon entertained at his court one Hugh de Pountchardon, that for his evill deeds & manifold robberies had been driven out of the Inglische Court, & had come from the southe to seek a little bread, & to live by stylynge. And to this Hugh, whom also he employed to good purpose in the warr of Scotland, the Busshop gave the lande of Thikly, since of him caulid Thikley-Puntchardon, & also made him his chief huntsman. And after this black Hugh dyed afare the Busshop, and efter that the Busshop chasid the wild hart in Galtres farest, & sodainly ther met with him Hugh de Pontchardon that was afore deid, on a wythe horse, and the said Hugh loked earnestly on the Busshop, and the Busshop said unto him.« Hughe, what makethe thee here? & he sprake never word, but lifte up his cloke, and then the shewed Sir Anton his ribbes set whith bones, & nothing more; and none other of the varlets saw him but the Bishop only; and the saide Hughe went his way, and Sir Anton took corage and cheered the dogges; and shortly after he was made Patriarque of Hierusalem, and he sawe nothing no moe; and this Hughe is him that the silly people in Galtees doe call Le gros Venour, and he was seen twice after that by simple folk, afore that the forest was felled in the tyme of Henry, father of King Henry that now ys.

* The arms of the city of Durham; Sable, a Cross gules timbriated Argent.
Das Wappen des Bisthums Durham: Im blauen Schildt ein gelbes Creutz, und 4 weisse Vögel (Schrott, Martin, Wappenbuch der Bisthümer des Hlg. Reichs Deutscher Nation, München, 1576).

Das in dieser Strophe des obigen Liedes erwähnte »Old Durham's lion banner«, das über dem Belfrey der Festung wehte, repräsentirt daher das Wappenthier des Anthony de Beke. Thatsächlich ist es das Wappenthier des Geschlechtes der De Lynde aus welchem Anthony de Beke hervorgegangen ist. (De Navorscher, 1908, Das Wappen der Von Linden, p. 350).

Digitized by Google

land.[o] In his *native county of Lincoln* he endowed Alvingham Priory, & built a castle at Somerton.[p] In Kent he erected the beautiful manor house of Eltham, whose ruins still speak the taste & magnificence of its founder. Notwithstanding the vast expenses incurred in these & other works, in his contests with the crown & with his vassals, in his foreign journeys, as in the continued & excessive charges of his household, he died wealthier than any of his predecessors, leaving immense treasures in the riches of the age; gallant horses, costly robes, rich furniture, plated jewels.[q]

»Anthony Bek was the first prelate of Durham who was buried within the walls of the cathedral. His predecessors had been restrained from sepulture within the sacred edifice by a reverential awe for the body of the holy confessor;[r] & on this occasion, from some motive of superstition, the corpse was not allowed to enter the doors, although a passage was broken through the wall[s] for its reception, near the place of interment. The tomb was placed in the east transept, between the altars of St Adrian & St. Michael, close to the holy shrine.

A brass long since destroyed, surrounded the ledge of the marble, bore the following inscription:

Presul magnanimus Anthonius hic jacet imus
Jerusalem strenuus Patriarcha fuit, quod opimus
Annis vicenis regnabat sex et j plenis
Mille trecentenis Christo moritur quoque denis.

The Bishop's heirs were found, by the inquisition held after his decease, to be his nephew Robert de Willoughby, son of Alice, his eldest sister, & his nephew, John de Harcourt, son of his second sister, Margaret.

---

o. Sed ipso mortuo Radulphus filius Willielmi Dominus de Graystoke patronatum praefate Ecclesiae per litem obtinuit; et presentato per ipsum per Episcopum admisso et instituto, capella indotata remansit! Grayst. c. 22. The patronage still remains with the heir of Greystoke.

p. »Castrum de Somerton curiosissime aedificavit«. Grayst. C 22. q Ibid.

r. »Ante illum enim ob reverentiam corporis St. Cuthberti non est permissum corpus mortuum ingredi ecclesiam Dunelmensem.« Anthony Bek was therefore, the first who dared to being

»A slovenly, unhandsome corse,
Betwixt the wind and his nobility.«

s. If however, the funeral of the Patriarch Bishop was conducted with the same solemnities as that of his Successor Cardinal Langley, the breaking an entrance throngh the wall was a matter of necessity rather than superstition, for Langley's hearse was drawn intothe nave of the Cathedral by four stately black horses, which, with all their housings of velvet, became the official perquisit of the Sacrist.

Digitized by Google

The personal arms of Bishop Bek were, *Gules, a fer de moulin Ermine*, and which it appears were borne on his banner *without any junction with those of his see*, he being deemed merely a temporal Noble when in the field.[1])

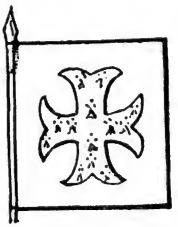

(Nicolas, Sir H. N., The Siege of Carlaverock in the XXVIII Edward I A. D. M. C. C. C, with the arms of the Earls, Barons, and Knights, who were present at the occasion. London MDCCCXXVIII, p. 228 et seq.)

Par amours [a] et [b] par compagnie
O eus fu jointe la maisnie [c]
Le noble Eveske. de Douraume [d]
Le plus vaillant clerk [e] de [f] roiaume
Voire Voire [g] de crestiente
Si vous en dirai verite
Por coy [h] se entendre me volez
Sages fut et [b] bien en parlez
A tempres [i] droituriers [k] et [b] chastes
No onques riche home ne apro- [chastes
Ki plus bel orderaste sa vie
Orguel couvertise [l] et [b] envie
Avoit il del [m] tout gette puer
Non porquant hautain ot le cuer [n]
Por ses droitours [o] mamtenir [p]
Si kil ne laissoit convenir [q]
Ses enemis par pacience
Car de une [r] propre conscience
Si hautement se conseilloit
Ke chescuns se ensemerveilloit
En toutes les guerrers le Roi
Avoit este de noble aroi
A grant gens et a grands coutages [p]
Mas je ne say par quels outrages
Dont uns plaiz il fu entames
En Angleterre estoit remes
Si ken [aa] Escoce lors ne vint
Non purquant [bb] si bien li souvint [cc]
Du roi ke emprise la voi [dd] a
Ke de ses gens li envoia
Cent et [ee] soissante [ff] homes a armes
Onques Artours [gg] por touz ces [charmes
Si beau present ne ot de Merlyn [ii]
Vermeille [hh] *o un fer de molyn* [ll]
Dermine [kk] i envoia se ensêigne.

(He sent also his ensign, which was gules, a fer de moulin ermine.)

(Vgl. Navorscher 1912, Das Wappen des Anthony de Beke, Fürstbischof von Durham, 1283—1310).

[a] amours. [b] e. [c] maisnie. [d] Evecke de dureaume. [e] clerk. [f] du. [g] voire voir. [h] Parcoi. [i] atemprez. [k] droituriers. [l] covetise. [m] del. [n] Non porqu't hautum ot le quer. [o] droitures. [p] maintenir. [q] Si ke il ne lessoit couvanir. [r] Car de une. [aa] Li ke en. [bb] porquent. [cc] souvint. [dd] voi. [ee] e. [ff] seisante. [gg] Arturs. [hh] vermeille. [ii] molijn. [kk] De ermine. [ll] ensegne. (Page 54).

[1]) Page 54: Cotton MS. Caligula A. XVIII.

Digitized by Google

Nav. LVIII, 351.

In mijne bijdrage over de nalatenschap van **Paul Wirtz,** Veld-Maarschalk der Vereenigde Nederlanden, is door mij verzuimd achter zijn naam te vermelden Baron *van Orncholm*, zooals hij is vermeld in de Beschrijving van Dordrecht door *Matthijs Balen*, *Jansszoon*, blz. 891. M. A. v. R. v. D. K.

Nav. LX, 401.

Schutter.

No. 14 vraagt naar ouders van E. H. Wildeman en Maria van Haren.

Thans de papieren weder onder mijn bereik hebbende, kan ik over deze *naamgenooten* het volgende mededeelen.

I. *Willem Wildeman* × *N. N.*

II. *Elbert Willemsen Wildeman*, geb.? † Voorthuizen 11.3.1800. Hij wordt in eene officieele acte »schut« genoemd; schut = jachtopziener.

In zijne doodacte is hij ingeschreven als Elbert Willemsen. In margine van die acte is aangeteekend: Bij vonnis van de regtbank van Eerste aanleg te Arnhem dd. 21 Sept. 1830 is de naam van *Elbert Willemsen* verklaart te zijn *Elbert Willemsen Wildeman.*

Hij huwde *Jannetje Hendrikse(n).*

Waaruit o.a.:

III. *Hendrik Elbartus Wildeman*, ged. Voorthuizen 9 Mei 1751 † Nijmegen 22.8.1826, oud-rentmeester der heerlijkheid Asten. Huwt 1° *Margaretha van der Meyden*, en 2° in 1787 *Wilhelmina Maria Ramaer*, geb. Bergeyk in Juni 1739, † Asten 21.7.1822, dr. van Jan pres. schepen van Bergeik, en Maria van der Pol.

Uit het 1° huw.:

IV. *Elbartus Hendrikus Wildeman*, geb. Asten 1 April 1871, † Dordrecht 24.1.1845 als directeur der posterijen. Hem zou indertijd het ambt van Minister van Financiën zijn aangeboden. Hij huwde 1° *Catharina Noman*, geb. Zalt Bommel, in 1782 † Heerenveen 4.6.1813. Hij huwt 2° Zalt-Bommel 13.10.1814 *Maria van Haren*, geb. Zalt-Bommel 16.11.1786, † Den Haag, 25 Mei 1864, dr. van Johannes en Wijnanda de Slegte.

Beide huwelijken waren kinderloos.

Den Haag, 1/9 1912. M. G. WILDEMAN.

Digitized by Google

Nav. LXI, 173, 270.

Münster.

Nog trof ik in het Geldersch leenregister, Afdeeling Uitheemsche leenen, leen 139 aan, dat Bernt van Munster, heer tot Ruynen, den 3 December 1525 den eed vernieuwde (en zulks op vordering van Hertog Karel van Gelder) voor een groot aantal Drentsche leenen, waaronder de heerlijkheid en het gericht te Ruynen, en een minder groot aantal leenen in Twenthe gelegen.

's-Gravenhage. J. D. WAGNER.

Nav. LXI, 270.

Dapifer.

Drost, droste, drossete, drotzete, druczete, druste en drossaat zijn even zoo veel benamingen om het ambt van hem die met de tafel en de keuken belast was aan te duiden. In Frankrijk noemt men hem Sénéchal en Majordome; in Duitschland Seneschalk en Truchsess, dit laatste woord volgens eenigen komende van trug's Essen. In het latijn werd Drost al zeer vroeg door Dapifer vertaald.

Keizer Lodewijk verhief den 19 Maart 1339 het Graafschap Gelre tot een Hertogdom; daarbij kreeg de nieuwe Hertog de gunst om de vier erfelijke ambten van Drost of Hofmeester, Maarschalk, Kamerling en Schenker ook aan zijn hof te mogen instellen. Jacob van Mierlaar werd toen Erfdrost; van hem kwam het ambt achtereenvolgens aan de geslachten van Broekhuizen, van Aeswijn, van Vlodorp en Quadt, zooals het Geldersch Leenregister nader aangeeft. Sweder van Voorst was in 1340 Dapifer des Lands van Zutphen.

Dirc van Apelteren in 1372 Hofmeester van Mechteld Hertogin van Gelre.

In 1226 komt de welbekende Dirk van Teilingen Dapifer of Drossaet voor.

Niet alleen wereldlijke en geestelijke vorsten maar ook zekere stiften en kloosters hadden een of meer der genoemde vier eereambten.

's-Gravenhage. J. D. WAGNER.

Digitized by Google

Post.

Wapen: In blauw twee gekruiste gaffels van zilver met gouden stelen, vergezeld van drie zilveren zwanen (2, 1) met rooden bek. Helmt.: Kop en hals van den zwaan uit blauw-zilveren wrong. Dekkl.: blauw en zilver.

Evert Post, ged. Amersfoort (?) den . . . . . † Amerongen (?) den . . . . . 1787, vroedschap te Utrecht, zoon van . . . . en . . . . . tr. aldaar 22 Maart 1745 *Maria Johanna van Romondt*, ged. te Utrecht 30 Aug. 1724, † te Arnhem (?) den . . . . . 1792, dr. van Diedrik en Elisabeth Waterman.

Zij hadden 10 kinderen.

1. *Adriana Maria Post*, ged. Utrecht 11 Febr. 1746, † te . . . . . den . . . . . , tr. Arnhem 16 Nov. 1802 *Mr. Jacob Cambier*, canonik in 't capittel van St. Pieter te Utrecht, geb. Vianen 10 Jan. 1739, † Arnhem . . . . . 1829, zn. van Jacob en Jacoba Catharina Anna Elisabeth Ofzen. Hij was eerder gehuwd met Ercara Elisabeth van Warmvliet.
2. *Diederik Johan Post*, geb. te . . . . . 9 Juli 1747, † te . . . . . 7 Aug. 1751.
3. *Gerrit Willem Post*, ged. Utrecht 9 April 1749, † te . . . . 26 Febr. 1769.
4. *Nicolaas Jacobus Post*, geb. te . . . . . 16 Dec. 1751, † te . . . . . 4 Juni 1757.
5. *Hermanus Hilbertus Post*, ged. Utrecht 1 Jan. 1754, † Demerary . . . . . 1809. Was deze gehuwd?
6. *Elisabeth Maria Post*, geb. 22 Nov. 1755, ged. in de Domkerk te Utrecht 26 Nov. 1755, † Epe 3 Juli 1812, bekend schrijfster (zie over haar o.m. »Elsevier«, 8e jrg. afl. I), tr. te . . . . . den . . . . . 1794 *Ds. Justus Lodewijk Overdorp*, geb. te . . . . . den . . . . . 1763, † Zutfen 15 Juni 1844, zoon van . . . . . en . . . . . Hij was predikant eerst te Noordwijk binnen en later te Epe en hertr. April 1815 Anna Theodora Dusseau.
7. *Ds. Evert Johan Post*, ged. Utrecht 18 Nov. 1757, † te . . . . . den . . . . , predikant te Tiel (1779—1781), Elburg en Arnhem.

Was hij gehuwd, zoo ja met wie en had hij kinderen?

8. *Johanna Cornelia Post*, ged. Utrecht 26 Aug, 1762, † aldaar 12 Nov. d. a. v.

Digitized by Google

9. *Diederica Johanna Post*, ged. Utrecht 18 Maart 1764, † te . . . . . den . . . . , tr. te . . . . . den . . . . . *Ds. N. N. Streso.* Omtrent deze is mij verder niets bekend.

10. *Adriaan Post*, geb. te . . . . . 5 Febr. 1772, † te . . . . 3 Maart 1773.

Verzocht worden aanvullingen en verdere gegevens omtrent *dit* geslacht Post.

's-Gravenhage, September 1912. W. SNOUCKAERT VAN SCHAUBURG.

Schouten van Cleeff.

Bestaat er hier te lande nog eene familie, afkomstg uit Gouda, Schouten van Cleeff, zoo ja, waar?

25 jaar geleden was ze nog te Deventer woonachtig.

Amsterdam. Jhr. Mr. W. C. QUARLES VAN UFFORD.

Kan iemand mij opgeven voornaam, jaar, datum plaats van geboorte en overlijden, afkomst en verdere bizonderheden van **C. Rijk Tulbagh** Gouverneur van de »Kaap de Goede Hoop« 1750—1770 en van **Christian Kleinhoff (of Kleynhoff)** ambtenaar op Java en tusschen 1760—1765 in Nederland teruggekeerd.

Voor alle inlichtingen over deze personen houd ik mij gaarne aanbevolen. J. TH. B.

In afwachting van de antwoorden in dit tijdschrift te geven, kunt ge U inmiddels rechtstreeks wenden tot onzen geachten medewerker: Prof. R. D. Nauta, Diocesan College, Rondebosch Kaapstad. RED.

Wat is de oorsprong en beteekenis van het devies van den **Prins van Wales?**

Den Haag. H. v. R. v. T.

Wapen op een Viool.

Op het achterblad van eene viool, die volgens een vioolmaker waarschijnlijk zou zijn vervaardigd door Paolo Farinato te Venetië (1695—1725) komt het volgende wapen voor. Wie van onze medewerkers kan dit oplossen? Rechts en links staan de letters K. P. en het wapen is waarschijnlijk hier in Nederland in rococo-stijl er opgeschilderd. De beschildering is stellig niet Italiaansch.

Gekwatteerd: 1 in goud drie zwarte merletten, 2—1; 2 in rood een . . . . . linker schuinbalk; 3 in blauw een . . . . . leeuw; 4 in goud een zilveren latijnsch kruis, Helmteeken, vier struisvederen.

A. B.

Digitized by Google

Nieuwe Geschiedkundige Opstellen
door Mr. W. H. de Beaufort. (2 deelen).
Amsterdam — P. N. van Kampen en Zoon.

Deze bundel van onzen bekenden politicus-historicus de Beaufort bevat 15 opstellen, die grootendeels al in verschillende tijdschriften, als de Gids, Onze Eeuw, Eigen Haard, Verhandelingen der Koninklijke Academie van Wetenschappen e.a., verschenen, toch hun nut doen, als verspreide halmen in garven gebonden op het wetenschappelijk veld bijeen, om later geborgen te worden in de groote bibliotheek-schuren, waaruit men ze dan weer te voorschijn kan halen, als men ze noodig heeft, d.w.z. als men meer in bizonderheden een zekere periode in onze historie wil bestudeeren.

Alleen het eerste artikel in deze verzameling, »Constantyn Huygens,« een onuitgesproken rede bevattende ter gelegenheid van de onthulling van diens borstbeeld, en het negende: De Nederlandsche Katholieken in de laatste jaren van de Republiek« zijn geheel nieuw.

De andere onderwerpen zijn: Paole Sarpi en Constantijn Huygens, Een pretendent in het Huis van Oranje, De meisjesjaren van mevrouw de Charrière, Belle van Zuylen en Constant d' Hermenches, Amelia vorstin Gallitzin, De verdediging van de Willemstad in 1793, J. R. Thorbecke, Nederland en België, Dertig jaren uit onze geschiedenis, Potgieter en Busken Huet, Olivier Cromwell en Taine's Geschiedenis der Fransche Revolutie.

Ziedaar, artikels van den meest uiteenloopenden aard, allen helder en eenvoudig geschreven, met den blik van een staatsman, die zijn onderwerp beheerscht en dat op begrijpelijke wijze weet uiteen te zetten. Het geheel is een waardige voortzetting van des schr.'s »Geschiedkundige opstellen«, die naast Fruin's »Verspreide Geschiften« met eere mogen genoemd worden. We wenschten ons zoo gaarne den politicus en oud-minister *voor de historie alleen* te reserveeren, we zouden dan zeer zeker nog meerdere geschriften zien verschijnen, die de geschiedenis-bestudeering ten goede komen.

Intusschen waardeeren we, wat we hebben, en dat verdient het werk van de B. altijd.

G. F.

Digitized by Google

ANTHONY ABRAHAM VORSTERMAN VAN OYEN. †

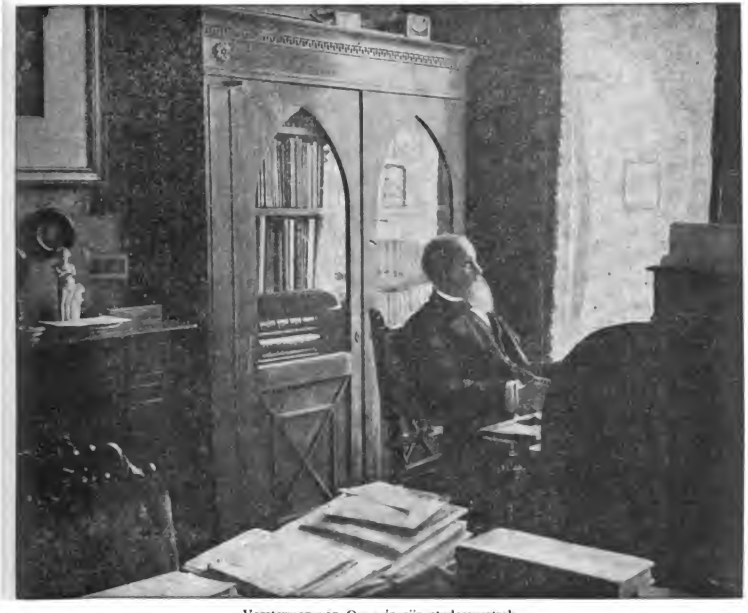

Vorsterman van Oyen in zijn studeervertrek.

Een onzer oudste en trouwe medewerkers, de Heer Vorsterman van Oyen, ridder in de verschillende orden, is heengegaan den 26ten Augustus overleed hij te Maarssen op 67-jarigen leeftijd.

We kenden hem slechts in zijn laatste levensjaren, maar steeds nog was hij ijverig en onvermoeid aan het werk in zijn genealogisch en heraldisch archief, tot hij in de allerlaatste dagen van zijn lijden, van zijn gezicht beroofd, tot ledigheid was gedoemd, het zwaarste lot, dat hem ooit treffen kon; op het rustige groene

Digitized by Google

kerkhofje te Maarssen, in de schaduw van den vriendelijken toren bij de kerk, begroeven we hem in allen eenvoud, om te genieten de eeuwige rust.

Wat hij gewerkt heeft? We verwijzen hiervoor naar het »Levensbericht«, dat we bezig zijn te schrijven voor de Maatschappij van Letterkunde en dat spoedig zal verschijnen; hier willen we alleen vermelden zijn pennevruchten: »Het Vorstenhuis Oranje Nassau«; »Het Vorstenhuis van Waldeck en Pyrmont«; »De oude Kerkregisters in ons land«; Stam- en Wapenboek van aanzienlijke Nederlandsche Geslachten«; »Aardrijkskundig Woordenboek«; »Nederlandsche Exlibris« enz. enz. en een serie genealogische en heraldische werken, want Vorsterman was genealoog en de beoefening der genealogie in ons land heeft hem zeer veel te danken, trouwens geen bekende familie in Nederland of hij wist er de verwanten van te noemen, dank zij zijn ijzeren geheugen, en in zijn archief had hij de gegevens bijeen gerangschikt en geordend, zoodat hij nooit lang behoefde te zoeken en altijd maar door zamelde hij om dat archief uit te breiden; gelukkig wordt het bewaard en nu beheerd door zijn dochter Mevr. A. Vorsterman van Oyen–Verweij, die haar vader steeds terzijde stond en nu diens arbeid zal overnemen en voortzetten, voorwaar geen gemakkelijke taak, maar we gelooven die in goede handen, het archief-Vorsterman blijft voor genealogen en heraldici behouden, zoodat we de vruchten van den arbeid des stichters kunnen blijven genieten.

G. F.

CORRESPONDENTIE.

Historisch Gedenkboek 1813 voor Arnhem.

Gaarne vestigen wij op bovenstaand de aandacht onzer lezers; in verband met de belangstelling, die de »Pamfletten-verzameling 1813—15« door W. P. J. OVERMEER in ons tijdschrift gepubliceerd, geniet, twijfelen wij er niet aan, of ook deze belangrijke uitgaaf zal de noodige waardeering vinden. (Zie de annonce in deze aflevering).

Ons redactie-bureau is VERPLAATST van Andreas Bonnstraat 25 naar GRENSSTRAAT 28, AMSTERDAM.

Aangezien deze aflevering bijna tweemaal zoo groot is als gewoonlijk, is het verschijnen eenigszins vertraagd. RED. NAV.

Digitized by Google

De overgave van Nieuw Amsterdam: 9 Sept. 1664.

Karel de Tweede, Koning van Engeland, gaf bij Koninklijk Besluit geheel Nieuw Nederland ten geschenke aan zijn broeder James, Hertog van York en Albany. Ten einde den Hertog in staat te stellen zijn geschenk in bezit te nemen, gaf de Koning zijn broeder volmacht om een escader van vier fregatten te bezigen, die, daar de Hertog Groot-Admiraal der Engelsche Marine was, reeds onder zijne bevelen stonden. De Koning teekende die machtiging op den 12den Maart 1664 en in Mei van hetzelfde jaar verliet het escader de haven van Portsmouth.

Op den 20sten Juli kwamen de schepen in de haven van Pascataway in Nieuw Engeland aan.

De directeuren der West-Indische Compagnie te Amsterdam ontvingen gedurende de maand Juni vertrouwbare inlichtingen omtrent het doel en de plaats van bestemming der vier oorlogsbodems. Maar in plaats van dadelijk een escader uit te rusten, dat Nieuw Nederland bijtijds had kunnen redden, vergenoegden zij zich om op den 24sten Juni 1664 aan Gouverneur Stuyvesant een brief te zenden, waarin zij hem van den voorbereiden inval verwittigden, zonder hem verdere hulpmiddelen ter verdediging toe te zenden.

Het duurde meer dan drie weken, voordat de toebereidselen voor het bijeenbrengen van hulptroepen in Nieuw Engeland en Lang Eiland, ter overrompeling van Nieuw Nederland, geëindigd waren. Niet eerder dan den 24sten Augustus was alles in gereedheid en begon de eigenlijke tocht van zee- en landroof.

Middelerwijl hadden zich verschillende geruchten verspreid in Nieuw Amsterdam en op den 23sten Augustus riep Schout Tonneman eene vergadering van den Stadsraad bijeen. Er kon echter geen besluit genomen worden zonder medewerking van den Raad van Nieuw Nederland, maar vijf en twintig negers werden dadelijk aan het werk gezet om de stad in staat van verdediging te stellen. De Hooge Raad onderzocht daarna de verdedigingswerken van het fort Amsterdam (de plaats waar zich nu het Douanekantoor bevindt) en de ruim twintig kanonnen werden geladen en van buskruit ruim voorzien.

De Stadsraad gelastte verder, dat alle inwoners elken derden dag

Digitized by Google

aan de verschansingen moesten medewerken. Zij, die niet verschenen, werden elk met zes gulden beboet.

Eene geheele compagnie schutters werd te wapen geroepen om dienst te doen als nachtwacht: te beginnen om vijf uur 's avonds.

Ten einde het graan voor levensonderhoud te bewaren (een maatregel die ten zeerste noodig bleek) werden den brouwers beperkende bepalingen opgelegd in verband met de hoedanigheid en hoeveelheid van het bier. Daar de oogst van het laatste jaar bijna in zijn geheel naar Holland en Curacao verscheept geworden was, en de nieuwe oogst nog niet was bijeengegaard, was er nauwelijks genoeg graan in de stad om één week in het levensonderhoud der inwoners te voorzien.

De tien voornaamste bakkers bezaten ongeveer 975 schepels graan, waarvan meer dan de helft in het bezit was van Jacob Teunissen De Kay. Om hierin tegemoet te komen, liet Gouverneur Stuyvesant zijn zetboeren en boerenknechts nacht en dag op zijn landerijen werken om het graan en koren in te halen en eene voldoende hoeveelheid ter hand te hebben, in geval de Engelsche schepen de stad mochten insluiten. Ook werd het Centrale Gouvernement verzocht, de stad van acht kanonnen meer te voorzien en den vestingwal te bezetten. Tevens werd 1100 pond buskruit, de noodige bommen en 600 pond lood voor kogels aangevraagd. Overtuigd dat het manschappental te zwak was, eindigden zij hun verzoek met de volgende woorden:

»Aangezien de ondergeteekenden besloten hebben, dat eene kompagnie burgers een nachtwacht zal vormen, verzoeken zij, dat dezelven dadelijk versterkt mogen worden met soldaten en de dienaren der Compagnie, welke dan de poorten kunnen bewaken in geval van overrompeling, in welk geval alle gewapenden de bastions kunnen bemannen als zijnde iets zeer noodzakelijks; en, mochten eenige der burgers buskruit noodig hebben, dat zij dan zulks kunnen verkrijgen, op welk verzoek wij de beslissing van Uwe Mogendheden afwachten«.

De Mogendheden stonden den volgenden dag het verzoek, gedeeltelijk gewijzigd, toe, namelijk: zes kanonnen, duizend ponden buskruit en zes honderd pond lood voor kogels.

De helft van het garnizoen werd dadelijk bevolen om met de compagnie schutters gedurende den nacht te waken en te patrouilleeren, terwijl de andere helft der stadsweerbaarheid ge-

Digitized by Google

durende den dag de stadspoorten zou beschermen. Teneinde de versterking der stadswallen te bespoedigen werden alle soldaten, die vrijen tijd hadden en genegen waren, aan het werk gesteld, tegen eene vooraf bepaalde betaling, om aan de vestingwerken te arbeiden. Dit alles duurde van den 26sten Augustus tot den 2den September en kostte de stad vier honderd gulden.

Op Dinsdag, den 26sten Augustus, zeilde het fregat »Guinea«, het kommandeurschip van den Engelschen bevelhebber Richard Nicholls, de Baai van Sandy Hook binnen en liet kort daarna het anker vallen. Ter zelfder tijd verschenen twee andere Engelsche schepen in de Hellgate (het noordeinde der Oost-Rivier), waardoor de in- en uitvoer aan dien kant werd afgesloten.

Nicolls stelde zich onmiddellijk in verbinding met Gravesand en andere Engelsche nederzettingen op Lang Eiland. Zoodra hij toen vernam, dat Nieuw Nederland geene oorlogsbodems ter beschikking stonden, liet hij dadelijk proclamaties, in het Engelsch gedrukt, rond zenden, waarin hij de Boeren en Hollandsche kolonisten verbood, de hoofdstad van Nieuw Nederland in eeniger mate bij te staan en hen beloofde, hunne personen en eigendommen te beschermen, zoodra zij zich onderwierpen aan de macht van Engeland's kroon. Sommige dier proclamaties werden in Nieuw Amsterdam verspreid en gelezen, maar de inwoners namen er weinig notitie van en bleven doorgaan bolwerken op te werpen en het garnizoen in het »de wacht houden« bij te staan.

Op het eerste oogenblik was Stuyvesant van plan de Guinea aan te vallen en zond hij een boodschap aan kapitein Gilde van de Gideon,. met de vraag: of hij (Gilde) gereed was om den vijand te bevechten. Gilde antwoordde, dat hij volkomen genegen was om den Engelschman aan te tasten, mits hem slechts de noodige ammunitie werd toegezonden, waarvan hij niet meer dan zes honderd pond bezat, benevens een toereikend aantal soldaten. Terwijl er een voldoend getal strijders aanwezig was om het schip te bemannen, bleek er echter een algemeen gebrek aan ammunitie te bestaan.

Er was niet veel meer dan negen honderd pond buskruit in het magazijn, waarvan slechts drie honderd pond bruikbaar bleek, hetgeen niet eens genoeg zou zijn voor een halven dag vuren. Dan was er nog zoowat even veel in het stadsmagazijn, waarvan niet meer dan de helft in goeden toestand verkeerde.

Digitized by Google

Zoo men het Fort ontblootte ter wille van de Gideon, kon de toestand hachelijk worden, zoo er meer vijandelijke schepen verschenen, zelfs al mocht men er in slagen de Guinea te doen zinken. Er werden nog vele andere bezwaren geopperd, waardoor de Gouverneur van zijn eerste plan afzag, ofschoon de Staats-Secretaris er sterk tegen protesteerde en op onmiddellijken aanval aandrong. Van Ruyven (zoo heette de man, die geen vrees kende) werd echter overstemd.

Terwijl nu de Engelschman in de Lagere Baai op de loer lag, kwam toevallig Claes Verbraek met zijn sloep binnen van een tocht op de Zuid-Rivier. Onmiddellijk werd zijn vaartuig besprongen door de bemanning van een boot van de Guinea, buit gemaakt en langs het oorlogschip geroeid. Nadat hij echter door Nicolls ondervraagd en eenigen tijd vastgehouden was, werd hij ten slotte vrij gelaten en veroorloofd naar Nieuw Amsterdam te zeilen.

Den dag daarop, Donderdag den 28sten Augustus, voegden zich de andere Engelsche fregatten bij de Guinea en zeilden zij te zamen de Bovenbaai op en later tusschen Nieuw Utrecht en het blokhuis op Staten-Eiland door, waarna zij het anker lieten vallen, terwijl zij tevens eenige gewapende booten de vertakkingen der rivier lieten op en neer kruisen.

De steeds toenemende bevolking in de Kolonie van Nieuw Amstel en andere Hollandsche neerzettingen hadden sedert eenigen tijd de kolonisten genoodzaakt, hun vee zoowel als hun voorraad versche levensmiddelen te vermeerderen en om die reden was Kommissaris Pieter Alrichs met zijn sloep, die vol geladen was met koopwaren van Amsterdam voor de nederzettingen langs de Zuid-Rivier in Mei naar Nieuw Amsterdam gezeild met het doel om genoemde koopwaren voor levensmiddelen en vee in te ruilen.

Hoewel de ruilhandel hem aan proviand had geholpen, was hij niet in staat geweest vee te bemachtigen, waardoor hij zich genoodzaakt zag naar de Engelsche neerzettingen te varen, daar deze laatste zich, op veel uitgebreidere schaal dan de Hollandsche kolonisten, bezig hielden met het fokken van vee en paarden. Alrichs richtte nu in Nieuw Utrecht een soort van station op, waar de paarden en het vee werden bijeen gegaard, totdat er genoegzaam voorhanden was om ze over land naar de Zuid-Rivier

Digitized by Google

verder te zenden. Die arbeid nam hem zoo ongeveer drie maanden en werd ongetwijfeld verhaast door de tijdingen omtrent het naderen der Engelsche fregatten. Voor deze laatste echter ten tooneele verschenen, was een gedeelte van het vee van Nieuw Utrecht naar Navesinck vervoerd, waar het door een kleine wacht van soldaten en eenige boeren werd bewaakt.

Eene tweede lading van vee werd juist vervoerd, toen de Engelsche fregatten de Baai binnenzeilden en onmiddellijk daarop werd »de Prinses« (zoo was de benaming van Aldrichs' sloep) aangevallen en buit gemaakt.

Bootsladingen van matrozen werden nu naar Nieuw Utrecht en Navesinck uitgezonden met het gevolg dat al het vee en alle provisies der Hollandsche kolonisten langs de Zuid Rivier door de Engelschen werden veroverd.

Na het verlies van zijn vee besloot Alrichs ten minste zijn zestig slaven, die zich in Nieuw Amsterdam bevonden en die benoodigd waren voor landarbeid, voor de kolonie te redden. Op een donkeren nacht (den 30sten Augustus) pakte hij ze stilletjes in zijn sloep met het doel om ze naar Pavonia te vervoeren en vandaar verder over land. De matrozen bleken echter te luidruchtig en weldra werd de sloep door een Engelsche boot-patrouille achtervolgd. De sloep slaagde echter er in de overzijde der Baai te bereiken, waar de slaven konden landen en zich in het bosch verbergen. Er ontstond nu eene schermutseling tusschen de beide booten, waarbij een soldaat gewond werd, maar ten slotte werd de sloep bemachtigd, hare manschappen gevangen genomen en naar de Engelsche schepen vervoerd.

Den volgenden dag kwam Isaack De Forest met zijn schip de Baai binnenzeilen en werd door een schot gemaand zich over te geven. Het jacht werd buit gemaakt en de bemanning gevangen genomen. De Forest en zijn schip werden echter den volgenden dag weer vrij gelaten en zeilden naar Nieuw Amsterdam.

Eenigen tijd later zond de Kapitein van de St. Jacobs een boot uit, die dadelijk door een Engelsche boot-patrouille werd nagejaagd en beschoten. De boot en bemanning ontsnapten en keerden weer naar de haven terug.

Middelerwijl zaten de stadsregeerders niet stil en het Fort werd in staat van verdediging gesteld. De Bewindhebber, Gouverneur Stuyvesant, riep de weerbare mannen in de kleine dorpen te

Digitized by Google

wapen; hij schreef orders uit voor hulptroepen aan de bevelvoerders in de forten van Oranje en Beverwijck en ten slotte sommeerde hij het grootste gedeelte van het garnizoen van Wildwijck in den Esopus, dat aldaar en aan de Ronduit gestationeerd was sedert den moord door Indianen op den 7den Juni 1663. Voordat echter de soldaten Manhattan konden bereiken, woei de Britsche vlag reeds over het Fort Amsterdam. Stuyvesant zond tevens boden heinde en ver, en een trompetter, Anton van Korlaer, werd naar Van Rensselaerswijck (tegenover het tegenwoordige Albany, de hoofdstad van den Staat New-York) afgezonden. Hierdoor was de laatste verplicht de tegenwoordige Haarlemmer Rivier over te steken, maar, daar het weer onstuimig en de nacht pikdonker was, wou geen bootman hem overzetten. Van Korlaer liet zich echter niet ontmoedigen en verklaarde, »*in spijt van den duivel*«, de rivier over te zwemmen. Manhaftig sprong hij in het water, maar slaagde er niet in, den tegenovergestelden oever te bereiken. Hij verdronk in het volvoeren van zijn plicht en sedert dien tijd heet die waterplek: *Spuijten Duijvel* of »*Spuyten Duyvel*«.

Op het verzoek van de Overheid der Stad Nieuw Amsterdam werden op den 29sten Augustus eenige afgevaardigden naar het Engelsche Escader gezonden, ten einde definitief te vernemen, wat de bedoelingen der Engelschen waren. Door Brooklyn, Midwoud, Amersfoort en Nieuw Utrecht trekkend, bereikten de gezanten ten slotte de Baai van Nayack, waar het Escader voor anker lag. Zij lieten zich vervolgens naar de Guinea roeien, waar Nicolls hun mededeelde, dat hij met het doel gekomen was, om Nieuw Nederland aan het gezag van Engeland te onderwerpen. Hij voegde er ten slotte aan toe, dat hij den volgenden dag een geschreven antwoord op den brief zou zenden, welke hem door een der afgevaardigden namens Stuyvesant overhandigd werd.

Op den volgenden Zondag, den 23sten Augustus, zond Nicolls drie Engelsche gezanten in de sloep van Izaack De Forest aan wal met een brief, welke echter door hem niet onderteekend was. Zoodra de Engelsche gezanten voet gezet hadden op de stadswerf, gaf het Fort een Gezant's saluut, waarmee 50 pond buskruit gemoeid was, hetgeen de reeds zoo schaarsche voorraad der Companie sterk deed verminderen. Te midden van het lossen van het saluut werd Stuyvesant de brief overhandigd. Daar deze laatste echter niet onderteekend was, wilde de Gouverneur van Nieuw Nederland

Digitized by Google

er geen nota van nemen en gaf het epistel den woordvoerder terug met het verzoek het schrijven door eene handteekening echtheid te geven.

Dit geschiedde; de brief werd teruggebracht, onderteekend door Nicolls en op den volgenden Maandag behoorlijk aan Stuyvesant overhandigd.

De Gouverneur beloofde spoedig er op te antwoorden.

Zoodra de Burgemeesters van deze briefwisseling hoorden, trokken zij te samen naar de Raadskamer en verzochten zij eene copie van den brief ten einde de Stedelijke Mogendheden van den inhoud in kennis te stellen.

Dit verzoek werd echter platweg geweigerd. Toen later eene deputatie der burgers den Landraad verzocht om haar den inhoud van den brief mede te deelen of den brief zelven tijdelijk ter inzage af te staan, ontvingen zij dezelfde weigering, zonder verdere uitlegging.

Deze eigenmachtige handelswijze veroorzaakte groote teleurstelling, maar had voor het eerste oogenblik geen verdere ernstige gevolgen, en de gewone loop der zaken vond geen onderbreking; de burgerwacht patriouilleerde door de stad en soldaten en burgers werkten te zamen aan de verdedigingswerken.

Den volgenden dag, Dinsdag den 2den September, zond Stuyvesant zijn antwoord naar Nicolls. Het bevatte verscheidene bladzijden en vernietigde op de meest juiste gronden de saamgeflanste, Engelsche aanmatingen om zich een land te trachten toe te eigenen, dat door *Holland* ontdekt, doorzocht, in kaart gebracht, in bezit genomen en gehouden was gedurende minstens een tiental jaren, voordat de zoo sterk opgesnoefde Mayflower naar Nieuw Engeland onder zeil ging.

Zooals te verwachten was, de brief van den Gouverneur maakte niet den minsten indruk op Nicolls. Hij verwaardigde zich niet eens er op te antwoorden in schrift. Nadat de Hollandsche gezanten den inhoud van den brief hadden vertaald en voorgelezen, vertelde Nicolls hun, dat hij de plaats *moest* en *zou* nemen en verder, dat hij alle verdere besprekingen moest afbreken. Hij had vaste orders en opdrachten ontvangen; hij had op schrift de uiterste bepalingen uiteengezet, werden genoemde termen niet aangenomen, dan zou hij zich verplicht zien de plaats met macht en geweld aan te tasten. Liet de Overheid der Kolonie het zoo

Digitized by Google

ver komen, dan verklaarde hij (Nicolls) niet verantwoordelijk te wezen voor de ongelukken en het bloedbad, welke ongetwijfeld zouden volgen, terwijl ten slotte den afgevaardigden werd aangezegd, dat, na verloop van vier en twintig uren, de troepen zouden landen en naar de stad trekken.

Op den zelfden dag traden zes Kommissarissen van Nieuw Engeland de stad Nieuw Amsterdam binnen ten einde de autoriteiten aan te manen stad en fort over te geven, om de vreeselijke gevolgen te voorkomen en een fellen strijd te vermijden. Ter zelfder tijd gaf een der Kommissarissen, Gouverneur John Winthrop van Connecticut, aan Gouverneur Stuyvesant en zijne raadgevers inzage van een brief aan hem (Winthrop) gericht en geschreven door Nicolls. Die brief hield geen dreigementen in, maar somde slechts de gunstige termen op, waarop Nicolls genegen was het bewind van Nieuw Amsterdam over te nemen.

De zes Kommissarissen van Nieuw Engeland naderden den Stad in een roeiboot en onder een witte vlag. Zoodra zij aan de stadspier voor het Publieke Magazijn geland waren, donderden de kanonnen van het Fort opnieuw met een Afgezant's saluut, waarbij vijftig ponden buskruit van de karige hoeveelheid der Compagnie werden verschoten. De Kommissarissen werden middelerwijl naar de dichtsbijzijnde herberg geleid.

Stuyvesant, begeleid door de leden van den Raad en de twee Burgemeesters, wandelde daarop naar de herberg, waar de Kommissarissen hem opwachtten. Nadat de gebruikelijke plichtplegingen waren volbracht, begonnen die Kommissarissen dadelijk aan te raden de stad, die, goed beschouwd onverdedigbaar was, over te geven. Ten einde hunne argumenten kracht bij te zetten dreigden zij dat, ingeval tegenstand geboden werd, zij het aanvallende escader met alle macht van Nieuw Engeland en het Engelsche gedeelte van Lang Eiland zouden bijstaan. De moorddadige aanvallen van Scott op de Hollandsche dorpen op Lang Eiland in het begin van het jaar toonden duidelijk, dat zulks geene ijdele bedreiging was en het buitenvolk wist terdege, wat er van die woeste bende te verwachten viel.

Winthrop overhandigde nu den brief van Nicolls aan Stuyvesant en nam met zijne collega's afscheid, terwijl Stuyvesant met de zijnen terugkeerden naar de Raadskamer in het Fort. Stuyvesant nu las den inhoud van den brief voor, waarna de Burgemeesters

Digitized by Google

naar het Stadhuis trokken, waar de Leden en Oudleden van het Stadsbestuur waren saamgekomen in eene buitengewone vergadering. De inhoud van den brief en de woordelijke bedreigingen van Nicolls evenals zijne beloften in den brief aan Winthrop werden nu aan de rest van het Gemeentebestuur medegedeeld.

De leden van den Stadsraad dachten, dat zij gerechtigd waren eene copie van den genoemden brief te ontvangen en dus werd den Burgemeesters verzocht naar het Fort terug te keeren en zulk een afschrift te verkrijgen. De Burgervaders legden hun verzoek aan den Landraad voor, maar, evenals de eerste maal, werd hun verzoek afgewezen, waarna zij naar het Stadhuis terugkeerden, ten hoogste ontevreden en zeer misnoegd.

De aankomst van de gezanten van Nieuw-Engeland en de boodschap, die zij hadden overgebracht, konden echter voor het volk niet verborgen gehouden worden; wetende, dat de Leden en Oud-Leden van het Stadsbestuur eene buitengewone vergadering hielden, drong het volk de Raadskamer binnen en drong luidkeels op inlichtingen aan. Zij, die niet in staat waren binnen te dringen, verdrongen zich voor het Stadhuis en bespraken den toestand. Zooals het gewoonlijk gaat in dergelijke omstandigheden, verspreidden zich de meest dwaze en belachelijke praatjes door de Stad en bereikten spoedig de mannen, die bezig waren de verschansingen te versterken.

Als op een afgesproken teeken werd het werk op de stadswallen plotseling gestaakt, terwijl elke burger naar het Stadhuis liep. Toen de weinige soldaten, die op de wallen achtergebleven waren, zagen, dat alle burgers weggingen, hielden ook zij op met hun werk en marcheerden naar het Fort, waar zij de rest van het garnizoen het nieuwtje mededeelden.

Na veel besprekingen kozen de saamgestroomde burgers drie hunner voornaamste stadgenooten uit, die niet tot het Stadsbestuur behoorden, om als hunne afgevaardigden naar het Fort te gaan en een afschrift van den brief, die reeds in stukken gescheurd was, te eischen. De afgevaardigden voldeden aan hun opdracht en verwittigden den Landraad van den eisch van het volk.

De argumenten van Stuyvesant en zijne raadgevers en zelfs de stukken van den verscheurden brief, vermochten de afgevaardigden niet te vermurwen.

Integendeel, de laatsten begonnen dreigementen te uiten en

Digitized by Google

Stuyvesant zag zich bij besluit van den Raad genoodzaakt de afgevaardigden naar het Stadshuis te vergezellen, ten einde de menigte gerust te stellen en de mannen te overreden opnieuw aan de stadsverdediging mede te werken.

Terwijl Stuyvesant met het opgewonden volk stond te redeneeren en tevergeefs zijne welsprekendheid aanwendde om te trachten hen uiteen te doen gaan, werd hij voortdurend in de rede gevallen door kreten om den brief en met uitroepingen, dat het onmogelijk was, de stad te verdedigen.

Ten einde den toestand nog te verergeren, begonnen de vrouwen en kinderen te huilen en te smeeken, dat men met de Engelschen een verdrag zou sluiten.

Toen Stuyvesant bemerkte, dat hij niet den minsten indruk op het volk kon maken en dat elk oogenblik eene muiterij kon uitbreken, trok hij zich in de Raadskamer van het Fort terug, waar de Raad hem afwachtte en zijne ervaringen vernam. Daar de inhoud van den brief grootendeels aan het volk reeds bekend was, begreep de Raad, dat het verstandiger zou zijn den brief zelven aan de menigte over te leveren. Dientengevolge werden de verschillende stukken op eene handige en bedreven wijze door den Fiscaal De Silla saamgeplakt, waarna Nicholaas Bayard, de Klerk van den Raad, die goed Engelsch verstond, een afschrift er van maakte en later eene vertaling, die toen dadelijk aan de Burgemeesters overhandigd werd. De laatsten lazen het de verzamelde menigte voor van af de stoep van het Stadshuis, waarna het volk zijns weegs ging en de vrede in de Stad werd hersteld.

De volgende dag ging voorbij, zonder dat er iets bijzonders plaats greep; het Fort en de verdedigingswerken der Stad werden door de Overheden geïnspecteerd en de Stadsraad bleef in onafgebroken zitting te zamen, terwijl de Stad geen teekenen van onrust verried. Verscheidene inwoners, die de onkosten konden dragen of vrienden of familieleden op het land hadden, namen echter de voorzorg, hunne families buiten de Stad te zenden.

Op den vierden September, Donderdag, vroeg in den morgen, begon de voorwaartsche beweging, waarmede Nicolls gedreigd had. De vier fregatten begonnen tegelijkertijd de ankers op te halen en stevenden de Baai van Nayack uit in de richting van Nutten (nu Gouverner) Eiland. De twee andere schepen zeilden, onder het bevel van den Kapitein Hyde, de Oost Rivier op, en,

Digitized by Google

het Fort en de drie Hollandsche vaartuigen voorbijzeilend, lieten zij het anker vallen dicht bij den oever, niet ver van de Stadspier en de magazijnen der Compagnie. In elk opzicht had het Engelsche escader het voordeel over het Hollandsche: in mannen zoowel als wel als in bewapening. Eene matige schatting gaf het aantal Engelschen aan boord der schepen ten minste als duizend op. Het grootste fregat had eene bemanning van zeelui en soldaten ten getale van ongeveer vier honderd en vijftig.

De Guinea, het vlaggeschip der vloot, had zes en dertig stukken zwaar geschut; de Elias, die den Vice-Admiraal aan boord had, was bewapend met twee en veertig kanonnen bovendeks en acht benedendeks; de Williams en Nicholas, van welker mast een Schout-bij-nacht wimpel woei, was gewapend met achttien kanonnen, terwijl het vierde fregat, dat voor transport dienst deed, veertien stukken geschut telde.

De Hollandsche schepen, die zich in de haven bevonden, waren koopvaardij-vaartuigen, die op zijn hoogst zestig koppen telden. De grootste van de drie, de Gideon, was uitgerust met zestien kleine, ijzeren kanonnen, getelingen genaamd. De Eendracht had twaalf kanonnen van hetzelfde kaliber, terwijl de St. Jacob bijna geen geschut had. Alles te samen, waren de drie met elkaar niet opgewassen tegen de op twee na grootste van de Engelsche oorlogsbodems. Daarom was er van de schepen, die op dat oogenblik in de haven lagen, geen tegenstand te vreezen.

Terwijl de twee Engelsche schepen het Fort voorbijzeilen, stond Stuyvesant in sombere stemming naast een der enkele vier-en-twintig ponders den tocht der Engelsche kapers te aanschouwen. Spits, de kanonnier, had alle voorbereidingen gemaakt en verwachtte het bevel om te vuren, ofschoon hij ten volle overtuigd was, dat het duel geen halven dag kon duren. Maar hij was onbekend met het besluit, aangenomen in de laatste zitting van den Raad om geene vijandelijkheden te beginnen. Toch zou Stuyvesant, brandende van woede bij de aanschouwing der schending van den Nieuw-Nederlandschen bodem, het bevel tot vuren gegeven hebben, wat dan ook de gevolgen geweest zouden zijn.

Maar gelukkig voor de stad, ten ondergang gedoemd, stonden de twee Megapolensis, vader en zoon, dicht bij den Gouverneur, en wisten zij ten slotte den ouden held te overreden het lot van

Digitized by Google

het volk, aan zijne macht toevertrouwd, vóór alles in aanmerking te nemen. Ongetwijfeld bereikten de jammerklachten en het geween der vrouwen en kinderen, die bij den oever, dicht bij het Fort, bijeengeschaard stonden, ook zijne ooren, en waarom zou hij onnoodig de levens en de toekomst van zoovele hulpelooze schepsels in de waagschaal stellen? De stad was in allen gevalle tot den ondergang gedoemd en bloedvergieten kon het land niet redden. Het was niet alleen eene kwestie van soldateneer; honderden andere levens zouden geheel nutteloos opgeofferd worden.

Dientengevolge zag Stuyvesant er van af om het bevel tot vuren te geven, dat niet anders dan noodlottige uitwerking kon hebben. Met grooten tegenzin liet hij zich van de stadswal leiden, en de vijandige schepen zeilden het Fort voorbij zonder uitdaging. Ongestoord voeren zij de Oost Rivier op, totdat zij in de buurt kwamen van het Veer van Breukelen, aan den kant van Lang Eiland, waar zij vijf compagnieën soldaten ontscheepten. Deze werden spoedig daarop versterkt met eene compagnie paardevolk en eene compagnie voetvolk, geworven van de Engelsche kolonisten op Lang Eiland. Om deze reden zonden de Hollandsche dorpen de mannelijke bevolking niet naar de hoofdstad, maar maakten zich gereed tot zelfverdediging.

Terwijl hij De Silla met vijftig man in het Fort achterliet, trok Stuyvesant, aan het hoofd der overige honderd soldaten van het garnizoen, de stad uit. Hij hield paralel koers met de twee Engelsche fregatten ten einde aanwezig te zijn, ingeval de Engelschen op Manhattan mochten landen met het doel het land en de bewoners te plunderen.

Als reeds vermeld, de Britten landden op Lang Eiland. Hadden zij zulks niet gedaan, de vereenigde militairen en miliciens zouden niet in staat geweest zijn hen tegen te houden. Er waren minstens zeshonderd geregelde Engelsche troepen, behalve de hulptroepen en de zeelui. En deze manschappen waren ver van verhongerd, zooals de Directeuren der West Indische Maatschappij later trachtten te bewijzen, ten einde de volle schuld op Stuyvesant te werpen. Het gestolen vee alleen was voldoende om hen in welgevoeden en sterken toestand te houden.

Zooals zij sedert hun eerste verschijnen in de Lagere Baai gedaan hadden, bleven de Engelschen de rivieren patrouilleeren

Digitized by Google

en geen boot werd doorgelaten, zonder aangehouden te zijn. Toen zij inzagen, dat het gevaar steeds nader kwam, en wetende, dat er met geen mogelijkheid eene kans bestond om de dreigende vernieling te ontgaan, met het oog op de steeds aangroeiende overmacht van den vijand, slaagden de Burgemeesters er in, Stuyvesant te overreden, twee Commissarissen naar Nicholls te zonden, met het verzoek de vijandelijkheden te staken en beloften den toestand nader te overwegen. Het schijnt, dat de twee Commissarissen zonder beletsel, de Guinea bereikten en ongestoord het schip weer verlieten. Nadat Nicholls hen aangehoord had, gaf hij een hunner een brief voor Kapitein Hyde, waarin hij den laatsten beval, geen vijandelijkheden te beginnen zonder nadere order, maar, mochten de Hollandsche schepen trachten te ontkomen, deze met geweld tegen te houden. De Commissaris, die den brief naar het Brooklyn Veer overbracht, werd door eene Engelsche patrouille aangehouden, maar, na het toonen van den brief, veroorloofd verder te gaan.

De andere Commissaris, die direct naar de stad terug keerde, werd ook door eene Engelsche patrouille nagezet, maar, door stevig door te roeien, ontsnapte hij zijn vervolgers.

Het is heel duidelijk, met het oog op de maatregelen van Nicholls en de plaatsing zijner schepen en troepen, dat hij niet voornemens was om dadelijk het uiterste geweld te gebruiken. Hij wist, dat de stad aan zijne genade was overgeleverd en een effektief blokkeeren, waardoor Nieuw Amsterdam geheel van de buitenwereld zou worden afgesneden en levensmiddelen niet verder te verkrijgen zouden zijn, terwijl het verder handelsbestaan der stad voor goed gefnuikt zou worden, dit alles toch, zou te samen tot eene overgave nopen, met eene even zoo groote zekerheid als een onoverwinlijke aanval of een alles verwoestend bombardement.

Middelerwijl werden Stuyvesant en de Raad voortdurend door de inwoners dringend verzocht, de stad over te geven. Zonder ophouden vervolgden weenende vrouwen en kinderen den Gouverneur, smeekten hem medelijden met hen te hebben en hen te vrijwaren voor het schrikbeeld van een bombardement of een gewapenden aanval. Ettelijken van de meest invloedrijke en gegoede burgers trachtten, met het oog op den volstrekt onverdedigbaren toestand der Stad, het Gouvernement te bewegen met den vijand tot overeenstemming te geraken.

Digitized by Google

Stuyvesant, ongetwijfeld hopende tot het allerlaatste, dat er van buitenaf hulp zou komen, weigerde, totdat het bijna te laat bleek. Toen hij echter overtuigd werd, dat er geen de minste kans bestond om zich met mogelijk goeden uitslag te verdedigen en dat er geen hulp te verwachten was, week hij ten slotte voor de argumenten, die hem in den vorm van een verzoekschrift op Vrijdag den vijfden September werden voorgelegd door drie en negentig der voornaamste burgers der stad, en op denzelfden dag heesch het Fort de witte vlag. Onmiddellijk daarna werden voorloopige regelingen getroffen tot de overgave, en zes Commissarissen werden aan beide zijden gekozen, ten einde te beraadslagen en de voorwaarden te bespreken.

In den vroegen morgen van den volgenden dag kwamen de Commissarissen, door Nicholls gekozen, in de Stad aan. Stuyvesant verloor, zelfs in zijn pijnlijke teleurstelling, de hem eigene beleefdheid niet uit het oog.

Ternauwernood hadden de onderhandelaars voet aan wal gezet, of de kanonnier ontving het bevel om het gebruikelijk saluut voor een gezant te vuren, waardoor opnieuw vijftig pond van het buskruit werd verbruikt, dat hij zoo veel liever zou gebruikt hebben om de zeerooversvloot, die hem tot overgave dwong, in den grond te boren.

Op Zaterdag 6 September om acht uur 's morgens kwamen de zes kommissarissen te zamen op de Bouwerij van Stuyvesant met het doel eene overeenkomst te sluiten ten opzichte van de voorwaarden ter overgave.

Zij voleindigden hun arbeid voor het einde van den dag en de Engelsche onderhandelaars keerden onmiddellijk terug naar de vloot ten einde Nicholls het dokument te laten onderteekenen. Nicholls erkende de artikelen zonder aanbeveling en zonder eenige verandering voor te stellen, terwijl Stuyvesant dezelfde gedragslijn volgde in den morgen van den achtsten September.

Geen ingrijpende verandering had plaats op Zondag 7 September en de bevolking van Nieuw Amsterdam ging ter kerke in het fort, waar de schitterende Driekleur der Hollandsche Republiek voor het laatst boven hen zou wapperen. Na het eindigen der Godsdienstoefening werd het volk door middel van eene proclamatie verwittigd, dat de stad aan de Engelschen was overgeleverd en dat, van nu af, hun stad bekend zou staan als New-York op het Eiland van Manhattan.

Digitized by Google

Op den volgenden dag erkende Stuyvesant de artikelen van overgave in volslagen vorm en maakte het garnizoen zich gereed het Fort Amsterdam te ontruimen, waarna het herdoopt zou worden in Fort James.

De ochtend van Dinsdag den negenden September 1664 rees in sombere kleuren boven de overgegeven vesting en stad. De meeste burgers gevoelden zich wanhopig en verlaten, treurende over het vooruitzicht van eene verfoeide vreemdelingen-regeering. De soldaten in het Fort echter waren woedend. Zij beschouwden hun militaire eer ten offer gebracht door de handelswijze der Burger-Gezaghebbers, en dat zij in voldoende sterken getale waren om, zoo veroorloofd, den vijand met goeden uitslag weerstand te bieden.

Om negen uur 's morgens kwam het garnizoen binnen de omheining van het Fort voor de laatste maal onder de wapenen als een militair lichaam, terwijl de banier der Hollandsche Republiek spoedig vervangen zou worden door de vlag eener vreemde Mogendheid. In een lijn geschaard, in marsch-uniform, ransels op den rug, geladen donderbussen op hun schouders, zwaarden om de lendenen gegord, de trommelslagers vooraan, met vliegende vanen en onder het roffelen der trommen, stonden zij op het punt, zich met volle militaire eer terug te trekken.

De Hollandsche vlag werd voor het laatst begroet en langzaam gleed de Driekleur naar beneden; een bevel weerklonk, en, met blijkbaren tegenzin, marcheerde de dappere schaar, meestal veteranen van menigen krijg, uit het Fort naar de Gideon, waarop de meesten hunner naar het Vaderland zouden terug keeren. Menige gesmoorde eed, menig half-hoorbare verwensching, menige woeste vloek ontsnapte den wakkeren troep, die zich slechts te gelukkig gevoeld zou hebben, indien hij zijn krachten met de Engelsche roovers had kunnen meten. Minder dan twee jaren later werd aan velen de gelegenheid gegeven, zich in hunne eer te herstellen, toen een der meest bloeddorstige zeeoorlogen der wereldgeschiedenis uitbrak, die, gedurende eenigen tijd zelfs Karel's Engelschen troon deed wankelen, en die Engeland diep vernederde.

De vijf compagnieën Engelsche soldaten, die eerst geland waren aan de Lang Eiland zijde van het Brooklijnsche Veer, werden daarna naar den Manhattan kant overgezet en tijdelijk ingekwartierd in Stuyvesant's Bouwerij.

Digitized by Google

Nadat de Hollandsche troepen het Fort hadden ontruimd, marcheerden de Engelsche soldaten onmiddellijk de stad binnen.

Een troep soldaten werd aan de stadspoorten achter gelaten en verder marcheerend, werd een andere troep op het Stadhuis geposteerd, terwijl een derde troep de bastion bezette. De drie overige compagnieën namen daarna, te midden van eene sombere stilte der weinige burgers, die zich buiten de deur waagden, de stad in bezit.

Voor een eeuw woei de Engelsche vlag, met slechts eene korte tusschenpooze, boven Fort en Stad. Toch, ofschoon Engeland heerschte, bleef de heerschende invloed evenals de taal Hollandsch, lang na de omverwerping van het vreemdenjuk. En toen de tijd aanbrak, schaarden de afstammelingen der voormalige kolonisten van Nieuw Nederland zich aan de zijde der mannen, die zich op den voorgrond drongen om den vreemden dwingeland te verdrijven, waardoor een Republiek gevormd werd, die zich in aanzien en wereldpolitiek verre verhief boven de kleine Noord-Zeesche duinenstreek, hoewel de geschiedenis en het voorbeeld der laatste, in menig opzicht, den oprichters dezer Vereenigde Staten van Amerika tot navolging opwekte en hun het pad aanwees, wanneer dikwijls politieke struikelblokken den jongen Vrijheidsstaat den pas schenen af te snijden en verdere ontwikkeling dreigden te fnuiken.

JAMES PENNINCK.

11 Broadway.
New York City.

Digitized by Google

Twee brieven uit het jaar 1747.

Medegedeeld door Mr. J. H. DE SITTER.

Seer Waarde en Seer Bemiude Vader en Moeder.

De overgrote vreugde die hier is over het uytroepen van den Heere Prinsse van Oranje als Stadthouder van deze Stadt is onuytsprekelyk, men hoord en ziet niets als Oranje, soodat UEd. by gevolg in deze brief niets sult sien als Oranje. Voorlede maandag begost men seer veel te spreken dat toekomende woensdag of donderdag Syn Hoogheid van het Stadt-Huys als Stadthouder soude uytgeroepen worden, dog het gemeen ziende dat haar seer vele Hollantsche plaatsen voorgegaan waren, begost seer ongeduldig te worden en selfs wierden er eenige murmureringen gehoord, waarom sulks niet eer geschiede; de Heren daardoor genootsaakt zyn geworden om door haar Boojen en bediendens tusschen het volk te laten uytstrojen dat den volgenden dag, synde dingsdag het Oranje-vaandel op het Stadthuys soude uytgestoken worden, hetgeen haar eenigsints tot stilstant bragt, dog een grote meenigte denkende dat het maar geschiede om het gepeupel tevrede te stellen syn den hele nagt op de been gebleven om te zien of de Heeren des morgens wel vroeg op het Stadthuys soude gaan, dog men sag welhaast dat het ernst was, wijl het Oranje-vaandel al vroeg daar heen wiert gebracht en selfs de knegts van de lede van de Regering het eerst met grote Oranje-kokarden op de hoeden voor den dag kwamen. De grote menigte van menschen die naar den Dam liepen om die sermonie te zien is niet te beschryven. Wy hebben er niet naar toe durven gaan, voor dat het heel gedaan was, eensdeels om het afgrysselijk gedrang van menschen, als ten anderen uyt vrees van een oploop onder het gemeen, hetgeen ook niet soude gemankeert hebben indien de Heren nog maar een uurtie gewagt hadden, want men begost een afgrijselijk gemommel van huysen omtrekken en andere baldadigheden van dien aart te hooren, totdat eyndelijk om elf uuren alle de Heren van de Magistraat door de vensters kwamen leggen en uyt een van de selve het Oranje-vendel wiert uytgestoken en boven uyt de toren van het Stadthuys nog een dito. Een van de Leeden van de Regeering doet een magnific discours, naar hetwelk sy alle hare hoeden

Digitized by Google

afnamen en driemaal om haar hooft omdraayden, roepende *Vivat den Heere Prinse van Oranje onse Stadthouder*, hetgeen door een algemeen geroep en omdrajen van hoeden door al het volk beantwoort wert, en sulks tot driemaal toe, waarnaa al het volk van den Dam afliep en door de hele Stadt *vivat Oranje* gingen roepen. Soodraa als wy hoorden dat die saak met soo een algemeen gejuych doorgegaan was, deeden wy magnifike Oranjestrikken met een Oranjeblommetje voor, en soo kuyerden we naar den Dam met tante die ook een Oranjestrikje had, hetgeen alle menschen die ons soo opgeschikt sagen deet uytroepen, *soo soo juffrouwen, dat is Oranje, dat lijkt er na*, andere weer *kyk, kyk die juffrs. bennen Oranje. kom wij gaan ook Oranjestrikken kopen* en diergelyke meer, soodat wij de admiratie zyn geweest van alle de Amsterdammers. De winkels die Oranjelind verkogten hadden het soo druk, dat sy nieten wisten waar sy genoeg oranje lind soude vinden om te verkopen; ook rees het soo danig in prys dat van minuut tot minuut het opsloeg tot soo ver dat men een el lind daar men anders 3 st. voor geeft, tegen Twee gulden tien en 3 gulden verkoft heeft. Ook sag men in minder dan een uur tyts alle menschen, tot klyne kinderen nog in de lange klederen in kluys, Oranje linten op haar mutsen dragen; selfs hebben wy twee Engelsche predicanten gesien, die yder een superbe oranje roos op haar borst hadden. Het ging op het lest soo ver dat al wie geen oranje had deerlijk mishandelt of in de Burgwal gegooyt wiert, soo als er effectief verschyde en selfs fatsoendelijke burgers deerlyk toegedeckt zyn geworden. De jongens deeden niets als met Oranje linties lopen roepen *koopt Oranje voor dat je een ongeluk overkomt* etc. Op het prinsenhoff stak een magnifique oranje vlag uyt sooals ook op de Beurs; des avonds waren alle de koffehuysen, alle de herenlogementen en alle de herbergen geilumineert, den helen nagt heeft men niets gehoort als gejuych en geroep, soodat UEd. uyt dit relaas kunt opmaken dat het hier vooral onder het gemeen een algemene vreugt is. Nu dagten wy dat het grootste geroep dien dag soude ophouden, dog het is vandaag also erg als gisteren. Wy sullen vandaag evenwel met onse oranje strikken soo niet gaan pronken, vooreerst omdat het seer lelyk weer is en ten twede omdat eyndelyk tante was te huys is gekomen, soodat wy ons werk nu wel sullen vinden en wijl UEd. weet sooals ik

Digitized by Google

UEd. in mijn laatste gesegt heb, dat ik seer veel van morsen hou, sal ik hier bij blyven.

Naar UEd. en onse lieve broers van onze Respect versekert te hebben, Seer waarde en Seer Beminde Vader en Moeder,

UEd. onderdanige en gehoorsame dinaresse en Dogter
ELISABETH DE GAST,

Amsterdam den 3 May 1747.

P. S. Soo aanstonts komt Abram ons vertellen, dat de Heer daar hy tegenswoordig werkt haar op haar werk heeft gegeven te verteren in geld twee ducaten, een half anker wyn, een ham, pypen en tabak en wat verder om sig wel vrolyk te maken behoort. Ook hebben sy den vlag uytgestoken en sullen te avond de muzikanten hebben en sig braaf vrolyk maken.

Aan den heer GIDEON DE GAST,
boekverkoper etc.
te Arnhem.

Seer Waarde en Seer Beminde Vader en Moeder!

Wijnig waren mijn gedachten toen UEd. mijn laatste schreef, dat UEd. vandaag de droevige consternatie die hier is over het veroveren van Bergen-op-Zoom zoude bekent maken, die waarlijk onbeschryfelyk is, zynde de droefheid op yders aangesicht te lesen, te meer wyl die droevige teiding zoo onverwagt en in een teid gekomen is, toen men ons alles goeds deet hoopen en alle vrees byna verdwene was, en men ons deet geloven dat het onmogelyk was die vesting te bemagtigen en dat de vyant, naar er langen teid voor gelegen te hebben en er veel volk voor verloren te hebben eindelyk sou genootsaakt zyn het beleg op te breken.

Daar zyn hier verschyde Roomsgesinde in hegtenis geset, die haare vreugde over onse droefheid uyterlyk te kennen hebben gegeven en honderde insolensis hebben gedaan, onder andere, katten en honden in verschyden stukken snyden en briefjes daar aan te binden, waarop stonden *soo sullen we welhaast met de geusen leven.* Daar syn 4 à 5 huysen van dat soort van volk door het gemeen geplundert en al wat er in was aan duysent stukken geslagen, hetgeen haar niet belet wort, wordende alleen de menschen gesalveert, wyl zy er niet beter mede leven souden

Digitized by Google

als mit de huysen. Hope welhaast teiding van UEd. te krijgen, om te weten hoe het te Arnhem gestelt is, en of men daar beter hoop heeft als hier. Want hier is alle wenschelyke hoop ten eenmaal verdwenen. Men spreekt sterk dat de koning van Pruyssen tot erf-stadhouder uytgeroepen sal worden, selfs wort er versekert dat de Prins reets een expresse met die aanbieding naar het hoff van Berlein soude afgevaardigt hebben. Wat er van sy, weet men nog niet, kunnende tegenswoordig op niets meer staat maken. Indien UEd. het een of ander nieuws hoort versoeke toch vriendelijk ons hetselve mede te deelen. Verblijve, naar UEd. en onse waarde familie de zegen van Godt, op wiens hulp wij toch alleen moeten vertrouwen, toegewenst en UEd. allen van ons gegroet te hebben, met seer veel agting, seer waarde en seer beminde Vader en Moeder,

UEd. onderdanige en gehoorsame dienaresse en Dogter
ELISABETH DE GAST,

Amsterdam den 20 Sept: 1747.

Aan den heer GIDEON DE GAST,
boekverkooper etc.
te Arnhem.

Nav. LX, 377.

„Eene récente Ontdekking".
(Slotwoord).

Het te Workum ontdekte brievenverkeer tusschen een eenvoudig burgerman aldaar met Mr. W. Bilderdijk e.m.a. bevat ook nog iets, waarbij uitkomt de Oranjezin bij vroegere geslachten in Nederland. Of die thans al of niet zoo algemeen in ons koninkrijk is als hij eens was, kan ik niet uitmaken; wel ontbreekt de naïeve tint hedendaags en was die toenmaals bij zeer velen en overal merkbaar.

Hier is het restant, dat we nog vermogen te geven uit bedoeld brievenverkeer:

»De Schoonhovens (van Workum) waren echte Oranjemannen. De vrouwen in huis, n.l. de moeder en eene dochter en ook de tante (zuster der moeder) waren op 's Konings jaardag »in den pronk« en ze speldden oranjestrikken »op het jak«. Ook Schoonhoven was dan wat heel vroeg van bed en droeg ook eene

Digitized by Google

oranjestrik. De tante woonde aan de andere zijde der vaart naast het kaaspakhuis. Als ze 's morgens van 't bed kwam, knielde zij neer en bad om heil en zegen voor den Koning, en als de koffie gereed was, dronk ze op Zijner Majesteits welzijn. Dan hield ze daarbij eene alleenspraak, en verwelkomde en begroette zich zelve, dat ze weer dezen dag had mogen beleven. En dan kwam Schoonhoven ook met gelukwensching. De oude moeder placht, voor het portret staande, te zeggen: »Willem, ik wensch u alle heil«. De buurvrouw der tante was niet zoo'n oranjeklant. *Zij* had haar kamertje »in 't blauw«. Dat was de tante te erg, en zoo duwde zij haar eens toe: »Je bent wel eene Kees-inne, blauw van buiten en van binnen; hé?« En de oude moeder oordeelde eenerlei, en zij wilde hare dochter ook met geen blauw lint op den hoed laten gaan; oranjegeel leek haar juister gekozen.

Als de Koning in Friesland kwam, moest Schoonhoven dadelijk er heen. De Bolswarder Burgemeester keerde die vele audiënties wat af, maar Schoonhoven kwam er wel. Eén voor één werden de bezoekers tot den Koning op het stadhuis, toegelaten. Toen Schoonhoven kwam, ging Z. M. zelve op hem toe, als ontmoette hij een ouden bekende. Schoonhoven hield eene warme, hartelijkgemeende toespraak. Dat ontroerde Z. M. blijkbaar. Destijds was de Koning regeerende bij de gratie Gods en werd bij David in Israël vergeleken. En men droeg ook hier veel in het gebed den Koning aan den Heere op.

Toen Z. M. te Harlingen kwam om de nieuwe Willemshaven in te wijden, klom Schoonhoven, om alles goed te zien, op het dak van een huis en wuifde en zwaaide met den vilten hoed. En toen Z. M. Workum met een bezoek vereeren wilde, was hij als uitgelaten van vreugde. Hij stond op de sluisdeuren en wuifde en groette, ja was bewogen. Iemand der toeschouwers had daarin zooveel bekijks, dat . . . hij den Koning niet heeft gezien; de oranjeliefde van Schoonhoven had zijne gedachten afgewend.

In 1851 of '52 had Schoonhoven de hooge eer, dat de Prins van Oranje met zijn gouverneur Jhr. de Casembroot, hem in zijn huis opzocht. De prins was toen 11 of 12 jaar. Hij kwam den eenvoudigen winkel binnen en verbaasde zich er over, dat ook steentjes op de weegschaal werden gebruikt. De kamer binnenkomend, nam de oude moeder hem bij de hand en riep bewogen: »Nu vergunt de Heere mij om den derden oranjeprins de hand te

Digitized by Google

drukken; mijn geluk is schier te groot«. Er werd thee geschonken en daarbij een stukje suiker (»*klüntsje*«, letterlijk vertaald: »kleine klont« of »brok«) gepresenteerd; maar de prins vermoedde niet dat dit stukje kandij in het kopje moest gelegd, en stak het in den mond, wat de anderen zeer vermaakte. Schoonhoven moest mee om de schoonste boerderijen uit den omtrek te bekijken, een blijk dat hij in hooge gunst was. Velen, uit den lande, voornaam door geboorte of naar den geest, hebben bij dezen eenvoudigen burgerman gelogeerd.

G. POSTMA.

Nav. LXI, 301.

Schenk van Toutenburg,

door J. W. DES TOMBE.

Naar aanleiding der vragen door Dr. L. M. G. Kooperberg in dit maandschrift geplaatst, kan ik eenige inlichtingen verstrekken omtrent de afstamming van George Schenk, Vrijheer van Toutenburg.

Zooals bekend is, hebben de gerechtigden op de nalatenschap van George's zoon — den Aartsbisschop Frederik Schenk van Toutenburg — eindelooze processen gevoerd over het bezit der Drentsche, Overijsselsche en Hollandsche bezittingen, dien Aartsbisschop door den dood van zijn broeder Carel in 1571 toegevallen.

Het verdient opmerking, dat in die processen de afstamming van George Schenk door de beide partijen geheel verschillend wordt voorgesteld en dat de aanklagers zelden, of slechts heel terloops, melding maken van het belangrijk leen: »Windisch Eschenbach«, eenmaal door George Schenk bezeten en van hem successievelijk, eerst op Carel Schenk, toen op diens broeder Frederik en eindelijk op de van den Boetzelaers, de verweerders in die processen, vererfd.

Een en ander heeft mij aanleiding gegeven om de geschiedenis van het leen Windisch Eschenbach eens na te gaan, in de hoop door die geschiedenis de bestreden afstamming van George Schenk te kunnen opsporen. Werkelijk is het mij ook gelukt eenige gegevens te verzamelen, die niet geheel van belang ontbloot zijn en wellicht te Amberg of in eenig ander Beijersch archief-depôt te controleeren en aan te vullen zullen zijn.

De adellijke »Sitz zu Windisch Eschenbach (später frhrl. Herdingsches Patrimonialgericht)« was gelegen in den Boven-Pfalz,

Digitized by Google

in het ambt Barckstein en Weiden en was eertijds een »durchgehendes« leen van de toenmalige Landgraven van Leuchtenberg, maar verviel in 1647, toen het Leuchtenbergsche vorstenhuis in de manlijke lijn uitstierf, aan Keurvorst Maximiliaan van Beijeren.

De oudst bekende bezitters van het goed waren de »von Eschenbach's«, later kwam het aan het geslacht »von Redwitz«. »Jobst von Redwitz«, eigenaar van den »Sitz zu Windisch Eschenbach», die in 1408 leefde, liet slechts dochters na; successievelijk worden nu in 1420 »Engelhard Streitberger zu Eschenbach, in 1430 »Haus Schütz von Laineck zu Windisch Eschenbach« en in 1441 »Balthasar von Tettau« als leenvolgers genoemd. Vermoedelijk was deze laatste aan de von Redwitz verwant, hetgeen op te maken is uit het in 1518 opgestelde testament van Wilhelm Schenk, Herr zu Tautenburg, en van diens echtgenoote Kunigunde von Tettau, waarin zekere Jordan von Redwitz als getuige wordt genoemd.

Balthasar von Tettau had in 1441 twist met zijn buurman Hinzig Pflug von Stornstein over het dorpje »Pilgersreuth« (Püchersreuth) en deze kwestie duurde voort tot in 1514, toen »Kunigunde Schenkin von Tauttenburg, eigeborene von Tettau« met Windisch Eschenbach beleend werd. Volgens een h. s. genealogie door Arend van Buchell van de Schenken van Toutenburg opgemaakt en in de Universiteitsbibliotheek te Utrecht bewaard, was genoemde Kunigunde de zuster en de erfgename van Balthasar von Tettau. Wij moeten echter aannemen, dat laatstgenoemde Balthasar een zoon of kleinzoon van zijn in 1441 vermelden naamgenoot geweest is.

»1514 machten die Pflugen neuerliche Versuche der Frau Kunigunde Schenkin von Tauttenberg, geb. von Tettau das Dorf Pillgersreuth zu entziehen, wie es scheint, mit Erfolg. Von 1518 an erscheint zwar das Dorf, Pillgersreuth in den Lehenbriefen der Landgrafen von Leuchtenberg ueber den Sitz zu Windisch Eschenbach mit Zugchörung. So wird 1518, März 19, Wilhelm Schenk, Herr zu Tauttenberg, als Treuhänder seiner Gattin Kunigunde, geb. von Tettau; 1532, August 21, dessen Sohn Georg Schenk, Herr zu Tauttenberg, der Röm. Kaiserl. Majest. General-Statthalter in Friesland, dan dessen Sohn Schenk Carl, Freiherr von Tauttenberg; endlich werden 1590, Nov. 6, nachdem das Lehen apert erklärt worden war, und langwierige Lehenstreitigkeiten sich abgewickelt hatten, die Gebrüder Joachim, Stephan

Digitized by Google

und Osvald von Potzlern zu Tauttenburg in Niederland belehnt.«

Het ligt voor de hand, dat wij in plaats van de gebroeders »von Potzlern zu Tauttenburgh lezen moeten »de gebroeders van den Boetzelaer«, die sedert 1580 het Toutenburg in Overijssel bezaten en vanwege dat goed zitting in de Overijsselsche ridderschap hadden. De leenvolging, hier aangegeven, geeft ons dus het antwoord op de vraag, wie of de ouders van George Schenk van Tautenburg geweest zijn.

De reeds vermelde genealogie van van Buchell geeft aan Wilhelm Schenk, den echtgenoot van Kunigunde von Tettau, Rudolphus Schenk, Freiherr zu Tautenburch, tot vader en noemt voorts als kinderen van Rudolphus: Christoffel Schenk, vrijheer van Tautenburch, gehuwd met Sibille van Emptmansberg, welk huwelijk kinderloos bleef en Erhardt Schenk van Tautenburch, wiens zoon Christoffel Anna Brahe uit Zweden huwde, waaruit wederom de, in de processen der Boetzelaers, zoo vaak genoemde overste Christoffel Schenk, vrijh. van Tautenburg, en pandheer van Schulenborch sproot.

Behalve George hadden Wilhelm Schenk en Kunigunde von Tettau nog 5 kinderen, te weten: Ernst Schenk, Wilhelm Schenk, gehuwd met Margaretha von Rebersreuth, Kunegunde Schenk, de vrouw van Christoffel Louijsen von Voerschauw, Constancia Schenk en eindelijk Catharina Schenk, de echtgenoote van Christoffel von Steynau zu Poppenheim.

Deze gegevens, ons door den Utrechtschen geschiedvorscher verschaft, worden grootendeels bevestigd door een stamlijst, samengesteld uit de »Urkundenbücher der Vögte von Weiden und der Stadt Jena (Thüringische Geschichtsquellen)«, Volgens deze stamlijst stammen de Schenken van Tautenburg uit het oud Saksische geslacht der Schenken van Vargula, een geslacht dat een rol in de vroegste Saksische geschiedenis gespeeld heeft. Uit de Vargula's zijn voortgekomen de liniën Schenk von Saaleck, von Rudelsburg, von Wiedebach, von Dornburg, von Apolda en van Tautenburg.

Deze laatste tak noemde zich naar het slot Tautenburg niet ver van Jena in een der liefelijke en boschrijke dalen van het Thuringerwoud gelegen. De Schenken stichtten in de nabijheid van hun slot een klooster, Frauenprisnitz geheeten, alwaar zij hun »Erbbegräbniss« hadden. Zoowel het stamhuis, als het klooster zijn tot puin vervallen; de »zwinger« alleen ontkwam aan het

Digitized by Google

algeheel verval en steekt nog boven de bosschen uit als eene herinnering aan het eenmaal machtig geslacht, dat daar zijn »Sitz« gehad heeft.

Ongeveer 1426 leefden uit den stam van Toutenburg twee broeders, Rudolf zu Elsterberg en Busso zu Toutenburg; de eerste moet de stamvader zijn geweest van den zoogenaamden frankischen tak der Schenken, aldus naar het bezit van Windisch Eschenbach betiteld, waaruit behalve de friesche Stadhouder George Schenk ook de Oostpruisische staak gesproten is, die tot de laatste helft der 19de eeuw heeft voortgeleefd.

Busso zu Tautenburg had drie zoon: Rudolf, Burckhardt en Johann; laatstgenoemde had tot kinderen: 1e. Busso; 2e. Johann tot 1512 stadhouder van Friesland en waarschijnlijk eerst met Adelheid von Diepholt, later met Anna von Gleichen gehuwd; 3e. Rudolphus, vermoedelijk de afgezant der Saksische hertogen bij Karel den Stouten; 4e. Margaretha en 5e. George, gehuwd met Anna, Heinrich's dochter von Schleinitz, wiens nakomelingschap in 1640 met Christian Schenk von Tautenburg uitstierf.

Het Tautenburger archief berust in de universiteits-bibliotheek te Jena, waar J. Ch. Friderici het voor zijn »Historia Pincernarum Varila Tautenburgicorum (1722)« raadpleegde. De archieven te Amberg zullen wetenswaardigheden omtrent de »Windisch Eschenbach« en die te Bamberg waarschijnlijk bizonderheden over Empmansberg bevatten. Dit laatste goed is een tijdlang eigendom der Schenken van Tautenburg geweest. Overigens is een en ander omtrent dit geslacht te vinden in »Bavaria« in de »Verhandlungen des historischen Verein von Oberpfalz und Regensburg« en in het »freiherrliche Taschenbuch« van 1861, dat echter, naar men mij mededeelde, in het artikel Schenk met omzichtigheid te gebruiken is.

De Friesche stadhouder George Schenk bouwde nabij Vollenhoven het slot Toutenburg en gaf het dien naam in herinnering aan zijn stamslot in het Thuringerwoud. Bijzonderheden omtrent het Vollenhovensche goed vindt men in de Bijdragen tot de Geschiedenis van Overijssel, in den Overijsselschen Almanak voor Oudheid en Letteren en in »Het archief van Batinge« door Mr. Joosting gerangschikt en beschreven.

Hierachter volgt een genealogische tabel het voorafgaande resumeerende:

Digitized by Google

RUDOLF SCHENK ZU TAUTENBURG.

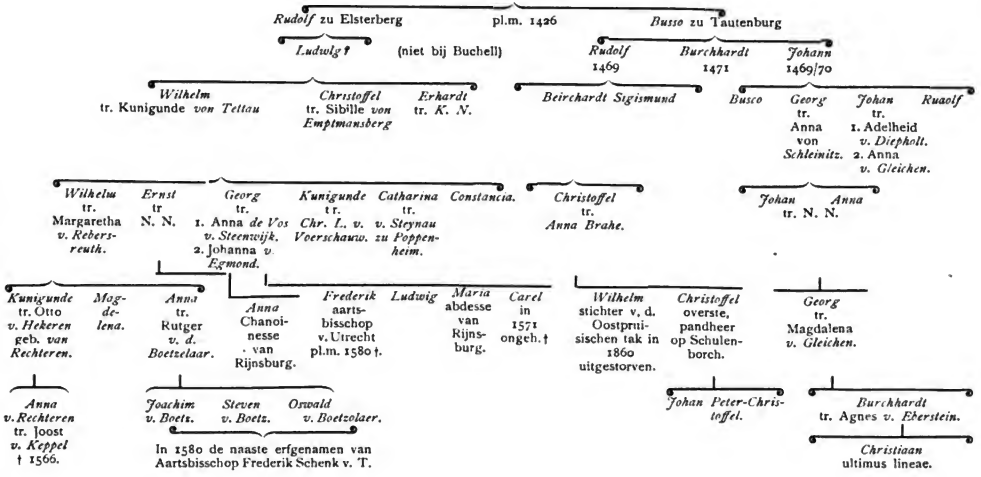

Digitized by Google

Nav. LXI, 301.

George Schenk Vrijheer van Tautenburg.

Het geslacht, waartoe hij behoort, is afkomstig van de Baronnie Tautenburg, gelegen in het huidige Saxen-Weimar Amtsgericht Jena. Het wordt door Siebmacher genoemd onder de Vrijheerlijke geslachten en behoort, wegens de opneming van Georg in de Vliesorde, tot den voornaamsten adel. De stadhouder heeft nooit het Saxische Tautenburg bezeten, de eigenlijke Baronnie bleef in het bezit van den Duitschen tak van zijn geslacht; wel bezat hij zijn kinderlijk deel in het huis met toebehooren van Windisch-Eschenbach, een dorp gelegen in Beieren Regierungsbezirk Oberpfalz.

Wanneer men de bewijsstukken in de »Solide en de waerachtige demonstratie, enz. Zwolle 1669«, aandachtig nagaat, kan men tot geen ander besluit komen dan dat des Stadhouders ouders geweest zijn: Wilhelm Schenck der Altere Freiherr zu Tautenburg en Cunigunde von Tettau, die gezamenlijk den 7den Juni 1518 voorkomen. Dit wordt, zooals de Heer D. Kooperberg schrijft, door velen aangenomen, behalve door den zoo nauwkeurigen — helaas overleden — A. C. Baron Snouckaert van Schauburg, die zegt: de ouders zijn: Jan Willem en Dorothea van Mansfeldt en zulks naar aanleiding van de wapens op de grafzerk van de Abdis van Rijnsburg Maria Schenck van Tautenburg. (Zie Nederl. Heraut VIII, blz. 70). Bij deze wapens staan geen namen; de oplossing, dat de moeder van den Stadhouder eene Blitterswijck zoude zijn, is eene vermoedelijke. De zerk sterk afgesleten zijnde, vermoedde Snouckaert, dat in plaats van Blitterswijk moest worden gelezen Mansfeldt, omdat inderdaad de wapens dezer geslachten bij afslijting eenige overeenkomst konden hebben. Dit aannemende zocht hij een huwelijk van eene Mansfeldt met een Schenk van Tautenberg. In J. Hubner's Geslacht rekenkundige tafelen, Leiden 1722, vond hij, dat een Jan Schenck van Tautenburg gehuwd was aan Dorothea van Mansfeldt en hiermede meende hij de ouders van den stadhouder gevonden te hebben.

Doch de zaak is anders: Tettau, tot de geslachten uit Meissen in Saxen behoorende, voert — zooals Siebmacher ons mededeelt — dezelfde wapenfiguur als Blitterswijck en zeker ben ik er van, dat Snouckaert, indien hij daaraan gedacht had, ook Tettau in plaats

Digitized by Google

van Blitterswyck zoude gesteld hebben en tot een huwelijk Schenck-Tettau zoude gekomen zijn.

Maar ook tijdrekenkundig kunnen de ouders niet geweest zijn Jan Schenck van Tautenburg en Dorothea van Mansfeldt. De ouders van Dorothea: Gebhard von Mansfeldt en Margaretha von Gleichen zijn respectievelijk overleden 1558 en 1667; hun kleinzoon de stadhouder kan dan niet overlijden in Febr. 1540. Uit de solide en waer-demonstratie blijkt, dat de gebroeders Georg, Ernst en Willem den 3[len] Mei 1533 leefden en dat Johan Schenck ten onrechte genoemd wordt zoon van den Stadhouder en diens tweede vrouw Johanna van Egmond.

Thans laat ik volgens eenige gedocumenteerde data in het leven van den Stadhouder en in dat van diens zoon Frederik, Aartsbisschop van Utrecht.

Georg Schenck, Vrijheer van Toutenburg:

Kastelein en Drost van Vollenhove reeds vóór 17 Nov. 1502; bekleedt dit ambt tot 21 Nov. 1521.

Beleend met een stuk land in het kerspel Vollenhove, 16 Mei 1512 en 10 Juli 1518.

Raad van Bisschop Frederik van Baden, 19 Aug. 1515.

Philips van Bourgondië draagt hem op het Slot met het Drost- en Rentambt van Vollenhove en het Ambt van Hasselt 11 Aug. 1520.

Wordt Guldenvliesridder op de vergadering te Doornik 1531.

Beleend met het huis Wedde en de heerlijkheden van Westerwoldingeland en Bellingwolde tot een Overijsselsch leen, 26 Aug. 1538.

Anna, dochter van Coenraad de Vos wordt na den dood van haar vader beleend met Endelinge, enz. 14 Juni 1414 (Hulder Hendrik Mulert), 7 Juni 1497 (Hulder Egbert Mulert), 28 Aug. 1503 (Hulder haar man Jurrien Schenck) en 10 Juli 1518 (Hulder haar man).

Zij met haar man Heere Jorien Schenck, Vrijheer te Tautenborch dragen op het huis Batinge, Endelinge enz. en zij wordt er mede beleend 2 Dec. 1519.

Anna de Vos beleent met de helft van twee erven te Anssen en nog meerdere goederen en tienden 6 April 1521, terwijl voor haar hulde en eed doet Adriaan van Reede.

Frederik Schenck, Heer van Tautenburch, wordt na doode zijner moeder, Anna Coenraets de Vos van Steenwijkcks dochter, beleend met het huis Batinge enz. 12 April 1527.

Digitized by Google

Frederik Schenck draagt deze goederen weder op en wordt er mede beleend George Schenck Vrijheer te Tautenberch, Stadhoudergeneraal van Zijne Keiz. Majt. in Friesland 13 April 1527.

George Schenck lijftocht zijne vrouw Johanna Gravinne van Egmondt aan voormelde leengoederen 14 April 1427.

Frederick Schenck van Tautenburch:

Wordt Proost van St Pieter binnen Utrecht Febr. 1529 zich noemende Bij de gratie Gods Proost en Aartsdiaken der kerk te Oldenzaal zegelt met 5 rechterschuinbalken 18 Dec. 1543 en 4 Dec. 1559.

Aartsbisschop van Utrecht 13 Febr. 1561.

Beleend met Batingen 5 Febr. 1573.

Verhuurd Toutenburg en Batingen aan Johan van Wilp, 4 Maart 1575.

Sterft 25 Aug. 1580 nalatende deze bastaarden: Frederik, eene dochter gehuwd aan Jacob Tymens en nog eene dochter gehuwd met Berent van Coesvelt.

's-Gravenhage. J. D. WAGNER.

De vraag, of **Willem van Ooy** en de, in elk geval, in denzelfden tijd voorkomende Willem van Gent, bij verschillende schrijvers genoemd, bij van Loon, ook bij Slichtenhorst blz. 335, zelfs onder beide namen, identiek zijn, is reeds in 1866 gesteld door »Andante« in »de Navorscher« XVI (bl. 255), maar door hem eigenlijk niet volledig beantwoord in den volgenden jaargang, waar hij er met een beroep op de Luiksche kroniek van Le Fort op terugkwam (59, 319), doch eigenlijk alleen de ouders noemde van »Guillaume van Oye maréchal de l'empereur Maximilien dans le duché de Gueldre, n.l. Reynier van Oye (± 1463) en zijne tweede vrouw »Mechtilde van der Hordt«. Is dat dezelfde Willem v. Oye en zou de opgave juist zijn?

Bovendien blijft dan nog de bovengestelde vraag open, welke ik geneigd ben bevestigend te beantwoorden, al weifel ik anderzijds weer, met het oog op tegenstrijdigheden als tusschen v. Spaen, Inl. tot de Geld. Gesch. IV 100 en Nijhoff, Gesch. Geld. Onh. V no. 122.

In eene rekening van 1518, voorkomende in v. Hasselt's »Geld.

Digitized by Google

Oudheden" (bl. 164) wordt hij »zeliger« genoemd. Dit woord of »wylen« ontbreekt in eene oorkonde van 10 Nov. 1522, (bij Nijhoff t. a. p. No. 1153), gelijk eerst het geval is in No. 1189 (in een stuk van 9 April 1523). Twee jaar later ontvangt een Willem van Gent het »erfkemerlinck ampt« in Gelre (volgens 't Reg. op de Leenaktenboeken van het Vorstendom Gelre en Graafschap Zutphen, 5e stuk bl. 193). Doch dan toch een andere Willem? Later (bl. 204) wordt hij daar, in 't jaar 1526, genoemd als »erve sijns vaders Henricks«, die bij v. Spaen, Inleiding III 407 voorkomt, als door hertog Karel begiftigd met de stad en 't kerspel van Gent (zie aldaar nog 408). Wie kan me iets naders, liefst met opgave van bewijsplaatsen, en ook van 's mans titels en heerlijkheden, vooral als daartoe ook Gent en Rixtel behooren, willen mededeelen, betreffende de genealogie van de heer(en) Willem van Oy (en Gent)?

's-Hage. DR. L. M. G. KOOPERBERG.

NASCHRIFT.

Zou het ook mogelijk zijn, dat naast Willem van Oy, Oye of Oyen (hierbij nog te letten op de verschillende heerlijkheden van dien naam), eventueel identiek met Willem van Gent (Genth, Ghent) nog een andere Willem ter zelfder tijd leefde van den laatsten familienaam, van wien dan de genoemde Hendrik, op zijn beurt weer vader van den op het jaar 1526 vermelden Willem, een zoon geweest is? Ook zoo blijf ik me voor genealogische gegevens betreffende genoemde heeren aanbevolen houden, waarbij nog gelet dient te worden op het gebrek aan overeenstemming tusschen de genoemde plaats uit het Reg. op de Leenakten van G. en Z. op het jaar 1526 en Nijhoff t.a.p. No. 1192, uit welke oorkonde zou volgen, dat Hendrik van Gent reeds vóór 18 April 1523 gestorven is, of waren diens kinderen Willem en . . . . .(?) toen nog niet meerderjarig doch eerst in 1526?

Nav. LXI, 200.

De eerste overdracht van eigendom in Nieuw-Amsterdam.

Naar aanleiding van bovenstaand onderwerp door James Pennick behandeld, wordt ons medegedeeld, dat de eerste overdracht van eigendom niet 12 Okt. 1654 zou plaats gehad hebben, maar

Digitized by Google

dat reeds tal van koopakten *sinds 1643* voor den secretaris van Nieuw-Nederland verleden zijn.

Verder wordt ons er op gewezen, dat de in bedoeld artikel genoemde Jacob Steendam zichzelf »handelaar« noemt, en dat Willem Kieft de verordening op het rooken uitvaardigde, terwijl Stuijvesant in 1647 aan het roer kwam.

Zeer spaarzaam nog, maar toch eene enkele keer, wordt men aan de *Labadisten* herinnerd door plaatsnamen, welke men zoo niet weet te rijmen met een (ons onbekend) verblijf van Labadisten. Zoo b.v. te Blija, zoo te Akkerwoude (Labadistische laan, Labadistische bosch), en er zullen nog wel meer zulke benamingen in den lande zijn, b.v. ook in Drente.

Zoo vraag ik beleefd:

Loont het der moeite die plaatsnamen op te sporen?

Zijn er in al die bedoelde plaatsen Labadisten geweest, b.v. in ons geval ook te Blija en te Akkerwoude?

G. POSTMA.

Wie was **Claes van Aken?** Waar en wanneer leefde hij? Was hij familie of afstammeling van **Heyn van Aken?**

Heeft **Jan van Beieren,** alias **Jan zonder Genade,** de Luiksche Bisschop, een dochter gehad, die **Margriet** heette? Wonder zou het niet wezen en Jans moeder heette immers ook Margriet?

Waar kan ik **zeer uitvoerige** inlichtingen vinden omtrent bovengenoemden **Jan** of over de hofhouding van Willem VI en Jacoba van Beieren?

W. L.

KUNSTGESCHIEDENIS.

De »Regent« musicus en schilder!

In de kleine serie brieven van Elis. Charl. van Orleans aan de prinses van Wales en aan den Hertog van Brunswijk-Wolffenbüttel, die als »Anekdoten vom französischen Hofe« etc. in 1789

Digitized by Google

te Straatsburg werden uitgegeven vinden wij in een brief van 25 Nov. 1717 dit: »Mein Sohn ist ein guter Musikant, wie die Musici alle sagen, er hat 2 opera gemacht, so er in seinem Saal hat spielen lassen, so nicht uneben waren, er hat aber nicht leiden wollen, dass man sie auf dem rechten Theater spielen sollte.« En in een brief van 23 Juni 1719: »Mein Sohn hat alle Kupferstiche von Daphne und Chloë gemahlt, ausser das erste Blatt; er hat alles aus seinem Kopf gerissen und gemahlt. Einer, so Andram heisst, hat es in Kupfer gestochen.«

Is hiervan meer bekend?

Berlijn. H. J. SCHOUTEN.

OUDHEIDKUNDE.

Nav. LXI, 245.

Don Diego de Pimentel.

In het Stedelijk Museum te Alkmaar vindt men in lijst achter glas eene „Teekening, voorstellende een ruiter te paard, in de gevangenis te Medemblik vervaardigd door don Diego de Piementel en don Juan Xmenez di Medvano, 2 spaansche bevelhebbers, die den 9 Augustus 1588 met het galjoen San Matheo, behoorende tot de Onoverwinnelijke Vloot, bij Grevelingen in handen der Staatschen waren gevallen."

Deze teekening was ingezonden ter Zeewezen-tentoonstelling te 's-Gravenhage in 1900.

C. W. B.

TAAL- EN LETTERKUNDE.

Hekkesluiter.

In een Boedelscheiding van 1782 te Leiden onder de uitgaven: »Aan zestien lijkdragers en twee Heksluijters ieder zeeven Gls: tesamen . . . . . f 126.«

D.

Nav. LXI, 157.

Men vangt geen haas met een koe (of met een os.)

Mijn vriend mr. J. M. Nap vestigt er mijn aandacht op, dat de in vertaling medegedeelde woorden van Plutarchus te vinden

Digitized by Google

zijn in zijn werk *De tranquillitate animi*, cap. XII (Ed. Didot blz. 571). Aldaar komt de uitdrukking voor *tooi boï ton lagoo kunègetein*, door Merula aangehaald. Zij zal dus wel van Plutarchus afkomstig zijn. Is zij een spreekwoord geworden, dan is Plutarchus de vader van dat spreekwoord.

Mr. C. BAKE.

Nav. LXI, 157.

Dourak.

Doerak is een Amsterdamsch scheldwoord. Er wordt een slechte, gemeene vrouw mee aangeduid, vooral eene wier zedelijkheid alles te wenschen overlaat. 't Is nog sterker dan 't bekende woord, waarmee zeker soort van vrouwen wordt bedoeld, en dat dan nog een fatsoenlijke(?) scheldnaam is.

A. AARSEN.

Dourak.

In het Woordenboek der Nederl. Taal worden aan dit uitheemsche woord eenige regels gewijd. De beteekenis is: schavuit in verschillende schakeeringen. Aan de ontleening uit het Russisch wordt getwijfeld, omdat het in die taal den klemtoon op de 2de lettergreep heeft en wegens de onwaarschijnlijkheid van de ontleening van een scheldwoord aan het Russisch.

Deze onwaarschijnlijkheid heeft geen grond, als men een directe aanraking van Russisch en Nederlandsch kan aanwijzen. Ik heb hier het oog op de Kozakken, die in 1814 als onze »vrienden« geruimen tijd de Betuwe hebben afgeloopen en onveilig gemaakt. Over hun prinsenleven en verdere dagen en daden leze men met lachende verbazing het artikel in de Tijdspiegel van 1900 III van de hand van Gen. Sabron. Men kan er van op aan, dat deze snuiters menigen vloek, menig scheldwoord in hun moedertaal ten beste hebben gegeven, en het »Doerak« zullen de bewoners van de dorpen uit de Betuwe, waar zij tijdelijk toefden, dikwijls hebben moeten slikken.

En nu is het wel eigenaardig, dat dit scheldwoord mij bekend is uit de omgeving van Zoelen, waar het nog heden vaak gebruik wordt voor minder vriendelijke betiteling van loeder, schelm en dergelijke aan het adres van mensch of dier. Zoo men weet is Zoelen het laatste (niet het minst) bezochte dorp geweest door die ongeordende bende van halfwilde Kozakken. Nog altijd leeft

Digitized by Google

daar de herinnering aan hun vrijbuiterij voort en de scheldnaam der Zoelenaars is nog altijd »Zoelsche Kozak«.

Ik meen dus, dat het wel waarschijnlijk is, dat het scheldwoord »doerak« (in de Betuwe vooral voorkomend) aan die Russische Kozakken te danken is.

Haarlem. R. L.

Nav. LXI, 246.

Verspreide Gedichten van De Génestet.

Hoe 't Meevalt.

Nagelaten gedichtje van P. A. de Génestet.
(Niet opgenomen in zijn gedrukte bundels.)

Het leven, trots zijn zegen,
Het leven met zijn leed,
Het valt den meesten tegen —
Maar 't is, opdat gij 't weet,

't Is wijl ze ook meestal droomen,
Alleen voor hun genot
Te zijn op aard gekomen —
En anders wilde 't God.

Gij zijt hier om te maken.
En regel is de strijd;
Uitzondring — wilt 't bemerken! —
De korte vreugdetijd.

Beschouwt ge dus het leven,
Zoo baart de strijd u vreê,
En wat het zoets kan geven,
Valt zeker u nog meê!

Bovenstaande literarische bijzonderheid komt voor in *Den Goeden Raadgever* voor 1891.

A. Aarsen.

Nav. LXI, 250.

Vroon, Vroonland.

Is. An. Nyhoff in zijne Gedenkwaardigheden uit de Geschiedenis van Gelderland zegt het navolgende:

Froen. Algemeene en oorspronkelijke beteekenis: heilig, gewijd, onschendbaar. In het Duitsch is Fronleichnamfest de Sacramentsdag en Frongebet het Onze Vader.

Digitized by Google

Meer bepaald wat aan algemeen gebruik is onttrokken en voor openbaar gebruik afgezonderd is. Zoo is Froonwoud het Banwoud en Froonweide de Gemeenteweide. Van daar het landsheerlijk recht, het recht op gerichtsdwang, op dienst, op bergwerken, op water en lucht, enz. en de woorden froongoed, froonhof, froonmolen, froontijns, enz. Bij uitnemendheid, het heerlijk recht op de visscherij en stroomen; meer speciaal de zalmvangst.

's-Gravenhage. J. D. WAGNER.

Vroon.

Op de vraag van S. v. A. verwijs ik naar: A. A. Beekman, Het dijk- en waterschapsrecht in Nederland vóór 1795, 's-Gravenh. M. Nijhoff, 1907, waarin Z.Ed. op genoemde woorden wel de verlangde toelichting zal vinden.

Rotterdam. J. J. WALTERS.

Vroon.

De vraag naar de beteekenis van dit woord is voldoende beantwoord in den achtsten jaargang van *De Navorscher*, bl. 211, door overneming van hetgeen professor de Vries daarvan zegt in *De Visscherijen, geheeten het Vroon*, blz. 69.

C. W. B.

VOLKSKUNDE.

Volks- en Straatliedjes verschenen in 1813—1815 betreffende Napoleon, de Vrijheidsherstelling en Oranje.

Verzameld en opnieuw uitgegeven door

W. P. J. OVERMEER.

(Voortzetting van Nav. LXI, 293.)

XXX.

Het van Ouds bekende Lied, gemaakt op 't Vertrek van Onderwater.

STEM: *Van de Nagtegaal.*

1.

Onderwater moet marcheeren/
Het zijn orders van de Heeren/
En hij geeft de Commando/
Om te trekken na 't Loo; (*bis.*)

2.

Speelt op Tromp, Fiool en Snaren/
Wilt het Oranje-Huis bewaren/
En bevryden van tegenspoed/
Voor die het geweld aandoet; (*bis.*)

Digitized by Google

3.

Laat ons dan maar lustig zingen/
Voor Oranje die wy beminnen/
Zingen wy dan met Glorie-Lof/
God zegend het Oranje-Hof; (*bis.*)

4.

Het is Oranje daar wy van spreken/
Het is Oranje daar wy om smeken/
Het is Oranje die schoone Stam/
Waardoor ons Land in Vryheid kwam;
(*bis.*)

5.

Oranje mogt men niet meer noemen/
De Oranje Boom behoud zijn Bloemen/
Oranje dat wierd wel gehaat/
Om te breken zynen Staat. (*bis*)

6.

Zou men dan Oranje laten/
Voor veel menschen die 't haten/
Geen Oranje Koleur of Lint/
Mogt men dragen Vrouw of Kint. (*bis*)

7.

Laat ons dan Oranje schryven/
In ons herte laten blijven/
Oranje dat zal blyven staan/
Nooit in eeuwigheid vergaan. (*bis.*)

8.

Oranje dat zal wel weer komen/
Als de twist is weggenomen/
Roepe wy dan met zoet geluid/
Viva den Oranje-Spruit. (*bis*)

9.

Die dit Liedje heeft gaan planten/
Het waren drie Oranjeklanten/
Van Onderwater kloek van moed/
Stryden voor het Oranje-Bloed. (*bis.*)

XXXI.

Nederlandsche Strijdzang.

Vaderlanders,
Volgt de Standers,
Van *Oranje*, en gij zijt vrij!
Zoudt gij zuchten?
Zoudt gij vluchten?
Dan blijft gij in slavernij!

***

Zouden Leeuwen,
Liggen geeuwen,
Als men hunne welpen slacht?
Geen Bataven,
Worden slaven,
Als hun kroost wordt omgebragt!

***

Grootbrittanje,
En Germanje,
Wijzen ons het heldenspoor!
En wij volgen
Diep verbolgen,
Zij — zij — gaan ons roemrijk voor!

***

Komt Bataven,
Volgt die braven!
En vereenigt hart en hand!
In tirannen
Uit te bannen,
Uit ons dierbaar Vaderland!

***

Zoudt gij beven,
Voor uw leven,
God, en 't Vaderland gewijd?
Zoudt gij wijken,
Of bezwijken,
Daar God zichtbaar voor ons strijdt?

***

Digitized by Google

Trekt als helden,
Naar de Velden,
Daar de roem en eer U wacht!
Vreest niet vaders,
Voor verraders,
Daar uw kroost is omgebragt!

***

Denkt aan Spanje,
Volgt *Oranje*,
Neêrlands God, die helpt in nood!
Strijdt als Broeders!
Als Behoeders,
Van uw Kroost en Bedgenoot!

***

Zoudt gij schromen!
Ziet daar komen,
Bondgenoten in uw Land!
d' Adelaren
Der barbaren
Zijn geveld door hunne hand!

***

Komt dan moedig!
Komt dan spoedig!
En vereenigt hand en hart!
God zal geven,
Vreugd in 't leven,
Na de doorgestane smart!

***

(Dit lied werd ook met de daarbij gedrukte muziek verspreid).

XXXII.

Volkslied.

(Vrij naar het Engelsch.)

WIJS: *God save great George our King.*

Heil zij ORANJE'S Vorst,
Heil zij dien eed'len Vorst,
En 't Vaderland,
Uw zegen, *God!* daal neer,
Op onzen PRINS en Heer,
Zoo komt de welvaart weer,
In 't Vaderland!

***

O God hoor ons gebed!
Zijn vijand word' verplet,
Hij sidd're en beev'
Zijn list, bedrog en moord,
Zij voor eeuwig gestoord,
En onze beên verhoord:
ORANJE leev'!

***

Heil tot in eeuwigheid,
Zij den Prins toegeleid!
Lang leev' die Vorst!
O Heer, behoed ons Land,
Voor ongeluk of schand,
Altoos zeegne uwe hand,
ORANJE'S Vorst!

(Uitgegeven te Rotterdam bij *N. Cornel*)

Digitized by Google

XXXIII.

Tafellied.

Te Rotterdam, *bij gelegenheid van het einde der Fransche verdrukking, gezongen*
(Bekende Melodie.)

Vrienden, heil en vreugd in 't leeven!
Drinkt nu op der Franschen val:
Zegen is aan ons gegeeven,
Wat ons dierbaar is zal leeven,
En *Oranje* bovenal! (*bis.*)

***

Onze vrouwtjes zullen leeven!
Hunne trouwe liefde zal,
't Vaderland eens helden geeven;
Onze vrouwtjes zullen leeven,
En *Oranje* boven al! (*bis.*)

***

Onze Zoonen zullen leeven!
Hunnen roem door 't gansch Heelal,
Geen zal ooit voor Franschen beeven:
Onze Zoonen zullen leeven,
En *Oranje* boven al! (*bis*)

***

Onze Dochters zullen leeven!
Deugd en trouw staat bij hen pal,
's Moeders voorbeeld na te streeven,
Onze Dochters zullen leeven,
En *Oranje* boven al! (*bis.*)

***

Onze Vrienden zullen leeven!
Eendracht tot der Franschen val,
Als de klitsen zaam te kleeven,
Onze Vrienden zullen leeven,
En *Oranje* boven al! (*bis.*)

***

Onze Leeraars zullen leeven!
En hun deugdzaam voorbeeld zal,
Daaden bij de lessen geeven,
Onze Leeraars zullen leeven:
En *Oranje* bovenal! (*bis.*)

***

Onze Dichters zullen leeven!
Snareuspel Trompetgeschal,
Hun gezang kan blijdschap geeven,
Onze Dichters zullen leeven,
En *Oranje* boven al! (*bis.*)

***

Vriendschap onder alle standen!
Zegeningen zonder tal,
Vrijheid uit Gods milde handen,
Heil en zegen alle standen:
En *Oranje* bovenal! (*bis.*)

***

(Uitgegeven te Rotterdam bij *N. Cornel*).

XXXIV.

Het Vaderland.

WIJS: *De wereld is in rep en roer.*

Zoet is de naam van vaderland,
Waar eendragt met een vasten band
De harten heeft verbonden!
Waar ieder burger met zijn bloed
Zijn Godsdienst, Eer en Kroost behoed,
Door Rovers eens geschonden.

***

Waar op haar throon, Gerechtigheid,
Den armen die om bijstand schreit,
Steeds hulp en troost wil leenen,
Waar geen bloeddorstig Dwingeland
Den Handel knelt in ijz'ren band,
En Weeuw en Wees doet weenen.

***

Digitized by Google

Waar Burgers allen vrienden zijn,
Waar geen verrader zijn vènijn,
Tot tweedracht niet kon strooijen,
Waar Fransche pronk en zot geklap,
Gehaat word, en de Jufferschap
Zich slechts met deugd wil tooijen.

***

Waar men de overheid vereert,
Waar recht en wet slechts triompheert,
Waar geen bedrog kan troonen,
Waar nijver, vlijt, eenvoudigheid,
(Als voren).

Den welvaart door het land verspreid,
En liefde en hulp wil toonen.

***

'k Zie in dit beeld mijn Vaderland,
Nu fransche heerschzucht door Gods [hand,
In 't stof is neergevallen;
Oranjes Prins keert bij ons weer,
Hij is en blijft onze opperheer,
Zijn Kinderen zijn wij allen.

(Wordt voortgezet).

Nav. LIX, 26, 78, 311; LX, 41, 182, 391; LXI, 34.

Amsterdamsch Volksgeloof.

Die heil of genezing zoekt bij een (zoogenaamden) kwakzalver ofte wonderdokter, moet den man onvoorwaardelijk vertrouwen. Anders helpen zijn raad en zijn middeltjes niet.

Geen beter middel om achter een geheim, achter een diefstal, een wensch of anderszins te komen, dan zich de kaart te laten leggen. Onder de trouwlustigen zijn 't vooral de dochteren van Eva, die veel met kaartlegsters op hebben.

De oude Grieken waren er tegen, een smeulend vuurtje op te rakelen met een zwaard, uit vrees voor oorlog. Amsterdamsche vrouwen verwachten van 't oprakelen van 't vuur in haar testen met mes of schaar of eenig scherp voorwerp, ongeluk of ruzie. Ze doen 't daarom bij voorkeur met den huissleutel of met de vingers.

Kinderen, die altijd hun naam gebruiken, als ze iets te vragen of te vertellen hebben, nooit het bekende persoonlijke voornaamwoord, dus nooit *ik* of *mij*, worden over 't algemeen, zoo meent men, niet oud, d. w. z. ze sterven meest in hun kinderjaren.

Geen beter middel om de vurigheid, de zoogenoemde *roos*, van een wond of een zweer te trekken, dan die plaatsen te bedekken met het blad van een roode kool.

't Is verkeerd, van kinderen de nagels te knippen, vóór ze één jaar oud zijn, om honderd en meer schadelijke (?) gevolgen.

Van muizen of ratten te droomen, voorspelt onheil.

Als iemand, zonder dat er reden toe is, een neusbloeding

Digitized by Google

krijgt, is er voor dien persoon een nieuwtje, een belangrijke nieuwstijding op de komst,

Een snoertje kralen, om den hals van een klein kind, is tot het makkelijk tandjes krijgen zeer bevorderlijk.

Een ring, gesmeed uit de ijzeren schroef van een oude doodkist en dien om den ringvinger van de linkerhand gedragen, voorkomt rheumatische pijnen in 't lichaam, onverschillig waarzoo en wanneer. Maar er behoort alweer een goed geloof bij.

EEN AMSTERDAMMER.

Nav. LX 505, LXI 242.

De St. Maartens-gans.

Ter aanvulling over vroegere tijden! Elisabeth Charlotte van Orleans geb. Paltzgravin bracht de gewoonte naar Parijs over. Zij schreef (ik haal steeds aan uit de uitgave van Prof. Holland) op 26 Nov. 1719: »Unsser grossherzogin habe ich auch eine Martinsgans essen machen mitt castanien und grosse rossinen gefühlt« (= gefüllt). Op 11 Nov. 1714 schrijft ze: »Es heisst hir: kurtze gebet undt lange brattwürst, heütte aber solte man eher eine Martinganss essen, den es ist heütte sanct Martiny.« En op 7 Dec. 1719 over het duur worden dier ganzen: »Hatt Sanct Martinus nicht die anchere (= l'enchère, opbod bij veiling) auff die gänss undt welsche hüner gebracht? Den mich deücht, selbigen tag werden dergleichen viel gessen.«

Berlijn. H. J. S.

Den rouw in de kerk brengen.

Als op een der vele dorpen en buurtschappen van de Veluwe iemand overleden is en de doode is na een dag of wat begraven, dan is 't gebruikelijk en al sinds jaren gebruikelijk, dat op den eerst volgenden Zondag de geheele familie in diepen rouw ter kerke gaat.

Men noemt dien eersten kerkgang na de treurige gebeurtenis *den rouw in de Kerk brengen.*

A. AARSEN.

Plaatselijk deuntje.

In 1572 werd Dokkum door den Spaanschen Stadhouder uitgeplunderd en uitgemoord. Casper de Robles, Stadhouder van Filips, had persoonlijk aangevuurd; de ongelukkige stad moest ten exempel

Digitized by Google

dienen om alle verzet in Friesland en Groningen verre te houden. En deze grove Portugees, »de kolonel met zijn zwart vel«, zag op geen kleintje, waar zulke bevelen uitgedeeld werden.

Men had voor $^1/_2$ eeuw en wellicht een weinig later, daar een plaatselijk deuntje:

Kasper, hang me de(n) man maar op,
Twalef en acht is twintig!

Die naam »Kasper« is wel ongewoon in een volksdeuntje en moet met genoemde woorden noodwendig op die Waalsche furie [1]) doelen.

»Twalef« nu, was een »galgvol« als de historie weet, doch deze Portugees gaf heel gemoedelijk nog acht man meer om »het snees« (een 20-tal) vol te maken.

Zoo, dunkt ons, kan zonder fantaseeren dit onnoozel rijm beteekenis erlangen. G. POSTMA.

Aan den zoogenoemden trekweg Dokkum-Groningen, ongeveer 1 uur van de eerste plaats, ligt eene brug, welke »*de Deensche brug*« (»de Deenske brêge«) wordt genoemd. Ook in verband met de vondst van lijken, b.v. voor plm. 20 jaar en dat daar af en toe Noorsche invallen plaats hadden, acht ik dien naam althans opmerkelijk.

Wie weet het nadere?

Zeldzaam staat op een ouden toren een *paardje*.
Heeft dit eenige beteekenis? G. P.

In het voorportaal van de Nederd. Herv. Kerk te Eemnes-Binnen, bevindt zich een ingemetselde steen, welks opschrift de lof der weefkunst vermeldt:

»Hout de Spoelconst in eeren want alle mensche behoeve cleeren ghelijckt bij alle verstandige bekent is dattet geweven in de geboorte noodich en na de doot 't laatste present is.

Luce 2 Matthei 27 Rijck Gerus«.

Is er iets aangaande de herkomst van dezen steen bekend, en in welk verband staat hij met de geschiedenis der kerk te Eemnes?

Haarlem. R. L.

[1]) Men noemt de furie van 18 September 1572 te Dokkum *Waalsche Furie*, omdat men die dierlijke huurlingen van de Robles met den naam »Walen« aanduidde.

Digitized by Google

MEMORANDA.

Een droge Thesaurier.

Het veertiende punt van den beschrijvingsbrief voor de op 2 December 1620 te openen bijeenkomst der Staten van Holland luidde als volgt: „Wesende in de selve [de laatstgehouden] Vergaderinge mede gemoveert, ende by verscheyden Leden goedtgevonden, dat men als nu in beschryvinghe brengen soude het stuck van het stellen van een droogen Thesaurier, die wel geen maniement van penningen hebben soude, maar alleen staet van de Finantien van Hollandt en West-Vrieslandt maecken, ende letten, waer de betalingen best zouden kunnen worden vervallen; soo wordt het selfde jegenwoordigh alsoo gebracht, ende de Heeren Edelen ende Steden in bedencken gegeven, of het selve voor den dienst van den Lande noodigh sal wesen, dan of men met meerderen dienst ende conservatie van de authoriteyt van den Collegie van de respective Gecommitteerde Raden (wiens werck en eere het selve tot noch toe geweest is) niet en soude behooren te laten tot der selver directie".

Eerst in den nammiddag van den 19den kwam het punt aan de orde: de gedeputeerden van Haarlem en Delft verklaarden zich met het herstellen van zoodanigen thesaurier te kunnen vereenigen, indien de andere leden het deden. Rotterdam wilde, dat het collegie van Gecomm. Raden dienaangaande zou adviseeren, maar alle andere leden oordeelden de aanstelling onnoodig en ondienstig, dewijl het collegie van Gec. Raden voornamelijk op het stuk van de financie was opgericht en zijne instructie daar meest op sloeg, en het beter te achten een zaak van zoo groot belang door meer handen en met meer kennis te regelen. Waarop men besloot de besoignes van Gec. Raden voort te zetten op den voet als tot dusver geschied was.

Uit het bovenstaande blijkt genoegzaam, wat men onder de benaming van drogen thesaurier verstond, maar geenszins, waarom een kaslooze schatmeester droog werd geheeten.

C. W. B.

Een eigenaardig Anagram.

»Van alle Inscriptiën komt mij inzonderheid merkwaardig en niet onaardig voor de Letterkeer van den Heer Paradijs, Med. Doct. te Amsterdam, die aldus was ingericht:

Digitized by Google

Willem Karel Hendrik Friso.
Letterkeer.
Raek fors! ik wil hem drillen.

Waaronder de volgenden Vaerzen stonden:

Zo Letterkeer iets goets voorspelt,
Wie vreest dan voor het Fransch gewelt?
Raak fors, doorluchte Prins! zijt moedig onder 't slaan,
En leer al 't Fransch gebroet op houte krukken gaan«.

H. van Elvervelt, Nauwkeurige en Omstandige Beschryving van al het geene vóór, bij en na de Verkiezing van zyn Hoogheid, den Heere Willem Carel Hendrik Friso, Prins van Oranje en Nassau, enz. enz. enz. Tot Stadhouder, enz. enz. over de zeven Vereenigde Provinciën, is voorgevallen in het merkwaardig jaar van 1747. A. AARSEN.

Freule.

Elisabeth Charlotte van Orleans schrijft op 25 Jan. 1715 aan hare halfzuster Louise: »Zu der Zeit hiessen die hoffjungfern noch nicht freüllen; man wuste von keine freüllen, alss gräfliche, ja gar fürstliche freüllen, denn ich erinere mich noch, dass man meine tante, prinz[ess] Lisbeth von Hessen Cassel, nichts anders alss freüllen Lisgen geheyssen hatt. Aber wovon [ich] rede, ist lenger gelitten alss Ihr selber seydt, denn es ist nun wohl 66 jahr«.

Berlijn. H. J. S.

Ommelandsche reis.

Jaren geleden bij een vriend een paar nachten verblijvend trof ik daar een vrouwtje aan dat sprak: niet van eene *Omme*landsche, maar van eene *Amelandsche* reis. Ook later heb ik haar dat nog eens hooren zeggen.

't Is me om het even of het toch *Omme*landsche moet zijn; alleen voor wie goed weet, wat een gesukkel het vroeger kon zijn om b.v. van uit Leeuwarden Ameland te bereiken, kon »*Ame*landsche reis« eene juiste uitdrukking schijnen.

Wat al teleurstellingen heeft b.v. ook Janmaat gekend, die een korten verloftijd hebbende naar Ameland wou en dagen te Holwerd, de afvaartplaats, te vergeefs op een Amelander boot moest wachten, zoodat de arme kerel dikwerf ongetroost naar »de kast« (zijn schip) moest terugkeeren. G. P.

Digitized by Google

De Zangstem van Lodewijk XV.

Rousseau verhaalt in zijne »Confessions« Dl. II, Boek VIII, dat hij in 1753 eene opera gemaakt had, deels naar Italiaansch model: »Le Devin du Village«, waarvan de eerste monoloog begon: »J'ai perdu mon serviteur, j' ai perdu tout mon bonheur«. Den dag na de eerste opvoering schreef Jelyotte, die de hoofdrol had vervuld, aan R., dat de koning in verrukking was: »Toute la journée sa majesté ne cesse de chanter, avec la voix la plus fausse de son royaume: J'ai perdu mon serviteur, j'ai perdu tout mon bonheur. H. J. SCHOUTEN.

Een Nederlander, slaaf in Algiers.

De Klundert, Vestboek 1687—1706.

8 Mei 1692 Cornelis *Simonides*, apotheker.

23 Maart 1695 Maria *Jordaens*, vrouw van Cornelis *Simonides*, jegenswoordig gevangen als slaeff tot Algiers in Barbarije.

11 Maart 1699 Cornelis *Simonides*, apotheker, tegenwoordig in Willemstad. H. J. SCHOUTEN.

Nederlandsche lectoraten in Amerika.

Naar wij vernemen is het bestuur der Columbia-University te New-York van plan, een lectoraat in de Nederlandsche taal- en letterkunde aan hare inrichting te verbinden.

Behalve de Nederlandsche regeering, die dit streven zal steunen, heeft zich een comité gevormd, bestaande uit de volgende leden, dat gelden bijeen brengt om het oprichten van Nederlandsche lectoraren in Amerika te bevorderen.

Het zijn de Heeren:

C. J. K. van Aalst, Amsterdam; Mr. W. H. de Beaufort, 's-Gravenhage; J. H. Broekman Jr., Wiesbaden; J. T. Cremer, Amsterdam; S. P. van Eeghen, Amsterdam; J. Heldring, 's-Gravenhage, A. T. A. Heyting, 's-Gravenhage; F. A. Hoefer, Hattem; Dr. H. J. Kiewit de Jonge, Dordrecht; Prof. Dr. G. Kalff, Leiden; Wouter Nijhoff, 's-Gravenhage; Mr. R. van Rees, Amsterdam; Jhr. Mr. J. Röell, 's-Gravenhage; Dr. D. F. Scheurleer, 's-Gravenhage; J. B. Verhey, 's-Gravenhage; Prof. Mr. C. van Vollenhoven, Leiden; J. W. IJzerman, 's-Gravenhage.

Onnoodig te zeggen, dat deze pogingen onze volle sympathie

Digitized by Google

hebben, en dat ons tijdschrift alles gaarne in het werk zal stellen om de belangen van Groot-Nederland in Amerika te bevorderen.

Zij, die daartoe mede willen helpen, zenden ons hun kaartje als bewijs van instemming. RED. NAV.

Thet Oera Linda Bok.

Een onzer meest geachte medewerkers vestigt onze aandacht op een artikel over bovenstaand onderwerp voorkomende in de »Opr. Haarl. Ct.« van 12 Aug. 1912.

Onze ruimte laat niet toe dit over te nemen, wij verwijzen dus onze lezers gaarne nadrukkelijk hiernaar. RED. NAV.

Nav. LVIII, 356, 554, 592.

Geraamte als versiering eener graftombe.

Een ander voorbeeld is te vinden in *Knoppelhout van Sterkenburg:* De Gedenkteekenen in de Pieterskerk te Leijden, (L. 1871) onder no. 185, de grafzerk (afb. in het werk) van *Florus van Boschuijsen* en [*Hilleg. Spruijt van Kriekenbeeck*] van 1474. In een noot wordt o.a. gezegd: »De twee halfverteerde lijken, welke op de zerk zijn afgebeeld, een man en een vrouw, zijn eene voorstelling der vergankelijkheid. In de middeleeuwen was een dergelijke voorstelling op een graf niet ongewoon. Maar ook later komt zij voor. Een bewijs hiervan levert hier te lande de graftombe van *Reinout van Brederode* in 1566 overleden en van zijne vrouw *Philippotte van der Mark* te Vianen, en in Duitschland de graftombe van den *Landgraaf van Hessen* te Marburg.«

De heer Smits in het werk: Dr. C. F. Xav. Smits: Grafzerken der Kathedr. St. Janskerk van 's-Hertogenbosch — Jhr. Mr. v. Sasse van IJsselt: Rouw- en Wapenborden dierzelfde kerk, ('s Hertogenbosch 1912) doelt blijkbaar ook hierop, wanneer hij op bl. 14 zegt: ».... In de XVIIe en XVIIIe eeuw vooral komen voor die deftige berusting de walgelijkste voorstellingen van in ontbinding verkeerende lijken in de plaats....«, en op bl. 35: »... Onder de hierboven afgebeelde wapenschilden zijn twee weinig-artistiek uitgebeelde figuren (*Dirk Pelgrom* en zijn vrouw voorstellende) aangebracht. Het is een zeer decadente voorstelling. die ver bij die van n°. 8 bl. 13 [beschr. bl. 14], ten achter staat.«

Men ziet hierboven, dat in de XVe eeuw, dus vóór de Hervorming, deze voorstellingen ook al voorkwamen. D.

Digitized by Google

LINNE.

PAR AIMÉ MESDAGH.

(Voortzetting LXI, 339).

La dame de Wavre, citée plus haut, ne saurait être la femme du troisième seigneur, laquelle se nommait Cathérine. Par conséquent, elle est la femme du deuxième seigneur de Wavre. Si on lit attentivement la teneur de l'acte du 9 février 1292, on peut avancer avec raison qu'Alis ou Aleyde, dame de Wavre, est issue des ducs de Brabant. D'autre part, Alicia, jadis dame de Lintris, est certainement une parente de Jutta de Lintris. Comment expliquer autrement la fondation pour le repos des âmes? Pareilles fondations se font a l'intention des membres de sa famille et nullement en faveur des étrangers. Comme Alice, dame de Wavre, descend des ducs de Brabant, il s'ensuit que Jutta van Lintris peut seulement descendre de ces derniers par Gérard II van Wassenberg, époux en secondes noces d'Elisabeth, fille de Henri I, duc de Brabant.

Nous avons déjà prouvé que les descendants d'Arnould, chevalier de Linne, possédaient, outre la seigneurie de Millen, aussi le bois de Millen et que cette branche avait pris le nom de de Busco van Millen. Il est donc clair, que la famille van Lynde doit avoir acquis le château et le bois de Millen et encore d'autres biens sis à Mommestegen, par voie de mariage. Cette acquisition s'est faite du temps d'Arnould van Linne, grand-père de Lambert et de Guillaume de Busco de Millen juxta Herderen. — Charte du 5 février 1315.

La preuve de cette alliance, nous la trouvons dans un acte du chapître noble de Munsterbilsen, de la fin du XIII^{ieme} siècle. De plus, il prouve, qu'Arnould est le premier de la branche des van Millen qui ait pris le titre de de Busco et que l'alliance entre les van Millen et la dame de Linne, Jutta van Wassenberg, était déjà faite d'une façon certaine avant 1284. La femme d'Arnould possédait à Martenslinde certains fiefs mouvant du chapître de Munsterbilsen, fiefs qui avaient été autrefois des alleux de ses ancêtres.

Comme Arnould van Millen se nomme, avant 1284, de Busco, et qu'à partir de cette date, il se qualifie pour la première fois

Digitized by Google

de chevalier van Linne, faut-il en conclure qu'à cette époque, il ne possédait plus les terres et le château de Millen.

Il est certain que le seigneur Thomas, chevalier de Milne, décédé avant 1267, possédait déjà la seigneurie et le bois de Millen, que les dits biens passèrent à son fils Arnould et comme ce dernier n'est plus cité après 1288, le bois de Millen devait être la possession de son fils Thomas, pour devenir finalement la propriété de ses fils Lambert et Guillaume. Une chose est certaine: la fusion des van Millen et des van Lijnde s'est faite du temps d'Arnould, mais comment s'est-elle faite, demande l'érudit auteur?

Procédant, preuves en mains, il montre que cette fusion s'est opérée par mariage. Jutta van Wassenberg, en épousant Arnould, lui apporta en dot la seigneurie de Linne, dont Arnould prit le titre.

Cet Arnould est cité plusieurs fois dans les archives de la commanderie des Vieux-Joncs. Après 1288, on ne parle plus de lui. Probablement succomba-t-il dans la journée de Worringen. Ensuite, l'auteur passe en revue les preuves qui militent en faveur de sa thèse. D'abord, Arnould prit les armoiries de sa femme: le lion de Wassenberg. A cela il n'y a rien d'étonnant. Le cas de prende le titre et les armoiries de sa femme s'est presenté deux fois dans la famille d'Arenberg.

Ensuite, les noms propres sont conservés aussi bien en ligne directe, qu'en ligne collatérale. De plus, le fait que Lambert et Guillaume de Busco, neveux de Jutta van Lintris, sont témoins dans l'acte du 11 mars 1314, prouve que cette dernière n'avait pas de plus proches parents. Finalement, dans une clause du testament de Gérard van Heers, du 10 octobre 1393, Guillaume de Busco y est qualifié comme son parent et un petit crayon généalogique montre de suite la parenté qu'il y avait entre le seigneur van Heers et ceux de van Linne, van Busco van Millen.

MILLEN.

Il y a trois seigneuries de ce nom: Millen-lez-Sittard, Millen-lez-Fléron et Millen-lez-Herderen. C'est ce dernier dont nous nous occuperons.

A la fin du XII^ieme^ et au commencement du XIII^ieme^ siecle, on trouve un certain Gauthier van Millen. Que cette seigneurie fût un fief du comté de Looz, il ne faut pas en douter, puisqu'en

Digitized by Google

1213, le dit Gauthier figure dans la suite du comte de Looz, alors que ce dernier, comme feudataire du prince-évêque de Liége, prit part à la guerre contre le duc de Brabant. Vers le milieu du XIII^ieme^ siècle, cette famille se divisait en deux branches: la première, les van Millen proprement dits, possesseurs de l'alleu; la seconde, celle dite de Mommestegen, possesseur des fiefs mouvant de la cour saint-Martin et du prince-évêque de Liége. Le castrum de Millen, possédé par la seconde branche, était un fief du comte de Looz, tandis que le bourg de Millen était un alleu appartenant à la première branche.

Pour la clarté du texte et pour la facilité de la compréhension, l'auteur résume ce qu'il a du reste prouvé déjà d'une façon très précise: la fusion des van Lijnden et des van Millen opérée par le mariage d'Arnould van Millen et de Jutta van Wassenberg. Puis il nous fait connaître quelques personnes de cette famille.

Le premier est Gauthier, cité comme témoin dans un acte de 1197 passé entre le comte de Looz et le duc de Brabant, au sujet de la terre de Moha. En 1214 il est cité pour la dernière fois. Le second est Thomas van Millen, cité en 1267 dans le testament de Renier, chanoine et écolâtre à Tongres. Le fait de le nommer dominus et miles avait son importance. Miles signifie, qu'il avait un bien militaire; et dominus qu'il était seigneur. Donc à cette époque, la seigneurie de Millen existait déjà. Comme Millen était une possession allodiale, faut-il en conclure que le dit Thomas descendait d'une famille seigneuriale. Lors du testament du 31 juillet 1267, il était déjà mort, puisque sa femme y est qualifiée de veuve. D'apres cet acte, il avait un frère unique, Mathieu ou Matheo, et probablement pas de soeurs.

Un Gossuin van Millen est ensuite cité, parfois qualifié de chevalier; un Renier, vir nobilis, avec un Gossuin en 1231.

Paraît ensuite Arnould van Millen, homme célèbre dans les fastes de la famille van Lijnden. En 1282, il vendit à Thierri van Heinsberg le bourg de Millen, se réservant seulement le bois, qui était son alleu. A cette occasion, l'érudit auteur en profite pour identifier une bonne fois Millen. A cause des prénoms, il y a eu parfois des confusions avec les autres Millen. Mais ici, il s'agit bien de Herderen, aux environs de Tongres. Paraissent ensuite Lambert van Millen, fils de Gauthier, décédé, Stassin, Guillaume et Jutta van Millen.

Digitized by Google

Stassin (dominus Eustachius) possédait le castrum de Millen, fief du comte de Looz.

En 1295, nous voyons Robin van Millen, doyen du chapître saint-Servais de Maastricht; suivent Lambert, fils de Jean van Millen, Robin, Jeanne et Agnès ou Nesa van Millen. La plupart de ces personnes sont citées dans des actes, relatifs à des ventes, à des achats ou à des fiefs.

Guillaume Proest van Millen, était intendant en chef de la maison d'Engelbert de la Marck, prince-évêque de Liége, en 1360. Sa femme se nommait Alix, fille de Jean, seigneur de Liers, et de Cathérine de Clermont. Il portait d'abord: d'argent à un chevron de sable, pour adopter plus tard, les armes de la famille de Hamal.

Guillaume Proest van Millen, chevalier, mort en 1388, mari de Marguerite de Looz, dame d'Agimont, dont il eut Richard, Jean, chanoine à saint-Jean à Liége, Alix, Isabelle et un fils naturel Henri, cité en 1388.

Un autre Guillaume Proest van Millen, bourgmestre à Liége, se maria d'abord avec Jeanne de Beauraing, morte en 1400. Le nom de sa seconde femme n'est pas parvenu jusqu'à nous, mais il eut une fille, issue de cette dernière union, laquelle s'unit à Adam van Guijgoven, seigneur de Hozémont et maréchal du comté de Looz.

L'auteur nous entretient ensuite des Proest van Millen et de leurs possessions. Une charte de Jean de Bavière, prince-évêque de Liège, du 1 décembre 1391, nous fait connaître la liste de tous les biens dont Marguerite van Looz, veuve de Guillaume Proest van Millen, faisait acte de renonciation.

Elle ne faisait, non seulement, acte de renonciation de la possession de ces biens, mais aussi de l'usufruit qu'elle pourrait en avoir. D'abord, tout ce qu'elle possédait dans la terre de Millen et tout ce qu'elle pourrait posséder dans la suite: champs, prairies, serfs et toutes les autres choses, sans réserver quoique ce soit.

Puis la seigneurie que Rombald, sire de Lintrez ou Linster, possédait jadis à Millen et qu'il avait donnée à son neveu Gauthier, seigneur et mambour de Wels, la maison sise à Millen et les propriétés dans les Ardennes. Ensuite: huit bonniers de bon terrain, trente deniers, quatre chapons, une demi-poule et trente-sept oeufs, redevances provenant de Jean van Manshoven.

Digitized by Google

Avant de parler plus longuement de ces biens, l'auteur a bien soin de faire remarquer, que si Marguerite possédait d'autres biens à Millen, ces biens devaient avoir été acquis durant l'union de la dite Marguerite avec son mari Guilaume Proest van Millen; par conséquent, que ces biens devaient être le résultat de ce que nous nommerions maintenant: la communauté des acquêts.

Guillaume III, Proest van Millen, mari de Marguerite, était fils de Guillaume II, Proest van Millen et de Jutta van Millen (branche de Mommestegen). Guillaume II, Proest van Millen, avait hérité Mommestegen du chef de sa mère, de plus, il avait acquis par cession, de Henri de la Marteau de Neuville, tous les fiefs tenus par lui du prince-évêque de Liége, Jean d'Arkel. Tous les accroissements, soit en terres, soit en dîmes, acquis par les Proest van Millen, nous sont connus ensuite par des actes scabinaux. La cession, faite par Henri de la Marteau de Neuville, devait être d'une certaine importance, puisqu'à ce sujet l'auteur donne un petit crayon généalogique de cette famille. Par ce crayon, nous connaissons les biens suivants. Par devant la cour féodale de Liège, dame Adélia, veuve de Gérard de Berses, bourgeois de Liège, reçut en fief le 22 juin 1314, tout ce que G. van Rodenbach avait possédé dans la villa de Millen, à savoir: dîmes, patronat de l'église, hommage, cens foncier, deniers, blé, chapons, poules, oeufs, juridiction et autres droits féodaux. Les autres biens acquis consistaient en: dîmes, patronat, juridiction et huit hommages. Marguerite renonçait à la propriété et à l'usufruit qu'elle pouvait avoir sur ces biens, en faveur de son fils Winand qui, le même jour, vit encore accroître ses possessions.

Voici le fief de Jean de la Marteau de Neuville, cédé a Guillaume Proest II van Millen.

Pendant l'octave de l'Epiphanie 1316, Jean de la Marteau de Neuville, reçut en fief, en son nom, au nom de sa femme et aux noms de plusieurs autres: la dîme, le patronat de l'église de Millen, le cens foncier, les deniers, les chapons, les poules, les oeufs, le droit de mainmorte, en un mot, tout ce qui avait appartenu autrefois au chevalier Gilles van Rodenbach. Ce sont là tous les biens provenant des Proest van Millen, auxquels Marguerite avait renoncé.

Il est difficile de dire, si Guillaume II ou Guillaume III Proest van Millen, ont institué des parents comme héritiers.

Digitized by Google

Passons maintenant à la deuxième partie des biens: tout ce qui avait été possédé autrefois par Rembald, seigneur de Lintrez ou de Linster.

Un acte du chapitre saint-Martin de Liège, du 25 mars 1294, et un second, du 28 mai 1315, nous font connaître ces possessions: la terre et le bourg de Millen, les serfs, les champs, les prairies etc., en somme, tout ce que Rembald possédait à titre d'alleu. D'après les archives du chapitre saint-Martin, il déclara aussi en 1294, donner à son neveu la seigneurie de Millen.

Le 28 mai 1315, a comparu devant le noble et haut comte de Looz, Arnould entouré de ses vassaux, Gilles Bercherons, banquier et bourgeois de Liège, lequel a déclaré, que feu Rembald, chevalier, avait donné avec toutes les dépendances et redevances, la seigneurie et le château de Millen, à feu Gauthier, seigneur de Weilz, chevalier, que de plus, sa veuve possédait un acte comme quoi elle avait en viager les biens cités dans l'acte de cession; lequel acte était validé par les sceaux de Rembalz et de Henri, comte de Luxembourg, plus tard empereur d'Allemagne. Ces biens passèrent entre les mains de Bercherons, ainsi qu'il est attesté par un acte de la cour féodale de Liège; 1315. L'auteur n'a pu découvir comment les dits biens sont devenus la propriété des de Proest van Millen, détail qui, du reste, n'a pas d'importance.

Le 31 mai 1366, le bourg (domus) et la terre de Millen, furent donnés en fief à Nesa ou Agnès, fille de Robin van Millen. On doit supposer qu'elle avait hérité ces biens de son père, qu'elle était fille unique et que probablement elle est morte sans hoirs. Probablement aussi, les Proest van Millen ont hérité du bourg, après sa mort; d'où l'on peut conclure, qu'Agnès appartenait à la branche dite: de Mommestegen.

Tout ce qui précède, nous montre que la branche de van Linde, alias de Busco van Millen, n'a jamais possédé ni l'alleu, ni la seigneurie de Millen et que, de plus, ils n'ont jamais eu en fief le château-fort de Millen, puisque, en 1282, Arnould van Millen l'avait vendu à Thierri de Heinsberg.

Le bois de Millen, après avoir été une possession allodiale pendant les trois premières générations, passa à la branche cadette en la personne de Lambert van Millen, époux de Marguerite van Canne, qui, conformément à ce fait, prit le nom de van den Bosch van Millen.

Digitized by Google

L'auteur raconte ensuite, en quelques mots, la décadence de la branche aînée des van Millen, devenue van Lijnden. Petit à petit, leurs biens s'émiettèrent et finalement, toute la seigneurie de Martenslinde, passa entre les mains de l'abbesse du chapitre noble, saint-Amour de Munsterbilsen. De seigneurs, ils devinrent vassaux. Ces faits se passèrent entre 1320 et 1330.

Avant d'entamer la troisieme partie qui, du reste, n'est qu'une amplification de la seconde, nous devons faire remarquer l'importance des deux chartes de l'abbaye d'Herckenrode, chartes, qui ont été la base de cette partie, et nous devons rendre hommage à l'auteur qui, parmi des centaines de pièces, a su si bien décerner celles utiles pour l'étude de cette seconde partie, si remarquable au point de vue de l'histoire des biens des Proest van Millen.

L'identité des van Lijnde avec les de Busco van Millen ayant été démontrée dans la deuxième partie, ne sera-t-il pas sans intérêt de donner dans la troisieme partie, un aperçu des sources qui ont permis cette identification.

Après la mort de dominus Thomas, miles de Milne, son fils avait hérité du bourg de Millen qu'il vendit en 1282 à Thierri de Heinsberg, se réservant seulement son alleu, le bois de Millen. Par son mariage avec Jutta van Wassenberg, il prit le titre de seigneur van Lijnde, et selon un usage du temps, il traduisit le mot *bosch* en latin, en le faisant suivre du nom de sa seigneurie. Lui et ses successeurs se nommèrent donc: de Busco van Lijnde ou van Linne.

Souvent les noms de famille changèrent par héritage, par vente ou par l'acquisition de nouveaux fiefs. C'est ainsi que Lambert van Millen, fils de Jean et époux de Marguerite van Canne, ayant acheté ou hérité le bois de Millen, de la branche aînée des van Millen, qui s'intitulèrent van Lijnde, alias de Busco, changea son nom en celui de van den Bosch van Millen.

Ensuite l'auteur cite d'autres exemples.

1314-5 février. — Lambertus et Wilhelmus de Busco de Millen figurent comme témoins.

1337, vers le 2 février. — Il est question d'un certain Thomas de Buscho à propos d'un héritage.

1345-17 novembre. — Dans la cour de justice d'Alken, figure un échevin du nom de Johannes de Buscho.

1346-3 juin. — Parmi les hommes de fief de la haute cour

Digitized by Google

de justice de Jean van den Poele, figure un Jean de Buscho, dit le vieux.

Cependant, il est à remarquer, que le fils d'Arnould de Busco, alias van Linne, Thomas van Linne, n'a pas pris le nom de de Busco; c'est parce qu'il aura gardé pour lui, la seigneurie de Linne et qu'il aura laissé à son fils, le bois de Millen.

Quelques redevances féodales, en possession de Lambert de Busco, nous sont connues par une liste de dîmes du chapître de Munsterbilsen. Ces redevances passèrent, en 1400, à Jean van Linde, et puis à sa veuve. Nous les retrouvons, en 1478 et en 1504, entre les mains de Laurent van Linde, le vieux, de Spauwen et plus tard, parmi ses descendants.

Dans un régistre du même chapître, est cité un Lambert de Busco, dont les étangs touchaient les terres de Jean, condam de Linde. Un autre Jean, condam de Linde, déjà cité en 1400, doit être le père de ce Jean.

Le 12 février 1417, Lambert van Linde, alias de Busco, reçut les biens que son oncle, le chevalier Guillaume, tenait en fief. Il doit être mort sans hoirs, puisqu'en 1514, ces mêmes fiefs étaient possédés par Laurent van Linde, le vieux, de Spauwen, lequel Laurent descendait d'Arnould, frère de Lambert van Linde.

Nous savons donc d'une façon claire et précise, que des biens de deux mêmes familles se touchaient, fait confirmé du reste, par une charte de la cour de justice de Millen, de l'année 1514.

Dans différents actes, passés devant la même cour, il est question du grand étang avec ses prairies avoisinantes, lequel était la propriété de la branche cadette des van Millen. Cet étang fut cédé avec ses dépendances, par Gilles van Lijnde, oncle de Laurent, (Spauwen) à son frère Arnould. Clairement voit-on plus tard, par les actes de fiefs du chapître de Munsterbilsen, que cet étang a appartenu à deux branches différentes d'une même famille.

(A suivre).

Digitized by Google

Het geslacht Van Herwerden.

door

Dr. C. H. EBBINGE WUBBEN.

De naam Van Herwerden wordt reeds in de 15e eeuw gevonden. In F. A. Hoefer, Aanteekeningen betreffende de kerk van Hattem, (Arnhem, 1900), Bijlage bl. 15 luidt het:

»Van de familie H. komen verschillende leden voor, zonder dat hunne familiebetrekkingen uit de Hattemsche gegevens zijn vast te stellen. Zoo vinden wij: Herman v. H., van 1433—1492 als lid van den magistraat, eveneens Arnt v. H., van 1479—1507; daar de lijsten niet volledig door ons konden opgemaakt worden, kan het zijn, dat dit laatste nog langer was; hij was in 1514 reeds overleden; in dit jaar toch wordt gesproken van de »natuerliche dochter« van zalige Arnt v. H.

In 1487 wordt meister Willem v. H. als een der vicarissen van het H. Kruis-Altaar genoemd. In 1511 vonden wij Herman v. H., zoon van wijlen Wennemer v. H., vermeld, en tevens Jan van Steenwick als zijn zwager en Albert Huginck »onze mederaadsvriend«, als zijn neef. Deze Herman v. H., wordt bijgenaamd »de jonge«, zeker ter onderscheiding van het gelijknamige magistraatslid. Wij vonden hem later als priester, althans een van dien naam komt in 1518 voor.«

Voorts maakt K. O. Meinsma, Middeleeuwsche bibliotheken, (Amst., 1902) bl. 206 vlgg., melding van een collectie boeken, waarschijnlijk betrekking hebbend op wereldlijk en kerkelijk recht en geschonken aan de (nog bestaande) Zutphensche »Librye« door Arnold van Herwarden, doctor in de rechten en kanunnik bij de St. Walburgskerk. »In de boeken van hem afkomstig, voor zooverre ze nog niet door onhandige boekbinders »gerestaureerd« zijn, vindt men op het eerste schutblad de woorden: »Ex legacione venerabilis et egregii domini magistri Arnoldi de Herwarden, legum doctoris, canonici Zutphaniensis, pro ecclesia collegiata Zutphan. ad librariam«. Een vijftal folianten, alsmede één kwartijn, waarvan de meeste omstreeks 1475 gedrukt zijn, dragen nog dat inschrift, terwijl het uit verschillende andere, die waarschijnlijk ook tot van Herwardens bibliotheek behoorden, door toedoen van den binder zal verdwenen zijn. Wat Magister Arnoldus zelven

Digitized by Google

betreft, deze was misschien een zoon van Arnoldus v. H., schepen van Hattem, die in 1478 overleed. Uit stukken van dien tijd is ons bekend geworden, dat deze Zutphensche kanunnik in 1489 optrad als scheidsrechter in een geschil tusschen het Zutphensche Capittel en het Predikheeren-Convent ter zelfder plaatse, en dat hij in 1495 nogmaals eene dergelijke functie vervulde in een geschil wegens de »incorporatie van de vicarie te Brummen« bij de Zutphensche proostdij. In het laatstgenoemde stuk wordt hij genoemd: »de hoich gelerde ind Eirbere Meister Arnt van Herwijn, Doctor«. Hij overleed den 6den September 1521 en werd in de St. Walburgskerk begraven, waar nog zijn grafsteen, ofschoon in zeer afgesleten toestand, te vinden is.«

Al ontbreekt voorlopig het bewijs, de mogelikheid is niet uitgesloten, dat de genoemde van Herwerdens tot het hier te behandelen geslacht behoren. Onderstaande genealogie is bewerkt naar familiepapieren, hoofdzakelik voortkomende uit de nalatenschap van Arnoldus Abraham Hondius van Herwerden (zie beneden onder VII), aangevuld door opgaven uit de registers van de Burg. Stand en uit inlichtingen van nog levende familieleden. Daar echter deze opgaven hier en daar aan volledigheid te wensen overlieten, is de lijst niet zo gelijkmatig bewerkt kunnen worden als ik wenste.

Het wapen, niet vermeld in Rietstap's Armorial général, wordt in het zesde stuk der Vervolgen op Van Loon's Beschrijving van Ndl. Historiepenningen (onder no. 459) aldus beschreven: »Schild van . . . . beladen met een merk, bestaande uit een stok of staaf, paalgewijs, waarover boven een groot, beneden een kleiner St. Andrieskruis. Het bovenste is aan het benedeneind met weerhaken voorzien, als die waarop haakbussen gelegd worden, waarboven weer kogels, één aan elken bovenhoek«.

Digitized by Google

Tabellaries overzicht met geboortejaren.

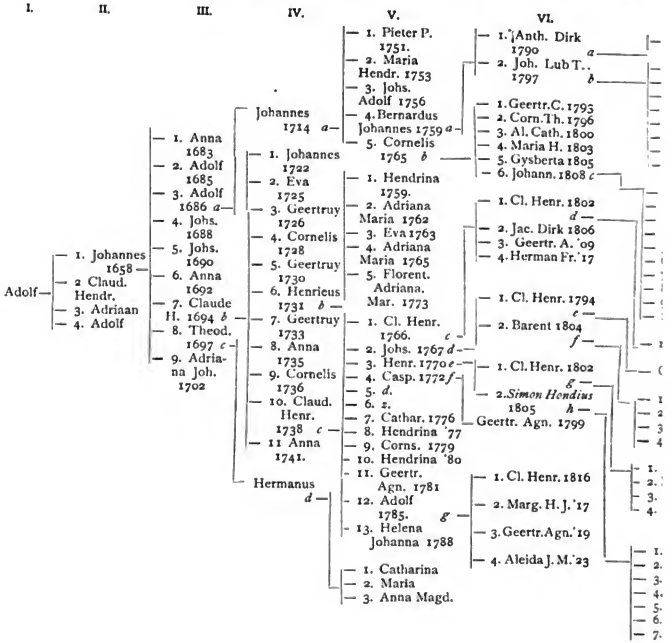

Digitized by Google

ursief gedrukte omvat de familie *Hondius van Herwerden.*

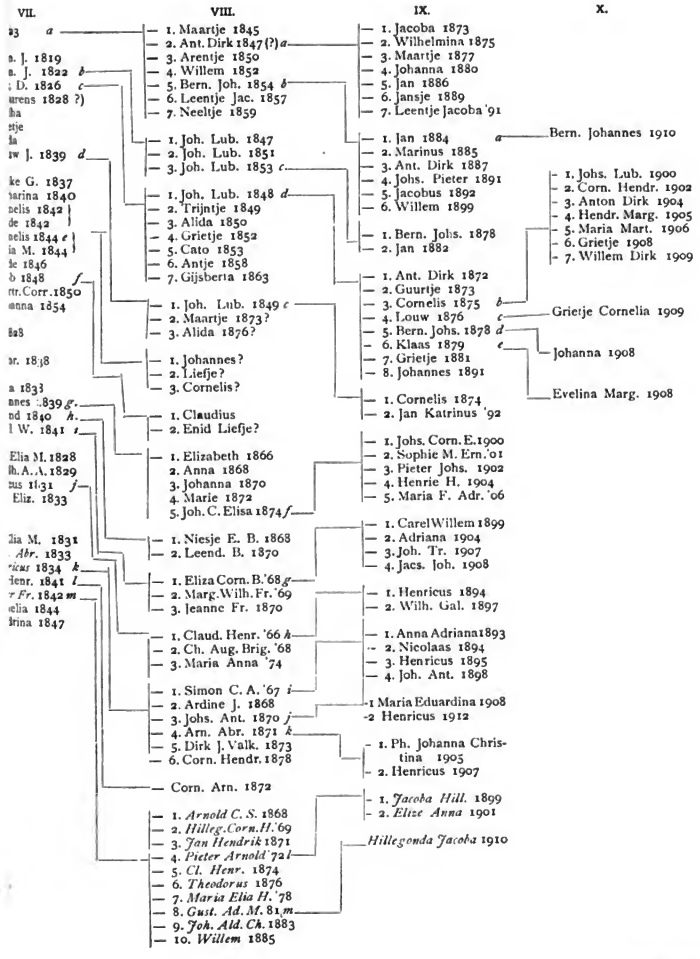

Digitized by Google

I. *Adolph van Herwerden*, beroepen als proponent te Oyen bij Nijmegen 9 Sept. 1650, overl. 1663 (of 1664? zijn opvolger trad te Oyen op 1665). [1])
Kinderen:

II. *1 Johannes*, geb. 1658, overl. te Amsterdam 4 Juni 1742, begr. 7 Juni in de Nieuwe Kerk. Geh. 12 Jan. 1683 met *Eva van Hattem*, geb. 3 Dec. 1660, overl. te Amsterdam 11 Febr. 1736, begr. 16 Febr. in de Nieuwe Kerk. [2])
Kinderen onder *III*.
2. *Claudius Hendrik*, overl. 5 Jan. 1690. Geh. met *Maria Vertuyt* (?). Kinderloos.
3. *Adriaan*, »uitlandig gegaan«.
4. *Adolf*, »gegaan naar Oost-Indië«.

III. Kinderen van Johannes van Herwerden en Eva van Hattem:
1. *Anna*, geb. te Amsterdam 1683, ged. in de Oude (?) Kerk, overl. 23 Aug. 1684.
2. *Adolf*, geb. te Amsterdam 9 Jan. 1685, overl. 18 Jan. daaraanvolgend.
3. *Adolf*, geb. te Amsterdam 3 Jan. 1686, geh. in de N. Z. Kapel, overl. te Amsterdam 18 Aug. 1714 en begr. in de Nieuwe Kerk; geh. 12 Maart 1713 met *Maria de Vries*, overl. 17 Febr. 1725.
Zoon onder *IV a*.
4. *Johannis*, geb. te Amsterdam 24 Juni 1688, overl. 29 Juni daaraanvolgend.
5. *Johannis*, geb. te Amsterdam 15 Aug. 1690, overl. 26 Nov. (Dec.?) 1691.
6. *Anna*, geb. te Amsterdam 26 Sept. 1692, ged. in de Nieuwe Kerk, overl. te Amsterdam, en begr. 30 Juli 1764 in de Oude Kerk.
7. *Claude Hendrik*, geb. te Amsterdam 22 Nov. 1694, ged. in de Nieuwe Kerk, overl. te Amsterdam 3 Nov. 1773, begraven in de Oude Kerk 9 Nov., waarschijnlik koopman;

[1]) Twee portretten in olieverf, volgens de overlevering A. v. H. en zijn vrouw voorstellende, vroeger bij A. A. Hondius van Herwerden berustende, zijn thans in mijn bezit. Vgl. Moes, Iconogr. batava no. 3452.

[2]) Er bestaat een gedrukte »Zegenwens ter gedagtenisse van de 50 j. trouwdag van J. v. H. en E. v. H., 12 Jan. 1733,« door hun kleinzoon Johannes.

Digitized by Google

geh. 12 Jan. 1721 met *Hendrina van Beveren*, geb. 10 Oct. 1698, overl. 31 Mei 1781, begr. in de Oude Kerk, 6 Juni.[1])
Kinderen onder IV *b*.

8. *Theodorus*, geb. te Amsterdam 21 Oct. 1697, ged. in de Zuiderkerk, geh. met *Catharina van Swanenburg*, begr. 17 Febr. 1757 in de N(oorder?) Kerk.
Kinderen onder IV *c*.

9. *Adriana Johanna*, geb. te Amsterdam 28 Jan. 1702, aldaar overl. 5 Febr. 1770, begr. 8 Febr. in de Zuiderkerk. Geh. met *Huybert Obbens*.

IV. *a*. Zoon van Adolf van Herwerden en Maria de Vries: *Johannes*, geb. te Amsterdam, 25 Dec. 1714; 5 Maart 1741 tot 1768 predikant te Jisp; overl. te Leiden 31 Dec. 1772 en begr. in de Hoogl. Kerk. Geh. 20 Febr. 1748, met *Aletta Catharina Pielat*, (overl. te Amsterdam, 23 Maart 1814?)[2])
Kinderen onder V *a*.

IV. *b*. Kinderen van Claude Hendrik van Herwerden en Hendrina van Beveren:

1. *Johannes*, geb. te Amsterdam 16 Dec. 1722, ged. in de Oude Kerk door Ds. Js. Noordbeeck; ongeh. aldaar overl. 3 Oct. 1761 en begr. 8 Oct. in de Oude Kerk.
2. *Eva*, geb. te Amsterdam 4 Jan. 1725, ged. in de Oude Kerk, aldaar overl. 16 Febr. 1800 en begr. in de Oude Kerk. Geh. 9 Juli 1754 met *Claes Roos*, geb. Jan. 1722, overl. te Amsterdam 21 Maart 1792, begr. 30 Maart in de Oude Kerk.
3. *Geertruy*, geb. te Amsterdam 10 Aug. 1726, de volgende dag overl. en begr. 17 Aug., in de »Grote Kapel«.

[1]) Portretten in olieverf, van dit echtpaar, eerder behoord hebbende aan A. A. Hondius van Herwerden, zijn thans eigendom van mej. H. van Herwerden te Weesp; vgl. Moes, Icon. bat. no. 3453. Penningen, ter gelegenheid van het 25-jarig en 50-jarig huwelijksfeest, worden genoemd in De Navorscher VII (1857) bl. 165 en in het vervolg op Van Loon's Historiepenningen, 6de stuk, no. 459 (met afbeelding); de eerste bovendien in Dirks' Penningk. Repert. III, no. 918; van de tweede bezit Dr. C. Hofstede de Groot in den Haag een exemplaar. Een tweetal drinkglazen, ter herinnering aan het 50-jarig feest, bezit de Heer W. A. van Dockum te Weesp. Een gedrukte bundel, »Ter zilvere bruilofte van den heere Claudi Hendrik van Herwerden en mejuffrouwe Hendrina van Beveren, gevierd binnen Amsterdam, den 12 van Louwmaand 1746«, bevat o.a. bijdragen van hun zoon Johannes v. H. en hun gelijknamige neef. Er bestaan in hs. gedichten »Ter goude bruilofte« door hun zoon Cornelis en hun dochter Eva v. H.

[2]) Zie zijn levensbericht in van der Aa, Biogr. Wdb.; van Abkoude en Arrenberg, Naamregister van Nederd. boeken (Rott., 1718) noemt enkele godsd. werken van J. v. H. (voornaam niet voluit), tussen 1751 en 1770 te Amsterdam verschenen.

Digitized by Google

4. *Cornelis*, geb. te Amsterdam 28 Jan. 1728, ald. overl. 22 Oct. 1732 en begr. in de »Grote Kapel«.

5. *Geertruy*, geb. te Amsterdam 5 April 1730.

6. *Henricus*, geb. te Amsterdam 23 Dec. 1731, ged. 26 Dec., overl. aldaar 19 Dec. 1805; studeerde te Leiden en te Utrecht, was achtereenvolgens predikant te Thamen (Uithoorn), Zalt-Bommel (2 Dec. 1764), Zutfen (26 Oct. 1766), Amsterdam (Juli 1773); geh. 23 Nov. 1758 met *Hendrina Geertruida de Bruin*, d. van Florentinus Adrianus de B. en Maria van IJsseldijk, geb. 21 Juni 1738, overl. 3 April 1828; begr. in de Oude Kerk. [1])

Kinderen onder V *b*.

7. *Geertruy*, geb. te Amsterdam 24 April 1733, ged. 26 April, overl. . . . . en begr. in de N. Z. Kapel.

8. *Anna*, geb. te Amsterdam 25 Jan. 1735, overl. ald. 6 April 1737, begr. in de Gr. Kapel.

9. *Cornelis*, geb. te Amsterdam 18 Nov. 1736, overl. aldaar (1803 of 1804), begr. in de Westerkerk; bierbrouwer? Geh. 1761 met *Margaretha Costerus*, geb. 1733, overl. 31 Oct. 1793; begr. 5 Nov. in de Westerkerk. [2])

10. *Claudius Henricus*, geb. te Amsterdam 21 Oct. 1738, overl. 2 Juli 1820; begr. 7 Juli in de Oude Kerk, geh. 21 April 1765 met *Geertruida Agneta Commelin*, d. van Johannes C. en Catharina van Oyen, geb. 10 April 1744, overl. 13 Sept. 1821, begr. 18 Sept. in de Oude Kerk. [3])

Kinderen onder *V c*.

11. *Anna*, geb. 30 Juli 1741, ged. 2 Aug., overl. 12 Nov. 1790.

---

[1]) Portretten van H. v. H. zijn vermeld bij Moes, no. 3455, (thans in bezit der fam. v. Dockum te Weesp) en in Fr. Muller's Beschr. Cat. van portretten: zijn levensloop in Glasius, Godgeleerd Nederland en in v. d. Aa, Biogr. Wdb.: de beschrijving van een penning, geslagen bij zijn 25-jarig huweliksfeest in De Navorscher, VII, 165 en in het 8ste Vervolg op Van Loon, no. 594; een afdruk in zilver bezit dr. C. Hofstede de Groot, den Haag. Van 's mans werken is het meest bekend: Over het Evangelie van Johannes. Amst., 1799, 6 dln.

[2]) Een bij Moes no. 3454 vermeld portret is thans in bezit der familie Van Dockum te Weesp.

[3]) De Navorscher VII, 165 noemt, en het 10 vervolg op van Loon, no. 793 beschrijft (met afb.) de zilveren brulloftspenning van dit echtpaar: het Kon. Penningkabinet in den Haag bezit een exemplaar. — Het geschrift van G. van Sante, Alphab. naamlyst van alle de Groenlandsche en Staats-Davissche commandeurs . . . . , (Haarlem, 1773) is opgedragen aan »Claudius Henricus van Herwerden en Pieter Clockener, kooplieden tot Amsterdam«.

Digitized by Google

IV. *e.* Zoon van Theodorus van Herwerden en Catharina van Swanenburg:

Hermanus, geb. ....., begr. 4 Dec. 1772 in de Zuiderkerk te Amsterdam, gehuwd *a.* met *Sara Bovens*, wed. *De Zurjon* (?); *b.* met *Maria Masée*, geb. 1721, overl. 21 Febr. 1801, begr. op 't St. Anthoniekerkhof.

Kinderen onder *V d.*

V. *a.* Kinderen van Johannes van Herwerden en Aletta Catharina Pielat:

1. *Pieter Pielat*, geb. te Jisp 20 Juni 1751. (Laat drie dochters na?)
2. *Maria Hendrina*, geb. te Jisp 16 Sept. 1753, overl. te Amsterdam, 11 Maart 1826, begr. in de Nieuwe Kerk. Geh. *a.* met Notaris *de Bas*, te Zaandam; *b.* met *L. Tuynenburg*, te Barneveld; *c.* met *J. van Wijk*, rentmeester der stad Wageningen.
3. *Johannes Adolf*, geb. te Jisp 14 Maart 1756.
4. *Bernardus Johannes*, geb. te Jisp 5 Aug. 1759; kassier te Amsterdam; geh. met *Gijsberta van Wijk*.

Kinderen onder VI *a.*

5. *Cornelis*, geb. te Jisp 7 Juli 1765, overl. te Den Helder, 15 Sept. 1817; notaris, dijkgraaf en schout aldaar. Gehuwd in Den Helder, 3 Mei 1790, met *Maria Magteld van Marle*, d. van Theodorus Egbertus van M. en Geertruida Flietner, geb. 20 Juni 1768 en overl. 28 Sept. 1859. [1])

Kinderen onder VI *b.*

V. *b.* Kinderen van Henricus van Herwerden en Hendrina Geertruida de Bruin:

1 *Hendrina*, geb. te Amsterdam (?) 2 Oct. 1759, overl. ald. 28 Jan. 1791, begr. 4 Febr. in de Oude Kerk.
2. *Adriana Maria*, geb. te Thamen 16 Aug. 1762, overleden Sept. 1763.
3. *Eva*, geb. te Thamen 2 Nov. 1763, ongeh. overl. (te Haarlem, 28 Jan. 1842?)
4. *Adriana Maria*, geb. (te Amsterdam?) 29 Nov. 1765, overl. 2 Febr. 1767.

[1]) Na zijn dood hertrouwt zij in Den Helder, 28 Oct. 1819, met Jacob Hoogland.

Digitized by Google

5. *Florenti(n)a Adriana Maria*, geb. (te Amsterdam?) 14 Febr. 1773, overl. 12 Nov. 1805.

V *c*. Kinderen van Claudius Henricus van Herwerden en Geertruida Agneta Commelin:

1. *Claudius Henricus*, geb. te Amsterdam 11 Maart 1766 (1767?), overl. te Zutfen 25 Jan. 1820; achtereenvolgens predikant te Jutfaas (1790), Zalt-Bommel (1792) en Zutfen (6 Aug. 1797) [1]); geh. te Zutfen 26 Aug. 1799, met *Sara Maria Wolterbeek*, d. van Jacob Dirk W. en Geertruida Helena Drijfhout, geb. te Puttershoek(?) 26 Oct. 1778, overl. te Roderwolde 14 Juni 1830.

   Kinderen onder VI *c*.

2. *Johannes*, geb. te Amsterdam(?) 26 Sept. 1767, overl. te .... 14 Jan. 1836, lakenkooper; geh. 8 Oct. 1793 met *Cornelia Maria Noorink*, d. van Barend N. [2]) en Johanna Jacoba Toll geb. 29 Aug. 1773; overl. te Amsterdam 2 Febr. 1821 en aldaar begr. in de Nieuwe Kerk. [3])

   Kinderen onder VI *d*.

3. *Henricus*, geb. te ..... 14 Jan. 1770, achtereenvolgens predikant te Jutfaas (1792) en te Enkhuizen (Dec. 1803); aldaar overl. 10 (of 11) Juni 1823; geh. *a*) 25 April 1800 met *Dieuwertje Hondius*, d. van Simon H. en Jacoba de Gimmer, geb. 14 Dec. 1773, overl. te Enkhuizen 28 Febr. 1815; *b*) 30 Maart 1823 met *Elia Meina van Romond;* het tweede huwelik was kinderloos.

   Kinderen uit het eerste huwelik onder *VI e*.

4. *Casparus*, geb. te.... 18 Jan. 1772, achtereenvolgens predikant te Amerongen (17 April 1797) en te Schiedam (21 April 1805); aldaar overleden 12 April 1822; geh. 27 Nov, 1798 met *Abigael de Vrij*, geb. (te Utrecht?) 14 Juli 1768, overl. op den Huize Kerkwijk te Dieren 8 Maart 1844.

   Kind onder *VI f*.

5. Dochter, geb. en overl. 26 Jan. 1773.
6. Zoon, 18—29 Aug. 1774.
7. *Catharina*, geb. te ..... 24 Juli 1776, overl. te 10

[1]) Zie zijn levensbeschrijving in v. d. Aa, Biogr. Wdb.

[2]) J. Dirks, Penningk. Repert, no. 2498, beschrijft een zilveren penning, geslagen bij gelegenheid van de 80ste verjaardag van Barend N., 1779.

[3]) Johanna Jac. Toll wordt beweerd af te stammen van Graaf Aernout van Holland.

Digitized by Google

Oct. 1865, geh. 22 Sept. 1795 met *Albert Jansz Boon*, geb. 9 Dec. 1758, overl. 8 Jan. 1836, »eerst koopman ... en fabriqueur van harst en terpentijnoly, en werd koster van de Westerkerk.«

8. *Hendrina*, 29 Oct. — 14 Nov. 1777.

9. *Cornelis van Beveren*, geb. 28 Jan. 1779, overl. te Amsterdam 6 April 1801, begr. in de Elandskerk.

10. *Hendrina*, geb. te Amsterdam (?) 3 April 1780, overl. 13 Sept. 1851; geh. 21 Sept. 1802 met haar neef *Johannes Commelin*, z. van Johannes C. en .... Meyndsma, geb. 4 Dec. 1779.

11. *Geertruida Agneta*, geb. te Amsterdam 27 Oct. 1781, aldaar overl. 1 Mei 1838 (1839?), begr. Oude Kerk.

12. *Adolf*, geb. (te Amsterdam?) 26 Juli 1785, overl. te Amsterdam 9 Sept. 1836; begr. in de Oude Kerk, »was koster en gravenmaker van de Eyl. kerk«; geh. 21 April 1815 met *Neeltje Herderschee*, d. van Hendrik H. en Marrigje van Gessel, geb. 17 Sept. 1790 en overl. te Amst. 10 Febr. 1844.
Kinderen onder VI *g*.

13. *Helena Johanna*, geb. 13 Maart 1788.

V. *d*. Kinderen van Hermannus van Herwerden en (Sara Boven?):

1. *Catharina*, geb. . . . . , begr. 10 Juli 1778 in de Zuiderkerk te Amsterdam, geh. met *Jacobus de Zurjon(?)*, stiefzoon van haar moeder.

2. *Maria*, geb. . . . , overl. 22 Jan. 1828 te Delmenhorst(?), begr. St. Anthony-Kerkhof te Amsterdam, geh. met *Willem Hendrik van de Wall*, z. van Arnoldus Dirk van de W., »geb. te Maasbommel 1748 en aldaar te doop gehouden door Z. K. H. Willem IV«.

3. *Anna Magdalena*, geb. . . . . , ongeh. overl. en begr. 9 Mei 1769 te Amsterdam.

VI. *a*. Kinderen van Bernardus Johannes van Herwerden en Gijsberta van Wijk:

1. *Anthony Dirk*, geb. te Amsterdam 1790, overl. te Hellevoetsluis 11 Nov. 1828; klerk bij de Marine, geh. te Hellevoetsluis 12 Oct. 1820, met *Maartje van Rees*, d. van J. v. R. en Neeltje Vermaas, overl. te Hellevoetsluis 4 Maart 1846.
Kinderen onder VII *a*.

Digitized by Google

2. *Johannes Lubertus Tuynenberg*, geb. te Amsterdam 10 Jan. 1797, overl. te Nieuwe Niedorp, 1 Jan. 1874.[1])
Kinderen onder VII *b*.

(Wordt voortgezet).

Nav. LXI, 221.

Genealogie van Breugel.

Ik meen Ferwerda. Ik bezit een overdruk, waarin een brief van den samensteller aan? In het Maandblad »de Ned. Leeuw« 1900 Afl. 11 deelde ik mede, dat de nieuwe van Breugels aan de oude gelijmd zijn door een falsificatie. In 't Jaarboekje van den adel van den hr. van Epen komt deze falsificatie dan ook niet voor.

Daar begint de genealogie met iemand, wiens vader Tieleman heette, zoodat hij zich »Tielemansz« noemde, en die jm. uit Breugel was, zooals dan ook, met geheel ander wapen, op de Schepenkaart in 's-Hertogenbosch staat.

Eerst later werden de naam en het wapen der voormalige regeeringsfamilie aangenomen.

H. J. SCHOUTEN.

Nav. LX 530, LXI 40.

Logger.

Mijn neef, de Heer D. Schouten, gem.-secr. te Wageningen, bezit het Memoraal van de Dordtsche familie *van Kamen*, waarin *Logger*, en ook een portretje in koperen lijstje van eene vrouw uit deze familie. H. J. S.

Nav. LXI, 408.

Post.

1. *Mr. Jacob Cambier*, † Gelders-Spijker bij Arnhem, 2 Juli 1829.

3. *Gerrit Willem Post* werd 1766 aan de Utrechtsche Hoogeschool ingeschreven als student.

6. *Elisabeth Maria Post*, de bekende dichteres (over wie o. a. eene levensbeschrijving voorkomt in »Leidsch Jaarboekje« voor 1911 van de hand van den Heer J. Kloos) tr. te Arnhem, den . . . . 1794 met den predikant *Justus Lodewijk Overdorp*, die in 1762 of 1763 te Doetinchem moet zijn geboren.

7. Ds. *Evert Johan Post*, ged. te Utrecht, 18 Nov. 1757, werd

[1]) Na den dood van J. L. F. v. Herwerden is zijn weduwe hertrouwd (met Jan Hein?) te Nieuwediep.

Digitized by Google

candidaat onder de classis van Rhenen en Wijk bij Duurstede, predikant te Avezaath (bij Tiel) 4 Juli 1779, Elburg 1781, Arnhem 1782 en aldaar overleden, 23 April 1823. Hij tr. te? den? *Olympe Marie Lacoudré*, geb. te? den .... 1758, † te Amsterdam 27 Oct. 1826. Hadden zij kinderen?

9. *Diederica Johanna Post*, tr. te Arnhem (?) den .... 1790 Ds. *Jacobus Albertus Streso*, geb. Grave, April 1767, zoon van? en?, als candidaat bev. te Noordwijk aan Zee, 11 Juli 1790, te Loenen aan de Vecht 1800, te Zalt-Bommel 1807, te Kampen 1811, werd in 1821 emeritus en woonde daarna op zijn buiten: »de Hommel« (drie kwartier buiten Arnhem, aan den ouden Deventerschen weg gelegen) waar hij overleed, 5 Juni 1842. Zijn levensbericht is opgenomen in de Handelingen Ned. Letterkunde van 1842, blz. 35—39.

W. M. C. REGT.

Nav. LXI, 409.

Ryk Tulbagh.

C. Rijk Tulbagh, geb. te Utrecht, 21 Mei 1699, gest. 11 Aug. 1771 te Kaapstad. Levensschets bij M. Call Theal, Chronicles of Cape Commanders, p. 361.

Hilversum, 15 Nov. 1912. S. KALFF.

Rijk Tulbagh, geb. te Utrecht, 21 Mei 1699, trad in 1751 op als Gouverneur aan de Kaap de Goede Hoop en stierf aldaar 11 Aug. 1771; hij was gehuwd met *Wilhelmina Grada van Cuylenborch.*

Zij hadden een dochter *Aleida Tulbagh*, ged. te Bergen op Zoom, 15 Febr. 1747, die in 1765 huwde met Mr. *Johan Lambert Swaen*, Vrijheer van Poederoyen, geb. 1734, zoon van Mr. *Johan Christiaan Swaen*, Vrijheer van Poederoyen, en van *Elisabeth Cornelia Edzarda Chenel.*

's-Gravenhage. M. A. v. R. v. D. K.

Nav. LXI, 409.

ICH DIEN.

Devies van den Prins van Wales.

Hierover leest men in »Der Treppenwitz der Weltgeschichte, Geschichtliche Irrtümer, Entstellungen und Erfindungen, gesam-

Digitized by Google

melt von W. L. Hertslet, siebente, verbesserte und vermehrte Auflage bearbeitet von Hans F. Helmolt, Berlin 1909«, op blz. 409 het volgende:

»In der Schlacht bei Crecy (26. August 1346) soll Eduard, der »Schwarze Prinz« (so schwerlich nach seiner schwarzen Rüstung genannt), dem gefallenen Könige Johann von Böhmen die drei Federn abgenommen haben, die noch heute einen Teil des Wappens des jeweiligen Prinzen (besser: Fürsten) von Wales bilden. Allein diese Erzählung ist ebensowenig glaubwürdig wie die über die Enststehung des deutschen Mottos des Prinzen von Wales »Ich dien«, die zuerst auf dem Grabe des Schwarzen Prinzen in der Kathedrale zu Canterbury angebracht wurde, »weil selbst der Erbe der Krone, als Sohn, in nichts von einem Diener verschieden war«. Nach Einigen soll der Prinz dieses Motto vom König Johann von Böhmen mit jenen drei Federn angenommen haben.

Nach Wilh. Ihne soll Eduard I., der nach der Besiegung Llewellyns, des letzten Fürsten der Walliser, der neugewonnenen Provinz einen eingebornen Regenten versprochen hatte, sein Kind Eduard (II.; geb. 1284 zu Carnarvon in Nordwales) in seinen Armen haltend, die welschen (wallischen) Worte gesagt haben »Eich Dyn« (= »Dies ist Eurer Mann, Landsmann«), Woraus das »Ich dien« entstanden sei (vergl. Haydn, *Dictionary of Dates;* Timbs *Curiosities of History*, II, S. 195). Glaublicher klingt die Notiz in »*A record of the black Prince*« von Henry Noel Humphreys, der das Testament des Prinzen enthält und die Behauptung »eines neueren Forschers« anführt, wonach die drei Federn aus der Familie der Mutter des Schwarzen Prinzen, der Königin Philippa, Gräfin von Hennegau (Hainault, stammen. Er beruft sich auf ein gleichzeitiges Verzeichnis von des Königs Haushalt zu Windsor, worin eine der Königin zugehörende »grosze Schüssel für die Almosen der Königin« beschrieben wird als »silbervergoldet und im Grund ein Schwarzemailliertes Schild mit drei Strauszenfedern«. Auch die beiden deutschen Devisen, die schon erwähnte »Ich dien« und »Houmont« (hoher Mut) werden dann aus der Familie der Königin hergeleitet. So auch G. H. Townsends »*Manuel of dates*« (London 1862), das nach einer Angabe von Sir H. N. Nicolas die Herkunft aus dem Hennegau spezialisiert: »possibly from the comté of Ostrevant, the apanage of the eldest sons of the counts of Hainault«.

Digitized by Google

In het bekende werkje »Lijf- en Wapenspreuken van het Vorstelijk Huis, van den Nederlandschen Adel, van beroemde Nederlanders en Buitenlanders enz. bijeengebracht, vertaald en met opgave van bronnen en verdere aanteekeningen voorzien door Heraldicus, Utrecht, 1893«, leest men, op blz. 165, achter aanteekening 556:

»Dielitz deelt het volgende mede: »Eduard, der sogenannte schwarze Prinz, tödtete in der Schlacht bei Crécy (1346) den König Johann von Böhmen, und nahm ihm den Helmschmuck und mit diesem die obige Devise ab. Seitdem bedienen sich die Prinzen von Wales beider neben ihrem Wappen, als persönlicher Symbole«. Vgl. Radowitz p. 62: »*Ich tien.* Motto des Königs Johann von Böhmen, von welchem es auf die Prinzen von Wallis überging«. *Ich tien* is »Oberdeutsch« en zeker de oorspr. spelling. Chassant-Tausin p. 142 hebben ongeveer hetzelfde als Dielitz; op p. 483 evenwel geven zij eene andere lezing van de zaak. Vgl. nog Wichmann p. 100—1. In Frankrijk vindt men wel *Je sers* als d. van adellijke geslachten«.

De tweeledige reden, die den »Zwarten Prins« er toe geleid zou hebben, het devies aan te nemen, vindt men in »Haydn's Dictionary of Dates and Universal Information, 21 st. ed. London 1895« p. 527: »Ich Dien«, *I serve,* the motto under the plume of ostrich feathers found in the helmet of the king of Bohemia slain at the battle of Cressy, at which he served as a volunteer in the French Army, 26 Aug. 1346. Edward the Black Prince, in respect to his father, Edward III, who commanded that day, though the prince won the battle, adopted the motto, which has since been borne with the feathers, by the heirs to the crown of England«.

Weinig bemoedigend is ten slotte »Meyers Konversations-Lexikon, 5te Auflage, Leipzig und Wien, 1896 9 ter Band«, S. 143:

»Die Ueberlieferung, dasz dieser sie von dem in der Schlacht von Crécy gefallenen König von Böhmen übernommen haben soll, ist durch kein zuverlässiges Zeugnis gestützt, und der Ursprung der deutschen oder niederländischen Devise ist unbekannt. Vgl. die Zeitschrift »Archaeologia«, Bd. 31«.

Amsterdam. Medegedeeld door
H. J. SCHARP.

Digitized by Google

Nav. LXI, 270, 407.

Dapifer.

Tegenwoordigen Staat der Vereenigde Nederlanden. Vervolgende de Beschrijving 12 deel, 17 hoofdstuk, bladz. 306.

Tusschen de dorpen Leersum en Amerongen, staat het Huis Zuilestein. Wegens den tijd der stichtinge van hetzelve vinden wij niets aangeteekend. 't Is echter reeds door andere heeren bezeten geweest, eer het, in den jare 1465 op Jan van Zuilen van Natewisch Jr verlijd werdt. Zijn zoon, Wouter van Zuilen van Natewisch, verkogt het, in 't jaar 1502 aan Dirk van Beverwoorde, en deze, in 't jaar 1516, aan Frederic van Seldeneck, des H. Roomschen Rijks *Erfkokenmeester*, die er bezitter van was, toen het, in 't jaar 1536, bij de Staaten, voor riddermatig erkend werdt. Het huis bleef in zijn geslachte tot den jaare 1549 wanneer het in handen van Van Nyenrode kwam, wiens dochter Geertruid van Nyenrode hetzelve, door haar huwelijk, aan de heeren van Amerongen bracht. SCH. V. A.

Nav. LXI, 409.

De lijfspreuk van den prins van Wales *ich dien* was die van Jan van Lutzelburg, den blinden koning van Bohemen; Eduard prins van Wales, bekend onder den naam van de zwarte prins naar zijne wapenrusting, doodde dezen koning in den veldslag bij Crescy (1346), nam de struisvederen van diens helm, waaronder gemelde lijfspreuk gevonden werd en maakte deze tot de zijne. Sedert dien is deze lijfspreuk die der prinsen van Wales gebleven. (zie o. a. Dr. Goldsmith, History of England).

SP. O. OLST, 18 Nov. 1912. VAN HOEVELL.

Wij ontvingen het volgende schrijven, dat wij gaarne onder de aandacht onzer lezers brengen:

De Navorscher, Belleville N. J., 15 Oct. 1912.
Amsterdam, Holland.

Gentlemen,

. . . . . .

I am a direct descendant of *Wynant Gerritse van der Poel*, who came from Holland (Amsterdam?) and settled in Beverwyck (Albany, N. Y.) as early as 1654. The following passages mention

Digitized by Google

the earliest dates concerning him that I have so far found in America: History of New Netherland II Appendix p. 581 etc., in List of Patents issued by the Dutch Government from 1630 to 1664, »Gerritsen Wynout/ A lot/ Beverwyck. /29 Aug. 1654«. Also, in Munsell's Collections, Vol. 3, pages 189—190. »On the 21st day of August, 1654, *Appeared before me* Joannes Dyckman, in the service of, etc., the honorable *Wynant Gerritse van der Poel*, Kistmaker, and declared that he had agreed with Adrian Dirrickse De Vries, in regard to an exchange of certain lots, provided that Wynant Gerritse, to lessen the high price of his own lot, shall take down and set upon his own lot, the barn from the lot of Adrian Dirkse, and providing moreover that Adrian Dirkse shall receive and there be paid him by Wynant Gerritse, four beavers, with the understanding and for the greater security that mutual possession shall be had of the aforesaid lots, thus giving both parties power of perfecting the delivery of both lots under a pledge of their respective persons and estates; real and personal, present and future, in accordance with the laws; and as an acknowledgment of the truth, without craft or guile, the parties subscribe this with their own hands in Fort Orange, on the date above written.

WYNANT GERRITSE VAN DER POEL.

This is the mark of: ·

Adrian G. Dirrickse de Vries,
with his own hand set, which I attest,
Joannes Dyckman.«

Having shown above the manner in which he wrote his name in full, I shall now proceed to give my lineage back to him.

Lineage.

William Hughes *Van der Poel*, Manufacturer, born Philadelphia, Pa., March 25, 1866, married June 18, 1901, at Lancaster, Ohio, Miss Edith Morton Hankes;

son of

Moses *Van der Poel*, born in Pennsylvania, March 30, 1836, married Miss Mary Jane Abbott, at Chester, Pa;

son of

Abraham *Van der Poel*, born in Pennsylvania, 1796, married Polly (Mary), eldest daughter of Isaac Wheeler of Kinderhook.

Digitized by Google

son of

Anthony *Van der Poel*, born Newark, N. J., August 15, 1754, married at Albany, N. Y., May 19, 1776, Elisabeth Jansen from Schotak, N. Y.;

son of

Anthony *Van der Poel*, baptized Albany, N. Y., August 18, 1717, married Jacomyntje Van Seyl. (He was named after his maternal great grandfather, the famous Anthony De Hooges, Secretary of the Colonie);

son of

Wynant Melgertse *Van der Poel*, baptized Albany, N. Y., October 14, 1683, married Catharina, daughter of Johannes De Hooges;

son of

Melgert Wynantse *Van der Poel*. (We do not know whether he was born in Holland or in America). He married Ariaantje, daughter of Abraham Isaacse Verplanck and Maria Vinge;

son of

Wynant Gerritse *Van der Poel*, Kistmaker, probably born at Meppel, Drenthe, in 1617, married at Sloterdyck Oct. 21, 1640, Tryntie Melgertse Roocholt, as per the following.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

OUD-ARCHIEF.

Gemeente Amsterdam.

Folio 218,000.

Copy-Extract uit het Kerkelijk Huwelijks Inteekeningregister (D. T. & B. No. 454.)

»Deze personen sijn getrout den 21 Oct. 1640 tot Sloterdijck door Mathias Meursius, predicant aldaer.

Den Sesten Octobris 1640 Compareerden als vooren *Wynant Gerrits* van Meppelen, woonende in de Langestraet, out 23 jaer geadsisteert met sijn ouders consent & *Tryntie Roocholt* van Amsterdam woonende in de Langestraet out 21 jaeren, geadsisteert met Neeltie Cornelis haer moeder.

Verzoeckende hare drye Sondaeghsche uytroepinghen enz.

(w. g.) Wynant Gerryts,

(w. g.) Trientien Rocholdts.«

Digitized by Google

The children of Wynant Gerritse *Van der Poel* and Tryntie Melgertse Roocholt, so far as we have record, were as follows, though we do not know the order of their births:

Cornelia Wynantse *Van der Poel*, married Cornelis Gysbertse Van den Bergh before 1685, and had issue.

Melgert Wynantse *Van der Poel*, married 1ste Ariaantje Verplanck; and married 2nd Elizabeth Teller, widow of Abraham Van Tricht, and had issue by both.

Gerrit Wynantse *Van der Poel*, married Catrina Van Zandt, and had issue.

Catryn Wynantse *Van der Poel*, married Willem Gysbertse Van den Bergh before 1685, and had issue.

Margariet Wynantse *Van der Poel*, married Johannes Van Zandt about 1683, and had issue.

A paragraph in »Talcott's Genealogical Notes on New-York and New England Families« reads: »The *Van der Poels* were originally from Gorichem *on the Rhine*. In the year 1600 they dispersed, one branch going to Amsterdam, in Holland, from which branch those in America are descended«.

A friend of mine in Holland recently wrote me as follows:

»Er is in het stadhuis te Gorinchem een wapenboek, onlangs van een oud-patricische familie te Gorinchem, de wed. Feyfer Nijsen aangekocht, waarin wapens van Gorinchemsche geslachten. Hierin is het wapen van Van der Poel: Links boven een witte balk, vier klimmende leeuwen op rood; rechts boven vijf bezants d'or; onder den balk zes bezants d'or, alle op een rood veld; dat zal Uw wapen zijn«.

The Coat of Arms above described is shown emblazoned in A. A. Vorsterman Van Oijen's Stam- en Wapenboek. It is also set forth in »Armorial Général, par J. B. Rietstap« as follows:

»Poel, van der, dit Paludanus, Holl. Zel. De gu. a la fasce d'argent, acc. de quinze bes. d'or, 5 et 4 en chef, et 3, 2 et 1 en pointe. (Merwede.); au fr. -q. ecartele de Hainaut et de Hollande. Brl. de gu. et d'or.

C: un vol de gu., chaque aile ch. d'une fasce d'argent.

L: d'or et de gu«.

They are the Lions of Holland and Zeeland, for Graaf Willem

Digitized by Google

IV van Holland en Zeeland, quartered on the Merwede shield. (See A. J. van der AA's Biographische Woordenboek der Nederlanden, Vol. L—Q, book M, page 209: Nicolaas van de Merwede) . . . . . »Van Daniël II van de Merwede komen ons geen bijzonderheden meer voor. Hij liet drie kinderen na (1) Daniël III, leefde in 1204 en was gehuwd met de dochter van den heer van Heeswijk bij Heusden, nam deel aan den *Kruistocht* van *Boudewijn*, graaf van Vlaanderen, en was tegenwoordig bij de inneming van Constantinopel. Tot loon zijner dapperheid werd zijn wapen met XV bisans vermeerderd . . . . . .« Also see in same volume, following on after Daniël VII heer van de Merwede . . . . . »Ook had hij twee zusteren Ludgarda van de Merwede, gehuwd met Amelis van Aemstel van Mynden Woutersz. vermeld 1348, in 1352 gestorven, en *Alid* van de Merwede, boel of bijzit van Willem IV, die bij haar verwekte Daniël van der Poel in 1408 door de Luikenaars verslagen«. Also see same volume, page 157: »Daniël Van der Poel, bastaardzoon van Grave Willem IV van Henegouwen, Holland en Zeeland en van Alyt van der Merweede, wonende te Geertruidenberg. Hij was ridder, en werd in 't jaar 1408 van de Luikenaars met Heer Hendrik van Wassenaer, ridder en andere edelen bij Ohee verslagen. Hij is de stamvader van het ridderlijke geslacht van der Poel«.

Alyt van de Merwede was therefore daughter of Daniel VI heer van de Merwede, ridder, maakte 10 Julij 1307 met de stad Dordrecht eene vereffening over het rechtsgebied van zijn ambacht en was getuige onder een brief van Willem IV 10 Febr. 1338. Hij komt voor in 1326 en overleed in 1341. Hij ook huwde Hadewig van Borsselen en liet na Daniel VII van de Merwede. (See same volume Van der AA).

Therefore we see that the descendants of Daniel Van der Poel bear the correct wapen.

(w. g.) W. H. van der Poel.

Ten slotte vraagt schr. in denzelfden brief:

Ben ik een afstammeling van *Daniel van der Poel* en *Alijt van der Merwede?*

Wie kan nog verdere inlichtingen geven over de ouders en voorouders van *Wynant Gerritse van der Poel?*

In A. J. van der AA's Biographische Woordenboek der Neder-

Digitized by Google

landen, Vol. L—Q, boek M, pag. 209, onder Daniel III van de Merwede, staat: »Sommige oudheidkundigen der 17de en 18de eeuw hebben den oorsprong van het geslacht de Merwede trachten op te sporen, en eenige hunner gegist, *dat het door jongere zonen, of wel door bastaardij uit het grafelijk huis van Holland is voortgekomen.* Zekerder is het, dat het reeds vroeg, onder de aanzienlijkste van het oude graafschap gerekend, en, in 1150, door huwelijk aan het huis Teylingen vermaagschapt werd. Balen, die zich de moeite heeft gegeven, om de genealogieën van vele oude Dordsche geslachten uit familiepapieren en andere bescheiden op te maken, heeft zich ten aanzien der Merwedens, bij gemis van de noodige bronnen, daar er in zijn tijd geen afstammelingen van dit geslacht te Dordrecht leefden, tot de opgaven van Goud hoeven en Beverwyck bepaald.

Waarschijnlijk klimt de ouderdom van dit geslacht niet hooger op dan tot de regeering van Dirk V of Floris II en was Adelhelmus van Riede, die in 1105 leefde, een broeder van den eersten heer van de Merwede, en de grootvader van Daniel I of van Daniel II, die in het jaar 1150 voorkomt, volgens sommige omtrent 1180—1200 leefde; huwde met Lutgart van Linden of Lynden (die met Jan van Persyn, heer van Waterland hertrouwde, en den 26 Oct. 1201 stierf en te Rijnsburg begraven werd), en wiens zuster Maria met Hugo van Teylingen in den echt trad, en in 1172 stierf, nalatende twee kinderen, van welke de jongste de stamvader was van de heeren van Toll«.

Als het waar is, dat het geslacht Merwede afstamt van de oude graven van Holland, dan is Daniel van der Poel van vaders- en moederszijde van de oude graven van Holland afkomstig.

Wie kan over dit belangrijke punt meerdere inlichtingen geven?

RED. NAV.

Wie waren de ouders van *Mattheus van Meeteren*, die in 15 Mei 1835 te Amsterdam huwde met *Maria Ruys*, weduwe *Clarisse?*

Wie waren hare ouders, welke zijn de voornamen van haar eersten man, welke zijne geboorte- en sterfdata; wie waren zijne ouders?

Wie waren de ouders van *Anthonetta van Meeteren*, die in 1795 huwde met *Josephus Jacobus baron van Geen?* Vermoedelijk is te Dordrecht wel het een en ander te vinden.

Digitized by Google

Bestaat er een wapen van de familie *Everwijn Lange* (N. B. niet dat van »*Everwijn*«). Wie heeft nadere gegevens omtrent dit geslacht.

Is *Dolleman* (Amsterdam) hetzelfde als *Dölleman* (Heemstede), voert deze familie een wapen, zoo ja, welk?

Wie kent het wapen der familie *Craandijk?*

J. P. E.

Geslacht Mouthaan.

In de eerste helft van de 18de eeuw leefde te Nijmegen, Lambert Mouthaan, die gehuwd was met Belia van Grevenbroek, zij lieten te Nijmegen vier kinderen doopen en wel:

1. Christina M., ged. 19 Januari 1727, get. Dirk Mouthaan.
2. Dirk Mouthaan, ged. 8 Januari 1730, get. Johannes Hartendonk.
3. Maayke M., ged. 26 Nov. 1732, get. Peter van Rynberg en Pieternel Mouthaan.
4. Mayke M., ged. 20 April 1735, get. Peternel Mouthaan.

Wie kan eenige inlichtingen geven van voorouders en descendenten van Dirk M. Genealogische inlichtingen betreffende deze familie, zullen ook welkom zijn.

M. B.

Geslacht van Ouwenaller.

In 1613 werd geboren (waar, Amersfoort?) Barend Reyerse (Reinier) van O., hij was in 1642 gehuwd met .... van Bunchum. Zij hadden o. a. een zoon Reinier, deze was klerk (secretaris?) van Johan de Witt [1]). Diens afstammelingen zijn bekend.

Inlichtingen omtrent de herkomst en omtrent hunne ascendenten worden beleefd verzocht. Het geslacht van Ouwenaller voert den Ossekop, zooals van Aller.

A. B.

In »Geslachtkundige Aanteekeningen« van Mr. J. van Doorninck komt o. a. voor, bldz. 64:

Rudolf Sloet was zoon van Arend tot Tweenyenhuizen en van Jurriana van Keppel en heeft hij Olina, Aleid of Alegunde dochter van Geert Mulert tot Voorst en Wilhelmina van Doetinchem enz. enz.

Gaarne zou ik wenschen te weten wie de ouders en grootouders

[1]) A. J. van der Aa heeft de biographie van Reinier van O. willen geven, zooals blijkt uit verwijzing, dit is echter niet geschied.

Digitized by Google

van Jurriana van Keppel en wie de ouders en grootouders van Geert Mulert tot Voorst waren.

S.

Bestaat er eene genealogie van het geslacht »*Op den Berghe*« en zoo ja, waar is die te vinden?

S. t. E.

Geslacht Jaarsma of van Jaarsma.

Wat in stamboek van den Frieschen adel voorkomt, is bekend. Andere aanwijzingen of bronnen zullen welkom zijn. In Klioor Kraam komt een gedicht voor op Maria van Jaarsma, wie kan omtrent haar en hare ouders meer mededeelen.

M. B.

Van Eerde.

Midden 17e en begin 18e eeuw leefde te Goor de familie van Eerde(n). Deze schijnt van Winterswijk of Aalten gekomen te zijn. Wie heeft de goedheid eenige aanwijzingen te geven.

M. C.

Gravenhorst en Bennebroek Gravenhorst.

Is een genealogie dezer vooral West-Indische familie bekend?

Ruit- of Ovaalvorm.

Is er een tijd geweest, dat het schild van het Wapen van een getrouwde vrouw den vorm van een ruit, in plaats van dien van een ovaal had?

K.

Kerkboeken der Hollandsche gereformeerden, moeten te en van Parijs bestaan. Weet iemand ook op te geven, het adres, waar inlichtingen daaruit te verkrijgen zijn?

M. C.

Wapen van den Meerendonk.

Rietstap geeft in Armorial général het wapen van deze Noord-Brabantsche familie, doch zonder het helmteeken. Is dit ook bekend?

A. B.

Digitized by Google

Handbuch der Mittelalterlichen und Neueren Geschichte
herausgegeben von G. v. Below und F. Meinecke
Abteilung I. Algemeines.
Eduard Fueter, Geschichte der neueren Historiographie.
München und Berlin. — R. Oldenbourg. — 1911.

Het duurt eenigen tijd, eer men dit lijvige boekdeel van ruim 600 pagina's heeft doorgewerkt, vandaar dat we nu pas tot de »bespreking« komen. W. von Humboldt heeft gezegd: »Wie die Philosophie nach dem ersten Grunde der Dinge, die Kunst nach dem Ideale der Schönheit, so strebt die Geschichte nach dem Bilde des Menschenschicksals als in treuer Wahrheit, lebendiger Fülle und reiner Klarheit,« en wanneer we deze gedachte toetsen aan Ed. Fueters oordeel over den schepper der historische ideëenleer, of liever over hem die deze leer het eerst in formule bracht, n.l. dat diens theorie »in unzulässiger Weise einem Spezialfall veralgemeinerte«, dan hebben we de juiste grens getrokken, of beter gezegd den draad gevonden, die door het geheele werk van Fueter loopt, n.l. een »algemeene-overzichtelijke« opvatting, die bij eene geschiedenis der historiografie juist het werk van een combinatie van individuen willende leveren, te denken geeft. Of dit laatste nu de juiste opvatting is, zal de toekomst moeten leeren, dit studievak verkeert in een nog betrekkelijk jong stadium.

Ook het standpunt van v. Humboldt is verouderd, de geschiedenis streeft niet meer »nach dem Bilde des Menschenschicksals« in hoofdzaak, hoewel dit bij een geschiedenis der historiographie meer op den voorgrond treedt, hierover verder nader.

Maar Ed. Fueter wil in zijn studiewerk, dat toch wel degelijk een standaardwerk is, slechts de geschiedenis geven der Europeesche historiographie vau het »humanisme« af tot op heden, geen geschiedphilosophie, historie-vorsching of kritiek, en als zoodanig hebben wij het dan ook op te vatten, al kunnen laatstgenoemde vakken niet geheel buiten beschouwing blijven en zien wij niet in, waarom schr. dit b.v. met Bodin's Methodus ad facilem historiarum cognitionem heeft gedaan.

Het is begrijpelijk, dat de eigenlijke baanbrekers in de historiografie in dit werk sterk op den voorgrond treden, waardoor de

Digitized by Google

dei minores minder belicht worden en soms geheel in het duister zijn gelaten, nu is het waar, dat deze meer in een biographische verzameling thuis behooren, toch hadden ze er in genoemd kunnen worden.

Wat de bronnen aangaat, hiervoor alle lof, het voornaamste en nieuwste is aangehaald zonder noodelooze overlading van stoffen, in dat opzicht is het werk met bijzonder juisten blik en keuze verzorgd.

Achtereenvolgens worden behandeld de humanistische geschiedschrijving in Italië vanaf Petrarca, hare verbreiding over Europa en de nationale politieke historiographie, de geschiedschrijving onafhankelijk van het humanisme tot aan de renaissance, de historiographie der laatstgenoemde, die van de romantiek en het liberalisme, de realistische reactie tegen de romantische geschiedschrijving en de invloed der sociale beweging.

Schr. heeft dus heel wat in zijn kring betrokken.

Het systeem hierbij gevolgd, is: eerst het trekken van algemeene conclusies b.v. de stelling, dat de nieuwere historiografie van het humanisme uitgaat; de bedoeling is zeker het tijdperk in de historiografie der nieuwe geschiedenis gaat voornamelijk van het humanisme uit, want wel degelijk leveren gelijktijdig andere factoren niet te verwerpen grondstoffen, vandaar o.m. ook onze opmerking hierboven van het te veel generaliseeren; vervolgens een korte biographie van de hoofdpersonen uit het besproken tijdperk, hun standplaats in het melieu van hun tijd, en dan weer de algemeene lijnen van die periode, min of meer uitvoerig al naar den invloed, die van hen is uitgegaan en de belangrijkheid der keerpunten en overgangen in den lijn der beschouwing van het werk.

Op deze opvatting, die stelselmatig is doorgevoerd, lijkt ons niets af te dingen, en al schijnen ons de conclusies, hier en daar wat voorbarig en te beslist getrokken, toch getuigen zij van een scherpen blik en helder inzicht op het werk van den historiograaf; ook al omdat steeds gestreefd wordt naar het vinden van het verband met het voorgaande, en het noodzakelijk volgen van de dingen, die nog gebeuren moeten uit het voorgaande.

De ruimte ontbreekt ons om den schr. geregeld op den voet te volgen, alleen willen we over het »Nederlandsche« gedeelte eenige opmerkingen maken; we vinden dat dan hier en daar verspreid

Digitized by Google

tusschen de andere in en in te beknopt formaat naar verhouding van de plaats die het »Duitsche« inneemt, we troffen den paselijken nuntius in Vlaanderen Bentivoglio aan in het begin van de 17e eeuw, onder de militaire geschiedschrijvers de Mendoza, einde 16e eeuw, tegelijkertijd Pontus de Huyter, terwijl een afzonderlijk hoofdstuk is gewijd aan Hugo de Groot. Op een andere plaats onder de politieke geschiedschrijvers vinden we Strada, waarbij schr. het tendentioneele goed doorziet, Perizonius hadden we kunnen missen evenals de beteekenis van Schiller voor de Nederlandsche historiografie, over Motley vinden we weinig, en over Groen, Fruin, Pirenne, de Beaufort geen woord. Dat is niet gemakkelijk goed te praten.

Men diene dit boek dus op te vatten als algemeen studiewerk, waarin vooral het Duitsche gedeelte uitnemend verzorgd is en ook op algemeen gebied de 16e en 17e eeuw, en verder vormt het een fundament, waarop voortgebouwd kan worden in de verschillende landen, uitgebreider, naar gelang de schrijver een Nederlander, Franschman, Italiaan enz. is.

Een soort chauvinisme zal hierbij wel altijd blijven bestaan.

Intusschen staat het vast, dat bij de bestudeering der historiographie Fueter's werk voortaan niet zal kunnen gemist worden.

Leerboek der Oude Geschiedenis,

ten dienste der gymnasia door Dr. R. Jacobson en Dr. M. Engers (met 33 afbeeldingen).

Rotterdam — 1912 — W. L. en J. Brusse.

Een leerboek voor de lagere klassen der gymnasia met goede reproducties; op dit veel doorploegde terrein nog iets nieuws te geven, was zeker niet de bedoeling der schrijvers, wel om naast de bestaande een plaats in te nemen en dit doel is bereikt.

De schrijftrant is aanlokkelijk en het geheel, hoewel niet diep in bijzonderheden afdalend, zal het onderwijs in oude geschiedenis zeker ten goede komen.

Beknopt Leerboek der Vaderlandsche Geschiedenis

door J. Kleyntjes.

L. C. G. Malmberg. — Nijmegen.

Een handboek voor hen, die zich voor eind-examen H. B. S.

Digitized by Google

of gymnasium voorbereiden, waarin nota genomen van de standaardwerken van Blok, Fruin en Pirenne.

Ofschoon wij een systeem van op examen africhten niet kunnen goedkeuren, moeten wij toch erkennen, dat dit werkje als repetitieboek wel aanbeveling verdient. Het geeft een kort, zakelijk overzicht, met hier en daar een enkele uitwijding en is goed bij.

Mythen en legenden uit de middeleeuwen
hun oorsprong en invloed op letterkunde en kunst
door H. A. Guerber,
bewerkt door Dr. H. W. Ph. E. v. d. Berg v. Eysinga.
Zutphen. — W. J. Thieme en Cie.

Een goede gedachte van de uitgevers om ons nog eens eenige middeleeuwsche verhalen en legenden voor te zetten in smakelijken vorm en nog aantrekkelijker gemaakt door mooie platen.

Het zijn trekjes uit de Germaansche en andere mythologie zonder blijkbaar eenige bedoeling in de keuze der verhalen, zoo vinden we er b.v. in: Reynaerd de Vos, Tristan en Isolde, de Longobardische cyclus, de Cid, e.a.

Men bemerkt aan den schrijftrant niet, dat men met een vertaling te doen heeft, maar dit maakt in dit geval ook weinig uit, daar het oorspronkelijk werk toch ook uit den aard der zaak een vertaling is uit de taal, waarin de verhalen ons zijn overgeleverd, ze blijven er niet minder tooverachtig om.

Een enkele opmerking over den titel: de woorden »mythen en »legenden« zijn beide vrouwelijk, waarom schrijft Dr. v. d. Bergh van Eysinga dan »*hun* oorsprong«? dat is nu niet zoo'n vreeselijke zonde, maar in den titel valt het op.

Door Hollands Watertuin en Heuvelland
een schets van ons land door Johan de Haghe,
met tal van illustraties.
La Rivière en Voorhoeve. — Zwolle.

Een handig boekje om in je zak mee op reis te nemen bij uitstapjes in ons land, korte eenvoudige beschrijvingen van verschillende steden en dorpen met plaatjes »verlucht«.... ziedaar »Hollands Watertuin en Heuvelland«! wel aardig om in je bezit te hebben.

Digitized by Google

Keur van Nederlandsche Synoniemen
ten gebruike bij de studie voor de hulp- en hoofdacte en op inrichtingen voor M. O., door T. Pluim,
5e druk.
J. Muusses. — Purmerend. — 1912.

Alweer een examenboekje, en dat het succes heeft, of m.a.w. dat velen met behulp daarvan de hoofdacte gehaald hebben, kan blijken uit den 5den druk, die het beleeft.

Het is lang niet gemakkelijk steeds synoniemen of bijna-synoniemen te vinden en dan het verschil in beteekenis haarfijn uiteen te zetten en Pluim slaagt hierin vrijwel, hiertoe is ontegenzeggelijk een fijn taalgevoel noodig.

Wel kunnen we ons hier en daar niet met sommige definities van schr. vereenigen, maar in het algemeen kan men er mee tevreden zijn, Pluim had ook voor het duidelijk uiteenzetten der verschilpunten iets over de woordafleiding kunnen bijvoegen, maar liever gaf hij voorbeelden ter opheldering en ook daar kunnen we iets voor voelen.

Het is een nuttig boekje. G. F.

De Nieuwe Gids,
Maandschrift voor Letteren, Kunst, Wetenschap en Wijsbegeerte.
27ste Jaarg. Afl. 7—11. Juli—November 1912.
N. V. Electr. Drukkerij Luctor et Emergo.

Nijhoff's Index,
op de Nederlandsche periodieken van algemeenen inhoud.
No. 33—39 (3de Jaarg. No. 5—11) Mei—Nov. 1912.
's Gravenhage. — Martinus Nijhoff.

Tijdschrift voor Geschiedenis, Land- en Volkenkunde.
27ste Jaarg. Afl. 4—6.
P. Noordhoff. — Groningen. — 1912.

CORRIGENDA.

Pag. 160 reg. 1 v. o. staat: M. A. v. R. v. d. R., moet zijn: M. A. v. R. v. d. K.
Pag. 171 reg. 11 v. b. staat: Neomogus, moet zijn Neomagus.
Pag. 412, reg. 19 v. b. staat: Vorsterman van Oyen—Verweij, moet zijn: Verweij—Vorsterman van Oyen.

Digitized by Google

Eenige bladzijden uit de Nederl. Indische Krijgsgeschiedenis

1820—1840

uit de „*mémoires*" van

F. C. GILLY DE MONTELA, *Gep. Majoor O. I. Leger*,

door

A. S. H. BOOMS, *Gep. Luit. Kol. O. I. Leger.*

INLEIDING.

Soldaat, een bestemming
Soms jaren betreurd,
Een roeping die de armoe
Op 't voetstuk soms beurt.
Verneed'ring en grootheid
Vaak grillig verplaatst;
Veel distlen en doornen,
Maar Lauwers er naast.
W. J. v. ZEGGELEN.

In mijn werk »Neerlands Krijgsroem in Insulinde« wordt onder de verschillende heldenfeiten, door onze braven van het Indische Leger in die verre gewesten bedreven, ook vermeld, eene roemrijke daad [1]) van den toenmaligen 2^en^ Luitenant Gilly de Montela (2e deel, pag. 230), die plaats vond gedurende den aan zoovele grootsche daden rijken *Java-Oorlog* (1825—1830), welke zijn ontstaan dankte aan den voor onze koloniën zoo hoogst schadelijken opstand van Diepo-Negoro.

Wijlen de Gepens. Majoor van het Reg. Grenadiers en Jagers, Jhr. A. van der Wyck, begrijpende, dat het eenige doel dat ik door mijn arbeid trachtte te bereiken, was, om de schitterende heldendaden van onze krijgsmakkers in de tropen, meer en meer bekend te maken, als voorbeelden ter navolging, en tevens om bij de Natie de ware belangstelling en sympathie voor ons roemrijk Indisch Leger op te wekken, daar die nog altijd onverdiend zoo

[1]) Het daar vermelde feit van bijna ongehoorde roekeloosheid en meer dan brutalen moed, ja, zelfs van overmoed, was door mij overgenomen uit het werk »Fastes Militaires« van A. J. A. Gerlach, pag. 243; de omschrijving van dit feit verschilt aanmerkelijk met de vermelding in de officiëele rapporten (zie de »Verzameling van officiëele rapporten van den Kolonel Van Nahuys«, 3e deel, pag. 11) en deze beide verhalen komen weer niet overeen met wat de dappere Gilly zelf verhaalt in zijne mémoires. Ter gelegener plaats zal op dit verschil nader worden teruggekomen.

Digitized by Google

bedroefd gering zijn; daartoe naar zijn vermogens willende medewerken, zond mij Z. H. Edgestr. de door den heldhaftigen Gilly de Montela nagelaten mémoires en papieren, ten einde daarvan voor mijn doel naar goedvinden gebruik te maken, eene eer en eene gunst, waarvoor ik ten zeerste dankbaar ben.

Nadat die nagelaten bescheiden geordend waren, ik nog eenige inlichtingen had ingewonnen, waardoor die bescheiden werden aangevuld, en die gedenkschriften met de werken van meerdere schrijvers vergeleken had (zie bijv. noot vorige pag.), meende ik niet beter te kunnen doen, dan het interessante geheel in druk te doen verschijnen, als een welsprekend voorbeeld van eenvoudige doch strenge plichtsbetrachting, onwankelbare trouw en volharding, onverstoorbaar kalm beleid en tegenwoordigheid van geest in de grootste gevaren, een voor geen hinderpaal noch aantal vijanden terugdeinzenden heldenmoed, eene opofferende kameraadschap, eene zich nooit verloochenende ridderlijkheid, en een geduldige zelfverloochening, waar nijd en afgunst de carrière van dien held kruist, die hem wel konden benadeelen, doch niet konden terneerslaan, of zijn roem doen tanen.

Het verhaal dier feiten zal den lezer tevens gelegenheid geven om meer van nabij een blik te slaan in de Indische vechtwijze, vooral in die dagen, toen met zooveel geringere hulpmiddelen en bewapening dan thans, toch zulke groote resultaten werden bereikt.

Soms bracht de noodzakelijkheid mede, dat Luitenants het bevel voerden over troepen-afdeelingen, die anders door Hoofd-Officieren werden aangevoerd, doch die dan, door ervaring geleid, hunne moeilijke taak met beleid en roem volbrachten; het oorlogsterrein bood toen minder gemakkelijke gemeenschap aan dan tegenwoordig; de troep ontmoette in die woeste streken de zwaarste hinderpalen, die ten koste van ontzettende vermoeienis en groote volharding moesten overwonnen worden, doch altijd welgemoed en eendrachtig ging men ten strijde, tuk op de overwinning, vol zelfopoffering zijn leven wagende om de opgelegde taak naar behooren te vervullen, en dat, *zooals het ook nu nog altijd is*, zonder voldoende waardeering der Natie, iets, dat toch wel de eenvoudigste belooning kan genoemd worden, die het Vaderland verschuldigd is aan hen, *die goed en bloed veil hebben voor Neêrland's rust en roem*, en voor *Neêrland's welvaart strijden in die verre ge-*

Digitized by Google

westen, waar niet alleen de vijand, maar ook het klimaat onze dapperen bestrijdt.

Bij den strijd stonden eenige dapperen soms tegenover eene 30 à 40 maal grootere overmacht, wat niet belette dat, voorgegaan door de officieren, de aanval met succes werd bekroond, want voor zulke troepen en zulke aanvoerders bestond geen gevaar, hoe groot ook.

Bij het kennisnemen van sommige verhalen, die den lezer naar de tegenwoordige humane opvatting onnoodig wreed of barbaarsch voorkomen, of hem al te ruw toeschijnen, bedenke men, dat beschaving en gevoel van menschelijkheid te dien tijde nog niet op het tegenwoordige peil stonden, zoodat bijv. zelfs in de officieële rapporten dier vroegere oorlogen met zekere voldoening de verliezen des vijands aan dooden wordt vermeld, ofschoon soms het grootste aantal vielen gedurende de vlucht afgemaakt, wijl van gevangennemen weinig of geen sprake was.

Bovendien wete men, dat de Inlandsche vijand, zooals ook nu nog 't geval is, zich zeer *verraderlijk* en *ontzettend wreed* betoont; het eene oogenblik is hij de onderworpenheid zelf en boven mate vriendelijk, om het volgende naar verborgen wapens te grijpen en naar hartelust te moorden; voor gewonden en gevangenen kent hij geen genade, en hij zoekt bevrediging voor zijne bloeddorst en wraak in het onder de wreedste folteringen afmaken dier weerloozen die in zijn handen vallen. Hierdoor wordt bij onze troepen verbittering gewekt, vooral bij de toenmalige troepen, die op bijna alle slagvelden van Europa gestreden hadden, en dan is het wel eenigszins verschoonbaar als zij, in de woede van den strijd, overgingen tot het onmeedoogend nemen van représailles.

Dat voortdurend strijden tegen de geduchte elementen en een woesten, wreeden, altijd onbetrouwbaren vijand, verhardt den zachtsten mensch en maakt hem minder gevoelig voor anderer leed, vooral als het een vijand betreft; zelfs in de jongste oorlogen onder beschaafde Christenen, waar *zoogenaamd* menschelijk, beschaafd oorlog gevoerd werd, voerden ruwheid en wreedheid den boventoon, trots den goeden wil van sommige aanvoerders, trots het hooge standpunt, zoowel wat geloof betreft, als ten opzichte van menschelijkheidsbegrip, dat die oorlogvoerende natiën beweerden in te nemen, en waarin de eene aanleiding meent te mogen vinden om een ander te berispen, als zij meent een

Digitized by Google

splinter in het oog van anderen te vinden. Het kan onnoodig geoordeeld worden hier namen te noemen, want een ieder ligt nog versch in 't geheugen de *oorlog in Zuid-Afrika*, en op welke wijze de *eerlijk* en *ridderlijk*, ja zelfs tegen de eischen der taktiek in, *menschlievend strijdende Boeren*, werden overwonnen.

Dit dient alleen als bewijs-materiaal, dat in den oorlog overal wreede afwijkingen voorkomen, en dat dus voor onze troepen in onze koloniën in het begin der vorige eeuw, wel eenige verschooning te vinden is, samengesteld als 't leger was uit zooveel vreemde elementen en daaronder zeker niet de besten.

De toenmalige aanvulling in ons Leger toch door Europeanen, bestond hoofdzakelijk in het ronselen van vreemdelingen, die om de eene of andere »*Ehre Sache*« hun land verlaten moesten en in ons Indisch Leger eene toevlucht zochten, waar zij, vooral met valsche papieren, zich schuil konden houden voor de gevolgen van zulke «*Ehre Sache*«; zij namen de plaatsen in van onze *vaderlandslievende zonen*, doch die niet *al te begeerig* waren, om te midden van zooveel moeiten en gevaren Neerland's gezag te helpen handhaven; die bleven liever bij honk en lieten met genoegen de moeilijke taak over aan *vaderlandslooze buitenlanders*.

Er werd bij die werving niet gevraagd naar papieren, naar juisten naam en antecedenten; het was voldoende dat de persoon die zich aanmeldde, gezond en sterk was, het oorlogvoeren kende, of de noodige geschiktheid bezat, om na eenig onderricht de wapens te hanteeren; al 't andere was toen bijzaak.

Beide contractanten bereikten zoo hun doel; de aangeworvene vond zich in Indië onder een anderen naam veilig voor de gevolgen zijner »*Ehre Sache*«, en *Holland* zag zijn voorraad *chair à canon* aangevuld.

Toen *Z. M. de Koning*, wegens het groote gebrek aan *Europeesche* troepen in Indië, tengevolge van den alle krachten van het Indisch Leger eischenden *Java-Oorlog*, bij besluit van 26 October 1826 de samenstelling eener *Expeditionnaire Divisie* beval, om die met den meesten spoed naar Indië te zenden, *deed de Vorst een beroep op het Nederlandsche Volk en het Leger*.

Omtrent het resultaat van die oproeping schrijft de Majoor F. V. A. de Stuers in zijn werk, *Mémoires de la guerre de Java*, Bijlage Lt B. pag. 198:

Digitized by Google

Avec un noble enthousiasme l'armée repondit à la voix de son auguste prince. La division fut non seulement complète en peu de temps, mais il fut tenu en réserve au delà de quinze cents hommes.

Dit alles is heel mooi gezegd, doch de ware waarheid beantwoordt daaraan niet geheel. Wel, wat officieren en kader en ook tal van minderen betreft, want voor die dagen waren de voorwaarden voor een dusdanig engagement zeer voordeelig, en wij weten ook, dat in oogenblikken van nood, zooals o.a. in 1894 bij de catastrophe van *Lombok*, een spontaan enthousiasme mogelijk is onder *Neêrland's* zonen, doch om het te doen voorkomen alsof alle krijgers van *zuiver Hollandsch bloed* waren, is wel wat overdreven, want het is genoeg bekend, dat in die divisie niet alleen tal van vreemdelingen dienden, avonturiers, die van alle kanten toesnelden, teneinde van de gelegenheid te profiteeren om fortuin te zoeken, maar ook veel *Hollandsche jongens, die in de gevangenissen waren aangeworven.*

En vooral die *beide laatste* categorieën waren nu niet juist de geschikte personen om met zachte hand en groote humaniteit oorlog te voeren, vooral tegen een vijand, die in oorlog in wreedheid en onmenschelijkheid geen grenzen kent, hoe zacht zij overigens ook in vredestijd mogen zijn.

Het grootste deel van ons *Indisch* leger bestond juist uit zulke *Inlanders*, die, aangeworven uit alle deelen van den Archipel en goed afgericht, bewezen geen te minachten tegenstanders te zijn, vooral als zij aangevoerd werden door officieren en kaders, zooals ons dapper Indisch leger er nog zoovelen telt [1]).

Bovendien waren gewoonlijk, en vooral in den Java-oorlog, aan de verschillende kolonnes nog Inlandsche *hulptroepen* toegevoegd; dit waren contingenten onderdanen van Inlandsche Vorsten, zoo van *Java* als elders, aan de regeering getrouw, die, zonder eenige uniformeering en eenvoudig op gewone inlandsche wijze met lans, schild en zwaard of kris bewapend, als verkenners dienst deden, naast de onzen streden, en met de cavalerie vooral voor hardnekkige vervolging nuttig waren.

In zijne beschrijving van de verschillende *inlandsche* rassen, zegt de Majoor *F. V. A. Steurs* in zijn werk »*Mémoires de la guerre de Java*«:

[1]) Bij de werving der Inlanders speelden toenmaals de opiumpijp en het dobbelspel eene groote rol.

Digitized by Google

Pag. 8. — En général le Javanais n'est par courageux, mais il est cruel dans le succès.

Pag. 7. — Quand nous éprouvions parfois quelque échec, une colonne ou un détachement pouvait être considéré comme anéanti, ce qui était surtout le cas dans le commencement de la guerre, lorsque les villageois, qui, un moment plus tôt, ne paraissaient prendre aucune part à la révolte, mais habiter paisiblement leur dessa, s'élançaient inopinément la lance à la main pour consommer notre perte et aider à notre destruction, ne cessant leur poursuite, qu' aprés que nous avions pu nous mettre à l'abri dans un point fortifié ou benting [1]).

Pag. 110-111. — Les Ternatans et les Alfoures (ces derniers en partie originaires d' îles qui dépendent du royaume de *Ternate*, (telles que *Halma-Heira*, *Gilolo* et autres) sont des hommes d'un bon naturel et faciles à conduire, mais généralement dans un état sauvage par rapport à la civilisation et aux idées religieuses. Ils sont bien faits, robustes et pleins de courage; ils ne portent d'autres vêtements qu'un petit coupon carré de toile grossière, tissue d'écorce d'arbre et attachée autour des reins avec un tortis de la même étoffe. Leurs armes sont ordinairement un javelot, une hache, un bouclier, quelquefois aussi un arc et des fleches, dont ils se servent avec une adresse admirable.

Pag. 112-113 — Les Tidorais ..... possèdent assez généralement les bonnes qualités des Alfoures. Ils sont armés de la même manière, mais ils sont moins robustes et plus agiles, ... souvent ils chargeaient l'ennemi à des distances inconcevables, avec la rapidité de la cavalerie.

Les natifs de l'île Bouton ..... sont marins dès leur enfance; habitués au métier de pirate, ils sont d'un caractère martial et entreprenant .....

Le soldat Balinais est reputé brave et bon.

Voegen wij hierbij, dat Alfoeren en Boutonneezen, de zoogenaamde Koppensnellers zijn, die bijv. geen huwelijk kunnen aangaan zonder eerst eenige koppen gesneld te hebben, dan zal 't ieder duidelijk zijn, wat aan ruwheid en wreedheid van dergelijke hulptroepen te verwachten is, zoodra zij den vijand vervolgen *buiten het gezicht onzer aanvoerders*.

De Madureezen en Boegineezen, die ook in grooten getale als hulptroepen, doch ook voornamelijk als werkelijk soldaat in de gelederen dienst deden, doen in wreedheid voor andere

[1]) Men vergete vooral niet het fanatisme der Mohammedanen en de ontzettende blinde woestheid opgewekt door het schuiven van amfioen.

Digitized by Google

Indische volken niet onder, doch zij zijn minder woest en wild, en beter in toom te houden, vooral de Madureezen.

Uit dit alles blijkt, hoe moeilijk het was, en nog is, om *in* en *na* den strijd ongeoorloofde bloedige handelingen te voorkomen of te beletten.

Gewoonlijk is in Indische oorlogen *van overgave geen sprake*, vooral niet aan inlandsche vijanden, en de overgave der kolonne *Lindgreen* (Lombok 1 Sept. 1894) is een zeldzaam voorkomend geval, dat even eervol was voor hen die zich overgaven, als voor de overwinnaars, en dat, in verband met den onmiddellijk voorafgeganen *verraderlijken overval*, als onmogelijk en onbegrijpelijk werd beschouwd. In de oorlogen tegen den Inlandschen vijand geldt de stelling: *als wij den vijand niet dooden, doet hij het ons*, want genade kent de tegenstander niet, en marteling van gewonden en gevangenen is hem een genot, en eene voldoening aan zijn wraaklust.

En blijkt dat nu in dezen tijd nog eene waarheid, zooveel te meer was dit het geval in dien tijd, bijna eene eeuw geleden, toen de krijgvoering nog niet het tegenwoordige *humane*(?) standpunt had bereikt, en het Indische Leger eigenlijk geen *nationaal* leger kon genoemd worden, door de vele vreemde fortuinzoekers en de talrijke Inlandsche ongedisciplineerde hulpbenden die te velde bij het leger waren ingedeeld.

In de jaren na 1815 waren het vooral mannen van Fransche nationaliteit, die zich bij ons voor het Indische Leger aanmeldden en ook gaarne aangenomen werden, want het waren deugdelijke krijgers, gestaald in de vele oorlogen van *Napoleon I;* daardoor was in dien tijd, en nog veel later, naast het *Hollandsch* en *Maleisch*, ook het *Fransch* een der gebruikelijke talen in het Indische Leger, zoodat de aanvoerders dikwijls hunne orders gedurende het gevecht in de Fransche taal gaven. [1])

[1]) Zoo o.a. deed de aanvoerder der expedionnaire troepen op Celebes, de zoo roemrijk bekende Generaal Baron *J. van Geen*, in een gevecht op 26 Juni 1825 tegen den koning van *Soepa*, die naast zijn *Heilige Vaan* onverschrokken stand hield tegenover de onzen.

Dit was de *Heilige Vaan*, de *Standaard van den Profeet*, de *Heilige Vlag van Alita*, die volgens *'s vijand geloof* hun de overwinning moest en zou bezorgen, en, door dat vertrouwen gesterkt, streden onze tegenstanders buitengewoon dapper en hardnekkig.

Begrijpende, dat als die vlag genomen was, 's vijands weerstand zou gebroken zijn, wendt de Generaal zich tot den, met eenige cavaleristen in zijne nabijheid vertoevenden opperwachtmeester *F. Lahure*, en voegt hem toe, op die *heilige vaan* wijzende: *Allons* Lahure, *sabrez-moi ces gaillards comme à* Sindjai *et rapportez-moi le drapeau*.

En Lahure bracht die vlag; de overwinning was ons, en Generaal van Geen verdienste waardeerende, benoemde Lahure op het slagveld tot 2en Luitenant. (Zie pag. 201, 2e deel van *Nederlands krijgsroem in Insulinde*).

Digitized by Google

En als men het groote getal Fransch klinkende namen leest in de kolommen, die de gelukkige, bevoorrechte dapperen vermelden, die het zoo begeerde *ridderkruis* der *Militaire Willemsorde* als belooning voor hunne *eervolle daden* mochten verwerven, een eerbewijs, dat toen slechts *zeer zelden*, en dan nog eerst na aanhoudend bewezen *belangrijke diensten* werd verleend, als men nu daarbij opmerkt, hoevelen dier Franschen zelfs tot hoogere officiers-rangen opklommen, dan blijkt onweersprekelijk, dat onder die Fransche *avonturiers* vele verdienstelijke mannen voorkwamen, en dit contingent wat *meer was* dan eenvoudig *chair à canon;* velen hunner hebben, door hunne bij *Napoleon's* krijgstochten opgedane ondervinding, belangrijke diensten bewezen, waren een voorbeeld van krijgshaftigheid en militaire discipline, en hebben krachtdadig medegewerkt tot ons succes, door hunne legendarische onstuimige dapperheid en ongeëvenaarde doodsverachting, geïdealiseerd in *Cambronne's* woorden bij *Waterloo*, »*La garde meurt mais ne se rend pas*«*!!* . . . . en de *garde stierf als helden.* [1])

Velen dier Franschen kwamen tot ons over, omdat zij niet onder een Koning van Frankrijk wilden blijven dienen, na hun Keizer verloren te hebben; anderen konden niet leven, zonder te velde te zijn en dagelijksch het gevaar onder de oogen te zijn, een gevaar, dat zij getrotseerd hadden op bijna alle slagvelden van Europa, terwijl er in latere jaren velen dienst namen, die, behoorende tot eene samenzwering om Napoleon's zoon, den Hertog van Reichstadt, als Napoleon II op den Franschen troon te herstellen, het land moesten verlaten, omdat de plannen der samenzweerders ontdekt waren.

Onder deze laatste categorie behoorde ook Gilly de Montela, toenmaals Kapitein in het Fransche Leger; hij ontvluchtte de vervolging tegen de samenzweerders ingesteld, en werd den 29sten

[1]) Onder de Franschen waren velen, die in mindere rangen en zelfs als gewoon soldaat in ons Indisch Leger dienden, die vroeger onder Napoleon zeer hooge rangen bekleed hadden, en de decoratiën, die de Keizer hun geschonken had, *onder* hunne uniform droegen; in den kameraadschappelijken omgang spraken zij elkaar altijd aan met de vroegere titels.

En dit is geen fantasie, doch werkelijkheid.

Zoo was er eens een eenvoudig huzaar gestorven, die bij den plaatselijken kommandant bekend was als *cud-generaal, Commandeur van het Legioen van Eer*, welk eereteeken bij de begrafenis *de kist van den held sierde.*

Wat moet die dappere geleden hebben, na zoo'n verleden!... En toch deden zij even trouw hun plicht, en leden den tegenspoed geduldig, *zich zelven bewust.* Het waren brave harten; militair in merg en been, die even trouw waren aan hun nieuw Vaderland, als eertijds aan *hun* Keizer. Aan hen een laatsten groet!!

Digitized by Google

Juli 1820, bijna 29 jaar oud, te *Breda* aangenomen als vrijwilliger voor het Ned.-Indische Leger voor den tijd van acht jaren, waarvoor hij als handgeld, het *kolossale bedrag* van f 10,— genoot.

Het stamboek van onzen dapperen krijgsmakker bevat van *zijnen dienst vóór dien datum*, onder het hoofd »Frankrijk« alleen de vermelding, »Fransch Deserteur«, zonder meer.

Den Haag 1911. DE SCHRIJVER.

Gilly's afstamming en zijn persoon.

C'est dans les grands dangers qu'une âme magnanime
Deploie avec vigueur la fermeté sublime.
Frederik II.

Blijkens het gewaarmerkte Extract uit het Stamboek berustende bij het Ministerie van Koloniën, is het volgende omtrent onzen held officieel bekend:

FLEURY, CLÉMENT, GILLY DE MONTELA.

Geboren, te Parijs *(Frankrijk)* den 14 September 1791.
Laatst gewoond, te Sedan *(Frankrijk)*.
Vader, Pierre Hugues.
Moeder, Jeanne Guérin.

De naam Gilly de Montela is echter *onjuist*, en moet zijn Gély de Montela; de verbastering van Gély in Gilly is, zooals Gilly zelf opmerkt, te danken aan de *Hollandsche Gendarmerie* te Breda, en de wijziging van de e in eene e in Montela, kan gaandeweg ontstaan zijn door onduidelijk schrift, en is zoo alleszins verklaarbaar. *De Familiepapieren spreken altijd van* Montela.

Gilly schrijft in zijne mémoires, letterlijk in zijn *eigenaardig Fransch:*

L' on doit toujour savoir que le nom écrit, Gilly, a été un abus commis à Bréda par un secretaire de Gendarmerie, et qu' il n'a pas voulu rectifier, en me disant, que cela ne signifiait rien pour le temps, que l' on avait à exister aux Indes; ce propos était comme vous voyez très-encourageant; j' ai donc dû continuer à écrire Gilly en place de Gély.

Digitized by Google

Daar nu de betrokkene zelf, zich bij die willekeurige naamsverandering neêrlegt, en hij dien naam, waaronder hij beroemd werd en aller achting en vriendschap genoot, met eere sedert 1820 vrijwillig heeft gedragen, kunnen wij niet beter doen dan hem na te volgen, en hem te blijven noemen Gilly de Montela.

Ook de naam zijner moeder is onjuist, of liever onvolledig, zij heette Jeanne, Antoinette Guérin de Frémicourt. Toen zij met Gilly's vader huwde, was zij weduwe van den Heer Toussaint, Jacques, César le Normand, Chavalier de Lourmel, Lieutenant des vaisseaux du Roi.

Verder vermeldt het stamboek, heel kort en bondig, als *vreemde dienst:*

Frankrijk
Fransch Deserteur:

Hij was het laatst *Kapitein* in *Franschen* dienst, vermoedelijk in garnizoen te *Sedan*, en deserteerde naar ons land, toen eene samenzwering ontdekt werd, om den zoon van Napoleon I, den Hertog von Reichstadt, op den Franschen troon te plaatsen als *Napoleon II*, en hij behoorde tot die samenzweerders; het schijnt, dat hij daardoor in onmin geraakte met zijn vader, want er wordt van verzoening gesproken met dien vader in een der brieven van den Baron van Zuylen van Nyevelt, zijn vroegeren chef, als *Militaire Kommandant* en *Resident* van Banjoewangie (Java).

Het stamboek vervolgt nu:

Nederland.

Aangenomen als fuselier voor den tijd van acht jaren met f 10.— handgeld, den 29 July 1820.

Uit Helvoet naar Oost-Indië vertrokken met het schip »Baron van der Capellen«, den 5 September 1820.

Noch datum van *debarkement*, noch *latere promotie* in de lagere rangen wordt verder vermeld, hoewel *Gilly* zelf in zijne papieren mededeelt. dat hij *Maréchal des Logis* was, en als zoodanig *kommandant* van 40 cavaleristen te *Serang*, in de provincie *Bantam*, een detachement van het 7e Regiment huzaren; de vraag rijst nu, hoe en waarom de man, die als *infanterist* was aangenomen, en als officier ook altijd bij de *infanterie* gediend heeft, zoo tusschentijds eensklaps bij de *huzaren* is ingedeeld, en nog wel als *onderofficier en zelfstandig aanvoerder?* Daarop is echter geen antwoord te vinden, noch in de officiëele, noch in de particuliere bescheiden.

Digitized by Google

Nu vervolgt het Stamboek in zooverre dit alleen aanstellingen en bevorderingen of pensioneering betreft.

Benoemd tot 2e Luitenant bij het Alg. Depôt. Besluit G. G. dd. 26 November, 1823.

Nemen wij aan voor de *reis naar Indie* den tijd van zes maanden, dan zou hij in den tijd van circa $2^1/_2$ jaar, van *soldaat* bevorderd zijn tot 2e *Luitenant;* wel een bewijs van *goed gedrag* en *uitstekende militaire eigenschappen*.

Bevorderd tot:

1e Luitenant bij het 7e Bat. Inf., besluit G. G. No. 3, dd. 26 December, 1833.

Kapitein, bij het 7e Bat. Inf. besl. G. G. dd. 3 December 1835.

Op non-activiteit, besl. G. G. No. 16, dd. 12 Februari 1840.

Toegekend, pensioen ad. f 1200 's jaars, besl. G. G. No. 9, dd. 7 September 1840.

Verleend, de titulaire rang van Majoor, Kon. besl. No. 84, dd. 14 Januari 1844.

Hij overleed den 3den Februari 1881, dus bijna 90 jaar oud. en heeft zich altijd moeten behelpen met dat kleine pensioen van f 100— *per maand;* wel een karige belooning na zooveel verdiensten.

Eerst na eene door deugdelijke bewijzen ondersteunde reclame benoemde Z. M. Koning Willem II den dappere tot den titulairen rang van Majoor, die hij in effectieven rang reeds in Indië had moeten bekleeden, en hem door het hoogere daaraan verbonden pensioen, dan ten minste minder bekrompen had doen leven; doch hoe behoeftig ook, hoe ook teleurgesteld in zijne verwachtingen, en hoe onrechtvaardig door intrigue (zooals hij zegt) achtergesteld, toch bleef hij de trouwe, brave soldaat, die hij altijd geweest was, bemind en geëerd wegens karakter en daden; krijgsmakkers en vrienden bekostigden zijne teraardebestelling, want hij was *arm* gestorven.

In de rubiek *Gedane Veldtochten, bekomen wonden, uitstekende daden, of bijzondere verrichtingen*, meldt dit Stamboek alleen:

Benoemd tot Ridder 4e klasse der Militaire Willemsorde voor zijn gedrag tijdens den oorlog op *Java*, bij Koninklijk besluit dd. 22 November 1828, No. 28,

Eervol vermeld bij afzonderlijke dagorder, zoo in *Indie* als in *Nederland*, voor zijn gedrag tijdens den oorlog op *Sumatra's Westkust*, bij Koninklijk besluit 8 Mei 1838 No. 72.

Digitized by Google

Van de zoo kenmerkende Java Medaille wordt niets gemeld en toch was het een *eereteeken*, dat hem toekwam, en hij ook droeg; evenmin iets van zijne benoeming tot Ridder van het Legioen van eer in Juni 1852, en zijne begiftiging met de St. Helena Medaille, twee eereteekenen, die hij beide krachtens Koninklijke goedkeuring mocht dragen; zij waren hem geschonken door Keizer *Napoleon III*.

Ook is niets opgenomen betreffende zijn huwelijk, en in de *nagelaten papieren* is slechts *eenmaal* iets te vinden, dat Gilly aanhaalt omtrent zijne vrouw, in verband met eene beweerde achteruitstelling bij belooning en bevordering, doordat zij weigerde zich te leenen tot eerlooze handelingen, en in te gaan op voorstellen van invloedrijke Chefs.

Gilly, die eenigszins het *donkere type* had dat men veel in *Zuid-Frankrijk* aantreft, stamt uit een voornaam, in *Frankrijk* en speciaal in *Bretagne* zeer in aanzien zijnd geslacht, dat ook nog door aanhuwelijking met andere voorname adellijke families, haar aanzien verhoogde.

In een der familie-bescheiden (1859) wordt Gilly genoemd: »Fleury, Clément *Comte* Gély de Montcla, *Major pensionné au Service du Roi des Pays-Bas, Chevalier de Guillaume et de la Legion d' honneur, Médaille de Java, et de St.-Hélène.*

Gilly's Vader was, *Capitaine au Régiment de Rohan Soubise, Chevalier de St.-Louis, Directeur des Contributions Directes.*

Een andere Gély de Montcla (Jules) was in 1865, *Général de Brigade, Commandeur de la Légion d' Honneur.*

Verder was de familie geparenteerd aan de volgende geslachten: *Comtes et Chevaliers* de Lourmel; [1]) *Marquis* de Jacobi du Vallon; Poggi Paravicini; Guays des Touches; *Le Normand du* Hourmelin; *Marquis* de Vallier; *Marquis et comtes* de Leusse; *Comtes* de Chabon; *Comtes* du Perron de Revel; *Vicomtes* de France; *Comtes* de Valliera; en de familie de Laforgne de Bellegarde.

Ten overvloede laat ik hieronder volgen, een afschrift van *twee brieven*, die Gilly in *originali* heeft overgelegd, toen hij een verzoekschrift richtte tot den Minister van Koloniën, in het jaar 1846.

De daarin voorkomende fouten zijn vermoedelijk afkomstig van de persoon die de copie schreef; de afschriften zijn van de hand van Gilly zelf, die zelfs bij afschrift, de juiste spelling verwaarloosde.

[1]) Eene *comtesse* de Lourmel was *dame du palais* aan het *Fransche Hof.*

Digitized by Google

No. 1.

14e Division Militaire
Cabinet du
Lieutenant Général.

Rouen, le 21 Octobre 1846.

Monsieur le Ministre.

Quoique je n' ais pas l' honneur d' être connu de v. E., je prend la liberté de lui recommander Mr. Fleury Gély de Montcla, major pensionné, au Service de S. M. le Roi des *Pays Bas* à l' armée des indes Orientales. Mr. de Montcla appartient à une famille des plus considerées de *France*, et particulièrement de *Bretagne*, dont elle est originaire; je suis lié avec ses parents et c' est un motif, qui me fait m' adresser à vous monsieur le Ministre, afin de constater à vos yeux, que Mr. de Montcla est d' une bonne extraction, et que sous ce rapport aussi, il est digne de la bienveillance du Gouvernement de S M. le Roi des *Pays-Bas*.

J' espère que S. E voudra bien excuser mon indiscretion, en faveur du motif, et agréer l' expression des sentiments de haute considèration de son très-humble et obéissant Serviteur.

Le Lt. Général, pair de France, comdt.
la 14me Division militair,
(Signé) Le comte de Lalaing D' oudenarde.

No. 2.

Ministère
des
Finances.

Paris, 2 Octobre 1846.

Monsieur le Ministre.

J' ose espérer, sans avoir l' honneur d' être connu de votre Ex. qu'elle me permêttra de lui exprimer l' intérrêt que je porte à Mr. de Montcla, major dans l' armée de S. M. le Roi des *Pays-Bas*. Mes anciennes relations avec cet officier distingué, et avec son honnorable famille, me font vivement désirer, qu' il obtienne de vos bontés la faveur qu' il sollicite, pour voir encore mieux assurer sa position militaire; Je partagerais personellement sa reconnaissance des témoignages de bienveillance qu' il obtiendra de v. E. dans une circonstance importante pour son avenir.

Agréez monsieur le Ministre mes sentiments
de haute considération,
(Signé) Baron Rodier

Digitized by Google

De origineelen dezer brieven zijn overgelegd met zoovele anderen bij een verzoekschrift van Gilly tot herstel van grieven, omtrent benadeelde bevordering, gedwongen ontslag, onthouden beloo-ningen enz.

Uit deze brieven wordt bewezen, hoe hoog de familie van Gilly in *Frankrijk* was aangeschreven, en hoe invloedrijk zij was.

Nadat wij hierboven eenigszins een overzicht hebben gegeven van de hooge familie-relaties van het geslacht, waaruit Gilly sproot, rest ons nog, alvorens de gedenkschriften betreffende zijne krijgstochten en daden in Indië mede te deelen, zooveel mogelijk een inzicht te geven, hoe Gilly zelf was en zullen wij trachten hieraan te voldoen door aanhaling, zoo noodig wat verkort, van eenige bij de nalatenschap gevonden origineele brieven en be-scheiden, waaruit den belanghebbenden lezer blijken zal, hoe hoog onze held aangeschreven stond bij zijne chefs en kameraden, en hoe hij wegens zijne ridderlijke militaire eigenschappen en zijn degelijk karakter door allen gewaardeerd werd.

> **Op die waardeering waren hoogst enkele uitzonderingen, en wel zij die zich, hooger in rang staande dan de eenvoudige Luitenant, door diens wel wat al te rondborstige critiek op hunne niet altijd goed te keuren krijgsverrichtingen, gekwetst gevoelden; over hunne tegenwerking en benadeeling zijner carrière beklaagt Gilly zich in zijne mémoires en noemt hunne namen.**
>
> **Ter gelegener plaatse zal dit blijken. Wespen *zijn niet uit te roeien.***

Een der oudste brieven, die ons voor ons doel nuttig kan zijn, is een brief (in originali) dato 27 Mei 1829 van den majoor van den generalen staf *F. V. A. de Stuers* te *Magelang (Java)*, waarin deze bekende en hoogst ridderlijke hoofdofficier Gilly namens den *Luitenant Gouverneur Generaal Opperbevelhebber* bedankt voor eene bewezen attentie.

Deze beleefdheid zal vermoedelijk geweest zijn, dat de gelukkige Gilly, die toen zijne benoeming tot Ridder van de 4e klasse der *Militaire Willemsorde* ontving, met echt Fransche hoffelijkheid zijn hoogsten Chef bedankt heeft voor diens waardeering zijner daden, door hem bij *Z. M. den Koning* voor die schitterende belooning voor te dragen, die Gilly, zijnde krijgsman in zijn

Digitized by Google

hart, zóó hoog stelde, en met alle kracht zijner ridderlijke ziel begeerde.

No. 1.

Magelang, 27 Mai 1829.

Cher Camarade.

Son Excellence le Lieutenant gouverneur général me charge de vous remercier de votre attention et de vous assurer qu' il lui a été fort agréable de vous avoir vu recompensé d' une manière, si analogue avec les services importans que vous avez rendus dans cette guerre, et si conforme au caractère honorable que vous n' avez cessé de déployer.

Veuillez croire, cher camarade, que je me suis également rejoui de cette distinction et que je me sentirai heureux de pouvoir vous en réitérer de vive voix l' assurance à l' occasion de l' inspection très prochaine que son Excellence se propose de tenir au *Bagelleen;* veuillez me croire en attendant avec une véritable estime.

Votre affectionné camarade,
(Signé) DE STUERS.

De volgende brief in ouderdom van datum is van Generaal Majoor Baron Nahuys van Burgst, Oud-Resident, Commandeur van den Ned. Leeuw, Ridder der Milt. Willemsorde en van Legioen van het Eer, in antwoord op Gilly's kennisgave van zijn terugkeer in Nederland, zijn beklag over de in Indië ondergane behandeling, en mededeeling zijner plannen, om bij Z. M. den Koning recht te zoeken, en te trachten herstel van grieven te krijgen.

No. 2.

Chateau de Burgst près de Breda,
10 Aout 1841.

Mon cher Capitaine.

Il y a déjà quelques jours que j'ai reçu votre lettre du 3 avec les incluses des Residents Praetorius et Boers[1]), et qui prouvent bien clairement que partout où vous vous êtes trouvé aux Indes, vous avez su payer de votre personne et par là vous rendre digne de l'estime et de l'amitié de vos Chefs militaires et Civils.

J'ai parlé de vous au Genéral van Geen, qui se trouvait avec moi

[1]) Bedoelde bijlagen van die Residenten strekten om te verklaren welke gewichtige civiele diensten, *Gilly* had bewezen. Zij werden gevoegd bij een verzoekschrift aan *Z. M. den Koning*, en zijn later niet meer teruggevonden. Zie omtrent deze verklaringen ook de aanteekening bij brief No. 4. hierna.

Digitized by Google

à *Francfort* et qui maintenant est de retour à *Bréda*. Le général vous fait pleine Justice, et m'a promis de m'aider à vous être utile. Il faut que nous nous concertons tous les trois ensemble pour délibérer comment nous mettrons le pôt au feu.

Je ne conçois nullement la folie de donner la pension à un officier de votre mérite et de votre age qui pouvait encore rendre tant de services à sa patrie adoptive.

. . . . . .

Adieu mon cher capitaine. Vous me trouverez toujours prêt à servir le vrai mérite et le courage d'un officier aussi distingué que vous, soyez en bien sure.

F. à v.
(Signé) Nahuys van Burgst.

Hierop volgt een schrijven dato 16 Sept. 1841 van den Kolonel Adjudant van den Gouverneur Generaal, Resident en Militairen Commandant van de Residentie *Banjoewangie*, Baron van Zuylen van Nyevelt.

No. 3.

Utrecht, 16 Sept. 1841.

Mon cher Capitaine.

En revenant en ville, après une absence de quelques jours, j'ai trouvé votre lettre du 9 courant.

J' eus de la peine à en croire mes yeux en voyant votre Signature qui me rapella, dans un moment, des souvenirs, qui datent *d' à peu prés* 20 *ans*.

Monsieur le général *de Stuers*, mon digne ami, pourra vour dire, qu' a son retour dans la patrie je me suis d' abord imformé de vous, et je parlais de vous à ceux de mes amis, partant pour les Indes. que je soupçonnais pouvoir vous être utiles, car je savais ce que vous valiez.

Jugez d'après cela, ou cher capitaine, combien votre aimable attention, à me faire part de votre heureux retour, me fut agréable en me prouvant, que reciproquement, vous m' aviez conservé un souvenir amical.

Reçevez donc mes félicitations sur votre heureux retour, après tant de dangers aux quels vous êtes échappé; je pense que vous devrez reconnaitre la main de celui qui vous en préserva, et que vous ne sauriez être assez réconnaissant au Bon Dieu! Si nous possédons le bonheur que ce sentiment nous domine, nous pouvons nous consoler plus aisement de l' injustice que nous éprouvons souvent dans notre carrière, car ce n' est pas que je ne regrette sincèrement, que la *pension* de *Major* on ne vous ait accordée aux Indes. Il me parait au contraire

Digitized by Google

que vous l'ayez bien méritée. Et qui sait si S. M. la Roi, à qui vous venez d'adresser une requête, ne trouve encore quelque moyen de vous en dédommager dans ce pays. [1])

— — — — — — — — — — — — — — —

Veuillez me rappeler au souvenir du digne général de Stuers et lui faire mes amitiés; c'est en vous priant de me conserver la votre, que j'ai l'honneur de me dire avec une considération distinguée.

Mon cher capitaine votre affectionné serviteur.

(Signé) F. van Zuylen van Nyevelt.

(Wordt voortgezet).

GESCHIEDENIS.

Rien.

Het is mij opgevallen, dat op de kaart »de Nederlanden in het begin der M. E.« van den schoolatlas ten gebruike bij het onderwijs in de Vaderlandsche geschiedenis door H. Hettema jr., een landstreek »*Rien*« voorkomt, gelegen ten Z. en N. van Antwerpen. Dien naam had ik nimmer ontmoet en schijnt evenals die van *Toxandria* in den loop der tijden verloren te zijn gegaan. Of bestaat er een naam, die daaraan herinnert?

Dysborg.

Op de kaart »Die germ. Laender z. Zeit der Merovinger bis 752«, vond ik als plaatsnaam vermeld »Dysborg«, oostwaarts van Gent, ongeveer waar thans Mechelen ligt. Heette deze stad soms zóó alvorens ze in 884 door de Noormannen werd verwoest?

Sp. o. Olst, 12 Dec. 1912. VAN HOEVELL.

TAAL- EN LETTERKUNDE.

Nav. LXI, 177, 273.

Eenige aanteekeningen bij oude uitdrukkingen.

De pijpen stellen (no. 7 en no. 20).

De door den heer Servaas van Rooyen vermelde uitdrukking *de pijpen stellen* lijkt mij de verklaring in te houden van ons

[1]) Deze gehoopte vergoeding is nooit anders gekomen dan in den vorm van den *titulairen* rang van *Majoor*. Zijn pensioen bleef tot het eind zijner dagen f 1200.— en toch bleef hij geduldig, nog steeds twijfelende of hij wel voldoende diensten gepresteerd had, eene gedachte, die hem vooral bijbleef in de laatste dagen van zijn kommervol bestaan.

Digitized by Google

hedendaagsch *opspelen* en dus Stoett's vermoeden tot zekerheid te maken, dat we hierbij moeten denken aan: hard op een muziekinstrument beginnen te spelen. Alvorens men *opspelen* kan, moet men *de pijpen stellen*. Zelf heb ik de uitdrukking opgeteekend uit P. van den Broecke, *Korte Historiael* 160: »Alhier begon ons volk over de Vloot te mutineren; naer dat water inghenomen hadden, ende weinigh ververschingh . . . . . en 't volck meer en meer over de Vloot begonnen de pijpen te stellen, resolveerden . . . op den 26 ditto (Februari 1630) 't seyl te gaen«.

Bij de brandende waskaars verkoopen (no. 67).

Dit is hetzelfde als het Eng. *sell by the candle* of *by inch of candle*, waarvan de N. E. D. zegt: to dispose of by auction in which bids are received so long as a small piece of candle burns, the last bid before the candle goes out securing the article. This appears to have been a custom adopted from the French. Verder verwijst de N. E. D. den lezer naar *chandelle* in Littré. In de *Notes & Queries* van 1851 leest men: Forty or fifty years ago goods were advertised for public sale bij the candle.

Garbeleerder (no. 86).

De *garbelcerders* op 't O. I. Huis waren sorteerders, in het Eng. *garblers* genoemd. Het woord is afgeleid van het It. *garbellare* of het Sp. *garbillare*, uit het Arabisch *gharbala* = zeef, welk woord zelf vermoedelijk te herleiden is tot het Lat. *cribellum*, het verkleinwoord van *cribrum* = zeef. In geschriften over O.-Indië is het woord dikwijls aan te treffen in verschillende spellingen. Zoo vindt men reeds *garbaleuren* in het reisverhaal over *De tweede Schipvaerd naar O.-I.* (1599) p. 28: »nagelen die men naer Portugael oft herwaerts over brenght, worden ghegarbeleurt, oft ghesuyvert ende onderscheyden«.

Hetzelfde woord in den gewonen vorm *garbuleeren* komt nog in de 19de eeuw voor, zie *De Oosterling* 1835 p. 23: »Het kalken, garbuleeren en pakken der noten . . . is eene belangrijke zaak«.

F. P. H. PRICK VAN WELY.

Nav. LXI, 281.

Ontwayen.

Ook het Woordenboek der Nederlandsche Taal verklaart »ontwayen« in den aangehaalden regel van Hooft met »van het

Digitized by Google

ingewand ontdoen«. Mij dunkt, in de gruwlijke taal die Penta uitslaat, past deze gedachte beter dan die van »ontwaden«.

Volgens het Woordenboek is *ontweiden* afgeleid van »het verouderde (*Ge*)*weide*, ingewand« (X 2029).

MR. C. BAKE

Nav. LXI, 280.

Gebaat worden.

Het Woordenboek keurt dezen vorm niet af. Hij komt reeds voor bij Hugo de Groot, Inl. tot de Ned. Rechtsgeleerdh. I, 8, § 2. »De Voogden ... mogen by ... uiterste wille nochte by erffenisse nochte by maecking niet gebaet worden in onroerende goederen«. Voorts o.a. bij Hooft en Bilderdijk (Zie Woordenboek II. 1. 1071).

MR. C. BAKE.

VOLKSKUNDE.

Volks- en Straatliedjes verschenen in 1813—1815 betreffende Napoleon, de Vrijheidsherstelling en Oranje.

Verzameld en opnieuw uitgegeven door
W. P. J. OVERMEER.

(Voortzetting van Nav. LXI, 451).

XXXV.

LIED.

WIJZE: *Nu eens uit de borst gezongen*

Nu eens uit de borst gezongen,
Harp en Cijmbelsnaar geroerd,
's Hemels lof met schelle tongen,
Van deeze aarde omhoog gevoerd.
Zoet Gezelschap, zing om strijd:
Neêrlands God heeft ons bevrijd,
Wij, tot Slavernij gedwongen,
Aad'men weer op vrijen grond;
Loofd den Heer met hart en mond.

***

Nero's Heerschzugt ligt aan banden,
Frankrijks trots op 't laagst verneerd;
Hij, die deze vrije Landen,
Zoo tyrannisch had verheerd:
Die zich, met zijn groote magt,
Steeds als onverwinbaar dacht,
Heeft God zelfs met smaad en schanden,
Overdekt, terwijl 't Heel'al,
Staart op zijnen diepen val.

***

Nu, verlost van 's Dwinglans boeiën,
Opent zich het blijdst verschiet,
Dat de welvaart weêr zal bloeijen,
En wij, onder 't zagt gebied
Van ORANJE, 't Vaderland,
Zien verhoogd tot voor'gen stand.
Broeders! Zou ons 't hart niet gloeijen,
Van erkentenis aan God,
Die zoo gunstrijk wendde ons lot?

Digitized by Google

Boven bidden, boven denken,
Heeft Hij ons dit heil bereid!
Elk ziet hier zoo klaar de wenken,
Van de Gods-Voorzienigheid.
Onze Hoop vooral de rest,
Zij dan steeds op Hem gevest,
Die 't geen nog ontbreekt zal schenken,
En zoo vaak in angst en nood,
't Vaderland zijn redding bood.

***

Dankbre Broeders! na het loven,
Voegt ons nog een' blijde toon.
Ze is: „ORANJE, ORANJE BOVEN!
LANG LEEF VIJFDEN WILLEMS [ZOON!"
Ras zij door zijn kloek beleid,
't Vaderland geheel bev ijd,
Nooit moet zijnen luister dooven.
EEUWIG HAAT OP 'T FRANSCHE [VEE,
EEUWIG LEEF ORANJE, HOEZEE!

(Uitgegeven te Rotterdam bij *N. Cornel*).

XXXVI.

Napoleon in Parijs.

A.

Waarom verliet toch de Keizer het Heer,
En kwam te Parijs zoo plotselijk weêr?

B.

'k Kan u dit in zes woorden verhalen:
Hij laat in *miniatuur* zich malen.

XXXVII.

Grafschrift.

Sta, wandelaar! hier rust een held,
Alom beroemd door zijn geweld;
Hij was eens meester in plund'ren en stroopen:
Thans heeft de man zich *dood geloopen*.

XXXVIII.

LIED.

Voor Nederlands Jongelingen.

Op eene bekende wijze.

Nu voert geen dwingeland ons meer [aan, hoezee! (*bis.*)
Wij strijden bij de Oranje-vaan,
Vivat Oranje, hoezee! (*bis*)

***

De Keizer is het vechten moê, hoezee! [(*bis.*)
't Verveelt hem als ik weet niet hoe,
Vivat Oranje, enz

***

Digitized by Google

Maar hoe hij 't ontwijken wil, hoezee!
[(*bis.*)
't Oranje-leger staat niet stil,
Vivat Oranje, enz.

⁂

Ja, elk zijn beurt is niet te veel,
[hoezee! (*bis.*)
En Napje krijgt nu ook zijn deel,
Vivat Oranje, enz.

⁂

Nu schuilt hij weg in zijn paleis,
[hoezee! (*bis*)
Maar wij gaan met Oranje op reis.
Vivat Oranje, enz.

⁂

Wij halen van Parijs weer t'huis,
[hoezee! (*bis.*)
't Geen meêgevoerd is per abuis,
Vivat Oranje, enz.

⁂

Kom bij het roeren van de trom,
[hoezee! (*bis.*)
Wij halen d' Olifant weêrom (1),
Vivat Oranje, enz.

⁂

Die Olifant moet wêer naar 't Loo,
[hoezee! (*bis.*)
Als 't wel zal gaan behoort het zoo,
Vivat Oranje, enz.

⁂

Wij hebben wapens en geweer, hoezee!
[(*bis*).
Geen beul sleept ons ter slagtbank
[meer,
Vivat Oranje, enz.

⁂

Wij hebben Napje afgezet, hoezee!
[(*bis.*)
Oranje geeft ons nu de wet,
Vivat Oranje, enz.

⁂

Komt vliegen wij vereend ter wraak,
[hoezee! (*bis*).
Want t' huis te blijven is geen zaak,
Vivat Oranje, enz.

⁂

Komt toonen we ook eens onzen moed,
[hoezee! (*bis.*)
En d'aard van 't echte Hollands bloed,
Vivat Oranje, enz.

⁂

Ja Holland is van 't juk verlost, hoezee!
[(*bis*)
De Franschman eet weer schralen kost,
Vivat Oranje; enz.

⁂

De Franschen zitten in den brand,
[hoezee! (*bis*).
Wij joegen ze uit het vette land,
Vivat Oranje, enz.

⁂

Nu zijn zij weg met zak en pak,
hoezee! (*bis.*)
Die vuilnis gaven voor tabak,
Vivat Oranje. enz.

⁂

Komt mannen, vat de wapens aan,
[hoezee! (*bis.*)
Om zamen naar Parijs te gaan,
Vivat Oranje, enz.

⁂

Wij brengen al 't geroofde goed,
[hoezee! (*bis.*)
Weer op de plaats waar 't wezen moet,
Vivat Oranje, enz.

(Uit: Hollandsche Volksliedjes, voor Oranje en Vaderland, Amsterdam, *J. G. Rohloff*, 1813.) *(Wordt voortgezet).*

1) Hierbij staat aangeteekend: »De Olifant van den Prins, door de Franschen van het Loo naar Parijs gevoerd«.

Digitized by Google

„Uitboezeming aan Den Koning Willem II te grave. Door de Eerw. Paters capucijnen van Velp".

1.
Een dertig tal jaren was zuchtend ons lot,
Wij stelden alleen ons vertrouwen naast God.
Op Willem den tweede, die regt doen betracht,
Lang leve de Koning! de Vorst lang verwacht.

2.
Bij beken van tranen ontvloeid aan ons oog,
Verhief wij biddend onz' handen omhoog
Tot God, die de harten der vorsten beweegt,
Lang leve de Koning! die ze af heeft geveegd.

3.
Wij staarden met weemoed in 't somb're verschiet
Wij zagen ons aanzijn, ons klooster te niet.
Dit alles stond reeds aan den rand van het graf
Lang leve de Koning! die het 't leven hergaf.

4.
Van Willem den tweede ging 't gulle besluit,
Alreeds op den dag zijner huldiging uit.
Hersteld nu de kloosters, zij blijven in stand,
Lang leve de Koning! de vader van 't land.

5
Met blijdschap verhaalt 't besluit aan elkaar,
Er komt op 't eerste gerucht van die maar,
Een aantal nieuw broeders naar 't klooster gesnelt.
Lang leve de Koning! die alles hersteld.

6.
Zie, de oudste van ons, als verjeugd in zijn bloed,
Stapt namens ons allen, den vorst tegemoet;
Moog heden ons hulde hem aangenaam zijn.
Lang leve de Koning! die blijft ons rein.

7.
Met hof-etiketten zijn wij onbekend,
Doch diep staat het beeld in ons harte geprent
Van Willem den tweede, slechts roept onze stem,
Lang leve de Koning! wij bidden voor hem.

8.
Hier onder een pij, buiten 't aardsche gewoel,
Schuilt liefde voor Koning, schuilt dankbaar gevoel.

Digitized by Google

Lang leve de leniger van onze smart.
Lang leve de Koning!!! die komt uit het hart.

Ja uit 't hart van alle oude en jonge Capucijnen 's Konings getrouwe onderdanen. De fransche keizer Napoleon verd·eef ons alle uit de kloosters decrete 1812. Koning Willem de eerste liet er ons in, besluit 1814. Deze tweede echter nu nauwelijks Koning zijnde hersteld ons ten volle, besluit 1840.

Medegedeeld door

APPELTERN. RUDOLF CH H. JANSSEN.

Voetbal en andere spelen tot het bemachtigen van of treffen van een doel door een bal, ballon enz. (van leder, hout enz.)

Gevraagd: Beschrijving van oorspronkelijke Belgische, Fransche en Hollandsche bal- en andere spelen, in het bijzonder die, waarvan het doel is het in bezit nemen van den bal of treffen van een doel door een bal. Deze spelen zijn genoemd in U. K. Hurling, Camping, Knyppen, football enz. in Frankrijk, Italië, Spanje enz. Pelota, La Soule, Chole, enz.

1. Beoefent men deze spelen in de bovengenoemde landen?
2. Waar worden deze spelen beoefend?
3. Bestaat er een verband met Heilige- of Feestdagen?
4. Speelt men ze met een kolfstok of hoe?
5. Speelt men ze gewoonlijk (of oudtijds) in de nabijheid van kerken of op velden in de nabijheid van kerken?
6. Zijn de spelers van Keltisch of van welk ras?
7. Wat is de oorsprong van het spel?
8. Is er een verband met zon en tijd?
9. Welke woorden of taal wordt er gebruikt?
10. Zijn de spelers vereenigd in groepen, rechtsgebieden of parochieën.
11. Hebben de spelers een bijzonder costuum?
12. Zijn er overleveringen of handschriften of gedrukte stukken betreffende spelregels?
13. Alle inlichtingen aangaande volksoverleveringen of folklore hierover zullen in dank ontvangen worden.

London. A. FORBES SIEVEKING,
12 Seymour Street, Portman Square W.

Digitized by Google

Ik ben in het bezit van een tinnen draagpenning van 1813. Zie Mr. Dirks nº. 1.

Hoe is het mogelijk, dat in Engeland penningen ter eere van onze omwenteling geslagen in 1813, en gedragen zijn?

Wie weet mij iets hiervan mede te deelen?

F. WAGNER.

Wie kan onderstaande afkortingen aanvullen?

par. Cres. Hol.
Concordia, Res. 1761.
Mo: ord:
provin.
Foeder.
Belg. ad.
Leg. imp.

A. K.

MEMORANDA.

Raadsel van Dr. Samuel Wilberforce.

Deze was een zoon van William Wilberforce, het bekende lid van het Huis der Gemeenten, aan wiens onvermoeid streven het te danken is, dat de slavernij in de Engelsche koloniën werd afgeschaft. Samuel, vooral als theoloog bekend, stierf in 1873 als bisschop van Winchester. Een merkwaardig raadsel is van zijne vinding en deel ik hier mede, luidende als volgt:

»I have a large box, two lids, two caps, two musical instruments, two established measures and a number of articles which a carpenter cannot do without. I have always about me a couple of good fist and a great number of a smaller kind and size, two lofty trees, fine flowers and the fruit of a common Englisch tree.

I have two playful animals and very many of a smaller and less tame kind. I have two halls or places of worship, a number of weathercocks and the steps of an hotel, the House of Commons on the eve of a division, two students or rather scholars and some Spanish grandees to wait on me. All pronounce me a wonderful piece of mechanism, but few have numbered the strange medley of things which make up my whole.«

De oplossing van dit raadsel is:

The human body, which has a chest, two eyelids, two kneecaps, two drums of the ear, two feet and a number of nails.

Digitized by Google

It has two soles and many muscles, two palms, two lips (tulips) and the apples of the eye, two calves and very many hairs (hares) two temples, many veins and an instep, eyes and nose (ayes and noes), two pupils and tendons (ten dons).

Sp. o. Olst, 13 Dec. 1912. VAN HOEVELL.

Kardinaal Mazarin en de schotschriften tegen hem.

Elisabeth Charlotte van Orleans schrijft op 28 April 1720 aan hare halfzuster Louise:

»Der Cardinal Mazarin pflegte zu sagen: »La nation françoise est la plus jolie du monde; il[s] crient et chantent contre moy et ils me laissent faire, et moy, je les laisse crier et chanter et fait ce que je veux«. Wass er aber passirlich gethan, war, alle bösse lieder, so man gegen ihn gemacht, alss wen er gar böss were, auffzusuchen lassen, undt hernach liess er sie heimblich, alss wen[n] er nichts davon wüste, verkauffen; hatt mitt diesser manir 10 m. thaller gewunen undt hernach selber drüber gelacht.«

Berlijn. H. J. S.

Oude menschen op 't eind der 17e eeuw.

Elis. Charlotte van Orleans schreef op 8 April 1703 (»Briefe« in de »Bibl. der Litt. Ver. in Stuttgart« dl. 88): »Der krieg muss die pfältzische lufft geendert haben und dass vielle bren[d]en; den[n] zu meiner zeit wahren unterschiedtliche leütte zu Heydelberg zu Manheim, auch im gebirg hinter closter Neüburg, so über 100 jahr alt. Ich fandt ein man bey den closter Neüburg, so noch ins holtz ging undt hundert undt 10 jahr alt war; zu Manheim war ein man von 102 jahr und sein frau was hundert jahr alt; bey Meyssenheim hat mein bruder mir gesagt, dass er einen bauer gesehen, so 124 jahr alt war; also segt (= sieht) Ihr woll, dass man vor diessem viel dergleicher exempel gehabt hatt, wie Ihr nun zu Zell segt« (= sieht).

Berlijn. H. J. S.

Nav. LX, 161, 270.

Als aanvulling van mijn artikel, over de quadratuur van den cirkel, kan ik mededeelen, dat *Ds. van Troostenburg de Bruyn*, op blz. 154 van zijn Biographisch Woordenboek van Oost-Indische predikanten, verklaart, dat de oudste dochter van den predikant *Daniël Gravius*, die kan zijn geboren omstreeks 1646, trouwde

Digitized by Google

met *Daniël Gravius,* die meende de quadratuur van den cirkel gevonden te hebben. M. A. v. R. v. D. K.

Die Duytsche Souter.

Onlangs werd bij Fred. Muller verkocht, deze belangrijke uitgaaf van Jac. Jacz. van der Meer, van 1480, onder No. 56.

In het expl., dat verkocht is, kwam voor, het ex libris van Hendric Moens de Luna, 1490.

Een onderzoek bij genoemde firma, wie dit exemplaar aankocht, gaf niets, 't bericht was: »in commissie gekocht«.

Weet iemand ook waar dit exemplaar bleef?

Archief VORSTERMAN VAN OYEN.

Oskar Freiherr von Feilitzsch „Das Wintermärchen".

Een vriend in Nederland vraagt mij te onderzoeken naar 't volgende. In den winter van 1908/9 was er in het Grand Theatre te Amsterdam een Ueberbrettelgesellschaft, dat bovenstaand lied voordroeg. 't Was recitatief, telkens met een gezongen refrein: »Ich weiss nicht was soll es bedeuten« (vermoedelijk niet oorspr. er bij behoorend). Er komt ook in voor: de geest van Heine, die 's nachts door Düsseldorf zweeft en er te vergeefs naar zijn standbeeld zoekt. De dir. der Bibliotheek ald. en Prof. Elster te Marburg, die alles over Heine verzamelen, kennen 't niet, en ook in bloemlezingen zocht ik vergeefs. Iemand van bovenst. naam, luit. in Beieren, overleed op Feilitzsch 1891. Ook zijn weduwe is overleden. Zij hadden één zoontje, nu 10 jaar, die dus niet kan inlichten (Freiherrliches Taschenbuch). Kent iemand dit gedicht? Heeft iemand nog het programma?

Berlijn. H. J. SCHOUTEN.

Een bekend onkruid, de perzikbladige duizendknoop **(polygonium persicaria),** heeft, als ik een bekend Friesch schrijver meedeelde deze korte legende:

Zoo'n plantje stond aan den voet van den gekruisten Christus; een bloeddrup viel op een blad en sinds is een bloeddrup merkbaar als men een blad van dit onkruid tegen de zon houdt.

Een en ander deel ik mede, omdat een overleden buurman (Protestant overigens), die plant noemde *jezusbloed.*

Is de laatste naam nog al veel bekend? G. P.

Digitized by Google

Het geslacht Van Herwerden.

door

Dr. C. H. EBBINGE WUBBEN.

(Voortzetting Nav. LXI, 476).

VI. *b.* Kinderen van Cornelis van Herwerden en Maria Magteld van Marle:

1. *Geertruida Cornelia*, geb. in Den Helder 12 Sept. 1793, overl. aldaar 17 Oct. 1880; geh. aldaar 19 Mei 1833 met *Christoffer Frederich Eduard baron von Steiger de Fraubrunnen*, gepens. Luit-Kolonel, geb. te Bern 31 Jan. 1792, overl. 17 Mei 1878(?)
2. *Cornelis Theodorus*, geb. in Den Helder 7 Oct. 1796, ongeh. overl. aldaar 4 Jan. 1823; notaris.
3. *Aletta Catharina*, geb. in Den Helder 28 Dec. 1800, overl. (aldaar?) 24 Maart 1893, geh. aldaar 24 Jan. 1830 met *Jhr. Gerard Pieter van Vladeracken*, Controleur der Rijksbelastingen te Schagerbrug, gemeente Zijpe, overl. 21 Jan. 1857.
4. *Maria Hendrina*, geb. in Den Helder 18 April 1803, geh. aldaar 29 Nov. 1829 met *Jan Valter*, kapitein bij een corps ingenieurs in den Helder.
5. *Gijsberta*, geb. in Den Helder 5 Sept. 1805, overl. te Nieuwer-Amstel 6 Juli 1888; geh. 21 Febr. 1830 met *Hendrik Jacob Koopman*, makelaar te Amsterdam.
6. *Johannes*, geb. in Den Helder 6 Sept. 1808, overl. aldaar 21 Nov. 1867, deelgenoot in de cargadoorsfirma Hoogland en Van Herwerden; geh. *a*) in Den Helder 5 Jan. 1837 met *Sieke Altelaar; b*) 26 Sept. 1839 met *Liefje de Ring*, geb. in Den Helder, 7 Jan. 1818 en overl. aldaar 16 Mei 1846.

Kinderen onder VII *c*.

VI. *c*. Kinderen van Claudius Henricus van Herwerden en Sara Maria Wolterbeek:

1. *Claudius Henricus*, geb. te . . . 1 Juli 1802; geprom. tot doctor in de godgeleerdheid te Groningen 1826; achtereenvolgens predikant te Hontenisse (24 Dec. 1826), Deventer (26 Juli

Digitized by Google

1829), Groningen; overl. 31(?) Juli 1881 te Bad-Eilssen in West'alen; geh. te Leer 15 Aug. 1826 met *Scatina Hendrica Wichers*, d. van Albert Willem W. en Dina Wilhelmina Maria Trip, geb. te Groningen 1 Jan. 1801, overl. aldaar 5 Oct. 1870. [1])
Kind onder VII *d*.

2. *Jacob Dirk* geb. te . . . 18 Jan. 1806, resident op Java, gepensioneerd 1848, schrijver van een aantal werken over Indië, overl. te 's-Grav. 9 Sept. 1879; geh. met *Carolina Jacoba Loth*, overl. te 's-Grav. 27 Mei 1900 [2]); nam als kind aan: C. C. van Teylingen, zich later noemend C. C. van Herwerden van Teylingen, en 22 Febr. 1865 gehuwd met mr. L. H. Orban, secretaris der Belgische Legatie.
3. *Geertruida Agneta*, geb. te Zutphen 24 Oct. 1809, overl. te Groningen 28 Juni 1859, geh. aldaar 4 Juni 1828 met dr. *Petrus Hofstede de Groot*, pred. te Ulrum (10 Dec. 1826), hoogleeraar te Groningen (1828), zoon van Cornelis Philippus de Groot en Anna Geertruida Hofstede, geb. te Leer 8 Oct. 1802, overl. te Groningen 5 Dec. 1886.
4. *Herman François* geb . . . 22 Aug. 1817, overl. te Zutfen 12 Juni 1858.

VI. *d*. Kinderen van Johannes van Herwerden en Maria Cornelia Noorink:

1. *Claudius Henricus*, geb. te Amsterdam 3 Sept. 1794, gedoopt 7 Sept. in de Zuiderkerk, overl. »op deszelfs buitenverblijf Vaartzicht, boven Haarlem« 18 Aug. 1847, geh. te Sloterdijk met *Aletta Johanna Meyboom*, (wed. Jeremias Bakker), d. van ds. Petrus M. en Dina Antonia ten Wolde, geb. te Amsterdam 3 Juni 1801, overl. te Haarlem 17 April 1887.
Zoon onder VII *e*.
2. *Barent*, geb. te Amsterdam 11 Oct. 1804, ald. overl. 5 Maart 1844, geh. te Utrecht 16 Juni 1837 met *Niesje Elizabeth van Langelaar*, d. van Carel van L. en Elisabeth Schaap, geb. te Utrecht 1 April 1808, overl. te Rhenen 25 Juni 1885.
Kinderen onder VII *f*.

[1]) Van Someren, Portr. van Nederlanders, noemt onder II, 2415 een lithogr. portret van C. H. van H. — Vorsterman van Oyen, Stam- en Wapenboek III, 343 geeft foutief op, dat Sc. H. Wichers gehuwd is met dr. C. H. van H. die hierna volgt onder VI *e*.

[2]) Schilderijen van zijn hand, zijn papieren, en gekleurde foto's van het echtpaar berusten onder dr. C. Hofstede de Groot, den Haag.

Digitized by Google

VI. *e*. Kinderen van Henricus van Herwerden en Diewertje Hondius:

1. *Claudius Henricus*, geb. te Jutfaas 17 Maart 1802, overl. te Amersfoort 23 Febr. 1880; geprom. tot doctor in de godgeleerdheid te Leiden 14 Juni 1827; achtereenvolgens predikant te Poederoyen (Oct. 1827) en te Beetsterzwaag (Oct. 1830). Geh. te Leiden 17 Aug. 1827 met *Maria Anna Susanna Elisabeth Sara von Schilling*, d. van Bernard Elias von S. en Elizabeth Wilhelmina Anna Aleida Beckhaus, geb. te Lingen (ook) 17 Maart 1802, overl. te Amersfoort 1 April 1871.
   Kinderen onder VII *g*.
2. *Simon Hondius*, geb. te Enkhuizen 10 Aug. 1805, overl. te Ter Heide (bij Breda) Nov. 1854; achtereenvolgens predikant te Poederoyen (als opvolger van zijn broer, 1830) en te Ter Heide; geh. te Monster 26 Nov. 1830 met *Cornelia Arnolda de Vries Robbé*, d. van Arnoldus Abraham de V. R. en Cornelia van Diest, geb. 12 Aug. 1805 (1806?), overl. te Spankeren 20 April 1883.
   Kinderen onder VII *h*.

VI. *f*. Kind van Casparus van Herwerden en Abigael de Vrij:
Geertruida Agneta, geb. 2 Sept. 1799, overl. 1868 (?), geh. *a*) te Schiedam 28 Nov. 1832, met *Adr. Joh. Schrigardus; b*) met *L. C. Soetens*.

VI. *g*. Kinderen van Adolf van Herwerden en Neeltje Herderschee:

1. *Claudius Henricus*, geb. (te Amsterdam?) 4 Febr. 1816, overl. te Amsterdam 18 Febr. 1835, begr. in de Oude Kerk.
2. *Margaretha Hendrica Jacoba*, 26 April 1817—24 Oct. 1818; begr. in de Oude Kerk.
3. *Geertruida Agneta*, geb. (te Amsterdam?) 21 Maart 1819, overl. 21 Juni 1895 (?)
4. *Aleida Jacoba Margareta*, geb. te Amsterdam (?) 3 Dec. 1822, ongeh. overl. te Utrecht 4 Nov. 1860, begraven te Amsterdam.

VII. *a*. Kind van Anthony Dirk van Herwerden en Maartje van Rees:
Jan, geb. te Hellevoetsluis 2 Jan. 1823, overl. 25 Nov. 1892; timmerman; geh. te Hellevoetsluis met *Jacoba Poldervaart*,

Digitized by Google

d. van Willem Cornz. P. en Arentje Rietdijk, geb. te Vierpolder in 1820, overl. 15 Jan. 1866.
Kinderen onder VIII *a*.

VII. *b*. Kinderen van Johannes Lubertus Tuynenberg van Herwerden en Trijntje Groen(e)veld; (geen van deze nakomelingen draagt meer de naam *Tuynenberg*; alleen de onder 3 genoemde met zijn nakomelingen meenen daarop nog aanspraak te mogen maken):

1. *Bernardus Johannes*, geb. te Nieuwe Niedorp 24 Juli 1819, overl. 26 Juli daarna.
2. *Bernardus Johannes*, geb. te Nieuwe Niedorp 6 Aug. 1822, overl. aldaar 6 Febr. 1889; geh. aldaar 30 Oct. 1841 met *Trijntje Mijts*, overl. aldaar 27 Maart 1895.
Kinderen onder VIII *b*.
3. *Anthony Dirk (Tuynenberg)*, geb. te Nieuwe Niedorp 3 Juni 1826, overl. te Twisk 21 Nov. 1887, geh. 8 Febr. 1849 te Opmeer met *Grietje van der Hoek*, geb. te Opmeer 25 Oct. 1827, d. van Cornelis v. d. H. en Trijntje Wijdenis.
Kinderen onder VIII *c*.
4. *Lourens*, geb. te Nieuwe Niedorp 30 Sept. 1828(?)
5. *Bertha* . . . geh. met . . . Strijbis.
6. *Grietje* . . . geh. met . . . Timmerman.
7. *Alida* . . . overl. te Nieuwe Niedorp 4 Jan. 1885; geh. met A. Schoon, arts.
8. *Lou(we)rens Johannes*, geb. . . . 1839, overl. te Buiksloot 18 Febr. 1905;(?) geh. *a)* met *Maartje Fijnheer*, *b)* met *Teetje Mijts(?)* [1])
Kinderen onder VIII *d*.

VII. *c*. Kinderen van Johannes van Herwerden en
a) Siebe Altelaar:

1. *Sieke Geertruida*, geb. in Den Helder 18 Juli 1837, geh. aldaar 22 Juni 1860 met *Willem Jan Hidde Bok*,
b) Liefje de Ring;
2. *Catharina*, geb. in Den Helder 21 Aug. 1840: vertrok 10 April 1872 naar Den Haag, 20 Sept. 1872 weer naar Den Helder, 8 Nov. 1897 naar Haarlem; waarschijnlik later naar Amerika.

[1]) Zie de noot bij VIII *d*.

Digitized by Google

3. *Cornelis*, geb. in Den Helder 16 Oct. 1842, overl. 29 Oct. daarna.
4. *Hidde*, geb. in Den Helder, (ook) 16 Oct. 1842, overl. 17 Oct. daarna.
5. *Cornelis*, geb. in Den Helder 11 Aug. 1844, (geh. met *Anna Jansen?);* naar Amerika vertrokken.

   Kinderen onder VIII *e*.
6. *Maria Magteld*, geb. in Den Helder, (ook) 11 Aug. 1844, overl. te Groninchem 25 Dec. 1869; geh. in Den Helder 16 Maart 1865 met *Jacques Arnauld Obreen*, zoon van Herman O. en Wilh[a] Ger[t] Besier, geb. te Leiden 30 Nov. 1838, officier der Inf. en leeraar aan de Kon. Mil. Ac. te Breda, eervol ontslagen 1871, overl. te Leiden 29 Jan. 1877.
7. *Hidde*, geb. in Den Helder, 24 Juli 1846, aldaar ongeh. overl. 24 Oct. 1870; luitenant bij de Infanterie.
8. *Jacob*, geb. in Den Helder 8 Febr. 1848, vertrok 20 Sept. 1869 naar Amsterdam, vestigde zich weer in Den Helder 30 Sept. 1871; vertrok daarna naar Amerika; geh. *a)* met *Wilhelmina Rosina Philippina Steensma, b)* met *Sophia Elizabeth Piton*.

   Kinderen uit het tweede huwelik onder VIII *f*.
9. *Geertruida Cornelia*, geb. in Den Helder 5 Jan. 1850, ald. ongeh. overl. 21 Mei 1871.
10. *Johanna*, geb. in Den Helder 5 Sept. 1854, overl. aldaar 14 Jan. 1861.

VII. *d*. Kind van Claudius Henricus van Herwerden en Scatine Hendrica Wichers:

Zoon, geb. 3 Sept. 1828, overl. 4 Nov. daarna.

VII. *e*. Kind van Claudius Henricus van Herwerden en Aletta Johanna Meyboom:

Claudius Henricus, geh. te Amsterdam 20 Mei 1838, overl. te Haarlem 15 Dec. 1858; bloemist. [1])

VII. *f*. Kinderen van Barent van Herwerden en Niesje Elizabeth van Langelaar:

---

[1]) Een lithogr. portret is vermeld bij Van Someren, Portr. van Nederlanders II, 2a. 14.

Digitized by Google

1. *Maria*, geb. te Amsterdam 13 April 1838, overl. te Dieren 3 Jan. 1906; geh. te Amsterdam 12 April 1866 met *Pieter Nicolaas Pikaar*, laatst predikant te Dieren, z. van Pieter Pikaar en Anna Kalvelage, geb. te Amsterdam 17 Sept. 1839.
2. *Johannes*, geb. te Amsterdam 27 April 1839, overl. te Lisse 5 Juni 1875, predikant te Lisse; geh. te Amsterdam 9 Febr. 1865 met *Johanna Cornelia Elisabeth de Graaf*, d. van Christiaan de G. en Anna Petronella Schooneveld, geb. te Amsterdam 27 Oct. 1845.

   Kinderen onder VIII *g*.
3. *Barend*, geb. Amsterdam 8 (of 15?) Mei 1840, geh. *a*) te Klundert 25 April 1867 met *Maria Laurense*, d. van Leendert L. en Aagje van Ooyen, geb. te Klundert 30 Dec. 1830, overl. aldaar 4 Juni 1889; *b*) te Strijen 24 Maart 1892 met *Geertrui van Gameren*, geb. te Strijen 14 Juni 1853.

   Kinderen onder VIII *h*.
4. *Carel Willem*, geb. te Amsterdam 4 Nov. 1841, geh. te Sint Maartensdijk 20 Juni 1867 met *Jeanne Françoise van der Burcht van Lichtenberg*, d. van Willem Frederik Johan v. d. B. v. L. en Grietje Goudzwaard, geb. te St. Maartensdijk 20 Oct. 1843. Woont in 1910 te Nieuw Helvoet.

   Kinderen onder VIII *i*.

VII. *g*. Kinderen van Dr. Claudius Henricus van Herwerden en Maria Anna Suzanna Elisabeth Sara von Schilling:

1. *Diewertje Elia Meina*, geb. te Poederoyen 5 Juni 1828, ongeh. overl. in Den Haag 30 Juni 1895.
2. *Elizabeth Wilhelmina Anna Aleida*, geb. te Poederoyen 26 Oct. 1829, geh. te Amersfoort 25 April 1873 met Theodoor Nicolaas van der Stok, z. van Jan v. d. S. en Nesina Angelique Brunsveld van Hulten, geb. te Fort Bath 14 Mei 1834, achtereenvolgens ontvanger der registratie te Oorschot, Beetsterzwaag, Vianen, Zuidbroek; hypotheekbewaarder te Heerenveen en daarna te Zwolle; gepens. 1900; overl. in den Haag 23 Jan. 1904. [1])
3. *Henricus*, geb. te Beetsterzwaag 17 Sept. 1831, overl. te Utrecht 18 Nov. 1910; gepromoveerd tot doctor in de letteren

[1]) Levensbericht door H. Kern in Levensberichten van de Mij. der Ndl. Letk. 1905—'6.

Digitized by Google

te Leiden 15 Dec. 1855; achtereenvolgens leeraar aan het Instituut Noorthey onder Voorschoten, praeceptor aan het gymnasium te Groningen (1860-62), praeceptor aan het gymnasium in Den Haag, hoogleeraar te Utrecht (1864), aanvankelik voor Latijn en Grieks, na 1877 alleen voor Grieks;[1]) geh. te Groningen 5 April 1865 met *Galathea Henriette van Deen*, d. van dr. Izaak v. D. en Charlotte Auguste Melchior, geb. te Zwolle 28 Juni 1836, overl. te Utrecht 12 Oct. 1900.
Kinderen onder VIII *j*.

4. *Anna Catharina Elisabeth*, geb. te Beetsterswaag 24 Maart 1833, aldaar geh. 17 Juli 1862 met mr. *Christoffer Adriaan Hendrik Ebbinge Wubben*, notaris te Staphorst, z van Frederik Allard E. W. en Margaretha Cornelia Johanna de Groot, geb. te Staphorst 10 Mei 1831, overl. in den Haag 24 Dec. 1899.

VII. *k*. Kinderen van Simon Hondius van Herwerden en Cornelia Arnolda de Vries Robbé; (alleen de onder 2, 3 en 5 genoemde behouden de naam *Hondius*):

1. *Dieuwertje Elia Meina*, geb. te Poederoyen 17 Oct. 1831, ongeh. overl. te Spankeren 24 Maart 1884.
2. *Arnoldus Abraham Hondius*, geb. te Poederoyen 9 Juni 1834; eervol ontslagen als onderhaven- en dokmeester te Amsterdam 1 Dec. 1903; overl. te Baarn, 26 Sept. 1907; geh. te Oosterbeek 19 April 1888 met *Maria Catharina van Beuningen van Helsdingen*, d. van Isaac Arnold v. B. v. H. en Jeannetje Louisa Zietz, geb. te Amsterdam 5 Jan. 1860. Kinderloos.
3. *Henricus Hondius*, geb. te Poederoyen 9 Aug. 1836 (37 ?), overl. te 's-Gravemoer 12 Mei 1911; geh. 2 Aug. 1866 met *Anna Adriana Verheyden*, d. van Johannes V. en Ardina Jacomina Valkenburg, geb. te 's-Grevelduin Capelle 24 Aug. 1838.
Kinderen onder VIII *k*.
4. *Claudius Henricus*, geb. te Ter Heide 21 Mei 1841, overl. te Renkum 20 Jan. 1906; achtereenvolgens assistent-stationschef te Zevenaar; stationschef te Abkoude, Ede, Zeist-Driebergen, Maarssen, Wageningen en directeur van Van Gend

[1]) Levensbericht door J. van Leeuwen Jr. in Jaarboek der Kon. Akad. voor Wetenschappen 1911; en door W. H. van de Sande Bakhuyzen in Utr. Jaarboekje voor 1911, met portret; ook portret in de Utr. Stud. Almanak voor 1877.

Digitized by Google

& Loos te Wageningen; geh. 2 Dec. 1870 met *Theodora Magdalena Stuart*, d. van Arnoldus Abraham en Elizabeth Westhoff, geb. te Haarlem 14 Aug. 1828, overl. te Renkum 19 Febr. 1905.

Dochter onder VIII *l*.

5. *Pieter Frederik Hondius*, geb. te Ter Heide 11 Nov. 1842; overl. te Batavia 1908; vertrok als leerling-machinist naar Oost-Indië 1 Mei 1861; verliet in Indië H. M. zeedienst 24 Juli 1862, en was achtereenvolgens machinist a/b residentiestoomer Benness(?) en Bogor, gezagvoerder a/b Bogor, 1e kommies bij het havendept. te Batavia, havenmeester te Riouw, hoofdkommies bij het dept. der Marine in Ndl. Indië, refendaris, en het laatst 6 Maart 1888 secretaris daarbij; gehuwd te Batavia 26 Jan. 1867 met *Hillegonda Otten*, d. van Jan Christoffel O. en Hillegonda Wels, geb. te Batavia 29 Oct. 1844.

Kinderen onder VIII *m*.

6. *Cornelia*, geb. te Ter Heide 25 April 1844, geh. te Weesp 15 Juni 1871 met *Alexander Mattheus van Dockum*, z. van Dr. Dirk v. D. en Ida Sophia Houël, geb. te Weesp 14 Maart 1840.
7. *Hendrina*, geb. te Ter Heide, 6 Aug. 1847. Leeft in 1912 ongehuwd te Weesp.

VIII *a*. Kinderen van Jan van Herwerden en Jacoba Poldervaart, alle geb. te Hellevoetsluis:

1. *Maartje*, geb. 22 Nov. 1845, overl. te Hellevoetsluis 3. Nov. 1893, geh. met *Gerrit Klop*.
2. *Antonie Dirk*, geb. 18 Aug. 1847, overl. te Amsterdam 26 April 1899; scheepstimmerman, geh. met *Jannetje Hennip*, overl. te Amsterdam, 29 Juni 1906.

Kinderen onder IX *a*.

3. *Arentje*, geb. 27 April 1850; geh. te Hellevoetsluis 15 Mei 1868 met *Frank van Rijk;* hij is overleden 12 Maart 1899; zij leeft te Hellevoetsluis in Aug. 1911.
4. *Willem*, geb. 27 Sept. 1852; leeft ongehuwd te Amsterdam in 1911.
5. *Bernardus Johannes*, geb. 18 Juli 1854, geh. te Hellevoetsluis 15 Juni 1883 met *Rozetta Planké*, geb. te Vlissingen 3 Dec. 1860.

Kinderen onder IX *b*.

Digitized by Google

6. *Leentje Jacoba*, geb. 26 Mei 1857; geh. met *Ferdinand Städele*, geb. 11 Dec. 1849 te Gottnalingen (?), overl. op zee 8 Febr. 1904.
7. *Neeltje*, geb. 20 Sept. 1859.

VIII *b*. Kinderen van Bernardus Johannes van Herwerden en Trijntje Mijts, alle geb. te Nieuwe Niedorp:

1. *Johannes Lubertus*, geb. 9 April 1847, spoedig daarna overl.
2. *Johannes Lubertus*, geb. 17 Aug. 1851, spoedig daarna overl.
3. *Johannes Lubertus*, geb. 23 Jan. 1853, geh. te Schagen 1877 (?) met *Aagje Buis;* leeft te Nieuwe Niedorp in 1911. Kinderen onder IX *c*.

(Wordt voortgezet).

Stamboom van het geslacht de Saint-Obin in Nederland.

Wapen: gevierendeeld: 1 en 4 in blauw, drie zilveren schelpen, 2 en 1; 2 en 3 gedwarsbalkt van zeven stukken, goud en rood. Over alles heen een zilveren hartschild, beladen met een eikeboom achter een zwart varken op grasgrond in den schildvoet.

I. *Jean de Lalanne à Ozourt*, geb. omstreeks 1716; huwde te Ozourt 7 Januari 1739 *Marie de Lesbordes*, dochter van Arnaud de Lesbordes. Hij stierf te Ozourt 31 Juli 1781.

II. *Arnaud de Lalanne*, geb. te Ozourt 30 Maart 1740; huwde aldaar 12 Februari 1763 *Jeanne Lasourreille*. Hij stierf 24 Januari 1777. Zij 8 September 1777.

III. *François de Lalanne*, geb. te Ozourt 3 Juni 1776; huwde te Montfort en Chalosse 8 April 1804 *Jeanne Laurence de Nassiet*, geb. te Castelnau-Chalosse 4 Maart 1782, (petekind van Raymond de Lalanne, baron van Castelnau), dochter van

Digitized by Google

Laurent de Nassiet en van Jeanne Cassen. Hij stierf 5 November 1861.

IV. *Jean Lalanne de Montfort* (Landes), geb. 29 Juli 1809, landeigenaar; ging in 1848 naar Bayonne; huwde te Soustons 13 Juni 1837 *Marie Julie de Caunègre de Pinsolle*, geb. te Galleben in Soustons 7 April 1808, dochter van ridder Dominique de Caunègre de Pinsolle, kapitein der schutterij (zoon van Raymond ridder de Caunègre, Heer van Pinsolle, officier van Justitie bij den Seneschal van Bayonne en van Marie Françoise van Oosterom, geguillotineerd te Dax, den 12 April 1794) en van Jeanne Lamoliate. Hij stierf au quartier de St-Esprit te Bayonne 14 Februar 1864, zij te Chantenay bij Nantes in Bretagne 11 Januari 1882.

V. *Alphonse François Lalanne de Saint-Obin*, geb. 11 October 1843, plaatsvervangend Betaalmeester-Generaal van de Orne te Alençon; huwde *Henriëtte Angelina Clerici*, geb. in 1846. Hij stierf 1 Juni 1886.

VI. *Adolphe Henri Dieudonné de Saint-Obin*, geb. 13 December 1882, genealoog, hij ging in 1905 naar Nederland; huwde (burgelijk) 17 September 1908 en (kerkelijk) 1 October 1912 *Mathilde Caroline Ledeganck*, geb. te Eecloo bij Gent in Vlaanderen (België) 11 Januari 1876, dochter van Hyppolitus Seraphinus Ledeganck, Vlaamsch letterkundige en van Augusta Maria Sophia Ledeganck.

VII. *Rudolf Hendrik Ladislaus de Saint-Obin*, geb. te Groningen 9 Augustus 1909 en *Rutger Hendrik Xaverius Ulrich de Saint-Obin*, geb. te Groningen 10 Mei 1912.

Album Amicorum van Jan Gijsbert Thierry de Bye.

In mijn bezit zijn een 4-tal Alba Amicorum, waaronder een ten name van *Jan Gijsbert Thierry de Bye* gedateerd 1783, student te Leiden, waarin een aantal aardige verzen en ontboezemingen over de vriendschap voorkomen.

Daar er nog al vele bekende namen in staan van mannen, die in lateren tijd op politiek of ander gebied uitblonken, dacht ik,

Digitized by Google

dat het misschien voor sommigen interessant zou wezen, deze bekend te maken.

Genoemde Thierry de Bye werd geboren te 's-Gravenhage 31 Maart 1765, tr. te 's-Hertogenbosch 5 Mei 1789 Elisabeth Hester van Adrichem en overleed te Rotterdam 4 Febr. 1791. Even voor zijn dood had hij blijkbaar zijn album nog aan een vroegeren studiegenoot *J. P. Beijerman* gegeven, die er het volgende in schrijft:

»Daer het mij niet heeft mogen gebeuren, dit Album, dat ik tot het gewone einde uit de hand mijn's waerdigen vriends den WelEdelen Heer Mr. Jan Gijsbert Thierry de Bye had overgenomen, aen hem in zijn leven met het offer mijner altoos durende vriendschap weder te geven, dacht ik mij hier te mogen vergunnen het plaetsen van het volgende door mij samen gesteld

GRAFSCHRIFT.

Hier rust het stoflijk deel eens mans, die in zijn leven
Aen al wat deugd betrof, den voorrang wist te geven
Die als een voorspraak van Rechtvaardigheid en Trouw
Nooit knaging voelde van het schand'lijk naberouw
de Bye, bij Groot en Kleen bemind, geacht, geprezen
Zal uit dees grafspelonk, gewislijk zijn verrezen
Wanneer zijn ziel bij God geniet in Eeuwigheid
Het loon dat zijne Gunst den Christen heeft bereid.

J. P. BEIJERMAN.

Verder komen in dit album voor een silhouette van *A. Hoynck van Papendrecht*, van *H. van Adrichem* en van *F. H. van Adrichem;* de laatste teekent er tevens een aardig landschapje in, voorstellende een hoeve aan het water met op den achtergrond een ouderwetsche watermolen.

Onder de vrienden, die hunne bewijzen van vriendschap gaven, komt ook voor de later zoo bekende en groote staatsman *Rutger Jan Schimmelpenninck* geb. te Deventer 31 Oct. 1761, advocaat, lid der Nationale Vergadering 1795, gezant te Parijs en Londen, Raad Pensionaris 1805/6, Senateur, Comte de l' Empire, lid der 1ste Kamer, overl. te Amsterdam 15 Febr. 1825.

Zijn symbool als student was reeds *Tenax propositi*, en als men ziet, wat hij later gepresteerd heeft, kan men constateeren, dat hij zijn symbool getrouw is gebleven en *vast gehouden heeft aan wat*

Digitized by Google

hij zich voorgenomen had. De volgende regels zijn van zijn hand:

»Un ami est un bien que le sort quelque fois ne nous montre que pour nous porter le coup le plus sensible; mais à qui sait penser la perte d' un ami ne fait que préparer à la mort, et en adouci l' image.

En lisant ce peu de mots, souvenez vous quelque fois de celui qui sera pour la vie votre ami affectioné.

Symb. R. J. SCHIMMELPENNINCK,
Tenax propositi. Daventria Transisalanus.
J. U. CAND.

Het vers van *P. H. Martini Buys* doet zien, dat hij blijkbaar geene vrienden telde onder de *upper ten* van dien tijd; het luidt als volgt:

Vriendschap vol bekoorlijkheden, vriendschap waarder dan [het goud
Beter dan de beste schatten, vaster dan het cederhout
Nimmer heeft men U gevonden onder onze zonnekring
Bij de koningen en vorsten, bij den laffe hoveling.
Nimmer zag men U beschijnen in Uw hagelwit gewaad
Aan de grootsche hofpaleizen van den trotzen Adelstaat.
Eeuwig zijt gij daar verbannen, nooit hebt gij het hart bezield
Dat door *Hoogmoed* opgeblazen voor de *Heerschzucht* neder [knield.
Neen *Uw* inborst veel te edel kent geen lage slavernij
Kent geen baatzucht, slingsche handel en is wars van [Hovaardij.
Maar Gij wilt uw zetel zetten, woonen in een teer gemoed
Dat geen snooden haat kan dragen, niet dan liefde en [vriendschap voed.
Zulk een vriend kan U bevallen, die de waare deugd bemind
Steeds haar invloed tragt te volgen en zijn driften overwint,
Wiens gedrag en reine wandel altijd tot een spiegel strekt
Daar een vriend zijn ziels-gebreken en zijn Deugden in ontdekt.

H. J. Groen van Prinsteren vader van den later zoo bekenden Staatsman Willem doet zien, dat hij voor een vriend veel over heeft en spreekt zich uit in het volgende gevoelige fransche versje.

»Sentir en soi la joïje naturelle
Lorsqu'on peut faire des heureux

Digitized by Google

Quand d'un ami le besoin nous appelle
Tacher de prevenir ses voeux.
Rendre service aux personnes qu'on aime
Sans autre but que leur bonheur
C'est le plaisir, la douceur même
C'est le triomphe d' un bon coeur.

G. D. Steengracht zegt in een twee regelig versje, wat volgens hem de eigenschappen van een waren vriend moeten zijn

›Wie is elks vriendschap, wie, ons aller achting waard?
Hij, die de deugd betragt en *deugd* met *kunde* paart‹.

Paulus van der Stengh schrijft:

Tra Sy bulus.
Uw naam verdient bij hen, die voor 't belang des Staats
en de Edele vrijheid wars van 't Slaafsche juk te draagen
Kloekmoedig goed en bloed en leven dorsten wagen
O Tra Sybulus! mede een aller eerste plaets.

De volledige lijst der personen, die in dit album hunne bijdragen schonken, luidt:

Paulus van der Stengh.
A. Hoynck van Papendrecht (met Silhouette van den Schrijver).
S. Corijn Ter Brugge.
H. van Adrichem (m. Silhouette).
C. F. F. Pestel.
Jacobus van de Poll.
Johannes Beeldsnyder.
G. D. Steengracht.
P. Schull.
R. J. Schimmelpenninck.
A. J. Cuperus.
P. de Gyselaar.
Van der Does.
H. P. H. van Knyff.
Ant. Adr. van der Marck.
G. J. Noortbergh van Brandwijk.
D. G. Manger.
J. van Knyff.
J. Beels.
P. J. Changillon.
J. C. van Panhuys.
H. B. Martini.
J. J. de Kempenaer.
F. C. de Jonge (Zierikzee).
J. H. Appelius.
G. Wicherlink.
P. H. Martini Buys.
A. van Muyden.
N. J. Gallé.
P. J. Groen van Prinsteren.
Mej. J. B. Thierry de Bye.
J. G. de Witt Hamer.
G. V. E. La Mothe (Goes).
Petrus Nieuwland.
B. P. van Wesele Scholten.
T. H. van Adrichem (met Silhouette en Schilderstukje, landschap).
Pieter Jacob de Bye.

Digitized by Google

F. E. Bisdom.
A. Daey.
C. H. van Grasveld.
R. van Drunen.
G. Schutte.
J. A. Früter.
D. Nobachius Quaet (N.-Brab.).
G. Spijker.
D. Rattinck.
C. van Adrichem.
J. P. Beyerman.

Mocht iemand belang stellen in hetgeen een der overige personen in dit album geschreven heeft, zoo ben ik gaarne bereid hem hiervan een copie te geven.

De andere alba amicorum, welke in mijn bezit zijn, behoorden aan *Jac. Rocquette* Leidsch student 1762.
Jonkvr. E. C. Roëll 1767/8.
J. T. van Reede van Oudshoorn, Leidsch student 1796.

A. E. THIERRIJ DE BIJE DÓLLEMAN,
Aerdenhout, Haarlem.

Geslacht van Brienen e. a.

In »De Nederlandsche Heraut«, Deel VIII (1897), komt een artikel voor van Jhr. M. P. Smissaert, getiteld: Eigenhandige aanteekeningen betreffende de familiën **van Brienen, op ten Noort** en aanverwante geslachten, blijkens den inhoud geschreven (lees: aangevangen) door A. (lees: Jan) van Brienen, burgemeester te Arnhem.

Deze familiekroniek is waarschijnlijk door den bewerker in handschrift in een of ander archief gevonden, welk ms. het oorspronkelijk door Jan van Brienen aangevangene is of eene copie daarvan. Mij kwamen ook een tweetal copieën in handen [1]) en ik vond bij vergelijking met het artikel in »De Ned. Heraut«, in het laatste een hiaat, blijkbaar ontstaan door dat uit het ms., hetwelk Jhr. Smissaert ten dienste stond, een blad is uitgevallen, waardoor het geheel nogal aan waarde heeft verloren.

Dit blad vermeldt het tweede huwelijk van Jan van Brienen met Luytgen Creyvengers en de geboorte hunner kinderen.

De beide copieën te mijner beschikking loopen slechts tot en met C (vgl. de Ned. Heraut VIII pag. 119), de eene is eigenhandig geschreven door Reynder van Brienen met aanvullingen van diens weduwe Helene Everwijns, de andere is daarnaar gecopiëerd door een broeder van Reynder, doch mist de aanvullingen.

De aanteekeningen luiden:

1588 Op den vierden Julij zijn ick medtt die genade van godtt

[1]) Aanwezig in het archief der familie op ten Noort, onder Nos. 553 en 554.

Digitized by Google

almechtich medtt mijn huijsfr. Luijtgen Kreyvengers inden echten staett getreden die Almechtige geve ons datt tott geluck ende salicheijt onser sielen sij.

1590 Opten 26^{en} [1]) Junij heeft mijn huysfr. medtt die genade van Godtt almachtich gebaertt een jonge dochter synde Dinxdaeghs omtrent ellef uijren iss genoempt Juditt van Brienen haer Peter was Engel Kreyvenger ende bestemoeder Kreyvengers ende Anne moeij Verbeeck.

1592 Tussen Donderdach ende Frydachsnachts te een uijr synde den 20^{en} Februarij heeft Godtt almachtich mijn huysfr. verlost van een jongedochter genoempt Reyntgen van Brienen, haer Peter wass Hendrich Gijsbers haer oom ende Trijn nicht van Brienen ende Jenneken van Ommeren mijn nicht, ende mijn huijsfr. ende haer suster worden tott mijnen huyse verlost in een uijr.

1594 op den 13^{en} Meij nijen stijl iss mijn huijsfr. doruch die genade goodes verlost van twe jonghe sonen op een Frijdach tussen soeven ende acht uijren daer van die Ewige Godtt gelaeft moett sijn den olstgeb(o)ren genamptt Reijnder ende den jonsten Gysbertt van Brienen. Den 24^{en} Januarij 1595 is mijn olste soen Reijnder inden Here gerust synde op Woensdach smorgens omtrent ellef uijren.

Den 6^{den} December 1632 op Donderdach smorgents ontrentt halff vier is mijn broeder Gijsbertt, sijnde Burgem^{r} indertijtt inden Heere gerust ende sol op Drieconingen 1633 ierst vier jaer getroutt sijn geweest, ende heeft een dochterken Naeleken naergelaten, de twede Luijtgen is voor hem gestorven, 12^{den} dito begraven. [2])

1596 den 21sten dach Martij snachs omtrentt elleff uijren tussen den Donderdach ende Frydach iss mijn huysfr. verlost van eenen jongen soone ende iss opten 19^{den} Maij gedoopt ende sijn peters waren Derck Kreyvenger, Steven Reynders ende onss suster Heesken, unde hebben sijnen naem laten noemen Reijnder van Brienen.

1599 op den 24sten Martij savons omtrent vijff uyren heeft Godt almechtich mijn huysfr. verlost van eenen jongen sone genampt Arndtt Brienen. Iss gestorven den 14^{den} Nov. 1603.

1602 den 4^{den} Julij iss mijn huysfr. verlost van eenen jongen sone genampt Engel van Brienen.

[1]) De copie vermeldt 2 Juni.

[2]) Later, doch met dezelfde hand, die van Reynder van Brienen, bijgeschreven.

Digitized by Google

1605 den 23sten Octobris iss mijn huijsfr. door die genade Godes verlost van eenen jonghen soone op Sondach savons omtrentt acht uijren ende sijn naem iss Arndtt van Brienen, Lambertt Kempinck ende Engel Otten, Nale K(r)[1])evenger peters ende (gael). [2])

1608 den 23 Novembris op Sondach smorgens omtrent vier uijren iss mijn huysfr. verlost van eenen jongen soone genamptt Jan van Brienen.

Opten 28sten Novemb. 1610 op Sonnendach savons omtrentt 10 oft 11 uijren is mijn soon Jan inde Here ondttslapen.

Aan de hand van de ter mijner beschikking staande copieën, veroorloof ik mij nog enkele rectificaties en aanvullingen aan te brengen.

Onder A. 1585 den 17 Martij . . . , als men schreef 158 . . . lees: 1586.

Onder B. 1616 op den Eersten Augusty olden stijl . . . , zijnde den 6 Aug. lees: 5 Aug.

1616 den 6 ditto . . . . syn begraven in groote Kerck . . . . lees: Olde Kerck.

1618 op den 14 Febr. . . . Gevaders waren Rutger oom, Neleken Engelen, Jacob oom en grootmoeder Everwyn zal. lees: Rutger oom, Naleken Engelen Jacob oom zal. fr. [3]) ende grootmoeder Everwijn zal.

1622 Op den 22 Novemb. . . . lees: Op den 25 November . . .

1623 Op den 7 Julij . . . na de klocke slagh tien uren lees: snamidaeg naer clockslach van vier uijren.

1625 Den 1 Septemb. . . . . achter: gerust, te lezen: ende soude genoemptt sijn Gijsbertt.

1636 Op den 8 Mey . . . . omtrent 10 uren, lees: omtrentt vijff uijren.

Onder C. 1636 Den 27 Mei . . . olt sijnde geweest den 21 Marty deezes jaers veertigh jaer, lees: negen en dartich jaer.

1641 26 Juny . . . moeder Ermgart Tulekens Wed. Everwijns, lees: beste moeder Ermgart Tulekens Wed. Everwijns.

Beide laatste aanteekeningen zijn eigenhandig door Helena Everwijn Wed. van Reynder van Brienen geschreven, evenals de volgende bijvoegingen, welke ik in het artikel van Jhr. Smissaert te vergeefs zoek.

Op den 7 November olden stijl 1672 onttrent vijer ueren

[1]) In de copie staat: Krevangers.

[2]) Gael = peetmoeder, vgl. Verwijs en Verdam i. v. Nadele. In de copie van Reynder van Brienen onleesbaar, de andere is duidelijker.

[3]) d. w. z. Naleken Engelen vrouw van zalige oom Jacob, dus zijn weduwe.

Digitized by Google

snamiddaechs is mijn dochtter van Brijenen inden Heere gerust en wt deze bedroefde weerelt gescheijden.

Op den 26 Augustus 1676 olden stijl onttrent te half achtten smorgens is myn lyeve neef Reynder van Bryennen in den Heere gerust en wt deze bedroefde weerelt gescheijden waer van ick bestemoeder ben en hij was genoempt na mijn salijge man, hij heeft syn leven voer het vaderlant gelaten 1676 — seg ick. (vgl. Onder D. 1676, 24 Juni. waar de datum van overlijden verkeerdelijk als 20 Augustus wordt vermeld.)

Op den 13 Januwarijus 1678 is mijnen lyeve soen Gysbert van Bryennen inden Heere gerust tussen de Saterdach en Sonnendach smorgens (vgl. Onder E. op denzelfden datum).

Amsterdam, Mei 1912. [1]) J. W. WIJNDELTS.

Wapenrijm.

Heemskerk en *Zanen*,
Maken *Schooten* samen.

Er moet ook een rijmpje zijn op *Geldersche* geslachten in den geest van:

Wassenaer de Oudste.
Egmond de Rijkste.
Brederode de Edelste.
Arkel de Stoutste.

Waar vindt men dat, of hoe is het?

J. C. S.

Een wapen van Rembrandt.

In het handschrift van Gijsbert Ariensz. *van Rijckhuyzen*, Bode met den Bussche te Leiden, begonnen in 1740, komt in het I^e^ deel op blz. 63 het volgende voor:

»*Willem Harmensz. van Rijn* en *Willemijna Pietersdr. van* »*Heylandt*, 1640.

»Met een wapenteekening, waarnaast geschreven staat:

[1]) Nadat dit artikel reeds was gezet, kwam mij in hetzelfde familie-archief, onder No. 552, een derde copie in handen, welke geheel gelijkluidend is met het artikel van Jhr. Snis:aert. Deze copie is waarschijnlijk geschreven door Helena van Brienen, de vrouw van Reynder op ten Noort. Daar echter bovenstaande aanvullingen en verbeteringen uit de beide eerste copieën, geschreven zijn door de opstellers zelven, verlieren ze hierdoor niets van haar waarde.

Digitized by Google

»R. witte swaen, swart merk (een schuin kruis) op geel velt.
»L. witte swaen op blauw velt met groen lies en gras bewassen.
»18 December op 't Rotterdammerveen het 5de huijs van de
»mandenmakersteeg na 't Gasthuijs, daar tegenwoordig Martijnen
»Timmerman in woont op de kelderkamer geschilderd in 4 ramen
of 2 kruys cosijnen.

1.	2.
boven in	boven in
(geen naam)	Pieter Symmonsz.
onbekend dus.	v. Leeuwen en Celia
	van Sonnevelt.
3.	
onder in	Het opgegevene,
Cornelis Arentsz.	Willem Harmensz.
van Linschooten en	van Rijn en Wille-
Maertge Symonsdr.	myntje Pietersdr.
van Leeuwen.	v. Heyland enz.
Anno 1640.	

Dit zou een broeder van den grooten schilder kunnen zijn, doch nadere gegevens ontbraken mij. Wellicht kan iemand anders ze vinden.

's-Gravenhage, 21 Aug. 1912. STEENKAMP.

Nav. LXI, 487.

In verband met de vraag **„Ruit- of Ovaalvorm"**, het volgende:

»Onder Lodewijk XIV (17de en 18de eeuw) komt het ellips-
»vormige schild in de mode, voornamelijk bij alliantiewapens
»(huwelijkswapens), waarvan aan de Amsterdamsche gevels van
»aanzienlijke heerenhuizen nog een groot aantal voorbeelden te
»zien zijn«. etc.

»Naast de ellipsvormige wapenschilden, voorkomende *in de*
»*aliantiewapens* uit den tijd van Lodewijk XIV, vindt men in de
»Fransche heraldiek ook ruitvormige schilden, die meer speciaal
»voor dameswapens werden gebruikt. Mij dunkt ten onrechte,
»omdat de vrouw het wapenschild erft van den vader of echt-
»genoot, hetwelk dus een mannelijk schild is. Nochtans zien wij
»in het wapen van de Koningin der Nederlanden een ruitvormig
»schild gebruikt. Dat dit wapenschild van Fransche origine is, blijkt

Digitized by Google

»reeds hieruit, dat op een zegel van Beatrix van Savoye (1331) »een ruitvormig schild voorkomt, iets dat men in de Duitsche, »Italiaansche en Engelsche heraldiek tevergeefs zoekt. Ruitvor- »mige schilden hebben in werkelijkheid nooit bestaan en zijn, »ook al komt die vorm reeds in 1270 voor, meer als ornament »te beschouwen«. etc.

't Bovenstaande heb ik overgeschreven uit het werk van J. Kuijper, »De Heraldiek in bouwkunst en aanverwante vakken«, Amsterdam, L. J. Veen MCMX.

Er zijn voorbeelden te over te vinden, dat in alliantiewapens ruitvormige schilden als 't vrouwenwapen voor komen, vooral op oude monumenten; doch ook in den barok-tijd treft men ze aan. Kuijper geeft in zijn bovengen. werk op blz. 58 een afdruk van zoodanig wapen in barokstijl.

Tegenwoordig geldt de opvatting, dat het ellipsvormige een getrouwde vrouw en het ruitvormige een ongetrouwde vrouw aanduidt. Naar het oordeel van K. bovengemeld ten onrechte.

Voor wapenteekenaars en liefhebbers van heraldiek raad ik het werk van Kuijper zeer aan.

't Is met prachtige afbeeldingen versierd en in zeer duidelijken stijl geschreven.

SCHOLTEN VAN ASCHAT.

Ruit of Ovaalvorm.

In de XVIe en XVIIe eeuw was het schild van het wapen eener getrouwde of ongetrouwde vrouw altijd ruitvormig.

VICTOR DE STUERS.

Nav. LX, 447.

Borchgraven.

Uit een drietal acten d.d. 13 Juni 1552, voorkomende fol. 156 »Liber renunciationum« van Deventer, blijkt:

Lambert Vresswick en *Griete* hadden 3 kinderen: 1. *Henrick V.*; 2. *Styne V.* tr. *Peter Kippinck* en 3. *Truyde V.* tr. *Arendt Borchgraven*, brouwer te Deventer (beiden 13 Juni 1552 reeds overleden). Uit dit huwelijk 4 kinderen: 1. *Derick B*; 2. *Gheret B.* tr. *Emeke*; 3. *Herman B.* en 4. *Arendt B.*

V. R.

Digitized by Google

De Militaire Willemsorde.

Geschiedenis van haar ontstaan met aanteekeningen bij de Wet en het Reglement van de Orde; door F. H. A. Sabron No 12, der door het Krijgsgeschiedkundig archief van den Generalen Staf uitgegeven werken.
Breda. — De Koninklijke Militaire Academie 1912.

Hier hebben we weer te doen met een standaardwerk op zijn gebied, zooals er onder de auspiciën van het Krijgsgeschiedkundig archief telkens verschijnen, en dat ook het licht zag naar aanleiding van het honderd-jarig bestaan der Militaire Willemsorde.

De instelling der orde door de Wet is ons natuurlijk bekend, maar omtrent de overwegingen en toelichtingen, die daarbij gegolden hebben, wisten we tot nog toe weinig, en schrijver drukt zich zeer bescheiden uit in zijn »inleiding«, wanneer hij zegt, »de taak van den toekomstigen geschiedschrijver der Orde, gemakkelijker te willen maken«, want het komt ons voor, dat hij vrijwel die geschiedenis zelf nu geschreven heeft, wij kunnen ons ook niet denken, wat daar nog aan zou moeten toegevoegd worden, zoo uitvoerig en volledig worden ons de feiten voorgesteld.

De afbeeldingen en bijlagen komen onze voorstellingen nog bovendien in ruime mate te hulp; zoo wordt er achtereenvolgens gegeven:

De medaille van Doggersbank (1781), de Koninklijke Orde van Verdienste (1806), van Holland (1807) en de Unie (1807) met het ridderdiploma van de laatste, de medailles voor uitstekende dapperheid (1808) en dapperheid (1808), de Orde der Réuni (1811), twee ontwerpen van den Hoogen Raad van Adel, van een kruis met lint voor eene in te stellen ridderorde (1815), het Bourgondische kruis en zijn vervormingen, het Groot- en Ridderkruis der Militaire Willemsorde, en de medaille en kruis voor Moed en Trouw in Neerlands Indië; en verder komen de bijlagen als de briefwisseling van Napoleon I met Koning Lodewijk, de verschillende besluiten, de Orde betreffende, en de belangrijke literatuuropgaaf, waartoe natuurlijk ook behoort het bekende werk van F. de Bas, Het Vijf-en-Zeventig jarig bestaan der M. W. O. (Venlo 1890).

Dat er uit het degelijke en wetenschappelijk op peil staande werk van Generaal Sabron veel te leeren valt, spreekt van zelf; het is met kennis van zaken geschreven.

Digitized by Google

Eenige bladzijden uit de Nederl. Indische Krijgsgeschiedenis 1820—1840

uit de „*mémoires*" van

F. C. GILLY DE MONTELA, *Gep. Majoor O. I. Leger*,

door

A. S. H. BOOMS, *Gep. Luit. Kol. O. I. Leger.*

(*Voortzetting van pag. 509*).

No. 4.

Ten slotte is nog de vermelding waard, een afschrift van eene officiëele verklaring, afgegeven door den Generaal Majoor Nahuijs de Burgst, om te dienen als steun eener door Gilly, bij Z. M. den Koning, in te dienen memorie

Deze verklaring gewerd Gilly met 't volgende origineele schrijven.

No. 4.

Chateau de Burgst près de Breda, 17 Aout 1846.

Mon cher Gilly.

J'ai reçu hier votre lettre du 12 de ce mois et je m' empresse de satisfaire à vos désirs en vous envoyant le certificat ci-joint.

Il m' est très agréable de pouvoir vous rendre justice à votre mérite, mais il me fait de la peine que vous n' avez pas gardé copie de tous les certificats du Général van Geen et de plusieurs autres officiers supérieurs que j' ai remis à S. M le Roi. [1])

Si en retournant à *Maastricht* vous passez par *Breda* je serai charmé de vous voir chez moi.

Presentez mes respects à Madame votre mère et agréez l' assurance de mes amitiés.

(Signé) Nahuys de Burgst.

Het volgende certificaat, behoorende bij bovenstaanden brief No. 4, is een afschrift op den 1sten October 1869 door den heer Rossius

[1]) Zie omtrent de certificaten ook de noot bij brief No. 2, die op aanraden van denzelfden schrijver overgelegd zijn bij eene memorie voor eene reclame om eenige belooning voor Civile diensten; dien raad kleedt de heer Nahuijs in originali als volgt in:

»Les titres qui vous avez encore pour obtenir la *décoration* du *Lion Neerlandais*, ou de »la *Couronne de Chêne* me paraissent assez fondés . . . . . et c' est alors que je vous »conseille de parler au Ministre des deux certificats que vous avez encore de messieurs »les résidents Praetorius et Boers, en faisant respectueusement constater à Monsieur »le Ministre, que vous n' avez encore jamais été recompensé pour vos services à *Palembang*, »par lesquels vous avez réuni *trois nouvelles provinces* au territoire du Gouvernement.

Digitized by Google

Orban(?), Nederlandsch consul te *Luik* voor *copie conform* geteekend en gestempeld, waarvan het origineel hem getoond is, zoodat aangenomen kan worden, dat dit origineel ook in de *Fransche taal* was gesteld.

CERTIFICAT.

Le soussigné declare que monsieur le Major Gilly de Montcla à servi pendant la guerre de *Java* de 1825 jusqu' à 1830, ainssi q'aprés cette époque à l' Ile de *Sumatra*, et qu' il a fait preuve d'un courage et d' un sangfroid au dessus de toutes louanges, pourquoi il a aussi été regardé par des camarades comme le soutien et l' honneur de toutes les colonnes militaires, aux quelles il a été attaché; que le poste d' honneur, la place la plus dangéreuse lui sont presque toujours tombés en partage, et qu' il s'est toujours rendu digne de la grande confiance qu' on avait dans son savoir-faire et dans sa bravoure dont le soussigné a été plus d' une fois témoin oculaire.

Que ce fût monsieur Gilly de Montcla à qui la colonne du major de Bast, ainssi que le Prince Proboio, maintenant Empéreur de *Souracarta*, doivent leur salut! Que parmi tout de qualités qui le distinguent on puisse aussi nommer son talent de se faire aimer et respecter par le soldat Indien, et son caractère de loyauté digne d' un Chavalier Français.

(signé) Le Baron Nahuijs de Burgst *ancien conseiller des Indes, Général-Major au Service de S. M. le Roi des Pays-Bas, Commandeur de l'ordre du Lion Néerlandais, Chevalier de l' ordre Militaire de Guillaume et de la Legion d' honneur de France.*

Pour copie conforme à la lettre originale qui m'a été représenté
Liège le 1er Octobre 1869
Le consul des Pays-Bas à Liège
w. g. de Rossius-Orban

en gezegeld met het consulaatszegel.

Het hierboven medegedeelde uit de talrijke bescheiden zal wel voldoende zijn om zich een gunstig denkbeeld te vormen van het karakter van den braven Gilly, en dat moge den lezer eene aansporing zijn om van het verhaal zijner lotgevallen, uit zijne gedenkschriften en zijne nagelaten bescheiden, met aandacht, genoegen en ware belangstelling kennis te nemen.

Digitized by Google

AANTEEKENINGEN.

Alvorens tot het neerschrijven van Gilly's gedenkschriften over te gaan, acht ik het noodig het volgende onder de aandacht te brengen:

De nagelaten gedenkschriften en verdere bescheiden van den majoor Gilly de Montela zijn alle in de *Fransche taal* gesteld, en zelfs heeft onze brave makker de rapporten der Chefs van het terrein des oorlogs, betrekkelijk de voorgevallen krijgsverrichtingen, in die taal overgezet uit de Javasche Courant, waar zij natuurlijk in de *Hollandsche taal* waren opgenomen; hij heeft dit vermoedelijk gedaan om, in geval die *mémoires* in handen zijner *Fransche* maagschap kwamen, ook deze gelegenheid te geven die rapporten te kunnen lezen en begrijpen,

In zooverre die officieele rapporten in de Verzameling van Kolonel Nahuijs te vinden zijn, zal, waar noodig, van den *Hollandschen* tekst gebruik gemaakt worden, zoo gewenscht tegelijk met Gilly's origineel verhaal in de *Fransche* taal, dat natuurlijk meer volledig is, doch alleen dàn, wanneer het blijkt *eigen compositie* en geen *vertaling* van het rapport uit de *Hollandsche* taal te zijn. Ook de verdere bescheiden zullen in die taal worden opgenomen, waarin zij in *originali* geschreven zijn.

Voor 't overige zal ik alles letterlijk opnemen, met taal- en spelfouten, zooals het is, om de juiste bedoeling van den schrijver niet te missen. Men zij indachtig, dat Gilly dàt gemeen heeft met meer officieren die zelfs in de hoogste rangen onder *Napoleon I*, den grooten keizer dienden, dat zij beter met het zwaard dan met de pen konden omgaan, en *nu en dan op zeer gespannen voet stonden met taal en spelling;* de taalregels behandelden zij als overbodig en met groote minachting, en als voorgangers van de tegenwoordige ijveraars voor vereenvoudigde spelling, *schreven zij zooals zij spraken, zoodat de spelling eene zuiver phonetische* was; hierdoor wordt het geschrevene somtijds erg onbegrijpelijk, als men niet, *alleen op het gehoor afgaande*, door de klanken de beteekenis raadt.

Daar waar die phonetische spelling *voor den lezer zinstorend zou kunnen werken, stel ik mij voor de* juiste spelling *cursief*, tusschen twee haakjes *er naast te stellen, en dan het origineel te laten zooals 't was; op die wijze zijn* cacographische studiën *onnoodig.*

Daar waar namen vermeld zijn van plaatsen of personen, die ik wegens gebrek aan bronnen, niet kan vergelijken, en zoo noodig verbeteren, neme men die zooals Gilly ze spelde. en zal ik, vermoedende dat zij onjuist zijn, instede van eene *verbetering, tusschen haakjes een-*

Digitized by Google

voudig een vraagteeken *stellen;* meestentijds zal de juiste spelling niets of niet veel aan de juistheid aan het verhaal afbreuk doen.

Evenals alle menschen beeft Gilly tegenspoed en tegenwerking ondervonden, als uitwerking van vijandschap, òf onbegrepen zijn, òf partijdigheid, zooals dat meer in de wereld voorkomt, want onrecht plegen en in 't geheim veroordeelen heeft altijd bestaan, bestaat nog en zal nooit uitgeroeid worden. Niets en niemand is volmaakt. In die gevallen geeft Gilly zijn gevoel onbewimpeld lucht, praatjes en meeningen als bewezen feiten aannemende, zoodat hij soms minder gewenschte beschuldigingen uitspreekt, en wat erger is, daarbij *namen* noemt. Ik meen beter te doen om, als het bepaald noodig is die rondborstige uitingen zijner afkeuring te vermelden, *de vermelde namen weg te laten*, omdat die tot het feit zelf niets afdoen, en de aldus genoemden zich niet kunnen verdedigen, terwijl bovendien sommige van dergelijke beweringen van Gilly *niet geschiedkundig vaststaan*, en daardoor den lezer niet op goede, onwankelbaar vaststaande geschiedkundige gronden door vergelijking beooordeeld kunnen worden.

Het hierna volgend geheel is eene historische bladzijde uit de roemrijke krijgsgeschiedenis van het Leger in *Ned. Indië*, eene geschiedenis, die helaas nog zoo weinig bekend is bij de *Nederlandsche Natie*, en daardoor nog zoo onvoldoende belangstelling en waardeering heeft gewekt.

Moge dit er toe medewerken, om dat ten gunste te doen keeren en die belangstelling en waardeering helpen opwekken.

Ile de Java.
1824.

Decouverte d'une des principales retraites de pirates.

Secours donné au navire français
»Le charle« *de l'ile* Bourbon,
capitaine Chiquel Détouche.

La frégate »la Thétis«
La corvette »l' Espérance«.

Residence de Banjoewangie.

Depuis un an j'étais nommé Sous-Lieutenant lorsque je fus envoyé de *Soerabaya* ou j'étais en garnison à *Banjoewangie* distance de 205 milles.

Digitized by Google

J' arrivais au fort *d' Utrecht* qui n'étais pas encore achevé, et me mit sous les orde du capitaine Eylers, fort brave homme; mais près que toujour mâlade.

J'eu l'avantage de plaire à monsieur le colonel van Zuylen van Niveld, *aide de camp, de Son Ex^ll^ le Gouverneur Général, Resident et Commandant militaire de Banjoewangie.*

peut de jours ce passaient sans que j'eusse l'avantage de l'accompagnier dans ses excursions, soit pour visiter les crâtères des différents vôlcants, soit pour explorer les ruines des monuments construis, par les *Bramines* et les indoues (*Hindous*), Ruines dont cette partie de l'yle de *Java* offre beaucoup de restes, depuis *Soerabaya* jusqu'à la baie de *Boelo*, extrémité *Est de Java.* [1])

Depuis quelques tems monsieur le Colonel van Zuylen van Niveld était accablé des plaintes, que lui adressaient les capitaines caboteurs, sur les inquiétudes que leurs donnaient les Pirates, et ainsi, mais en sécrêt [2]), de la part des habitans de lâ côte, sur les dégats que leur occasionnaient ces mêmes écumeurs de mers. [3])

Ils échappaient facilement aux Croisières de l' état, car ils avaient l' avantage étant poursuivis, de pouvoir se jêtter à la côte, de tirer leurs battaux à terre, et de se mêttre à couvert des les immenses foréts qui pendans 20 ou 30 milles, bordent la partie de la côte de *Java* qui forme le détroits de *Baly* (*Bali.*)

[1]) *Oosthoek van Java.*

[2]) Gilly *voegt er bij:* ils craignaint des represailles de la part de ses *(ces)* écumeurs de la côte.

[3]) Gilly *verwijst hier naar* pagina 335 *van het werk van kapitein* Gerlach (*Fastes Militaires*) Het luidt daar:

....C' était une véritable plaie que cette piraterie qui a absorbé pendant si longtemps près que toutes les facultés et toutes les ressources de la marine aux Indes-Orientales. On cité, parmi les brillants et nombreux faits d' armes de ce temps, la défaite de soixant-dix corsaires de *Papoe* et de *Céram*, qui infestaient les parages de *Banjoewangie* et d' autres côtes de l' Archipel Indien. Pendant de longues années, notre marine eut a protéger la navigation, contre ces terribles écumeurs des mer, dont les pirateries, encouragées par plus d' un prince indigène, se firent souvent sur une large échelle. Comme ils trouvaient un asile sûr dans les petites îles, les anses et les criques, entre des rochers et des récifs inaccessibles à nos bâtiments de guerre, il était très difficile de les en déloger, protégés qu' ils étaient par la habitants des côtes. C' est une histoire à part que celle qui transmet á la postérité les épisodes à la fois glorieux et sanglants de ces combats contre ce terrible fléau de nos mers des Indes.

(pag 336.) . . . . . C' est un nouveau livre qu' il nous faudrait écrire, si nous devions transcrire toutes les actio s où l' armée et la marine ont donné de si nobles exemples de cet heroïsme qui brave le danger et la mort, de cette patience qui défie les privations et les souffrances, de cette discipline qui fait accomplir les devoirs les plus obscurs et souvent les plus difficiles.

Digitized by Google

Dans ces forêts, ils ce (*se*) trouvaient à l' abris de toutes poursuite, car les habitants des villages, se seraient bien gardés, de découvrire leurs retraites, ils auraient été infailiblement pillés et massacrés.

Jeune, entreprenant, désirant me rendre utile pour faire ma carrière, je le (Resident) priais de me confier un detachement de 25 ou 30 hommes, en lui disant qu' il faudrait avoir bien du malheur, si en y mettant de la persévérance, je ne parvenais pas à decouvrire quelques unes des refuges de ces brigands; je l'assurais que malgré le mauvais vouloir des habitants, causé par la crainte de ses terribles voisins, malgré les tigres, serpents, et autres jolies animaux de cet espèces, j' esperais sous-peu lui rendre bon compte de ma commission.

Après plusieurs jours de marches, très fatigantes car il fallut me frayer des chemins, au traver de cette forét, et marcher la hâche à la main, pour couper les liannes et autres plantes grimpantes *(grimpantes)* et épineuses qui enlassaient les arbres les uns aux autres.

Les nuits avaient aussi leurs dangers; malgré les feux que nous avions soin d' entretenir les animaux féroses s' approchaient encore de nous de manière à nous donner de l' inquiétude.

Mes recherches ne furent point inutiles, elles me conduisirent sur les bord d' un golfe d' une belle étendus, eaux profondes, limpides et poisonneuses *(poissonneuses)*.

Ce golfe près qu' au centre de la forêt avait une embouchure fort étroite sur le détrois de *Baly*, a hauteur de *Poëloë-Kidangs* (ile au cerf) (*Poeloe Kidang*). Cette embouchure était masqué par une quantités de joncs, et autres plantes marines très hautes et tres flexibles; de sorte qu' à une très courte distances ses roseaux se confondaient parfaitement avec les arbres de la forêt dont ils semblaient faire partis; étant en mer l' on ne pouvait supposer qu' il exista une passe. C' était cependans une des principaux refuges des pirates!

Poursuivit dans ces parages, ils poussaient leurs bateaux vers l' entré du lac, les joncs et alguës marines, en s' inclinant, sous leurs prèssions, leurs laissaient un passage qu' elles refermaient naturellement en ce redrèssant; de là ils pouvaient tous braver, car même si le golfe eut été connus, ils avaient la resource de la forêt pour se refugier.

Digitized by Google

Une partis de la tache que je m' étais imposée était donc achevée; je fis camper mon monde sur les bords du golfe de *Segoro Annak* (sureté des enfants) ainsi dénommée par les gens du pays.

Je m' enpressais ensuite de donner connaissance du succès de mon voyage au Resident et Commandant militaire.

Je fus d' abord chargé par cet officier supèrieur d' ouvrire une route au travèr de la forêt rejoinant la route ordinaire de *Sambervaroe* distant du golfe de 9 milles.

Je dus ensuite m' occuper de la construction d' une redoute, sur la rive droite du golfe et près de son embouchure, qui fut à grandes peines nétoyés de tous ce qui en masquait l' entré. les habitans rassurés par les travaux qu' ils voyaient commencer, et en comprenant l' utilités pour eux, me seconderent activement.

Après soixantes quatre jours de travaux fort penibles, une belle et bonne route, reliait la redoute, aux grandes communications; la redoute armé de 2 obusiers avait 25 soldats de garnison, plus 10 Javanais et un chef, qui ce relevaient tous les huits jours, étaient placé là pour le service d' une Prauw (Bateau), les sondes que je pris moi-même me prouverent que les batiments de l' état chargés de la garde des cotes pouvaient y entrer facilement, car je n' obtins jamais moin de 4 brasse jusqu' a 7. Ce mouillage bien abrité du vents, eaux très bonnes et une grande facilités pour y faire du bois, devenait un point précieux et privait les pirates de grandes resources.

Depuis ce moment les Dessas (villages) de la côte jouirent d' une grande tranquillité, et les navires de commerce ne furent plus exposés aux attaques des Pirates, lorsqu'ils ce trouvaient surpris par des calmes à l' entré du détrois.

Mes travaux achevés je rentrais à *Banjoewangi;* à mon arrivé le Colonel Baron van Zuylen van Niveld me fit present au nom de son Ex^{ll}. le Gouverneur Général Baron van de Capelle d' une magnifique *longue vûe* montée en argent.

En Decembre 1824 je me trouvais avoir la surveillance des Praux, chargès de la garde des cotes de la residence; ces bateaux avaient pour équipage des naturels du pays, qui mettaient beaucoup de négligence dans leurs services.

Du moment que lon (*l' on*) m' eut chargé de leur police, je

Digitized by Google

fessait (fesais = *faisais*) avec mon escadre qui se composait de huit Praux, des reconnaissances sur les cotes de *Baly*. [1])

J' avais la précaution chaque fois que je m' étais (*mettais*) sous voile, de placer sur chaque batimens quelques soldats devoués ce que m' était (*mettait*) les d' jouragans (pilot) (*Djoeràgan)* dans l' absolue nécessités, d' obéir à mes signaux.

Chaque Praux, outre son équipages de 20 à 30 hommes, portais une piece de huit sur pivot et de 2 à 4 carronades de 6; tous l' equipage était armé de carabine, dont ils s' avaient (*savaient*) tirer fort bon parti.

Un jour du mois de Decembre 1824, me trouvant en croisière à hauteur de *Blin-Blin (?)*, yle de *Baly*, quelques coups de canons assez éloignés vinrent frapper mon oreille; la mer étant fort calme, je fit de suite signal de border les avirons et me dirigait (*dirigeais*) aussi vite que possible vers le point ou le canon ce fessait (*faisait*) entendre, pensant avec raison que quelque navire de Commerce ce trouvait en danger.

Après avoir doublé le cap de *Blin-Blin*, je decouvrit un navire sur le quelle des Praux Pirates ce dirigaient; ce navire ne devait pas tarder à tomber entre leurs mains, n' ayant pas la plus faible brise pour manoeuvrer et faible équipages, ne pouvant opposer avec succès de resistance à 9 Praux montés chacune d' une 40 taine de ses brigands et ayant aussi du Canon sur pivôt.

Craignant d' arriver trop tard pour prevenir un malheur, je fit tirer le canon, pour faire s' avoir (*savoir*) au vaisseau que l' on venait à son secour et intimider les pirates; cependant je forcais

---

[1]) Zoo zonder veel commentaren, alsof het heel natuurlijk was, treedt de ae Luitenant der infanterie met het noodige aplomb op als *Escader Commandant*, neemt in allen ernst zijne zeemanstaak op zich, en *dat met succes*.

Zoo is het nog in Indië; luitenants der Infanterie worden nog met de meest heterogene baantjes belast, vooral als zij zelfstandig fort-commandant zijn; zelfs is het voorgekomen, dat bij gebrek aan *geneesheeren een infanterie-officier* in een garnizoen van 3 officieren en plm. 150 man, waaronder circa 50 reconvalescenten, *belast werd met den geneeskundigen dienst in het garnizoen*, en daarbij *het toezicht op een ziekenzaal met zieken*, de *compleete apotheek*, de *operatiekamer met instrumenten* en den *burgerlijken geneeskundigen dienst*. Bij den *genie-dienst* en de mineurs waren steeds *infanterie-officieren* ingedeeld, soms als *genie-chef* in eene afdeeling op de Buitenbezittingen.

Dit gaf eens aanleiding tot eene meldenswaardige opmerking. De chef van een der grootste handelshuizen was eens zoo ongesteld, dat hij zijn arbeid slechts met groote moeite kon waarnemen, en toen hij zich daarover in een gesprek beklaagde, daar niemand op 't kantoor hem vervangen kon, gaf de ander hem in overweging: *om eene aanvraag in te dienen, ten einde zich tijdelijk door een* infanterie-luitenant *te doen vervangen, die dan gelast kon worden als* waarnemend Chef *op te treden* Men lachte er om, doch het teekende den toestand.

Digitized by Google

de rames, j' attaquais les pirates et leur prit une Praux; j' eus 2 hommes tués et 6 blessés.

Le navire que je venais de délivrer était un batimens *français*, le *Charle*, de *l' ile Bourbon*, capitaine Chiquel Déstouche. Je fit prendre la navire à la remorque et le convoyais jusqu' à la sortie du détroi ou une bonne brisse (*brise*) le mit bientot a labrie (*l' abris*) de toutes nouvelles attaques. Je ramenais mon escadrille et la Praux que j' avais prise et 1 prisonnier à *Banjoewangie*.

1825.

Au mois de mars 1825, je reçus l' ordre de me rendre à *Sourabaya* et de là je fut envoyé prendre le Commandement des troupes formant la garnison du fort *d' Orange* que deffend (*défend*) la rade de cette ville; ver (*vers*) la mi avril je fut appelé à commander le dépôt Général de recrutement, sous les ordres du Colonel Burlin (*Beurlin*).

Dans le mois de mais (*Mai*) la frégate francaise »*la Thétis*« et la corvette »*l' Espérance*«, commandée par Mr. le contre-amiral Bougainville arriverent sur la rade de *Sourabaya*.

Aussitôt que les ancres furent mouillés et que les salut d'usage eurent été échangés, monsieur le capitaine Dubuisson, de la frégate *le Théits*, s' etant rendu à terre, je lui servis de guide pour le conduire chez les differentes autorités ou son service l' appellais.

En sortant de chez monsieur le Colonel Bonnel, commandant supérieur je reçus de ce dernier l' ordre de me rendre à bord de la frégate pour inviter de sa part monsieur de Bougainville à prendre son logement chez lui, pendant le séjour de l' escadre.

Je fus ensuite chargé, de servire d' interprète et de guides à ses messieurs dans les petites excursions qu' ils voulaient entreprendre dans la Residence de *Sourabaya*.

Je ne les quittaient que lorsque l' escadre, ayant appareillé, sortis de la rade.

La guerre de *Java* éclata le 20 Aoust 1825. Alors commença pour moi une serie de combats, sans presque un jour d' interruption jusqu' au mois de Mars 1830 que je cooperais au désarmement des troupes de Diepo Negoro le chef des insurgés.

Behalve brief N°. 3 opgenomen hiervoor, vinden wij in den bundel papieren nog een brief van denzelfden chef *Baron van*

Digitized by Google

Zuylen van Nijevelt, betrekking hebbende op de werkzaamheden van Gilly in de Residentie *Banjoewangie*.

Mon cher capitaine.

Selon ma promesse j'ai l'honneur de vous faire parvenir ci-joint:
un croquis de fort à *Segoero Annak*
La minute d'une instruction relative à la Construction de cet ouvrage, que je vous ai remis étant à *Sumberwara* le 25 Juny 1824, ainsi que deux lettres antérieures, de Monsieur le Major Osten de l'artillerie, que cet officier Supérieur, eut l'amitié de m'ecrire sur ma demande de conseil sur l'armement du fort.

Me flâtant que ces pièces pourront vous être de quelqu' utilité dans la composition du Mémoire dont vous m'avez fait part d'être occupé dans ce moment, j'ajoute seulement l' assurance du plaisir que j'aurai de vous faire parvenir encore une pièce autentique, dans le forme que vous jugérez le plus utile à vos projets, pour constater que c'est vous, mon cher capitaine, qui avez construit ce fort ainssi que la route qui y conduit, et que, sans vos soins assidus, et votre expérience militaire, cet ouvrage si utile alors, serait probablement resté loin de l'état de perfection, que vous avez su lui donner par votre zèle.

Recevez, je vous prie, l'assurance réiterée de mes sentiments distingués, avec lesquels j'ai l'honneur de me dire.

Mon cher Capitaine
votre
très humble serviteur.
(signé) van Zuylen van Nyevelt.

Utrecht, 2 Novembre 1843.

N.B. Het zal noodig zijn hier aan te teekenen, dat de Heer van Zuylen van Nyevelt geen melding maakt van het *cordaat aanvallen der zeerooversprauwen* en *het redden van het schip de „Charles"*, omdat Gilly met zijn *escadertje* van kruisprauwen, behoorde tot de marine-autoriteiten te *Soerabaya* en daar dus zijne rapporten inzond.

En hiermede gaan we over tot den zoo bekenden *Java-oorlog* van 1825—1830, waar, zooals Gilly zelf zegt aan het slot van voorgaande aanteekeningen, onze held dagelijks in de gelegenheid was, zijn moed en krijgsmanstalent te toonen, waarvan, behalve het schoone eereteeken als *ridder der Militaire Willemsorde*, de *brieven* getuigen hiervóór vermeld, het *certificaat* vroeger

Digitized by Google

opgenomen, en de verschillende *officieele rapporten* der bevelhebbers van de ageerende kolonnes, verschenen in de *Javasche Courant*, en die ter goeder tijd hierna zullen worden opgenomen.

Java-Oorlog.
1825—1830.

De redenen voor het ontstaan van dien oorlog en de wijze waarop dien opstand in Augustus 1825 tegen ons oppergezag plaats had, kan in 't algemeen als genoeg bekend worden aangenomen, en is zoo noodig te vinden in de vele werken die over dezen oorlog handelen; voor het juist begrijpen van de gedenkschriften van Gilly is hier herhaling daarvan onnoodig.

De hoofdaanlegger was Diepo Negoro, de onwettige zoon van den Sultan van *Djocjocarta;* in 1822 werd hij, bij den dood van zijn wettigen broeder Sultan Hamangkoe Boewono IV, aangesteld tot voogd van diens zoon en opvolger, die toen eerst vier jaar oud was. Eerst met zijne gevangenneming door den Luitenant-Generaal Baron H. M. de Kock, en de ontwapening zijner troepen door den majoor A. V. Michiels op den 28sten Maart 1830 kon de oorlog als geëindigd worden beschouwd.

Het was echter vooral Kiay-Modjo, een fanatiek, doch zeer geleerd priester, die door zijn invloed op Diepo Negero tot den opstand den grootsten stoot gaf, en dezen tot handelen dwong. Ook hij stond als aanvoerder aan het hoofd van eene afdeeling eener *verwoed strijdende priesterschaar.* Na langdurige onderhandelingen, die door de onbetrouwbaarheid van dien priester telkens afgebroken werden, werd hij eindelijk den 12^{den} Nov. 1828 door de kolonne van den Luitenant-Kolonel J. Le Bron de Vexela, na eene uiterst scherpe en hardnekkige, zeer goed geleide vervolging, gevangen genomen en gebannen, hoewel men eerst nog trachtte van zijn invloed op Diepo Negoro gebruik te maken, wat echter zonder resultaat bleef.

Een ander aanvoerder met bijzondere krijgskundige gaven, die door zijn snel, beslist en oordeelkundig handelen in dezen oorlog op den voorgrond trad, en zeer veel invloed had, was Ali-Bassa Ngabdul Moestapha Prawiro Dirdjo, alge-

Digitized by Google

meen meer bekend als Sentot. Deze aanvoerder onderwierp zich den 17en October 1829 bij Pleret aan den kolonel F. D. Cochius met eene talrijke macht, bestaande uit 395 hoofden, zijnde 2 Pangerangs, 41 Tommengongs, 84 Pandjie's en 268 Ngabei's, benevens 600 met geweren gewapende pradjoerits; met 'n groot deel dezer macht wilde hij onze zaak steunen tegen Diepo Negoro, doch het verlies reeds van Sentot en zijn troep was van zoo overwegend belang voor den vijand, dat de val van den hoofdopstandeling spoedig volgde, ook zonder dien steun.

De vermelding dier feiten was hier noodig, omdat dit de vijandelijke hoofdpersonen waren van den vijand, waartegen Gilly medestreed, en die den dapperen Luitenant kenden door zijne daden.

In den Java-oorlog deed zich het zeldzame geval voor, dat de Inlandsche vijand eenigzins geregelde en speciale in uniform gekleede korpsen, onder vaste bevelhebbers in den strijd bracht, als *hoofdkracht* en *centrum* der ongeregelde strijdbenden; dit spreekt van goede leiding. In zoowat alle andere oorlogen in Indië is het onderscheid tusschen den burger die niet strijdt en den bepaalden krijgsman alleen dit: *dat de burger zijn wapens tijdig verstopt, en elk oogenblik in staat is van* weerloos *burger met onderworpen beleefdheid, te veranderen in* een gevaarlijk krijgsman, *door als de gelegenheid hem gunstig is om wat te moorden, de verstopte wapens voor den dag te halen, en verraderlijk van de gelegenheid te profiteeren.*

Daar Gilly in zijne gedenkschriften de *soorten*, de *uniform* en de *aanvoerders* dier geregelde korpsen opgeeft, wordt die opgave ook hieronder opgenomen, echter niet in de *Fransche* taal. De vermelding geschiedt vooral, omdat de soort dier troepen nu en dan in de verhalen van Gilly voorkomen.

1. Boelkios,	chef Hassan-Moenadi, *Witte* tulband; [*groen* baadje		
2. Bardjoemoeahs,	„ Kiay-Modjo, Idem	Deze *vier* korpsen stonden onder het opperbevel van Sentot.	
3. Toerkios,	„ Prawiro-Kosoemo, Idem		
4. Harkios,	„ Abdoel-Senep, *Groene* tulband; [*groen* baadje		
5. Piniliks,	„ Sentot, *roode*, *wit* en *zwart* ge- [streepte tulband; *rood* baadje		

Digitized by Google

6 Larbans,	chef	Djojo-Lelono, *zwarte* tulband, [*zwart* baadje	Deze *vier* korpsen stonden onder het opperbevel van den Zoon van Diepo Negoro.
7. Nasserans,	„	Prawiro-Coijo, Idem	
8. Soero-Padahs,	„	zoon van Diepo Negoro, *Blauw* [*en wit gestreepte* tulband en baadje	
9. Sipoendings,	„	Sheikh-Hansari, *Witte* tulband, [*wit* baadje	
10. Djagirs,	„	Djojo-Sendrigo, Idem	
11. Soera-Tandangs,	„	Danoe-Redjo, *roode* tulband, *wit* [baadje	
12. Djayenganes,	„	Kerto Pengalassan, Idem	
13. Soerie-Ogomo's.	„	Diepo-Negoro, *zwart* en *wit* ge- [streepte tulband en baadje	Soort van lijfwacht van priesters.
14. Wanang-Prangs,	„	Merto-Negoro, Idem	Schoonzoon van Diepo-Negoro.

terwijl *Pangerang* Soemo-Negoro, een partijgangerskorps aanvoerde, dat geen uniform droeg. doch zich bij gelegenheid aanvulde uit de *zoogenaamde vreedzame burgers*, die voor een kort oogenblik krijgers werden door de verborgen wapens te voorschijn te halen, om na den strijd weer *vriendelijk weerloos burger* te worden.

De vlaggen dezer troepen, die zeer talrijk waren, hadden verschillende kleuren en daarin waren dan als teekens aangebracht, *halve manen*, *slangen*, *spreuken* uit den koran in de *Arabische* taal en dergelijke.

Hunne wapens waren lans, kris, en geweren, terwijl de aanvoerders betaald werden uit de opbrengsten van bepaalde landstreken, die hem in eigendom waren toegewezen. (*piagem*)

Deze korpsen, vormden de keurtroepen, in permanenten militairen dienst, en werden door vrijwilligers aangevuld; zij vormden te samen eene macht van ongeveer 5000 man.

Zoodra onze troepen, in den beginne door den opstand verrast, weder georganiseerd waren, de generaal van Geen met zijne strijdbare troepen uit den *Bonischen* oorlog (*Celebes*), en andere afdeelingen van elders op het oorlogsterrein waren aangekomen, en de opperbevelhebber de Luitenant Gouverneur H. M. Baron de Kock met zijne groote kalmte en oorlogservaring den toestand kon overzien, werden *mobiele kolonnes* gevormd, dien wel vaste streken werden aangewezen om den vijand rusteloos te vervolgen en te bestrijden, doch den aanvoerders was de *vrijheid gelaten* om die grenzen te overschrijden en c. q. in verbindng met andere kolonnes op te treden.

Digitized by Google

De namen *van* velen *dier* aanvoerders *werden* beroemd.

Naast die geregelde troepen stonden nog Inlandsche troepen door de met ons land bevriende vorsten als oorlogscontingent geleverd.

Daaronder waren niet alleen de Sumanappers, een uitmuntend georganiseerd en goed geoefend Bataljon, dat den Generaal van Geen op *Celebes* zulke goede diensten bewees en den opperbevelhebber naar *Java* volgde, toen de *Java-oorlog* uitbrak, doch ook een hulpkorps van 1500 *Madurezen*, aangeboden door den Sultan van *Madura*, waarover door dezen het opperbevel was toevertrouwd en zijn schoonzoon *Radhen Tommengong* Tjokro-Diningrat.

Dit laatste korps was met pieken en krissen gewapend, en bestond uit elf kompagnieën, ieder sterk 2 Inlandsche officieren, 7 *dito* onderofficieren en 125 *dito* soldaten; het werd onmiddellijk na aankomst te *Semarang* gesteld onder de bevelen van den majoor de Bast, die reeds met eene kleine kolonne onzer troepen in de Residentie *Kadoe* stond en waar dit korps onder dezen aanvoerder veel diensten bewees.

Uit deze *Madurezen* ontwikkelde zich al dadelijk eene *uitgezochte afdeeling* der beste elementen, die gedurende den geheelen *Java-oorlog* zelfstandig optrad onder de bevelen van den 2en Luitenant Gilly de Montela, en algemeen bekend was als: de Jagers van Gilly.

Deze afdeeling, die beroemd en door den vijand met recht gevreesd was, telde circa 200 man, zoowel gegradueerden als soldaten; zij bestond voor het grootste deel uit *Infanterie* bewapend met geweren en bussen, en voor een deel uit *bereden* manschappen gewapend met lansen, terwijl er later zelfs het eerste gelid uit busschutters en het tweede uit piekeniers bestond; allen hadden de noodige krissen en klewangs voor hun *moorddadig handgemeen;* deze troep had een *klein vaandel*, een zoogenaamden »*ruiterstandaard*«, een »*guidon*«, met de van verre goed zichtbare inscriptie: »Jagers van Gilly«.

In de remonte voor zijne bereden afdeeling voorzag hij, door de veroverde paarden des vijands in te lijven.

Deze kleine troep verrichtte soms wonderen van dapperheid, die zelfs de verbazing wekten van den opperbevelhebber, en die menigmaal de schaal der overwinning ten onzen voordeele deed

Digitized by Google

overslaan, want die jagers waren tot alles in staat onder een leider als Gilly de Montela, wiens overmoedige geen gevaar ontziende dapperheid allen bezielde, daar hij de eigenaardigheid bezat om zich geacht, geëerd en bemind te maken bij zijne Inlandsche ondergeschikten, zooals de Baron Nahuijs de Burgst zoo nadrukkelijk van hem zegt in zijne vroeger opgenomen verklaring:

. . . . . »*qu' il a fait preuve d' un courage et d' un sangfroid au dessus de toutes éloges*« . . . . en . . . . *Que parmi tant de qualités qui le distinguent on puisse aussi nommer son talent de se faire aimer et respecter par le soldat Indien.*

Te paard aan het hoofd *zijner* beroemd geworden jagers, betrekkelijk vrij in zijne bewegingen, steeds den vijand opzoekende opjagende en bestrijdende, voelde Gilly zich in zijn waar element, en voerde hij zijne onverschrokken ijzervreters steeds naar de plaats waar het *gevaar het grootst was* en waar zij door hun *onweerstaanbaar élan* en Gilly's *kalm beleid* de zege hielpen bevechten, of eene *nederlaag wisten te voorkomen.*

Zonder zich te storen aan de voorgeschreven uniform, droeg Gilly steeds eene roode pet, zoodat zijne jagers hem altijd konden vinden, daar hij, steeds te paard zijnde, boven allen uitstak.

Er bestond tusschen hem en zijne jagers een band, die wonderen deed, want de zijnen wisten, dat Gilly *hen in alle gevaar vòòrging, zelf het grootste deel daarvan voor zich opeischende*, en zij waren overtuigd, dat hun aanvoerder, *die hen in 't gevaar bracht*, hen *ook daaruit zou terugbrengen*, al had hij zich zelf moeten opofferen.

Hiervan vinden wij later, hierna, een *voorbeeld* in het voor ons zoo nadeelige gevecht in Juli 1826 bij Grogol, Dekso en Pareh.

Dat de vijand hem en zijn troep vreesde, wordt bewezen doordat Diepo Negoro, de hoofdopstandeling, getracht heeft den dappere om te koopen, om naar zijne zijde over te gaan, en zoo eene groote aanwinst te doen in zoo'n aanvoerder en zoo'n troep, de tegenpartij daarvan beroovende; *dit aanbod stuitte* natuurlijk *af op* Gilly's *plicht- en eergevoel.*

In zijne nagelaten papieren maakt hij daarvan als terloops melding in een oogenblik van *eene uiting van gerechtvaardigde bitterheid*

Digitized by Google

over tegenwerking, miskenning en achteruitstelling, die zijn deel werd tengevolge van geheime insinuatie's van een hoofdofficier die wraak zocht over Gilly's oprechtheid, en die blijkens later bekend geworden geheime rapporten van hem (Gilly) zeide: »»*dat het een slechte dienst zoude zijn, die het gouvernement bewezen* »»*werd, door hem* (Gilly) *in eene positie te plaatsen, waar hij* »»*grooter commando had dan over een peloton.*

Gilly teekent daarbij aan:

> Petite et mésquine vengeance dont j'ai été victime.
>
> Si je n'avais pas été un homme d'honneur et devoué aux Pays qui, m'avait á dopté (*adopté*), j'aurais pu faire bien du mal; *le général* Cleerens *savait que le chef des rebelles m'avait écrit* pour passer á lui; mes chasseurs m'auraient suivi et Dieu seul sais quelle desertion il y aurait eu dans l'armé, qui quoique très mécontante a toujours fait son devoir avec abnégation.
>
> Je suis vieux aujourd'hui, j'aurais pu encore rendre de bons services mais la manière dont le general Cochius ma (*m'a*) mis à la reforme, pour faire place à d'autres, qui certes ne valaient pas mieux que moi, vous ferais repentir d'avoire été devoué et loyal.

Steeds was Gilly vol zorg voor zijne zoo aan hem gehechte Jagers, en niets ging hem meer ter harte dan hun welzijn, zoodat de troep steeds gevolgd werd door de vrouwen, die voor de dapperen kookten, in het bivak allerlei kleine diensten bewezen aan de soms dood vermoeide of gewonde strijders, en de onbezorgde opgewektheid en vroolijkheid er inhielden.

Zijn troep Jagers was hem alles en het baarde hem de grootste vrees, dezen eenmaal ontbonden te zien.

Zoo kwam in de maanden October en November 1827 Gilly het gerucht ter oore, dat zijn korps Jagers ontbonden zou worden, en de manschappen en gegradueerden bij andere korpsen worden ingedeeld.

Dadelijk trekt Gilly, in zijn qualiteit van korpschef en kolonnekommandant, de stoute schoenen aan en schrijft een brief rechtstreeks aan den opperbevelhebber, Z. E. den Luitenant Generaal Gouverneur de Kock, met verzoek te mogen weten of die geruchten waarheid bevatten.

De minzame Opperbevelhebber antwoordt hem daarop het volgende, in de nagelaten papieren gevonden:

Digitized by Google

Quartier general a *Soerakarta*
le 6 November 1827.

Mon cher Lieutenant.

Ce que l'on vous a dit du licenciément de vos Chasseurs, est, ce que nous appelons en Hollandais, un *koopje*

Ils ont trop utilement servis pour cela et au contraire je les augmenterais à l'occasion; ils serait possible que l'administration trouva nécessaire cette suppression, mais si l'on me la demande je ne l'accorderai pas.

Je saisis cette occasion pour vous temoigner et à vos chasseurs combien je suis content des services que vous m'avez rendus.

(Signé.) de Kock.

N.B. Dit schrijven was onder de stukken, die als bijlagen behoorden bij het bezwaarschrift, dat Gilly aan Z. M. Koning Willem II overhandigde te *Prinsenhage* (bij *Breda*), en de koning daarna in handen stelde van zijn adjudant (*aide-de-camp* zegt Gilly) Snouckaert.

(*Wordt voortgezet.*)

GESCHIEDENIS.

Niet paraisseren.

(Eene bijdrage tot de juiste kennis van het gebeurde in 1813.)

Voor zooveel thans de Hagenaars hunne kennis van de dagen van 1813 in *Pulchri* zijn gaan opdoen, ja zelfs voor zoover zij daartoe zoogenaamde gedenkschriften hebben opgeslagen, zullen zij daar als den naam van een der mannen van beteekenis van dien tijd niet dien hebben aangetroffen van *Marinus Piepers*. Slaat men nu echter den 91ʳⁿ der in 1861 uitgegeven brieven van onzen grooten staatsman *A. R. Falck* op, dan leest men daar, hoe deze in November 1813 aan *J. M. Kemper* schreef: »Naar ik mij »vleije is dezen dag reeds een goed begin gemaakt. De depar»tementen van Oorlog en van Financien zijn gecreëerd en *Ben»tinck van Boekhorst* is Comm. gnrl. voor het eerste en gedurende »zijne absentie de op 25 dezer tot Comm. van Oorlog benoemde »*de Jong*. *Piepers* wil volstrekt niet paraisseren, maar gaarne »medewerken en *is de ziel van dat alles*.« Hoe laat zich dit nu verklaren? Een man door zoo iemand, op dien tijd, op zoodanige wijze aangeduid, kan toch zeker geene onbeduidende rol in

Digitized by Google

de toenmalige gebeurtenissen hebben vervuld. En waarom verneemt men dan daarvan verder niets?

In de vergadering van het Zeeuwsch Genootschap van Wetenschappen in October 1861 gehouden sprak de voorzitter eene korte levenschets van *M. Piepers* uit, ook bestaan er nagelaten biographische aanteekeningen van den laatste; en hieruit nu wordt dit opgehelderd. In die vermoedelijk uit thans niet meer bestaande bronnen, wellicht ook ten deele uit mondelinge mededeelingen van tijdgenooten geputte levensschets wordt ook M. P. uitdrukkelijk een man genoemd, die aan de restauratie van Nederland een meer werkzaam aandeel heeft genomen dan wellicht bij velen bekend is, en vindt men dan verder vermeld, hoe *Gysbert Karel van Hogendorp* bij zijn streven om zijn vaderland te doen herleven ook de medewerking van *Piepers* wenschte als den meest geschikte om hem in eene der moeielijkste zaken — het organiseeren namelijk van een nationaal leger — bij te staan. Immers P. was steeds op dit gebied werkzaam geweest; in 1806 was hij ook reeds als secretaris generaal bij het departement van oorlog van het Koninkrijk Holland opgetreden, en na de inlijving in Franschen dienst overgaan was hij tot betaalmeester in het departement der Monden van de Maas benoemd en tevens belast met de liquidatie van het departement van oorlog.

Wilde men — zoo heet het daar verder — een zelfstandig bestaan, de natie behoorde zich te wapenen; eene legerorganisatie was moeielijk maar noodzakelijk, groote en beproefde kunde werden daartoe vereischt. P. zag het moeielijke hiervan in; geld, wapenen, manschappen, alles ontbrak en moest als het ware geschapen worden, maar hoewel zijne gezondheid sterk was aangetast, vooral ook door het feit, dat kort te voren zijn oudste zoon als garde d' honneur naar Frankrijk was weggevoerd, aarzelde hij niet die taak op zich te nemen.

Toen de Prins van Oranje op 30 November 1813 des avonds te 5 ure, te Scheveningen aan den wal was gestapt en daarna op den Kneuterdijk te 's-Gravenhage intrek had genomen, werd nog denzelfden avond P. bij hem ontboden.

Over die besprekingen met *van Hogendorp* zijn nu de aanteekeningen van P. maar kort, doch over het laatste uitvoerig. *G. K. van Hogendorp*, zoo schrijft hij, liet mij te 7 ure weten, dat de Prins mij te 8 ure wenschte te zien.

Digitized by Google

Toegelaten, deed de Prins mij plaats nemen, en verlangde toen nauwkeurige inlichtingen omtrent den toestand der armee. De situatielijst des legers, ruim 300 man sterk, en de ledige toestand der kassen en magazijnen verbaasden den Prins niet weinig, en tot half twaalf toe besprak hij daarop met mij de maatregelen, die hierin verbetering konden brengen. Verder vraagde de Prins mij toen, of ik mij dan ook aan 's Prinsen dienst wilde verbinden en hoewel die vraag in het algemeen toestemmend beantwoordende, meende ik toch toen te mogen verzoeken, dat daarbij met eenige omstandigheden rekening zou worden gehouden, als vooreerst met den zwakken toestand mijner gezondheid en dan met het feit dat mijn zoon zich in Fransche gevangenschap bevond. Ik verlangde daarom, dat mij, zoodra het gevaar zou geweken zijn, rust zou worden verleend en inmiddels geene ostensible benoeming.

Hiermede nam Z. D. H. genoegen, en droeg mij toen op twee malen daags mondeling verslag van den staat van zaken te komen doen. Hier vinden wij dus de reden van dit »niet paraisseeren.« De bedoeling van het wegvoeren der gardes d'honneur was geene andere geweest dan in die zoons van familiën of personen van invloed gijzelaars machtig te worden voor de trouw hunner ouders of bloedverwanten; en nu vreesde P. dat, indien de opstand van Holland in Frankrijk bekend en zijn naam onder de voormannen daarvan vermeld werd, dit soms op zijn zoon zou worden gewroken. Inderdaad zijn toen dan ook de Hollandsche gardes d'honneur in Frankrijk dadelijk gearresteerd en door gendarmes naar *Grenoble* vervoerd; gelukkig is het echter, wellicht door den drang der tijden, hierbij gebleven. Daarom wenschte P. niet op den voorgrond te treden. Maar wat den noodigen arbeid betrof trad hij niet terug. Zonder eigenlijke benoeming aan den Comm. Genl. van oorlog toegevoegd, die trouwens van een dergelijken administratieven arbeid weinig op de hoogte was, wijdde hij terstond al zijne werkzaamheid aan de organisatie van het leger.

Toen nu evenwel het onmiddellijk gevaar geweken was, verlangde hij rust en werd toen op 27 Dec. benoemd tot lid der Rekenkamer, met dien verstande echter, dat hij tot 30 April 1814 ook zijne functiën bij het departement van oorlog zou blijven uitoefenen. Zoo bleef hij dan ook nog tot zoo lang aan die organisatie werkzaam. Het was een zware arbeid, want, zooals

Digitized by Google

boven is gezegd, alles moest zoo goed als geschapen worden. Maar hij is verricht, en hoe deugdzaam dat werk was, kwam spoedig te blijken.

P. was toen eerst als lid en daarna als president der Rekenkamer werkzaam en in dat meer rustige leven herstelde zich zijne gezondheid, waartoe vermoedelijk ook de terugkeer van zijn zoon veel bijdroeg. In het najaar van 1814 werd hij dan ook weder naar *Brussel* ontboden, om het departement van oorlog aldaar — er waren er toen twee, één te *Brussel* en één te *'s Hage* — in orde te brengen, en in 1815 keerde *Napoleon* van *Elba* terug. Toen was natuurlijk de nood aan den man, toen gold het ten spoedigste alle mogelijke strijdkrachten bijeen en in staat te brengen om het jeugdige koninkrijk te verdedigen, en hierbij kon men P. niet missen. Op 17 Maart 1815 benoemde koning *Willem I* hem tot buitengewoon staatsraad en inspecteur-generaal van de administratie der armee met den rang van generaal-majoor en sedert nam hij deel aan den arbeid, die er toe leidde, dat een niet onbelangrijk aantal Nederlanders onder *Wellington* aan 's lands verdediging kon deelnemen; een arbeid, die wel niet zoo goed had kunnen slagen, indien daaraan niet de deugdelijkheid der in 1813 aangevangen organisatie ten grondslag had gestrekt. Wat nu die Hollandsche troepen hebben beteekend, dat leert ons onze krijgsgeschiedenis. Zeer te betwijfelen valt het, of zonder hunne medewerking de uitslag van *Quatre Bras* en daarmede ook die van *Waterloo* zoo gunstig ware geweest, en ware *Napoleon* overwinnaar gebleven, voorzeker zou het dan niet zoo tijdig te hulp komende leger van *Blücher* hem niet hebben kunnen beletten verder voort te trekken; ons jeugdig volksbestaan ware dan zeker in groot gevaar gekomen.

Dat dit niet is geschied, wij hebben het zeker voor een groot deel aan het Nederlandsche leger te danken, maar dat er zulke bruikbare troepen in de ure des gevaars aanwezig waren, dat was grootendeels het werk van degenen, die dat leger hadden geschapen, en daaronder vooral van P. Waarlijk ook die man heeft dus aan het herstel van ons volksbestaan wel een veel beteekenend aandeel genomen.

Zijne tijdgenooten wisten dit dan ook wel en koning *Willem I* heeft het nooit vergeten. De vele latere benoemingen van P. tot

Digitized by Google

hooge staatsambten — in 1818 werd hij Secretaris van Staat voor de zaken van oorlog chef van het departement — geven er getuigenis van. Maar zij, die later de gebeurtenissen van die dagen opteekenden, waren als de jongens voor het straatorgel, die alleen naar de dansende poppetjes kijken, maar de muziek niet begrijpen; in de toedracht van het gebeurde wisten zij niet door te dringen, zij zagen alleen de »ostensible« personen. En zoo werd M. P. overzien, zijne verdienste miskend en inderdaad in zijne eer aangetast. Want of iemand op zekeren tijd eenige hooge positie heeft bekleed, is iets van weinig beteekenis, nimmer bracht het eenigen waarborg mede noch voor kunde, noch voor moreele waarde; maar het feit, dat iemand krachtig aan het herstel van ons volksbestaan heeft medegewerkt, schept hem een werkelijken eeretitel. *C'est ainsi qu' on écrit l'histoire*, is voorzeker van ouds bekend, maar de billijkheid blijft toch eischen, dat daartegen telkens worde opgekomen. Eerst zoo geraakt men in het bezit van zuivere geschiedenis.

3 Februari 1913. M. C. PIEPERS.

Nav. LXI, 301, 434.

Nog eens: **Johan Rataller en zijne familie.**

Het zij me vergund hier nog eens op dat geslacht terug te komen (zie Afl. 8 en 9 van de Nav. 1912); voor George Schenk zal dit, ondanks gebleven onbekendheid met het geboortejaartal en twijfel betreffende sommige zijner kinderen, niet meer noodig zijn, dank zij de uitvoerige, wel gedocumenteerde en dan ook zeer gewaardeerde inlichtingen over den frieschen stadhouder en zijn geslacht, intusschen in dit tijdschrift (Afl. 9 en 10) door de heeren J. W. des Tombe en J. D. Wagner gepubliceerd, zelfs vergezeld van eene nuttige, genealogische tabel.

Wat Johan Rataller betreft, toen de Novemberaflevering van »de Navorscher« verscheen met mijn artikel over dezen »verdwaalde vreemdeling«, kon ik geenszins vermoeden, dat in het eenige weken later uitkomende tweede deel van het N. Biogr. Woordenboek — van andere hand — er ook een zou verschijnen over denzelfden ambtenaar.

Dit stelt ons thans in de gelegenheid om, terug komende op

Digitized by Google

de vorige aflevering van het genoemde tijdschrift, hier en daar wat aan te vullen, te wijzigen en uit te breiden.

Vooreerst zijn we, sinds het verschijnen der biographie van de hand van Mr. van Kuyk, achter den naam gekomen van de eerste vrouw van R., die gestorven is tijdens het beleg van Leerdam in 1497, toen haar echtgenoot dat deel van den Gelderschen oorlog als betaalmeester der troepen meemaakte.

Het zijn de door Brom uitgegeven, »Archivalia uit Italië« (No. 1924), die den schrijver in het Woordenboek althans den naam van Margarita aan de hand hebben gedaan.

Ook over Johans moeder verkeerde de schrijver blijkbaar geen oogenblik in onzekerheid. Hoogstwaarschijnlijk terecht erkent hij als zoodanig alleen Elisabeth van Ausbach, zonder Margareta v. Rappach ook zelfs maar te noemen, die Bucelinus vermeldt.

Was hier bij den biograaf twijfel uitgesloten, ik zou hem wel willen vragen, of hij geen belang toekent aan die feiten, die m. i. toch een helder licht laten vallen op 's mans verhouding tot den Keizer en vooral tot zijn onmiddellijken chef, hertog Albrecht van Saksen, dat hij n.l. getuige geweest is van hunne krijgstochten, niet alleen in Hongarije, maar vooral ook in de Nederlanden (1488) [1]) en dat zijne betrekking tot den laatsten, in en buiten Friesland zóó hartelijk is geworden, dat hij niet alleen de trouwe vraagbaak, doch ook des hertogen biograaf is geworden; verder, dat hij in Albrechts laatste oogenblikken aan diens sterfbed toefde en zijn gulden vlies met 's hertogen jongsten zoon Hendrik naar Filips van Bourgondië hee't teruggebracht; en later, dat het vooral uit het Register van den Aanbreng van 1511 blijkt, dat hij als Rentmeester, na eene tijdelijke schorsing weer hersteld is, als hoedanig hij vier jaar later door de Oostenrijksche regeering is overgenomen.

Dit ambt heeft hij later een tijdlang vereenigd met dat van rentmeester van het Bildt, waarvan als grietman door den heer van Kuyk die Philips gesteld wordt, naar wien we vroeger [2]) gevraagd hebben. Grondt de schrijver deze meening uitsluitend op de (ook mij bekende) mededeeling van Andreae, [3]) die daarin tevens Philips een broeder van onzen Johan noemt? Mogelijk is het juist,

[1]) Men mag aannemen, dat Johan met zijn vader in 1487 voor het eerst hier te lande verschenen is.

[2]) Nav. t. a. p. bl. 309, 313.

[3]) Nalezing op de nieuwe naamlijst van grietmannen bl. 99.

Digitized by Google

en daarmee zouden weer een onzer vraagteekens mogen verdwijnen; maar geheel vast staat het niet. En in elk geval hadden we dan toch gaarne nog iets anders vernomen betreffende dien Philips, omtrent welken »broeder« we immers minder goed ingelicht zijn dan aangaande dien anderen grietman, doch van Tietjerksteradeel, n.l. Jeroen of Jheronymus, dien we als een zoon van Johan hebben aangewezen. [1])

De heer van Kuyk vermeldt dezen zoon niet, daar hij blijkbaar alleen aan de drie zoons van Johan's tweede (of derde?) vrouw Geertruida Sonck: George, Dirk en Lodewijk, gedacht heeft. En wien ziet hij dan in dien Johan, die 1548 of '49 grietman in Tietjerksteradeel was? Kan b.v. Margareta — overigens onbekend — niet zijne moeder geweest zijn, gelijk van de met den heer de Metz [2]) gehuwde Elisabeth? Of zijn zij, evenals de met Johanna van Toutenburg gehuwde Jeroen, die in 1582 testeerde, kinderen uit een derde huwelijk?

Hoe zou de heer van Kuyk of iemand anders deze vragen beantwoorden? En zou hij dan, waar toch de broeder Philips genoemd is, ergens ontmoet als grietman van het Bildt — ook niet even volledigheidshalve — van Ulrik en Barbara melding kunnen maken, toch vermoedelijk ook broeder en zuster van den rentmeester-generaal? Nog zou dan alweer ter wille van de volledigheid, de aandacht kunnen worden gevestigd op de, vooral voor dien tijd in Friesland, zeker niet van gewicht ontbloote functie van woerdein bij de munt, door Johan Rataller »de oude« gedurende de laatste drie jaar van zijn verblijf aldaar waargenomen en tevens op eenige andere, en door geen moderne studie, laat staan eene monographie, vervangen bronnen, als, afgezien van het »Stamboek van den Frieschen Adel« en »de Friesche Adelaar«, (waarop ook Andreae steunde) de volgende werken:

Henckenius, Scriptores Rerum Germanicarum II met de voor dit onderwerp belangrijke beschrijving: Joh. Rathalter de Meriks Alberti Ducis Saxoniae (Lips MDCCXXVIII); v. Langena, Herzog Albrecht der Beherzte (Leipz. 1838); J. L. Beros, Verslag betreffende een onderzoek naar archivalia te Dresden (zie bl. 315).

Den Haag, DR. L. M. G. KOOPERBERG.

[1]) In het stuk van het Bergumerklooster van 13 Januari 1541. (Nav. bl. 316).
[2]) Mety (Nav. t. a. p. bl. 310) is natuurlijk een drukfout.

Digitized by Google

Nav. LXI, 443.

Jan van Beieren, Willem VI en Jacoba.

Uitvoerige bijzonderheden vindt men bij:

M. Vossius, Historische jaerboecken van Holland en Zeeland, handelende van 't leven en bedrijf der graven. Vertaald uit het Latijn door N. Borremans, Gorinchem 1677, 4 to.

(C. Schotanus), De geschiedenissen kerckelijck ende wereldlijck van Friesland oost ende west, beginnende van d' eerste geheuchnis ende voltrocken tot op het jaar na Christi geboorte 1583, Franeker 1658, fol.

Frans van Mieris, Histori der Nederl. Vorsten uit de huizen van Beyere, Borgonje en Oostenrijk, 's-Gravenhage 1732 — 35, 3 dln. fol.

A. Loosjes, Frans van Borselen en Jacoba van Beijeren, 2de druk, Haarlem 1791, 8vo.

J. Meerman, Beleg enz. van Leyden door hertog Jan van Beijeren in 1420. Leiden 1816, 8vo.

M. i. het beste en tot kleine bijzonderheden afdalende werk over het tijdvak 1400—1436 is:

Franz von Löher (geb. 1818 + 1892; »Direktor des bayrischen Reichsarchivs«) Geschiedenis van Jacoba van Beijeren en haar tijd. Vertaald door J. Margadant, 's-Gravenhage, 1880, 3 dln. 8vo. [1])

Voor de tijdschrift-artikelen zie *Louis D. Petit*, Repertorium der Verhandelingen en Bijdragen betreffende de Geschiedenis des Vaderlands, Leiden 1907, dl. I kol. 31 — 34.

Amsterdam. H. J. SCHARP.

[1]) Men leze echter de waarschuwing van Prof. P. J. Blok, op bladz. 346, noot 2, van zijne *Geschiedenis van het Nederlandsche Volk*, deel I. tweede druk.

Digitized by Google

Volks- en Straatliedjes verschenen in 1813—1815 betreffende Napoleon, de Vrijheidsherstelling en Oranje.

Verzameld en opnieuw uitgegeven door
W. P. J. OVERMEER.

(Voortzetting van Nav. LXI, 513).

XXXIX.

Volkslied.

Wy zyn verlost van 't Fransche Juk, ha, ha.
Dat ons zoo lang heeft neergedruk, ha, ha.
Wij danken hier voor God alleen,
Die 't al regeert en anders geen,
ha, ha, van fal de ra la.

De Franschen Haan heeft uitgekraaid, ha, ha.
De vlagge van de Torens waaid, ha, ha.
De Pruis en Rus heeft dit bereid,
De Prins die is ons toegezeid,
ha, ha, van fal de ra la.

Den Engelsman als Bondgenoot, ha, ha.
Die wy erkennen altyd groot, ha, ha.
De Oostenryker en de Zweed,
Verlost ons Holland uit het leed,
ha, ha, van fal de ra la.

Weg, weg, nu met Napoleon, ha, ha.
Die als een Barrebaar begon, ha, ha.
Maar hij wierd in zijn loop gestuit,
Zijn norsche heerschappy is uit,
ha, ha, van fal de ra la.

Hij klom wel op den top van Eer, ha, ha.
Maar storten in den Afgrond neer, ha, ha.
Dit is het loon op 't aardsche dal,
Want na de Hoogmoed komt den val,
ha, ha, van fal de ra la.

Weg, weg dan met het Fransch gespuis, ha, ha.
Veel liever zien wy Rus of Pruis, ha, ha.
Den Oostenryker of den Brit,
Die braaf gedrag en deugd bezit,
ha, ha, van fal de ra la.

Digitized by Google

Wy hebben nu de Vorst weerom, ha, ha.
Die ons altyd is wellekom, ha, ha.
't ORANJE zet men op de Hoed,
Of om de Mus of aan ons Goed,
ha, ha, van fal de ra la.

Wy drinken met een Patriot, ha, ha.
Als hy nu maar erkend dat God, ha, ha.
In al hun werk geblazen heeft,
En Hartelyk roept ORANJE leeft,
ha, ha, van fal de ra la.

Wy juichen nu en zijn verblyd, ha, ha.
Dat wy na zulk een bangen tyd, ha, ha.
Verlost zijn van het Fransche Juk,
En wenschen nu elkaar geluk,
ha, ha, van fal de ra la.

Kom Burgers! alle nu te zaam, ha, ha,
Malkander altyd by te staan, ha, ha,
En maken euwig Trouwverbond,
En houd de Franschen van ons grond,
ha, ha, van fal de ra la.

Dat ORANJE altyd leef, ha, ha.
Dat de Franschman voor ons beef, ha, ha.
En wy leven in de Vrêe,
Dan, dan roepen wy Hoezee,
Hoezee, Hoezee, Hoezee.

(Uit: Oranje's Vaderlandsch Liedeboek, Rotterdam, N. Cornel 1813).

XL.

Een Nieuw Vreugde Lied.

By de Verlossing der Franschen, en het intrekken der Russische Troupen.

Wyze: *Meisjes past wel op uw zaken.*

I.

Welkom, Russische Legermachten,
Welkom in onze Amstelstad,
Daar zy U zoo lang verwagten
Waar men lang *Oranje* had.
Welkom vrienden! al ons leed
Wat men ons voorheen aandeed,
Zien wy eenmaal weggenomen,
Nu kent men geen leed.

Digitized by Google

2.

Nu zŷn wy geheel ontslagen
Van het Fransche Gouvernement,
Wy vergeeten 't voorig klagen,
GOD heeft zich tot ons gewend,
Hy herstelde *Oranje* wêer,
Hollands roem en Hollands eer
Is gelyk de Zon verreezen,
Kom, dank den Opperheer.

3.

Welkom brave Legermachten
Gy hersteld den welvaard weêr,
Naar wiens ondergang hy trachten
Hy; die u gebood weleer,
Waar gy onder hebt gezucht,
Eertyds zoo gevreesd, geducht,
Dat hy wou de wereld dwingen,
Maar 't was zonder vrucht.

4.

Holland uit 't moeras getogen
En, door *Oranjes* Heldenschaar,
Trouw beschermd by haar vermogen
Hollands roem die is weer daar.
Zingt dan vrolyk vergenoegd,
Zooals Vaderlanders voegt,
Hollands roem is weergekomen,
Wees dus vergenoegd.

5.

Welkom, Pruissisch Legermachten,
Welkom ieder bondgenoot,
Zy herstellen onze krachten,
Hebben onzen roem vergroot.
Juich hen toe aan alle kant,
Bied hun vry de broederhand,
Want zy zullen ons herstellen,
By de Eendrachtsband.

6.

GOD wou onze wensch verhoren,
Viva! ja *Oranje* leeft
Weer in luister als te vooren,
Dat ons nieuwe welvaart geeft,
't Is die oude *Oranje-Stam,*
Waardoor 't land in vryheid kwam,
Die zoo dikwyls ons bezwaren
Op zyn schouder nam.

Digitized by Google

7.

Nu kan men de zee bevaren,
Voeren schatten aan de rhée,
Onzen welvaard zal zich paren,
Met de vreugd van Engeland mêe.
Zing Hoezee! galm vrolyk uit,
Voor de lieve *Oranje* spruit,
Laat de Eendrachtsband herleeven,
Hoezee! de Oranje spruit.

(*Wordt voortgezet*).

Nav. LIX, 26, 78, 311; LX, 41 182, 391; LXI, 34, 451.

Amsterdamsch Volksgeloof.

't Geeft ongeluk als een vrouw 's morgens de rok verkeerd, omgekeerd aantrekt, het binnenste van den rok naar buiten.

Als iemand bij 't opstaan 's morgens knorrig, ontevreden, narrig, uit zijn humeur is, dan zegt men, dat hij met 't verkeerde been uit bed is gestapt. Voor den betrokkene en voor zijn omgeving kan 't soms een kwade dag worden.

Als in een huisgezin of in een gezelschap iemand geeuwt (gaapt), dan krijgt zoo iemand doorgaans navolgers. Men zegt van die geeuwende menschen »dat ze toch nog geen hekel aan mekaar hebben.«

Als 't zout in den zoutpot 's winters vochtig wordt, is er dooi weer op komst; hecht zich de gemalen koffie als een vast laagje aan de wanden van het bakje in den koffiemolen, dan is vriezend weer te wachten.

EEN AMSTERDAMMER.

Nav. LX, 505; LXI, 242.

De St. Maartens-gans.

Een belangrijk opstel over Sint Maarten komt voor in den Volks-Almanak van 't Nut voor 1868. 't Is van de bekwame hand van wijlen Dr. Eelco Verwijs, en 't handelt over St. Maarten zelf, de feestelijkheden en de gebruiken op zijn naamdag. De gans is er niet in vergeten. 't Is een mooi stukje St. Maartensliteratuur.

A. AARSEN.

Digitized by Google

Op een chassinet van 1863 vóór het huis van den heer Alexander Cremer komt voor:

»'t Oranje boven klonk
»En de afgeleefde Vest
»Werd dra het pronkjuweel
»Van Neêrlands schoonst gewest.

Wie heeft dit gedicht gemaakt?

Arnhem, J. G. A. VAN HOGERLINDEN.

Oud-Volksgebruik.

In de *O. H. C.* van 5 Aug. 1677 lezen we:

Op den 15, 16 en 17 Augusti 1677, zijnde Sondagh, Maendagh en Dingsdagh, en *Hartjesdagh* en Paerde-marckt, sal tot Haerlem buyten de Groote Houtpoort, op 't Pleyn, gebraden werden een geheele schoone Deensche Os, in behoorlijcke maniere, voorsien met hasen, konynen, patrysen, hoenderen, duiven & c. waervan een yder sijn contentement sal konnen hebben in 't sien en proeven, alles voor een civiele prijs.

H. W. P. J. O.

Fransche zangstukjes.

Zou een navorscher mij ook kunnen opgeven titel, woorden en melodie van een paar liedjes, waarvan ik slechts enkele regels ken.

Het eene begint: »Une fois contre un loup furieux, Nicolas avait prix ma défense«. Zij geeft hem tot dank een kus, en 't heele dorp praat er over; »on est si méchant au village«.

Het andere liedje zingt o.a.: »Craignez les officiers, ils ont un coeur volage; ne font que babiller«.

A. J. S. v. R.

MEMORANDA.

Een predikant, uit nood de vriend van Schinderhannes.

Van 1801 tot 1810 werd de Ned. Herv. Gemeente van Neede bediend door Ds. Willem van der Veur, die aldaar als proponent was beroepen.

Op een donkeren winteravond werd te Neede aan de pastorie geklopt en de predikant, die de deur opende, zag voor zich een

Digitized by Google

man van middelbare lengte, aan wien niets bizonders viel op te merken en dien hij voor een der lidmaten hield, die een kind voor den doop kwam aangeven. Hij verzocht dus den man met hem in een zijkamertje te gaan en vroeg hem vriendelijk, waarmee hij hem van dienst kon zijn. Gij moet niet schrikken, was het antwoord, wanneer ik U mijn naam noem. Wie zijt gij dan? Ik ben Schinderhannes, die U wel bij name bekend zal zijn. Als door den donder getroffen stond de jeugdige predikant, op het hooren van dien naam, waaraan de meest fantastische spitsboevenverhalen verbonden waren. Wees niet bevreesd, ging de boef voort, ik breng geen leed over Uw huis. Doch ik wil U een voorstel doen. Ik word door de gendarmes achtervolgd; niemand heeft mij hier zien binnengaan en zoo gij mij nu een paar dagen wilt verbergen, geef ik U de verzekering, dat Uw gemeente nimmer last zal hebben van mijn bende; verklapt gij mij echter, dan kan ik U die verzekering niet geven.

Er was natuurlijk geen andere uitweg, dan 's mans voorstel aan te nemen. Schinderhannes bleef drie dagen in de pastorie van Neede verborgen en redde zich daarna in stilte. Later is hij op dezelfde wijze nog eenige malen de »gast« van den predikant geweest, bij wien hij zelfs in de huiskamer de eenzame winteravonden met gezelligen kout opvroolijkte. Hij wachtte zich wel in tegenwoordigheid der echtgenoote van den predikant, over zijn boevenstreken uit te weiden, doch op de studeerkamer kwam in dat opzicht de tong los en ging het eene verhaal voor het andere over de bende van Finck den Roodbaard en consorten. Eenige jaren later in handen van het gerecht gevallen, werd hij te Mainz onthoofd. Zijn woord had hij gehouden, nimmer is Neede door de mannen van Schinderhannes met rooverij of erger bezocht.

Ik hoorde het bovenstaande verhaal van den gelijknamigen kleinzoon van Ds. van der Veur, indertijd Majoor der artillerie en sedert eenige jaren te 's-Gravenhage overleden. Volgens diens grootvader zou Schinderhannes, hoe berucht ook, nimmer een moord hebben gepleegd, terwijl de vader van den Majoor, als kind, meermalen op de knie van den spitsboef had gezeten en lekkernijen van hem ontvangen had.

W. M. C. REGT.

Digitized by Google

Diefstal.

De volgende advertentie voorkomende in de *Opr. Haarl. Cour.* van 30 Januari 1683 is wellicht belangrijk genoeg door de daarin voorkomende wapenkundige gegevens in dit blad te worden vermeld:

Tusschen den 25 en 26 January is in 's-Gravenhage gestolen: 1 ront silver gedreven Lampet: 4 groote ronde Flambeau-Kandelaers, effen: 2 vierkante Kandelaers, nieu fatsoen: 1 groot schavot, met een Man en Vrouwe schilt in 't midden; 6 Tafel-Geridons, of Kranssen: 16 Lepels: 16 Vorken: 1 Snuyter en Back, nieu fatsoen: 1 groot Comfoort: 4 vierkante Zoutvaten, met Wapens: 1 Hack: 2 vergulde Schroeven: 2 vergulde Druyf-Kelckjes: 2 vergulde Koppen, met Deksels: 1 Kan-lit: 1 Gout Boeck-beslag: 6 Schilpjes, en twee Hangers: 1 Goude Kinder-bel, met een yvore Tant: 1 Boeck met out Silver-beslag: 1 rare steene Lepel, met vergult of goud-beslagh: 2 steelen van Pluymen, & c. Noch veel silver Poppe-goet, bestaende wel in 18 of 20 stuks. De Wapens zijn sommige een Schilt met een Helm, Lof en Leeuwen ter zijden, en een Kroon onder den Helm: op andere een Schilt alleen met een Kroon, en drie Leeuwen Koppen recht van voren, en 3 open Veltiers, en andere 6 Lelyen, met een Balk door de midden, 't Vrouwe Wapen ter zyde, zynde 3 osse-hoofden.

Iemant dese Goederen in 't geheel of ten deele voorkomende, addressere sig aen *Adam Loofs*, Goutsmit van syn Hoogheyt den Heere Prinse van Oranje, of aen *Daniel van der Veen*, Knecht van 't Goutsmit-Gilt in 's Gravenhage, sullen ryckelyck gecontenteert werden.

Medegedeeld door W. P. J. OVERMEER.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Oud-Haarlem.

Wij Mr. Pieter Fannius Vrij heer van de Hofstad En Baronnie van HaarLem, heer van cortenbosch, rentmeestergeneraal van des graaffelijck-heijts Espergens [1]) over Holland ende Westvriesland mitsgaders van haar E[d]. Gr: mog: domeijnen jnde beijde Landen. doen cont enen ijegelijcken dient behoort, dat voor ons gecomen ende gecompareert is, de heer Ernst Godlieff van benken-

[1]) Misschien weet iemand der lezers, wat Espergens beduidt.

Digitized by Google

dorp, mede secretaris der stad haarlem ende van brederode & c. als hier toe speciael gemachtight zijnde, vermogens desselfs procuratie bij mevrouw johanna guldewagen weduwe van wijlen de heer en Mr. Edouard van hersselen, jn sijn Ed. Leven regerent schepen der stad rotterdam, als moeder en voogdesse van haren minderjarige soon de heer jakob van hersselen. gepasseert voor den notaris willem van rijp en seeckere getuijgen tot rotterdam voornoemt dato den 3e maart 1724 aghter desen op ons Leenregister geregistreert. versoekende het navolgende Leen op de voorsz. jacob van hersselen, als soon, en navolger van gemelte Edouard van hersselen mochte werden verlijt. 't welk ons is believende als wannen wijsden [1]) dat recht was. soo ist, dat wij behoudens ons, ende een ijegelijck sijn reght, verlijen ende verleenen de voorz jakob van hesselen met thien geersen [2]) lants, Luttel min, ofte meer, gelegen in den ambaghte van heemskerck, belent van outs ten oosten jan dircksz van castricum ten zuijden de maad-wegh, ten westen wij selfs ende ten noorden de erfgenamen van dirck janse vlamingh, ende nu ten oosten de heer hendrick hasewindius en, de stad haarlem, ten zuijden de noord-maad-wegh, ten westen de heer Mr. joachim rendorp ende ten noorden claas maat tot uijtgeest: te houden de voornoemde Leen-weere bij hem, ende sijne nacomelingen, van ons, ende onse nacomelingen, baronnen ende baronnesse van haarlem, tot een onversterffelijck erfleen, te gaan, ende te comen de naaster jonger man, voor dat oude wijff, daar sij beijde Eve na zijn. te verheer gewaden alst versterft ofte vermangelt met een engelse nobel, ofte daar beneden, tot onse wille. ende hier op heeft ons aen handen van onse stadthouder hulde, Eedt ende manschap gedaen, uijt kraghte hunner procuratie den voornoemde heer Ernst godlief van benkendorp, doch de voornoemde jacob van hessele meerder jarigh off getrouwt zijnde binnen sjaars gehouden zijn selfs hulde, Eedt ende manschap te doen. ende jnmiddels de voornoemde Ernst godlieff benkendorp comende te overlijden, binnen gemelte tijt van een jaar, een ander vasal sal moeten werden gepresenteert, alst behoort, hier waren aen, bij, ende over de heer Mr. cornelis fannius van cortenbosch, Leenman van kennemer-Landt ende brederode, ende de heer Mr. Egbertus fannius Leenman

[1]) Dit woord, was zeer onduidelijk geschreven. Mogelijk dat »wannen wijsden« iets anders moet zijn. Van belang is dit echter niet.

[2]) »geersen«. Moet dit mogelijk geerden zijn (gaarden).?

Digitized by Google

jn absentie van de onse, jn kennisse der waerheijt hebben wij desen met onsen uijthangende zegele bevestight, den xix junij xvij[e] vier en twintich.

Zegel Fannius van Oud-Haarlem, op de strook waaraan het zegel hangt: Jakob van Hersselen Reg. B fol 98 (r?)

Op het omgeslagen onderstuk:

Bij den Baron van Haar Lem
Ter Relatie van den Stad houder
(get.) C. VELSEN.

In dorso staat:

1[e]. Leen Briefe (e?) — Jacob van Hersele.

2[e]. Op huijden den 3 Jan[ij]. 1730, vermits de meerderjarigheit van de Heer en Mr. Jacob van Hersselen advocaat voor beijde de Hoven van Justitien heeft de Hr. Ernst Godlief van Benkendorf, secretaris der Stad Haarlem, als daartoe speciaal gemagtigt zijnde, vermogens procuratie op hem bij den voorn Hr. Jakob van Hersselen, voor den Notaris Christiaan Jonas en zekere getuigen op den 15 Dec[br]. 1729 binnen sHage gepasseert, en de Heeren Leenmannen voorgelesen, en in onse leenregisteren fol. 100 geregistreert, het leen, in 't witte [1]) dezes gemelt, met de ledige hant [2]) verheft, en den behoorlijken eet gedaan ende vernieuwt in handen van den WelE[e] Geb[re] Heer Kornelis Fannius, Vrijheer van de Hofstad en Baronnije van Haarlem, Schepen der stad Haarlem Hier waren aan, bij, ende over de Heer Nikolaas Six, der beiden Rechten Licentiaat, Oud Schepen der Stad Haarlem, mitsgaders Rentmeester van 't Hoogheemraatschap van Rhijnlant en de Heer en Mr. Cornelis Pieter van Brakel, Raat en Oud Schepen der Stad Haarlem, Leenmannen van Kennemerlant en Brederode in absentie van de onze, 't Oirconden dezen door ons zelfs ondertekent ten dagen en jaare als boven.

(get.) Korn. Fannius Vrijheer van de
Hofstad en Baronnije van Haarlem

3[e]. den 15 April 1755 heeft de Heer en Mr. Jacob-van Hersselen het Leen in 't witte [1]) deses gemeldt, met de leedige hand [2])

[1]) »'t witte«, de eene zijde van 't perkament is wit, de andere grauw.
[2]) Wat beduidt met de ledige hand verheffen?

Digitized by Google

verheft in handen van den WelEd' Gestr: Heer en Mr. Anthonij van Wesele, Vrij Heer van de Hofstad en Baronnie van Haerlem; 't oirconde deze door ons zelfs onderteekent ten dage en Jare als voren.

(get.) ANTH: VAN WESELE,
Vrij Heer van oud Haerlem

Het zegel Fannius van Oud-Haarlem is als volgt:
gevierendeeld: I en IV in blauw drie zilveren schelpen, 2 en 1, en een gouden schildhoofd (Fannius), II en III in goud een roode schuinbalk, beladen met drie zilveren meerltjes (van Sypesteyn).

Hart schild: in rood een zilveren kruis, vergezeld van zestien meerltjes van 't zelfde, in elk kwartier 2 en 2. (Vrijheeren van Oud-Haarlem).

Wie der lezers van de Navorscher kan mij inlichten omtrent de ligging der heerlijkheid Oud-Haarlem, benevens de uitgestrektheid van 't gerecht? Welke rechten hadden de Vrijheeren?

Fannius.

In verband met het voorgaande iets omtrent Fannius. Dit geslacht is zeer oud. De eerste die voorkomt is:

»Renier Fannin qui' selon le Cathalogue des Prevosts de Valen»ciennes le fut es annees de 1286 & 1292,» etc.

Aldus de stamlijst in 1683 te Brussel door een heraut van wapenen opgemaakt.

De geregelde stamreeks van voormelde vrijheeren is als volgt:

I. Daniel Fanneau. Hij diende onder Filips van Mont-Morency graaf van Hoorne; na diens onthoofding in 1568 trok hij zich in Zeeland terug en huwde daar Gisberte Cloots, dochter van Pieter, kapitein der marine.

II. Pierre Fanneau, professor te Leuven. Noemde zich Fannius en huwde met Elisabeth de Vleeschhouwer.

III. Daniel Fannius pensionaris en secretaris van Brouwershaven, huwde Margarite Helling.

IV. Pierre Fannius »Escuyer« secretaris van Brouwershaven, huwde Cornelia de Beaumont.

V. Cornelis Fannius [1]) Vrijheer van Oud-Haarlem, heer van Cortenbosch, Raad van 't Hof van Holland, Zeeland en West-Friesland huwt Catharina van Zijpesteijn (Sypesteyn).

[1]) Hoe komt Haarlem in 't geslacht Fannius?

Digitized by Google

VI. Pieter Fannius, [1]) hiervoor genoemd in den leenbrief huwde Cornelia Baan.

VII. Cornelis Fannius evenzeer heer der beide heerlijkheden huwde Judith Guldewagen.

VIII. Cornelia Fannius van Oud-Haarlem, vrijvrouwe van Oud-Haarlem, brengt door haar huwelijk met Anthony van Wesele, Haarlem in diens geslacht.

Uit dit stamlijstje blijkt tevens het verband tusschen de verschillende vrijheeren in den leenbrief genoemd.

Roosendaal N.-Br., November 1912.

M. SCHOLTEN VAN ASCHAT.

Beaufou.

Kan een der lezers mij mede deelen hoe het mogelijk is, dat deze geslachtsboom naar *Nederland* is gekomen, en of dit geslacht verband houdt met *Nederlandsche* geslachten?

M. S. v. A.

De familie van Vincent van Gogh

door W. M. C. REGT.

Wapen: een balk, vergezeld van drie rozen.

In den aanvang der 18e eeuw vestigde zich te 's Gravenhage een eenvoudig man, die het handwerk van gouddraadtrekker uitoefende. Hij kwam van uit Goch en heeft vermoedelijk zijn naam naar zijn geboorteplaats ontvangen of aangenomen. Hij heette *David van Gogh* en kan tot huisvrouw hebben gehad *Alida Vermeulen*, die in den ouderdom van 86 jaren te 's Gravenhage overleed en in de Nieuwe Kerk begraven werd 30 Juli 1776. Zij scheen te wonen op de Nieuwe Haven, naast het huis, genaamd »de Maréchal de Turenne«.

Hoe dit zij: een zoon van *David* was: *Jan van Gogh*, die hetzelfde handwerk als zijn vader uitoefende en bij zijn echtgenoote *Maria Stalvius* een zoon *Johannes* geheeten.

Deze laatste *Johannes van Gogh*, geboren te 's Gravenhage 29. Augustus 1763, oefende mede het voorouderlijk beroep uit, doch werd later godsdienstonderwijzer in den Haag en voorlezer in de Kloosterkerk aldaar en overleed te 's Gravenhage 12 Januari 1840. Zijn huisvrouw was *Johanna van der Vin*, die te Mechelen in

[1]) Tot zoover bovengenoemde Stamlijst.

Digitized by Google

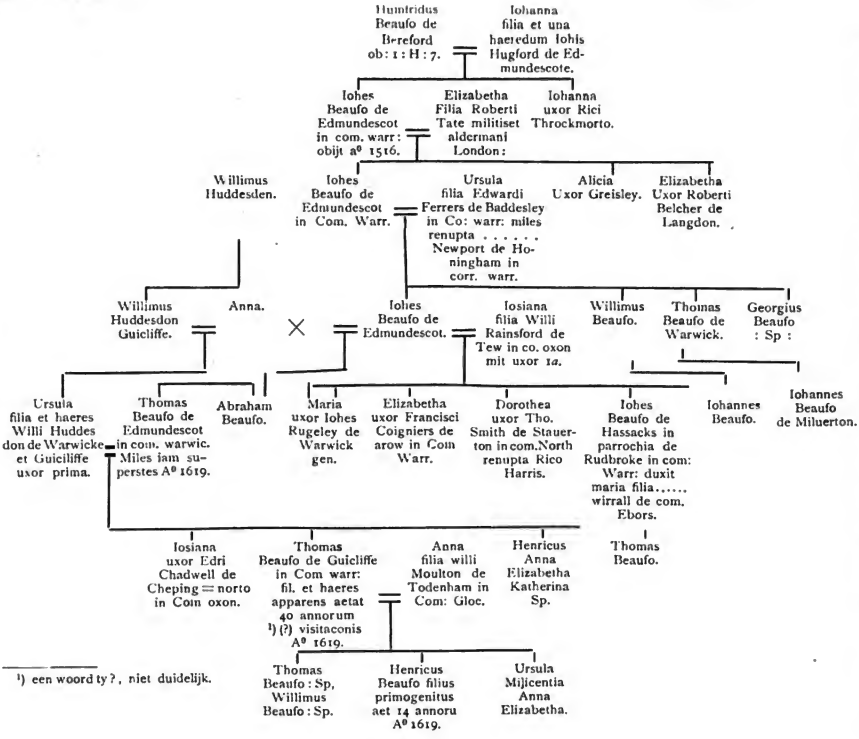

[1]) een woord ty ?, niet duidelijk.

This Discent of the auntient and generous family of Beaufou of Edmondescott in the Couhty of Warrwick with the Coat Creast and Quarterings as they are thus marshalled are entred in the visitation of the said County of Warrwick made in the year of our Lord God 1619 fol. 5v. &c remaines in the office of Armes.

London. Jta Testor (get.) WITTIS RYLEY LANCASTER.

Digitized by Google

1751 was geboren en in den Haag overleed en de dochter was van *Johannes van der Vin* en van *Maria van Thiel* (uit Heusden).

Zij wonnen o.a. een zoon *Vincent van Gogh*, geb. te 's Gravenhage 11 Februari 1789. Hij studeerde in de theologie, werd predikant te Ochten 17 Maart 1811, te Benschop 13 October 1816 te Breda 10 Nov. 1822, in 1829 de eerste predikant bij de Kon. Milit. Academie aldaar, in 1853 emeritus en overleed te Breda 7 Mei 1874. Te Amsterdam was hij 3 Maart 1811 gehuwd met *Elizabeth Huberta Vrijdag*, geb. te Rotterdam 27 April 1790, overl. te Breda 9 Maart 1857 en de dochter van *Hendrik Vrijdag* en *Johanna Wilhelmina van Velzen*.

Uit dit huwelijk sproot *Ds. Theodorus van Gogh*, geb. te Benschop 8 Februari 1822. Deze werd kandidaat in Gld. 1846, was eerst hulpprediker te Middelburg en werd predikant te Zundert 1 April 1849, te Helvoirt 5 Febr. 1871, te Nuenen en Gerwen 13 Aug. 1882, overleden 26 Maart 1885. Den 21 Mei 1851 huwde hij met *Anna Carbentus*, bij wie hij een zoon verwekte:

Vincent Willem aan Gogh, de bekende schilder, geb. te Zundert 30 Maart 1853, in 1890 te Anvers-sur-Oise op 37jarigen leeftijd overleden.

* * *

Een andere zoon van *Vincent v. G.* en van *Elisabeth Huberta Vrijdag* was:

Willem Daniel van Gogh, geb. te Benschop 25 Sept. 1818, Rijksontvanger bij de belastingen, overleden te Vaals 4 Dec. 1872. Deze huwde te 's Gravenhage 25 April 1855 met *Magdalena Susanna van Stockum*, geb. te 's Gravenhage 11 Maart 1828, overl. te Maassluis 23 Januari 1904, dochter van *Willem Jacob* en van *Theodora van Kempen*.

Dit echtpaar won twee kinderen, t.w.:

Elisabeth Huberta Vincentia van Gogh, geb. te Krommenie 13 Sept. 1859, den 10 October 1889 te Amsterdam gehuwd met *Dr. Henri Jacques Marie Boonacker*, geb. te Wageningen 8 Aug. 1860, officier van gezondheid, daarna arts te Maassluis en thans te Leiden.

Willem Jacob van Gogh, geb. te Krommenie 18 Sept. 1863, echtgenoot van *Anna Maria Kaulbach*, de bekende schrijfster, bij wie vijf kinderen, waarvan één overleden.

* * *

Digitized by Google

Een derde zoon uit het reeds genoemde echtpaar *v. G.-Vrijdag* was *Cornelis Marinus van Gogh*, geb. te Breda in 1824. Deze stichtte den bekenden en geachten kunsthandel onder die firma te Amsterdam. Sinds verscheidene jaren had hij zich wegens een ernstige ziekte aan de persoonlijke leiding van deze zaak moeten onttrekken en overleed te Leiden 3 September 1908, een weduwe *J. Franken* met drie kinderen nalatende, waaronder *Vincent van Gogh*, den bekenden kunstkenner te Amsterdam, opvolger in de zaak zijns vaders. Deze *Vincent* overleed te Nunspeet, waar hij reeds geruimen tijd werd verpleegd, op den 25 Aug. 1911, oud ruim 45 jaren. Hij was gehuwd met *C. E. Gijsberti Hodenpijl* (die hem overleefde), dochter van *Lambertus Paulus* en van *Maria Françoise de Groote*.

* * *

Een vierde zoon zal nog geweest zijn *Johannes van Gogh*, gepensionneerd vice-admiraal, ridder der Milit. Willemsorde en van den Ned. Leeuw, in den ouderdom van 68 jaar op den 12 Aug. 1885 te Helvoirt overleden.

Nav. LXI, 270, 407, 480.

Dapifer.

»Barthout Dapifer, heeft in 't jaar 1156. ten tijde van Diderik de VII. Grave van Holland, de opene brieven, rakende de permutatie van de Kerkelijke saken, mede geteykent«. Simon van Leeuwen, *Batavia illustrata*, 's-Grav. 1685, 2de stuk, fol. 1195.

Amsterdam. H. J. SCHARP.

Nav. LXI, 480—485.

Van der Merwede—Van den Poel.

In Simon van Leeuwen's *Batavia illustrata* ofte Oud Batavien, vervattende de verhandelinge van den Adel en Regeringe van Hollandt, 's-Gravenhage, 1685, fol. lezen wij, 2de stuk, fol. 1006—07:

»Daniel van der Merwede, Ridder, vermelt anno 1326. stierf anno 1341. en schijnt een broeder gehad te hebben met namen Claas van der Merwede, Ridder. Daniel voorsz. liet na

Daniel van der Merwede . . . . . .

Dirk van der Merwede . . . . . .

Digitized by Google

Floris van der Merwede . . . . . .
Willem van der Merwede . . . . . .
Jan van der Merwede . . . . . .
N. van der Merwede . . . . . .

Alyd van der Merwede, was Boele van Willem de IV. Grave van Hollandt, die anno 1345. bij Staveren doot bleef, nalatende bij deselve een sone, die genaamd wierde *Daniel van den Poel*, Ridder, wierd anno 1408. van de Luykenaars verslagen, seer out sijnde, en nalatende vier sonen, als *Gijsbert van den Poel*, *Dirk van den Poel*, *Jacob van den Poel*, Ridderen, en *Clauwert van den Poel*, Castelein van Geertruydenbergh. *Jacob* voorsz. hadde een soon genoemt *Gooswyn van den Poel*, die anno 1412. getrout was met Geertruyd van Dorp, dogter van Dirk van Veen, en Hadewy van Dorp, en wan een sone *Dirk van den Poel*, welke stierf sonder klnders; en werd mede nog vermelt *Jan van den Poel*, van dewelke den voorsz. *Daniel van den Poel*, Overgrootvader was. Hij hadde te wijve Elisabeth, Bastard dogter van Willem. Heer van Abcoude en Wyck, en hadden kinders«.

Hetzelfde vermeldt Jacobus Kok in zijn *Vaderlandsch Woordenboek*, Amsterdam, 1790, deel 23, blz. 44.

Voor de geschiedenis en de genealogie der machtige Heeren van der Merwede raadplege men:

Zuid-Hollandsche Volks-Almanak, 1839, 49—70;
Nederlandsche Kunstbode, 1880, 361;
Katholieke Illustratie, XXII, 275, 286;
Maandblad de Nederlandsche Leeuw, XI, 68;
Algemeen Nederlandsch Familieblad, 1886, 76, 105;
Revue Numismatique Belge, 2de S. II 165, 407; 1855, 347;
Navorscher, 1864, 187;
Tijdschrift voor Noord-Brabantsche geschiedenis, II. 61, 73;
Oud-Holland, 1900, 95;
Geïllustreerd weekblad Buiten, 1907, 294.

Amsterdam. H. J. SCHARP.

Digitized by Google

Nav. LXI., 487.

Geslacht van Eerde.

Het geslacht van Eerde voerde in rood een zilveren halve maan, ook wel in zilver een roode halve maan (als Sloet).

I. .... van Eerde, huwt .... van Vorden, ouders van:
II. .... van Eerde, huwt .... van Buerse, ouders van:
III. Herman van Eerde, heer tot Buerse huwt Judith Mom van Kell, dochter van Johan en Helwich van Eyll, ouders van:
IV. Adriaan van Eerde, heer tot Buerse, huwt Rutgera van Graes, dochter van Joost en Anna van Middachten, ouders van:
1°. Herman van Eerde tot Pleckenpoel onder Winterswijk, huwt Hadewich van Bevervoorde, dochter van Claas en van Anna van Vorden, ouders van Anna van Eerde, begraven te Warnsveld 4 Maart 1655, echtgenoote van Peter Vincent Ripperda.
2°. Frederik van Eerde tot Pleckenpoel, begraven te Winterswijk 28 Februari 1621, huwt Amanda of Hartlieb von Nehem, dochter van Johan en Dorothea van Galen.
Zij waren ouders van:
a. Adriaan van Eerde tot Pleckenpoel overl. 8 Januari 1683, begr. te Winterswijk, huwt Maria Voss von Aplerbeck, overl. 7 Maart 1686, begr. te Winterswijk, dochter van Johan en van Margriet Wulf van Fuchteln.
b. Agnes van Eerde, echtgenoote van Hendrik Jurriensz van Asbeck.
3°. Judith van Eerde, geestelijke.
4°. Christina van Eerde.
5°. Johanna van Eerde.
6°. Joost van Eerde.
7°. Margriet van Eerde, echtgenoote van Derk Popping.
8°. Derrica van Eerde, echtgenoote van Steven Blankvoort tot Reede.

De burgemeester Albert van Eerde, gehuwd met Fenna Edelinck (geb. 1690, overl. 1761), waarvan het tegenwoordig geslacht van Eerde afstamt, dat mij bekend is, zal vermoedelijk wel niet tot het bovenvermelde geslacht hebben behoord.

C. J. POLVLIET.

Digitized by Google

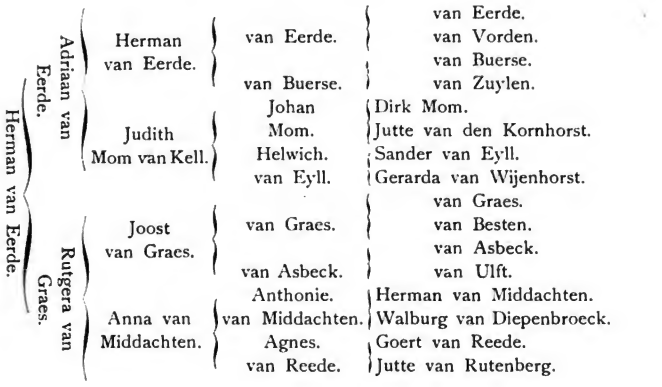

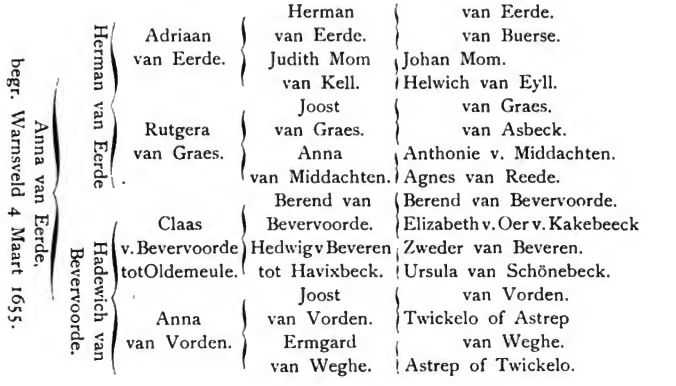

Digitized by Google

Nav. LXI, 487.

Geslacht Gravenhorst.

Dit geslacht, aanvankelijk Grafenhorst, voert in goud een rooden dwarsbalk, beladen met twee zilveren rozen, vergezeld boven van een roode zespuntige ster.

I. Justus Conrad Grafenhorst, geboren te Croppenstadt bij Halberstadt, huwde te Vaals 3 Augustus 1730 Sophia Margaretha Pastor, aldaar gedoopt 9 December 1705, dochter van Lambertus en van Elisabeth Maassen. Hieruit:

II. Peter Gottfried Grafenhorst, geb. Burtscheid 14 Augustus 1733, huwt aldaar 31 Januari 1769 Maria Catharina von Wijler, geb. 25 April 1728, dochter van George en Suzanna Leyendecker, weduwe van Johan Georg Vogel. Ouders van
1°. Johanna Sophia G. geb. Burtscheid 30 Nov. 1767, overl. Suriname 30 Nov. 1821.
2°. Johan Heinrich G., volgt:

III. Johan Heinrich Gravenhorst, geb. Burtscheid 23 Juni 1769, officier der artillerie, later planter op Curaçao, aldaar overleden 28 Februari 1814, huwde aldaar 10 Januari 1794 Anna Catharina Berch, dochter van Jacob en Anna Sophia Urdaal. Uit hun huwelijk sproten zeven kinderen.
1°. Johan Frederik Waters G. volgt IV.
2°. Anna Sophia G., geb. Curaçao 13 Mei 1806 overl. 's-Gravenhage 1 Mei 1883, huwt Curaçao 15 Maart 1826 Willem Christiaan Heinrich Halverhout, officier van administratie 1e kl. der Marine, geb. 's Hage 19 Jan. 1801, overl. Breda 5 Maart 1867.
3°. Maria G., eerst echtgenoote van L. Thieffry, kapitein der West-Indische Jagers, daarna van Casper Lodewijk van Uijtrecht, gouverneur van Curaçao (1842—45.)
4°. Jacob Bennebroek G, volgt IVbis.
5°. Geertruda G., echtgenoote van C. H. Bilgen, kapitein der West-Indische Jagers.
6°. Henriëtte G.
7°. George Cornelis Berch G., volgt IV ter.

IV. Johan Frederik Waters Gravenhorst, geboren Curaçao omtrent 1800, gezaghebber op Aruba, huwde Maria Elizabeth Croes, en was daarbij vader van:

Digitized by Google

1°. Johan Henry Waters G., geboren 1833, lid van het hof van Justitie op Curaçao, aldaar overleden Augustus 1909, gehuwd met Elisabeth Bennebroek Gravenhorst, dochter van Jacob en Welmoet Nagel, nader te vermelden, overleden op Curaçao 3 October 1896.

2°. Frederik Bennebroek G.

3°. Johan F. W. Gravenhorst, geboren omtrent 1838, 1e Luit. der Infanterie, gedetacheerd in West-Indië, overleden in 1861.

4°. Anna Catharina G. echtgenoote van Alexander de Hoffman.

IVbis. Jacob Bennebroek Gravenhorst, president der rechtbank en gouverneur van Curaçao (1854—56), huwt te Amsterdam omtrent 1825 Welmoet Nagel, geboren 13 Februari 1803, overleden 5 Februari 1866, dochter van Pieter en Elizabeth Stoelman. Hieruit acht kinderen:

1°. Elizabeth Bennebroek G. geb. omtrent 1826, overleden op Curaçao 3 October 1896, echtgenoote van haren neef Johan Henry Waters Gravenhorst bovenvermeld:

2°. Jacob Petrus Clemens Gravenhorst, geb. Curaçao 17 November 1829, havenmeester, ridder Mil.-Willemsorde, overl. Macasser 21 Febr. 1885, gehuwd met C. H. Eschaunier, overl. Weltevreden Sept. 1908.

3°. Lucretia Catharina G, geb. Curaçao, overl. April 1868, huwt Curaçao 4 Juni 1856 Theodorus de Veer.

4°. Henry G., zeevaarder, gehuwd met.... Hellmund.

5°. Willem G., gezagvoerder op Aruba, huwt Weymouth

6°. Elize G. huwt K. H. Koentze, kapitein der Mariniers.

7°. Henriëtte Louise Auguste Cornelie G. overleden 22 October 1903, gehuwd met Edwin Berch Gravenhorst nader te vermelden.

8°. Jacob F. Th. Gravenhorst, echtgenoot eerst van J. C. W. van Valkenburgh, daarna van L. A. Metzel, geb. 1850, overl. 's-Gravenhage 26 Augustus 1911.

IVter. Dr. George Cornelis Berch Gravenhorst, gehuwd met.... Meinertzhagen, waren ouders van:

1°. George Frederik Berch G, adjunct-commies aan het departement van Waterstaat, overleden vóór 1904, 19 Mei 1880 gehuwd met W. S. ten Hagen, wonende te 's-Gravenhage.

Digitized by Google

2°. Edwin Berch Gravenhorst, ambtenaar bij de Staats spoorwegen, overleden vóór 1903, gehuwd met Henriëtte Louise Auguste Cornelia Bennebroek Gravenhorst, dochter Jacob en Welmoet Nagel, overleden 22 October 1903. Uit dit huwelijk sproten:

a. Edwin H. Berch Gravenhorst, veearts te Leerdam, gehuwd te Druten 26 Juni 1901 met Wilhelmina C. Frederiks.

b. Georgine Henriëtte G, geb. 's-Gravenhage 9 Maart 1870, huw. Utrecht 20 Aug. 1891 Adrianus Pieter Hoogesteijn.

Voorts komen nog onderstaande personen van dit geslacht voor.

J. B. Gr. in 1901 controleur der belastingen op Curaçao.

Mej. A. Gr. huwt Henri Samuel Eschauzier te 's Gravenhage, geb. Terschelling 1851, waaruit een zoon, geb. Poerwosari Mei 1892.

Mej. A. C. G. Bennebroek Gr. huwt 's-Gravenhage 11 Maart 1909 K. Tadema.

C. M. J. Bennebroek Gr. geb. van der Linde Schotborgh, bevallen van een zoon 's-Gravenhage 11 October 1909.

Mej. G. W M. Berch Gr, ondertr. 's-Gravenhage Juni 1910 B. van Warmelo.

Jeanne Frédérique Gr. huwt Eugène Frederik Gustaaf Harloff, gescheiden 17 October 1899.

C. E. Gr. huwt O. B. Maal, ouders van een zoon, geb. W.-Indië 10 Sept. 1910.

W. I. H. B. Gr. huwt Dorothea Elizabeth Gaerste, ouders van eene dochter geb. Curaçao Jan. 1911 en van een zoon geb. Aug. 1912.

C. J. POLVLIET.

Nav. LXI, 487, 536.

Wel is bij ons sedert lang de *ovaalvorm* voor het schild der gehuwde vrouwen gebruikelijk, doch wanneer men de werken over wapenkunde raadpleegt dan blijkt daaruit, dat het eigenlijk dezelfde vorm als die van den man, ofwel de ruitvorm behoort te wezen.

Zoo vindt men in »La Sience de la Noblesse ou la nouvelle metode du blason« par le Père C. F. Menestrier, te Parijs in

Digitized by Google

1691 uitgegeven bij Etiene Michallet, dat de ruitvorm die is van de schilden der ongehuwde vrouwen; die der gehuwde zijn *partis* of *accollés*, terwijl de ovaalvorm door de Italianen, vooral de geestelijken, wordt gebezigd.

In de »Cours abrégé de blason« par Joseph Martin Docteur ès-lettres etc., te Parijs in 1824 uitgegeven bij Pillet ainé, wordt de ruit vermeld als de vorm van het schild der ongehuwde vrouwen, weduwen en vrouwen van hooge geboorte gehuwd met gewone edellieden. In de »Grondtrekken der Nederlandsche Wapenkunde« door Mr. L. Ph. C. van den Bergh, uitgegeven te Leiden bij S. en J. Luchtmans in 1847, wordt gezegd, dat voor vrouwen het schild ruitvormig is, maar dat als het wapen van man en vrouw op één schild naast elkaar geplaatst wordt, het schild den vorm voor mannen gebruikelijk behoudt.

In een werkje getiteld »Eléments généraux du blason« te Parijs bij L. Turgis uitgegeven in 1862 of iets vroeger, wordt als vorm van het schild van ongehuwde en gehuwde vrouwen de ruit opgegeven en het ovaal als die van den Italiaanschen adel.

Sp. o. O., 13 Jan. 1913. VAN HOEVELL.

Een mijner familieleden kwam onlangs in het bezit van een zware eikenhouten kist van bescheiden afmetingen en van dubbele sloten voorzien, (waarschijnlijk een geldkist of dienende tot opbewaring van kostbaarheden).

Het deksel der kist was voorzien van het familiewapen en den naam

»Hester Hodenpijl«

jaartal 1727.

en daaronder de letters

P. E. N.

Nu is in dat jaar 1727, Hester Hodenpijl, onze stammoeder, in het huwelijk getreden met Paulus Gijsberti, waaruit de Gijsberti Hodenpijl's zijn ontstaan en nu is de vraag of middels uw blad ook kan opgehelderd worden, wat die 3 letters: P. E. N., blijkbaar initialen, beteekenen.

A. K. A. GIJSBERTI HODENPIJL.

Van Andel.

Hugo van Andel, geb. le Brielle, huwde in 1722 Elisabeth

Digitized by Google

Poortermans. Wie kan mij iets naders mededeelen omtrent hunne ouders?

Kluit.

Cornelis Kluit, geb. in 1676, huwde in 1712 Adriana Copper. Hij was de zoon van Hendrik Kluit en Alida Troost, omtrent wie nadere bizonderheden zeer welkom zullen wezen.

Van Baalen.

Dr. Cornelis van Baalen, geb. te Rotterdam, huwde te Assen in 1807 (?) Wilhelmina Cornelia Hofstede.

Wie waren zijne ouders en grootouders?

Amsterdam, Maart 1913. J. F. VERSTER.

In 't bezit van eene vrij groote ijzeren haardplaat, hoog 1.15 M., breed 1 M., zou ik gaarne willen weten, aan wien het daarop voorkomend wapen toebehoort.

Het wapen stelt voor 5 paarden in matigen draf en 4 maal twee gekruiste sleutels. Kopstuk met rijk versierden helm met veeren. Het jaartal is weggebrand. Volgens overlevering van vóór 1688.

's Hage. P. WELLENBERGH.

ONDER DE STUDEERLAMP.

De Stichter van Hollands Zuid-Afrika Jan van Riebeeck door Dr. E. C. Godée Molsbergen.

Amsterdam. — S. L. van Looy — 1912.

(Prijs ingenaaid f 3.—. Gebonden f 3.75).

In onzen tijd, waarin de belangstelling voor »Hollands Zuid-Afrika« zoo levendig wordt en we Groot-Nederland's invloed liefst zoo groot mogelijk willen maken, verdient dit nuttige werk wel bijzonder de aandacht onzer lezers.

Het is niet zoo zeer de geschiedenis van Jan van Riebeek, die bekend genoeg is, al worden we in dit boek nog tal van bijzonderheden gewaar, die tot nog toe vrijwel onbekend waren, die ons interesseert, maar wel vooral in hoofdzaak het stukje Neder-

Digitized by Google

landsche koloniale geschiedenis, dat ons geboden wordt, en dat we niet genoeg kunnen roemen.

De schrijver heeft en geeft den juisten kijk op den loop der dingen en behandelt die van het tegenwoordige, juiste standpunt van geschiedopvatting: de oeconomische verhoudingen, de maatschappelijke toestanden dier tijden in Zuid-Afrika en het moederland, het standpunt der Culturgeschichte en dat is zeer te waardeeren.

De talrijke platen en portretten, die mildelijk in het werk zijn verspreid, en keurig van afwerking zijn, maken het wel aanlokkelijk, ze zijn ontleend aan schilderijen, archiefstukken etc., zooals de eigenaardige afbeelding van de Hollandsche factorij op Desima, die eenigszins anders voorkomt in het boek van J. H. Levyssohn, Bladen over Japan; verder vestigen we in 't bijzonder de aandacht op een briefsteen uit de Tafelvallei (1632), en een Kaapschen Erfbrief uit de dagen van Jan van Riebeeck.

Naar den titel te oordeelen lijkt het werk bestemd voor een beperkt publiek, slechts voor hen, die voor Riebeeck en Zuid-Afrika iets voelen, maar deze veronderstelling is ons na lezing onjuist gebleken, het boek is door een deskundige geschreven, die zijn taak zoo ruim mogelijk heeft opgevat, en dien we gerustelijk als voorbeeld mogen stellen van goede koloniale-geschiedschrijving en we mogen dit te meer op prijs stellen, omdat we op dit gebied en van die zijde belicht nog zoo weinig hebben, hierin ligt ons inziens de groote waarde van het werk; alsmede in den nieuwen band, die hiermede weer wordt gesmeed tusschen Hollandsch Zuid-Afrika en het moederland.

Allen, die iets voelen voor de belangen van Groot-Nederland, en dat zijn onze lezers niet het minst, dienen dit boek in hun bezit te hebben.

Onze oude boerenhuizen.

tachtig schetsen van boerenhuizen in Nederland, door Herm. van der Kloot Meyburg, met een voorrede van Prof. Henri Evers. 2de herziene druk.

W. L. en J. Brusse — Rotterdam — 1912.

»Het eenvoudige landelijke architectuurtype, de oude boerenwoning, heeft groote belangstelling en waardeering ondervonden«,

Digitized by Google

dit mag wel het motto zijn van deze prachtuitgave; waarin verschillende oude boerenwoningen van ons land zoo karakteristiek en juist zijn weergegeven. Het vormt een waardig pendant van »Onze oude dorpskerken« van denzelfden schrijver, maar nog treffender door zijn eenvoud.

Welk een keur van typen heeft de schrijver bijeengezocht, en hoe mooi heeft hij ze doen uitkomen en hoe zuiver toegelicht! Dit is een werkje, dat ook den uitgevers alle eer aandoet.

G. F.

De Nieuwe Gids.

Maandschrift voor Letteren, Kunst, Wetenschap en Wijsbegeerte, 27ste Jaarg., Afl. 12, Dec. 1912. 28ste Jaarg., Afl. 1—3, Jan.—Maart, 1913.
N. V. Electr. Drukkerij Luctor et Emergo. — 's Hage.

Nijhoff's Index, op de Nederlandsche periodieken van algemeenen inhoud. No. 40 (3e Jrg, No. 12). Dec. 1912.
's Hage. — Martinus Nijhoff.

Taxandria. Tijdschrift voor Noord-Brabantsche Geschiedenis en Volkskunde 19de Jaarg., Afl. 9—10.
Gebr. Juten — Bergen op Zoom. — 1912.

Driemaandelijksche bladen, uitgegeven door de vereeniging tot onderzoek van taal- en volksleven. 12de jaarg. No. 5—4.
H. H. Fongers. — Uithuizen.

Der Deutsche Herold,

Zeitschrift für Wappen-. Siegel- und Familiënkunde,
Verein. Herold, Berlin. Nr. 7—11. 43 Jahrgang. Juli—Dec. 1912, No. 1—2, 44, Jahrg. Jan.—Febr. 1913.

Archiv für Stamm- und Wappenkunde.

13 Jahrg. Nr. 1—9. Juli—Dec. 1912. Jan.—Maart 1913.
Gebr. Vogt, Papiermühle.

CORRIGENDA.

Op pag. 446 regel 20 v. b. staat *maken*, moet zijn *werken*, op pag. 534 in Noot 2) staat *v. Nadele*, moet zijn *v. Gadele*.

Digitized by Google

REGISTER.

A.

A trouwen, Met de Grieksche, 109.
Abdoel, Senep, 552.
Adelborstenlied, 143.
Advanturiers, 181.
Aelmoes wech gegeven, om Gods willen in, 274.
Aengetelt, 280.
Aenzeesteden, 186.
Aernemse dieamanten, 276.
Aerssens v. Sommelsdyck, 326.
Aeswyn, v. 407.
Affgetogen, 274.
Afkortingen. Vraag naar, 516.
Afscheid aan de Franschen, 31.
Agnietenklooster te Arnhem, 138.
Ainberg, 434.
Aken, Claes en Heyn van, 443.
Akkerwonde, 443.
Alard, 141.
Alba, Alva, 228.
Albrecht, Hertog, 307.
Album Amicorum van Jan Gijsbert Thierry de Bye, 528.
Alegaert, 275.
Alfoeren, 498.
Algiers, Een Nederlander, slaaf in, 456.
d'Alix, 197, 199.
Allan, Beschrijving van Haarlem, 85.
Allard, 252.
Allemans, 181.
Allemanshoer, 181.
Alliantie-wapens, 536.
Almanaxhuysgen, 276.
Almkerk, 255.
Aloë, Gezelschap De, 130.
Alrichs, 446.
Alvarez de Toledo, 227.
Ambacht van 't dorp, 2.
Ambassadeurs te Amsterdam, Moscovische, 51.
Ambassadeurs te 's-Hage, Moscovische, 53.
Ambten, 27.
Amerika, Nederlandsche Lectoraten in, 456.
Amersfoort, Archief van, 140.
Amersfoort, Aanteekeningen uit de oude Registers van, 164.
Amersfoort, 262, 418.
Ampzing. Beschrijving en Lof der stad Haarlem, 91.
Amstelsvreugd, 283.
Amsterdam, v. d. Vijver's Geschiedk. Beschrijving van, 90.
Amsterdam, Beursinwijding te, 90.
Amsterdam, Kijven als de viswijven te, 186.
Amsterdamsch volksgeloof, 34, 451, 568.
Amsterdam, Nieuw, 200, 201, 251, 442.
Amsterdam, 9 Sept. 1664. De overgave van Nieuw-, 413.
Anacharsis, 65.
Anagram. Een eigenaardig, 454.
Andreae, 302, 562.
Anne of Geierstein, Scott's, 20.
Antommarchi, 87.

Digitized by Google

Anthony-gasthuis te Leeuwarden, 311.
Anthonius, de heilige, 54.
Archivalia uit Italië, 502.
Arkstée, Nijmegen, de oude Hoofdstad der Batavieren, 68.
Arm, Met roeyen in den, 183.
Armagh, 295.
Armoede, Hard parssende, 276.
Arremoede, 188.
Assendelft, v. 91.
Atroche, 185.
Ausbach, 312, 562.
Azémar, 87.

B.

Babock, 179.
Bacchus, 65.
Baden, v. 301.
Baden, 440.
Baltaille, de, 203.
Balineezen, 498.
Balijne doos, spiegel, 279.
Baly, 548.
Bancqueront, 280.
Bangicheyt, 180.
Banjoewangie, 544.
Baptiseren, 184.
Baracken, 194.
Barante, de, 17.
Bargeins, Ds. 227.
Barkstein, 435.
Barmermeer, 262.
Barnende Wassekeerse verkocht, Bij, 181, 510.
Barnetel, 187.
Barras, 101.
Bas, de, 542.
Basiliskus, 103.
Bast, de, 183, 534.
Bataafsche Republiek, Extract uit de Resolutiën van den Agent der Nationale Opvoeding voor de, 76.
Bataafsche Republiek, Aan den Agent der Nationale Opvoeding voor de, 77.
Baten, 282.
Batingen, 441.
Beaufou, 575.
Becleppen, 68.
Bedde, 178.
Bedelbrock, 187.
Bedelaers, De, 102, 192.
Bedstroo, 189.
Beerendaalder, 281.
Begraafplaatsen, De Arnhemsche, 133.
Begrafenissen in de stad en het schependom van Arnhem, Register der, 159.
Beklag, Rekest van, 75.
Belezingen in 1592 te Medemblik, 247.
Belblaeckers, 275.
Bellegarde, de, 504.
Bellona, 58.
Belofte maakt schuld, 278.
Beloften, 183.
Benneties, 281.
Bentinck, Vroedmeester, 7.
Bentinck v. Boekhorst, 557.
Bentivoglio, 490.
Bergenhusenermeer, 262.
Berongen, v. 270.
Besteecken, 191.
Besemstuyver, 191.
Besicht, 277.
Besyen en mach, Die men niet, 273.
Bet ende bult, 183, 274.
Beukelsz, 160.
Beverwyck, v. 65, 66.
Beyeren en zijne hofhouding, Inlichtingen omtrent Jan van, 443, 465.

Digitized by Google

Beyeren, Margriet, v. 443.
Beyeren, Jacoba van, 564.
Bianchi, 100.
Bibliothecaris, De, 125.
Bicker, 106.
Bicleppen, 68.
Bierbijter zijn, Een, 244.
Biercoppen, 273.
Biertgen, 178.
Biertgen willengaen, Om een, 274.
Biervliech, 186.
Biklauwe, 68.
Bilderdijk, 432.
Billetten, 30.
Billegatje, 188.
Binneneercken, 191.
Blaauw, 234.
Bladen, Driemaandelijksche, 48.
Bladinge, 279.
Blaen-cool, 184.
Blaker, Een Hoorenburgsche, 276.
Blauw, 107, 111.
Blauwe bloemen, 107, 112.
Blauwe boodschap, Een, 107.
Blauwe boodschap, 244.
Blauwe bisschop, 112.
Blauwe conciliën, 112.
Blauwe Pijp te Haarlem, De, 161.
Blekking, 253.
Bleumorante, 270.
Blin-Blin, 548.
Blitterswyck, 439.
Bloenaden, 191.
Blok, 17.
Bloocken, 178.
Blücher, 100, 560.
Blya, 443.
Bocraen, 276.
Boeckeraen, 276.
Boegineezen, 498.
Boekdrukkunst, 160.
Boekwerk gevraagd. Titel van een, 68.
Boerhaave's woning te Leiden. 84.
Boers, 507, 541.
Boetzelaar, 438.
Boewono, 551.
Bogiet, 273.
Bok, Thet Oera Linda, 457.
Bolsward, 433.
Bolworm, Hij is een, 106.
Bolwurm, 106.
Bommen, De, 160.
Bonaparte in Liedjes logogryphisch beschouwd, 148—154.
Boniez, 196.
Boockles, 312.
Boogaerd, 26.
Boomgaertman, 274.
Boomkamp, 114.
Boomsuyexemem, 182.
Boon in een brouwketel, Als een, 244.
Bordueringe, 278.
Bordeeltge, 182.
Bordeelmolen, 182.
Borchgraven, 537.
Borgia, Grafschrift op Lucretia, 114.
Borsejagen, Den officier een boete in zijn, 185.
Borgonsche Cruysen, 274.
Borsttreminekens, 280.
Borstel, zilveren, 191.
Bosboom-Toussaint, Mevr. 19.
Boschuysen, v. 457.
Boschetdief, Boschettendieff, 178.
Bostel, 277.
Bosselken, 273.
Both, 225.
Botteleya, 280.
Bouhereau, 293.
Boutheugel, 275.
Boutonneezen, 498.
Bouwen, 181.
Boyaren, 53.
Brandaris, 36.
Brantsteene, 277.
Braets, 278.
Brat-schorlekleed, 277.

Digitized by Google

Brat overtogen, met, 277.
Brats, 189.
Brayonen, 274.
Breda, 83, 140.
Brederode, v. 457, 461.
Bremmende, 180.
Breukelen, 424.
Breuken, tiendeelige, 160.
Briefsbode, 278.
Brieven uit het jaar 1747. Twee, 429.
Broehuizen, 407.
Brooklyn, 418.
Brunswijk, L
Brug, De Deensche, 453.
Brunswijk-Wolffenbuttel, 443.
Brussel, 560.
Brutus, 38.
Bruy, 184, 185, 190.
Bruyt, 183.
Bucelinus, 310, 502.
Buchel, 90.
Buddhisme in Japan, Het, 175.
Buerschap, 187.
Bult, 274.
Burg, 50.
Burgerlijke stand, 157, 158.
Burton, 87.
Bynkershoeck, v. 49.
Bytel, 128.
Buyckcussens, 273.
Buysmandtgens, 275.

C.

Cabas, 278.
Cabassie, 280.
Cabbeljau, 24.
Cabinette, 277.
Caechwaterschuytgen, 277.
Caemenet, 279.
Cadettenlied, 142.
Cajantbehangsel, 284.
Callen, 273.
Calmincke, 284.
Cambier, 408.
Camertgen, 180.
Cameloth, 187.
Canefas, 276.
Canis, 270.
Cannonnier, 195.
Capelle, v. d. 547.
Cappe de Vaer, de Veer, 279.
Capucyn, 181.
Caricatuurportretten, 62.
Caritides, 62.
Cartabella, 186.
Cartabelleken, 180.
Casuarishoer, 187.
Catho, 17.
Catholique, Le, 227.
Causescepper, 67.
Cerberi, 58.
Ceremoniëel, 193.
Chabon, 504.
Chalons, 196.
Chaudron, 26.
Charleroi, 100.
Chassinet, van 1863, Versje op een, 569.
Chassoir, 187.
Cimbellen, 181.
Cirkel, De Quadratuur van den, 516.
Chirurgijns, Amsterdamsche, 253.
Chouet, 294.
Claever canefas, 276.
Clappecluysemaker, 177.
Cledinge, Habyt ende, 187.
Cleermakerstaeffel, 178.
Clerck of een bruy, 184.
Clercq, de, 253.
Cleve, 227.
Cleyn Clavecimbaaltge, 189, 190.
Cleyn syde, 14 el, 276.
Clickers, 277.
Cloene, 279.

Digitized by Google

Cloopscheentjes, 280.
Cloots, 349.
Cnoppeldouck, 177.
Cochins, 552.
Coehoornstraat te Arnhem, 135.
Coenties Slip, 200.
Coesvelt, v. 441.
Coggil, 190.
Colier, 273.
Colloneis, 237.
Colnerderoy, 273.
Comines, de, 18.
Commandanten, 235.
Compagnie, West-Indische, 413.
Concordus, 25.
Confitner gerridon, 281.
Connecticut, 420.
Conrart, 204.
Contenantiën, 179.
Conynen, 277.
Coolen, 276.
Cooltge vuer in 't hemt, Een, 182.
Cop gequelt, Met de, 181.
Cornelisz, 51, 160.
Cortlandt, v. 200, 252.
Coster, Laurens, 58.
Cosyen, 91.
Cothen, 41.
Coulertgens, 234.
Couwenhoven, v. 251.
Cox, 294.
Craemstooffven, 279.
Craeyster, 179.
Cram(p) ringen, 274.
Craprood, 277.
Craw(bb)elaer, 280.
Crayer, 178, 182.
Cregier, 200.
Cruysen, Borgonsche, 274.
Cruyt, Quael, 188.
Cryptography, 131.
Curaçao, 414.
Cuseren, 189.
Cussenbuyl, 275.
Cusselbuylkens, 273.
Cuyper ofte Cleynwerckmaecker, 183.
Cyter, 273.

D.

Daegspak, 274.
Dagen, Van lang vervlogen, 224.
Dageraet, 186.
Dalen, Geschriften van V, 250.
Dam, De Jagers van v. 144.
Dam (Amersfoort). Genealogische aanteekeningen, betreffende de Familie v. 260, 316.
Dansen, Op den mantel, 154, 245.
Dansje leggen, Een, 180.
Dapifer, 270, 407, 480.
Dashorst, v. 231.
Debicksnyder, 182.
Deeg = pleizier, 110, 111.
Deensch te leeren, Handleiding voor Nederlanders om, 68.
Degrelle, 231.
Dekso, 555.
Delfland, Aan Bailluw en Welgeboore Mannen van, 14, 70, 72.
Delfland. Extract uit het Keuren Electieboek van Bailluw en Welgeboore Mannen van, 73, 74.
Delft, 1, 3, 85.
Demade, 227.
Demonstratie, 304.
Depeche, Le, 231.
Dessais, 547.
Destouche, 549.
Detouche, 544.
Deumtje, Een plaatselijk, 452.
Deuren, 275.
Deuverden, v. 325.
Deuvik, 113.
Deuviken, 111.

Digitized by Google

Devick, 183.
Devilliers, 26.
Diamanten, 276.
Dichters. 1912, Het jaar der, 223.
Dirdjo, 551.
Diepholt, v. 437.
Diepo Negoro, 493, 549.
Diesack, 179.
Diessen, v. 39.
Dirckx, 35.
Dirdjo, 551.
Djagirs, 553.
Djayangangs, 553.
Doblet, 246.
Doelen, De Nieuwe, 53.
Doerak, 157, 445.
Dominieeswerk, Geen, 188.
Donker Curtius, 135, 137.
Doodenboeken te Arnhem, 150.
Doodverve, 190.
Doofstommen te Groningen, schoolgebouw voor, 92.
Doornbosch, de Oranjegezinde Vroedvrouw van Schipluyden, Geschiedenis van Anna, 1, 5, 12, 13, 70, 76.
Doornsteelde, 304.
Doppen, 280.
Dordrecht, 83.
Dorp, v. 246, 322.
Dourak, 157, 445.
Draagpenning van 1813, Een, 516.
Drancksynde, By, 186.
Drebbel, 160.
Drogeldoucken, 273.
Droit Divin, 59.
Drommels op uw hert, 187.
Dropshebbende, 274.
Drossete, Drotzete, 407.
Drost, Droste, 55, 61, 407.
Druczete, Druste, Drussaet, 407.
Dubuisson, 549.
Ducaton, Halffe Moorsche, 275.
Ductor, 130.
Duivel en zijn bijnamen, over den, 109, 113.
Duyn, 6.
Duisternis tot licht, Door, 222.
Duym, Onder den, 188.
Duyvel int lyff, 181.
Duyvel, Spuyten, 418.
Dyk, v. 1.
Dysborg, 509.

E.

Eberstein, v. 438.
Eelkema, 92.
Eemnes-binnen. Voorportaal der Ned. Herv. te, 453.
Eendracht, de, 423.
Eerlyck, 278.
Egmont, v. 271, 228.
Egyptenaren, 133.
Eigendom in Nieuw-Amsterdam. De eerste overdracht van, 200.
Eiland, Lang, 415.
Eiland, Staten, 416.
Electie-boek van Delfland, 3.
Emblemata, Moralia, 35.
Emblemata, Zacharias Heyns', 35.
Emptmansberg, 438.
Emstel, v. 311.
Erfkokenmeester, 480.
Eschenbach, 434.
Espergens, Vraag naar de beteekenis van, 571.
Esselickerwoude, 128.
Essentie, 281.
Esseveld, 3, 74.
Etat-civil in Frankrijk. L', 158.
Europa, 100.
Eusebius-kerk te Arnhem, St. 134.
Ewsum, v. 304.

Digitized by Google

Exerceren, 190.
Extract uyt de Resolutiën der Vergadering van de Gecombineerde Commissie aengesteld ingevolgen extract uyt de Decreeten der Vergadering van de Provizioneele Representanten van 't Volk van Holland, dato 5 October 1795 en Publicatie, 12 dito 1795, zoo uyt de Municipaliteit van Schipluyden, Hoo denpyl, St. Maartensregt en 't Ambagt van 't Dorp als de stemgerechtigde Burgers, 13.
Extract uyt de Resolutiën der Gecombineerde Commissie aangestelt ingevolge Publicatie, d.d. 12 Oct. 1795, conneerende de Vroetvrouw te Schipluyde, dd. 17 November 1795, 13.
Eyck, Joh. v., 160.
Eyens, 279.
Eyeren, De Basiliskus-, 103.
Eylers, 545.

F.

Facheux, 62.
Falbala, 281.
Falck, 557.
Familieschandaal tijdens de Bataafsche Republiek, Een, 196.
Faradijne mantel, 281.
Faveurkens, 234.
Feuillemort, 234.
Feller, 230.
Felten, St., 58.
Fertegalyn, 275.
Fielje (Feuille?) morte, 281.
Flapkan, 247.
Floeden, 254.
Floorten, 275, 277.
Flortaen, 277.
Fluwijnen, 279.
Fluwijnkens tot buyckcussens, 273.
Foclet, 179.
Foculetmaecker, 180.
Folmer, 126.
Foocletmaecker, 179.
Forckert, 187.
Forest, de, 417, 418.
Fort, Het, 416.
France, de, 504.
Franchoise-clock, 226.
Fransche tijd, De, 3.
Frauenprisnitz, 436.
Fray-advocaet, 191.
Frederik Hendrik, Prins, 264.
Frederikstad, 262.
Frémicourt, 502.
Freule, 455.
Friderici, 437.
Fusteyn, 276.
Fusteyndrapier, 276.

G.

Gaar koken. Men kan een aap (een ei) in zijn (haar) (n)aars, 244.
Gabaar, gabare, 67.
Gabbe, 67.
Gabben, 67.
Gabberen, 67.
Gabje, 67.
Galénus, 65.
Galg geeslen en de dieven laten loopen, De, 110.
Galg, Loop naar de, 110.
Galway, Galbay, 276, 295.
Gapen, 67.

Digitized by Google

Garbeleerder op 't Oostindisch huis, 182, 510.
Garnobel, 190.
Garde d'Honneur, 1813—1814. De lotgevallen van een, 539.
Gast, de, 431.
Gasthuysbrouck, 187.
Gat vol, Hij heeft alweer syn, 184.
Gebaat worden, 280, 282, 511.
Gebbe, 67.
Gebodeboeken der Groote Kerk en der St. Janskerk van Arnhem, 159.
Gebrant silver, 276.
Gebreckelyck van de steen, 278.
Gecompareert, 184.
Gecrioneert, 281.
Gecrispt lampers, 276.
Gedenckenis, 179.
Gedoodverwde, 275.
Geel, 234.
Geen, v., 507.
Geer, Kaap de, 35.
Geertruids-broederschap, St., 271. 271.
Geflopt ende gesopt, 177.
Gehabiteert, 279.
Gehandt ende getandt, 188.
Gelach, 273.
Gelacht, 278.
Gelaet plegen. Met iemand mal, 188.
Geliette kannen, 278, 279.
Gelitte kannen, 279.
Gelorrendrayde peerden, 182.
Genooddruct, 276.
Gepallert, 187.
Geparelde hemden, 281.
Gepasseert, 190.
Gepopt ofte geboeleert, 184.
Gerack ende gemack, 188.
Gerards, Balthazar, 230.
Gerlach, 493.
Gerrits, 1.
Geryff, 277.
Gesaempt, 279.
Geschichte, Handbuch der Mittel- und Neueren, 488.
Geschiedenis, Land- en Volkenkunde. Tijdschrift voor, 48.
Geschiedenis, Leerboek der oude, 490.
Geschiedenis, Leerboek der Vaderlandsche, 490.
Geschiedkundige opstellen, Nieuwe, 410.
Gesmeert ende gesmult, 189.
Gesontheydt, Schat der, 65.
Gesontheyden, 279.
Gesooden, 279.
Gesopt ende geflopt, 177.
Gewoonelijcker, 277.
Geworpen, 178.
Genootschap, Zeeuwsche, 134.
Gent, 65.
Gelderland. Een lied van, 145.
Geldersche geslachten. Een rijmpje op, 535.

GESLACHTEN.

Aartsz, 23. — Abbott, 484. — v. Adrichem, 529. — Aemstel v. Mynden, 484. — Aertss, 165. — Agimont, 461. — d'Albret, 356. — v. Aller, 269. — Altelaer, 519, 522. — v. Andel, 585. — Andrisen, 166. — Anthusius, 147. — v. Antwerpen, 167. — Appelius, 531. — Arendsen, 168. — v. Asbeck, 580. — Assenbroeck, 260. — Astrep v. Weghe, 581. — Auslee oder Oslac, 363.

v. Baalen, 586. — Baan, 575. — Babtist, 259. — Baddesley, 576. — Bakker, 170, 520. — Bal, 23. — Baltus, 257. — v. Banchem, 22. —

Digitized by Google

Barbrings, 45. — Bart, 22. — de Bas, 473. — de Baviere, 461. — Beaufs de Warwick, 576. — Beauring, 461. — de Bec, 363. — de Bec-en-Caux, 367. — de Bec-Crecpin, 363, 367. — Beckhaus, 521. — Beche, 369. — Becker, 262, 267. — v. d. Beeck, 269. — Beek, 21. — de Beek, 377. — Beels, 531. — Beeldsnyder, 531. — Beets, 117. — **de Beke,** 341. — Bendix, 21. — v. Benkendorp, 571. — Bereford, 576. — Berg, 336. — Berch, 582. — **Berghe,** 173, 268. — **Op den Berghe.** 20, 487. — v. d. Berche, 485. — v. d. Berghe-Trips, 268. — de Berghes ten Essendelle, 260. — Graaf v. d. Bergh, 264. — Bergsma, 170. — Berlijn, 116. — v. Bernevelt, 166, 256, 275. — Besier, 523. — Bessier, 268. — den Besten, 581. — Betmer, 168. — v. Beveren, 21, 471, 475, 581. — v. Bevervoorde, 580. — v. Bevervoorde tot Oldemeule, 581. — v. Beuningen v. Helsdingen, 525. — Beyerman, 529. — Bisdom, 532. — Bils, 256. — Bilgen, 582. — Bisschoff, 116. — Blankvoort, 580. — Blerick, 335. — v. Blesen, 22. — Bleyryck, 335. — Blom, 20. — Bloos, 116. — v. Bodelschwingh, 173. — Boer, 22. — Boessen, 166. — v. d. Bogaert, 22. — Bol, 21. — Bom, 22. — Bongaert, 22. — Boogaert, 22. — Boon, 475. — Boonacker, 577. — Borgen, 169. — Bosch v. Millen, 461. — v. Bosse, 116. — Bot, 258. — Bots, 256. — Bovens, 473. — Brabant, 331. — Braet, 116. — Brande, 22. — Brass, 168. — **v. d. Breggen,** 46. — Brethon, 116. — v **Breugel,** 476. — Breumpsoens, 352. — Brico, 363. — v. Brienen, 532. — Brique-Bec, 363. — Brocx, 172. — Brouwer, 116. — ter Brugge, 531. — de Bruin, 472. — de Bruyn, 23. — v. d. Broeck, 42. — v. Brouwershaven, 22. — v. Breugel-Douglas, 221. — Brunsvelt v. Hulten, 524. — Buckhorst, 260. — Budding, 259. — Budinghen, 352, 372. — v. d. Burcht v. Lichtenberg, 524. — **Burggraaff,** 41, 172. — v. d. Burgh, 22. — v. d. Burgt, 22. — Bueys, Buns, 257. — Busco de Millen, 339. — de Burine, 172. — Burtscheid, 582. — de Bye, 531. — v. Byler, 165, 167.

Cambier, 20, 476. — Cambridgeshire, 364. — Camminga, 21. — v. Campen, 22. — Canne, 461. — Carbantus, 577. — Carlaverock, 210. — In de Caste, 23. — v. Castiliën, 208. — Chadborn, 21. — Chadwell, 576. — Chenel, 477. — de la Chese, 259. — Chester, 403. — Chicester, Chichester, 364. — Claessen, 166. — Clarisse, 486. — Clemensen, 166. — Clenston, Cleynstone, 344, 384. — Clermont, 485. — Cleve, 358. — Cliema, 333. — Cloots, 574. — v. d. Clooster, 269. — Cnock, Cnocx, 21. — Cobham, 344. — de Cock, 41. — Coelemey, 22. — Coeman, 21. — v. Coeverden, 269. — Coigniers, 576. — Cok, 356. — Collard, 171. — v. Collen, 21. — Comans, 23, 117. — Commelin, 472, 475. — Comscliff, 403. — Copper, 586. — Cornelisz, 22. — v. Corstanje, 2. — Cortenbosch, 571, 572. — Costershoek, 21. — Costerus, 21, 472. — Coubere, 116. — Coudere, 116. — Couenhoven, 259. — Cous, 116. — Craandijk, 486. — v. Crayesteyn, 266. — Creyvengers, 532. — Croes, 582. — Cruger, 23. — Cunes, 21. — Cuperus, 531. — Cuthberson, 169.

Digitized by Google

v. Daalen, 116. — Daems, 224. — Daey, 532. — Dakynson, 397. — **v. Dam, Ds. Justus,** 224. — v. Dam v. Leemput, 260. — **v. Dam v. Segwaert,** 266. — v. Dam, 106, 224, 257, 260. — Daniël, 45. — **Dapifer,** 270, 407—480, 578. — Daselaer, 258. — Daw, 397. — v. Deen 525. — Denys, 116. — v. Diemen, 259. — Diepenbeek, 348. — v. Diepenbroeck, 581. — Dierkss, 165. — Dierquens, 22. — v. Diest, 44, 524. — Dirckszi, 24. — v. Dockum, 526. — Doedeyns, 24. — Doer, 165. — v. d. Does, 531. — v. Doeverden, 166. — v. Dolder, 256. — Dolleman, Dölleman, 486. — v. Domselaer, Dompseler, Dompselaer 167, 256, 257. — v. Doorninck, 173. — v. Dorp, 24. — Dorsel, 342. — **v. Dorth,** 174, 268, 269. — Douwer, 257, 259. — v. Dronckelaer, 256. — v. Drunen, 532. — Dryfhout, 474. — Duchemin, 116. — Duer, 256. — Dunelnensis, 366. — Dupeyrou, 116. — Duram, 207. — Duwers, 256 — v. Duverden, 165. — Dyckman, 481.

v. Ebbinge Wubben, 525. — Echt, 330. — Edelinck, 580. — Edmundescote, 576. — Edward I, 383. — Eeckholt, 257. — **Eelkema,** 2. — **v. Eerde,** 487, 580. — v. Eersel, 24, 22. — Edelinck, 580. — **Egeling,** 45. — Egmond v. d. Nyenburg, 22. — v. Emeler, 258. — Engelen, 534. — Engelenberg, 168. — **Engels,** 42, 46, 171. — Endrom, 117. — v. Ense, 269. — v. Epenhuysen, 20. — Eresby, 212, 366. — Ermengarde, 348. — v. Essen, 258. — Eschausier, 584. — Enssels, 371. — Euerts, Everts, 167. — Everwyn Lange, 486. — Everwyns, 532 — v. Eyll, 580.

Fannius, 571, 574. — Fanneau, 574. — Fauquemont, 333. — Felices, 23. — Flandrenois, 393. — Fleron, 450. — Flietner, 473. — v. Fockenbergh, 263. — Franke, 578. — Franssen, 165. — Fransz, 256 — Friezendorp, 169. — Fruter, 532. — Fruyting, 23. — Fuchs, 42. — v. Fuchteln, 580. — Fnieston, 366. — Fynheer, 522.

v. d. Gaegh, 116. — Gaerste, Gaertse, 584. — Gainford, 403. — v. Galen, 580. — Gallé, 531. — v. Gameren, 584. — v. Geen, 485. — **Geet-Betz,** 377. — Geldern, 358. — Geldorp, 24. — v. Gent, 166. — George, 23. — Gerritsz, 23. — v. Gessel, 256. — Ghisbertsen, 166. — Gleser, 23. — v. d. Glyns, 166. — Goch, 575. — Godlieff, 571. — Goeyer, 259. — Goertsen, 166. — **v. Gogh,** 575. — Goodman, 45. — de Goyer, 265. — de Graaf, 524. — v. Graes, 580. — Grafenhorst, 582. — v. Grasveld, 532. — **Gravenhorst-Bennebrock,** 487, 582. — Graver, 23. — de Greeff, 116. — Greisley, 576. — Groetveldt, Groetveldt, 167. — Gronsfeld de Diepenbroick-Impel, 46. — de Groot, 23. — de Groote, 578. — Guienne, 357. — Guigchery, 24. — v. d. Gugt, 24. — Guldewagen, 575. — v. Gulig, 24. — Guygoven, 461. — Gysbers, Gysberts, 166, 533. — **Gysberti Hodenpyl,** 578. — de Gyselaer, 531.

de Haas, 22. — Hack, 23. — v. d. Haer, 23. — Hagens, 24. — Halewyn, Staats v., 116. —Halverhout, 582. — v. Hamel, 170. — Hankes, 481. — de Harcourt, 16, 365. — Hardevelt, 166. — v. Haren, 406. — v. Harlingen, 116. — Harloff, 584. — Hartley, 384. — **Hartman,** 174.

Digitized by Google

— v. Hattem, 470. — Havixbeck, 581. — Hazebrook, 344. — Hazlewood, 45. — Hector, 23. — v. Heeln, 339. — **v. Heek**, 171. — v. Heemskerck, 572. — Heemskerk, 43. — Heers, 332, 459. — Heilwighe, 388. — Hein, 169. — Heinsberg, 358, 379, 461. — v. Hemmen, 116. — Hemmessem, Hemxem, 354. — Hemricourt, 332. — Hendriks, 166. — Hendriksen, 406. — Hennip, 526. — Henny, 23. — Here, 332. — v. Herderen, 254. — v. Herdevelt, Hertevelt, 167, 256. — Herderschee, 475. — v. Hersselen, 572. — Herten, 332. — v. Herckenrode, 339, 463. — **v. Herwarden, Herwerden**, 466. — Hondius v. Herwerden, 468, 469. — v. d. Heyden, 21, 23. — Heylandt, 535. — v. Heyst 116. — v. Herzbergen, 117. — Hidde-Bok, 522. — Hillebrandt, 21. — Hodenpijl, 585. — Hoek, 23. — v. d. Hoek, 522. — Hofstede, 586. — Hofstede de Groot, 520. — Hogerbeets, 263. — Hogeveen, 20. — Hondius, 474, 521. — Hoofd, 20. — de Hooges, 482. — v. Hoogstraeten, 167. — v. d. Hoop, 23. — v. d. Horst, 23. — ter Horst, 170. — Hosselman, 22. — du Hourmelin, 504. — v. Hoven, 23. — de Hoy, 116. — Huddesden, 576. — v. Hulsenbeecq, 22. — v. Hulten, 171. — Hürnius, 22. — Hutchins, 355. — Huygh, 43.

v. Isselmuden, 269, 174. — v. Isselstein, 269. — **Jaarsma**, 487. — Jacob, 21. — Jacobs, 23, 257. — Jacoby, 116. — de la Jaille, 116. — Jans, 166. — Jansen, 482, 523. — Jansz, 21. — Patriarch of Jerusalem, 219. — de Jonge, 531. — Juran, 116. —

v. Kakebeeck, 581. — Kalvelage, 524. — Kaulbach, 577. — v. Kempen, 577. — de Kempenaer, 531. — Kempinck, 534. — v. Keppel, 486. — Kersmaecker, 166. — Kerssenboom, L. — v. Kessel, 358, 370. — Keuchen, 40. — **Keuchenius**, 39, 171. — Kien, 22. — Kiers, 44. — Kivit, 21. — **Kleinhoff, Kleynhoff**, 409. — Klimop, 22. — Klock, 258. — v. d. Kloot, 22. — Klop, 506. — de Kloppert, 22. — Kluit, 586. — Kneesen, 53. — Knuyff, 42. — v. Knuyff, 531. — Kocq, 116. — v. d. Kornhout, 581. — Krayvanger, Kreyvenger, 533.

v. d. Laan, 22. — Lacoudré, 477 — Lacroix, 117. — v. d. Laer, 270. de Lalanne, 527. — Lamsliate, 528. — Lanchaster, 403. — Landberg, Landsberg, 173. — Langdon, 576. — Langelaer, 520. — Langereits, 22. — Lannsey, 257. — v. d. Lare, 388. — Lasourreille, 527. — Laurenborch, Laurenburch, 165, 256. — Laurensen, 524. — Leemans, 21. — Leemputte, 260. — v. Leenwarden, 117. — **Legger**, 40. — Lemmers, 116. — Lenarts, 41. — Lespinasse, 117. — Leyendecker, 588. — Lille, 344. — Lincoln, 365. — de la Linde, 383. — v. d. Linde, 17. — v. d. Linde Schotborgh, 584. — Linden, 371. — de Lindona, 340. — **Linne**, 330. — Lintris, 339, 458. — Litta, 333. — **Logger**, 40. — Looz, 331, 459. — Loth, 520. — Lugtigheydt, 20. — v. Luynen, 23. — Luxembourg, 463. — Lymburg, Limburg, 335. — De Lynde, 214, 341. — v. Lynden, 485. — **Lynne**, 340.

Maal, 584. — Maasbree, 335. — Maassen, 582. — Maertensz, 23. — Maes, 388. — Mala, 117. — Manger, 531. — v. Manshoven, 461. — **Familie Manz**, 45. — de la Marck, 461. —v. d. Marck, 531. — Martenslin-

Digitized by Google

de, 330, 458. — Martini, 531. — Martini Buys, 530. — v. Marle, 473. — Massee, 473. — v. d. Mast, 23. — Meersen, 333. — v. Meeteren, 485. — Meima, 524. — Meinertzhagen, 117, 582. — Menevencis, 366. — Menuekens, 42. — v. Merckenburg, 269. — Merheim, 331. — Mervellie, 117. — **v. d. Merwede,** 484, 579. — Metselaar, 22. — de Mey, 23. — Meyboom, 520. — v. Middachten, 580. — Middelhof, 117. — Miemekar, 337. — „Miles", 337, 338. — **Millen,** 458. — Milverton, 576. — Moll, 45, 117. — Mom v. Kell 580. — v. Montfort 336, 528. — Mommóstegen, 3. — Morgenstern, 168. — La Morthe, 531. — **Mouthaan,** 486. — v. Mulert tot Voorst, 486. — Muller, 23. — Mumerke-lez-Bilsen, 337. — **von Münster,** 173, 270, 407. — v. Munster-Bilsen, 330, 458. — v. Munster auf Meinhövel und Ruinen, 173. — v. Muyden, 531. — Myts, 522.

Nachenius, 174. — Nagel, 583. — Nassiet, 527. — Neale, 117. — Nederhof, 23. — Neeven, 117. — v. Nehem, 580. — Neomagus, 40, 171. — Nepven, 117. — Nesa, 461. — de Neuville, 461. — v. Neuenahr, 40. — Newton, 366. — v. Nieuwenhoven, 40, 71. — Nieuwland, 531. — v. Nivelt, 166. — Nobeling, 21. — Nobachius, 532. — Noman, 406. — Noorinck, 474. — **Op ten Noort,** 532. — v. Noortwyck, Noordwyck, 263. — Normandië, 363. — Normanne, 359. — v. Nyvelt, 166, 258.

Obbens, 471. — Obreen, 523. — Odiliënberg, 336. — v. Oldenbarneveldt, 168. — v. Ommeren, 258, 260, 533. — Onnosel, 21. — v. Oosterom, 528. — Orneholm, 406. — v. Os, 21. — Oswald, 208. — Otten, 526, 534. — v. Ouderaen, 371. — v. Oudshoorn, 532. — **v. Ouenaller, Ouwenaller,** 46, 486. — v. Overdorp, 476. — Overryne, 260.

Paauwens, 168. — Pacqui, 21. — Paddington, 383. — Pallak, 117. — Paludanus, 483. — v. Panhuys, 531. — Pannekoek, 21. — v. Papendrecht, 520. — Pastor, 582. — Pater, 117. — Patyn, 23. — Pelham, 363. — Pembroke, 383. — Pennewart, 117. — **Penninck,** 40, 169, 170, 267. — Peregrinus, 40. — de Perponcher, 22. — v. Persyn, 485. — Pestel, 531. — Peters, Petersen, 167, 256. — Pichol, 117. — Pielat, 471, 473. — Pieterson, 117. — Pietersz, 21, 23. — Pikaar, 524. — Pinsen, 366. — Pinsolle, 528. — Piot, 358. — Piton, 523. — Planke, 526. — Planten, 268. — v. d. Plas, 21. — Pleckenpoel, 580. — Plempfonteyn, 21. — du Plessis, 117. — v. d. Poel, 579, 481. — v. d. Poele, 465. — v. d. Pol, 406, 531. — Poldervaart, 524. — Poortermans, 586. — Popping, 580. — **Post,** 408, 476. — Posterholt, 336. — Prins, 116. — Prinsteren, Groen van, 530. — Puttyers, 166. — Pyl, 23. — Pynso, 366.

Quadt, 407.

Raedt, 168. — Raedt v. Oldenbarnevelt, 169. — v. Raesfelt, 173. — Ram, Rammen, 166. — de Ram, 256. — Ramaer, 406. — Rataller 307. — Rattinck, 532. — v. Ravesteyn, 20. — v. Reede, 581. — van Rees, 475, 521. — Rendorp, 572. — Reusen, 20. — de Resa, 117. — Retemeijer, 117. — Reynders, 533. — Reyers, 165. —

Digitized by Google

v. Rhee, 20. — Rhodes, 342. — Ricksz., Ricksen, 167. — de Ridder, 258. — Rietdyck, 522. — de Ring, 549. — Ripperda, 173, 580. — de Rivo, 375. — Robbé, 43, 44. — Rocquette, 532. — de Rode, 362. — Rodenbach, 461. — Roëll, 532. — Rombouts, 117. — Romeyn, 21. — v. Romondt, 474. — Rolkin, 259. — Roocholl, 482. — Roos, 471. — Roosenboom, 22. — Roosteren, 336. — v. Rossom, Rossum, 259. — Rugeley, 576. — Ruremonde, 333. — v. Rutenberg, 581. — Rutgersen, 166. — Ruus, 165. — Ruychs, 165. — Ruyl, 22. — v. Ruynen, 270. — Ruys, 485. — Ruyschen, 165. — Rychoven, 337. — v. Rijn, 167, 256, 535. — v. Rysenburg, 260.

Saint-Obin, 528. — Samuelsz. 21. — Sanders, 353, 387. — Sandersen, 167. — v. Sandick, 5. — Saphenberg, 333. — Scelle, 388. — Schaap, 520. — Schalkhoven, 331. — Schenck, 259. — Scherpingh, 117. — van Schilling, 521. — Schimmelpenninck, 520. — v. Schnabelburg, 205. — Scholten, 531. — v. Schönebeck, 581. — Schoon, 522. — Schooten, 535. — Schratenbagh, 21. — Schrigardus, 521. — Schull, 531. — Schuller, 42, 406. — Schutte, 532. — **Schutter**, 406. — Schwan, 21. — v. Selwert, 260. — v. Segwaert, 266 — v. Seyl, 432. — **Slagheck, Slaghecke**, 171. — de Slegte, 406. — v. Slichtevelt, 269. — Sloet, 260, 324. — Slof, 22. — Slotemaker, 45. — v. d. Sluys, 20. — Smolder, 117. — Snevens, 22. — Soetemans, 42. — Soetens, 524. — **v. Soesdyck, Soestdyck**, 41. — Somerset, 343. — Sonnenbergh, 117. — Sorgedragers, 117. — **v. Spauwen**, 338, 350, 465. — Spillesley, 366. — Sprong, 21. — Spyker, 532. — v. d. Staal, 22. — Städele, 527. — v. Stapelen, 22. — Stalvins, 575. — Stanerton, 576. — Steengracht, 531. — Steensma, 523. — v. Steenwijk, 269. — van Steiger, 519. — **Stelling, Stellink**, 174, 269. — v. d. Stengh, 531. — Stennekens, 169. — Stelt, 40. — Stevens, 166. — Stipel, 22. — Stoevers, 354. — Stoffelsz, 22. — v. d. Stok, 524. — v. Stockum, 577. — Strattondale, 383. — v. Strevelshoek, 21. — Stress, 477 — Strick, 264. — v. Striep, 117. — Struf, 257. — Struyf, 22. — Strybis, 522. — Strype, 22. — Stuart, 526. — Swaen, 477. — Swalne, 21. — v. Swanenburgh, 471. — Sussex, 385. — Syfken, 117.

Taets, 259. — Tate, 576. — Tavenaer, 23. — Teelinck, 167. — Tekelenburg, 22. — Teller, 483. — v. Teylingen, 20, 485. — Theunissen, 117. — Thieffry, 582. — Thierry de Bye, 528. — Thysz, 22. — Throckmorto(n), 576. — Tibott, 343. — Tierens, 23. — v. Tilborgh, 21. — Timmerman, 522. — Tirlemont, 386. — Tylemansz, Tielemansz, 476. — Todenham, 576. — Tongeren, 348. — Tonis, 166. — **Torring à Gronsfelt**, 44, 171. — Traeft, 168. — Treget, 383. — Tricht 483. — Trip, 44. — Troost, 586. — Tuckerman, 46. — **Tulbagh**, 409. — Tuynenburg, 473, 476, 522. — Tot Tweenyenhuyzen, 486. — Twickelo, 581.

v. Ulft, 581. — Urdaal, 582. — v. Uytrecht, 582.

Valkenberg, 358. — Valter, 519. — v. Veen, 23. — v. d. Veen, 268. — v. d. Velde, 20. — Veldhuys, 42. — v. Velsen, 573. — Verbeeck, 533

Digitized by Google

— Verborch, 259. — Verburch, 260. — Verdonck, 22. — Vereul, 117 — Verheyden, 525. — Verhoef, 21. — Vermey, 23. — Vermeulen, 575. — Verplanck, 482. — Vertuyt, 470. — de Veye, 172. — v. Vheelen, 117. — v. Vianen, 260. — de Vicq, 24. — Vieux-Jones, 338, 458. — Vinge, 482. — de Villers, 23. — v. d. Vin, 575. — Virieu, 22. — v. Vlaanderen, 484. — v. Vladeracken, 519. — de Vlaming, 257. — Vlnch, Vlng, 256. — v. Vludorp, Vlodorp, 336. — Voegelaer, 166. — Vogel, 22. — v. d. Voort, 23. — v. Vorden, 580. — de Vos, 22. — de Vos van Aplerbeck, 580. — de Vos v. Steenwyk, 173. — Vrient, 117. — de Vries, 23, 24, 470, 481. — de Vries Robbé, 43, 521. — de Vry, 474. — Vrijdag, 577.

v. Wael, 167. — v. Waeyenborch, 258. — Wagemans, 24. — Waleram, 332. — v. d. Wall, 475. — Walters v. Gravenhorst, 582. — Walton, 383. — v. Warmelo, 584. — de Waroux, 332. — v. Wassenberg, 331, 458. — v. Wassenaer, 484. — **Waten,** 174. — Wavre, 339, 458. — v. Weerdenborch, 259. — de Weerdt, 23. — v. Weghe, 581. — Welby, 366. — v. Weldyck, 24. — v. Wenckom, 256. — Wenssen, 263. — Werft, 117. — Werkentijn, 47. — v. Wesele, 574. — Westhoff, 526. — v. Westreenen, 257. — Wetdorp, 22. — v. d. Weyde, 22. — v. Wheeler of Kinderhook, 481. — Wicherlinck, 531. — Wichers, 520. — Wildeman, 406. — Willemsen, 166, 257. — Willikes, 168. — Willoughby, 256, 342, 365. — Winceby, 366. — Winde, Winda, 385. — von Winterbourne-Clenston, 343. — **Wirtz,** 406. — Wisperton, 366. — Johan de Witt, 46. — de Witt Hamer, 531. — ten Wolde, 520. — Wolfraet, 24. — Wolterbeek, 474. — v. Wonw, 22. — v. Wutrecht, 257. — v. Wyenhorst, 581. — **v. Wijhe van Echtelt, v. Hemen,** 39. — v. Wijk, 473. — v. Wylach, 269. — v. Wijler, 582. — v. Wijnbergen, 260. — v. Wynde, 350.

Zanders, 387. — v. Zandt, 483. — Zanen, 535. — Zeller-Werdmuller, 206. — Zietz, 525. — de Zurjon, 473, 475. — Zutphen, 358. — v. Zuyl, 24. — v. Zuylen v. Nyeveldt, 24. — v. Zypesteyn (Sypesteyn), 574.

Geworpen, 178.
Geusen souden leeren bidden. De Engelsen de, 189.
Gheloeft, gloeft, 284.
Gids, De Nieuwe, 48.
Giel, 2, 76.
Gideon, 415.
Gilde, 415.
Gilden, 271.
Gilly, 501.
Ginghbaer, 188.
Gleichen, von, 437.
Gloeft, 284.
Gobber, Gob(ber)je, 67.
Gobje, 67.
Godsdiensten, Groote, 175.
Gombien, 234.
Gondooltje, 280.
Golowin, 50.
Gonnet, 94.
Gons, gonzen, 108, 109.
Gort uyt syn hant eeten ende lachen, 181.
Gouverneur, 236.

Digitized by Google

Goyer, de, 318.
Grafschrift, 512.
Grafschrift op Lucretia Borgia, 114.
Grafschrift te Nieuwe Niedorp, 114.
Graftombe, Geraamte als garneering eener, 467.
Grafzerken in en om de Nederl. Herv. Kerk van Paramaribo. Inventaris en Naamregister der, 116.
Grand-Sablon, 228.
Granson, 17.
Gras, Pachters van het, 192.
Gravenhage, 's, 84.
Gravesend, Gravesand, 415.
Grebbelinie, 264, 321.
Gremmersveen, 20.
Grenadiersmarsch, 144.
Grenoble, 559.
Greuter, de, 6.
Grieken, 133.
Grieksche A, trouwen, Met de 109.
Grieksche P. trouwen, Met de, 109.
Grift, v. d., 200.
Grimpantes, Grempantes, 546.
Groen, 234.
Groningen, 296.
Groot, de, 490.
Groot gaende, 183.
Groot van kinde, 177.
Groote, de, 50.
Grijs, 234.
Guarnisoen, 237.
Guillotine, 60.
Guinea, 416.
Gustaaf Adolf, 24.
Gustavson, Bisschop van Osnabrugge. De moeder van Gustav, 24.
Gunsgabje, 67.
Gylinslager, 188.
Gysen, Jan van, 35.
Gysgabje, 67.
Gysgobje, 67.
Gysgouwe, 67.
Gyzje, 67.

H.

Haagsche bluf. Volksgezegde te Delft op, 114.
Haardplaat, Vraag naar een ijzeren, 586.
Haarlem, 85.
Haarlem, Oud-, 571.
Habyt ende cledinge, 187.
Haeff, levende, 278.
Haeg en velt, 188.
Haegsche Mercurius, De, 49.
Haelbalcken (Huilbalken?), 273.
Haersolte, v., 135.
Haert, Om de post van de, 276.
Haga, 57.
Hage, 's, 500.
Halff, 280.
Halfhouders, 273.
Halfweg Haarlem schuren, 244.
Hamersfeld, v., 303.
Hamilton, 25.
Hansari, 553.
Hant te eeten en te laechen. Gort uyt syn, 181.
Hapschaar, 108.
Hapschaarsplaats, 108.
Hapscheer, 183.
Hardevelt, v., 318.
Haringkaken, 160.
Harlingen, 433.
Hartjesdag, 509.
Hartvinger, 179.
Hasselaer, 318.
Hasselt, v., 94.
Hassenbergh, Hasenbergh, 320.
Hattem, v., 200, 202, 253.
Havenen ende bouwen, 181.

Digitized by Google

Hawkins, 257.
Heeckeren, v., 77, 80, 438.
Heel, 280.
Hekkesluyter, 444.
Heksluiters, 444.
Hel aen malcanderen verdienen, De, 184.
Hellgate, 415.
Hemden, Bloedige, 189.
Hemdens, 277.
Hemessen, v., 128.
Hempt om 't kaersgen dansen Int, 180.
Henckenius Scriptores, 563.
Henderson, 25.
Hert, Vijff drommels op uw, 187.
Herwerden, v., 466.
Heyden, v. d., 160.
Heyligendaegspack, 274.
Hiel. Gedichten van Emanuel, 272.
Hillegont, 247.
Hindons, Hindoes, 545.
Hoddebeck, 185.
Hodenpyl, 2, 75, 78.
Hoegel, 274.
Hoegels met een bout, 273.
Hoet, Een blicke, 186.
Hoet, Ten, 146.
Hogendorp, v., 25, 558.
Holland, 414, 449.
Holland, De Staten van, 133.
Holland. Extracten uit de Crimineele Ordonnantiën van, 20.
Holland in de 18e eeuw. Lebrun's Reisindrukken over, 83.
Hollands Watertuin en Heuvelland, Door, 491.
Holwerda, v., 126.
Hommelsche weg te Arnhem, De, 137.
Hondsbossche, 69.
Hondsbossche zeewering, 69.
Hoofden, Met, 275.
Hoofdwagt te Sluis, Ordres voor de, 236.
Hoorenburgsche blaker, 276.
Hoorn, v., 202, 196, 198.
Hoornbeest, 190.
Hoorndragers, 108, 184.
Hoorne, 228.
Hordewagens, 177.
Hordt, v. d., 441.
Horens, 186.
Hostybaxster, 177.
Houillieux, 160.
Houpring, 179.
Houren, 189.
Houtgesmeester, 183.
Houtzaagmolens, 160.
Houtten, v., 25, 114.
Hovering, 182.
Hoycan, 275.
Hubner, 439.
Hulmandelje, Hulmanditgen, 277, 279.
Humboldt, v., 488.
Hunneschans, 128.
Huyck over haer hooft, Haer, 180.
Huyffde, 277.
Huygens, 62, 160, 317.
Huysvrouwende vrouw, 185.
Huyter, de, 490.
Huzarenlied, 141.
Hylbronseroemers, 281.

I.

I. C. H. D. L. E. N. Devies van den prins v. Wales, 477.
Idaard, 254.
Incarnaat, 234.
Incornaet armosyn, 279.
Index, Nyhoffs, 48.
Indirecktelick, 276.
Infanterie-luitenant, 548.
Injurie, Ennorme, 185.
Inslager, 190.
Insulinde, Neerlands Krijgsroem in, 493.

Digitized by Google

Israëlieten, 133.
Israëlietische Begraafplaats te Arnhem, 139.
Ittersum in 't Museum te Essen. Poort met het wapen der familie Van, 255.

J.

Jacobus II, 62.
Jaegerhondt, 187.
Jagers van v. Dam, 144.
Jagers van Gilly, 554.
Jagthonden, 193.
Jampen, 189.
James, 427.
Jan zonder genade, 443.
Janskerkhof te Arnhem, 138.
Janssen, Zacharias, 160.
Japansche tabbert, 280.
Java, 1824. Ile de, 544, 498.
Java-oorlog, 1825—30, De, 551.
Jena, Ambtsgericht, 439.
Jenever, Hans, 290.
Jenis Armosyn, 276.
Jenis Saetyn, 276.
Jeroen, Jeronymus, 563.
Jezus-bloed, 518.
Jochem, 100.
Johns, St. 233.
Jong, de, 557.
Joode, de, 6.
Joost's Broederschap, St., 271.
Jorispan, 281.
Jorriën's Broederschap, St., 271.
Jubert, Joubert, 203.
Jubileum, Een honderjarig, 157.
Juchtkooker, 281.
Jura, de, 17.

K.

Kaaper, 453.
Kadoe, 554.
Kaers, Vierslach, 276.
Kaersje, In 't hempt omt, 180.
Kanon te Washington in de Vereenigde Staten, Het, 233.
Kanten, 280.
Karitaetbroeck, 187.
Karos, 110, 111.
Karossen, lemand, 110, 243.
Karrepoets, 187.
Karsaeye, 279.
Kasteele, v. d., 12, 82.
Kastinischool in Indië, 22.
Kattekullen, 183.
Kay, de, 414.
Keel, kiel, 281.
Kei snyden, van den, 106.
Kempenaer, De, 135.
Kemper, 557.
Kennissen, Oude en Nieuwe, 224.
Kennypthuyn, 275.
Keppel, v., 438.
Kercken, 189.
Kerkboeken te Parijs, Hollandsche, 487.
Kerkpilaeren, 186.
Kerkregisters te Arnhem, Oude, 159.
Kersay, noorts, 277.
Kerssen, Rype, 274.
Ketel, 90, 91.
Kettingkogels, 160.
Keur van Delftlandt, 3.
Kevertge, 273.
Kieft, 202, 443.
Kindergoedt, 180.
Kip, 252.
Kittensteyn, 90.
Klanderen, 278.
Klapmutsies, 280.
Kloen by den draet, 191.

Digitized by Google

Klokken-opschrift te Leiden, 38.
Klyn, 90.
Knaap-Meester, 188.
Knechts, De koekoek schende (scheldt), de lnie, 274.
Kneller, Sir, 53.
Knolrooster, 275.
Kochel, 112.
Kock, de, 53.
Kodthuys, 187.
Koekoek, 108, 112.
Koexkooker, 279.
Koggel, 108, 112.
Kolenmijnen bij Luik, 160.
Koninxplanckges, 275.
Königsfeldt, v., 146.
Koockertgen, 276.
Kooten, v., 80.
Kootjongen, 186.
Koper-geelgieter, 186.
Korlaer, v., 418.
Korpslied-Hoofdcursus, 143.
Kosters, 114.
Koudekerk, 84.
Kouwenhoven, v., 200.
Kraeyer, 190.
Krankzinnigheid (?) van Karel den Stoute, De, 17.
Krik, 110.
Kroontjes, 281.
Kruidenier, De verheugde Nederlandsche, 284.
Krijgsgeschiedenis, 1820—1840, Eenige bladzijden uit de Nederl. Indische, 493.
Kuyk, v., 136, 562.
Kwintig, 244.
Kijten, Kitten, Claes (Klaas) van, 35, 161.

L.

Labadisten, 443.
Labaer, 279.
Labar, Labaren, 279, 280.
Laboermaecksler, 190.
Lach, 177.
Lachgenoten, 273.
Lackborritgen, 277.
Ladder, 276.
Laeckenstopper, 180.
Laeken, 100.
Lait, Die, 270.
Laken, 277.
Lakeslyting, 274.
Lakure, Lahure, 499.
Lampers, Gecriept, 276.
Larbans, 553.
Lavendelrock, 275.
Lebrun, 10, 83, 84.
Lectoraten in Amerika, Nederlandsche, 456.
Lederen, 189.
Leenmannenbode, 279.
Leerenpenningen, 280.
Leeuwen, v., 10, 135.
Leeuwtje, 278.
Lefort, 50.
Legatuyrwercker, 275.
Legertoestanden uit den ouden tijd, 140.
Legghen, Een dansje leggen, 180.
„Legtse te bedde", 178.
Leiden, 84.
Leiden, Opschriften en Mededeelingen van het Raadhuis te, 36.
Lelieroot, von Lelienroth, 60, 61.
Leon, v., 246.
Lelono, 553.
Leopold, Keizer, 197.
Leppigen, 179.
Letterdrucker, 280.
Letterhouten, 277.
Letters, Gegotene, 160.
Leuchtenberg, 435.
Leusse, de, 504.

Digitized by Google

Leuvende seur, Een, 177.
Leuywagen, 278.
Levant, Handel op de, 57.
Levoordrayer, 187.
Leyde, Lucas de, 540.
Licksteen, 278.
Lied, 511.
Lied, Een Nieuw, 292.
Lied van Smijt hem maar op den wagen, Een nieuw, 146.
Lied voor Nederlandsche jongelingen, 512.
Liefde gesmolten, In 't vier der, 189.
Limburg's Jaarboek, 48.
Linckert, 180.
Linden te Arnhem. Onder de, 137, 138.
Linne, 330, 458.
Lint, 275.
Lippen, By neus ende by, 185.
v. d. Lith, 226.
Lodewijk XIV, 56, 59.
Lodewijk XV, 60.
Lodewijk XV, De zangstem van, 456.
Lodewijk XVI, 60.
Loeksnoer, 177.
Longerje, 67.
Loo, v., 308.
Loodsmannetje, Het, 120, 132.
Loosduinen, 12.
Lorscons, 190.
Lotharingen, v., 17.
Lourmel, de, 502.
Loutabberken, 275.
Louweriertacken, 278.
Lowestoft en haar gevolgen, De slag bij, 205.
Luiboeken der Groote Kerk van Arnhem, 150.
Luyphoer, 187.
Luyrkasen, 280.
Lijn niet trecken, Aen die, 182.
Lyetaefel, 280.
Lyff. So meenge duyvel vaert myn int, 184.
Lynne, 340.
Lynwael, 279.
Lysippus, 61.

M.

Maartensdag, St., 242.
Maartens-gans, De St., 242, 452 568.
Maartensliedje, Oost-Zaansch St. 113.
Maartensrecht, St., 2.
Maasland, 3.
Machayeren, 270.
Machiavelli, 58.
Madura, 554.
Madureezen, 498.
Maecken, Groot, 280.
Maelson, 246.
Maeltyden des middaechs ende 's avonds ende 's morgens, 275.
Maercktjongens, 184.
Magsland, 3.
Major dome, 407.
Mallinckrodt, 135.
Mandens, Manden, 28.
Manhattan, 424.
Mansfeldt, v., 305.
Marcktemmer, 279.
Marck, v. d., 457.
Marechal de Farenne, Le, 575.
Marselje-borden, 281.
Martena, v., 304.
Martin, Martini, 160.
Massa, 56.
Massiot, 204.
Mattos, Teixeira de, 90.
Maubeuge, 160.
Mauseurtgens, Masenrtgens, 181.
Mazarin, le Cardinal, 299.

Digitized by Google

Mazarin en de Schotschriften tegen hem, Kardinaal, 517.
M E C A E R T G E, 275.
Meersen, 25.
Meevalt, Hoe 't, 446.
Medeblyck, 246.
Medemblik, Uit, 245.
Medemblik, Gedicht in een in 1550 geschreven boekje met handvesten van, 248.
Megapolensis, 423.
Meggermeer, 262.
Melanchton, 130.
Memoire, 496.
Memoriam M. A. v. Rhede v. d. Kloot, In, 540.
Memoriam A. A. Vorsterman v. Oyen, In, 412.
Mercurius, De Haagsche en de Nieuwe Oprechte Haegsche, 49, 57.
Merie, de, 203.
Merto-Negoro, 553.
Metropole, La, 232.
Metz, de, 310.
Meyndertz, 160.
Michaelowitz, 50.
Michelet, 59.
Michels-broederschap, St., 271.
Michiels, 551.
Middeleeuwen, Mythen en Legenden uit de, 491.
Midvano, Medvano, di, 444.
Midwond, 418.
Mierlaer, v., 407.
Mikroskoop, 160.
Minnema, 308.
Mirell, de, 10, 13, 80.
Mispel, 184.
Modjo, Kiay, 551.
Modt-ende Kodthuys, 187.
Moenadi, 552.
Moes, Iconographia Batavia, 90.
Moesschoet eten, 273.
Molbier, 272.
Molenkappen, Beweegbare, 160.
Moliere, 62.
Mollevangen, 179.
Mompypen, 184.
Momus, 58.
Mondragon, 246.
Monnikenhuizen, 138.
Montademaecker, 184.
Montecuculi, 317.
Montela, Gilly de, 493.
Montela, Uit het Stamboek van Gilly de, 501.
Montorgueil, 87.
Montraveel, 108.
Moort steken, De, 190.
Moorsche Ducaton, Halffe, 275.
Morel, Schout en Secretaris van Schipluyden. Een brief aan den Heer, 92.
Morgen-rapport van de wacht, 235.
Morituri Salutamus, 68.
Moro, 232.
Morsiglia (op Corsika), 88.
Morto-Negoro, 553.
Moscowa, 138.
Mosselbancken, 20.
Muddetgen, 275.
Mudken, Mudkens, 275.
Muller, 253.
Munnick, 184.
Murten, 17.
Muys van Holy, 314.

N.

Nachtpakket, 279, 280.
Naeranus, 319.
Nahuys, v., 27, 493.
Nahuys v. Burgst, 507.
Nahuys de Burgst, 541.
Nancy, 20.

Digitized by Google

Napoleon, 26.
Napoleon als mensch, Keizer, 176.
Napoleon, De Geboorte van, 283.
Napoleon, Het doodmasker van, 86.
Napoleon in Parijs, 512.
Napoleon, Op Held, 239.
Napoleon, Schets van, 101.
Napoleon, Tweede Comiek Verhaal van Keizer, 286.
Napoleonniene, Revue, 86.
Nasserons, 553.
Naucrates, 130.
Nauta, 130.
Navesinck, 417.
Navolging, Ter, 134.
Nayack, 422.
Nederland, Nieu, 184.
Nederlander, slaaf in Algiers, Een, 456.
Nederlandsche Strijdzang, 448.
Nederl. Indische Krijgsgeschiedenis, Eenige bladzijden uit de, 493, 541.
Nederland's vroegste geschiedenis in beeld, 126.
Neede, 569.
Neerhosen, 273.
Nestelen, Op te, 179.
Nestelyck, 276.
Neurenbergier, 186.
Neus ende by lippen, By, 185.
Neusdoeck, 182.
Nevius, 252.
New-York, 418.
Nichols, Nicols, 415.
„Nieuwjaarsfeest" van De Génestet, 249.
Nobel, 24, 26.
Noeden, 254.
Noodlottig omgekomen, 254.
Noordgeest, Op de, 141.
Noordhollandsche Courant, De, 49.
Noordingen, v., 25.
Noordwijkerhout, 195.
Noppen, 278.
Noptes, 278.
Novaesium, 128.
Nuffken, 185.
Nyhoff, 305.
Nijmegen, de oude hoofdstad der Batavieren, 68.
Nijmegen, Rekeningen der stad, 270.

O.

Officier een boete in syn borse jagen, Den, 185.
Officieren, 235.
Ofzen, 408.
Ogomo's, 553.
Oldenbarnevelt of Van Barnevelt, Van, 233.
Oldenbarnevelt, Stamboom van het geslacht Raedt van, 68.
Ollems, 276.
Olofs-broederschap, St., 271.
Ommelandsche reis, Een, 455.
Onderofficieren, 235.
Onderwater moet marcheeren, 285.
Onderwater, Op 't vertrek van, 447.
Onderwijs, Medisch, 298.
Onderziel, 275, 277.
Ongelette, 278.
Ongescoort, 273.
Ontdekking, Eene recente, 432.
Ontwayen, 281, 510.
Ontweien, 281.
Ooievaars, Terugkeer der, 299.
Oorband, 275.
Oorgelt, 275.
Oorlog, Departement van, 559.
Oostfriesland, Historie van, 305.
Oostrum, v., 225.

Digitized by Google

Ooy, Willem van, 441.
Opslecken, 181.
Opvoeding voor de Bataafsche Republiek, Nationale, 76, 77, 80, 81.
Oranje, 418.
Oranjeblommetje, 430.
Oranje-Nassau, Onze Vorsten uit het Huis van, 174, 226, 558.
Oranje-Liedje, 284.
Oranjelint, 430.
Oranjegezinde Vroedvrouw, Een, 1.
Oranje-snuifje, Een, 31.
Oranje-snuifje, Een tweede, 335.
Oranje-snuifje, Nog een, 496.
Oranjestrikje, 430.
Oranjevaandel, 429.
Oranjevreugd, 291.
Oranje-zakdoeken, 62.
Orders, Generale, 27.
Orliens, v., 25.
Origenes, 294.
Osnabrug, 24.
Oude menschen op 't eind der 17e eeuw, 517.
Oumaecke, 279.
Oye, v., 441.
Oyevaertjes, 57.

P.

Paal trekken, De, 244.
Paardje op een ouden toren, Een, 453.
Padahs, 553.
Padischa, 57.
Pael, Aen de, 188.
Paerdenhis, 275.
Painsse, 281.
Pancras-Clifford, 196.
Paraisseeren, Niet, 557.
Paramaribo, Inventaris en Naamregister der Grafzerken in en om de Nederl. Herv. Kerk te, 116, 162.
Paravicini, 504.
Pareh, 555.
Particulier Israël, Kerkhof te Arnhem, 140.
Patroon, Gesteecken, 280.
Patrouilles, 195.
Paterstoel, 278.
Pelgrom, 457.
Pelicaan, Een herberg te 's Gravenhage, De, 25.
Pelo, 270.
Pelte, 277.
P. E. N. op een eikenhouten kist van 1737, 585.
Pengalassan, 553.
Pennelicker, 178.
Penneman, 189.
Penninck, Addenda tot de Généalogie van het geslacht, 169.
Penseken, 273.
Peper ende sout, 278.
Permissieschelling, 281.
Perplext, 196.
Persement, Doorluchtig, 276.
Persoone niet te weten te staen ofte te vallen, In, 182.
Perizonius, 130.
Pestplaag, 298.
Petit Bleu, Le, 228.
Peters-Broederschap, St., 271.
Peyster, De, 252.
Philippe II, 230.
Philippinsche, 187.
Philips, 310.
Pieck, 180.
Piek, 107, 112.
Piek schuren, De, 244.
Piepers, 557.
Pieren, 110, 112.
Pieren, Iemand, 244.
Pieterbaas, 57.
Pieters dr., 24.
Pilgersreuth, 435.
Pimentel, Don Diego de, 245, 444.

Digitized by Google

Piniliks, 552.
Pintgen goet biers, Een, 275.
Pistooltjes volk, Jan, 191.
Pittoorclauw, 279.
Plactis, 278.
Planckges, Kominex, 275.
Pleret, 552.
Plets, 278.
Pletsvercoopers, 180.
Plichaertgen of een sneetgen leggen, 180.
Poe, Edgar Allan, 131.
Poeloekidang, 546.
Policie, Commissaris van, 26.
Poltron, 110.
Poluwe, 273.
Polygonium persicaria, 518.
Pomatowski, 197.
Pontarlier, 7.
Poort, 192.
Popeley, 113.
Popelsie, 108.
Poppenheim, 436.
Portegieter, 187.
Portegyse ende luyphoer, 187.
Posschaal, 280.
Post, 408.
Postcom, 280.
Posten, 193.
Potzlern, 436.
Poudesoy, 278.
Pouerde Soeye manteltge, 279.
Poulue, 277.
Pourquoi Pas, 230.
Praetorius, 507, 541.
Prawiro Coyo, 553.
Prawiro Kosoemo, 552.
Predikant, uit nood, de vriend van Schinderhannes, Een, 569.
Presikhaaf, 138.
Princen, 53.
Prins, 139.
Prinse, Prinsjes, 178.
Prinses, De, 417.
Prinsenhage, 557.
Proboio, 542.
„Prodesse Conamur" te Arnhem, 134.
Protestanten te Arnhem, Begraafplaatsen van, 137.
Provoost, 192.
Pruys, 281.
Psychiatrie, Handboek voor, 19.
Publyckelyck, 278.
Pulpitum, 277.
Puyter, Puyters, 186.
Pijp te Haarlem, De Blauwe, 161.
Pijpenstellen, De, 177, 178, 274, 509.

Q.

Quadratuur van den cirkel, De, 546.
Quast, 190.
Quatrebras, 99, 560.
Quesnoi, 100.

R.

Raadhuis te Leiden, Opschriften en Mededeelingen van het, 36.
Raadkamer te Leiden, De, 36.
Raadsel van Dr. Samuel Wilberforce, 516.
Rabatgiens, 278.
Rallen, 273.
Rappach, de, 312, 562.
Rasseschort, 277, 278.
Rataller en zijn familie, John, 303, 307, 561.
Ravelen, raveelen, 108.

Digitized by Google

Rebersreuth, 436.
Recherches Historiques, 66.
Rechteren, v., 438.
Rechterlick, 276.
Rechtstrijdigheden, 274.
Redjo, 553.
Reformatie, 158.
Regent, Musicus en schilder, 443.
Regtdag, Ordinaire, 9.
Regeeringscolleges, Samenstelling der oude, 255.
Reichstadt, v., 500.
Rekenkamer, 559.
Rembrandt, Wapen van, 535.
Remonstratif, 190.
Rensselaerswijck, v., 418.
Retief, Piet, 176.
Reuterholm, 197.
Revel, de, 504.
Revelen, 108.
Rhee, 227.
Richard, 203.
Rickilge, 277.
Riebeek, De Stichter van Hollands Zuid-Afrika, Jan van, 586.
Riel, 39.
Rien, 500.
Rim-ram, 69.
Rings, 243.
Rivier-Zuid, 416.
Rochelle, Een paar sprokkels uit de correspondentie van Elie Bouhereau de la, 293.
Rodier, 505.
Roecke, v., 72.
Roeyen in den arm, 183.
Rol, 179.
Rommelpotliedjes, Groningsche, 244.
Rommelarye, 191.
Ronder, 279.
Ronde, rondes, 194, 275.
Rondeken, 273.
Root, 234.
Roseberry, 87.
Rossen, 110.
Rossius-Orban? 541.
Rotterdam, 83.
Rottevangen, 179.
Rouw in de Kerk brengen, Den, 452.
Rubbe, 276.
Ruit of ovaalvorm van een schild? 487, 536.
Rusland, 50.
Ruuk, de, 135.
Ruvigny, de, 204.
Ruyckball, 275.
Ruyven, v., 416.
Rynasterkop, 187.
Rijshout, 28.
Rysiger, 184.
Rijstenbry roeien, Aan een schotel, 243.
Rijswijk, Vrede van, 58.

S.

Saardam (Zaandam), 512.
Sacramentse hoornbeest, 187.
Saey, Bleau-crone, 276.
Saint-Obin in Nederland. Geslacht De, 527.
Saksen, v., 302.
Salmanappers, 554.
Sambervaroe, 547.
Sarmenyen = ceremoniën, 109.
Sarmaten, 51.
Scepper, 66.
Sceppersgild, 66.
Scepterigge, 66.
Schaarsbergen, 138.
Scharff, Scharffbort, 274.
Schaventge, 280.
Scheel, 277.
Scheenen waeyen, 274.

Digitized by Google

Scheepen, 238.
Scheepskameelen, 160.
Scheepschuyt, 277.
Scheerdisch, 273.
Scheltema, 54, 302.
Schenck (Schenk), Vrijheer van Toutenburg (Tautenburg), 301. 304, 434, 439.
Schenker, 407.
Scherrebant, 274.
Scheurselbant met toebehooren: een scheurselbandt met een paer hosen, 189.
Schietgeweer, 193.
Schilderen met olieverf, 160.
Schilderij van Maria Catharina Klein, Waar? 94.
Schilderije, 274.
Schildwacht, 237.
Schilpen, St. Jacob met syn, 273.
Schilpercort, 26.
Schimmelpenninck, 199.
Schinderhannes, 570.
Schipluiden, Aan Schout en Municipaliteit van, 16, 80.
Schipluiden, 1, 73, 76—78.
Schleinitz, v., 302.
Schoehontgesmaeker, 183.
Scholagie, 275.
Schoonhovens, 432.
Schootster, 274.
Schotelwasser, 278.
Schotsen, 182.
Schoumantels, 194.
Schouten v. Cleeff, 400.
Schraelenburg, 51.
Schrevelius, 91.
Schrinckelende, 276.
Schrobber, 179.
Schrijven ende vryven, 188.
Schuldigh syn, Godt den dood. 185.
Schulenborgh, 438.
Schuyten, 192, 238.
Schwarzerd, 130.
Schyetdwalen, 274.
Schyten, Oly, 186.
Scoort, Van een der, 273.
Scott, 420.
Sebastiaens-broederschap, St., 271.
Sénechal, Seneschalk, 407.
Serpentyn, 274.
Siebmacher, 439.
Silenus, 65.
Silla, De, 424.
Silladon rock, Een, 278.
Sipoendings, 553.
Slaepschuyt, 277.
Slangenbyting, 274.
Slangbrandspuyten, 160.
Sleeswijk-Holstein, 262.
Sleutelroose, 279.
Slichtenhorst, 305.
Slickvangers, 276.
Sliertgens, 276.
Slingeruurwerk, 160.
Slobber, 179.
Slobbetje, 189.
Sloth, 24, 25.
Sluys in Vlaenderen en de onderhorige forten. Orders en Reglementen voor het Guarnisoen van, 27, 95.
Smaak, Een kwestie van, 251.
Smacken, 273.
Smissaert, 304.
Smokkelen, 28.
Smouth, 26.
Snebbeschuyt, 277.
Snees, 453.
Sneetgen leggen, Een, 178, 180.
Snouckaert, 557.
Societeyt genaemt Marchands adventuriers, 181.
Soepa, 499.
Sondermanie, 197.
Sorrento voor **Sorrente,** 250.
Souck, 309.
Souter, Die Duytsche, 518.
Sovalo es Navcrates Dvctor, 129.
Sovaloes, 130.

Digitized by Google

Spaansche legerhoofden, Notarieele acte van 1589 van een der, 245.
Spaensche kap, 180.
Speet, 26.
Spenael, Spenel, gewonde, strengen, 279.
Spiljoenhondeke, 190.
Spitsroeden, 8.
Spoelconst, 453.
Spreekwoorden, 69, 111, 156.
Spreekwoorden en Volksuitdrukkingen uit de 16e—18e eeuw, 106, 243.
Spreekwoordelijke uitdrukkingen, 154.
Spul, 178.
Squalus, 130, 132.
Staats-Evers, 135.
Staeltge: „Een atroche ende ennorme injwrie", 185.
Staertstuck op een voet, Een, 190.
Staerten boter, 280.
Stede cannen, 177.
Steendam, 201, 443.
Steenplaetser, 179.
Stella, 87.
Stevin, 160.
Stermyne, 275.
Stilstaende leven. Een stilleven. 280.
Stochius, 227.
Stoecke, v., 7, 16.
Stopsel, 281.
Stoute, De Krankzinnigheid (?) van Karel den, 17.
Studenten-air, 161.
Stuyvers, 188.
Stuyvesant, 202, 427.
Snijverheydt, 20.
Suff van Drie, Een goude, 276.

T.

Tabackspinder, 181.
Tacken, Hoorens dragen met, 184.
Taeffeletmaecker, 180.
Tafelkrans, 281.
Tafellieed, 450.
Tafereel, 181.
Tailleur, 167.
Tandangs, 53.
Tarneit, 234.
Tartaar, Tarten, 50, 53.
Taureel, 274.
Tautenburgicorum, Historia, 303.
Taxandria, Tijdschrift voor Noordbrab. Geschiedenis en Volkskunde, 48.
Tee-koeckgens, 191.
Teef, 110.
Teneyte, 276.
Teru, 179.
Testart, 176.
Tettau, Tettauw. v., 302, 438.
Teunis, St., 54.
Teylingen. De geneesheer Augustyn van, 90, 407.
Thesaurier, Een drooge, 454.
Thomas, 135.
Thien gebooden, Van de, 278.
Tiele, 249.
Tigari, 57.
Tilpt, 183.
Timmerluyden te velde, 182.
Tienhoven, v., 200.
Tippgen, 181.
Titel van een boek gevraagd, 68.
Tjoko-Diningrat, 554.
Tobbe, 186.
Toebackspinder, 183.
Toestellingen, 278.
Tolet, 273.
Tongschrapper, 275.
Tonneman, 413.
Touches, Des, 504.
Toutenburg, 302, 434.
Tradt hem in, 273.

Digitized by Google

Treyter, 184.
Tribunal, Grand, 199.
Trier, 4.
Tronfspel, 178.
Tronie, Fransche, 182.
Trouwboek van Arnhem, 159.
Trouw- en Doopboek van de R. C. Gemeente St. Jan te Arnhem, 159.
Trouw- en Doopboek der Ev. Luth. Gemeente te Arnhem, 159.
Trouw- en Doopboek der Waalsch Herv. Gemeente te Arnhem, 159.
Trouw- en Doopboek der Kerk in de Varkensstr. te Arnhem. 159.
Truchsess, 407.
Trull, 182.
Tudor, 232.
Tut-Tut, 185.
Tuymelaer, 187.
Tymens, 441.

U.

Uitboezeming aan Koning Willem II te Grave. Door de Eerw. Paters Capucynen te Velp, 514.
Uitvindingen, Voorname, 160.
Unicum 1283—1310, Ein Sphragistish-Heraldisches, 204.
Urk vervallen, In het val van, 244.
Uten-Engh, 225.
Utrecht, Nieuw, 418.
Utrecht, Staten van, 328.
Utrechtsche linie, 264.
Utrechtsche theekantjes of teekoeckgens, 191.
Uytkycke, 270.

V.

Vaan, De heilige, 499.
Vaderland, Het, 450.
Valk, De, 139.
Vallier, Valliera, 504.
Vallon, Du, 504.
Vanger, Geen haas met een koe of een os, 150, 444.
Vareldoosje, 187.
Varrevanger, 200.
Vastricx, 226.
Vegetariërs, 67.
Vegetarisme, 155.
Velde, te, 182.
Velt, Hoegen, 188.
Veltmaet, 277.
Venlosche Koecken, 191.
Veritas, 58.
Verbraek, 416.
Verbranden, 280.
Verbrugge, 252.
Verexcyssen, 183.
Verguizing in België van Willem van Oranje en de Graven van Egmont en Hoorne, 227.
Verkraeyt, 191.
Verleyt, 276.
Verpleckt, 182.
Verrekijkers, 160.
Verspreid Gedichtje van De Génesteit, Nog een, 446.
Verspronck, 90.
Verstyffde, 274.
Vertuyrluert, 186.
Vestingartillerielied, 144.
Veuillot, 228.
Veur, v. d., 569.

Digitized by Google

Vexela, Le Bron de, 551.
Vianen verraden, 189.
Vier der liefde, 189.
Vierslach-Kaers, 276.
Vier en de bedde, Tusschen, 186.
Vincken, In de, 185.
Vinge, 251.
Viool, Wapen op een, 409.
Visiteeren, 29.
Viswijven te Amsterdam, De, 186.
Vlaardingen, 7.
Vlaming, Een, 160.
Vlees, Springent, 189.
Vlieck, 186.
Vliegerenberg te Arnhem, 135, 137.
Vlodorp, 407.
Vlouwen, 275.
Voetbal en andere spelen, 515.
Voet stooten, Mette, 190.
Voerschanw, 436.
Volbracht, 276.
Volksgeloof, Amsterdamsch, 34, 451, 568.
Volkskunde, 141.
Volkskunde, Tijdschr. voor Nederl. Folkslore, 48.
Volkslied, 286, 449, 565.
Volks-gebruik, Oud, 569.
Volks- en Straatliedjes verschenen in 1813—1815, betreffende Napoleon, de Vrijheids-herstelling en Oranje, 31, 99, 146, 239, 283, 447, 511, 565.
Vollenhove, Drost van, 306, 440.
Vondels Volledige werken, 48.
Voorbroek, 130.
Voorburg, 52.
Voorst, v., 407.
Voorstant, 278.
Vooruitgang, Een eeuw van, 1813—1913, 539.
Vordelboerster, 274.
Vordelguderen, 274.
Vorstinnen uit het Huis van Oranje-Nassau, Onze, 174.
Vos van Steenwijk, De, 303.
Vots licken, De, 179.
Vonthengel, 275.
Vreemdelingen, Dwalende, 301.
Vreugde-lied, Een Nieuw, 566.
Vries, De, 10.
Vroon in Vroonland, Vroonvisscherij, Vraag naar de beteekenis van, 250, 446, 447.
Vrijven, 188.
Vijffschafte schort, 277.
Vijfftich, Een Vyfftichen, 274.

W.

Waal, de, 271.
Waarmoes, warmoes, 184.
Wachten, 194.
Wales, Het devies van den Prins van, 409.
Walan, Prangs, 553.
Walburgskerk te Arnhem, St., 135, 138.
Wapen van den Moorendonk? 487.
Wapen van Rembrandt, Een, 535.
Wapen van Tromp, 42.
Wapenrijm, Een, 535.
Warander van de saey-neeringe, 179.
Warmoescommen, 275.
Warmoescop, 273.
Warmvliet, v., 408.
Warnaerts, 233.
Warpentrapyer, 185.
Wasaberg, v., 24.
Wassaert, v., 25.
Waterloo, 560.
Waterman, 408.
Watermolens, 160.
Waterpoort, 238.

Digitized by Google

Wedde, 440.
Weedas, 181.
Weiden, 435.
Wei-, Weymessen, 273.
Wellington, 100.
Wenckebach, 81.
Werp, 278.
Westhoff, 243.
Westrheene, Ernst en Luim van Van, 249.
Wicquefort, De bedrieger, 299.
Wiess, Die, 271.
Willem VI, Graaf, 564.
Willem I, Koning, 560.
Willem II, te Grave, Uitboezeming door de Eerw. Paters Capucynen te Velp aan, 514.
Willemsorde, De Militaire, 538.
Willemsorde, Ridder der Militaire, 550.
Willems-broederschap, St., 271.
Wintermärchen" von Oscar Freiherr von Feillitsch, „Das, 518.
Winthrop, 420.
Wisnizyn, 50.
Wit, 234.
Witt, Johan de, 160.
Workum, 432.
Worm in de kop, 106.
Woorden, zegswijzen, enz., Oude, 177—191, 273—281, 509.
Woubrugge, De Gereform. Kerck van Esselickerwoude in 't Kerckdorp, 128.
Wratselende, 178.
Wyffen, Quade, 181.
Wijk bij Duurstede, Prins Maurits te, 225.
Wijk bij Duurstede, Rederijkerskamer te, 227.
Wijnants, 81.
Wyncoop, 178.
Wynes, 246, 247.
Wyns, Gebrande, 275.

IJ.

IJsbeeckertgens, 279.
IJsers, Vier, 275.
IJserkoecken, 280.

Z.

Zaandam, 50.
Zangstem van Lodewijk XV, De, 456.
Zangstukjes, Fransche, 569.
Zarj, Caesar, Keizer, 52.
Zeeuwen gaen, Naer de, 185.
Zeeuwsche Genootschap, Het, 134.
Zegeltrecker, 178.
Zegwaart, 2, 4.
Zetters, 2.
Zilk, De, 196.
Zwaan, Roode zwaan of witte, 241.
Zutfen, Gevelsteen op de Markt te, 115.
Zuylen v. Nyevelt, v., 502, 547.
Zydgeweer, 30.

Digitized by Google

Digitized by Google

14 DAY USE
RETURN TO DESK FROM WHICH BORROWED

LOAN DEPT.

This book is due on the last date stamped below, or on the date to which renewed.
Renewed books are subject to immediate recall.

JAN 11 1966 3 6
REC'D

DEC 27 '65 -3 PM
LOAN DEPT.

MAY 25 1966 6 1

JUN 9 '66 4 0 S C D

LD 21A–60m-10,'65
(F7763s10)476B

General Library
University of California
Berkeley